Araştırma / İnceleme

MERAKLISI İÇİN CASUSLAR KİTABI

9. BASKI

MERAKLISI İÇİN CASUSLAR KİTABI

MURAT YETKİN

"Beyazıt'ta, Çınaraltı'nda çay içerken masama biri geldi, oturmak için izin istedi. MİT'ten geldiğini söylüyordu... Teşkilat, hakkımda iyi kanaatlere sahipti, bilgimi takdir ediyorlardı. Acaba onlara danışmanlık yapabilir miydim?

Bana teklif edilen görev konusunda hiç hayale kapılmadım. Düpedüz ajanlık önerdiklerinin farkındaydım. Kabul ettim. Niçin kabul ettiğimi bugün bile doğru dürüst izah edemiyorum. Bir yol ayrımında, iki yoldan birine saptım; hepsi o kadar.

Teşkilatın benden istediği, ülkede solun sebebiyet verdiği kargaşada Türkiye Komünist Partisi'ni, dolayısıyla Rusya'yı bulmak, ikincisi de bir süre sonra katılacağım darbeyi izlemekti. TKP için uygun bir yem olduğumu, günün birinde mutlaka bana çengel atacaklarını düşünüyorlardı.

Beni aşırı solcu iken MİT tarafından avlanmış sananlara şunu söylemek isterim: Ben komünist cephe örgütlerine, verilen görev gereği girdim."

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTABI

Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı

Meraklısı İçin
CASUSLAR KİTABI

Yazan: Murat Yetkin
Editör: Aslı Güneş

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.
1. baskı / Kasım 2018
9. baskı / Aralık 2018 / ISBN 978-605-09-5614-6
Her 2000 adet bir baskı olarak kabul edilmektedir.
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Erbil Kargı
Arka kapak fotoğrafı: Selçuk Şamiloğlu
Baskı: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.
Evren Mah. Gülbahar Cad. No: 62 / C Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL
Tel: (212) 515 49 47
Sertifika no: 11965

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Meraklısı İçin

Casuslar Kitabı

Murat Yetkin

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

Önsöz / Dış mihraklar, entrikalar, casuslar 13

1 / Şeytan Tepesi'nde bir Türk casus 25
Şeytan Tepesi'ndeki casusluk üssü 27
ABD'de tutuklanan Doğu Alman ajanı Türk 29
Askeri sırların akıl almaz ticareti 30
Amerikalı kadını kendisine âşık edip 31
Türk yargısının en hızlı kararı 33

2 / Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar ... 36
Yüzü Olmayan Adam 39
Stalin ve Mao ile tanışma 40
Polis devleti muhalif kokularını fişliyordu 42
CIA safına geçen Naziler 44
Birahane Darbesi ve Hitler'in yükselişi 44
Gölgelerdeki Adam: Böylesine az rastlanır 46
İstanbul ihanetiyle değişen kader 49
Bayrağını değil, gemisini kurtaran kaptan 50
Ruslar Gehlen'i arıyor, Amerikalılar kaçırıyor 52
Alman, Alman'ın kurdudur 55
Bir de Nazi'den bozma KGB ajanı 57
Alman Philby'si Felfe 58
Gehlen düşüşü ve seri intiharlar 60
Ve Doğu Berlin Ayaklanması patlıyor 62
Berlin Tüneli'nde casuslar savaşı 63
Bir gece ansızın Berlin Duvarı 67
"Mata Hari'yi işe almazdım" dedi ve 71
Olgun kadınlara yakışıklı casuslar 73
Sahte kilise, sahte rahip, sahte evlilik 74
Romeoları ele veren olmadık ayrıntı 75

Bir casusun hiç yapmaması gereken şey 77
O kadar adam arasında Brandt'ı bulmak 80
Türkiye Komünist Partisi Radyosu Doğu Berlin'deydi 82
İstihbarat seçime müdahale ediyor 84
En büyük golünü kendi kalesine atmak 86
İstihbarat zaferi, siyasi hezimete engel olamadı 87
Casus şefi, kendi tuzağına düşüyor 88

3 / James Bond iki günde yakalanırdı 90
Magrip'te kıran kırana çöl savaşı 92
Atatürk'ün gazeteci kılığında gizli operasyonu 93
Nazi işbirlikçisi Mısırlı subaylar 94
Hitler gafil avlanıyor, Mussolini düşüyor 95
Tarihin en kurnaz yanıltma operasyonu 97
Çifte ajan–çifte çarpı (XX) yöntemi 99
Ve çifte ajan sahnede 100
İşi bozmak istiyorsan içine gireceksin 102
Playboy avukattan acımasız casusa 104
Berlin'den talimat: Amerika görevi 107
Pearl Harbor'u söyledi, inandıramadı 108
Japonlar İtalya'da neyin peşindeydi? 109
CIA'in kuruluşuna vesile oldu 111
Sonun başlangıcı: Normandiya Çıkartması 112
Hitler'i bitiren yanıltma operasyonu 114
Popov gerçek hayattaki James Bond muydu? 117

4 / Casus Çiçero'nun hırsı Türkiye'yi savaştan korudu . 120
Toros Ekspresi'yle kaçırılan kadın casus 122
Nazi karargâlunda bir Amerikan casusu 124
Portakal kasalarında kaçak volfram teslimatı 126
Ankara'daki istihbarat kaçağı 127
Uşak aptal, İngilizcesi de yok 128
Boşa çıkan yanıltma tuzağı 129
Amatör bir casusun hızlı yükselişi 131
Türk istihbaratı uyuyor muydu? 133
Diplomatik kasalara dadanan Türk ajanlar 135
Çiçero'nun kapısına dayandığı büyükelçi 137

KGB tetikçisi Türk ajanlar 141
Büyükelçi banyoda oyalanıp piyano çalarken 142
Ankara sokaklarında nefes nefese kovalamaca 144
İsmet İnönü'nün U dönüşü 146
Fevzi Çakmak'ın peşine düşen casus 147
MİT yıllar sonra kabul etti 151
Çelik Palas hadisesi ile çöken hayaller 154
Paralar sahte çıkıyor 155
Hızlı yükselişin sancılı çöküşü 156

5 / Köstebekler 158

Japonya'da bir Nazi'ydi ama... 158
Tokyo yakınlarında Sugamo Hapishanesi... 158
Japon polisinin sorgusunda 161
"Ben Naziyim, beni bırakın" 163
Bir casus nasıl keşfedilir? 165
İlk Çin istihbaratı şüphelenmişti 167
Çin istihbaratının başında Yahudi bir maceracı 169
Nazi Partisi yoluyla Tokyo kapısı 170
İstihbarat aslanın ağzında 171
Kızıl Orkestra'dan da gelmişti 173
İş işten geçtikten sonra 176
Sadakatin karşılığı ihanet olunca 177
Kruşçev Fransız filmini seyretmeseydi 179

CIA kariyerine Dev-Genç ile başlamıştı ama... 181
Beatles'a karşı MiG-23 ve S-300 181
Köstebek ağı çözdükçe dolaşıyor 183
Memur maaşıyla Jaguar alınca... 186
Ankara'da Dev-Genç'in peşinde 188
Perde Washington'da açılıyor 190
Rus casus İngiliz, Amerikalı Rus köstebeği 192
Batı'ya Gorbaçov'un gelişini ilk bildiren casus 194
Yakalanmadan önce de Türkiye'deydi 195

MİT'in en önemli köstebeğiydi ama... 198
Ankara'da bir casusluk operasyonu 198
CIA Türkiye'de neden casusluk yapar? 200

Köstebek tuzağını kuran köstebek 203
"Düpedüz ajanlıktı. Kabul ettim" 205
"Mahir, sekter sol görüşleriyle tanınıyordu" 207
"Balon Operasyonu" başlıyor 209
Darbenin komutanını bulma görevi 212
"Tek amacımız vardı: Askeri kışkırtmak" 217
Madem darbe yapılacak, biz yapalım 220
MİT darbeyi Demirel'e neden söylemedi? 222
CIA'e danışılan "sol darbe" olur mu? 226
O sırada KGB Türkiye'de 230
Öldürülen İsrail Konsolosu Nazi avcısıydı 232
Ve köstebek deşifre ediliyor 234
Ziverbey'de zincire vurulu işkence 236
Yılmaz Güney MİT ajanı mıydı? 240
Kaynak'ın vaka subayı kimdi? 242

İngilizlerin Sovyet masası şefiydi ama... 245
Beyrut'ta son düello 245
MI6 Philby'yi neden tutuklamadı? 248
İçeriden çökertilen CIA-MI6 operasyonları 252
Türkiye'de ikili oyun 255
Türkiye'nin siyasi kaderini değiştiren KGB casusu 257
Atom bombası sırları nasıl çalındı? 260
Bir sarhoşluk anında yapılan vahim hata 263
Kızıl Ordu'ya Berlin yolunu açan istihbarat 265
Moskova'da hüsran: Başlamadan bitebilirdi 267

6 / Soğuk Savaş'ın üç Türk casus şefi 273

Haydar Aliyev – KGB 273
Kadehler Azerbaycan için kalkarken 273
Difai Fırkası ve Ağaoğlu Ahmet ve Beriya 276
Türkçülük adına SS komandosu 278
Aliyev'i hafife almanın maliyeti 280
"Buraya mikrofon koydurmadım, şimdi konuş" 282
KGB'de Türkiye operasyonlarına bakıyordu 285
Macar Ayaklanması'nı bastıran ekipteydi 289

MİT üzerinden CIA'e operasyon yaptı 291
Jirinovski'yi kurtaran Azeri KGB'ci 293
Bakü, KGB'nin Ortadoğu karargâhıydı 295
Moskova'nın İslam'ı hafife almasının bedeli 297
Suriye yönetimine Aliyev müdahalesi 299
Bir gözü hep Türkiye'de 302

Ruzi Nazar – CIA 306
CIA'den MİT'e ortak operasyon teklifi 306
Nazilerden kalan tehlikeli miras 309
CIA'in Türk-İslam sentezi 311
Gökten yağan radyolarla propaganda 314
Kontrgerilla örgütleri: Gladyo, Ergenekon, Kızıl Post 315
Şeyh Şamil'in torunundan, Nazi imamı Süleymancıya 316
Beşiktaş'ta Şamil Paşa Konağı 317
Birahanedeki oylamada "Baş İmam" seçimi 319
Mekke eylemi sonrası Ankara'da kim ağırladı? 321
Bir psikolojik savaş uzmanı yetişiyor 323
Kızıl Ordu'dan Nazilere, oradan CIA'e 325
CIA Türkiye'deki Türkçülerle nasıl temas kurdu? 328
Amerikan silahı, Amerikan yardımı, Amerikan üsleri 331
Ve ilk kriz patlıyor: U-2 casus uçağı 334
İzmir'e yerleştirilen nükleer füzeler 338
Gizli kalan Karadeniz krizi 341
CIA'in Türkiye İşçi Partisi değerlendirmesi 343
Solu bölme uzmanı CIA ajanı Türkiye'de 345
Ankara sosyetesinde bir CIA ajanı 349
Maaşa bağlanan gazeteciler kimlerdi? 351
ABD etkisi ve siyasette dinin yükselişi 352
Tehlikeli ilişkiler: Nazi kardeşliği 354
Alman pasaportlu Afgan halı satıcısı 356
CIA'deki El Kaidecinin İstanbul bağlantısı 358
Fuat Doğu ile küs mü ayrıldılar? 360

Fuat Doğu – MİT 362
Seks fantezileri, viski ve gizli belgeler 362
Nahit İmre'den Turan Çağlar'a 366

"Dışişleri gibi bir yer işte" 370
Gizli servis yeniden şekillenirken 371
CIA'den para alan Türk istihbaratçıları 374
Gehlen'in kitabı MİT müfredatında 376
Özel Harp bütçesi ABD'den geliyordu 378
İstihbarat ordunun arka bahçesi olunca 381
Almanya ile çetrefil ilişkiler 382
MİT'te dönüşüm başlıyor 385
İstiklal Savaş'ında karşı-casusluk: Sâgir Vakası 388
MİT'in "Jöntürkleri" 391
Demirel'in Doğu'ya darbe ve muhalefet dersi 394
Fuat Doğu "CIA Şube Müdürü" müydü? 396
MİT'teki Jöntürklerin son eylemi 397
MİT'e içeriden sert eleştiriler 397
Fuat Doğu'dan Hakan Fidan'a 399

Sonsöz 403
Ve Türkiye'deki en büyük casusluk olayı 403
Sizce en iyisi hangisiydi? 405
Kaynakça 407
Dizin 419

Önsöz

Dış mihraklar, entrikalar, casuslar

Her aksiliğin sebebi olarak "dış mihraklar"ın gösterilmesinden artık biraz sıkılmış olabilirsiniz ama etrafımızda neler olup bittiğini anlamanın da yararı var.

Münih Güvenlik Konferansı, 1963'ten bu yana her yıl şubat ayında Bayerischer Hof Oteli'nde toplanır. Birleşmiş Milletler dışında ABD'den Rusya'ya, Çin'den İran'a dek bütün ülkelerin, genellikle dışişleri ve savunma bakanları düzeyinde ama bazen daha üst düzeyde katılıp, BM'de olduğundan çok daha serbest bir ortamda tartıştığı tek zemindir bu.

17-19 Şubat 2017'deki toplantının raporunda yalnızca üç konu öne çıkarılmıştı: 1- ABD: Trump'ın kozları 2- AB: Brüksel'in dağılışı 3- Türkiye: Darbenin [üzerinin] çizilişi, yani def edilmesi.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi eski CIA Başkanı David Petraeus tarafından bu toplantıda "Türkiye'nin 11 Eylül'ü" olarak tanımlanacaktı; darbeyi El-Kaide'nin 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı giriştiği tarihin en büyük terör saldırısıyla, Türkiye ölçeğinde eş tutuyordu.

Darbe girişimi üzerinden bir yıl geçmeden, Olağanüstü Hal koşullarında ilan edilen 16 Nisan 2017 Referandumu sırasında ve sonrasında olabilecekler ise, Münih Güvenlik Konferansı kitapçığında küresel güvenlik riskleri sıralamasında, ilk on içinde, yedinci sırada yer alıyordu.

ABD Başkanı Donald Trump'ın 2016 Kasım seçimini Rus gizli servisinin, sahte haberler ve diğer dijital yöntemlerle seçimlere müdahale etmesi sayesinde kazandığı tartışması o sırada iyice alevlenmişti. Konferanstaki oturumlardan birisi de "Hibrit Savaş ve Demokratik Kurumlara Saldırılar" başlığı altında, bir seçimlere müdahale

canlandırmasıydı. Canlandırmaya katılan kırk kadar kişi arasındaydım. Senaryo büyük bir komşuya sahip (ki Rusya'nın kast edildiği ortadaydı) orta büyüklükte bir Avrupa ülkesinde erken seçimler ilan edilir edilmez başlayan siber saldırıyla açılıyordu. Saldırının bir parçası da sosyal medyada yayılan sahte haberler ve dijital espiyonajdı. Senaryo her aşamada salonda yapılan oylamalarla yön değiştiriyordu. Neticede iktidar partisinin muhalefetle işbirliği sonucu saldırı senaryosu boşa çıkarıldı; inanılmaz zihin açıcı bir egzersizdi.

Petraeus ile bir yıl sonra, 2018 Haziran ayında Torino'da yapılan Bilderberg Toplantıları'nda da karşılaştık. Sahte haberler, sanal ortamda yayılan asılsız söylentiler üzerinden Batı demokrasilerine yapılan müdahaleler orada da gündem konularından birisiydi.

Amerikalılar Rusların, seçimlerine müdahale etmiş olma ihtimalinden çok rahatsızdı ama seçimlere ve ülke yönetimlerine müdahale işini başlatan da kendileriydi; üstelik daha casusluğun sanal boyutunun icat edilmediği zamanlarda.

Amerikan istihbarat örgütü CIA'in, 1947'de kuruluşundan sonra ilk yaptığı uluslararası operasyon, 1948 İtalya seçimlerine müdahale olmuştu. Vatikan'ın desteğini ve eski Nazi taktiklerini kullanan CIA kurucu kadrosu, artık isim isim belli, kitapta bulacaksınız, inanılmaz bütçeler harcayarak seçimleri Komünist Parti'nin değil Hıristiyan Demokratlar'ın kazanmasını sağlamışlardı; Hıristiyan Demokratlar ondan sonraki 40 yıl ülkeyi yöneteceklerdi. Aynı kadro bir sonraki yıl Suriye'deki darbenin arkasındaydı. Suriye darbesini yaptıran isim, kitapta ayrıntılarıyla var, 1951'de ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne müsteşar, yani iki numara olarak atandı; aynı zamanda CIA istasyon şefiydi. CIA kadroları 1952'de Mısır'daki darbeye destek olmuşlar, 1953'te İran'daki darbeyi İngiliz gizli servisi MI6 ile birlikte yapmışlardı. Sovyet tanklarıyla bastırılabilen 1956 Macaristan Ayaklanması'nda CIA'in 1949'da Münih'te kurduğu Hür Avrupa Radyosu'nun halkı galeyana getirici haberlerinin payı vardı. İtalyan seçimlerindeki taktikleri 1962 Hindistan seçimlerinde geliştirmişler ve orada seçimi kazanması garanti görülen Komünist Parti'yi bölme yoluna gitmişlerdi; Kongre Partisi kazanmıştı. CIA'in ülke yönetimlerine müdahalesinin tarihi Sovyet istihbaratı KGB'ninkinden daha temiz değildi; seçime müdahale edilemeyen durumlarda darbe yaptırdıkları, hatta 1983'te Grenada'da olduğu gibi düpedüz işgal yoluna gittikleri biliniyor.

Hindistan seçimlerini solu bölerek sabote eden CIA görevlisi Duane Clarridge'in, Türkiye'de sol oyların ilk kez Türkiye İşçi Partisi ile Meclis'te temsil imkânı bulduğu 1965 seçimlerinden sonra Türkiye'ye gönderilmesi rastlantı mıdır sizce? CIA'in 1965 seçimlerinin ardından Ankara istasyonunun gönderdiği ve (o da bazı bölümleri) üzerindeki gizliliğin tam 51 yıl sonra kaldırıldığı seçim değerlendirme raporunun ilgili kısmını bu kitapta bulacaksınız.

Raporun yazıldığı sıradaki CIA istasyon şefiyse, aynı zamanda Türk-İslam sentezi fikrinin ilk pratisyeni sayılan ve Türkiye'nin yanı sıra Kafkas ve Orta Asya'daki CIA faaliyetinden de sorumlu olan Özbek Türk'ü Ruzi Nazar'dı. Clarridge, Türkiye'de sağ-sol çatışmalarının başladığı, ülkücü gençlere komando eğitimi verilen kampların açıldığı, devrimci gençlerin KGB ve Suriye istihbaratı El-Muhaberat gözetimi altındaki Filistinli grupların kamplarına taşındığı, solun paramparça olduğu 1968-72 yılları boyunca Türkiye'de, Nazar'ın altında çalışmıştı. Nazar'ın birkaç ay sonrasında Türkiye'den ayrıldığı 12 Mart 1971 darbesinin ilk sonuçlarından birisi de seçim sisteminin değiştirilmesi olmuştu.

Seçimlere dışarıdan müdahale usulünü başlatan ABD, bugün geri tepen silahıyla seçime müdahaleyi en önemli güvenlik tehdidi görüyor. Oysa seçimler, siyasetin açık, görünen yüzünün vitrinidir; öyle olması beklenir.

Siyasetin bir açık ya da görünen, bir de kapalı, görünmeyen alanı vardır. Açık siyaset, bildiğimiz partiler, dernekler, sivil toplum örgütleri, sendikalar, seçimler, parlamentolar; Birleşmiş Milletler gibi uluslararası; Avrupa Birliği gibi uluslarüstü kuruluşlar demektir. Seçimde oy kullanır ve sonunda hangi partinin kaç milletvekili çıkardığını, hükümetin kimlerden oluştuğunu, BM'nin oylama sonucu hangi ülkeye karşı ne tür yaptırım uygulayacağını biliriz.

Açık siyasetin çerçevesini çizen kurallar vardır; uluslararası anlaşmalar, anayasalar, yasalar, gelenekler, teamüller, içtihatlar ister istemez manevra alanını sınırlar.

Oysa zaman zaman siyasi (ya da ticari, ideolojik) aktörler, bu meşru çerçeve içinde kalmayı hedeflerine bir an önce ulaşmalarının önünde engel olarak görürler.

Buradan istihbarat örgütlerinin gayrı meşru örgütlenmeler olduğu sonucu çıkmamalı. Tarihin her döneminde, her sosyal yapıda, devlet

yapısında, ticari yapıda ya da örgütlenmede şu ya da bu oranda bilgi alma, önünü görüp ona göre adım atma ve rakiplerin hamlelerini bertaraf etme ihtiyacı olmuştur. İstihbarat örgütleri bakımından ölçünün yasanın dışına çıkmaktan çok, rakip tarafından "yakalanmamak" olduğu hayatın bir gerçeği olarak önümüzde duruyor yine de. Keza, istihbarat faaliyetinin siyasetin bir parçası sayılması gerektiği de.

Espiyonaj dünyası, siyasetin görünmeyen yüzüdür. Orada, yakalanmamak şartıyla, aldatmak, çalmak, hatta öldürmek mubah görülebilir.

Bunun en sert örneklerinden birisini *Meraklısı İçin Casuslar Kitabı*'nın yayına hazırlandığı günlerde yaşıyorduk. Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın[1] randevu alarak gittiği Suudi Arabistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu'nda öldürülmesi, bütün dünyanın dikkatini bir kez daha Türkiye üzerine çevirmişti. O kadar ki Türkiye ve ABD arasında iki yıldır ciddi sorunlardan biri sayılan Evanjelik Rahip Andrew Brunson'un casuslukla suçlanması ve 12 Ekim'de "yattığı kadar" cezaya çarptırılıp, tahliye edilmesi bile gölgede kalıyordu. İşin ucu Suudi Arabistan'daki iktidar kavgasına ve bölgesel dengelere uzanıyordu; son zamanlarda ABD ve İsrail'in parlatmasıyla öne çıkan Veliaht Prens Muhammed Bin Salman'ın yakın çevresi, Suudi istihbaratı ve genel olarak Krallık ağır hasar alıyordu.

İstanbul, son dönemde tıpkı İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi yeniden casuslar savaşının arenası haline geliyor. Ama bir farkla: O dönem pek kan dökülmüyordu, şimdi dökülüyor.

Son birkaç yıldır İstanbul ve çevresinde Rus dış istihbaratı SVR ile ilişkilendirilen cinayetler bunun bir diğer örneği. 1990'larda başlayan Çeçen ihtilafının arkasında temel olarak Suudi Arabistan'daki Selefi akımların olduğu, Arap militanların Çeçenistan ile Bosna ve Afganistan arasında köprü kurduğu biliniyordu. Suriye İç Savaşı, Çeçen militanların El-Kaide ve IŞİD saflarına akınına yol açmıştı; bir kısmının da Türkiye'ye gelmesine.

1. Cemal Kaşıkçı ya da uluslararası kullanımıyla Jamal Khashoggi'nin soyadının Türkçe "Kaşıkçı" sözcüğünün bozuşmuş hali olduğu Wikipedia dahil kaynaklarca kabul ediliyor. Gazeteci Yıldıray Oğur, 13 Ekim 2018 tarihli *Karar* gazetesindeki "Kaşıkçı Ailesinin Tanıdık Hikâyesi" yazısında, ailenin 300 yıl kadar önce Kayseri'nin, o zaman Müslüman Türklerin, Ermeni ve Rumlarla birlikte yaşadığı Germir köyünden Hacca gittiğini, ancak dönmeyip Medine'ye yerleştiğini yazdı. Kaşıkçı ailesinin dünyaca tanınan üyesi aslında Cemal Kaşıkçı'nın 2017'de ölen silah tüccarı amcası Adnan Kaşıkçı idi.

Örneğin, Rus istihbarat ajanları tarafından 16 Eylül 2011'de Zeytinburnu'nda, Cuma namazı çıkışında öldürülen üç Çeçen, Zaurbek Amirev, Rüstem Altemirov ve Berg-khazh Musaev, Rus makamlarının, 24 Ocak 2011'de Moskova'nın Domodedovo Havalimanı'nda 37 kişiyi öldürüp 173 kişiyi yaralama eylemine El-Kaide çizgisindeki Kafkas Emirliği militanı olarak karışmak suçlamasıyla aradığı kişilerdi.

Türkiye'nin yine kritik bir erken seçime gittiği 1 Kasım 2015 günü İstanbul'da, Bahçeşehir'deki evinin önünde öldürülen Abdülvahab Eldegiriev ise zaten Çeçen cihatçılar arasında "Komutan Vahap" olarak nam salmış birisiydi. İstanbul Emniyeti, cinayete karıştıkları görgü tanıkları ve MOBESE kameraları tarafından saptanan eşkâlde iki kişiyi 8 Nisan 2016'da yakaladı. MİT ve polis araştırması Türkiye'ye başka kimliklerle giren bu kişilerin Rus dış istihbaratı SVR görevlisi 55 yaşındaki Aleksandr Smirnov ve 52 yaşındaki Yuri Anisimov olduğunu, yeni bir eylemin keşif ve hazırlığı için geldiklerini, daha önce Türkiye'deki yedi cinayetin daha keşif ve hazırlığında görev aldıklarını ortaya çıkaracaktı.

Casusların yargılanması sırasında beklenmedik bir şey oldu. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, 24 Ekim 2017 günkü duruşmada Adalet Bakanlığı'ndan gelen bir yazıya göre, tasarlayarak cinayete yardım, casusluk ve evrakta sahtecilik suçlarından yargılanan iki Rus gizli servis mensubunun tahliyesini istedi.

Yazı, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun talebi ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ün teklifiyle Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan tarafından onaylanmıştı. Bu, bilindiği kadarıyla 16 Nisan 2017 Referandumu'yla cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin ardından, 15 Ağustos'ta çıkarılan 694 sayılı kararname ile 2937 sayılı MİT yasasının 26. maddesinde yapılan değişikliğin ilk uygulaması olacaktı: Rus casuslar, Rusya ile yapılan bir takas anlaşması sonucu tahliye edilmiş ve ülkelerine dönmelerine izin verilmişti.

İki Rus casusun tahliyesinden saatler sonra, Ukrayna'nın Rusya tarafından ilhak edilmiş Kırım bölgesindeki bir mahkeme, ilhakı protesto gösterileri düzenlemek ve katılmak suçlamasıyla hapis cezasına çarptırılan Kırım Tatar Milli Meclisi Başkan Yardımcıları, 52 yaşındaki Ahtem Çiygöz ve 60 yaşındaki İlmî Ümerov'u serbest bırakacaktı. İki Kırım Türk'ü 26 Ekim'de Ankara'ya, oradan da Kiev'e geçtiler.

Daha önce serbest bırakılmaları için Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'den aracı olmasını talep eden Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Proşenko, Çiygöz ve Ümerov'a "Devlet Nişanı" taktığı törende Cumhurbaşkanı Erdoğan'a teşekkür edecekti.

Bu takastan kısa süre sonra İngiltere'de yaşanan dünya çapında bir casusluk krizi de aslında bir casus takasının yan ürünüydü. Olay, 4 Mart 2018'de İngiltere'nin Salisbury şehrinde yaşayan İngiliz-Rus çifte vatandaşı Sergey Skripal ve kızı Yuliya'nın acil servise kaldırılmasıyla başlamıştı; zehirlenmişlerdi. İngiliz hükümeti hemen Rus istihbaratı SVR'nin Skripal'i zehirlediğini iddia etti. Rusya reddedecek, tırmanan krizde, ABD ve bazı AB ülkeleri İngiltere'nin yanında yer alacak, her iki taraf da birbirlerinin çok sayıda diplomatını sınır dışı edecekti. Skripal, Rus askeri istihbaratı GRU'da çalışırken İngiliz MI6 casusu olmayı kabul etmiş ama 2004'te yakalanarak hapse mahkûm edilmiş bir istihbaratçıydı. 2010 yılında, ABD ve İngiltere ile Rusya arasında Viyana'da gerçekleşen bir casus takası sonucu İngiltere'ye yerleşmişti.

O takasta Skripal dahil dört Batı casusuna karşılık ABD'de açığa çıkan 10 Rus casusu Moskova'ya verilmişti. Aralarında 28 yaşındaki model, Anna Chapman adıyla tanınan Anna Kuşçyenko da vardı. Aslında Chapman ve diğerleri aktif görevde değildi; Amerikan toplumu içinde Amerikalı gibi yaşayan, çalışan, gerek duyulduğunda "uykudan uyandırılacak", o zaman ne görev verilirse onu yerine getirecek, verilmezse hayatına devam edecek şekilde eğitilmiş kişilerdi.

Yakın tarihte buna benzer yöntemle bir casusluk cinayeti işlenmişti. Filistin'in Gazze şeridine hâkim Hamas Örgütü'nün askeri kanadı İzzeddin El-Kassam Tugayları'nın kurucularından Mahmud El-Mabuh 19 Ocak 2010'da Dubai'de kaldığı otel odasında öldürülmüş halde bulunmuştu. Bulgular kas gevşetici ilaç verilerek hareketsiz hale getirildiğini, sorgulandığını ve ardından yüzüne yastık bastırmak suretiyle boğulduğunu gösteriyordu. Mabuh, 1989'dan bu yana İsrail tarafından aranıyordu.

Dubai polisi kısa süre sonra saldırının keşif, lojistik ve infaz ekipleri dahil, en az 26 kişilik bir MOSSAD timi tarafından düzenlenmiş olduğunu açıkladı. Saldırganlardan 12'si İngiliz, 6'sı İrlanda, 4'ü Fransız, 3'ü Avustralya, 1'i de Almanya pasaportuyla giriş yapmışlardı. Diğer ülkeler İsrail'i kendi pasaportlarının sahtesini çıkararak ci-

nayette kullandığı için kınarken, İrlanda ve Avustralya bazı İsrailli diplomatları sınır dışı etmişti.

Ancak sonra anlaşılmaya başladı ki, pasaportlar sahte değildi. Operasyon, hem İsrail hem de o ülkelerin vatandaşlığına sahip MOSSAD ajanlarınca yürütülmüştü. Hepsi İsrail'e dönmüştü ve isimlerinin INTERPOL'e bildirilmiş olmasının pek bir anlamı kalmamıştı.

Kolay çözülecek gibi görünmeyen bir örnek de Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un 19 Aralık 2016'da öldürülmesiydi. O gün Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Moskova uçağındaydı. Ertesi gün Rus mevkidaşı Sergey Lavrov'la önemli bir Suriye görüşmesi yapacaktı. Bir yıl kadar önce, 24 Kasım 2015'te, bir Türk F-16'sının, Suriye ile sınırı ihlal eden bir Rus Su-24 jetini düşürmesi ve iki pilotun ölümüyle başlayan kriz, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve işadamı-siyasetçi Cavit Çağlar'ın arabuluculuk gayretleriyle 26 Haziran'da, 15 Temmuz darbesine üç hafta kala çözülmüştü. Adeta NATO müttefiki ABD'ye nispet yaparcasına, darbe girişiminden yalnızca beş hafta sonra Rusya'nın onayını alan Türk ordusu, 24 Ağustos'ta IŞİD'in elindeki Cerablus'tan Suriye'ye girerek Fırat Kalkanı Harekâtı'yla alan kontrolü sağlamıştı. Şimdiyse Rusya ve İran ile Kazakistan'ın başkentinde başlayacak olması nedeniyle "Astana Süreci" olarak anılacak görüşmelerin temelini atmaya gidiyordu. Çavuşoğlu'nun uçağı Moskova'ya indiğinde, Karlov Ankara'da öldürülmüştü.

Karlov'u vuran, aslında görevi orada olmayan sivil koruma polisi Mevlüt Mert Altıntaş idi. Karlov, Çankaya Belediyesi'nin Rus kültürü üzerine sergisini açmak üzere konuşmaya başladığı sırada arkasından vurulmuştu.

Cinayetin sembolik yükü vardı: Rus büyükelçisi, ABD Büyükelçiliği'nin karşı kaldırımında, Kennedy Caddesi'nin girişinde öldürülmüştü. Bu eylemi planlayanların, Türkiye'nin hem Rusya hem ABD yönetimleriyle arasını açmak hem de İran'ın dahil olduğu bir Suriye anlaşmasını doğmadan öldürmekte çıkarları olduğu söylenebilirdi.

Katilin, darbe girişiminin de içinde olan Fethullah Gülen Cemaati'yle bağları olduğu öne sürülecekti, ancak katili sorguya çekmek mümkün olmayacaktı. Çünkü gaz bombası atıp yaralayarak yakalamak yerine, olaya müdahale eden polis ekipleri katili kalbinden vurup öldürmüşlerdi.

Okurlar bu noktada bu siyasi cinayetin casuslukla ne gibi bir ilişkisi olduğunu sorgulayabilir. Oysa tarih, devletler gibi şirketlerin (ticari casusluk diye bir alan var) ve örgütlerin de istihbarat servisleri, istihbarat operasyonları olabileceğini gösteriyor. Devletler, şirketler, örgütler, kendi ellerini çamura ya da kana bulaştırmamak için başka devletleri, şirketleri, örgütleri paravan olarak, kukla olarak kullanabiliyor ya da kiralayabiliyor.

Karlov cinayetinin ileride bu tür bir eylem olduğunun anlaşılması beni şaşırtmayacak.

Türkiye-Rusya ilişkileri o akşam eskisinden de kötü çökmediyse, bunda Erdoğan'ın (uçak olayından çıkardığı ders ile) Putin'e hemen telefon açması ve Putin'in muhtemel tuzağı görüp görüşmelere planlandığı gibi devam talimatı vermesi rol oynamıştı. Ne de olsa Putin, siyasete girmeden önce Sovyet gizli servisi KGB istihbarat subaylarındandı; Sovyetlerin yıkılışının ardından FSB Başkanlığı yapmıştı.

Putin gibi istihbarat kökenli olup daha sonra devlet başkanlığı yapan başka isimler de vardı. Yuri Andropov, Sovyetler Birliği'nin başına geçmeden önce KGB'nin başındaydı. CIA başkanlığında bulunmuş (baba) George Bush, ABD başkan yardımcısı ve ardından başkanı olarak görev yapacaktı. KGB'nin Ortadoğu operasyonlarını yönetmiş olan Haydar Aliyev de bağımsızlığını kazanmasının ardından Azerbaycan'ın başına geçecekti.

Aslında diplomasi, tanımı gereği siyasetin görünen ve görünmeyen, açık ve örtülü alanları arasında, bilgisayar dünyasının lisanıyla bir "arayüz" olarak görülebilir.

O nedenle dışişleri bakanlıklarının da bir istihbarat birimi vardır. Diplomasi, doğası gereği bir eliyle siyasetin görünen, diğer eliyle görünmeyen yüzüne değer; değmek zorundadır. Dışişleri bakanlıklarının kendi casusları, ajanları, muhbirleri olmaz ama açık kaynakları derleyip stratejik tahliller yapabilecek yetenekli diplomatları olması beklenir.

Bu nedenle istihbarat ve diplomasi dünyasının yolları sık sık kesişir.

1940'ların 50'lerin Türk istihbarat şeflerinden Naci Perkel ve halefi Behçet Türkmen, görev sürelerinin bitiminde Bağdat'a büyükelçi atanmışlardı. Fuat Doğu, 1971'de MİT başkanlığından ayrılınca Lizbon'a büyükelçi gitmişti. Sönmez Köksal, MİT müsteşarlı-

ğına 1992'de Bağdat Büyükelçiliği'nden gelmiş, 1998'de görevi tamamlanınca Paris Büyükelçiliği'ne atanmıştı. 2018 Ekim itibarıyla Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan İbrahim Musa, daha önce MİT müsteşar yardımcısı ve vekili olarak görev yapmıştı. Keza bir önceki Londra Büyükelçisi Abdurrahman Bilgiç de öyle. Buna karşın Fransa'nın Ankara büyükelçilerinden Bernard Emié, yine 2018 Ekim ayı itibarıyla Fransız dış istihbaratını yönetiyordu. Bir önceki İngiltere Büyükelçisi Richard Moore, Ankara'dan sonra ülkesinde başbakanlığın dış istihbarat MI6 ile ilişkileri ve terörle mücadeleden sorumlu müsteşar yardımcılığına getirilmişti. Yunanistan'ın Ankara büyükelçilerinden Yannis Korantis ve Polonya'nın Ankara Maslahatgüzarı Piotr Krawczyk'in bir sonraki görevleri ülkelerinin dış istihbarat servislerinin başkanlığı olacaktı.

Diplomasi zaten "arayüz" dedik. Ama kitapta göreceksiniz ki istihbarat örgütlerinin kendilerini gizlemek için kullandıkları mesleklerin başında gazetecilik, arkeoloji ve seyyahlık geliyor. Mustafa Kemal'in de Teşkilat-ı Mahsusa operasyonları için Libya'ya gizlice giderken hangi isim altında, hangi gazetenin sahte kimliğini kullandığını okuyacaksınız.

Dünya çapında ülkelerin hedeflerinin siyasetin görünen alanındaki meşru çerçeveyle karşılanacağına inanmadığı bir dönemden geçiyoruz. Diplomasi azaldıkça örtülü faaliyet artıyor; o nedenle daha çok casusluk vakası, daha çok siyasi cinayetle karşılaşıyoruz.

Modern savaş kuramının temellerini atan Prusyalı komutan Carl Von Clausewitz, "Savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır" diyorsa, "casusluk da savaşın başka araçlarla devamıdır" demek yanlış olmaz.

Türkiye bunu tarihi boyunca yaşadı. En yakın örnekler Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında etnik ve dinsel gerekçelerle başlatılan isyanların arkasında oldukları artık anlaşılmış olan, İngilizlerin Kahire Merkezli Arap Bürosu'na bağlı çalışan casuslardı. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*'nda değindiğimiz için buraya aynı bağlamda almadık ama onların yalnızca Gertrude Bell, T.E. Lawrence ve Edward Noel'den ibaret olmadıkları biliniyor. Buna karşın *Entrikalar Kitabı*'nda da yer alan Kim Philby, Ruzi Nazar, Haydar Aliyev ve Çiçero kod adlı İlyas Bazna'ya ayrı bölümler verildiğini göreceksiniz. Bunun birinci nedeni o konularda paylaşacağımız yeni

bulgu ve tahlillerdir. İkincisi, *Entrikalar Kitabı*'nda bu isimler siyasi entrikalar çerçevesinde alınmıştı, burada doğrudan istihbarat faaliyetleri çerçevesinde anılıyor; ilgiyle okuyacaksınız. Mahir Kaynak ve Fuat Doğu bölümlerinde sizi sürprizler bekliyor. Şimdiye dek karanlıkta kalan ve ilk defa burada yazılan bazı ayrıntılar, yakın tarihimize bakışınızı değiştirebilir.

Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı, Türkiye'nin ya sahnesi ya hedefi ya da aktörü olduğu siyasi ve ekonomik komploları, tarihsel perspektife yerleştirmeyi ve bugüne dersler çıkartacak şekilde anlamlandırmayı amaçlıyordu. Okurlardan beklemediğim ölçüde ilgi ve olumlu tepki gördü. Türkiye'de yakın tarihimizi televizyonlardaki dizilerin ötesinde gerçek tarih ve siyaset olgularıyla anlamak isteyen bu kadar çok okurun bulunması kendi başına memnuniyet verici; okurlarıma müteşekkirim.

Meraklısı İçin Casuslar Kitabı'nda ise biraz daha derine dalıyoruz. Siyasetin arkeolojisi de denebilir, otopsisi de. İstihbaratı, espiyonaj faaliyetini küresel siyasetin görünmeyen tarafı olarak tanımlayınca, o görünmeyen tarafta kimlerin bulunduğunu, aslında ne yapmış olduklarını da saptamak, anlamak gerekiyor, aktarmak için. Bunu "Benim aklım iyice karıştı, biraz da sizin karışsın" demek için yazmıyorum; çünkü işin o tür bir "çözdükçe dolaşan" boyutu da var. Ama siyaseti içinden çıkılamayan noktalarda yüzeysel bir "dış mihraklar" tartışmasından çıkarmak için, varsa o dış mihrakların ya da iç mihrakların kimler aracılığıyla olayların doğal akışına aykırı müdahalede bulunduğunu öğrenmek, gerçek komplo ile komplo teorisini birbirinden ayırmak için de gerekli görünüyor.

Çünkü göreceksiniz ki iş eninde sonunda gelip o işi yapması gereken bir kişiye dayanıyor. O kişinin peşine düşüyorum çoğu zaman.

Bunu yaparken, elinizdeki kitabı yazarken zorlandığım bölümler oldu. Ne yazık ki bunlar daha çok Türkiye ile ilgili bölümlerdi; ne kadar gerekli olduğundan emin olmadığım bir gizlilik perdesi araştırmacılar için gerçekten sorun oluyor. Türkiye'ye dair bazı bilgileri yabancı kaynaklardan öğrenip doğru olup olmadığını özel görüşmeler ya da el yordanuyla bulmaya çalışıyoruz.

Yine de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun verdiği destekle Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Hami Aksoy; Dışişleri Bakanlığı Arşiv Dairesi Müdürü Büyükelçi Songül Ozan ve Arşiv

Dairesi'nin tarihçi diplomatı Hüseyin Kutlu'nun, "Gizliliği Kaldırma Komisyonu" tarafından yeni gün ışığına çıkarılmış bazı devlet kaynaklarına ulaşmamda yardımları oldu, teşekkür ederim.

Yardımları olmasa ulaşamayacağım bilgiler için Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, bilgileri her dem taze dostum Mehmet Ali Bayar, Moskova'da yaşayan gazeteci arkadaşım Fuad Safarov ve Bakü günlerinden tanıştığımız gazeteci arkadaşım İrfan Sapmaz'a teşekkür borçluyum. Her zaman bilgi birikimi ve yön veren uyarılarıyla yanımda olan sevgili gazeteci arkadaşım Ferhat Boratav'a; gazetecilik mesleğinde örnek aldığım kişilerin başında gelen, bu kitabın birçok bölümünü tek tek okuyup yerinde uyarılarda bulunan Nuri Çolakoğlu'na; bir dönemin yakın tanıklarından, sık sık yardımına başvurduğum Hasan Cemal'e; bir zamanlar birlikte gazetecilik yaptığımız, başka konuların yanı sıra, özellikle istihbarat terminolojisini doğru kullanmam konusunda yardımcı olan emekli MİT mensubu arkadaşım Hayri Birler'e; ısrarla sorduğum sorulara sabırla yanıt veren, vakaları olabildiğince yerli yerine oturtmamı sağlayan emekli MİT yöneticileri Mikdat Alpay, Cevat Öneş ve Mehmet Eymür'e müteşekkirim.

En sert eleştirmenim her zaman olduğu gibi eşim Deniz Yetkin oldu; teşekkürlerim baki. Bu defa pek uyamadığım çalışma takvimine sabır ve anlayışla yaklaşan, aksiliklerimi güler yüzle karşılayan Doğan Kitap Genel Müdürü Gülgün Çarkoğlu, Yayın Direktörü Cem Erciyes, editörüm Aslı Güneş'e ve sayfa tasarımı için de Yasemin Çatal'a teşekkür borçluyum.

İşlediğim konunun hassasiyeti nedeniyle bana bilgi veren, elimdeki bilgilerin sağlamasının yapılmasında yardımcı olan, halen iş başında ya da emekli bazı devlet görevlisi kaynaklarım, isimlerinin gizli tutulmasını istediler; onlar kendilerini biliyor, onlara da çok teşekkür ederim.

Mayınlı bir arazide yol alıyoruz, hatalarım olduysa kasıtlı değildir. Dedim ya bu defa biraz derine dalıyoruz, oksijen maskelerinizi takın lütfen.

I

Şeytan Tepesi'nde bir Türk casus

Bugünden geriye bakınca 1988'i, yani Berlin Duvarı yıkılmadan önceki yılı, zaten Soğuk Savaş'ın son dönemeci olarak görebiliriz; ama 1988'de hiç de öyle görünmüyordu.

Soğuk Savaş bütün hızıyla devam ediyordu. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) elinde dünyayı defalarca kere anında yok etmeye yetecek kadar atom bombası vardı ve bu bir tür saldırmazlık garantisi sayılıyordu; ilk vuruşu yapanın da yaşama şansı kalmıyordu. Buna "Dehşet Dengesi" deniyordu.

ABD önderliğinde (Türkiye'nin de dahil olduğu) Batı Bloku'nun askeri örgütü NATO ile Sovyetler önderliğinde Doğu Bloku'nun askeri örgütü Varşova Paktı arasındaki yıkıcı mücadeleye bu nedenle "Soğuk Savaş" deniyordu zaten. Casuslar ve istihbarat örgütleri bu savaşın önemli aktörleriydi. Berlin'i bu iki blok arasında bölen kilometrelerce uzunlukta dev bir duvar, bu savaşın en önemli cephesiydi.

Doğu Berlin'in, tarihi Humboldt Üniversitesi'nde İngilizce ve "diğer yabancı diller" profesörü olarak çalışan Manfred Severin aynı zamanda bir ajandı. Bir süredir Doğu Almanya gizli polis örgütü MFS [*Ministerium für Staatssicherheit*–Devlet Güvenlik Bakanlığı] ya da yıllarca korkuyla anılan adıyla Stasi'nin dış istihbarat bölümü HVA [*Die Hauptverwaltung Aufklärung*–Araştırma Genel Müdürlüğü] adına çalışıyordu. Asıl görevi kritik istihbarat operasyonlarında, bilgi, belge değerlendirmeleri ve sorgularda tercümanlık yapmaktı.

Batı Alman gizli servisi BND [*Bundesnachrichtendienst*–Federal İstihbarat Servisi] ve Amerikan gizli servisi CIA [*Central Intelligence Agency*–Merkezi Haberalma Dairesi] bir süredir bunun far-

kındaydı. "Hagen" kod adını taktıkları Severin'in peşindeydiler; profesör yıllar içinde mutlaka önemli, gizli bilgileri de tercüme etmiş olmalıydı. Nihayet 22 Ağustos 1988'de Severin'i ailesiyle birlikte ABD'ye iltica etme karşılığında saf değiştirip bütün bildiklerini anlatmaya ikna ettiler.

Severin'in Amerikalılara aktardığı bilgiler arasında Doğu Berlin'deki bir "güvenli evde" yani istihbarat tarafından kullanılan gizli bir mekânda tercümanlığını yaptığı ve Doğu Almanlara casusluk yapan "Paul" kod adlı bir Amerikan askerinden edinilen bilgiler de vardı. Amerikan karşı-istihbaratının soruşturmasıyla bilgilerin kaynağı saptandı: 30 yaşındaki Kıdemli Uzman Çavuş James Hall.

Hall belki yüksek rütbeli bir asker değildi ama kilit mevkide bir iş yapıyordu: Elektronik istihbaratta sinyal analisti olarak çalışıyordu. Yani "düşmanın", o durumda Doğu Almanya ve Sovyetlerin, elektronik haberleşme faaliyetini izleyen ve karşı önlemler geliştiren ekipteydi. Soğuk Savaş'ın en korkulan casus şefleri arasında sayılan, HVA Başkanı Markus Wolf, Doğu Almanya'nın ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından yıllar sonra yazdığı anılarında, Hall'un verdiği bilgilerin Stasi merkezinde "Altın madeni bulduk" kutlamalarıyla karşılandığını yazacaktı.[1]

O kadar ki Doğu Almanlar, Batı Berlin'de, burunlarının dibindeki gizli Amerikan dinleme üssü Teufelsberg'in marifetlerini Hall sayesinde öğrenmişlerdi. "Şeytan Tepesi" anlamına gelen Teufelsberg, aslında Amerikan ve İngiliz hava akınları ve Sovyet topçusu bombardımanıyla yerle bir edilen Berlin'deki yıkıntıların, yeniden inşa sırasında bir araya toplanmasından oluşan yaklaşık 90 metrelik suni bir yükseltiydi. Amerikalı ve İngilizler, bu yükseltinin hafriyatla dağıtılması yerine Doğu Almanya ve Varşova Paktı'na yönelik elektronik dinleme ve istihbarat operasyonları için mükemmel bir anten kaidesi olacağına karar vermişlerdi. Belki de orada yaptıkları ve şeytanın aklına gelmeyecek işlerden dolayı da, o adı takmışlardı.

1. Markus Wolf ve Anne McElvoy. *Man Without a Face, The Autobiography of Communism's Greatest Spymaster*. New York: Random House, 1997. s. 294-295.

Şeytan Tepesi'ndeki casusluk üssü

Wolf, Hall'un verdiği belgelerden öğrendikleri karşısında nasıl hayretler içinde kaldıklarını anlatıyor anılarında. Örneğin, çok gizli Project Troyan'ı [Truva Projesi] öğrenmişlerdi onun sayesinde. Bir sıcak savaş patlaması halinde Amerikalıların Varşova Paktı'na ait bütün zırhlı araç, hareketli füze rampası ve uçak hareketlerini saptaması amacıyla hazırlanmış bir programdı bu. Sonra, yine Teufelsberg sayesinde, bir savaş durumunda Doğu Almanya'daki Sovyet jet üslerinin iç haberleşmesine girerek savaş pilotlarına verilecek talimatları engelleme imkânını geliştirmişti Amerikalılar. Başka deyişle, savaş halinde pist başında saldırı için emir bekleyecek Rus savaş pilotlarının, kulaklarındaki telsizden kendi komutanlarından geldiği varsayımıyla Amerikalılardan emir alacak olmaları demekti. Varşova Paktı, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın meşhur Yıldız Kalkanı füze savunma sistemi projesine dair ilk ayrıntıları Hall'un getirdiği belgelerden öğrendi.[2]

Soğuk Savaş'ta Doğu Bloku'nun istihbarat zaferlerinden biri sayılabilecek bir başka belge de yine Hall tarafından verilmişti. ABD'nin bütün elektronik dinleme ve istihbarat işlerini üstlenen en gizli devlet kuruluşlarından olan NSA'nın [*National Security Agency*–Ulusal Güvenlik Dairesi] ABD'nin elektronik istihbarat ihtiyaç ve kapasitesini gösteren Ulusal Sinyal İstihbaratı İhtiyaçlar Listesi, yani bir anlamda kullanma kılavuzuydu bu belge; tam 4.258 sayfaydı.[3]

Hall tarafından verilen bilgileri işleyip değerlendirerek istihbarata dönüştürmek bir ara Stasi'nin kapasitesini öylesine aşmıştı ki, Wolf'un anlatımına göre bazı başka birimlerdeki görevlileri de bu işe seferber etmişler ve Sovyet gizli servisi KGB'yi [*Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti*–Devlet Güvenlik Komitesi] yardıma çağırmak zorunda kalnuşlardı. Wolf hatta bir ara Hall'u "Yavaş ol, hepsini birden getirme, dikkat çekeceksin" diye uyardıklarını aktarıyor.

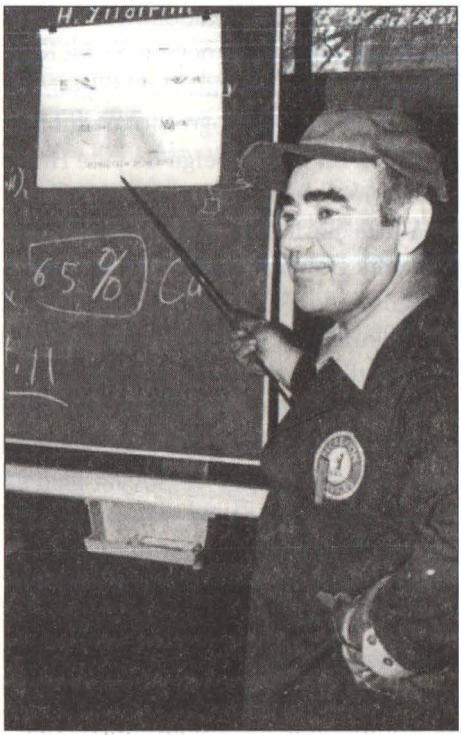
İşte bu "Altın madeni" Hall, Amerikan ordusuna daha 18 yaşında katılmıştı. Elektronik savaş ve sinyal istihbaratı eğitimi verildikten sonra uzman çavuş rütbesiyle Bavyera'daki Ordu İstihbarat ve Güvelik Komutanlığı'na gönderilmişti. 1981'de de Batı Berlin'de NSA em-

2. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s. 296.

3. Georg Mascolo. "Spurenvernichtung im Amt." *Der Spiegel Online*. 26.7.1999. http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14010746.html

rinde, Brüksel'deki NATO karargâhıyla bağlantılı Teufelsberg'de görevlendirilmiş, 1985'e dek burada çalışmıştı. ABD'de bir yıl eğitim alıp kıdemli başçavuş rütbesiyle bu defa Frankfurt'taki Askeri İstihbarat Tugayı emrine gönderilip 1987'de ABD'ye dönmüştü. Ama 1988'de ABD'ye iltica eden Doğu Alman ajanı Profesör Severin'in itiraflarıyla Hall'un etrafındaki çember daralmıştı.

Amerikalılar bir yakalama planı yaptı. CIA Amerikan topraklarında yetkili olmadığı için işi FBI [*Federal Bureau of Investigation*–Federal Araştırma Bürosu] üstlendi. Bir FBI ajanı kendisini KGB ajanı olarak tanıtarak Hall ile irtibat kurdu. Almanya'da olduğu gibi burada da belge varsa, ödeme yapmaya hazır olduklarını söyledi. O zamana dek sattığı belgeler karşılığında (ödemeleri yaptıran Wolf'un ifadesine göre) 100 bin dolar kadar nakit almış olan Hall, bu tuzağa düştü. Evinin bulunduğu Georgia eyaletinin Savannah şehrinde KGB ajanı zannettiği FBI ajanıyla buluştuğu otel odasında yakalandı. Kamyonetinde yapılan aramada gizli askeri belgeler, bir miktar nakit para, makbuzlar ve bir sahte pasaport bulundu; Hall 20 Aralık 1988'de casusluk suçlamasıyla tutuklandı.

▸ Kırşehirli Hüseyin Yıldırım, oto tamircisi olarak gittiği Almanya'da Soğuk Savaş'ın müthiş casusluk öykülerinden birinin başkahramanı oldu. (*Hürriyet Arşivi*)

Hall, sorguda FBI ajanlarına hiç zorluk çıkarmadı, bildiği her şeyi anlattı; casusluğu kolay yoldan para kazanmak için yapmıştı, yoksa komünist filan değildi. Sorgucular, Doğu Alman istihbaratıyla ilişkiyi nasıl kurduğunu öğrenmek istediklerinde de duraksamadan

söyledi. Kendisini casus olarak devşiren, belgeleri kendisinden alan ve karşılığında ödemeleri yapan kişi bir Türk'tü; adı Hüseyin Yıldırım idi.

Zaten FBI kamyonette bulduğu 50'şer dolarlık banknotlardan ikisinin üzerinde Hall dışında bir kişinin daha parmak izini bulmuş, bu kişinin kısa süre önce Amerikan vatandaşlığına kabul edilen Hüseyin Yıldırım olduğu anlaşılmıştı. FBI Hall'dan bir gün sonra, 21 Aralık 1988'de Florida eyaletinin Tampa şehrinde yaşayan Yıldırım'ı da casusluk suçlamasıyla tutukladı.

ABD'de tutuklanan Doğu Alman ajanı Türk

Hüseyin Yıldırım bir gurbetçiydi. 1928'de Kırşehir'de doğdu, 1964'te ailesiyle birlikte Almanya'ya çalışmaya gitti. Stuttgart'taki Mercedes otomobil fabrikasının açtığı otomotiv teknikerliği kursuna 1970'te yaptırdığı kayıt, hayatını değiştirdi. Kursu başarıyla bitirdi ve fabrikada ustabaşı olarak çalışmaya başladı.

Hayatındaki ikinci değişiklik 1979'da bulduğu yeni bir iş oldu. Batı Berlin'de, Amerikan işgal bölgesindeki Andrews Kışlası'nın oto atölyelerindeki ustabaşılık işiydi bu. Bu yeni işle Hüseyin Yıldırım'ın başına talih kuşu konmuştu. Kısa zamanda meslekteki mahareti, renkli kişiliği, sosyal hayata düşkünlüğüyle atölyelerin yıldızı olmuştu; herkes *Der Meister* [Usta] diye çağırıyordu onu. Zaten Almanya'ya 36 gibi pek de genç olmayan bir yaşta göçmüş, çok çalışmış, 51 yaşına gelmiş ama hâlâ gönlüne göre bir hayat yaşayacak kazanç düzeyine erişememişti.

Ve öykü de aslında tam burada başlıyordu.

Yukarıda Yıldırım'ın hayatındaki ikinci büyük değişikliğin 1979'da Berlin'deki Amerikan üssünde iş bulması olduğunu söyledik ama aslında o bir yıl önce, 1978'de 50 yaşına bastığında hayatında yeni bir sayfa açma yolunda önemli bir girişimde bulunmuştu. Daha Stuttgart'ta iken Doğu Alman istihbaratı ile irtibat kurarak para karşılığı sanayi casusluğu yapmak istemişti. Ne var ki Stasi'nin Mercedes fabrikalarıyla ilgili bilmediği, merak ettiği bir şey kalmamıştı; Yıldırım'ın başvurusunu geri çevirdiler. Bir iddiaya göre Berlin'deki Amerikan üssünde iş bulursa çalışabileceklerini söylemişlerdi.[4]

4. John O. Koehler. *Stasi: The Untold Story of the East German Secret Police.* Boulder-Colorado: Westview Press, 1999. s.102.

Ama Yıldırım yılmıyordu. Berlin'e geldiğinde başvurusunu tekrarladı. Doğu Almanlar bu defa ilgilendi. Yıldırım'ın ajan olarak olmasa da muhbir olarak bir işlevi olabilirdi. Ondan istedikleri basitti. Sadece askeri değil sivil Amerikalılar da araçlarını tamir ya da bakım için Andrews Kışlası atölyelerine getiriyorlardı. Ağzı iyi laf yapan Yıldırım kimin evine göndermek için daha çok paraya ihtiyacı olduğunu, kimin kumar, ya da lüks alışkanlıklara düşkün olup para yettiremediğini, kimin parası yetmediği için üst model otomobillere imrenerek baktığını onlara söyleyebilir, yani kanca atılabilecek adayları işaretleyebilirdi.

Doğu Alman dış istihbaratı HVA, Hüseyin Yıldırım'ı böylece 12 Mayıs 1980'de kadrolu ajan değil ama sözleşmeli muhbir olarak ödemeye bağladı. Çok önemsenen bir iş değildi. Zaten ona verilen kod isimden de anlaşılıyordu bu; üzerinde pek kafa yorulmamış, soyadının Almanca karşılığı olan "Blitz" sözcüğü seçilmişti. Ancak kod adıyla "Blitz" kısa sürede bu önemsiz işi önemli hale getirmeyi becerdi. Yıldırım'ın, Doğu Almanlara çalıştığı süre içinde en az beş Amerikalı görevlinin casus olarak devşirilmesini sağladığı tahmin ediliyor.[5] Bunlar içinde en önemlisi, Berlin'in Lichtenberg semtindeki Stasi karargâhında "Altın madeni bulduk" nidalarıyla karşılanan Amerikalı Uzman Başçavuş James Hall olmuştu. Hall'un Yıldırım üzerinden getirdiği belgelere bakan HVA'nın adı fısıltıyla söylenen başı Markus Wolf, dosyanın sorumluluğunu kendi üzerine almıştı.

Askeri sırların akıl almaz ticareti

Yıldırım, Hall ile 1982'de tanıştı ve deyim yerindeyse tencere yuvarlanıp kapağını buldu. 1983 başında "Paul" kod adıyla ödemeye bağlanan Hall aslında Yıldırım'la tanışmadan önce de yoldan çıkmaya başlamıştı. Daha 1981'de Berlin'e gelir gelmez kendisini yoklayan KGB ajanlarına irili ufaklı belgeler satmaya başlamıştı. Yıldırım, bu kolay para kazanma yolundan söz edince belgeleri ona da vermeye başlamıştı. Daha sonra mahkemeye verdiği ifadede ilk önceleri Yıldırım'ın bu "çok gizli" damgalı Amerikan askeri belgeleri kendisinden "Türk arkadaşları" için istediğini söyleyecekti; nasıl olsa Tür-

5. John O. Koehler. s.103.

kiye de NATO üyesi olduğu için bir sakınca görmemişti. Tabii bu da yalandı. Hall bir süre aynı belgeleri hem doğrudan KGB'ye hem de Yıldırım aracılığıyla Stasi'ye sattı. Ancak belgeleri karşılaştıran Doğu Alman ve Rus istihbaratçılar kısa süre sonra aynı kaynaktan geldiğini anladılar. KGB Hall'dan sadece kendilerine çalışmasını istedi ama Hall —muhtemelen daha çok para verdiği için— Stasi'yi seçti.

Belge aktarımı 1986'da eğitim için ABD'ye çağrılmasıyla kesintiye uğrasa da Hall'un bir yıl sonra terfi ederek Frankfurt'taki Askeri İstihbarat Tugayı'nda çalışmaya başlamasıyla hızlanarak devam etti. Yıldırım arabasına atlayıp Berlin'den Frankfurt'a gidiyor, Amerikan üssüne ait PX mağazasında buluştuğu Hall'un getirdiği belgeleri naylon alışveriş torbaları içinde teslim alıyordu. Daha sonra Frankfurt'ta bu amaçla tuttukları bir eve gidiyor, belgelerin kopyasını çıkarmaya başlıyordu. Belgelerin orijinalini daha sonra gelip onları alarak dosyalarına koyacak olan Hall için evde bırakan Yıldırım, Berlin'e dönüp kopyaları Markus Wolf ve ajanlarına teslim ediyor, bir sonraki buluşmada da Hall'un ödemesini yapıyordu.

Az önce söz ettiğimiz gibi Wolf, "Dikkat çekeceksiniz, yavaş olun" dediğinde, Yıldırım en kritik değerde olduğunu, başka deyişle en çok para edeceğini düşündüğü belgeleri Stasi'ye daha sonra vermek üzere Batı Berlin'in çeşitli yerlerindeki zulalarına saklamıştı. Duruşmalar sırasında, kendisinin aslında bir anti-komünist olduğu ve Hall'un sırları satmasını engellemek için bu belgeleri gömdüğü yolunda hafifletici savunma yaptı ve zulalarının yerini şehir haritasında işaretleyip mahkemeye verdi. Savcı ve FBI ajanları Almanya'ya giderek gizli belgeleri Yıldırım'ın söylediği yerlerde buldular. Belgelerin bir kısmı bir mezarlıkta tabuta bitişik olarak gömülmüş benzin bidonunun içinde bulundu. Bir kısmı bir demiryolu bendinde, bir kısmı bir apartmanın deposunda saklanmış bir valizin içinde, bir kısmı da Berlin Duvarı'nın dibine gömülmüş bir boya kovasının içinde gizlenmişti.

Peki, Yıldırım nasıl olmuş da kapağı Amerika'ya atmış, ABD vatandaşlığı edinmişti? O da ayrı hikâye.

Amerikalı kadını kendisine âşık edip...

Hüseyin Usta'nın Berlin Amerikan üssündeki oto atölyesine gelenlerden birisi de org sanatçısı Peggy Bie idi; doktora tezini tamamlamak

için sık sık Batı Berlin'e seyahat ediyordu. Ölmüş kocası subay olduğu için de onun haklarından yararlanabiliyor, külüstür arabasını da "Der Meister" Hüseyin Yıldırım'a tamir ettiriyordu.

Bie ve Yıldırım arasında 1985'ten itibaren başlayan yakınlaşma kısa sürede romantik bir ilişkiye dönüştü, en azından Bie öyle düşünüyordu. Bir süre sonra Yıldırım, karısı ve iki çocuğunu terk ederek Bie'nin evine yerleşti. Bie, Amerika'ya dönüp yazlık evinin bulunduğu Florida'ya yerleşmeye karar verince, her şeyini Almanya'da bırakarak onunla ABD'ye gitti. Yıldırım'ın ABD'ye göçmen olarak kabulü için Bie kefil oldu; Yıldırım böylece ABD vatandaşlığına da hak kazandı.

Duruşmalar sırasında Hall ceza indirimi için bütün suçlamaları kabul etmesine karşın, Sierra Leone'den Avrupa ve Amerika'ya elmas kaçakçılığına da bulaştığı öne sürülen Yıldırım hiçbir suçlamayı kabul etmedi. Mahkeme 9 Mart 1989'da Hall'un rütbeleri sökülerek ordudan atılmasına, 50 bin dolar para ve 40 yıl hapis cezasına çarptırılmasına karar verdi.

Yıldırım ise kendisi üzerinden Doğu Almanlar için casusluk yapan diğer Amerikalı görevlilerin adını mahkemeye vermeye yanaşmıyor, ceza indirimi için savcılarla işbirliği yapmıyor, suçlamaları reddediyordu. Mahkeme sürecindeki ilginç gelişmeler de zaten böylece başladı. Nisandaki duruşmada yargıç mahkeme kayıtlarının açıklanmaması kararı aldı. Mayıstaki duruşmada ise davanın bundan böyle gizli sürdürüleceği kararı çıktı. ABD Senatosu İstihbarat Komitesi Başkanı David Boren, dava hakkında "Ayrıntılara girmeyelim, Hall ciddi hasar vermiş" yorumunu yapacaktı; Amerikan yönetimi hasarın boyutlarının kamuoyunca öğrenilmesini istemediği için duruşmalar gizli olacak sürdürülecekti. Yıldırım'ın Hall'dan alıp Doğu Almanlara, onların da Ruslara verdiği bilgiler sayesinde 1982'den 87'ye dek geçen beş yıl boyunca Sovyetler, ABD'nin kendilerine Berlin üzerinden kurduğu elektronik entrikalardan haberdar olmuş, çoğunu boşa çıkarmış ve Amerikalıların ruhu bile duymamıştı.

20 Temmuz'daki duruşmada Yıldırım, casus kuryeliği suçundan, itiraf yoluyla erken tahliyeden yararlanmamak şartıyla ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Yıldırım önce Tennessee'deki Memphis Cezaevi'ne kondu. Burada başarısız bir kaçma girişiminde bulununca önce Lousiana'daki Pollock, ardından California'daki yüksek güven-

likli Lompoc Cezaevi'ne nakledildi. Berlin'de tanışıp ABD'ye birlikte geldiği, sayesinde ABD vatandaşlığına adım attığı Peggy Bie beş yıl boyunca bu üç cezaevinin kapısının karşısına çektiği bir karavanda, artık yetmişine yaklaşan sevgilisi Yıldırım'ın kapısını bekledi.

Ama Yıldırım'ın aklında çoktan başka düşünceler belirmişti.

Af talebinin 1996'da ABD Başkanı Bill Clinton tarafından geri çevrilmesinin ardından, 1997 yılında *Los Angeles Times* gazetesine verdiği mülakatta sekiz yıl hapis yattıktan sonra artık bu affı beklediğini, anavatanı Türkiye'ye dönmek, Almanya'da yaşayan ailesinin yanına yerleşmek istediğini söylüyordu.[6] Avukatlarının bu yönde yaptığı başvuruya savcılık ve FBI şiddetle karşı çıktı; Yıldırım işbirliği içinde olduğu diğer casusları açıklamamıştı, bırakılamazdı.

Türk yargısının en hızlı kararı

Ama bir süre sonra adaletin çarkları başka türlü dönmeye başladı ve Hüseyin Yıldırım hemen olmasa da cezaevinde geçirdiği 14 yıldan sonra serbest kaldı. Artık ne olduysa Ankara, Yıldırım'ın Türk vatandaşlığını hatırlamış ve 1981'de yürürlüğe giren suçluların iadesi anlaşmasının işletilmesini ABD'den talep etmişti. Bu, yıllar sonra, 15 Temmuz 2016'daki askeri darbe girişiminin ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Fethullah Gülen'in iadesini ABD başkanları Barack Obama ve Donald Trump'tan isterken dayanak yaptığı aynı anlaşmaydı. Aradaki fark AK Parti hükümetinin Hüseyin Yıldırım talebine 2003'te olumlu yanıt verilmiş olmasıydı.

Bu tarihte Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ve MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun idi. Yıldırım 29 Aralık 2003'te ABD'nin Pasifik sahilindeki Lompoc Cezaevi'nden tahliye edilir edilmez Türkiye'ye nakledildi. Türk yargısında eşine az rastlanan bir süratle 30 Aralık günü önce Bakırköy Cumhuriyet Savcısı tarafından ifadesi alındı, sonra Bakırköy Ağır Ceza Mahkemesi önüne çıktı; casusluk suçundan 15 yıl, hapishaneden kaçmaya teşebbüs suçundan da 2 yıl cezaya çaptırılarak aynı gün Metris Cezaevi'ne konuldu.

6. Paul Dean. "The Waiting Game." *Los Angeles Times*. 26.3.1997. http://articles.latimes.com/1997-03-26/news/ls-42063_1_huseyin-yildirim

Yıldırım Metris Cezaevi'nde yalnızca bir, yanlış okumadınız, bir gece kaldı. Ertesi gün, 31 Aralık 2003 tarihinde, ABD'de yattığı süre, aldığı cezadan düşülerek serbest bırakıldı. Hastanede kalp kontrolünden geçtikten sonra, kendisini görmek için Almanya'dan gelen eşi, doktor olmuş kızı ve mühendis oğluyla buluştu. Memleketine 39 yıldır gelmemişti. İstanbul'u gezdiler, Yeniköy'de Boğaz'a karşı balık yediler ve birlikte Almanya'ya, Berlin'e döndüler.

Yıllar sonra 12 Ekim 2018'de İzmir 2. Ağır Ceza Mahkemesi, casusluk suçlamasıyla yargılanan ve Türkiye ile ABD arasında kriz nedenlerinden biri olan, Alsancak'taki "Diriliş Kilisesi"nin Amerikalı Evanjelik Rahibi Andrew Brunson'u 3 yıl 1 ay 15 gün hapse mahkûm edecekti. Verilen ceza, 15 Temmuz darbe girişiminden birkaç ay sonra, 9 Aralık 2016'da "PKK ve FETÖ'ye yardımcı olmak ve casusluk" suçlamasıyla tutuklanan Brunson'un hapiste ve ev hapsinde kaldığı süreye günü gününe denk geliyordu; Brunson aynı gün serbest bırakılarak ABD'ye gitti. Ankara bunu bağımsız Türk yargısının kararı olarak açıkladı. Amerikan basını iki gün önce Türkiye ile ABD arasında Brunson'un tahliyesi üzerine gizli bir anlaşmaya varıldığını iddia etmişti.

Berlin'e döndükten sonra *Hürriyet* gazetesi muhabirleri, Hüseyin Yıldırım'ı arayıp buldular. "ABD ile ikili anlaşmalar gereği iade edildim. Türk hükümetine çok teşekkür ediyorum" demekle yetindi Yıldırım; "Sizinle görüşmem yasak. *Hürriyet* gazetesi almak için çıkmıştım ama maalesef bayide kalmamış, bulamadım."[7]

Peki, Türkiye neden bu kadar yıl ısrarla Hüseyin Yıldırım'ın ABD'den iadesini istemiş, sonunda almış, sorguya çekmiş, bir gün yatacak kadar cezayı yıldırım hızıyla vermiş ve sonra bırakmıştı?

Bu sorunun peşine düştüm. MİT'ten resmi bir yanıt almak mümkün olmadı. Ama yıllar sonra, MİT'te çok önemli görevlerde bulunduktan sonra emekliye ayrılan ve beni henüz bir kere bile yanıltmamış olan bir kaynağım bana şu bilgiyi verdi: "Resmi bilgi yok ama MİT'e çalıştığına dair bilgiler var; kendi ifadesi dahil."

"Kendi ifadesi dahil", vurgusu Türkiye'ye iade edildiğinde MİT'e ve savcılığa verdiği ifadeye vakıf olmayı gerektiriyordu. Bir bilgi da-

7. Ardıç Aytalar ve Asım Güneş. "Hürriyet almaya çıktı, Hürriyet'e yakalandı." *Hürriyet*. 7.1. 2004. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hurriyet-almaya-cikti-hurriyet-e-yakalandi-194193

ha vardı. Bu kitabı yazmak için görüştüğüm, o dönem Almanya istihbarat operasyonlarında yer almış bir MİT görevlisi, "İade konusunda ABD nezdinde Batı Alman servisi BND'den de yardım almış olabiliriz" diye müstehzi bir yanıt verecekti; "Yıldırım kendisini korumak maksadıyla BND'ye de bilgi vermiş olabilir; ne de olsa Almanya'da yaşıyordu."

Kırşehirli oto tamircisi Hüseyin Usta, "Meister Yıldırım", öyle anlaşılıyor ki, MİT'in mensubu olmasa bile muhbiriydi; istihbarat diliyle "haber elemanı" idi. Belki de yıllar önce Amerikalı Astsubay Hall'un, "Meister Yıldırım'ın belgeleri Türk arkadaşları için istediği" ifadesi o kadar da yalan değildi. O arada BND ile de teması olmuş ve yine istihbarat diliyle "üçlü" çalışmış olabilirdi.

Yıldırım'ın, Berlin'e döndükten sonra bir zamanlar kendisine bağlı olarak çalıştığı eski Doğu Alman casus şefi Markus Wolf ile bir daha görüşüp görüşmediğine dair hiçbir bilgi yok. Ancak Wolf'un 27 Kasım 2006'da Berlin'de düzenlenen ve 1500 kişinin katıldığı cenaze töreninde o da vardı; mezarına çiçek koydu. "Biz onu teşkilatta Mischa olarak bilirdik" dedi gazetecilere, "Mischa ustama son görevimi yapıyorum."[8]

O arada Doğu Almanya çoktan Batı ile birleşerek Federal Almanya'nın bir parçası olmuş, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı dağılmıştı ama Wolf zaten Hüseyin Yıldırım'ın casusluk macerası henüz son bulmadan, 1986 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştı.

Buradan Wolf'un parmak ısırtan hikâyesine geçebiliriz. Ne de olsa Batı istihbarat örgütlerini yıllarca peşinde koşturan, ellerinde bir fotoğrafı dahi olmadığı için "Yüzü Olmayan Adam" adını taktığı bir casusluk efsanesiydi o.

8. Aydın Ulun. "Efsanevi Türk Casusundan "Usta"ya Veda." *Hürriyet*. 28 Kasım 2006.

2

Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar

Amerikan Merkezi İstihbarat Dairesi CIA adına önemli bir görev için Berlin'deydiler.

Mercedes otomobilden inip ellerinde bir buket çiçek ve bir kutu çikolatayla Berlin'in hemen dışındaki kır evinin kapısını çaldılar. Çiçek ve çikolatalar, davetsiz misafir olarak geldikleri evin sahibesine sunulmak üzere getirilmişti. Kapıyı açan ev sahibine kendilerini CIA temsilcileri olarak takdim ettiler. İnce, uzun boylu, sarı saçları ağarmış, takım elbiseli adam, kendisini "Bay Hathaway" olarak tanıttı; CIA Başkanı William Webster'in özel temsilcisiydi. Yanındaki daha genç ve yapılı adamı ise "Charles" olarak tanıttı, o da CIA'in Berlin istasyon şefiydi. Mükemmel Almanca konuşuyorlardı.[1] Önemli bir konuyu görüşmek için gelmişlerdi, girebilirler miydi?

Ev sahibi içeri buyur etti; Hathaway adını duyar duymaz zaten kimlik bilgileri hafızasında canlanmıştı. Yıllarca karşı saflarda Soğuk Savaş'ın sessiz savaşçıları olarak mücadele ettikleri Gardner "Gus" Hathaway idi bu. Şimdi kapısında bu savaştan galip çıkmış tarafın, kapitalist Batı dünyasının temsilcisi olarak bulunuyordu.

Batı ve Doğu blokları arasındaki Soğuk Savaş'ın simgesi Berlin Duvarı 6 ay kadar önce, 9 Kasım 1989'da yıkılmıştı ve Doğu Almanya'nın Batı'yla birleşme süreci devam ediyordu. İleride, 2012-2017 arasında birleşik Almanya'nın cumhurbaşkanı olarak da görev yapacak olan Joachim Gauck başkanlığında kurulan bir komisyon, yeni devlette görev almalarına engel olmak üzere Doğu Alman devlet kurumlarında çalışmış yüz binlerce memurun isminin yer aldığı

1. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.10.

bir liste hazırlıyordu. Listede ev sahibinin adı en başlarda yer alıyordu.

Hathaway'i yıllar öncesinden CIA'in Frankfurt ve Berlin istasyon şefi olduğu yıllardan tanıyordu ev sahibi. Daha sonra CIA'in Moskova istasyon şefi olarak çalıştığı dönemde adı casusluk tarihinde ender görülen iki sıra dışı olayda öne çıkmıştı.

Bunlardan birisi, 26 Ağustos 1977'de Moskova'nın ünlü Çaykovski Caddesi'ndeki ABD Büyükelçiliği'nde çıkan yangındı. Yangının Sovyet gizli servisi KGB tarafından kasten çıkarıldığından ve itfaiyeciler arasında KGB özel harekât ajanlarının olduğundan kuşkulanan Hathaway, Büyükelçi'nin "boşaltın" talimatına ve etrafı saran alevlere karşın, elinde 38'lik beylik tabancasıyla büyükelçilik binasındaki CIA bölümüne itfaiyecileri sokmamış, gizli belgelere dokundurtmamıştı.[2] İkinci olay ise gizli Sovyet elektronik harp bilgilerine erişimi olan Rus mühendis Adolf Tolkaçev'i CIA saflarına devşirip köstebek olarak çalıştırmaya başlamasıydı. Tolkaçev 1985'te CIA içindeki KGB köstebeği Edward Lee Howard tarafından deşifre edilip tutuklanana dek Batı'ya çok değerli Rus askeri sırlarını aktarmıştı. Altı yıl boyunca ABD'ye verdiği bilgiler arasında, MiG-23 savaş uçaklarının NATO ordularınca daha önce bilinmeyen radar ve füze sistemleri, MiG-25'lerin radar kapasiteleri, MiG-27 ve MiG-29 radarlarının güçlendirildiği gibi yüksek askeri önemde bilgiler de vardı. ABD hükümeti bu bilgiler ışığında F-15 uçaklarının bütün elektronik harp sistemini yeniden kurmaya karar vermişti.[3] "Gus" Hathaway nihayet Berlin Duvarı'nın yıkılış sürecinde CIA'in karşı-casusluk bölümünün başında, bütün operasyonları yöneten kişiydi. Bu geçmişi nedeniyle kendisine "Seçkin İstihbarat Madalyası" verilmişti.

"Siz inanmış bir komünistsiniz, bunu biliyoruz" diye konuya girdi yeni emekli Amerikalı casus şefi. "Ama bize yardımcı olmak isterseniz, doğrudan benimle çalışabilirsiniz. Kimsenin duyması, bilmesi de gerekmez. California hoş bir yerdir, yıl boyunca harika iklimi vardır."

2. *The Embassy Moscow Fire of 1977.* Association for Diplomatic Studies and Training ADST, Oral History. Temmuz 2014. http://adst.org/2014/08/the-embassy-moscow-fire-of-1977/

3. Milt Bearden ve James Risen. *The Main Enemy, The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB.* New York: Ballantine Books, 2003. s.36-37.

"Sibirya'nın da öyle" diye zehir gibi bir espriyle yanıtladı ev sahibi.

Onu ne sanıyorlardı ki?

Bazı eski yoldaşları gibi makam, mevki, para ya da hapse girmeme karşılığında galiplerle kolayca işbirliği yapacak, saf değiştirecek birisi mi?

Bütün bunlar için, yıllar boyunca tek tek aklında tuttuğu, Batı Avrupa'ya yayılmış yüzlerce ajanının ismini Amerikalılara mı satacaktı? Asla!

"Bakın" dedi; "Şu olabilir": CIA'in paravanı dahi olsa bir araştırma kuruluşu ya da bir üniversite onu resmen davet ederse, gelip konferanslar verebilir, o arada davetçileriyle bilgi alışverişinde bulunabilirdi. Böyle bir yöntem Wolf'a göre hem itibarına zarar vermez hem de CIA ile muhtemel bir ilişkiyi legal bir çerçeveye oturturdu.

Ama Amerikan hükümeti onu resmen davet etmiş olmak istemiyordu. Hatta ABD'ye yolculuğu, girişi belli olmamalı, duyulmamalıydı. Otuz küsur yıl boyunca Doğu Alman İstihbarat Ana Bölümü HVA'yı yönetmiş, Batılı istihbarat örgütlerini peşinden koşturmuş ve her seferinde atlatmış efsanevi casus şefi Markus Wolf'a gizlice saf değiştirip sığınma talep eden bir ispiyoncu muamelesi mi yapmak istiyorlardı?

Konuşma ilerledikçe gelenlerin hangi bilgilerin peşinde oldukları da belli olmuştu.

Amerikan ajanlarının görünüşteki niyeti, Wolf'un yıllarca başında bulunduğu HVA'nın Batı'daki ajanlarının tam listesini elde etmekti. Çünkü tam listeyi tek bilen kişi Wolf idi ve çoğu hakkında hiçbir yazılı kayıt bırakmanuştı geride. Ayrıca Doğu Alman gizli polis örgütü MfS ya da yaygın ismiyle Stasi'nin Sovyet gizli servisi KGB ile ortaklığının nasıl işlediğini de öğrenmek istiyorlardı.

Ama Amerikan ajanlarını bu mağlup tarafın komutanlarından birinin kapısına çiçek ve çikolata ile getiren daha büyük bir neden daha vardı. CIA içinde beş yıl önce ortaya çıkardıkları Edward Lee Howard'ın yanı sıra, daha üst düzeyde bir KGB köstebeği olduğundan şüpheleniyorlardı. Son dönemde Sovyet sistemi içindeki CIA ajanları birer birer yakalanmaya, bazıları idam edilmeye başlanmıştı. Bu köstebeğin bulunması için CIA yeni emeklilerden oluşan, yani resmi görevi bulunmayan bir ekip oluşturmuş, başına Hathaway'i getirmişti. Acaba bu konuda kendilerine yardımcı olur muydu?

Hayır olmazdı. Soğuk Savaş'ta Doğu Blokı'nun en önemli, en korkulan casus şeflerinden birisi olan Markus Wolf, CIA'in teklifini nazikçe ama kesin bir dille reddetti.

Çok sonraları, 1994 yılında Hathaway'in peşinde olduğu KGB köstebeği CIA ajanı Aldrich Ames'in yakalandığını duyacaktı.

Yüzü Olmayan Adam

Markus Wolf 1950'lerden 1970'lerin sonuna dek, otuz yıla yakın süre boyunca Batılı istihbarat örgütleri arasında adı bir gizem perdesi altında, zorlu bir düşman olarak hayranlıkla karışık bir nefret hissiyle anılan birisiydi. O kadar ki kendisi de geçmişte İngiliz dış istihbaratı MI6'in bir ajanı olan ünlü İngiliz casusiye yazarı John Le Carré'nin, (asıl ismi David Cromwell) 1974'te yayımladığı ünlü romanı *Köstebek*'teki rakip casus şefi Karla karakterini yaratırken Wolf'tan ilham aldığı konuşuldu hep. Le Carré sürekli reddetse de edebiyat eleştirmenleri hep bir kuşkuyla baktı bu yalanlamaya; Karla karakteri Wolf'a çok benziyordu. Zaten Batılı istihbaratçıların Wolf'a o gizemli "Yüzü Olmayan Adam" ismini takmaları da boşuna değildi.

Doğu Alman istihbaratı Stasi'nin daha başından itibaren üyesi olması ve dış istihbarat kolu HVA'yı yönetmesine karşın, Federal Almanya Başbakanı Willy Brandt'ın devrilmesine neden olduğu 1974 yılında dahi Wolf'un nasıl birisi olduğunu, neye benzediğini bilen yoktu Batı'da. Bir fotoğrafı dahi bulunamıyordu. O yüzden "Yüzü Olmayan Adam" deniyordu. Nihayet Doğu Almanya'dan Batı'ya iltica eden bir HVA ajanı, Wolf'u İsveç karşı-istihbarat örgütü SAPO tarafından 1978'de Stockholm'de çekilmiş fotoğraflar arasından teşhis etti.[4] Böylece Wolf'un eşkâli belli oldu: Federal Almanya başta olmak üzere bütün Batı Avrupa'da yüzlerce ajan, binlerce muhbir yöneten casus şefi, uzun boylu, şık giyinmeyi seven, sakin görünümlü birisiydi.

Markus Wolf 1923 yılında koyu Katolik bir bölgede Yahudi bir ailenin ilk çocuğu olarak doğdu. Babası Friedrich haham olmasını isteyen ailesine inat tıp okumuş, komünist bir kasaba doktoruydu. Uyanık bir adamdı. 1933'te Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist (Na-

4. "'Man Without a Face' Dies Aged 83." *Der Spiegel.* Hamburg, 11 Eylül 2006. http://www.spiegel.de/international/cold-war-spy-chief-markus-wolf-man-without-a-face-dies-aged-83-a-447430.html

zi) Partisi iş başına gelince, hem Yahudi hem komünist olarak yaşama şanslarının artık tesadüfe bağlı olduğunu anlamıştı. Yasaklanmış olan Komünist Parti örgütünün yardımıyla aile Avusturya üzerinden İsviçre'ye, oradan da Rusya'ya kaçtı. Aile 1937'de Alman vatandaşlığından çıkarıldı, Sovyet vatandaşlığına kabul edildi. Markus ve kardeşi Koni –kendi deyimiyle– "Stalin'in evladı" olarak yetişti; Sovyet lideri Josef Stalin'e bağlılık her şeyin üstünde tutuluyordu.

Yine de Stalin-Hitler "Saldırmazlık Paktı", Rusya'ya sığınan Alman komünistlerin hayatını daha da zorlaştırıyordu. Moskova'ya uçan Alman Dışişleri Bakanı Joachim Von Ribbentrop ile Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov arasında 23 Ağustos 1939'da imzalanan anlaşma, Wolf kardeşlerin de üye olduğu Genç Komünistler Birliği'nde (Komsomol), Batılı güçlerin Sovyetleri yok etme ihtimaline karşı Stalin'in tek çaresi olarak anlatılıyordu. Markus ve Koni ev dışında Almanca konuşmaya son verdiler.

▸ Markus Wolf, Doğu Alman dış istihbaratı HVA'nın beyniydi. Batı Almanya Başbakanı Willy Brandt'ı düşürdüğü zaman dahi Batı'da yüzünü tanıyan yoktu. (*Hürriyet Arşivi*)

Stalin ve Mao ile tanışma

Stalin'in, Hitler'e güvenmesinin bedeli Sovyet halkı tarafından ağır ödendi. Hitler orduları 22 Haziran 1941'de 3 milyon küsur askerle Sovyet topraklarına girdi. Tarihin gördüğü en büyük kara harekâtı olan Barbarossa Harekâtı'yla sadece Sovyetleri düşürmek değil, Batı Avrupa ve İngiltere'yi işgal etmek için kendisine çok gerekli olan Azerbaycan petrollerini de ele geçirmek istiyordu. Aile siviller için daha güvenli görülen Ural sıradağlarının doğusuna, Kazakistan'ın –o zamanki– başkenti Alma Ata'ya taşınırken, Markus'u casusluk ka-

riyerine yönlendiren ilk görev emri geldi: Başkurdistan'ın başkenti Ufa'daki Komünist Enternasyonal (Komintern) okuluna çağrılmıştı.

Uluslararası sahada çalışacak komünist militanlar eğiten bu okul, Hitler'e karşı Japonya'nın Pearl Harbor saldırısının ardından savaşa giren ABD Başkanı Franklin Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile işbirliğine giden Stalin tarafından, yeni müttefiklerine jest olarak 1943'te kapatıldı.[5] Wolf böylece Moskova'dan Almanca yayına başlayan *Deutsche Volkssender* [Alman Halkının Sesi] radyosunda görevlendirildi. İleride, Nazilerin yargılandığı Nürnberg Duruşmaları'nı da bu radyo istasyonu adına, gazeteci kimliğiyle izleyecekti. (Bu durum casusların gazeteci kimliğini istismar etmesinin ne ilk ne de son örneğiydi.)

Zaten Nazi iktidarına son verilmesinin ardından Berlin'deki ilk görevi de bu radyo istasyonunun işletilmesi olacaktı. Wolf anılarında ileride Doğu Almanya'yı yönetecek olan Walter Ulbricht, Wilhelm Pieck, Erich Honecker gibi Alman komünist liderlerden bir ay kadar sonra bir Amerikan DC-3 nakliye uçağıyla indikleri Berlin'in Sovyet bölgesinde kalan Charlottenburg'da istasyonu kurduklarını anlatacaktı.

Almanya, Sovyet, Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerine bölünmüştü. Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR) ya da kullanılan adıyla Doğu Almanya, Sovyet işgal bölgesinde 7 Ekim 1949'da kuruldu. Berlin Doğu Almanya sınırlarında kalmıştı. Ancak Berlin'in batısı ABD önderliğindeki Müttefik güçler tarafından işgal edilmişti. Sovyetlerin Batı Berlin'i de almak için uyguladığı ablukanın, Batı'nın kurduğu hava köprüsüyle boşa çıkarılmasına tepki olarak kurulmuştu DDR zaten. Batı Berlin, Batı Almanya sınırından 100 kilometre kadar doğuda, Doğu Almanya içinde bir ada gibi kaldı: Soğuk Savaş'ın cephesi burada kurulacak, casuslar savaşının en çekişmeli alanı burası olacaktı.

Bu arada Doğu Almanya ilk büyükelçiliğini tahmin edilebileceği gibi Moskova'da açmış ve Wolf, büyükelçilikte konsolosluk görevine atanmıştı. Yeni devletin basamaklarında hızla yükselen Wolf, bu görev nedeniyle Sovyet vatandaşlığından yeniden Alman, ama Doğu Alman vatandaşlığına dönmüştü. 1950 Şubat'ında Moskova'da verilen bir davete, Doğu Alman büyükelçisini vekâleten katılmasını hiç unutmayacaktı. Davet daha altı ay önce, 1949 Eylül'ünde "Uzun Yürüyüş"ünü tamamlayarak "Halk Cumhuriyeti"ni ilan etmiş Çin Devrimi'nin önderi

5. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.33.

Mao Zedung'un Rusya'yı ziyareti onuruna veriliyordu. Orada hem Mao hem Stalin ile tanıştı. Anılarında onları "insanüstü varlıklar olarak görüyordum" diye yazacaktı; havalara uçuyordu.

Polis devleti muhalif kokularını fişliyordu

Bir sonraki yıl Wolf'u acil bir görev değişikliği için Berlin'e çağırdılar. Doğu Almanya'nın kuruluşundan bir yıl sonra, 1950'de Sovyetlerin KGB'si örnek alınarak bir gizli polis teşkilatı kurulmuştu. Adı MfS [*Ministerium für Staatssicherheit*–Devlet Güvenlik Bakanlığı] idi. Gerçi bir süre sonra herkes bu örgütü, modern siyasette "polis devleti" kavramıyla özdeşleşen "Stasi" adıyla anacaktı.

DDR 1990'da kendisini lağvettiği zaman nüfusu 17 milyondan az olan ülkede 189 bin kadar Stasi muhbiri olduğu tahmin ediliyordu. Buna 90 bin kadar Stasi çalışanı dahil değildi. Ülke içindeki rejim düşmanlarının "kökünü kazımak" amaçlı, tarihin bu en büyük polis devleti modelinde, bir aşamada nüfusun yüzde 2'ye yakınının gizli polis Stasi ile işbirliği yaptığı tahmin ediliyor.[6]

Yıllar sonra, halen müze olarak kullanılan Stasi merkezini gezerken beni en çok şaşırtan ve ürperten şey, tıpkı bir kütüphane arşivi gibi raflara dizilip sıralanmış binlerce kavanoz olmuştu. İçlerinde toz bezine benzer birer sarı kumaş parçası vardı. Bu, Stasi'nin rejim muhaliflerini avlamak için kullandığı dev bir koku arşiviydi. Temel olarak iki kullanım yöntemi vardı. Birincisi, bu kumaş parçası dağıtılan bildiriler, duvar afişleri vs. türü insan teni değmiş kanıtlara sürülüp kaydıyla beraber kavanoza koyuluyordu. Daha sonra muhalif olduğu şüphesiyle yakalanan kişilerin tenine aynı bezin temizinden sürülüyor, bu konuda eğitimli köpeklere koklatılıyordu. Köpek aynı kokuyu almışsa, bu kanıt sayılıyor, muhalif tutuklanıyordu. İkinci yöntem ise muhalif olduğundan kuşkulanılan kişilerin teninden bu bezler ile toplu taşıma, eğlence mekânı, alışveriş türünden kalabalık ortamlarda kaza ile sürtünmüş gibi örnek alıyordu. Bu örnek daha sonra eğer o kişi kaçak durumdaysa polis köpekleri ile izinin sürülmesine yarıyordu.[7]

6. "New Study Finds More Stasi Spooks." *Der Spiegel*. 11 Mart 2008. http://www.spiegel.de/international/germany/east-german-spies-new-study-finds-more-stasi-spooks-a-540771.html

7. "The Stasi Had a Giant Register of Dissidents." Deutsche Welle–Almanya'nın Sesi Radyosu. 23 Mayıs 2007. http://www.dw.com/en/the-stasi-had-a-giant-smell-register-of-dissidents/a-2555053

Stasi'nin tek işi içeride muhaliflerle mücadele olmayacaktı. Yine Sovyet gizli servisi örnek alınarak Stasi'nin de dış istihbarat bölümü kurulacaktı. İşte Wolf, HVA [*Hauptverwaltung Aufklärung*–Araştırma Genel Müdürlüğü] adı verilen dış istihbarat servisinin ilk görevlileri arasında yer aldı; 1953'te de bu bölümün başına geçti. Wolf, bu görevde, aralarındaki mesafenin giderek açıldığı iki ayrı dünyanın kesişme noktasında olduğunu anladı.

Kendi şefleri İkinci Dünya Savaşı öncesi eski tüfeklerden oluşuyordu.

Örneğin Artur Illner, Avrupa'daki komünist yeraltı örgütleri arasında bir efsaneydi. Nazilerin komünistlerin üzerine yıkmaya çalışıp muhalefeti şiddetle bastırdığı 1933 Reichstag Yangını sonrasında Nazi polisi tarafından Bulgar komünisti Georgi Dimitrov ile birlikte tutuklanan Richard Stahlmann onun Komintern yapılanması içindeki örgüt adıydı. "Stalin" nasıl Josef Çugaşvili'nin kendine seçtiği "Çelik-adam" anlamındaki kod adıysa, Illner de onu örnek alıp kod adını Almanca "Çelik-adam" olarak seçmişti. 1936-1939 arasında süren İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilerin safında savaşan Uluslararası Tugayların "Partizan Richard"ı idi o.

Sonra Erich Mielke vardı. Mielke de İspanya İç Savaşı'nda bulunmuştu. Ama onun işi bambaşkaydı. Daha 1931 yılında o dönem Alman Komünist Partisi'nin Berlin sorumlusu Walter Ulbricht'in talimatıyla iki polis şefinin öldürülmesine karışmış, Komintern tarafından sahte pasaportlarla Sovyetlere kaçırılmış, KGB'nin öncülü NKVD'ye alınmıştı. İspanya'da NKVD adına Stalin'in "iç düşmanı" Lev Troçki yanlılarını temizlemekle görevli ekiptendi. Stalin'in dış operasyonlar şeflerinden Leonid Eitingon ile birlikte, dünyanın dört yanından Cumhuriyetçiler safında Falanjistlere karşı savaşmaya gelmiş ama Troçkist olduğundan kuşkulandıkları sosyalist gönüllüleri avlıyorlardı. Bu iş o raddeye varmıştı ki, araştırmacı John Patrick Diggins'e göre bu duruma tanık olan Amerikan roman yazarı John Dos Passos ve ünlü kara ütopya *1984*'ün müellifi İngiliz romancı George Orwell sosyalizme inançlarını yitirmiş, anti-Sovyet saflara geçmişlerdi.[8] Moskova'nın tam desteğiyle 1956'dan Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 1989'a dek Stasi'nin başın-

8. John Patrick Diggins. *Up From Communism*. New York: *Columbia University Press*, 1975. s.74-117; 233-268. Akt. Wikipedia.

da ve bütün eylemlerinden sorumlu olan Mielke, aynı zamanda Doğu Almanya'yı yöneten Sosyalist Birlik Partisi'nin (SED) en üst yönetim organı sayılan Merkez Komite, Siyasi Büro üyesiydi. Mielke, iki Almanya'nın birleşmesinin ardından 1931'de polis şefleri Paul Anlauf ve Franz Lenck'i öldürmek suçlarından yargılanıp hapsedilecekti.

CIA safına geçen Naziler

Stahlmann, Ulbricht, Mielke gibi eski tüfekler hızla değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışmak yerine katı ilkelerinde ısrar ederken, karşı saflarda hızlı bir değişim vardı.

Değişimin iki ana unsuru bulunuyordu: Birincisi, Amerika'nın Pearl Harbor baskınından ders çıkarıp ilk kez bir merkezi istihbarat örgütü kurmaya karar vermesiydi; CIA böylelikle 1947'de kuruldu.[9]

Ama Amerikalıların o zamana dek Avrupa-Asya coğrafyasında dişe dokunur bir istihbarat örgütlenmesi, casus ağı yoktu. Yalnızca savaş sırasında faaliyete geçen askeri taktik istihbarat ve örtülü askeri operasyon örgütü OSS [*Office of Strategic Services*–Stratejik Hizmetler Bürosu] vardı; o da iddialı siyasi hedefleri olan merkezi bir istihbarat örgütlenmesi için yetersizdi. CIA'in başlangıç noktasında Avrupa ve Asya'da ortaya çıkan insan kaynakları ve arşiv bilgisi açığını yıllarca Hitler'in Nazi iktidarını ayakta tutan Alman askeri istihbaratçılar dolduruyordu.

Bu tuhaf işleyişin doğasını anlamak için Nazi iktidarına bir de bu açıdan bakmak gerekli.

Birahane Darbesi ve Hitler'in yükselişi

Bugün Münih Hilton Oteli'nin bulunduğu arazinin üzerinde Nazi Partisi'nin kurulduğu 1920'de aynı anda 1.800 kişiyi ağırlayabilecek kadar büyük Bürgerbräukeller Birahanesi vardı. Burada ateşli konuşmalar yapan parti sözcülerinden birisi de Avusturya asıllı Adolf Hitler idi. Hitler Almanya'nın başına gelenlerin nedenini, 1917 Rus Devrimi önderlerinin bir kısmının Yahudi kökenli olmasından hareketle Yahudilik ve komünizmde gören fanatik bir milliyetçiydi. Birahane konuş-

9. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. İstanbul: Doğan Kitap, 2017. s.30.

malarıyla örgütlediği iki bin işsiz ve nefret dolu "Kahverengi Gömlekli" ile Bavyera Eyalet hükümetini ele geçirmek için 8-9 Kasım 1923'te bir darbe girişiminde bulunmuş ama tutuklanmıştı. Birahane Kalkışması nedeniyle beş yıl hapse mahkûm edilse de, gizli Thule Cemiyeti bağlantılarının da etkisiyle 9 ay sonra serbest bırakılmıştı.[10] Hitler aday olabilmek için öncesinde Alman vatandaşlığına geçtiği 1932 seçimlerinde oyların üçte birinden fazlasını almıştı ama oyları tek başına hükümet kurmaya yetmiyordu. Yine de Cumhurbaşkanı Paul Von Hindenburg tarafından, aristokrat, Katolik bir aileden gelen asker-siyasetçi Franz Von Papen'in kefil olmasıyla başbakanlığa atandı. Von Papen Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusuyla birlikte Filistin cephesinde bulunmuştu. Daha sonra askeri ateşe olarak gittiği ABD'de Meksika ve Kanada'yı da içine alan dev bir casusluk ve sabotaj ağını yönetmiş, İngilizlerin ihbarıyla sınır dışı edildikten sonra siyasete girmiş, hatta kısa bir dönem başbakanlık dahi yapmıştı.

Von Papen, Hitler'i kontrol altında tutabileceğine inanıyordu. Oysa Hitler ipleri eline alır almaz hedefine ulaşmak için her yolu acımasızca denemeye başladı. İlk işlerinden birisi de seçimlerin yenilenmesini istemek oldu. Yakın ekibinden Hermann Göring büyük sanayicilerle toplantı yaparak komünizme karşı savaş demek olan bu seçimi kazanmak için 3 milyon marka ihtiyaç duyduklarını söyledi; onlar da verdiler. Sokaklara korku salan Kahverengi Gömlekli SA [*Strumabteilung*–Fırtına Birlikleri] milislerinin kontrolünü elinde tutan Göring "Artık gazete ve radyo da elimizde" diyordu; henüz televizyon yaygın bir teknoloji değildi. Zaten Hitler "Bir yalanı ne kadar tekrarlarsanız, o kadar çok kişi inanır" görüşündeydi.

5 Mart'taki seçimlerden bir hafta kadar önce Alman Parlamento binası Reichstag'da yangın çıkarıldı. Az önce de gördüğümüz gibi Hitler suçu komünistlere attı ve Hindenburg'dan güvenlik gerekçesiyle olağanüstü yetkiler istedi. Seçimi kazandı; Katolikler, "Allah-

10. Thule Cemiyeti (*Thule Gesellschaft*), Nazilerin fikir babası, hatta başöğretmen olarak gördüğü Rudolf Von Sebottendorf tarafından 1918'de Münih'te kurulmuş bir topluluktu. İsmini İskandinav mitolojisinden alan topluluk, Ari ırkın üstünlüğüne inanıyor, dünya dışı uygarlıklarla mistik temas çalışmaları yapıyor, Orta Asya, Tibet ve eski Hint kültürleriyle ilgileniyordu. Nazi Partisi'nin sembolü olacak Gamalı Haç, eski Asya kültürlerinden bu topluluk aracılığıyla ithal edilmişti. Von Sebottendorf, Hitler'in iktidara geldiği 1933'te yayımladığı *Bevor Hitler Kam* [Hitler Gelmeden Önce] kitabında Nazi ideolojisinin aslında Thule'ye ait olduğunu yazınca tutuklandı, sonra da Türkiye'ye sürgüne gönderildi, İstanbul'a yerleşti; bu da derneğin resmi planda sonu sayıldı.

sız komünistlere" karşı Nazileri desteklemişti. Bu, Almanya'da Nazi iktidarının çöktüğü 1945'e dek yapılan son serbest seçim olacaktı.

Gölgelerdeki Adam: Böylesine az rastlanır

Hitler'in ilk işlerinden birisi de Almanya'nın sadece ağır silahlara ve silah sanayiine değil, bir genelkurmay heyetine sahip olmasını da yasaklayan 1919 Versay Barış Antlaşması'nı geçersiz saymak oldu. Yeniden kurulan Alman genelkurmayının subayları arasında Reinhard Gehlen de vardı.

Gehlen 1902'de Katolik bir ailenin ilk çocuğu olarak doğdu; babası Prusya, annesi Flaman asıllıydı. 1918'de harp okuluna yazıldı. Almanya o yıl (Osmanlı hanedanı yönetimindeki Türkiye ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile birlikte) Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetti. Gehlen ülkenin ağır mütareke, işsizlik ve enflasyonla boğuştuğu 1921'de hafif topçu teğmeni olarak orduya katılmıştı.

Keskin bir matematik zekâya sahip olan çalışkan Gehlen 1937'de Harekât Dairesi planlama heyetine alındı. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı sayılan Polonya saldırısını planlayan kurmaylar arasındaydı. Bir yıl sonra Paris'in işgaliyle sonuçlanan Batı orduları harekâtının planlama heyetinde de yer aldı. 1941'de Polonya ve (o zamana dek işgal edilmiş olan Macaristan ve Romanya) üzerinden Sovyetleri işgale başlayan Barbarossa Harekâtı kurmayları arasında da Gehlen'i görüyoruz.

İlk plan şuydu: Sovyetler zaten Sibirya ve Azerbaycan petrol yataklarına sahipti, İran petrollerinde de gözü vardı. Romen petrollerine el koymak Berlin'i biraz rahatlatmıştı ama savaşı sürdürmeye yetmiyordu. Hitler'in gözü Irak petrollerindeydi. Önce Suriye'ye çıkartma yapıp Irak'a ilerlemeyi düşündüler. Ancak Akdeniz'deki İngiliz donanması buna izin vermiyordu. Gehlen bir plan hazırladı: İşgal ettikleri Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye girecek Nazi orduları, Türkiye'ye dokunmadan Suriye ve Irak'a geçeceklerdi.[11] Bu biraz 2003 yılında ABD'nin Irak talebine de benziyordu. İstiklal Savaşı komutanları olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak karşı koydular. Roosevelt ve Churchill'in

11. Heinz Höhne ve Herman Zolling. *The General Was a Spy-The Truth About General Gehlen and His Spy Ring*. New York: CM&G, 1972. s.8-10.

Stalin'in yardımına geleceğini hiç hesaba katmayan Hitler Sovyetlere saldırdı.

▸ Reinhard Gehlen, Nazi askeri istihbaratında yönettiği casuslarla birlikte ABD saflarına geçti, CIA'in kuruluşunda rol oynadı. Türkiye'ye özel ilgisi vardı. (*Hürriyet Arşivi*)

Gehlen'e yakın tarihin en tehlikeli istihbaratçılarından biri unvanını kazandıracak kariyerini başlatan haber 1942'de geldi: FHO [*Fremde Heere Ost*– Doğu Orduları Yabancı Ordular Soruşturma Birimi] başkanlığına atanmıştı. Bu, başında Amiral Wilhelm Canaris'in bulunduğu Alman askeri istihbarat teşkilatı Abwehr bünyesinde, Doğu cephesine özel kurulmuş bir istihbarat birimiydi.

Nazi Almanyası daha Gehlen o birimin başına atanmadan önce Doğu cephesine, yani Doğu Avrupa, Sibirya, Orta Asya ve Ortadoğu'ya özel bir yapılanmaya gitmeye başlamıştı. Örgütlenmenin koordinasyonunu Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un Müsteşarı Ernst Von Weizsäcker yapıyordu. Hem Nazilerin elindeki Sovyet savaş esirlerinden azınlıklara mensup olanlardan hem de Doğu Avrupa'daki milliyetçi etnik gruplardan lejyonlar oluşturulacak, Doğu cephesine bunlar sürülecek, Nazi ordularının saldırdığı Kızıl Ordu'yu arkadan vurma, casusluk ve sabotaj eylemleri yapacaklardı. Bu çerçevede Orta Asya ve Azerbaycan'dan Türk kökenli savaş esirlerinden de bir Türkistan Lejyonu oluşturulmuştu. Daha geniş bir işbirliği için Türkiye'de hem resmi hem de özel bağlantılar da (Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil gibi) kurulmuştu. Resmi planda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayıyla Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erden ve eski İttihatçı, Alman yanlısı ve Turancı olarak bilinen emekli Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Erkilet'i görevlendirecekti. İki asker, Nazi işgali altındaki Kırım dahil Alman Doğu cephesini gezip esir kamplarındaki Türkleri gözlemledikten sonra Adolf Hitler ile de görüşecekti. Bu arada Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede de Alman Dışişleri Müsteşarı Ernst Von Weiszacker ile görüşmeler yürütüyordu. Bu amaçla

Azerbaycan Müsavat Partisi lideri Mehmet Emin Resulzade,[12] Kırım Türklerinden Cafer Kırımer, Özbek Sovyet muhalifi Mustafa Çokay[13] ve Çerkes milliyetçisi Kemal Edige gibi isimlerle temas kurmalarını önermiş, yardım teklif etmişti.[14] Özel planda ise, Enver Paşa'nın kardeşi, 1918'de Bakü'ye giren Türk ordularının komutanı, "Bakü Fatihi" Nuri (Killigil) Paşa vardı; doğrudan Ankara'daki Alman Büyükelçisi Franz Von Papen'e gidip işbirliği önermişti. Ancak Ankara resmi planda bu işte kullanan değil, kullanılan taraf olacağını anlayınca geri çekilmişti. Almanlar ise Nuri Paşa'nın vaatleri (buna darbe ile Türkiye'de yönetimi ele geçirmek de dahildi) yerine getirme kapasitesi olmadığını görünce hayal kırıklığına uğramışlardı.[15]

Ne var ki Almanların, zaten Osmanlı İmparatorluğu ile Birinci Dünya Savaşı'ndaki işbirliği yıllarına dayanan bir ağı da vardı.

Gehlen, FHO başkanı olarak Hırvat Çetniklerinden Fin milliyetçilerine, Ukrayna anarşistlerinden Özbek Türkçülerine dek uzanan geniş bir istihbarat ve operasyon ağının başına geçmişti.

Amiral Canaris usta bir istihbaratçıydı ama elindeki ağı yeterince işletemiyor, belki de işletmiyor, bu da hem genelkurmayın hem de Hitler'in tepkisini çekiyordu. Hitler ayrıca Canaris'in Nazi olmadığını biliyor, Amerikalılar ya da İngilizlerle barış koşullarını konuşmak üzere fırsat kollandığından kuşkulanıyordu; bunda haksız da sayılmazdı. Genelkurmayın istediği gerçekçi istihbarat raporları giderek Gehlen'in örgütünden gelmeye başlayınca istihbarat subayları da giderek gerçek patronları olarak Canaris'i değil Gehlen'i görmeye başladılar.[16]

12. Bkz. Haydar Aliyev - KGB bölümü.

13. Bkz. Ruzi Nazar - CIA bölümü.

14. Hulusi Turgut. *Harp İçinde Almanya–Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin Anıları.* Yay. Haz. Sırrı Yüksel Cebeci. İstanbul: ABC Yayınları, 1994. s.250-252.

15. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı.* s.23-28.

16. Heinz Höhne. *Canaris–Hitler's Master Spy.* New York: Cooper Square Press, 1999. s.467.

İstanbul ihanetiyle değişen kader

O sırada beklenmedik bir olay Hitler'in Canaris'i kovmasına, Abwehr'in dağılmasına ve Gehlen'in yıldızının daha da parlamasına yol açtı. Erich Vermehren, Abwehr'in İstanbul istasyon şefi Paul Leverkuhen'in yardımcısıydı. Kendisi gibi casus olan karısı Kontes Elizabeth Plettenberg ile evlendiğinde Katolikliğe geçmekle kalmamış, devlet içinde gizlice anti-Nazi çalışmalar yapan bir örgütlenmenin de parçası haline gelmişti. Aynı zamanda Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen'in kuzeni olan ve İstanbul, Gümüşsuyu'ndaki Park Otel merkezli olarak sadece Türkiye değil, Balkanlar ve Ortadoğu'ya yayılan bir casus ağını yöneten Leverkuhen de aslında Nazi karşıtı gizli Katolik örgütlenmeyle irtibatlıydı.[17]

İstanbul'da yaşayan Amerikalı Başpiskopos Francis Spellman (ki ileride Vatikan'da kardinalliğe terfi edecekti) Von Papen ile muhtemel barış koşullarını konuşmak için temas peşindeydi; 1943'te bir buluşma dahi gerçekleşmişti. Bu arada Nazi gizli polisi Gestapo, Vermehren çiftinin ihanetinden kuşkulanmaya başlamıştı. Berlin dönüşü Sofya'da alıkonulmaya dek varan olaylı bir seyahatin ardından Vermehren, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Pasaport Kontrol Görevlisi Nicholas Elliott ile temas kurdu; 1944 Ocak ayıydı. Elliot da aslında İngiliz SIS [*Service Secret Intelligence*–Gizli İstihbarat Servisi] ya da diğer adıyla dış istihbaratı MI6'in Türkiye'deki istasyon şefiydi. Pera'da buluşup bir çay içtiler. Vermehren iltica etmek istediklerini söyledi. İngiliz zaten hazırlıklıydı: Vermehren çifti İstanbul'da ellerindeki bütün gizli bilgiler ve Türkiye'deki Nazi casuslarının önemli kısmının kod isimlerinin olduğu listesiyle birlikte saf değiştirdi.[18]

İngilizler bu ilticayı müthiş bir propaganda savaşına çevirdi. O sırada Müttefikler Normandiya Çıkartması'na hazırlanıyor ve Almanların dikkatini, yanıltma operasyonlarıyla başka tarafa çekmeye çalışıyorlardı. İleride başka bölümde göreceğiz, İngiliz istihbaratı zaten Abwehr telgraf şifrelerini başka kaynaktan ele geçirmişti, ama sanki Vermehren vermiş gibi sızdırdılar basına.

17. Barry Rubin. *İstanbul Entrikaları*. Çev. Selim Atalay. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994. s.282-284.

18. Richard Bassett. "Erich Vermehren, German Defector to the British in 1944." *Independent*. 2 Mayıs 2005. https://www.independent.co.uk/news/obituaries/erich-vermehren-491468.html

Hitler küplere bindi. Canaris'i çağırdı; tarih 11 Şubat 1943'tü. Askeri istihbarat Abwehr'in bu hale gelmesinin hesabını sordu. Canaris istifini bozmadan "Şaşırtıcı değil" diye cevapladı; "Savaşı kaybediyoruz." Hitler, Canaris'i o anda görevden aldı ve tutuklattı. Abwehr'in başına Heinrich Himmler'i getirdi ama Canaris'in başına geleni öğrenen yüzlerce istihbarat subayı istifa ederek, SS emrine girmektense Doğu cephesine, adeta ölmeye yazıldı.[19]

Alman askeri istihbaratı Batı cephesinde dağılmıştı; haziranda başlayacak Normandiya Çıkartması'na Hitler'in hazırlıksız yakalanmasının bir sebebi de bu oldu. Canaris, inanmadığı halde yıllarca hizmet ettiği Hitler'in Flossenbürg Toplama Kampı'nda Nazi rejiminin yıkıldığını göremeden, Nisan 1945'te öldü. Ama Canaris'in bir yıl önceki düşüşüyle Gehlen'in önü açılmış, tümgeneral rütbesine terfi etmişti.

Öte yandan işlerin hiç de iyi gitmediğini Gehlen de görüyordu.

Bayrağını değil, gemisini kurtaran kaptan

İşlerin iyi gitmediğini ilk görenler arasında istihbarat şefleri de vardır; ama pek azı bunu siyasi iktidarlara söylemeye cesaret eder, çünkü hükümetler işine geleni duymak ister.

Gehlen ise elindeki bütün imkânları kullanarak birinci sınıf istihbarat topluyor ve değerlendirmelerini anında yukarıya iletiyordu. Ama ajanlarının Doğu cephesinde Kızıl Ordu'ya sızıp canı pahasına elde ettiği bilgilerin kararlara yansımadığını, Alman ordularının bozgununa yol açtığını daha FHO başkanı olduğu ilk dönemde, Stalingrad Kuşatması sırasında görmeye başlamıştı.

Stalingrad, daha önceki ve şimdiki adıyla Volgograd, Karadeniz ve Hazar denizlerinin kuzeyinde, Volga Nehri üzerinde stratejik bir konumdaydı. Stalingrad Alman ordularının eline geçerse Kafkasların, dolayısıyla zengin Azerbaycan petrol yataklarının yolu açılacaktı. Hitler'in Barbarossa Harekâtı'nın en önemli aşamalarından saydığı "Mavi Dosya" kod adlı harekât çerçevesinde Stalingrad'ın Friedrich Paulus komutasındaki 6. Ordu tarafından kuşatılması 22 Ağustos 1942'de başladı. Şehrin sonbahar bastırmadan alınacağını hesap eden Hitler ve Alman Genelkurmayı müthiş bir direnişle karşılaşmıştı. Geh-

19. Heinz Höhne. *Canaris–Hitler's Master Spy*. s.550-553.

len, 6 Kasım'da Rusların karşı saldırıya geçmeye hazırlandığını ve bunu da 6. Ordu'ya destekle görevli, nispeten zayıf Romen ve Macar orduları üzerinden yapacağını bildirmişti.[20] Berlin bu uyarıyı dikkate almamıştı; Hitler Rusların hiçbir gücü kalmadığına inanıyordu. Oysa Georgi Jukov komutasındaki Kızıl Ordu 19 Kasım'da, tam da Gehlen'in öngördüğü şekilde "Uranüs Harekâtı" kod isimli karşı taarruza başlamıştı. Şiddetli sokak çarpışmalarının ardından Stalingrad Kuşatması, Orgeneral Paulus'un, Hitler'in kesin talimatına karşın 2 Şubat 1943'te Orgeneral Jukov'a teslim olmasıyla sonuçlanmıştı. Alman orduları bu müthiş bozgundan sonra bir daha toparlanamamıştı.

Canaris'in gidişiyle istihbarat ağı ve imkânları genişleyen Gehlen, Doğu cephesine dair derinlemesine istihbarata sahip olmuştu. Kara Kuvvetleri Komutanı Heinz Guderian 24 Aralık 1944'te Hitler'e Gehlen'in istihbaratına dayanarak Sovyetlerin taarruz kapasitesinin artmakta olduğunu bildirdi. Amerikalıların askeri yardımı, nakliye uçakları, kamyonlar, tanklar Rusya'ya ulaşmaya başlamıştı. Hitler bunun bir aldatma operasyonu olduğunu söyleyerek tersledi; artık neye inanmak istiyorsa ona inanıyordu. 9 Ocak 1945'te Guderian, Hitler'e Kızıl Ordu'nun Alman Doğu Orduları'nı tamamen imha edecek bir taarruza hazırlandığını bildirdi. Hitler "Bunu hangi çılgın söylüyorsa akıl hastanesine kapatılmalı" diye bağırdı. Guderian, "Gehlen en iyi kurmaylarımdan, o zaman beni de kapatın" diye karşılık verdi ama durum değişmedi. Nihayet 28 Mart 1945'te Guderian, Hitler'e Rusların son taarruza hazırlandığı istihbaratını sundu. İki adam bağrışmaya başladı. Guderian'ın da işi bitmişti. Birkaç gün sonra, 9 Nisan'da Gehlen de Doğu Orduları askeri istihbarat başkanlığı görevinden alındı.[21]

Sovyet ve Amerikan ordularının iki koldan Berlin'e girip Nazi iktidarına son verdiği 9 Mayıs gününe ve hemen öncesinde Hitler'in sığınağında intihar edişine bir ay kalmıştı.

Ama Gehlen yenilmiş ve insanlık suçları işlemiş bir ordunun mensubu olarak yargılanmak istemiyordu. Zaten hayatı boyunca bütün yumurtaları aynı sepete koyan biri olmamıştı. Örneğin 1942'de Hitler'e yapılan suikast girişiminden haberdar olduğu halde sesini çıkarma-

20. Heinz Höhne. *Canaris–Hitler's Master Spy.* s.25.

21. Heinz Höhne. *Canaris–Hitler's Master Spy.* s.48-49.

dan olayların gelişmesini izlemiş, suikast başarısız olunca da tutuklamaların dışında kalmıştı. Hem onun asıl derdi Alman ulusunun varlığını sürdürmesi kadar komünizmle mücadele değil miydi? Bunu da yükselen güç olan Amerikalıların Avrupalılardan daha iyi yapacağına inanıyordu. Nazilere karşı Sovyetlerle işbirliğine giden Batı'nın, ortak düşman ortadan kalkınca kavgaya devam edeceğini ve Batı'nın er geç Sovyetlere karşı Almanlara ihtiyaç duyacağını görebiliyordu.

Ruslar Gehlen'i arıyor, Amerikalılar kaçırıyor

Gehlen, daha savaş bitmeden, Sovyetler Birliği üzerine eşsiz bir askeri istihbarat arşivi, yalnızca Rusya'yı değil, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu kapsayan geniş bir casus ve muhbir ağı ve kurmay heyetiyle Amerikalılara teslim olup saf değiştirmek için hazırlıklara çoktan başlanuştı. Hem de iki yardımcısı, Yarbay Hermann Baun ve Hitler'in kendi yerine atadığı Yarbay Gerhard Wessel ile birlikte.

Aslına bakarsanız Gehlen'in başına geçtiği, Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya uzanan müthiş casusluk ağının gerçek mimarları Wessel ve Baun idi. Gehlen FHO başkanlığına atanmadan önce yıllardır örgütün istihbarat bölümüne Wessel, ajanların yönetilmesi ve operasyonlar bölümüneyse Baun bakıyordu.

Guderian'ın gönderildiği gün kendisinin de yolun sonuna geldiğini anlayan Gehlen, 4 Nisan'da Wessel ve Baun ile gizli bir toplantı yapmış ve üçlü, Amerikalılara teslim olma konusunda anlaşarak işe koyulmuştu. Gehlen 5 Nisan'da, yani hâlâ yetki ondayken yayımladığı bir emirle FHO elindeki bütün arşivin, bir kısmının mikrofilmlere çekilip su geçirmez kaplarda saklanmak suretiyle bir kopyasının çıkarılmasını istemişti. Elli kasa halinde karargâhtan kaçırılan bilgiler artık dağılmakta olan Berlin'den gizli olarak Avusturya-Almanya arasındaki Tirol'de, yani Avusturya Alpleri'ndeki sığınıklarda, koruma altına alınmıştı.

Nihayet 19 Mayıs günü, yani Berlin Nazilerden alındıktan on gün kadar sonra Bavyera'da Amerikan birliklerine teslim oldular. Teslim oldukları birliğin komutanı eline nasıl bir hazine geçirdiğini algılayamadı; Gehlen sıradan bir asker gibi Salzburg'daki savaş esirleri kampına gönderildi. Ancak Berlin'e giren Kızıl Ordu'nun askeri istihbaratı GRU [*Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye*–İstihbarat Genel

Müdürlüğü] komutanı Tümgeneral Nikolay Trusov, Amerikalılardan sürekli olarak ellerinde kendilerine dair pek çok bilginin bulunduğunu bildikleri FHO arşivini ve özellikle Tümgeneral Gehlen'i soruyordu. Amerikalılar sonunda uyandı ve duruma güney bölgesi ABD işgal kuvvetleri istihbarat sorumlusu Tuğgeneral Edwin Siebert tarafından el kondu. Tabii ki Gehlen'i Ruslara vermeyeceklerdi. Arşiv çıkarıldı. Gehlen önce ABD'nin Avrupa kuvvetleri istihbarat komutanı Orgeneral Bedell Smith, ardından da Ordular Başkomutanı Orgeneral Dwight Eisenhower'ın dikkatine getirildi. Eisenhower o sırada (artık mareşal rütbesindeki) Jukov ile yürüttüğü müzakerelerde bu konudan uzak durmaya çalıştı. Gehlen'i gizlice Washington'a götürdüler.

O sırada görevi başında ölen Franklin Roosevelt'in yerine yardımcısı Harry Truman 12 Nisan'da yeni ABD Başkanı olmuştu ve merkezi bir istihbarat örgütü kurulması gerektiği fikrindeydi. Kara, deniz, hava kuvvetlerinin, içeride de FBI'ın birbirinden ayrı ve birbiriyle rekabet içinde istihbarat örgütleri olması ABD'ye Pearl Harbor'da pahalıya patlanuştı. Bu amaçla cephe hattı askeri istihbarat örgütü OSS'nin eski komutanı Tümgeneral William Donovan ve OSS'nin karargâhı İsviçre'de bulunan yeni şefi Allen Dulles'a bir rapor hazırlatıyordu.

Gehlen bu sırada ABD'de, daha sonra CIA karargâhının da kurulacağı Virgina eyaletindeki Fort Hunt ordu sorgu merkezinde ifade vermeye devam ediyordu. Verdiği bilgiler tek tek kontrol ediliyor, başka kaynaklardan raporlarının sağlaması yapılıyor, öngörülerinin doğru çıkıp çıkmadığı takibe alınıyordu. Bu derinlemesine sorgu tam on ay sürdü.[22]

Bu sırada, tam da Gehlen'in Amerikalılara verdiği ilk raporlarda öngördüğü gibi Sovyetler, Polonya, Macaristan ve Romanya'yı kendi etki alanları içinde tutmak, Türkiye'ye baskı uygulamak için harekete geçmekle kalmamış, 1946 Ocak ayında İran'ın kuzeyini işgal etmişti; hatta işgal bölgesinde Mahabad Kürt Cumhuriyeti de ilan edilmişti.[23] Ameri-

22. Peter Grose. *Operation Rollback–America's Secret War behind the Iron Curtain.* New York: Houghton Mifflin, 2000. s.25.

23. Stalin daha savaş bitmeden, Dışişleri Bakanı Molotov'un itirazına rağmen Türkiye ile saldırmazlık anlaşmasını iptal etmiş, savaşın bitmesinden sonra da Kars ve Ardahan ile birlikte Boğazlar üzerinde hak talep etmişti. Truman'ın bunun üzerine gerekirse –henüz Sovyetlerin sahip olmadığı– atom bombasını kullanma planı ABD'deki İngiltere Büyükelçiliği'nde görevli Sovyet casusu, Cambridge Beşlisi üyesi Donald MacLean tarafından ortaya çıkarılınca Stalin geri adım atmış, ama bu gelişme Türkiye (ve

kalıların o dönem kendi kaynaklarıyla bu istihbarat ve değerlendirmelere ulaşması mümkün değildi; Donovan ve Dulles ise eski kıtada ne kadar zayıf olduklarının farkındaydı. Öte yandan Gehlen, temelleri Birinci Dünya Savaşı öncesinden istihbarat kuramcısı Walter Nicolai[24] tarafından atılan Alman istihbarat sisteminde istihbarat toplama ve değerlendirme birimlerinin birbirinden ayrı tutulmasının zararlarını gördüğü için, bunların aynı çatı altında toplanması gerektiğine inanıyordu.

Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuştu.

Amerikalılar Gehlen'in "gizli görev" konumunda, Amerikan askeri istihbaratı aygıtına bağlı çalışması kaydıyla Almanya'ya dönüşüne 1946 Haziran ayında izin verdiler. Daha CIA'in 1947'de kurulmasından önce 1946 Aralık ayında "Gehlen Örgütü" Amerikan işgal bölgesinde, Münih yakınlarında Pullach'ta "Güney Almanya Sanayi Kalkınma Örgütü" kisvesi altında yaklaşık 350 Nazi dönemi istihbarat görevlisiyle birlikte ilk karargâhını kurdu. 1949'da varılan ve 1968'de varlığı anlaşılan gizli bir anlaşmaya göre, yeni kurulan Alman istihbaratı, Amerikalıların Doğu Avrupa ve ötesinde asli işbirlikçisi, gözü, kulağı olacak ama Almanya aleyhine hiçbir faaliyete girişilmeyecekti.[25]

Münih, ABD'nin Avrupa ve Avrasya operasyonları için İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren en önemli merkezlerden birisi oldu ve bugüne kadar da öyle kaldı. Örneğin, ilk CIA başkanlarından Allen Dulles'ın girişimiyle, anti-komünist bir paravan örgüt olarak kurulan NCFE [Hür Avrupa için Milli Komite] tarafından 1949'da kurulan RFE'nin [*Radio Free Europe*–Hür Avrupa Radyosu] merkezi Münih yakınlarında İngiliz Bahçeleri denilen bölgeydi. RFE, Amerikan propagandasının yanı sıra, Doğu Avrupa halklarını Sovyet yönetimine karşı direnmeye teşvik eden yayınlar ve istihbarat çalışması yapıyordu. Bunu yine CIA'in paravan örgütü olarak kurulan AMCOMLIB [Rusya Halklarının Özgürlüğü için Amerikan Komitesi] girişimi olarak 1951'de kurulan RL [*Radio Liberty*–Özgürlük Radyo-

Yunanistan'ın) Truman Doktrini çerçevesinde önce Avrupa güvenlik sistemine, sonra NATO'ya alınmasına neden olmuştu. Bkz: Yetkin. *Entrikalar Kitabı*. s.74-79.

24. Walter Nicolai, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Mareşal Fevzi Çakmak'ın tavsiyesiyle, Mustafa Kemal Atatürk'ün onayıyla yeni bir istihbarat servisi kurulması için Türkiye'ye davet edilmiş, MİT'in, eski adıyla, Milli Emniyet Hizmetleri'nin (MEH, ya da MAH) ilk yapılanmasına katkı sunulmuştu. İleriki bölümlerde ayrıntısıyla göreceğiz.

25. Heinz Höhne. *Canaris–Hitler's Master Spy*. s.68-69.

su–Azadlık Radyosu] izledi; o da Sovyet coğrafyası, Orta Asya–Kafkaslar bölgesini hedef alıyordu. Başında, Gehlen'in Nazi döneminde siyasi olarak bağlı bulunduğu Doğu Bakanlığı'nın [*Ostministerium*] Kafkaslar masasını yöneten ve Nazilerin Sovyet coğrafyasındaki Müslüman halklar uzmanı sayılan Gerhard Von Mende bulunuyordu.[26] İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin kurduğu, Gehlen'in istihbarat şefi olduğu Doğu Ordular Grubu, FHO bünyesindeki Türkistan Lejyonu'nda çalışıp sonra CIA'e katılacak Ruzi Nazar'ın ilk görev yeri de Özgürlük Radyosu'nun Özbekçe yayınları olacaktı. İleride göreceğiz, Nazar CIA adına uzun yıllar Türkiye'de bulunan süper casuslardan biriydi. Bir görüşmemizde, "Azadlık Radyosu" yayınlarının, ABD Dışişleri'nin yönetiminde etkili olduğu VOA'nın [*Voice of America*–Amerika'nın Sesi Radyosu] gibi mi olduğunu sorduğumda "Yok", demişti Özbek Türkçesiyle, "Amrıkanın Avazı legal yayın yapar idi, biz daha başka işlerdik."[27]

Gehlen, 1956'da kanunla Şansölye'ye, yani Başbakan'a bağlı bir dış istihbarat olarak resmileşen dış istihbarat örgütü BND'nin de başına geçti, 1968'deki emekliliğine kadar da Münih yakınlarındaki karargâhında çalıştı.

1954 yılında ortaya çıkan belgeler, Gehlen'in müthiş bir arşivin yanı sıra Nazi iktidarında aktif görev almış 1.167 istihbarat görevlisi, SS subayı ve polisle birlikte Amerikan saflarına geçtiğini gösteriyordu.[28] Geniş coğrafyaya yayılmış muhbir ağıyla birlikte yaklaşık 4 bin kişiyi bulan "Gehlen Örgütü", ya da istihbarat dünyasında bilinen adıyla "Gehlen Org" sayesinde CIA fazla çaba harcamadan, kısa sürede Avrupa ve Ortadoğu'da yılların KGB'sinin karşısına dikilecek denli etkin hale gelecekti.

Alman, Alman'ın kurdudur

"Yüzü Olmayan Adam" Markus Wolf, 1953'te henüz 30 yaşında Doğu Alman dış istihbaratının başına geçtiğinde Batı Alman istihbaratı-

26. Ian Johnson. *A Mosque in Munich–Nazis, the CIA and the Rise of the Muslim Brotherhood in the West.* New York: Mariner Books, 2010. s.62-64.

27. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı.* s.30-33.

28. Emin Öngüner. "Reinhard Gehlen ve Örgütü." *Düşünce ve Tarih.* 2;22. Ankara: Temmuz 2016. s. 39-46.

nın başındaki rakibi, aslında kendi şefi Mielke'nin akranı, 51 yaşına gelmiş, savaş görmüş geçirmiş, Nazi saflarından Amerikan saflarına dönmüş "Gölgelerdeki Adam" Gehlen idi.

Dolayısıyla Wolf'un karşısındaki değişimin ilk unsuru, CIA'in kuruluşu ise, ikinci unsur Nazi istihbaratçıların üniforma değiştirerek Amerikan saflarına geçmesiydi.

Sadece Gehlen de değil, yüzlerce Nazi artığı, Batı Alman hükümeti saflarındaydı. Az önce Gerhard Von Mende'den söz etmiştik; Nazilerin Orta Asya ve Kafkaslardaki Müslüman halklar uzmanıydı. Bir başka önemli örnek de Hitler döneminde İçişleri Bakanlığı Yahudi İşleri Dairesi'nin başında olan, bu yüzden Nürnberg'de yargılanan Hans Globke vardı. Altı milyon Yahudi'nin toplama kamplarında öldürülmesinde sorumluluğu bulunan Globke, Batı Almanya'nın Hıristiyan Demokrat Başbakanı Konrad Adenauer'in Özel Kalem Müdürü ve Milli Güvenlik Danışmanı olarak yine 1953'te on yıl sürecek işine başlamıştı. (Burada bir parantez açma gereği var. Batı yönetim sistemlerinde Özel Kalem Müdürlüğü, Türkiye'de olduğu gibi bürokratik bir makam olmanın ötesindedir; siyasi bir atamadır ve yetkileri vardır. Hatta ABD'de Başkan'ın Özel Kalem Müdürü, bizdeki bakanlar kurulu üyesi sayılır.)

Öte yandan Gehlen'de savaş deneyimi ve acımasız bir fırsatçılık varsa, Wolf'ta da gençliğin dinamizmi ve ideolojik adanmışlığın acımasızlığı vardı. Yıllar sonra, Sovyetlerin yıkılışının ardından KGB arşivcilerinden Vasili Mitrokhin, gizlice kopyasını çıkardığı kayıtları kitap haline getirdiğinde, Moskova'nın, Markus Wolf'u "Sovyet bloku istihbarat şeflerinin belki de en muktedir olanı" diye övdüğü, yani kendi KGB şeflerinden dahi üstün gördüğü anlaşılacaktı.[29]

Bu övgü boşuna değildi. Wolf, kısa süre sonra Gehlen'in zayıf yanını çözdü ve onu kendi silahıyla vurmaya başladı.

Gehlen'in en büyük zafiyeti gereğinden fazla güç verilmiş olması ve kibirli özgüveniydi. Ve bir de örgütüne yeni eleman almak için gözettiği en önemli ölçünün eski Nazi sisteminde yer almış olmasıydı. En garantili anti-komünistlerin kendisi gibi eski Naziler olduğuna inanıyordu.

Örneğin Gehlen'in, Sovyetlerin serbest bıraktığı savaş esirlerini sorgulayıp gözüne kestirdiklerini Doğu Almanya'ya ajan olarak gönder-

29. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield–The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. New York: Basic Books, 1999. s.437.

meye başladığı fark edilmişti. Wolf'un başında bulunduğu HVA ise Moskova ile işbirliği içinde bu savaş esirleri arasına kendi ajanlarını yerleştirmeye başlamıştı. (Sovyetlerin ülke dışındaki en büyük istihbarat karargâhı, Berlin'in varoşlarında, Karlshorst'ta kurulmuştu.) Böylece Gehlen'in Doğu'ya gönderdiği ajanların bir kısmı daha baştan Doğu için çalışan çifte ajanlardı.

Aynı şekilde Batı Almanya'ya kaçan, iltica eden Doğu Alman vatandaşlarının arasına bol miktarda ajan yerleştiriliyordu. Bu ajanlar, Batı'ya sığınan komünizm düşmanı görüntüsü altında Batı Almanya'nın ekonomik, bürokratik ve siyasi hayatı içinde yer ediniyorlardı.

Bu oyunda Wolf'un en önemli ajan devşirme kaynakları arasında Nazi geçmişini saklamak isteyenler vardı. Otobiyografisinde Batı Almanya'da yaşayan eski Nazilerden bir kısmının vicdan azabı duyduğu için –ki bunların arasında da Gehlen'in gönderdiği çifte ajanlar da vardı– bir kısmının para için kendilerine başvurduğunu, bir kısmını ise ifşa etme şantajıyla işbirliğine zorladıklarını anlatır. "Bu alanda Rusların imkânları bizden genişti" diyor Wolf; "Nazi dosyalarına onlar el koymuştu."

Bir de Nazi'den bozma KGB ajanı

Yıl 1953. Bir gece vakti Türkiye'nin Karadeniz kıyılarına sessizce yanaşan iki Amerikan devriye botu, sahilin ıssız ve korunaklı bir bölgesine bir grup ajan bıraktı. Bunlar *Gehlen Org* tarafından eğitilmiş Batı Alman ajanlardı. Türkiye'deki görevlerinin hedefi Türkiye değil, Sovyetler Birliği idi.

Gehlen ABD ve İngiliz gizli servisleriyle işbirliği içinde 1952'den beri Baltık ülkeleri Letonya, Estonya, Litvanya ve Polonya üzerinden Sovyetler Birliği'ne ajanlar göndermeye başlamıştı. Bunlar yakalanmadan işleri bittiğinde yeniden kıyıya geliyorlar ve Almanların E-Bot dediği sürat tekneleri sayesinde Sovyet sahil güvenliğini atlatarak geri kaçıyorlardı.

Bu operasyon o kadar iyi sonuç veriyordu ki İngiliz istihbaratı MI6 de kendi ajanlarını Alman E-Botlar aracılığıyla Sovyetlere sızdırmaya, oradan geri toplamaya başlamıştı. Gehlen bunun üzerine Sovyetlere ikinci bir sızma cephesi açmaya karar vermişti: Türkiye üzerinden Kırım'a ajan çıkarılacak, Ukrayna yoluyla Sovyetlere sızıla-

caktı. Bu cephede de Amerikalılarla anlaşmuştı. Nazi iktidarı döneminde yaptıklarının bir benzerini şimdi Amerikalılar ve İngilizler adına yapıyordu Gehlen.

Kırım üzerinden başlayan bu operasyon üç ay kadar sorunsuz devam ettikten sonra işler ters gitmeye başladı. 1954'te bir E-Bot Polonya karşı-casusluk teşkilatının eline düştü. Ardından Letonya gizli servisi adeta dalga geçercesine Alman ajanlarının telsiz merkeziyle temas kurma girişiminde bulundu. Bunun anlamı ajanlardaki telsiz şifrelerinin, dolayısıyla bazı ajanların ele geçirildiği ve dahası operasyonun içeriden karşı tarafa sızdırıldığıydı. Gehlen'in Baltık-Kırım operasyonu 1955'te bitirildi.[30]

İleride ortaya çıkacak belgelerle, 1949'da Amerikan CIA ve İngiliz MI6'in ilk ortak operasyonu olan Arnavutluk'ta darbe ve 1950'de Ukrayna'ya sızma girişimlerinin, bizzat operasyonu MI6 adına yürüten ama aslında KGB ajanı olan Kim Philby tarafından da Moskova'ya sızdırıldığı anlaşılacaktı.[31]

Acaba Gehlen operasyonlarının açığa çıkmasında da içeriden bir sızıntı mı vardı? Acaba eski Nazilerden oluşan Gehlen Örgütü içinde Moskova hesabına çalışan bir Philby mi vardı? Rus istihbaratı KGB'nin ülke dışındaki en büyük karargâhının Berlin, Karlshorst olduğunu görmüştük. Karlshorst'ta 1950 yılında başlatılan bir istihbarat operasyonu yalnızca bu duruma en çarpıcı örneklerden birini verecekti.

Alman Philby'si Felfe

KGB uzmanlarının ellerindeki dosyaları inceleyerek hedef seçtiği isimler arasında iş arayan eski SS yüzbaşısı Hans Clemens de vardı. Kısa sürede para karşılığı Clemens'i kadroya aldılar; kod adı "Khanni" idi. Ertesi yıl, Clemens SS geçmişini açığa vurarak Gehlen Örgütü'ne başvurdu ve hemen işe alındı. Clemens on yıl boyunca Sovyet ve Doğu Alman istihbaratına Batı Almanya kaynaklı operasyonları el altından duyurdu, Doğu'da çalışan ajanların listelerini sağladı.

30. Heinz Höhne ve Herman Zolling. s.161-164.

31. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı.* s.83-85.

Ama Clemens'in Moskova ve Doğu Berlin'e en büyük yararı Nazi kökenli bir başka eski subayı da beraberinde getirmesi olmuştu. Arkadaşı ve yoldaşı Heinz Felfe de teğmen rütbesiyle SS'de görev yapmıştı. Felfe'nin de "Kurt" kod adıyla KGB'ye alınmasının ardından Karlshorst'ta senaryo kuruldu ve oyun başladı.[32]

1950 yılında bir gün Felfe, Batı Alman İçişleri Bakanı Gustav Heinemann ile önemli bir mesele görüşmek için başvurdu. Bakan kabul etti. Heinz Felfe –tabii ki sahte– bir heyecan içinde, eski günlerden tanıdığı Hans Clemens diye bir arkadaşına Rusların kanca attığını ve Gehlen Örgütü'ne girerek casusluk yapmasını istediklerini anlatıyordu. Bu, Rusları ve Doğu Almanları yanıltmak için eşsiz bir imkândı. Bakan, Felfe'yi iç istihbarata, onlar da Gehlen'e yönlendirdi. Gehlen Örgütü her ikisinin de SS'lere bağlı iç istihbarat örgütü SD [*Sicherheitsdienst*–Güvenlik Hizmetleri] için çalışmış olduğuna bakarak kuşku duymak için bir neden görmediler; öylece işe alındılar zaten.

Felfe 1953'te oyunun ikinci perdesine geçti. Gehlen Örgütü'ne, Moskova'da bir istihbarat ağı kurduğunu, başında bir Kızıl Ordu albayı bulunduğunu ve sürekli bilgi alabildiğini bildirdi. Gerçekten de Moskova'dan Münih'e sürekli bilgi akışı başlamıştı. Gelen bilgiler gerçekle hayalin ince işlenmiş bir karışımıydı; KGB'ciler gerçek (ama hayati olmayan) istihbarat vermeden yanıltıcı bilgiye inandıramayacaklarını çok iyi biliyordu. Felfe'nin Gehlen Örgütü'ndeki yıldızı böylece parlamaya başladı. Artık "Friesen" kod adıyla Gehlen Örgütü'nün Sovyetler Birliği Masası'nın karşı-istihbarat bölümünde çalışıyordu. Gehlen'in deyişiyle, "Başka kimsenin getiremediği istihbaratı Felfe getiriyordu."

Böylece Felfe 1958'de Alman Dış İstihbaratı BND'nin (1956'dan itibaren Gehlen Örgütü'nün yerini almıştı ama Gehlen ve ekibi halen baştaydı) Sovyet Masası'nın karşı istihbarat başkanı oldu. Wolf'un Felfe'yi İngiliz Dış İstihbaratı'nın Sovyet Masası'nı yöneten KGB ajanı Kim Philby ile karşılaştırmasının nedeni buydu. Philby'nin işi Sovyet casuslarını bulup saptamaktı ama zaten kendisi casustu. Felfe de aynı şekilde Batı Alman istihbaratı örgütü adına Sovyet ve Doğu Alman casuslarını bulup çıkarmakla görevliydi ama zaten casus kendisiydi.

Felfe aslında yakalanmadan önce de Pullach'taki BND karargâhında tepkileri üzerine çekmeye başlamıştı. Açık verdiğinden de-

32. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield–The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. s.438-439.

ğil, casusluktan elde ettiği parayı hesapsızca harcayıp dikkatleri üzerinde topladığı için.

Felfe ile Philby'nin kaderi, deşifre olup yakalanmalarında da kesişti; her ikisini de saf değiştirip ABD'ye iltica eden bir KGB subayının ifadesi açığa çıkardı.

15 Aralık 1961'de Sovyetler Birliği'nin Helsinki Büyükelçiliği Konsolos Yardımcısı İvan Klimov ABD Büyükelçiliği'nin kapısına dayanarak sığınma istedi. Asıl adı Anatoli Golitsin idi, KGB'nin Stratejik Planlama Dairesi'nde binbaşı idi. Rütbesi yüksek değildi ama KGB'nin Batı'daki ajanlarının arşivdeki dosyalarına erişimi vardı. CIA Golitsin'i gizlice Finlandiya'dan İsveç'e kaçırdı, Stockholm'den Washington'a uçurdu. Golitsin, Amerikalılara KGB'nin casus devşirme ve haberleşme yöntemlerinin yanı sıra, Batı istihbarat örgütlerine sızmış belli başlı çifte ajanlarının isimlerini de verdi. Sorgusuna CIA'in karşı-casusluk şefi Jesus James Angleton bizzat girdi. KGB kırmızı alarma geçti, dünyaya yayılmış 54 istasyonundaki bütün faaliyetleri askıya aldı, casusluk operasyonları ikinci bir emre kadar durduruldu.[33] İsimleri verilenler arasında bulunanlardan Philby, Beyrut'ta ortadan kayboldu ve Moskova'dan çıktı. Felfe ise kaçamadı, tutuklandı.

Gehlen düşüşü ve seri intiharlar

Kısa süre sonra Felfe'nin Batı sistemine verdiği zararın neredeyse Philby'ninki kadar ağır olduğu ortaya çıkacaktı. Batı Alman istihbaratı bünyesindeki 11 yılı boyunca Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya'da çalışan 94 BND ajan ve muhbirini yakalatmış, Minox casus fotoğraf makinesine ait toplam 300 kartuş film ve 15 dosya mikrofilmde toplam 15 bin 600 küsur bilgi ve yer fotoğrafı ile 20 bant dolusu sesli bilgi aktarımı yapmıştı.

Ama Batı'ya verdiği manevi hasar çok daha büyüktü. Gehlen ve örgütünün özgüven ve itibarı sarsılmış, yöntemleri eski model ve güvensiz bulunmaya ve örgütü içindeki eski SS'ler konu edilmeye başlanmıştı. Gehlen bu defa kendisini kurtarmak için örgüt içindeki düşük rütbeli eski Nazileri, örtülü ödenekten sus payı vererek emekli-

33. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. s.184-185.

ye ayırmaya başladı; amacı Felfe soruşturmasını kapatmaktı. Ancak yıl 1963'e gelmiş, Hıristiyan Demokrat Adenauer devri bitmiş, siyasi koruyucuları azalmıştı. O yıl Felfe hakkında dava açıldı; on dört yıl hapse mahkûm edilecekti.

Almanya'da aleyhine gelişen siyasi havaya karşın Gehlen, Amerikalıların gözünden hemen düşmedi. Bunda getirdiği istihbaratın payı da vardı. Örneğin 1967'deki 6 Gün Savaşı'nda İsrail'in önce saldırarak Arap ordularını gafil avlayacağını CIA Başkanı Richard Helms'e söyleyen o olmuştu.[34] Bir de usta olduğu ayak oyunları sayesinde 30 Nisan 1968'e dek iş başında kalabildi. Yerine, hükümete BND'yi modernleştirme sözü veren Wessel geçecekti.

Wessel'in görevi devralmasından kısa süre sonra Almanya birbiri ardına devlet görevlilerinin intiharıyla sarsıldı. Wessel'in yardımcısı Wedland 8 Ekim 1968'de Münih, Pullach'taki BND karargâhındaki odasında kendi tabancasından çıkan tek kurşunla şakağından vurulmuş olarak bulundu. Ondan yalnızca üç saat kadar sonra Tuğamiral Hermann Lüdke kendisini av tüfeğiyle vurdu ya da öyle açıklandı. 15 Ekim'de Ekonomi Bakanlığı yönetiminden Hans-Heinrich Schenk kendisini asmış olarak bulundu. Ertesi gün Federal Basın Bürosu çalışanlarından Edeltraud Grapentin'in yüksek dozda uyku hapı alarak intihar ettiği, 18 Ekim'de ise Savunma Bakanlığı Harekât Dairesi'nden Yarbay Johannes Grimm'in kendini vurduğu duyuruldu. 21 Ekim'de kaybolan Savunma Bakanlığı personeli Gerhard Böhm'ün cansız bedeniyse birkaç gün sonra bulundu. Bu şaibeli intiharların arkasında "Avrupa çapında bir kızıl espiyonaj", yani casusluk soruşturması olduğu sadece Alman değil Fransız basınında da yer aldı, bazıları hakkında casusluk kuşkusuyla soruşturma hazırlığı vardı.[35] Bu hazırlık, ilerleyen sayfalarda göreceğiz, NATO Genel Sekreterliği'nde çalışan bir Türk'ün Sovyet ajanı çıkması üzerine başlatılmıştı.[36] Belli ki hasar ağırdı. Aslına bakarsanız yıllardır devam ediyordu ve tek kaynağı da Felfe değildi.

Bir yandan Sovyet istihbaratı KGB, diğer yandan Doğu Al-

34. Heinz Höhne ve Herman Zolling. s.261-262.

35. Heinz Höhne ve Herman Zolling. s.271-272.

36. Bkz. Fuat Doğu - MİT bölümü.

man istihbaratı HVA, kapitalist Batı Bloku'nun cephe ülkesi Batı Almanya'ya karşı bütün kanallardan atağa geçmişti.

Ve Doğu Berlin Ayaklanması patlıyor

Gerçi Markus Wolf'un genç yaşında HVA'nın başına geçtiği 1953 yılı çok sorunluydu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Sovyet Bloku'nda ilk ayaklanma Doğu Berlin'de çıkacaktı.

Aslında Doğu Almanya'da ekonomik sıkıntılar daha ilk günlerden itibaren sorundu; ülke savaşın yıkımından çıkamıyordu. Hükümetin buna rağmen fabrikalardan yüzde 10 üretim artışı isteyip zaten zor bulunan gıda fiyatlarını artırması iç gerilimi artırmıştı. Stalin'in 5 Mart 1953'teki ölümü ideolojik açıdan bir travmaya yol açtı ve sıkıntıların siyasal alanda da açığa vurulmasını tetikledi. Göstericiler 17 Haziran sabahı Stalinallee Caddesi'nden Bakanlıklar Binası'na yürüyüşe geçti.

Wolf'a göre bu protestoda ekonomideki gidişat kadar Walter Ulbricht'in baskıcı yönetiminin de payı büyüktü. Protestocular (Ulbricht'in Lenin'e özenerek bıraktığı çene sakalına atfen) "Keçi sakal istifa!" diye bağırıyorlardı. Ama Stasi'nin başındaki Erich Mielke ve Wolf, Doğu Berlin Ayaklanması'nın yalnızca vatandaşın patlayan öfkesinin eseri olmadığına inanıyorlardı. Zamana yayılmış bir Amerikan kışkırtması söz konusuydu. Bazı hassas sanayi bölgelerine ajanlar ve kışkırtıcılar sızdırılmış, ayaklanma sabahı erken saatlerden itibaren Batı Berlin'deki Amerikan Bölgesi Radyosu, Doğu Berlin'de ayaklanma baş gösterdiği yolunda yayınlara başlayarak halkın sokağa dökülmesini sağlamıştı. Hatta HVA, Berlin'deki *New York Times* muhabirinin, merkezine teleksle geçtiği "Sabah 5'te başlayan radyo yayınları olmasa, ayaklanma çıkmayabilirdi" mesajını ele geçirmişti. HVA'nın Amerikan bölgesindeki ajanlarından birisi ise ayaklanmadan önceki hafta CIA Başkanı Allen Dulles ve Dışişleri yetkilisi kız kardeşi Elenor Dulles'ın Batı Berlin'de görüldüğünü bildirmişti.[37] Bunun bir tek anlamı vardı: Gehlen iş başındaydı.

Zaten daha iki ay kadar önce Gehlen yeni kurulmuş HVA ve onun, oğlu olabilecek yaştaki yöneticisi Wolf'a ilk darbesini vurmuştu.

37. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.60-62.

HVA'nın ekonomik istihbarat bölümünden Gotthold Krause, Doğu Alman gizli servisinden Batı'ya iltica eden ilk gizli servis elemanı olmuştu. Üstelik Krause, Paskalya tatili sırasında iltica etmiş, dolayısıyla Doğu Berlin'de yokluğu birkaç gün boyunca fark edilmemiş, Gehlen'in adamları o arada Batı'da iş dünyasında Doğu hesabına casusluk yapan epey ismi tutuklamıştı. Bu isimler arasında mesleğini casusluk faaliyeti için kisve olarak kullanan ünlü belgesel film yönetmeni Andrew Thorndike da vardı. Batı Alman hükümeti bu iltica-yı "Volkan Hadisesi" adıyla büyük bir propaganda kampanyasına dönüştürmüşken, şimdi de ayaklanma çıkmıştı. Gehlen iş başındaydı ve Amerikalıların tam desteğine sahipti. Gerçi ayaklanma da Sovyet tanklarının sokağa çıkmasıyla bastırılmıştı.

Ve Sovyetler bir süre sonra da Doğu Berlin Ayaklanması'nın intikamını Amerikalılardan Berlin Tüneli hadisesiyle fena şekilde alacaklardı.

Berlin Tüneli'nde casuslar savaşı

21 Nisan 1956 sabahının erken saatlerinde istihbarat örgütlerinin bağlı bulunduğu Doğu Alman Devlet Güvenlik Bakanı Ernst Wollweber, Wolf'un kapısına dayandı. Genç istihbaratçı, 1920'lerden itibaren Nazilerle sokak savaşlarında yetişmiş, Alman Komünist Partisi'nin yasadışı askeri kanadının başında bulunmuş, şimdi bakanlık görevindeki yaşlı kurdu kapısında görünce şaşırdı. Bakan makam arabasını dahi almamıştı; "Hadi sallanma" dedi, "ne bulduklarına inanamayacaksın."[38] Bakanın kaplumbağa Volkswageni ile Schönefeld Havaalanı yakınlarına, Batı Berlin'deki Amerikan bölgesinin az ötesine gittiler. Rus askerler telaşla yeri kazıyorlardı. Yaklaştılar. Soğuk Savaş'ın en önemli istihbarat olaylarından sayılan Berlin Tüneli toprak kazıldıkça ortaya çıkıyordu.

Batı Berlin'den Doğu'ya doğru yaklaşık 500 metre uzunlukta, şehir trafiğinin ve iki taraftaki sıkı güvenliğin hemen altında inşa edilmiş tünel, Amerikalılar ve İngilizler tarafından, Sovyetler ve Doğu Almanlar arasındaki gizli askeri haberleşmeyi dinlemek amacıyla inşa edilmişti. İçinde insanların rahatça yürüyüp çalışabileceği kadar geniş, dışarıya ses geçirmeyecek şekilde yüksek teknolojiyle inşa edilmiş tünelde kü-

38. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.89-92.

çük toplantı bölümleri bile bulunuyordu. İki Doğu Alman istihbaratçı, bomba araması yapan Sovyet askerlerinin peşinde, tünelin orta yerine acı bir şaka niyetine, küçük bir dikenli tel parçasıyla birlikte yerleştirilmiş "Amerikan bölgesine giriyorsunuz" yazısına gülümseyerek Batı Berlin'e geçeceklerdi. Orada yedi metre derinliğe kadar inen bir hidrolik asansör sistemiyle, tamamen kamuflaj amaçlı olarak meteoroloji istasyonu süsü verilerek inşa edilmiş bir barakaya çıkılıyordu.

Aslında Sovyet istihbarat teknisyenleri, askeri hatların güvenli olması için yüksek frekans ve şifrelemeyi yeterli bulmamış, kabloları "kanca atılmasına" karşın içine basınçlı hava doldurulmuş muhafazalara yerleştirmişlerdi; böylece tünelc herhangi bir giriş, anında fark edilebilecekti. İngiliz elektronik istihbaratı GCHQ [*Government Communications Headquarters*–Hükümet Haberleşme Karargâhı] mühendisleriyse MI6'in talebi üzerine bu telefon hatlarının giriş yapılmadan dinlenebilmesinin yolunu bulmuşlardı. Üç kablo ağı içindeki yüzlerce ince telefon kablosunun her birinin üzerine mini ses yükselticiler yerleştiriliyor ve beş yüz metre kadar gerideki istihbarat toplama istasyonuna iletiliyordu.

Tünel gerek inşaat gerek elektronik yapılanmasıyla parmak ısırtacak bir mühendislik başyapıtıydı.

CIA ve MI6 gerçekten de yeraltında altın madeni bulmuş gibiydiler. Sovyet Bloku'nun ön cephesinde olan biten bütün askeri faaliyet ellerinin altındaydı. Gerçi şifreyi kıramamışlardı henüz ama nasıl olsa o işle uğraşan birimler vardı.

Tünel projesi 1951'de CIA tarafından ortaya atılmıştı. Henüz uzay çağının başlamadığı, hatta U-2 gibi, havadan istihbarat yapan casus uçakların icat edilmediği dönemde, karşı tarafın askeri yeteneklerini öğrenebilmek çok daha zordu. CIA, Gehlen Örgütü'nden Doğu Berlin'deki Sovyet ve Doğu Alman askeri haberleşmesini gizlice dinlemenin bir yolu olup olmadığını sordu. Gehlen hemen bulmuştu: Amerikan bölgesinin birkaç yüz metre ötesinde, Sovyet istihbarat üssü Karlshorst, Sovyet askeri heyeti ve Doğu Berlin'deki Sovyet Büyükelçiliği arasındaki gizli istihbaratı sağlayan ve yerin iki metre kadar altından geçen üç yüksek frekans, şifreli telefon hattı demeti birleşiyordu.[39]

Bu bilgi o kadar değerliydi ki, Amerikalılar "Altın Harekâtı" [*Ope-*

39. David E. Murphy. Sergei A. Kondrashev ve George Bailey. *Battlegraund Berlin–CIA vs. KGB in the Cald War*. New Haven: Yale University Press, 1997. s.208.

ration Gold] kod adı verilen bu istihbarat operasyonunu Almanlardan, hatta Gehlen'den dahi gizli yürüttüler. Operasyonun planlaması Londra'da CIA ve MI6 arasında yapılmıştı. Ancak Gehlen Örgütü'nden bilgi sızabilir diye Almanları kendi ülkelerinde yapılan operasyondan dışlayan Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin bilmediği bir şey vardı. Daha Londra'da yapılan o ilk planlama toplantısından itibaren, Berlin Tüneli projesinin içindeki bir MI6 yetkilisi, George Blake, aslında Sovyet istihbaratı KGB hesabına çalışan bir çifte casustu.

Tünelin inşaatı 1954 Eylül ayında başladı ama Blake operasyonun bütün ayrıntılarını, toplantı tutanaklarıyla birlikte daha 1954 Ocak ayında Moskova'ya, Lubyanka'daki KGB merkezine iletmişti.

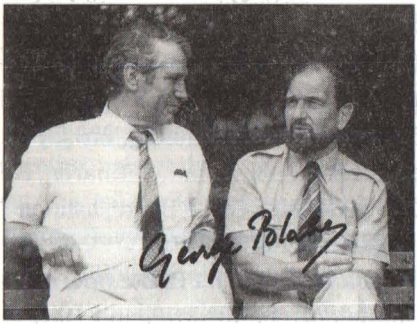
1953'teki ölümünden sonra Stalin'in yerini Nikita Kruşçev alnuş, KGB'nin başına da acımasızlığıyla meşum Lavrenti Beriya'nın yerine, eski yardımcısı İvan Serov gelmişti. Serov, Kruşçev'e "Bırakalım yapsınlar" tavsiyesinde bulundu; hem Batı'ya istedikleri gibi yanıltıcı, oyalayıcı bilgi pompalamış hem değerli ajanları Blake'i korumuş olacaklar hem de istedikleri zaman müthiş bir propaganda malzemesi olarak kullanabileceklerdi.

Sadece inşası için o zamanın parasıyla 6.5 milyon (2018'de 180 milyon) dolar harcanan tünel 1955 Şubat ayında Amerikalılar ve İngilizler tarafından kullanılmaya başladı. Ruslar, Amerikalıları ve İngilizleri adeta bilgiye boğuyorlardı. Bir sürü gereksiz, sıradan bilgi, yanıltıldıklarını anlamasınlar diye araya serpiştirilmiş gerçek ama hayati olmayan istihbarat ile birlikte telefon hatlarından akmaya başladı.

CIA ve MI6 karargâhları gelen bilginin çokluğu karşısında sevinç içindeyken KGB karargâhındakiler kıs kıs gülüyordu.

Altın Harekâtı boyunca Amerikalılar ve İngilizler, Ruslarla Doğu Almanlar arasında 67 bin saatten fazla telefon konuşması kaydetmişlerdi. Bu kayıtlar Londra'da bu iş için 300'den fazla Rus göçmen ve Alman tercümanın istihdam edildiği büroya gönderilip çözülmeye başlıyordu. Harekâtın tamamlanmasının ardından bantların çözümü iki yıl gibi bir zaman aldı. Tünel, gördüğümüz gibi 1956 Nisan ayında "bulunmuştu" ama Batılılar hâlâ o zamana dek elde ettikleri malzemenin değerli olduğunu zannederek çalışmaya devam ettiler. Ne zaman ki Blake 1961'de casusluktan tutuklandı, o zaman bütün çabanın boşa çıktığı anlaşıldı.

Moskova, tünelin ortaya çıkarılış tarihini de özenle seçmişti; tesa-

▶ George Blake (sağda) MI6 adına CIA ile birlikte Berlin Duvarı altından Rusları dinleme tüneli kazma projesindeydi. Bilgileri önceden KGB'ye sızdırdı. Birlikte göründükleri fotoğrafı Wolf'a imzaladı.

George Blake

Blake, Mısır Yahudisi bir baba (asıl soyadı Behar idi) ile Hollandalı Protestan bir annenin çocuğuydu. İkinci Dünya Savaşı'nda bir süre Nazilere karşı Hollanda direnişçileriyle savaştıktan sonra İngiltere'ye geçerek 1944'te MI6'e katılmıştı.

1948'de MI6'in Güney Kore'de Seul'deki istasyonuna gönderilen Blake, 1950'de patlayan savaşta Kuzey Kore birliklerine esir düştü ve bu yüzden hayatı değişti. Esir kampındaki propagandadan etkilendi. Mısır Komünist Partisi kurucuları arasında yer alan kuzeni Henri Curiel ile sohbetlerini hatırladı, komünist olmaya karar verdi. Esir kampındaki gardiyanlardan birinin eline Rusça bir pusula tutuşturarak Sovyet Büyükelçiliği'ne ulaştırılmasını istedi. Bir süre sonra KGB'nin Pyongyang'daki istasyon şefi görüşmeye geldi. Ona MI6'te çalıştığını ve artık KGB casusu olmak istediğini söyledi. "Diomid" kod adıyla KGB'ye kabul edildi.

1953'te Londra'ya dönünce MI6 onu Rusça bilgisini de göz önünde tutarak Altın Harekâtı, yani Berlin Tüneli operasyonuna verdi. Blake, daha operasyonun başından itibaren bütün bilgileri Moskova'ya vererek, Batı'nın Soğuk Savaş'taki en önemli istihbarat operasyonlarından birinin fiyaskoya dönüşmesine yol açtı.

Blake, 1961'de Lübnan'da görev yaparken, Batı'ya iltica eden Polonya gizli servisinden Yarbay Michael Goleniewski'nin itiraflarıyla yakalandı. Sayesinde KGB ve Doğu Alman istihbaratı HVA'nın yakalayıp –çoğunluğunu idam ettiği– Batılı ajanların her biri için bir yıl olmak üzere 42 yıl hapse mahkûm edildi.

Ancak 1966 yılında İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (IRA) bombacısı Sean Bourke ile birlikte ve onun yardımıyla İngiltere'deki Wormwoods Scrubs Cezaevi'nden kaçtı ve Doğu Berlin üzerinden Moskova'ya geçti. Sovyetlerin yıkılışından sonra hayal kırıklığı içinde Hollanda'ya yerleşti; Nisan 2018 itibarıyla 96 yaşında Rotterdam'da yaşıyordu.

Blake'in hapishane kaçışını IRA üzerinden KGB'nin örgütlediği iddiaları hiç yalanlanmadı. Hatta KGB'nin, Sean Bourke daha sonra İngiliz istihbaratınca yakalanıp konuşmasın diye ayrılırken ona beyin hasarına yol açan bir ilaç vermesi yüzünden kırklı yaşlarında öldüğü de yazıldı.[1]

1. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.398-400.

düf bu ya, o gün Kruşçev, Kraliçe II. Elizabeth'in resmi davetlisi olarak Londra'daydı. Tünel mükemmel bir propaganda malzemesi olmuştu. Burada ilginç olan Amerikalıların tünelin varlığını müttefikleri Batı Almanlardan, Rusların da müttefikleri Doğu Almanlardan saklamasıydı.

Doğu Alman istihbaratının başı Markus Wolf o nedenle o sabah saatinde Devlet Güvenlik Bakanı ile birlikte Sovyetlerin güya o gün bulduğu tüneli turist gibi hayretler içinde gezmişti.

Bir gece ansızın Berlin Duvarı

Moskova, 1956 Berlin Tüneli gibi olaylarla, hatta 1957'de uzaya ilk çıkan ülke olarak ciddi propaganda başarıları elde ediyordu.

Ama aynı süreçte Sovyet Bloku'nun, siyaseten yenilgiyi ilk defa kabul etmesi anlamına gelen gelişmeler de yaşanıyordu. Çünkü istihbarat ve propaganda savaşları her şey değildi, birer siyaset aracıydı yalnızca.

1953'te Doğu Berlin'de çıkan ayaklanma Sovyetlerin müdahalesiyle bastırılmıştı ama orası zaten işgal bölgesi sayılıyordu. Ancak Nisan 1956'da, Kruşçev'in Londra'da Berlin Tüneli fiyaskosunu kamuoyuna teşhir etmesinden kısa süre sonra, haziranda Polonya'da ça-

lışma ve yaşama koşullarından memnun olmayan işçilerin protesto gösterileri başladı. Polonya Komünist Partisi Stalinist ve anti-Stalinist kanatlar arasında bölünmüştü. Kruşçev'in desteklediği "reformist" kanatın önderi Władysław Gomułka, Moskova'yı askeri müdahale olmadan, protestocularla uzlaşarak ayaklanmayı bastırmaya ikna etti. Ekim ayında ayaklanma yatıştı.

Uzay yarışının perde arkası

Sovyetler Birliği 5 Ekim 1957'de bir R-7 roketiyle *Sputnik* uydusunu dünya yörüngesine yerleştirerek uzaya ilk çıkan ülke oldu. Bu aynı zamanda Rusların bu roketle bir bombayı, örneğin bir atom bombasını Amerikalıların ya da dünyanın herhangi bir yerinin üzerine atabilmeleri anlamına geliyordu. Amerikalılar buna 31 Ocak 1958'de *Explorer-1* uydusunu bir Jüpiter-C roketiyle yörüngeye yerleştirerek cevap verdiler. Bunu 12 Nisan 1961'de Yuri Gagarin'i dünya yörüngesine çıkarıp sağ salim geri getirerek ilk insanlı uzay uçuşunu yapmaları izledi. İşin aslı, hem Sovyet hem Amerikan roketlerinin, ilk defa Nazi Almanya'sı döneminde geliştirilen V-2 roketlerinin savaş sonunda ele geçirilen çizimlerinden geliştirilmesiydi.

Ancak bu durum Macaristan'da beklenmedik bir yankı buldu. Polonya olayları, Amerikan istihbaratı CIA tarafından 1949'da Münih yakınlarında kurulan Hür Avrupa Radyosu'nun Macarca servisi tarafından Polonya halkının ayaklanıp kazandığı şeklinde duyuruldu. Burada açık söylenmeden verilen mesaj, eğer Polonya kazanmışsa, Macaristan'ın da kazanabileceğiydi. Radyonun 19-22 Ekim yayınlarını takiben Budapeşte'de üniversite öğrencileri sokaklara döküldü. Hür Avrupa Radyosu, Macaristan Ayaklanması'ndan tam 60 yıl sonra, radyo yayınlarının ayaklanmanın oluşumunda doğrudan rolü olmasa da, "Macar halkında Batı'nın ayaklanmanın bastırılmasına izin vermeyeceği izlenimi doğurduğunu", dolayısıyla ayaklanmayı "cesaretlendirmiş olabileceğini" kabul edecekti.[40] Birkaç gün süren radyo yayınlarının hiçbir temeli yokken bir ülkede ayaklanma çıkara-

40. "RFE and the Hungarian Revolution." 7 Kasım 2016. https://pressroom.rferl.org/a/28101956.html

cağını düşünmek saflık olur; CIA kışkırtmıştı ama tıpkı ateş olmadan duman çıkmayacağı sözünde olduğu gibi zaten Macar toplumu patlamaya hazır hale gelmişti.

Kruşçev, Polonya'dakinin tersine Rus tanklarını hemen sokağa sürdü. Kanlı çatışmalardan sonra ayaklanma 10 Kasım'da bastırıldı. Macar Ayaklanması'nın bastırılmasında Türk kökenli önemli bir istihbaratçının oynadığı rolü önümüzdeki sayfalarda göreceğiz.

Bu gelişmeler Doğu Berlin'den Batı Berlin'e geçişleri, daha doğrusu kaçışları artırıyordu. Doğu Almanya'daki Walter Ulbricht yönetiminin 1956'dan itibaren Batı'ya seyahatleri neredeyse yapılamaz hale getirmesi kaçışları daha da artırmıştı. 1961'e gelindiğinde Doğu Almanya nüfusunun, ülkenin kuruluşundaki nüfusun yüzde 20 kadarını oluşturan 3 milyon küsur insan Batı'ya kaçmıştı ve bunların çoğu aktif ve üretken işgücünü oluşturan mühendis, doktor, öğretmen gibi eğitimli insanlardı. Tarihin bu en büyük beyin göçü hareketliliğinin Doğu Almanya'yı mahrum bırakıp Batı Almanya'ya kattığı ekonomik değer daha sonra 7 ila 9 milyar dolar arasında tahmin edilecekti.

Aslında Batı Berlin'e geçişlere izin verilmemesini isteyenler baştan itibaren Doğu Alman liderler olmuşlardı. Daha 1 Nisan 1952'de Ulbricht'in Moskova ziyaretinde Stalin'le görüşmesinde almak istediği katı tedbirler, Sovyet yönetimi tarafından "Bizi kötü gösterir" gerekçesiyle reddedilmişti. 1953 Doğu Berlin Ayaklanması sonrasında kaçışların devam etmesi üzerine, yine Ulbricht'in "kapatalım" önerisine karşın Moskova vize kısıtlamasını yeterli görmüştü; onların derdi Washington ile propaganda savaşıydı. Ancak 1961 yazında, alınan bütün önlemlere, kimi bölgelere çekilen dikenli tellere, kum torbasından engellere karşın kaçış oranı günde bin kişiyi bulunca Kruşçev, Ulbricht'e yeşil ışık yaktı.[41]

Ulbricht zaten bütün hazırlıklarını yapmıştı. 13 Ağustos 1961 Pazar sabahı uyanan Berlinliler devasa uzunlukta beton bir duvarın şehrin ortasında hızla yükseldiğine dehşetle tanık oldular. Bu duvar aslında hep şehri ikiyi bölen bir duvar olarak tanımlandı, oysa Batı Berlin'i çepeçevre saran, yer yer 4 metreye varan yüksekliğiyle tam 157 kilometrelik bir beton perdeydi. O perdenin içinde uzunluğu

41. Hope M. Harrison. "Untangling 5 Myths About the Berlin Wall." *Chicago Tribune*. 2 Kasım 2014. (http://www.chicagotribune.com/news/opinion/commentary/ct-myths-berlin-wall-fall-reagan-east-west-perspec-1102-20141031-story.html#page=1

144 kilometreye varan bir duvar daha vardı ve dış duvarla arasındaki yaklaşık 150 metrelik alan yasak bölge ilan edilmişti. O bölgeye girene ateş açıldığı için de "ölüm şeridi" deniyordu.

Doğu Alman yöneticiler duvarın emperyalist ajanların sızmasını önlemek için inşa edildiğini söylüyordu ama aslında her şey, Doğu Alman vatandaşlarının, ülke sınırları içindeki bir şehrin diğer yarısına kaçıp sığınmaması için alınmıştı. (Gözünüzde canlandırmak için Ankara'nın yarısının etrafına duvar çevrilerek ülkenin geri kalanından bu çevrili bölgeye kaçışların önlenmeye çalışıldığını düşünebilirsiniz; insan ürperiyor.)

Bu aslında Sovyet ideolojisinin, yenilgisini ilk ilanı gibiydi; sosyalist olduğunu ilan eden bir yönetim, vatandaşlarının kapitalist yönetime kaçmaması için onları duvarın ardına hapsetmek dışında yol bulamamıştı. Bütün bunlara rağmen kaçma girişimleri oluyordu. Berlin Duvarı anıtında, örüldüğü 1961'den yıkıldığı 1989'a dek duvarı geçmek isterken hayatını kaybeden 140 kişinin isimleri yazılacaktı. Berlin Duvarı, Soğuk Savaş'ın en önemli simgesiydi. Yıkılması da Soğuk Savaş'ın sonu sayıldı. Yıkılmasından bir yıl sonra, 9 Kasım 1990'da Doğu ve Batı Almanyalar birleşti. Kısa süre sonra, 1992'nin başı itibarıyla da Sovyetler Birliği dağıldı. Bugün Berlin'e gidenler şehrin belli bölgelerinde zemine sıra halinde gömülü taşlar göreceklerdir; onlar bir zamanlar duvarın geçtiği hattı hatırlatmak üzere bırakılmış izlerdir.

Almanya birliğinin yeniden sağlandığı 9 Kasım tarihi de dikkat çekiciydi. Hitler 9 Kasım 1938 günü, 1923'te bastırılan Birahane Darbesi'nin yıldönümünde ekibiyle birlikteydi. İki gün önce Alman diplomatı Ernst Von Rath'ı Paris'te öldüren kişinin Yahudi kökenli Polonyalı öğrenci Herschel Grynszpan olduğu haberi Hitler'e o sırada ulaştırıldı. Nazi milis gücü SA ve Hitler taraftarlarının o gece başlayan ve polis ve itfaiyenin müdahil olmadığı saldırılarında iki gün içinde 91 Yahudi öldürüldü, 1.000 sinagog, Yahudilere ait 7.500 işyeri yağmalandı; Yahudi vatandaşlara ait evler, hastaneler, hatta mezarlıklar tahrip edildi. Yaşları 16 ila 60 arasında 30 bin Yahudi tutuklandı; toplama kamplarına konuldu. Sokaklar tahrip edilen binaların kırık camlarıyla dolduğu için, korkunç bir kara mizah anlayışıyla 9 Kasım 1938'e "Kristal Gece" adı verildi.

Birleşik Almanya, yeniden 9 Kasım 1990'da Hitler'in 1923'teki başarısız darbe girişimi ve Almanya'da Yahudi Soykırımı'nın fiilen başlangıç tarihi olan Kristal Gece'nin yıldönümünde kurulmuş oldu.

İleride emekli olduktan sonra, duvarın Doğu Almanların özgürlüklerinden götürdüklerine dair gösterilere dahi katılacak olan Markus Wolf, 1961 yazında, duvarın sosyalist düzenin korunması için ne kadar gerekli olduğuna sonuna kadar inanmış olduğunu açık yüreklilikle yazacaktı anılarında. Üstelik o günlerde kuyrukta bekleyen bir Berlinlinin "Uzaya *Sputnik* gönderiyorlar, ama yazın ortasında manava taze sebze getiremiyorlar; işte sizin sosyalizminiz bu" diye söylenmesini de aktardığı halde...

Dolayısıyla o günlerde Wolf ağır sıklet rakibi Reinhard Gehlen'e karşı —KGB'den bağımsız olarak— yöntemlerini geliştirmeye başlamıştı. Bu yöntemlerden biri sayesinde istihbarat tarihine adını da yazdıracaktı. Wolf'un geliştirdiği istihbarat tekniğine "Romeo Yöntemi" denecekti.

"Mata Hari'yi işe almazdım" dedi ve...

Wolf'un bulduğu sistem aslında basitti.

Casusluk işinde cinselliğin kullanılması çok eskilere dayanan bir yöntemdi. Casusluğa dünyanın en eski ikinci mesleği denmesi de boşuna değildi: Birileri gizli bir şeyler yapıyorsa, onların ne yaptığını merak eden başkaları ve onların gizli işlerini o başkalarına söyleyen, ispiyonlayan birileri de hep olacaktı.

Sır tek kişilikti. Mahrem iki kişi arasındaydı. Üç kişi kalabalıktı. Kural buydu. O üçüncü kişinin casus olması da pekâlâ mümkündü.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman askeri istihbaratı tarafından devşirilen Hollandalı dansöz Margaretha Geertruida Zelle, ya da sahne adıyla Mata Hari, Fransız subayları cinselliğiyle baştan çıkarıp casusluk yapmakla suçlanmış, 1917'de Fransızlarca kurşuna dizilmişti.

Gerçi Wolf, Mata Hari için "Güzel bir kadınsa da kötü bir casustu, ben olsam işe almazdım" diyor anılarında ama "Ballı Tuzak" denilen bir yöntem dünyanın hemen hemen bütün gizli servisleri tarafından şu ya da bu biçimde kullanılıyordu. Yöntem ana hatlarıyla şöyle işliyordu: Önce çekici bir kadın (ya da erkek) hedef alınan kişiye "yem" olarak yaklaşıyor, "hedefi" baştan çıkarmaya çalışıyordu. Eğer baştan çıkarabilirse cinsel yakınlaşmanın fotoğrafı ya da filmi gizlice çekiliyor ya da alternatif olarak tam yakınlaşma sırasında "yem"in güya eşi, ya da bir akrabası kılığında bir başka ajan ortamı basıyor ve şantaj yoluyla hedef kişi casusluğa zorlanıyordu.

Yıllarca bu yöntemi sıkça kullanan Sovyet gizli servisi kayıtlarında dahi, Wolf'un geliştirdiği yöntem "daha incelikli ve etkili" olarak tanımlanıyordu: "Aşk, ya da aşkın inandırıcı bir taklidi", uzun dönemde kısa yakınlaşmalara göre daha verimli istihbarat üretebiliyordu.[42] Romeo Yöntemi, önemli Batı Alman bakanlıklarında ya da istihbarat servislerinde çalışan, daha çok kırklı yaşlarda, yalnız yaşayan kadın sekreterleri, çekici, yetenekli ve bazen de daha genç Doğu Alman erkek ajanlarla baştan çıkarıp casusa dönüştürmeyi amaçlıyordu.

Özel seçilip eğitimden geçirilen bu ajanlar, çeşitli yöntemlerle elde edilmiş sahte kimliklerle, değişen vesilelerle Batı'ya geçiyor, orada iş bularak belirlenen niteliklerde sevgililer edinmeye çalışıyorlardı. Bunlar bir defalık, şantaja dayanan ilişkiler olmamalıydı ve olmuyordu da; aralarında ciddiye binen, hatta evlilikle sonuçlananlar da olacaktı.

Wolf, istihbarat tarihinde bir örneği daha önce görülmeyen bu yöntemin arkasındaki mantığı *Man Without A Face* [Yüzü Olmayan Adam] adlı otobiyografisinde şöyle anlatacaktı:

> 1950'lerdeydik ve savaş sonrası erkek kıtlığı, bir sevgilisi olmasını arzulayan yalnız, orta yaşlı sekreterler arasında şiddetle hissediliyordu. Pazarda bir açık vardı ve biz de bu açığın kendi bekâr [erkeklerimizce] kapatılmasına yardımcı olduk.[43]

Savaşta milyonlarca erkek ölmüştü, bütün gün bir yazıhaneye kapanıp kalan kadınlar yalnızlık çekiyordu ve Wolf acımasız kurnazlığıyla "pazardaki bu açığı" istihbarat toplama amacıyla kullanmaya karar vermişti. Sekreterlerin hedef seçilmesindeki bir neden de toplantı tutanaklarından imza için makama gelen gizli belgelere, yazdırılan mektuplara, iletilen mesajlara dek hemen her şeyin, sekreterlerin masasından dikkat çekmeden gelip geçiyor oluşuydu. Adı üzerinde; bizim Batı dillerinden aldığımız "sekreter" sözcüğünün Türkçedeki bir karşılığı da "sır kâtibi" idi.

HVA, Romeo adaylarını kılı kırk yararak seçiyordu. Okulların spor alanlarından gençlik kulüplerine, Sovyetlere esir düşmüş Alman as-

42. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.445.

43. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.127.

kerlerine dek değişen alanlarda Güvenlik Bakanlığı tarafından saptanan aday adayları önce mülakata sokuluyor, her yüz adaydan belki yalnızca biri eğitime alınıyordu. Yakışıklı ve özgüvene sahip tipler özellikle tercih ediliyordu; ihtiyacın o yönde olduğu saptanmıştı.

Olgun kadınlara yakışıklı casuslar

İlk Romeo'nun kod adı "Felix" idi. Kendisine görev olarak merkezi Köln'de bulunan Batı Alman iç istihbaratı, yani karşı casusluk örgütü olan BfV'de [*Bundesamt für Verfassungsschutz*–Anayasayı Koruma Federal Dairesi] bir hedef bulma görevi verilmişti. Ama şampuan pazarlamacısı sahte kimliğiyle dolaşan Felix, Köln'de değil o zaman başkent olan Bonn'da bir "hedef" buldu. Üstelik "Norma" kod adı verilen, Wolf'un ifadesiyle "pek de dünya güzeli sayılmayacak" sekreter, başbakanlık binasında çalışıyordu. Doğu Almanların elindeyse Batı Alman başbakanlık yapısına dair neredeyse hiçbir bilgi, hatta bir telefon rehberi bile yoktu. Norma sayesinde Başbakan Konrad Adenauer'in sağ kolu, eski Nazi Hans Globke yönetimindeki hükümet merkezinde kimin ne görev yaptığını, idari teşkilat yapısını öğrendiler.

Felix ağır bir hastalık nedeniyle Norma'yı geride bırakıp Doğu'ya dönmek zorunda kaldığında Wolf ve elemanlarına yeni bir Juliet adayını işaret etti: "Hayat dolu" sekreter "Gudrun." Üstelik Gudrun doğrudan Globke'nin özel kaleminde çalışıyordu. Gudrun'a yönlendirmek için özel bir Romeo seçimi yapıldı HVA merkezinde. "Astor", Nazilerin Hava Kuvvetleri Komutanı Mareşal Albert Kesselring'in maiyetinde çalışmış bir pilottu. Sovyetlerin esir kampında komünist olmuş ve serbest kalınca da Batı'ya dönmemişti. Doğu Almanya'da doğru dürüst bir iş bulmasına engel olan Nazi geçmişi, Batı Almanya'ya casus olarak sızmak için idealdi.

HVA 1953 Doğu Berlin Ayaklanması sırasında Batı Berlin'e kaçan on binlerce Doğu Berlinlinin arasına kendi ajanlarını da karıştırmıştı; onların arasında "Astor" da vardı. Görev talimatı gelince, güya komünizmden kaçmış eski bir savaş esiri olarak Bonn'da bir emlak ajansında kolaylıkla iş buldu. Bulur bulmaz da Gudrun'un üye olduğunu öğrendikleri bir hafta sonu etkinlikleri kulübüne katıldı. Astor da "hayat dolu", gülmeyi, eğlenmeyi, içmeyi bilen biri izlenimi

veriyordu. Tam düşündükleri gibi Gudrun mahalleye yeni gelen bu "amatör pilot" Astor'u diğer kızlara kaptırmak istememiş, hemen el koymuştu.

Astor-Gudrun aşkı devam ettikçe Wolf'un karargâhına bilgi yağıyordu. O sayede Başbakan Adenauer ile eski Nazi istihbaratçı Gehlen arasındaki gizli yazışmalardan haberleri oldu. Gudrun'un verdiği bilgiler sayesinde Globke'nin Nazi ve Yahudi düşmanı geçmişi üzerine müthiş bir medya kampanyası başlatıldı. Neticede Globke –Berlin Duvarı'nın örülmesinden iki yıl sonra– 1963'te istifa etmek zorunda kaldı. Ayrıca Federal Almanya yönetimindeki Nazi kalıntıları ilk kez geniş çapta Batı kamuoyunun dikkatine getirilmeye başlandı.

Globke'nin düşüşü Wolf'un büyük başarıları arasında sayıldı. Romeo Yöntemi tutmuştu ve artık NATO da Romeoların hedefleri arasındaydı.

Sahte kilise, sahte rahip, sahte evlilik

Yeni Juliet adayları arasında "Margerete" kod ismi verilen kadın, kendi halinde, çalışkan, yalnız yaşayan, koyu bir Katolikti. O zamanlar Paris yakınlarında (şimdi Brüksel'de) bulunan NATO Müttefik Kuvvetler Yüksek Karargâhı'nda (SHAPE) tercüman olarak çalışıyordu. Margerete'nin baştan çıkarılması için, Wolf'un daha sonra "süper Romeo" diye öveceği "Roland" görevlendirildi.

Tiyatro sanatçısı ajan Roland, Danimarkalı gazeteci kimliğine büründü. Mahcup mizaçlı Margerete'nin kalbini çalması kolay olmadı; sonunda pek gezenti bir tip olmayan kadının başını hafta sonlarında İtalyan müze ziyaretleri, İsviçre Alplerine gezintilerle döndürmeyi başardı.

Artık sevgili olduklarında da riskli bir girişimde bulundu ve casus olduğunu itiraf etti. Ama burada da oyun içinde oyun vardı. Roland, Margerete'ye Danimarka askeri istihbaratının ajanı olduğu yalanını söyledi. Bu yaptığına istihbarat lügatinde *False Flag* [Sahte Bayrak][44] operasyonu deniyordu. Roland Danimarka'nın küçük bir ülke olması nedeniyle NATO'da kendisini dışlanmış hissettiğini, bu nedenle ihtiyaç duyduğu bazı bilgileri özel istihbarat toplayarak sağlamak istediğini anlattı; Danimarka'nın kime ne zararı olabilirdi ki?

44. Kendisini başka aidiyette tanıtan bu tür istihbarat operasyonlarına "sahte bayrak" göstermek deniyor.

Margerete kabul etti. Hem böylece Romeosunu sık sık Paris'te görebilecekti. Tercüman olarak önünden geçen NATO sırları, mesela Sovyet Bloku'nun NATO'ya karşı örgütlenmesi olan Varşova Paktı'na yönelik saldırı planları, Doğu Alman istihbaratının, oradan da KGB'nin eline geçmeye başladı.

Ancak 1962'yi '63'e bağlayan yılbaşı gecesi Margerete, Roland'a bu işi artık sürdüremeyeceğini söyledi. Sorun dini inançlarıydı. Hem casusluk yaptığı konusunda bir rahibe içini dökmek, günah çıkarmak istiyor hem de aralarındaki ilişkiyi evlilik bağı olmadan daha fazla sürdürmek istemiyordu. Günah çıkarmak söz konusu olamazdı, rahibin casusluğu polise ihbar etmesi riski vardı. Evlilik de söz konusu olamazdı; Roland'ın bütün kimlik bilgileri sahteydi, hemen açığa çıkardı.

Öte yandan Margerete bu yüzden kaybedilemeyecek kadar değerli bir istihbarat kaynağı idi.

Sonunda çare bulundu. Roland, Margerete'ye milli sırlar söz konusu olduğu için ancak Danimarkalı bir papazın kendilerini evlendirmesi için üstlerinden izin alabildiğini, ayrıca ona günah da çıkartabileceği, yaptığının doğru olup olmadığına icazet alabileceği yalanını söyledi. Doğu Alman gizli servisinin "insan kaynakları" arasında nikâh kıyıp günah çıkartabilecek Danimarkalı Katolik papaz yoktu. Bunun yerine bir HVA ajanı papaz kılığına girdi. Nikâhın sahte olduğunu sadece damat tarafı biliyordu, ama Margerete sonunda Tanrı huzurunda evlendiğini düşündüğü için mutluydu. Günah çıkartma esnasındaki casusluk itiraflarına gelince, rahip kılığındaki ajan, itirafları sabırla dinledi, sonra İsa Mesih adına onayını verdi; hayır, casusluğa devam etmesinde sorun yoktu.

Margerete, on yıl kadar kocası sandığı ama onu gerçekten de seven Roland aracılığıyla casusluğa devam etti.

Romeoları ele veren olmadık ayrıntı

70'lerin ortalarında işler birden zorlaşmaya başladı. Romeolar eskisi kadar rahat Juliet bulamaz olmuşlar, hatta takip edildikleri kuşkusuyla bir şey yapamadan geri çekilmeye, bazıları da yakalanmaya başlamıştı. Wolf ve adamları neden böyle olduğunu bulmaya çalışırken darbeyi yediler.

1979 başlarında NATO'nun Brüksel'deki merkezinde bulunan Alman temsilciliğinde sekreter olarak çalışan Ingrid Garbe'nin casusluktan tutuklanması bir dizi Juliet'in açığa çıkmasına, dolayısıyla da Romeo Yöntemi'nin patlamasına neden oldu. Mart ayında NATO Genel Sekreterliği'nin Harekât Dairesi'nde çalışan Ursel Lorenzen Doğu Alman televizyonuna çıkarak iltica ettiğini açıkladı. Tam 12 yıldır HVA adına casusluk yaptığını ifşa eden Lorenzen sayesinde Sovyet Bloku NATO'nun kriz yönetimi planlarını ele geçirmişti. Onu NATO'da çalışan Belçikalı sekreter Imelda Verrept'in Doğu Almanya'ya ilticasını açıklaması izledi. Bu ilticalar komünist liderlik için eşsiz propaganda malzemesi demekti ama aslında istihbarat ağı değerli elemanlarını kaybediyordu; Wolf, yakalanacağı kuşkusu doğan ajanlarını geri çekiyor, bunlardan bazıları propaganda amacıyla ilticalarını açıklıyordu. Ardından Hıristiyan Demokrat Partisi (CDU) genel merkezinde sekreterlik yapan Ursula Höfs tutuklandı. CDU'nun strateji üreten bir araştırma biriminde çalışan Inge Goliath ile CDU Başkan Yardımcısı'nın sekreteri Christel Broszey de tutuklanmak üzerelerken uyarılarak Doğu Berlin'e çekilebilecekti. Aynı şekilde Maliye Bakanlığı'nda çalışan Helga Rödiger de son anda uyarılarak yakalanmaktan kurtulabilmişti.[45]

Wolf başına tam olarak ne geldiğini ancak Batı BfV Başkanı Richard Meier'in kamuoyuna yaptığı açıklamayla öğrenebildi.

Savaş sonrası kuşaktan bir hukukçu olan Meier, BfV'nin başına getirilmeden önce, dört yıl dairenin "yabancı casuslar" bölümünde, ondan önce 6 yıl, yani 1964'ten itibaren de BfV'nin karşı-casusluk biriminde çalışmıştı. Yani uzunca bir süredir, dış istihbarat örgütü BND'deki sızmaların yanı sıra, Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve NATO temsilciliğindeki istihbarat sızıntılarını araştırıyordu.

Meier 1975'te BfV yönetimini devralınca Kayıt Operasyonu adını verdiği bir çalışma başlatmıştı: Bilgi kaçağının nerelerden olduğunu, hangi kanallarla Doğu Berlin ve Moskova'ya iletildiğini saptamayı amaçlıyordu. Bu çalışmayla sızıntıların bir kısmının yalnız yaşayan kadın çalışanların bulunduğu dairelerden geldiği az çok belli olmaya başlamıştı. Buna paralel olarak, Doğu'dan gelmesi muhtemel ajanları saptamaya yönelik basit ama etkili bir yöntem bulmuştu Meier. Ha-

45. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.126-131.

vaalanları, tren istasyonları, limanlar, gümrük kapıları, pasaport kontrol noktaları gibi yerlere, emekli bürokratları gözlemci olarak yerleştirmişti. Bu büyükbabaların görevi sadece gelen gideni izlemek, toplumun genelinden aykırı izlenim verenleri saptayıp bildirmekti. Bu yöntemle Doğu Alman ajanları daha kolay saptanır olmuştu; hem de Doğu Berlin'dekilerin hiç aklına gelmeyen bir durum yüzünden.

1960'ların ortalarından itibaren Batı'da genç erkekler arasında uzun saç modası başlamıştı; sadece gençler değil orta yaşlılar da saçlarını eskisine göre daha uzun bırakır olmuşlardı. Oysa hippilik Sovyet Bloku'nda yozluk olarak görülüyor, saç tıraşı eskiden nasılsa öyle yapılıyordu. Bu durum, özellikle de elinde küçük bir valizle Doğu'dan gelen genç ve orta yaşlı erkekleri, anında izlenmesi ya da sorgulanması gereken hedefler haline getiriyordu.

Giriş noktalarında ajanları açığa çıkartan bir başka durum da, Doğu Almanya'dan gelenlerin, trenden ya da uçaktan iner inmez gayrı ihtiyari olarak istasyon ya da havalimanlarındaki mağazaların vitrinlerine yönelmeleriydi. Batı'daki mal çeşitliliği Doğuluların ister istemez dikkatini çekiyor, bu da onları şüpheli sınıfına sokuyordu.

Meier'in uyanıklığı sayesinde Wolf'un Romeo Yöntemi sekteye uğramış, 7-8 yıl içinde yüz kadar ajanı ya tutuklanarak ya da geri çekilmek zorunda kalarak kaybolmuştu. Meier'i bu iddialı yöntemle casus avına zorlayan çok önemli bir neden vardı. Bu neden, bir yıl önce 6 Mayıs 1974'te Batı Almanya'nın sosyal demokrat Başbakanı Willy Brandt'ı istifaya zorlayan gelişmeler zinciriydi.

Bir casusun hiç yapmaması gereken şey

Brandt 24 Nisan 1974 sabahı resmi ziyaret için gittiği Mısır'dan dönüşünde, Köln-Bonn havaalanında aldı haberi.

O sabah erken saatlerde polis, özel kalem müdürü Günter Guillaume'un kapısına dayanmıştı. Kapıyı bornozuyla açan Guillaume, karşısında polisi görür görmez, daha neden geldiklerini dahi sormadan "Saygılı olun" diye çıkışmıştı; "Karşınızda [Doğu Alman] Halk Ordusu'nun subayı var."[46]

46. Günter Guillaume'un polise çıkışması hakkında birbirine çok benzeyen ama tam olarak aynı olmayan iki ifade var. Birisi, Markus Wolf'un *Yüzü Olmayan Adam* otobiyografisinde (s.164), diğeri de Mitrokhin'in *KGB'nin Gizli Tarihi*'nden (s.445). Buraya ikisini de ifade eden sözleri aldım.

Sovyet istihbaratı KGB'nin arşivcisi Vasili Mitrokhin'e göre, Guillaume bu tutumuyla istihbarat mesleğinin en temel kurallarından birini, iş üzerinde yakalansa dahi kabul etmeme kuralını ihlal etmişti.

İstihbarat dünyasının bu temel kuralını şöyle bir kıssa ile anlatmak adettendi:

Köylü kışın soğuğunda hızla evine giderken yerde donmak üzere olan bir kuş görür. Göçten geri düşmüş kuşa acır. Yakındaki bir manda pisliğinin ortasını sopa yardımıyla yuva haline getirip ısınıp uçsun diye kuşu yerleştirir, yoluna devam eder. Biraz sonra bir başka köylü oradan geçerken bir kuş sesi duyar. Bir de bakar ki pisliğin ortasında bir kuş şakıyor. Hemen kuşu çıkarır, boynunu kırar ve yemek için evine götürür. Bu kıssadan çıkan üç hisse vardır. Bir; seni pisliğe bulaştıran herkes düşmanın olmayabilir. İki, seni pislikten kurtaran herkes dostun olmayabilir. Üç, boğazına kadar batmuşsan, sessizce beklemeyi bil.

▸ Willy Brandt, Doğu ile yakınlaşma siyasetinin mimanydı. Özel Kalem Müdürü, Doğu Alman casusu çıkınca istifa etti. Wolf'un tek pişmanlığı oldu.

İşte Guillaume bu temel kuralı ihlal etmişti. Ancak sonradan ortaya çıkan belgeler gösteriyor ki, Batı Alman karşı-casusluk örgütü BfV'nin elinde onu casuslukla suçlayacak kanıt henüz yoktu, kuşkular vardı ve artık devletin en üst kademelerine yükselmiş şüpheliyi sorgulamaya gelmişlerdi. Sosyal Demokrat Brandt'ın Hür Demokrat Partili (FDP) koalisyon ortağı İçişleri Bakanı (daha sonra dışişleri bakanlığı da yapacak olan) Hans-Dietrich Genscher daha sonra anılarında "Guillaume'u mahkûm eden, esas olarak kendi ifadesi oldu" diye yazacaktı.

Gerçi Genscher ve onun (daha sonra BND başkanlığı, adalet ve dışişleri bakanlıkları yapacak olan) özel kalem müdürü Klaus Kinkel'in bir süredir Guillaume'un Doğu Alman casusu olduğuna

dair kuşkuları vardı. Keza Brandt'ın Doğu ile yakınlaşma, yani *Ostpolitik* siyasetinin mimarı olan siyasi danışmanı Egon Bahr da hiç güvenmiyordu ona. Ama Brandt güveniyordu.

Oysa Guillaume, Markus Wolf tarafından daha 1956 yılında uzun vadeli "nüfuz ajanı" olmak üzere Batı'ya sızdırılmış bir HVA subayıydı; eşi Christel de öyleydi. Bu durum onu Romeo casuslarından da, diğer ajanlardan da ayırıyordu. Christel'in annesinin Frankfurt'taki tütüncü dükkânı onlar için mükemmel bir paravan oluşturuyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne (SPD) üye oldular. Doğu Alman istihbaratında "Hansen" kod adıyla kayıtlı Günter Guillaume, güya Doğu Almanya'daki komünist rejimden kaçan bir mağdur pozunda, SPD'nin sağ kanadında yer aldı. Çalışkanlığı, uyumu ve sevimli kişiliği sayesinde kısa sürede yükseldi. 1964'te SPD'nin Frankfurt bölgesi idari sekreteri, 1968'de Frankfurt İl Başkanı ve partisinin Şehir Meclisi'ndeki Grup Başkanı oldu. Bu özellikleriyle partinin etkin isimlerinden sendikacı Georg Leber'in dikkatini çekti ve Leber'in, SPD'nin sol kanadını yenilgiye uğratarak seçildiği kampanyayı yönetti.

Zaten 1969 seçimleri Sosyal Demokratlar için zaferle sonuçlanmış, Brandt başbakan olmuştu. Sendikacı Leber, kendisine yakın elemanı Guillaume'u Bonn'a Başbakanlık makamına yerleştirdi. Guillaume, Brandt'ın özel kaleminde, sosyal reformlar ve sendikalarla ilişkilerden sorumlu sekreter olarak buldu kendisini. Doğu Berlin'de Wolf duyduklarına inanamıyordu; bu kadarını ne düşünmüş ne planlamışlardı. Guillaume, yine şeytan çekici çalışkanlığıyla bir sonraki sene federal parlamento, hükümet kuruluşları ve kiliselerle ilişkilerden sorumlu özel kalem müdür yardımcılığına terfi etti.

Bu sayede örneğin Doğu Alman hükümeti Brandt'ın 1970 Mart'ında Doğu Berlin'i ziyaretindeki müzakere pozisyonunu ve Brandt'ın yeni Doğu Politikası'nın ayrıntılarını, iç çelişkileriyle birlikte önceden öğrenmişti.

O kadar adam arasında Brandt'ı bulmak

Bu arada yalnızca Guillaume'un Brandt kabinesindeki yeri değil, Brandt'ın Avrupa ve dünya politikasındaki yeri de yükselişteydi.

Ostpolitik'in üç unsuru vardı: Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesi, Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin normalleştirilmesi ve Doğu Almanya ile bir arada yaşamanın yollarını arama. Bu aslında küresel planda ABD ve Sovyetler arasındaki *Détant* [Yumuşama] arayışlarına da uygun düşüyordu; nitekim Brandt'a 1971 Nobel Barış Ödülü'nü getirecekti.

Ama ondan önce Brandt'ı dünya çapında konuşturan bir şey daha oldu.

Alman politikacı, *Ostpolitik*'in bir parçası olarak Polonya'yı ziyaret ediyordu. Varşova gettosunda Nazi işgalciler tarafından öldürülen Yahudilerin anıtına çelenk koyup saygı duruşunda bulunurken kimsenin beklemediği bir hareket yaptı: İki dizinin üzerine çökerek başını öne eğdi. Alman ulusu adına Nazilerin suçları nedeniyle özür diliyordu Alman Başbakanı. Oysa bütün gençliği Nazilerle mücadele içinde geçmişti.

Gözlerini dünyaya 1913'te Lübeck'te Herbert Frahm adıyla açmıştı. Annesi Martha yoksul bir kasiyerdi, babasını hiç tanımadı; onu annesinin üvey babası büyüttü, soyadını da ondan almıştı. Ortaöğrenimi sonrasında bir denizcilik şirketinde çırak olarak çalışırken Sosyal Demokratlar'ın da solunda bir parti olan Sosyalist İşçi Partisi'ne (SAP) katıldı. 1931'de partinin gençlik kolları olan Genç Sosyalistler'in başına geçti. Hitler 1933'te iktidarı alınca Norveç'e kaçtı; cebinde sadece 100 mark, küçük valizinde birkaç parça giysi ve Karl Marx'ın *Kapital*'inin ilk cildi vardı.

Norveç'te Nazi soruşturmasından kaçmak için Willy Brandt sahte kimliğini kullandı. Daha sonra Alman vatandaşlığından çıkarılınca bu isimle Norveç vatandaşlığına geçecek ve ömrünün sonuna dek bu ismi taşıyacaktı. Gazeteci kimliğiyle katıldığı İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçi saflarda savaşan sosyalistlerin, Sovyet NKVD (KGB'nin öncülü) ajanları tarafından Troçkist diye avlanıp öldürüldüğüne tanık olunca (tıpkı romancı George Orwell ve John Dos Passos gibi) Moskova'nın sosyalizm anlayışından soğudu. Bu-

na rağmen İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler'e karşı –tıpkı Londra gibi– Moskova ile de dayanışma içinde oldu.

Savaşın bitiminden sonra 1946'da Almanya'ya Norveç hükümeti görevlisi olarak döndü. 1948'de yeniden ve onu var eden Willy Brandt adıyla Alman vatandaşlığına geçti, SPD'ye üye oldu, parlamentoya girdi. 1957'de Berlin Belediye Başkanı seçildi. Berlin Duvarı'nın bir gecede örülmeye başladığı 1961 Ağustos'unda belediye başkanıydı. Daha önce Sovyetlerin Polonya ve Macaristan müdahalelerine karşı çıktığı gibi, buna da sert tepki göstermesi, siyasi desteğini artırdı. 1964'te, yani ilerideki özel kalem müdürü Günter Guillaume'un Doğu Alman casusu olarak SPD'nin Frankfurt bölgesinde sorumluluk almaya başladığı yıl, SPD Genel Başkanı seçildi. 1966'da Alman Hıristiyan Demokrat Parti (CDU) ve Sosyal Demokratlar arasında kurulan ilk büyük koalisyonda dışişleri bakanı oldu, 1969 seçimlerindeyse şansölye, yani başbakan.

Brandt daha 1957'de Berlin Belediye Başkanı seçildiğinde KGB'nin "hedef" listesine alınmıştı. Bunun gerekçeleri vardı. Amerikalıların sevdiği bir siyasiydi. 1950'den bu yana *Berliner Stadtblatt* diye bir gazete çıkarıyordu. Yayıncı Axel Springer arkasındaydı. Ama onu ne neo-Nazi olmakla suçlayabiliyorlardı ne de MI6 ya da CIA ajanı olmakla. Hatta şantaj amaçlı olarak geçmişte KGB ile işbirliği yaptığı suçlamasını dahi ortaya atamıyorlardı. Hatta Wolf, Brandt'ın, Norveç ve İsveç'te bulunduğu yıllarda Gestapo ajanlığı yaptığı yolunda bir kara propaganda kampanyası önermiş, ama hem Doğu Berlin hem Moskova kanıt üretemeyecekleri gerekçesiyle geri çevirmişti.[47] Sovyet politikalarına karşı çıkıyordu ama örneğin yeni ABD Başkanı John Kennedy tarafından o kadar desteklenmiş olmasına karşın, Berlin Duvarı karşısındaki tutumunu yetersiz bularak ona da zehir zemberek eleştiriler yöneltmişti.

47. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sward and the Shield–The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.442.

Türkiye Komünist Partisi Radyosu Doğu Berlin'deydi

1960'larda Almanya'da Türkiye'yi ilgilendiren başka gelişmeler de vardı.

Evet, işgücü açığı bulunan, savaş yorgunu Almanya'nın yeniden inşası için Türkiye'den de işçiler gidiyordu ve bu Moskova'nın da dikkatini çekiyordu. Zaten Türkiye Komünist Partisi'nin merkezi de Doğu Almanya'daydı.

Mustafa Suphi tarafından Bakü'de 1920'de kurulan TKP daha kuruluşundan itibaren baskı altındaydı. Suphi ve yoldaşları 1921'de Batum üzerinden deniz yoluyla Trabzon'a çıkıp Anadolu'ya geçmek isterlerken öldürülmüş, yasadışı partinin devamcıları da sürekli tutuklamalardan kurtulamamışlardı. TKP yöneticilerinden Zeki Baştımar (ki tıpkı Doğu Alman komünist Illner'in Stalin'e özenip kendisine örgüt adı olarak "Stahlman"ı seçmesi gibi, Baştımar da Yakup "Demir" kod adını kullanıyordu) 1961'de yurtdışına çıktı. Moskova'nın tavsiyesiyle Doğu Almanya'ya geçti. Leipzig'de Nâzım Hikmet, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde "Laz İsmail" olarak geçen İsmail Bilen, Zekeriya ve Sabiha Sertel ve Ahmet Saydan örgüt adını kullanan Aram Pehlivanyan gibi isimlerle buluştu. TKP'nin genel sekreterliğini üstlendi.

TKP'nin o sıra yurtdışına çıkmış bir avuç üyesinin başlıca faaliyet alanlarından birisi de Moskova çizgisindeki "Bizim Radyo"dan Türkçe yayın yapılmasıydı. Yayınlar Leipzig merkezli olarak 15 günlük bir deneme süresinin ardından 1 Nisan 1958'de başlamıştı.[1] TKP üyesi iken 1951 tutuklamaları sırasında itirafçı olup anti-komünist safa geçen Aclan Sayılgan'ın [ikinci bir kaynaktan doğrulayamadığım] iddiasına göre, Türkçe dışında, İtalyanca, Yunanca [ve Farsça], yani Sovyetlerin güney sınırlarına komşu ülkelere yönelik yapılan bu yayınların başında tarihçi Herbert Melzig vardı. Melzlg 1938'de, Almanya'daki Nazi iktidarı sırasında Ankara'ya gelip Dil, Tarih ve

1. "Bizim Radyo 60 yaşında." Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı–TÜSTAV. 1 Nisan 2018. http://www.tustav.org/2018/04/01/radyo- 0-yasinda/

Coğrafya Fakültesi'nde dersler vermiş, savaş sonrasında Doğu Almanya'ya yerleşmişti.[2]

Bizim Radyo yayınlarına ek olarak, Mayıs 1967'den itibaren, daha çok Batı Avrupa'da çalışmaya giden Türkiye kökenli işçilere yönelik yayın yapmak üzere TKP'nin Sesi Radyosu da kurulmuştu.[3] Her iki radyo da yayınlarına 11 Haziran 1989'da, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bir süre önce son verdi. TKP'nin Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) adı altında birleşmesi kararıyla birlikte TKP Temmuz 1989 itibarıyla Doğu Almanya'yı terk etti.

Son bir not: Bir dönem Milli İstihbarat Teşkilatı'nda Orta Asya uzmanı olarak önemli görevler üstlenen, daha önce MHP'nin Almanya sekreterliğini yürütmüş olan Enver Altaylı, "Türkiye'nin Arthur Koestler'i" olarak tanımladığı Aclan Sayılgan ile Sayılgan'ın, "müdavimi olduğu" ortak bir dostlarının evinde tanıştığını ve ondan çok hoşlandığını anlatıyor. Kimin evinde mi? Gehlen Örgütü'nden CIA'e katılan, Münih'te CIA destekli "Azadlık Radyosu" yayınlarında görev alan, 1959-1971 arası Türkiye'de görev yapan üst düzey CIA casusu, Özbek Türk'ü Ruzi Nazar'ın Ankara, Bahçelievler'deki evinde.[4] Sizce de ilginç değil mi?

2. Aclan Sayılgan. *Bizim Radyo ve Hoparlörleri.* Ankara: Kardeş Matbaası, 1969. s.9-10.

3. "TKP'nin Sesi Radyosu Kitabi Yayınlandı." TÜSTAV. 17 Kasım 2017. http://www.tustav.org/2017/11/17/tkpnin-sesi-radyosu-kitabi-yayinlandi/

4. İrfan Ülkü. *Büyük Oyundaki Türk–Enver Altaylı.* İstanbul: İlgi Yayınları, 2008. s.136.

Yine de Sovyet lideri Nikita Kruşçev, 1962'de Küba Füzeler Krizi'nde[48] Kennedy'nin karşısında geri adım atmış olmanın hayal kırıklığı içinde KGB Başkanı Vladimir Semiçastni'nin önerisiyle

48. ABD'nin Türkiye'ye Moskova'yı vuracak menzilde Jüpiter füzeleri yerleştirmesi üzerine Sovyetler de ABD'nin burnunun dibindeki Küba'ya Washington'u vurabilecek menzilde R-12 füzeleri gönderdi. Deniz yoluyla gönderilen füzeler adaya varmadan, ABD Başkanı Kennedy Küba adasını ablukaya aldı. 16-28 Ekim 1962 tarihleri arasında dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren kriz, SSCB Devlet Başkanı Kruşçev'in Türkiye'deki Amerikan füzelerinin kaldırılması karşılığında füzeleri Küba açıklarından geri çekmesi kararıyla çözüldü.

Brandt'a yönelik bir şantaj planına onay verdi. Komünist Parti çizgisindeki gazetelerden *İzvestia*'nın siyasi yorumcusu Nikolay Polyanov daha önce Brandt ile mülakat yapmıştı. KGB daha bir süre önce Füzeler Krizi'nin çözülmesinde de payı olan Polyanov'un yanına, gazeteci görünümünde bir ajanını takacak, o da Hitler'e karşı ittifak yaptığı İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki işbirliğini ifşa etmemeleri karşılığında işbirliğinin devamını isteyecekti. Brand, Polyanov'a randevu verdi, mülakat bahanesiyle KGB ajanı şantajını yaptı, ama Brandt cevap bile vermeden kapıyı gösterdi; kendisine güveniyordu.[49]

Sovyetler nasıl olup da Alman yönetim kademelerinin en üstüne sızabileceğini araştırırken Doğu Alman istihbaratı HVA'nın başı Wolf, 1969'da en iyi ajanlarından Guillaume'un, Başbakan Brandt'ın özel kaleminde işe başladığını bildirdiğinde Doğu Berlin ve Moskova'da zafer havası esti. Bu sızma KGB kayıtlarına Wolf'un en büyük başarısı olarak geçti.

Ama zaman geçtikçe şöyle bir çelişki ortaya çıktı: Brandt'ın *Ostpolitik*'inin, yolları savaşla ayrılmış Alman halklarının yakınlaşmasını öngörmesi, 1970'teki Doğu Almanya ziyareti, Polonya ziyaretinde Yahudi Anıtı'ndaki dünya çapında yankı uyandıran hareketi, 1968'de Reinhard Gehlen'in tasfiyesiyle Nazi geçmişiyle açıkça hesaplaşmaktan kaçınan Batı Almanya'daki sağ partileri sarsmaya başlamıştı.

Bir yanda Guillaume'un getirdiği stratejik istihbaratın NATO'ya karşı askeri değeri vardı, diğer yanda Brandt'ın iktidarda kalmasının Sovyetlerin en korktuğu şey olan bir NATO nükleer saldırısı riskini siyaseten azaltması gerçeği.

Wolf anılarında, "Bu hesapladığımız bir şey değildi" diye yazacaktı pişmanlıkla; "Olaylar öyle gelişti. O kadar adam arasında vurmak için Brandt'ı bulmuştuk."

İstihbarat seçime müdahale ediyor

Neticede Brandt'ın iktidarda kalmasına destek verilmesine karar verildi, hem böylelikle Şansölye'nin eli kolu konumuna yükselen ajan Guillaume'un konumu da devam etmiş olacaktı.

49. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. s.443.

Brandt'ın ruhu bile duymadan verilen destek o noktaya vardı ki, Wolf bir hamleyle 1972 Nisan ayında Brandt aleyhine verilen bir gensoru oylamasının yönünü değiştirdi. Brandt'ın yükselişini gören Hıristiyan Demokratlar, iktidardaki Sosyal Demokratlar ve koalisyon ortağı Hür Demokratlar'dan milletvekili transfer ederek Bundestag'ta bir oyla çoğunluğa geçmişlerdi; güven oylaması istediler. Wolf ise para düşkünü CDU milletvekili Julius Steiner'i bir süredir gözüne kestirmişti. Kritik güven oylaması öncesinde Steiner'e ulaşarak 50.000 mark rüşvetle oyunu satın aldı. Bir oy saf değiştirince iki oy farkla güvenoyu alan Brandt hemen erken seçim ilan etti. (Bu arada CDU milletvekili Steiner'in Batı Alman iç istihbaratı BfV için de çalıştığını, iki taraftan da para alıp çifte ajanlık yaptığını saptayan HVA, Steiner'in kendilerinden para aldığını gösteren belgeleri seçimlerden önce Batı Almanya'da çıkan *Quick* dergisine sızdırdı ve patlayan skandalla bir darbe daha vurmuş oldu.) Kasım 1972'de yapılan seçimlerden Brandt oyunu artırarak çıktı.

Bugünlerde dünyada istihbarat örgütlerinin seçimlere müdahale ettiği tartışmaları yaşanıyor. Bu iddialarda yeni olan tek şey, dijital teknolojinin, siber casusluk yöntemlerinin kullanılmış olmasıdır. İstihbarat örgütlerinin seçimlere müdahale çabası, kitapta başka bölümlerde de göreceğimiz gibi geçmişte de olmuştu.

Guillaume'un yakalanmadan önce Doğu'ya ilettiği son büyük istihbarat Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT–O zamanki adıyla Konseyi) Temmuz 1973'teki ilk toplantısı öncesi Batı'nın müzakere pozisyonları ve iç tartışmaları oldu. Brandt hazırlık çalışmalarını Norveç'teki tatili sırasında yürütüyordu. Batılı liderlerle yazışmalar da, Brandt'ın Norveç'e getirilmiş özel, şifreli teleks cihazından yürütülüyordu ama cihazın başındaki kişi Özel Kalem Müdürü Günter Guillaume'dan başkası değildi. Doğu Berlin ve Moskova'nın bu sayede daha toplantılar başlamadan ABD Başkanı Richard Nixon'ın Brand'tan Fransızları ikna etmesi konusunda yardım isteyen mektubundan haberleri olmuştu. Bu Fransa Cumhurbaşkanı Georges Pompidou'nun, Nixon'ın (o dönem) Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Henry Kissinger tarafından önerilen "Atlantik Bildirgesi"ne itirazı olduğu anlamına geliyordu. Demek ki ABD ile Avrupa arasında ilk ciddi çelişkiler, Sovyetlerle yapılacak görüşmeler öncesinde su yüzüne çıkıyordu; bunlar siyaseten stratejik önemde bilgilerdi. Böylelik-

le (artık Sovyetler'de işbaşına gelen) Leonid Brejnev daha masaya oturmadan Nixon ve müttefiklerinin ne söyleyeceği, güçlü ve zayıf yanları konusunda bilgi sahibi oluyordu.

En büyük golünü kendi kalesine atmak

Ama her şeyin bir sonu vardı ve işler Guillaume için de ters gitmeye başlamıştı. Batı Alman iç istihbaratı BfV ajanları, 1972 sonbaharında, Batı Berlin'de Doğu Alman istihbaratı HVA tarafından kullanılan bir paravan şirketin başında bulunan Willy Gronau'yu irtibat subayına bilgi aktarırken suçüstü yakalamışlardı. Gronau, Guillaume'u HVA ajanı olarak tanımıyordu. Ama aylar süren sorguyu ve cevapları tahlil eden BfV, devlet sisteminin üst kademelerinde soyadı "Fransızcaya benzeyen" bir casus olabileceği kanısına varmışlardı; ellerinde kanıt olmasa da bu yönde bir şüphe vardı.

İşte bu şüphe BfV başkanı Günter Nollau'nun, daha 1973'ün Mayıs ayında, yani "soyadı Fransızcaya benzeyen" Guillaume, Başbakan Brandt ile stratejik görüşmeler için Norveç'e gitmeden aylar önce İçişleri Bakanı Genscher'i uyarmasına yol açmıştı. BfV içindeki bir başka casus aracılığıyla bunu öğrenen Wolf, 1973 sonuna doğru, Günter ve Christel Guillaume çiftinin bütün istihbarat ilişkilerini askıya aldı. Ama hata yapıp onları geri çekmedi; onlar da hata yapıp Doğu'ya kaçmadılar. Artan kuşku, polisleri 24 Nisan 1974 sabahı 06.30'da Guillaume'un kapısına dikti. O da bilmezden gelme ya da inkâr yerine, kahramanlık romantizmine kapılınca yakayı ele verdi.

Müthiş bir skandal patladı. Sadece rakip partiler değil, kendi partisi içindeki muhalifleri de Brandt'ı yanı başında yıllarca komünist bir casusun barındığını fark etmemekle, uyarıları ciddiye almamakla suçladılar. Siyasi tarihçiler, Brandt'ın zaten 1973 Petrol Krizi nedeniyle ekonomideki sarsıntı ve çok sayıda kadınla kurduğu ilişkiler nedeniyle yıpranmaya başladığını, casusluk krizinin tek başına istifa nedeni sayılamayacağını yazdılar. Ama bardağı taşıran damla hem de en büyük damla bu olmuştu.

İlginçtir, Guillaume duruşunu, Batı Almanya'da 7 yıl hapis yatıp bir casus takasıyla serbest kalıp Doğu'ya yerleştikten, hatta Berlin Duvarı ve Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra da korudu. Wolf'un 1993 yılında yargılanması sırasında tanık kürsüsünde Brandt'a iha-

netinden dolayı pişman olup olmadığı sorulduğunda, "Sadece iki kişiye saygıyla hizmet ettim" diyecekti; "Markus Wolf ve Willy Brandt."

Wolf en büyük zaferi sayılan Brandt'ın istifasının en büyük pişmanlığı olduğunu da ileride *Yüzü Olmayan Adam* otobiyografisinde "En büyük golü kendi kalemize atmaktan farksızdı" diye ifade edecekti.

Rakip ülkenin sırasıyla milli güvenlik danışmanı, istihbarat şefi ve nihayet başbakanının düşmesine neden olan tarihteki tek istihbaratçı, Doğu Alman casus şefi Markus Wolf oldu.

İstihbarat zaferi, siyasi hezimete engel olamadı

Daha önce Gehlen örneğinde de görmüştük: İşlerin iyiye gitmediğini ilk görenler arasında istihbarat şefleri vardı. Gehlen, Nazi iktidarının çökmekte olduğunu görmüş ve emrindeki istihbarat örgütüyle birlikte Amerikalılara teslim olarak CIA'in kısa sürede geniş bir casus ağıyla kurulmasına katkıda bulunmuştu.

Wolf anılarında sistemin çatırdamakta olduğunu ilk defa 1980'de Polonya'daki Dayanışma Sendikası Hareketi'yle gördüğünü söylüyor. Sovyetlerin 1978'de Afganistan'a müdahalesi ve aynı yıl Polonya asıllı kardinal Josef Wojtyla'nın II. John Paul adıyla Papa seçilmesi gibi gelişmelerde neden uyanmadığı sorgulanabilir elbette, ama kendisinin verdiği dönüm noktası 1980'de Dayanışma lideri Lech Walesa aracılığıyla bütün Sovyet Bloku'na yayılan "şok dalgaları" olmuş. Wolf, "ateş olmayan yerden duman çıkmaz" sözünü doğrularcasına, Dayanışma'nın Batı istihbarat örgütlerince kullanılmış olsa da, "gerçek" ve "komünist devletle ekonomik ve sosyal sıkıntılar konusunda yüzleşme cesareti olan devrimci" bir hareket olduğunu kabul ediyor.[50] Ardından, 1983'te NATO'da çalışan bir HVA ajanından aldığı önemli istihbarat izlemiş. NATO'nun sinir sistemi sayılan SHAPE'te çalışan ve 1972'den Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 1989'a dek Doğu Alman istihbaratına "Topaz" kod adıyla hizmet eden Rainer Rupp isimli ajanın mikrofilmlere çekerek sızdırdığı Doğu-Batı Güç Dengesi çalışması, Sovyet sisteminin hem ekonomik hem askeri yönden ciddi şekilde gerilediğini gösteriyordu.

Wolf, bunu amiri konumundaki Stasi şefi Erich Mielke, o da Devlet Başkanı Erich Honecker ile paylaştı ve randevu alıp hep be-

50. Markus Wolf ve Anne McElvoy. s.316.

raber Moskova'ya gittiler. Bu noktada siyasi ve ekonomik dengelerin hayli değiştiğini hatırlamakta yarar var. Batı, ekonomide sosyal adaletçi çizgiden neo-liberal çizgiye geçiyor, bu çizgi dış politikada özellikle Sovyetlerin hedef alındığı daha atak bir üsluba yöneliyordu. ABD'de Cumhuriyetçi Ronald Reagan, İngiltere'de Muhafazakâr Margaret Thatcher, Almanya'da Hıristiyan Demokrat Helmut Kohl iş başındaydı. Sovyetlerde ise giderek yaşlanan ve kendini yenileyemeyen Komünist Parti yönetiminin başına (Yuri Andropov'un ölümü üzerine) hastalıklarla boğuşan Konstantin Çernenko geçmişti.

Çernenko, Honecker ve Doğu Alman heyetini "Siz kendi işinize bakın" dercesine azarlayıp göndermişti; asıl hedefin Sovyetler Birliği'nin güvenliğini sağlamak olduğunu unutmuşlar mıydı yoksa? Hep beraber ağır bir hayal kırıklığı içinde Doğu Berlin'e dönmüşlerdi.

Wolf onlarca yıldır sadakatle hizmet ettiği Sovyet sistemine güvenini yitiriyordu.

Casus şefi, kendi tuzağına düşüyor

Bu sırada kader ağlarını başka türlü de örmekteydi. Eşi Christa da Stasi'de çalışan Wolf, Andrea isimli bir kadına âşık olmuştu. O da evliydi. Üstelik daha önce Doğu Almanya'dan kaçmaya çalışırken yakalanıp dört ay hapis yatmıştı.

Wolf bu durumu üstü Mielke'ye söyleyip istifasını verecek, ama Mielke kabul etmeyecekti; bu ağır bir güvenlik zafiyeti olarak görülürdü. Hem eşinden boşanmasına da gerek yoktu; istiyorsa devlet Andrea'yı güvenli bir yere yerleştirebilir, o da istediği zaman gidip birlikte olabilirdi. Wolf kabul etmeyince Mielke baskıya başlamıştı. Wolf'un, eşinin ve sevgilisinin telefonları dinlemeye, kendileri de izlemeye alınmıştı. Wolf yıllarca yöneticilerinden biri olduğu polis devletinin vatandaşlar bakımından ne demek olduğunu yaşayarak öğrenmeye başlıyordu.

Tam o sırada eşi Christa da Bulgaristan tatili sırasında tanıştığı bir Batı Alman işadamına âşık olmuştu ve artık o da boşanmak istiyordu. Ancak küçük bir araştırma, işadamının Batı Alman dış istihbaratı BND ile bağlantılı olduğunu gösterecekti; Wolf'un eşi, Wolf'un ica-

dı olan bir Romeo tuzağına düşmüş görünüyordu. Bu durum Wolf'un hem evliliğinin hem de mesleki hayatının sonunu getirdi; HVA'dan ve eşinden ayrılarak Andrea ile evlendi.

İstihbarat dünyasının en gizemli, en acımasız ve en becerikli casus şeflerinden biri olan Markus Wolf, emeklilik hayatında hâlâ "daha iyi bir sosyalizm" umuduyla Berlin Duvarı'na karşı yapılan bazı gösterilerde konuşmacı olarak da görüldü.

Wolf, CIA tarafından yapılan işbirliği teklifini reddettikten bir süre sonra hakkında vatana ihanet ve casusluktan dava açıldı. Savunmasını "İhanet etmedim, kendi ülkeme hizmet ediyordum" üzerine kurduğu dava sonucunda, 1993'te 6 yıl hapse mahkûm edildi. Ancak 1995'te, Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'nin dengi olan Federal Mahkeme bu savunmayı kabul etti; hukuk devleti devredeydi.

Hayatı boyunca kanunların çevresinden dolaşan bir mesleğin başında olan casus şefi Wolf, kanunların uygulanması sayesinde ara sıra eski CIA'ci, KGB'ci meslektaşlarıyla buluşup Soğuk Savaş günlerini yâd ettikleri sakin bir emeklilik yaşadı; 2006'da 83 yaşında, evinde uyurken öldü.

3

James Bond iki günde yakalanırdı

Kıyıya vurmak üzere olan cansız bedeni sardalye avına çıkmış Sardunyalı bir balıkçı buldu.

Hemen yakınlardaki Huelva şehrindeki yetkililere haber verdi. İspanyol polisinin tuttuğu zabıtta, 30 Nisan 1943 günü bulunan cansız bedenin üzerinden İngiliz Kraliyet Donanması'ndan Binbaşı William Martin'in kimliğinin çıktığı yazılıydı.

Gerek üniforması, gerek yakınlarda başıboş bulunan tahliye botu, gerekse bulunduğu mevki, Binbaşı'nın İngiltere'den Kuzey Afrika'daki Müttefik Kuvvetler Komutanlığı'nın Cezayir'deki karargâhına giden rotada yol alan bir uçağın denize düşmesi sonucu öldüğünü akla getiriyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği, Avrupa ve Rusya cephelerinin ardından Pasifik ve Kuzey Afrika cephelerinin de açıldığı günlerdi. Subayın bileğine zincirle bağlı bir çanta, önemli belgeler taşıyan bir kurye olduğuna işaret ediyordu.

Olayın duyulmasından kısa süre sonra, Madrid'deki İngiliz Deniz Ataşesi İspanyol makamlarına başvurarak Binbaşı Martin'in cenazesinin ve üzerinden çıkan belgelerin derhal kendilerine teslim edilmesini istedi. Demek ki subay gerçekten hassas bir görevdeydi; İspanyollar önemli bir durumla karşı karşıya oldukları sonucuna vardı. Cenazeyi ve belgeleri savaş hukuku gereğince İngilizlere teslim etmeden önce, üniformasının bölmelerinden, ceplerinden, cüzdanından çıkan her şey ile birlikte, ustaca açıp sonra hiç açılmamış gibi kapattıkları kurye çantasının içinden çıkanların fotoğrafını da çekip kayda aldılar.[1]

1. J.C. Masterman. *The Double Cross System–The Classic Account of World War Two Spy-Masters.* Londra: Vintage, 2013. s.136.

İspanya İç Savaşı bitmiş, Cumhuriyetçiler ezilmiş, General Francisco Franco önderliğindeki kraliyet yanlıları kazanmıştı. Franco'nun 1936-39 arasındaki iç savaşı kazanmasında Hitler'den aldığı yardımın payı büyüktü. Hitler'in silahsızlanma anlaşmasını bozmasının ardından ürettiği ilk Panzer tankı modeli İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilere karşı denenmiş, Alman Junker ve Heinkel uçakları Cumhuriyetçilere bomba yağdırmıştı. (Ünlü ressam Pablo Picasso, *Guernica* tablosunda, küçük Bask kasabasının bombardımanını resmetmişti.) Franco savaşın yıkımının ardından Hitler ile İtalya'da Faşist lider Benito Mussolini'nin yaptığı türden bir Eksen (Mihver) anlaşmasına girmemişti ama ona her türlü yardımı veriyordu.

▸ Binbaşı William Martin kimliğiyle İspanya kıyılarına vuran İngiliz üniformalı cansız bedenin üzerinden çıkanlar Nazi mağlubiyetinde rol oynayacaktı.

Bu işbirliği çerçevesinde İspanyol polisi Madrid'den gelen talimatla, belgeleri Huelva şehrindeki Alman Konsolosluğu'yla paylaştı. Fanatik bir Nazi olan Alman konsolosunun oğlu Adolf da sıkı bir Naziydi ama aynı zamanda Alman askeri istihbaratı Abwehr'in o bölgedeki ajanıydı. İspanya'nın Atlantik Okyanusu kıyısındaki Huelva, Cebelitarık Boğazı'ndan Atlantik'e, Atlantik'ten Akdeniz'e geçen savaş ve yük gemilerinin gözlenmesi için ideal yerdi. Uyduların olmadığı bir dönemde, aynı zamanda dağ, tepe, sahil demeden gezen bir kelebek koleksiyoncusu olan Adolf'un Minox casus kamerasıyla çekip Berlin'e gönderdiği fotoğraflar ve konsolosluk telsizinden geçtiği bilgiler Berlin'e eşsiz istihbarat sağlıyordu.[2] Adolf Clauss, İspanyol polisinden edindiği bilgi ve belge fotoğraflarını da vakit geçirmeden Berlin'e ulaştırdı.

Binbaşı Martin'in cenazesi Huelva'da askeri törenle toprağa verilirken,

2. Ben McIntyre. *Operation Mincemeat–The True Spy Story that Changed the Course of World War II.* Londra: Bloomsbury, 2010. s.106-109.

Berlin'deki istihbaratçılar üzerinden çıkanları inceliyor, inceledikçe de gözlerine inanamıyorlardı.

Alman Karargâhı o zamana dek bütün hazırlığını, Amerikan ve İngiliz birliklerinin Cezayir ve Tunus üzerinden İtalya'nın Sicilya Adası'na çıkarma yapma ihtimali üzerine kurmuştu.

Oysa çantadan çıkan belgeler bunun doğru olmadığını gösteriyordu. Örneğin, Avrupa'daki Müttefik Kuvvetler Komutanı Amerikalı Orgeneral (ki ileride ABD Başkanı olacak) Dwight Eisenhower'dan Malta'daki İngiliz üssünün komutanı Oramiral Andrew Cunningham'a ve Mısır'daki İngiliz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Harold Alexander'a gönderilmiş 23 Nisan tarihli Akdeniz'deki iki görev gücünün Güney Ege'deki On İki Adalara daha yakın durması gereğinden söz ediliyordu. Dahası, İngiltere'nin Akdeniz'deki uçak gemisi *Illustrious*'a komuta eden Koramiral Louis Mountbatten'ın Eisenhower'a yazdığı bir mesajdan, Müttefiklerin Sicilya'ya çıkacakmış gibi yapıp Yunanistan'a çıkmayı planladıkları anlaşılıyordu.[3] Böylece Sovyetler Doğu Avrupa'dan, ABD-İngiltere orduları da Balkanlardan başlayarak Almanya'yı geriletecekleri!

Magrip'te kıran kırana çöl savaşı

Hitler'in aklı karışmıştı. Zaten daha iki küsur ay önce 2 Şubat 1943'te Sovyetler Stalingrad'da Nazi ordularını püskürtmüş, topraklarını geri almaya başlamışlardı. Sovyet ordularının Balkanlara doğru ineceğini hesap ediyordu. Azerbaycan petrollerini alma ihtimali artık neredeyse kaybolan Hitler, bir de Romanya petrollerini kaybedemez, aksi halde savaşı sürdüremezdi. İşte şimdi İngiliz subayın üzerinden çıkan belgeler de Müttefik saldırısının İtalya değil Yunanistan üzerinden olacağını gösteriyordu; yani Hitler'in endişelerini doğruluyordu.

Aslına bakarsanız Sardunyalı balıkçının, İspanya kıyılarına vuran cansız bedeni bulduğu gün, Kuzey Afrika'daki Alman ordularından geriye kalan son birlikler de teslim olmak üzereydi.

İspanya'dan gelen gizli İngiliz belgeleri Berlin'de incelemeye alındığı sıralarda, 13 Mayıs'ta Afrika kıtasındaki son Alman birliği de Tunus'ta Tümgeneral George Patton komutasındaki Amerikan birli-

3. Ben McIntyre. s.118-126.

ğine teslim olmuştu. Ondan iki ay kadar önce, 9 Mart'ta "Çöl Tilkisi" lakaplı ünlü Alman komutan Orgeneral Erwin Rommel, Tunus'u terk edip Sicilya üzerinden Almanya'ya dönmüş, Hitler'in emriyle oluşturulan Afrikakorps'un [Afrika Kolordusu] iki yıl önce, 6 Şubat 1941'de başlayan macerası hüsranla sonuçlanmıştı.

Oysa Rommel, Magrip'e fırtına gibi girmişti. 21 Haziran 1942'de Tobruk'un alınması İngilizlerin İkinci Dünya Savaşı'nda aldığı en ağır yenilgilerden birisi olmuştu.

Atatürk'ün gazeteci kılığında gizli operasyonu

İtalya Ekim 1911'de Osmanlı idaresindeki Libya'yı işgale başlamıştı. Trablusgarp, Bingazi, Derme ve Tobruk'ta şiddetli çatışmalar oluyordu.

O zamanın en son teknolojik yeniliklerinden olan uçak, savaş tarihinde ilk defa İtalyanlar tarafından Türklere karşı Tobruk'ta kullanılmıştı.

İstanbul'dan düzenli destek gelmiyor, Türk ordusu dağılıyordu. Erkan-ı Harbiye Reisliği, yani Genelkurmay bir bildiri yayınlayarak gönüllü olacak subayların İtalyanlara karşı direniş örgütlemek üzere gizlice Libya'ya gönderileceğini bildirdi. Buradaki Arap aşiretler arasında istihbarat ve adam kazanma çalışması yapılacak, milis ordusu örgütlenecekti. Başvuranlar arasında İttihat ve Terakki ile ters düştüğü için İstanbul'da aktif görev verilmeyen, bugünkü tabirle kızağa çekilmiş bulunan Yüzbaşı Mustafa Kemal de vardı.

Mustafa Kemal, Libya'ya Mısır üzerinden gizlilik koşullarında, sahte kimlikle gitti. Kullandığı sahte kimlik, *Tanin* gazetesi muhabiri Mustafa Şerif idi.[1] Gazeteci kimliğinin gizli operasyonlarda kullanılmasının bir örneği de bu oldu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çalışmasıyla Libya ve Tunus'ta etkili Şeyh Sunusi ve taraftarları İtalyanlara karşı ayaklandı. Sunusi, daha sonra Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'e destek verecekti.

1. Hale Şıvgın. "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı." Ankara: Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Kasım 1987. Cilt IV. Sayı: 10. s.188.

Nazi işbirlikçisi Mısırlı subaylar

"Çöl Tilkisi" lakaplı Rommel, Tobruk'ta duraksamadan Süveyş Kanalı'na doğru ilerledi. Bir hafta içinde güçlü bir İngiliz garnizonunun bulunduğu El-Alameyn önlerine geldi; İskenderiye'ye 100, Kahire'ye 230 kilometre kadar yaklaşmışlardı. Alman general kendisine o kadar güveniyordu ki, Kahire'nin en itibarlı otellerinden, İngilizlerin mesken tuttuğu Shepheard's Oteli'ni arayıp yer ayırttığı söylentisi şehri sarmıştı.

O sırada Atlantik ötesinde yüksek önemde kararlar alınıyordu. ABD Başkanı Franklin Roosevelt ve İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in 22 Aralık 1941 ila 1 Ocak 1942 arasında Washington'daki müzakereleri (Arcade Konferansı) sonucunda "Önce Avrupa" sloganıyla bir Atlantik Bildirgesi açıklanmış, Nazilere ve onlarla işbirliği içinde olan başta İtalya ve Japonya olmak üzere diğer ülkelere ortak eylem kararı alınmıştı.

Bu karar çerçevesinde Müttefik güçler de Kuzey Afrika'ya çıkacaktı. Önce Tümgeneral Dwight Eisenhower, korgeneral rütbesiyle yeni oluşturulan Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı'na getirilmişti. Ardından 26 Temmuz 1942'de Amerikalı Tümgeneral George Patton komutasındaki güçler kıtanın kuzeybatı ucunda, Fas'ın Kazablanka şehri yakınlarında karaya çıkmaya başlamıştı. Amaç öncelikle Cebelitarık Boğazı'nı tutarak İspanya'nın Almanya'ya yardımını engellemek, sonra Cezayir'de ikinci kol ile birleşmekti. İkinci kol, 8 Kasım'da Tümgeneral Charles Ryder komutasında Cezayir'in Oran şehri yakınlarına çıkartma yaptı. *Torch* [Meşale] Harekâtı başlanuştı.

Mareşal Philippe Pétain yönetimindeki Nazi işbirlikçisi Vichy hükümeti dışında kalan Fransız askerleri de bu harekâta destek veriyordu. Fransız birliklerinin başında Orgeneral François Darlan vardı. (Darlan'ın savaş sırasında bir Vichy ajanı tarafından öldürülmesiyle, o zamana dek ön planda olmayan Charles de Gaulle'ün yıldızı parlayacak, savaş kahramanı olarak savaş sonrası Fransa'yı yeniden kuran lider olacaktı.) Yani Rommel'in beklenmedik şekilde El-Alameyn önlerinde durdurulduğu sırada, Nazi karşıtı Fransızların da katıldığı Amerikan-İngiliz güçleri Kuzey Afrika'ya çıkmış, Mısır'a doğru ilerliyordu.

Mısır'daysa Nazilerin gelip İngilizleri devirmesi için dua eden, dua etmenin ötesinde, Alman istihbaratı Abwehr ile irtibat kuran

Mısırlı subaylar vardı. Arap dünyası Yahudileri yok etme sözü veren Hitler'den etkilenmişti. Etkilenen siyasi önderler arasında, daha sonra Baas Partisi'nin kurucuları arasında yer alacak olan ve Arap milliyetçiliği fikrinin babalarından sayılan Suriyeli düşünür ve siyasetçi Mişel Eflak da vardı. Rum Ortodoks bir ailede yetişen Eflak aslında koyu bir Marksist idi. Ancak Paris'te, Sorbonne Üniversitesi'nde okuduğu yıllarda Hitler'in "Alman halklarının birliğini" sağlama, "Almanya'da yeni bir Filistin'e yol açmama" ve genel olarak Yahudi düşmanlığı söyleminden de etkilenmişti.

Mısırlı subayları harekete geçiren ise Yahudi düşmanlığının ötesinde, (Türk idaresinden kurtulduklarını düşünürken boyundurluğuna girdikleri) İngiliz düşmanlığıydı. Bu düşmanlık nedeniyle Nazilerle işbirliği arayışındaki subaylardan ikisi özellikle öne çıkıyordu: Cemal Abdülnasır ve Enver Sedat.[4] Nasır ve Sedat İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1949'da ordu içinde gizli bir örgütlenme olan *Zubbat ül-Ahrar* [Hür Subaylar] hareketinin kuruluşunda yer alacaklar, bu hareket 1952 yılında bir darbeyle Mısır'da yönetimi ele geçirecek ve her ikisi de sırayla Mısır Devlet Başkanı koltuğuna oturacaktı. Ancak 1942 yılında, Rommel'in El-Alameyn'de durdurulmasının ardından her ikisi de tutuklanacak, Alman istihbaratıyla ilişkileri nedeniyle sorgulanacaktı.[5]

Hitler gafil avlanıyor, Mussolini düşüyor

El-Alameyn'deki duraklamanın bir nedeni daha vardı. Churchill, Rommel karşısında gerileyen İngiliz 8. Ordusu'nun başına, Orgeneral Bernard Montgomery'yi getirmişti. Sert ve disiplinli bir asker olarak tanınan Montgomery dağılan orduyu toparladı ve karşı saldırıya geçti.[6]

Nazi orduları 4 Kasım'da Afrika'dan çekilmeye başladı. Bu, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından beri Nazi ordularının ilk gerileyi-

4. Youssef Aboul-Enein ve Basil Aboul Enein. *The Secret War for the Middle East–The Influence of Axis and Allied Intelligence Operations During World War II*. Annapolis: Naval Institute Press, 2013. s.32-34.

5. David Mitchelhill-Green. "Eight Things You Probably Didn't Know About Tobruk." *HistoryExtra*–BBC. https://www.historyextra.com/period/second-world-war/8-things-you-probably-didnt-know-about-tobruk/

6. Montgomery'nin savaş alanında daha rahat hareket edebilmek için diktirdiği kısa, bel hizasındaki üniforma ceketi, daha sonra bir giyim stiline dönüştü; "mont" adı, Montgomery'den geliyor.

şi, aldıkları ilk büyük yenilgi idi. El-Alameyn Muharebesi, Nazi ordularının yenilmezliği propagandasına da ağır bir darbe vurdu.

Hitler, Mısır ve Süveyş Kanalı'nı ele geçirme fırsatını kaybetmişti. Türkiye'nin savaşa girmediği koşullarda Doğu Akdeniz'de egemenlik için Yunanistan'ın önemi artıyordu; bu, Balkanların, özellikle Romanya petrollerinin savunulması için de elzemdi. Hitler, Mussolini'yi küstürmemek için bazı birlikleri birkaç ay daha Tunus'ta tuttuysa da Mayıs 1944'te Kuzey Afrika harekâtına son verdi.

Bu arada 2 Şubat'ta Alman orduları Stalingrad'da Sovyet ordularına yenilmiş ve Rusya cephesinde de gerileme başlamıştı. Hitler açısından bakıldığında Doğu Akdeniz'den sonra Balkanlar da tehlikeye girmişti. İşte 30 Nisan'da İspanya kıyılarında bulunan İngiliz subayın üzerinden çıkanlarla gelen, Müttefik saldırısının Sicilya üzerinden değil de Girit üzerinden Yunanistan'a yapılacağı istihbaratı Hitler'in bütün endişelerini doğrular gibiydi. İtalya'daki kara ve hava birliklerinin bir kısmının Yunanistan'a sevk edilmesi emrini verdi. İngiliz gemilerine Akdeniz'i dar eden Alman denizaltıları Sicilya ve Malta açıklarından Girit ve On İki Adalar açıklarına kaydırıldı.

İşte ne olduysa ondan sonra oldu.

Hazırlıklar tamamlanınca Eisenhower, Husky Harekâtı'nı başlattı: Patton komutasındaki 7. Ordu ile Montgomery komutasındaki 8. Ordu 9 Temmuz 1943 sabahı iki koldan Sicilya'ya çıktı.

Hitler de Mussolini de gafil avlanmıştı.

Müttefik Orduları, savunması zayıflayan adada hızla ilerlerken, Roma'da Faşist Parti'nin Büyük Konseyi toplandı. Konsey, yenilgiden Mussolini'yi sorumlu tuttu ve o güne dek ülkenin tek hâkimi gibi görülen *İl Duçe* [Tek Önder] yapılan oylamayla görevden alındı. Hemen ardından Kral Vittorio Emmanuele, Mussolini'yi saraya çağırdı, "Savaş bitti" dedi; görüşme sonunda Mussolini tutuklandı, hapse atıldı. Faşist liderin çöküşü çok ani olmuştu.

Hitler öfkeliydi. Aldatılnuş, oyuna getirilmiş, ihanete uğramıştı. Alman orduları bu defa "yardım" gerekçesiyle İtalya'ya girdi.

O arada 3 Eylül'de Müttefik Orduları Sicilya Adası'ndan İtalya anakarasına çıkmış, Roma'ya ilerliyordu. İtalyan hükümeti 8 Eylül'de teslim olma kararı aldı. Hitler buna izin veremezdi: Almanlar bu defa Roma'yı işgal etti. Müttefik Orduların Roma'ya girip İtalya Harekâtı'nı sonlandırması 5 Haziran 1944'ü bulacaktı; er-

tesi gün Avrupa'daki savaşı sona erdirecek Normandiya Çıkartması Fransa'nın kuzey kıyılarından başlayacaktı.

Müttefikler bakımından Sicilya harekâtının üç amacı vardı: 1- İtalya üzerinde baskı kurarak savaştan çekilmeye, Almanya'yı yalnızlaştırmaya zorlamak; 2- Sovyetler Birliği üzerinde Nazi ordusunun baskısını azaltmak 3- Akdeniz ulaşım yolları üzerindeki Alman tehdidini ortadan kaldırmak.[7] Bu çerçevede Malta Adası'nın stratejik önemi vardı. Malta Libya-Tunus-İtalya üçgeninin ortasında, Akdeniz ulaşım yollarının karakolu konumundaydı. Ayrıca buradaki İngiliz üssü, Almanların Kuzey Afrika harekâtına malzeme taşıyan Alman gemilerini engelleyerek Rommel'in yenilgisinde ciddi rol oynamıştı. Sicilya harekâtıyla Akdeniz'deki Alman tehdidi büyük ölçüde azalmıştı.[8] Sicilya harekâtına dönersek, Hitler, İtalya gibi Avrupa'daki en önemli ortağını yitirmekle kalmamış, fena halde aldatılmış, oyuna getirilmiş, ihanete uğramıştı.

Mussolini'nin ve ardından İtalya'nın savaş dışı kalmasında, İspanya'dan gelen istihbaratta çıkartmanın Hitler'in önceden tahmin ettiği gibi Sicilya değil, sonradan endişe ettiği gibi Yunanistan'dan başlayacağına inanıp oraya kuvvet kaydırmasının büyük payı olmuştu.

Tarihin en kurnaz yanıltma operasyonu

İşin aslı, Müttefikler'in Yunanistan'a çıkartma yapma planı filan yoktu.

Bütün planlar daha Meşale Harekâtı'nın başlamasından önce çıkartmanın Sicilya'ya yapılması üzerine kurulmuştu. Hitler de bunu görmüş, ona göre önlem almıştı; Sicilya (ve dolayısıyla İtalya) savunmasında ısrarı, Müttefikler'in işini zorlaştıracaktı.

Dolayısıyla Hitler'in bundan caydırılması, aklının karıştırılması, dikkatinin ve güçlerinin Rus cephesinden kaydırılması, İtalya savunmasının zayıflatılması gerekiyordu.

Bunu sağlamak için müthiş bir yanıltma operasyonu hazırladı İngiliz karşı-casusluk örgütü ya da başka türlü söylersek İç İstihbaratı MI5.

7. Mehmet Tanju Akad. *Stratejik Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları* II. cilt. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1992. s.398-400.

8. *Collins Atlas of Military History*. Londra: Harper Collins Publishers, 2004. s.136-137.

Eisenhower, Mısır, Cezayir ve Malta'daki müttefik komutanlar Cunningham, Alexander ve Mountbatten ile yazışmasında Sicilya yerine Yunanistan'ı işaret etmemişti. Aslında bu generaller arasında böyle bir mektuplaşma da yoktu. Mektuplar sahte, plan uydurmaydı. Keza bu yazışmanın, cansız bedeni 30 Nisan sabahı İspanya kıyılarında bulunan Binbaşı'nın kurye çantasıyla elden gönderilmesi de.

Binbaşı William Martin'in üzerinden çıkan her şey sahteydi, düzmeceydi; istihbaratçıların lisanıyla "fabrikasyondu."

Güya uçak düşmeseydi iki gün sonra Londra'ya dönüşünde gideceği iki kişilik tiyatro bileti yanıltma amacıyla alınıp cebine yerleştirilmişti. Cüzdanından çıkan nişanlısının resmi değildi; MI5'ta çalışan bir sekreterin fotoğrafıydı. Yine üzerinden çıkan aşk mektupları da MI5 tarafından yazılmıştı. Hatta bir nişanlısı da yoktu. Her şey bir senaryo çerçevesinde uydurulmuş, aslı astarı olmayan ama Almanları olayın gerçekliğine inandırmak üzere üretilmiş sahte "kanıtlardı."

Aynı şekilde Huelva açıklarında düşen bir İngiliz kurye uçağı yoktu, hatta öyle bir kurye uçağı da yoktu. İngiltere ile Cezayir'deki karargâh arasında kurye uçağı seferi de yoktu, o gün müttefiklerin bölgede herhangi bir uçağı da.

Hatta Binbaşı William Martin diye bir kişi de yoktu. Üzerinden çıkan 1907 Galler doğumlu olduğunu gösteren kimlik belgesi, bütün aile geçmişiyle birlikte İngiliz istihbaratı tarafından uydurulmuştu.

Sardunyalı balıkçının bulup İspanyollara bildirdiği cansız beden, Glyndwr Michael isimli, sokaklarda yaşayan, zekâ engelli bir kimsesize aitti. Ölüm tarihi de yalandı, 30 Nisan değildi. Sokakta (yanlışlıkla, ya da intihar amacıyla, üzerine fare zehri sürülmüş ekmek yiyerek) zehirlenmiş halde bulunup getirildiği hastanede 28 Ocak'ta ölmüştü. İç istihbarat MI5 tarafından tembihli askeri adli tabiplik, suda boğulma ile farkı anlaşılamayacak miktarda fare zehri ile ölüm arasındaki farkın (o zamanın teknolojisi ve üstelik savaş koşulları telaşında) otopside anlaşılamayacağı bir beden bulunduğunu bildirmişti. Hazırlığı tamamlanmış operasyonu böylece hemen başlatmak kararı alınmış, adli tabiplerin kontrolünde buz bölmeleriyle takviyeli özel yapım bir tabutta korunarak bedenin bozulmaması sağlanmıştı.[9] Kimsesiz mevtanın bedeni, usulünce İngiliz subayına benzetilip

9. Ben McIntyre. s.48-52.

askeri iç çamaşırlarına varana dek üniforması giydirildikten, cebine –günlük hayatına devam eden herkes gibi– bozukluklar dahil bir miktar para koyulduktan ve bütün sahte belgeler üzerine yerleştirildikten sonra, yine özel bir bölme içinde Kraliyet donanmasına ait *Seraph* denizaltısına yüklenmişti. Denizaltının "Binbaşı Martin"in cenazesini İspanya'nın Huelva şehri açıklarına –uçak kazası süsü vermek için can yelekleri ve alabora olmuş bir botu da etrafa dağıtmayı ihmal etmeden– bırakması da tesadüf değildi. Huelva'daki Alman konsolosluğunun aslında bir Nazi istihbarat üssü olduğunu biliyordu İngiliz istihbaratı; mektubun kısa yoldan adresini bulacağını düşünüyordu.[10]

Yanılmadı da. İspanyol polisi durumu Almanlara, Huelva'daki Abwehr ajanı da hemen Berlin'e bildirmiş, az önce anlattığımız, telaş içinde olan Berlin ise belgelerin düzmece olduğunun ayrımına varamamıştı. Askeri tarihin ve istihbarat tarihinin en zekice hazırlanmış yanıltma operasyonlarından biri böylece işlemeye başlamıştı; kod adı *Mincemeat* [Kıyma] Operasyonu'ydu.

Çifte ajan–çifte çarpı (XX) yöntemi

Operasyonun fikir babası iki İngiliz istihbaratçıydı; Ewan Montagu ve Charles Cholmondeley. Montagu, Yahudi bir ailenin Harvard'da hukuk okumuş, varlıklı çocuğuydu. Savaşın çıkmasıyla birlikte askere alınıp Deniz Kuvvetleri İstihbaratı emrinde, masa başı görevine verilmişti. Cholmondeley ise orta halli bir aileden geliyordu, Oxford'da coğrafya okumuştu. Göz bozukluğu pilot olmasına el vermeyince önce Hava Kuvvetleri istihbaratına, oradan da karşı-casusluk ya da İç İstihbarat örgütü MI5'a atanmıştı. Her ikisi de kimsenin aklına gelmeyen parlak fikirler üretebilen masa başı elemanlarıydı.

Yolları MI5 bünyesinde kurulan Yirminci Komite'de kesişmişti. Başında tecrübeli istihbaratçı John Masterman'ın bulunduğu bu bölümün işi, Dış İstihbarat MI6 ile irtibat içinde İngiltere aleyhine casusluk yaparken yakalanan Alman ajanlarını İngiltere için casusluk yapmak üzere devşirmek, yani "köstebek" yapmaktı. Kabul edenlerin yakalandıkları duyurulmuyor, Almanlar bunların hâlâ kendilerine

10. J. C. Masterman. s.133-137.

çalışmaya devam ettiğini sanıyor ama Berlin'e geçtikleri bilgiler Yirminci Komite tarafından üretilmiş, çarpıtma ya da düpedüz uydurma bilgiler oluyordu.

Bu bilgilerin uydurma olduğu anlaşılmamalı, Alman araştırmalarından temiz çıkmalı, yani yanıltıcı olabilmesi için inandırıcı görünmeliydi. Yanıltma operasyonları farklı düşünen beyinlerin kurgusuna ihtiyaç duyuyordu. Montagu ve Cholmondeley, ileride Başbakan Churchill tarafından "fikir tirbuşonları" diye lakap takılacak kadar parlak fikirlerle çıkıp geliyorlardı. *Mincemeat* Operasyonu da onlardan biriydi. Bu karmaşık senaryo, önce Müttefik Kuvvetler Komutanı Eisenhower'ın sonra da Chruchill'in onayını alarak uygulanmaya başlamıştı.

Burada istihbarat tarihi bakımından ilginç bir ayrıntı ortaya çıkacaktı. Yirminci Komite'ye, yazışmalarda kısaca, Romen rakamlarıyla "XX Komite", koridor argosunda da giderek *Double Cross* denmeye başladı. Bu, hem "Çifte çarpı işareti" olarak komitenin adını ifade ediyor hem de argoda "hile yoluyla aldatma" anlamına geliyordu. Aslında kökü tarih öncesine dayanan ikili ajan ya da "köstebek" uygulaması, Masterman'ın kavramlaştırmasıyla *Double Cross System* olarak her türlü yanıltma, çifte ajan örgütlenmesi, kısaca "çaprazlama" işlerini tanımlar oldu.

Ve çifte ajan sahnede

İşte bu çifte ajanlardan birisi, Mincemeat Operasyonu'nun son halkası olan, Almanların zokayı yutup yutmadığını anlama, yani bir nevi işlemin sağlamasının yapılması konusunda kilit bir rol üstlenecekti.

Almanlar zokayı yutup güçlerini Yunanistan'a kaydırmayacak olurlarsa Müttefik Ordularını Sicilya harekâtında kötü sürprizler bekliyor olabilirdi.

İşte bu aşamada İngiliz istihbaratı, Alman istihbaratı içindeki en önemli köstebeğini devreye soktu.

Eğitimini bizzat Montagu'nun üstlenip sahaya sürdüğü bu kişi, Sırp asıllı Alman istihbarat ajanı Duşan Popov ya da arkadaşlarının çağırdığı üzere Duşko Popov idi.

Popov, Portekiz'in başkenti Lizbon'daki Abwehr istasyon şefi Bin-

başı Ludovico Von Karsthoff ile irtibatlı olarak çalışıyordu. Portekiz İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmiş az sayıda ülkeden biriydi; bu nedenle de her ülkeden casusun cirit attığı bir şehirdi Lizbon.

Montagu, Popov'dan Almanlara bir sahte istihbarat aktarmasını istedi. Alman istihbaratı [İngilizler o şekilde beslediği için] Popov'un İngiliz Kraliyet ailesi dahil üst düzey kaynakları olduğuna inanıyor, ondan gelen bilgiye güveniyorlardı.[11] Talimat uyarınca Popov, Berlin'e bir grup Yugoslav subayın paraşütçü eğitimi verilmek üzere İskoçya'da toplanmaya başladığı bilgisini verdi. Öyle bir şey tabii ki yoktu, amaç Almanların İskoçya ve Yunanistan arazilerinin benzerliği tahlilini yapması, oradan da harekâtın Sicilya değil, Yunanistan'dan başlayacağı ihtimalini öne çıkarmasıydı. Almanlar da tam olarak bu tahlili yaptı. Popov, bu bilginin Berlin'deki yansımasını da Abwehr içindeki bir başka İngiliz köstebeği ve yakın arkadaşı olan Johann "Johnny" Jebsen'den Madrid'de gizlice buluştuklarında öğrendi ve Londra'ya aktardı: Alman denizaltılarına Girit'e gitme emri verilmiş, Sicilya'nın güneyindeki deniz mayın tarlaları da kuzeye, Yunanistan kıyılarına doğru kaydırılmıştı.[12] Almanlar gerçekten *Mincemeat* numarasını yutmuşlardı: Sicilya harekâtına böylece yeşil ışık yakılmış oldu.

Tarafsız topraklarda casus savaşı

İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa coğrafyasında tarafsızlığını ilan eden ülkeler, Portekiz dışında, Vatikan, İsviçre, İsveç ve Türkiye idi. İspanya da kâğıt üzerinde savaşa girmemişti ama Hitler'in iç savaşta verdiği desteğe minnettar kalan Franco, Nazilerden desteğini esirgemiyordu. Tarafsız kalan ülkelerde casusluk şebekeleri, birbirlerinin farkında olup birbirlerini gözlemleyerek rahatça çalışabildi. İstanbul ve Ankara, tıpkı Lizbon, Cenevre, Bern, Vatikan ve Stockholm gibi önemli casusluk faaliyetlerine sahne oldu; ilerleyen bölümlerde göreceğiz. Bu casusluk şebekelerini izleyerek deyim yerindeyse parmaklarını fazla kıpırdatmadan değerli istihbarat toplayan ev sahibi ülkelerin kırmızıçizgisi, kendileri aleyhine faaliyette bulunulmaması idi.

11. Ewen Montagu. *Beyond Top Secret Ultra*. New York: McCann, 1977. s.70-72.

12. Duşko Popov. *Casuslar Casusu*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Koza Yayınları, 1974. s.284-285.

Bu, İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli ayaklarından biri olan İtalya'daki Faşist Mussolini yönetiminin çökmesine, yani Hitler'in en önemli ortağından olmasına ve Müttefik kuvvetlerin Avrupa kıtasına ayak basmasını sağlayan Sicilya harekâtına ciddi katkı veren bir istihbarat çalışmasıydı.

Ama Duşko Popov'un ismini istihbarat tarihine geçiren ve akla gelmedik sonuçlara, örneğin Amerikan Merkezi Haberalma Dairesi CIA'in kurulmasına yol açan bir başka casusluk faaliyeti olacaktı.

İşi bozmak istiyorsan içine gireceksin

Popov'u diğer ikili ajanlardan ya da çifte casuslardan ayıran önemli bir özelliği vardı: İkili oynamak için gönüllü olmuş, Abwehr onu Berlin için çalışmaya zorlayınca kendi ayaklarıyla İngilizlere giderek aynı zamanda Londra için de çalışmaya başlamıştı.

Popov'un Nazi nefreti 1936'da Almanya'nın Freiburg Üniversitesi'nde hukuk okurken başlamıştı. Kendisi gibi zengin bir aileden gelen, pahalı zevkleri, hareketli bir gece hayatı olan Hamburglu Alman arkadaşı Johann Jebsen ile de orada tanıştılar. Popov spor BMW'si, Johann, ya da "Johnny" de üstü açılabilen Mercedes 540K'sı ile övünen tipik zengin çocuklarıydı. Önce Freiburglu kızlarla takılmak için gittikleri öğrenci kulübünde Nazi sempatizanlarıyla özgürlükler üzerine ağır tartışmalara girmeye başlayınca kendisini hapiste bulmuştu Popov. Gestapo sorgusu uzayınca Jebsen, Duşko'nun babasına haber vermek zorunda kalmıştı. Babası nüfuzunu kullanarak Yugoslav başbakanını aramış, o da Popov'un serbest bırakılması için Nazi iktidarının en güçlü adamlarından Hermann Goering'e ricacı olmuştu. Gestapo, Popov'u serbest bıraktı ve Almanya'yı terk etmesi için 24 saat verdi. Jebsen onu Belgrad trenine uğurlamak için İsviçre'nin Basel istasyonuna gelmişti. Duşko "Günün birinde bana ihtiyacın olursa" dedi; "haber salman yeter."[13] Johnny, üç yıl kadar sonra 1940 Şubat'ında Duşko'yu aradı. Belgrad'da buluştular.

Aradan geçen yıllar içinde Jebsen, Alman istihbarat örgütü Abwehr'in elemanı olmuş, dahası gizli operasyonlar birimi olan

13. Duşko Popov. s.24-31.

Brandenburg Tümeni'ne alınmıştı. Popov'a uzun uzun hâlâ Nazi olmadığını, Abwehr'in başında bulunan Oramiral Wilhelm Canaris'in de aslında Nazi olmadığını, Alman yurtseveri olduğunu, bunun Nazilerin kontrolünde olan iç istihbarat örgütü SD'den [*Sicherheitsdienst*–Güvenlik Servisi] farklı olduğunu filan anlattı; zaten katılmaktan başka yolu da kalmamıştı. Abwehr kendisinden yaklaşan işgal harekâtı öncesi Fransız siyasetçilerinden kimlerin Nazi düşmanı, kimlerin kullanılabilir durumda olduğuna dair rapor istemişti. Aslında Berlin'in elinde Paris kaynaklı bilgiler yeterince vardı ama Abwehr bunu farklı kaynaklardan da doğrulamak istiyordu. Popov artık Belgrad'daki büyükelçiliklerce tanınan bir avukattı; duyduklarını anlatabilir, biraz bilgi toplayabilir miydi? O konuşmalar sırasında eski arkadaşına, daha sonra casusluk kariyerini belirleyecek bir cümle söyledi: "Bir işi bozmak istiyorsan, en iyi yolu onun içinde olmaktır."[14]

Popov, arkadaşının teklifine çok bozuldu ama yıllar önce hayatını kurtarmıştı, ona söz vermişti. Diplomatik davetlerde, diplomat ve yabancı şirket temsilcileriyle görüşmelerinde biraz dikkat edince Fransa'da Nazilerle işbirliği yapmaya yakın iki isim öne çıkıyordu: Birinci Dünya Savaşı kahramanı Mareşal Philippe Pétain ve eski Başbakan Pierre Laval.

Raporunu yazdı, "Bu ilk ve son" diyerek Jebsen'e verdi. Ama o peşini bırakmadı. Berlin, raporunu çok beğenmişti. Tanışmak ve onunla çalışmak istiyorlardı. Popov artık kaçamayacağını anladı. Naziler Balkanlara doğru iniyorlardı, Yugoslavya ve Yunanistan'ın işgalinin elinin kulağında olduğu söyleniyordu. Kışları Belgrad, yazları köklerinin olduğu Adriyatik kıyısındaki Dubrovnik'te geçiren ailesinin varlıklarını korumak için yapacağı bir şey kalmadığına inandı. Jebsen onu Almanya'nın "Belgrad Büyükelçiliği'nde çalışan Binbaşı Müntzinger" olarak takdim ettiği bir Abwehr subayı ile tanıştırdı.

Üç yıl önce Naziler tarafından hapse atılan, canını zor kurtaran Popov, böylece Alman istihbaratının ajanı olarak çalışmaya başladı. Artık içerideydi.

Ama o arada bir şey daha yaptı. Jebsen'in "İşi bozmak için içinde yer almak" formülü aklından çıkmıyordu. O nedenle Fransızlar üzeri-

14. Duşko Popov. s.50.

ne verdiği raporu iki kopya hazırlamış, birini elinde tutuyordu. Bir diplomatik davette İngiltere Büyükelçiliği Birinci Kâtibi John Dew'un yanına yaklaştı, tanışıyorlardı. Nasıl Alman ajanı olmak zorunda kaldığını anlattı. Üstelik Almanlar ondan özellikle yakın ticari bağlantılarının bulunduğu İngiltere üzerinde çalışmasını istiyorlardı. Dew kendi ayağıyla gelen fırsatı gördü, Almanlarla görüşmeye devam etmesini, kendisinden haber beklemesini söyledi. Londra'dan onay gelince de onu büyükelçilikteki işi pasaport kontrol görevlisi görünen ama aslında İngiliz Dış istihbaratı MI6'in Belgrad istasyon şefi olan "Spiradis" kod adlı George Lethbridge ile tanıştırdı. Popov, Alman istihbaratına verdiği raporun bir kopyasını da İngiliz istihbaratına verdi; bu onun ilk çifte ajanlık işi oldu.

Playboy avukattan acımasız casusa

Almanlar Popov'dan ticari bağlantılarını kullanarak Londra'ya gitmesini istiyorlardı. Bu İngilizler için eşsiz bir fırsattı; hem Popov'u eğitecek hem Almanların neyi merak ettiğini, dolayısıyla hangi plan hazırlığında olduğunu öğrenecek hem de Almanları yanıltma planlarını birlikte hazırlayacaklardı. "Müntzinger" ona Almanların İngiltere hakkında merak ettiği soruları ezberletiyor, gizli mürekkeple mektup yazmak gibi basit casusluk numaralarını öğretiyor, o da bunları "Spiradis"e aktarıyordu. Yirminci Komite hemen Popov için Londra'da kaynak bulmasına yardımcı olacak bir "Yugoslav kökenli diplomat arkadaş" bile uydurdu; bu en iyi yaptıkları işti.

Popov yol hazırlıkları bahanesiyle Belgrad'daki İngiliz elçiliğine sık sık gidebiliyordu. Ama bu gidiş gelişleri abartınca, arkadaşı Jebsen bir gün onu uyardı: Müntzinger, İngilizlere çalışıp çalışmadığını anlamak için peşine casus takmıştı. Son haftalarda kaç defa İngilizlere gittiği, ne kadar kaldığı gibi ayrıntıların hepsi raporlanmıştı. Neyse ki peşindeki casus bu raporu kendisine iletmişti. Jebsen bu kısmı Alman subaya iletmeyecekti ama dikkatli olmalıydı, çünkü peşine taktıkları casus, Popov ailesinin emektar şoförü Bozidar idi. Gençliğinde Duşko'ya araba kullanmayı öğreten Bozidar ayda iki bin dinara onu satıyordu. Evet, Jebsen emindi, çünkü ödemeleri o yapıyor, raporu o alıyordu.

Duşko beyninden vurulmuşa döndü. Demek ki bu işe başlar başla-

maz BMW'sinin bozulması, babasının emektar ve bir o kadar tembel şoförünün, aile nasıl olsa Dubrovnik'te diyerek kendisini her yere, sadece kadın arkadaşlarına değil, İngiliz Elçiliği'ne de babasının Buick'iyle götürmeye gönüllü olması boşuna değildi. Hemen bir plan yaptı. Madem ona acımasız davranıyorlardı, o da acımasız olacaktı. Daha önce davalarını alıp hapisten kurtardığı yeraltı dünyasından iki müvekkilini buldu, adamlar hâlâ ona minnettardı. Ertesi gece şoförünü, iki sokak ötedeki bir ahbaplarına yürüyerek gidip bir mektup iletmek için evden çıkardı. Ertesi sabah kapıya gelen polisler, aile şoförlerinin tren istasyonunda bir soygun sırasında demiryolcular tarafından vurulup öldürüldüğünü bildiriyordu. Popov, anılarında "Hiçbir yakını yoktu, cenazesine tek çelenk gönderen bendim. Bildiğim kadarıyla Yugoslavya'daki ilk [Nazi] işbirlikçisi böyle öldürülmüştü" diye yazacaktı.[15]

Popov bu olaydan bir sonuç daha çıkartmıştı. Onu Alman istihbaratı Abwehr'e sokan arkadaşı Jebsen, şimdi İngiliz istihbaratı MI6 ile irtibat kurduğunu bildiği halde bunu örtbas ediyor, engellemeye çalışmıyordu. "Çökertmenin en iyi yolu içinde yer almaktır" demesini şimdi daha iyi anlıyordu. Bir de Jebsen'in de aslında çifte oynamaya hazır olduğunu...

Almanlar Popov'a Londra operasyonu için Lizbon istasyonuna bağlı çalışması talimatı vermişlerdi. İngiltere'de Popov'u kontrol edecek kadar güvenecekleri ajanları kalmamıştı; o yüzden operasyon Lizbon'dan yürütülecekti. Ona "İvan" kod adını vermişti Berlin. Bağlı bulunacağı vaka subayı, Abwehr Lizbon istasyon şefi Binbaşı Ludovico Von Karsthoff olacaktı. Tarafsız kalan Portekiz'in başkentinde casustan, istihbarat ağından geçilmiyordu zaten. Ayrıca İngiltere vizesi almak için bir süre Lizbon'da beklemesi de gerekiyordu. Karsthoff, Popov'a cevabını aradıkları sorularla birlikte bir de özel yapım Leica fotoğraf makinesi verdi.

Almanların Popov'dan, öğrenmesini istediği bilgiler gayet üst düzey ayrıntılardı. Çıkartma yapılabilecek sahillerin durumu, İngiltere, Galler ve İskoçya'daki askeri havaalanları, buralardaki uçakların modelleri, sayıları, askeri ve ticari limanlardaki savunma hatları, savaş gemileri, mayın tarlaları bunlar arasındaydı.

Tehlikeli oyun başlıyordu.

15. Duşko Popov. s.57-62.

İngiltere vizesi çıkınca oyunun yeni bir perdesi açılmış oldu. Popov, Londra'da İngilizlerce uzun uzun sorgulandı. Önce, o kanalla geldiği dış istihbarat MI6'in başındaki ordu kökenli Stewart Menzies ve MI5'ın başında, (o zamanlar hâlâ sömürge sayılan) Hindistan polis şefliğinden gelen David Petrie'ye takdim edildi. MI6 ile irtibatı kesilmeden, ama asıl olarak MI5 altında çalışmasına karar verildi; *Double Cross*, yani yanıltma işlerine bağlı olacaktı.

Alman istihbaratında "Ivan" kod adıyla vaka subayı Lizbon'daki Karsthoff'a bağlı olan Popov'un İngiliz istihbaratındaki vaka subayı Bill Matthews olarak belirlendi; bir kod adı da burada verildi: *Tricycle*, yani üç tekerlekli bisiklet. Bu kod ismin takılmasının sebebi, kendi seçtiği iki ajanla birlikte oluşturdukları üçlü bir şebekenin başı olmasıydı. Üçlüden birisi, "Jelatin" kod adını verdikleri Gerda Sullivan aynı zamanda sevgilisiydi (anılarında gerçekten tutulduğunu yazdığı tek kadın o olacaktı). Gerda'nın babası Avusturya Nazi Partisi üyesiydi. Bu referansla onu Abwehr'e de takdim etmiş, çifte ajan yapmıştı. Onu "Balon" kod adlı diğer ajanı, Dick Metcalf'ı da Abwehr'e aldırması izledi.

▸ Sırp playboy Duşko Popov, İkinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren çifte-ajanlardandı. Japonların Pearl Harbor saldırısını Amerikalılara söyledi ama inandıramadı.

İngiliz istihbaratı MI6'in başı Stewart Menzies, Alman istihbaratı Abwehr'deki rakibi Wilhelm Canaris'in örgütüne önemli bir ajan yerleştirmiş olmaktan mutluydu; o ajan kendi çabalarıyla yerleştirilmemiş, kendi gelmiş olsa bile. Oysa aynı sıralarda Sovyet istihbaratı NKVD'nin (KGB'nin öncülü) başındaki Lavrenti Beriya, MI6'in ve Dışişleri'nin en hassas noktalarına –ileride göreceğiz– kendi casuslarını yerleştirmişti ve İngilizlerin henüz ruhu bile duymuyordu.

Popov ise tam gaz işe koyulmuştu.

Londra'da Almanların parasıyla paravan bir ithalat ihracat şirketi kurmuş, burada MI5 tarafından atanan bir sekreterin yardımıyla Lizbon'a askeri sırlar gönderiyordu; tabii bu sırların bir kısmı inandırıcı olması için –Almanların zaten kısmen bildiği– gerçek bilgiler-

den, can alıcı bölümleri ise yanıltma amaçlı "fabrikasyon" bilgilerden oluşuyordu.

Berlin'den talimat: Amerika görevi

Popov anılarında verdikleri bilgiler sayesinde Alman uçaklarının, defalarca üzerinde karton uçak maketleri dizili sahte havaalanlarına tonlarca bomba yağdırdıkları seferler yapmalarını sağladıklarını anlatıyor. Keza, olmayan İngiliz tümenlerinin harbe hazırlık durumlarından, mermisi tükenmiş uçaksavar bataryalarının konumlarına kadar Almanları yanlış hedeflere yönlendirip boşa enerji, zaman ve güç harcatıyorlardı.

Ama aslında İngiltere'nin işi giderek güçleşiyordu.

Korkulan olmuş, Nazi orduları 6 Nisan 1941'de daha önce işbirliği yapan Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgale başlamışlardı. Aslında İtalyan ordusu daha 1940 Ekim'inde Arnavutluk üzerinden başladıkları Yunanistan'ı işgal harekâtını başarıya ulaştırsaydı, Hitler'in Yunanistan'a takviye göndermesine ihtiyaç kalmayacaktı. Ama İtalyanlar kendilerinden hayli zayıf Yunan ordusu karşısında varlık gösterememişlerdi. Hitler bunun üzerine, daha sonra Rusya'yı işgal harekâtında kullanmayı düşündüğü Bulgaristan'daki birliklerini Yunanistan ve Yugoslavya'ya yığmak zorunda kalmıştı. Zaten birkaç ay içinde Hitler, Sovyet lider Josef Stalin'le 1939'da imzaladığı saldırmazlık anlaşmasını bozarak, daha önce Napolyon'un bozguna uğradığı Rus coğrafyasına girmişti; 22 Haziran 1941'de başlayan Barbarossa Harekâtı savaş tarihinin en büyük kara harekâtı olarak kayda geçecekti.[16]

Evet, Sovyetler savaşa girmişti, Hitler'in gücü bölünmüştü ama bu İngiltere'nin yalnızlığına kalıcı bir çare değildi. Güç ve kaynakları tükenmeye başlayan İngiltere'nin Başbakanı Winston Churchill, ABD Başkanı Franklin Roosevelt'i savaşa katılmaya ikna edemiyordu.

O sırada ilginç bir dizi gelişme oldu.

16. İleride göreceğiz, Beriya'nın iki yetenekli süper casusu, İsviçre'deki Leopold Trepper ve Japonya'daki Richard Sorge, birbirlerinden bağımsız olarak, gününe varana dek Hitler'in Rusya'ya saldıracağı istihbaratını Moskova'ya geçmişlerdi. Ancak Stalin, inanmış Batılı komünistler olan ajanlarına değil, Hitler ile anlaşmasına güveniyordu; ajanlarının muhalifi Lev Troçki yanlısı olduklarını sanıyordu, değillerdi ama Stalin o kuşkuyu taşıyordu.

Abwehr, Popov'dan artık İngiltere'yi bırakıp ABD'de çalışmasını istiyordu, orada kendisine daha çok ihtiyaç vardı. Üstelik orada başka hiçbir Alman ajanla irtibat kurmayacak, öğrendiklerini doğrudan Berlin'e aktaracaktı.

Almanlar yeni casusluk alanında kullanmak üzere daha önce bilinmeyen bir teknolojiyi de tanıttılar. Karsthoff, "İlk kullanan sen olacaksın" diye müjdelemişti. "Mikropunkt–Mikronokta" teknolojisiyle sayfalar dolusu bilgi, özel fotoğraf teknikleriyle örneğin bir "i" harfinin noktası küçüklüğüne indirgenebiliyor, böylece herhangi bir yazı içinde, ya da mesela kalemin, gözlüğün, çantanın belli bir yerine yapıştırılıyor, sonra gerektiğinde büyültülerek okunuyordu.[17] İşte Amerika'daki görevinde cevabını arayacağı yüzlerce soruyu artık ezberlemesine gerek yoktu; "mikropunktta" hepsi yazılıydı.

Pearl Harbor'u söyledi, inandıramadı

Yine de soruların üzerinden geçerken Popov'un dikkatini bir şey çekti. Almanların öğrenmek istedikleri bilgilerin, evet bir kısmı beklenebileceği gibi Atlantik kıyısındaki limanlar, havaalanları, gemi filoları üzerineydi. Ama ciddi bir kısmı Pasifik kıyısına aitti, hatta Popov'dan Hawai Adası'na gidip oradan bilgi vermesini istiyorlardı. Sorular arasında Hawai'deki Pearl Harbor donanma üssüne dair olanlar da vardı.[18] Abwehr Popov'a bu bilgilere neden ihtiyaç duyulduğunu söylemedi.

Ancak ABD'ye yola çıkacağı sıralarda eski dostu Jebsen ile Lizbon'da buluşmalarındaki konuşmaları, parçaları zihninde birleştirmesine yol açtı. Berlin Jebsen'i İtalya'ya bir istihbarat araştırmasına göndermişti. Ve aslında araştırmayı isteyen Berlin değil, Tokyo idi. Japon Dışişleri Bakanı Yosuke Matsuoka'nın mart ayında Berlin'e gelip Dışişleri Bakanı Joachim Von Ribbentrop ile görüşmesinin ardından gündeme gelmişti bu talep. Aslında Japonlar kendileri gidip araştırmak istiyorlardı ama güney İtalya'da Japonların görülmesi çok dikkat çekeceği için Abwehr taşeronluğu üstlenmişti.[19]

17. Bugün milyonlarca sayfayı, binlerce fotoğrafı cep telefonlarımızda taşıdığımız bir dönemde bu buluş ilkel gelebilir ama o zaman teknolojik bir sıçrama sayılıyordu; henüz bilgisayar diye bir şey yoktu ortada. Dolayısıyla İngilizler de Almanların bu buluşunu anında öğrenmiş oldu.

18. J.C. Masterman. s.196-197.

19. Duşko Popov. s.166-167.

Japonlar İtalya'da neyin peşindeydi?

Birkaç ay önce, 11 Kasım 1940 sabahı Oramiral Andrew Cunningham komutasındaki *Illustrious* uçak gemisi, refakatinde az sayıda savaş gemisiyle hızla Malta açıklarından kuzeye, İtalya'ya doğru harekete geçmişti. Taranto üssüne 300 kilometre kala *Illustrious*'tan havalanan uçaklar, önce 12, sonra 9'luk iki dalga halinde, gayet korunaklı donanma üssünü vurmuş, birkaç savaş gemisini limanda batırmış, birkaçına hasar vermişti.[20]

İtalyan üssündeki hasar çok ağır değildi ama bu, uçak gemisiyle deniz üssüne baskının savaş tarihindeki ilk örneğiydi: Bundan böyle ne kadar korunaklı olursa olsun, limandaki gemiler tam güvende sayılmayacaktı.

Japonların Taranto baskınına ilgisiyle, kendisinden istenen Pearl Harbor sorularını zihninde birleştiren Popov, Japonya'nın giderek büyüyen petrol darlığını da hesaba katarak, Londra'ya raporunu verdi: Japonlar ABD'nin Pearl Harbor üssüne saldırabilirlerdi.[21] Bu sırada aylardan temmuzdu; Sovyetlere saldıran Alman ordularının Rusya steplerinde ilerleyişi başlamıştı.

Londra "Biz iletiriz" dedi, "ama nasıl olsa Amerikalılar seni ayrıntılı sorguya çekecektir, o zaman anlatırsın."

Acaba İngiltere, saldırı istihbaratı üzerinde özellikle fazla durmamış, belki de ABD'nin böylece savaşa Alman-Japon-İtalyan Mihver Kuvvetleri karşısında girmesini mi ummuştu? Bugüne dek bu konuda kesin bir kanıt ortaya çıkmadı. Ancak İngiliz istihbaratının Pearl Harbor istihbaratı konusunda Amerikalılara fazla ısrar etmemelerinde artık Amerikalıların aksi tutumundan yılmış olmalarının da payı vardı. MI6, FBI ile geçinemiyordu.[22]

ABD'nin o zamanlar bir dış istihbarat örgütü yoktu. Kuvvet komutanlıklarının kendi taktik istihbarat birimleri vardı. İç istihbarat ve

20. Christopher P. O'Connor. "A Taranto-Pearl Harbor Connection." *Naval History Magazine.* Annapolis: U.S. Naval Institute. Aralık 2016. Cilt: 30, No:6, https://www.usni.org/magazines/navalhistory/2016-12/taranto%E2%80%93pearl-harbor-connection

21. Duşko Popov. s.174.

22. Thomas F. Troy. *Wild Bill and Intrepid--Donovan, Stephenson and the Origin of CIA.* New York: Yale University Press, 1996. s.36-37.

karşı-casusluk faaliyetlerini ise FBI [*Federal Bureau of Investigation*–Federal Soruşturma Bürosu] üstlenmişti. FBI'ın başında kurulduğu 1935 yılından beri Edgar J.Hoover bulunuyordu; aslında daha 1924'te FBI'ın öncülü olan Adalet Bakanlığı Soruşturma Bölümü'nün başına gelmişti. Paranoya ölçüsünde saplantıları olan, siyasetçi, bürokrat ve gazeteciler aleyhinde tuttuğu –çoğunlukla cinsel içerikli– fişleme dosyalarıyla yaptığı şantajlarla gücünü artıran, eşi görülmemiş bir sistem kurmuştu. Hedef aldığı kişileri ya komünist, ya da (kendi de eşcinsel olduğu halde) eşcinsel diye teşhir ederek yıpratıyor, devre dışı bırakıyordu. İlerleyen yıllarda Başkan Harry Truman ondan "Bizim Gestapo" diye yakınacak ama o Truman'ın da gidişini görecekti.

Hoover, Popov'a inanmadı. İngilizler Popov'un Alman istihbaratı içinde kendi üst düzey ajanları olduğunu resmi kanallardan bildirmesine rağmen Popov'a hep Alman ajanı muamelesi yaptı. Özel hayatının çalkantılı olduğunu, güvenlik riski oluşturduğunu öne sürdü. (Popov ABD'de Fransız asıllı sinema sanatçısı Simone Simon ile beraberdi ve alışık olduğu şekilde bir partiden diğerine gidiyordu.) Ayrıca Hoover İngilizleri de sevmiyor, onların verdiği bilgiye güvenmiyordu. Hawai'ye gitmesine de izin vermedi.

Neticede Hoover, bu önemli istihbaratı ne Başkan Roosevelt, ne de hükümet içinde bir başka üst düzey yetkiliyle paylaştı. Japonlar altı uçak gemisiyle harekete geçtiğinde dahi Amerikan Deniz Kuvvetleri İstihbaratı hedefinin Java ve Sumatra petrolleri ile Malezya'daki kauçuk ve kalay kaynakları olduğu değerlendirmesini yapıyordu. Hoover kulağının üzerine yatma ve Popov kanalıyla İngilizlerden gelen istihbaratı ciddiye almama tutumunu sürdürüyordu. Japonların *Purple* [Mor] adını taktıkları gizli telsiz haberleşme şifresini kıran Deniz Kuvvetleri İstihbaratı, 6 Aralık günü hedefler arasında Pearl Harbor'un olabileceğini dahi bildirmişti. Yine de Pasifik'teki filolar uyarılmış ama Panama ve San Francisco deniz üsleri tedbir alırken, Japon filosuna daha yakın durumdaki Filipinler ve Hawai, aldırış etmemişti.[23]

Neticede Japonlar 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor'a saldırdı. 11 Eylül 2001'deki El Kaide saldırılarına dek, Amerikan topraklarına yapılmış bu en büyük saldırıda 2.400 Amerikan vatandaşı öldürüldü. 12 savaş gemisi batırıldı, 9'u ağır hasar aldı ve 164 uçak imha edildi. Ja-

23. Mehmet Tanju Akad. s.437.

ponlar, Pearl Harbor'da İngilizlerin bir yıl önce Taranto'da uyguladığı taktiğin gerçekten de aynısını, yalnızca daha büyük ölçekli olarak uygulamıştı. Amerikalıların bu ağır darbeyi Hoover'ın saplantılarının eseri olarak sorgulamaya başlaması yılları alacaktı.[24]

ABD ertesi gün, 8 Aralık 1941'de Japonya'ya savaş ilan etti ve İkinci Dünya Savaşı'nın seyri değişmeye başladı.

CIA'in kuruluşuna vesile oldu

Aslında Roosevelt daha savaşın başlangıç aşamalarında bir dış istihbarat örgütüne ihtiyaç duyduklarını anlamıştı. Nazilerin iktidara gelmesiyle başlayan Avrupa'dan ABD'ye kaçışlar, işgal ve ilhakların ardından artmış, bunlar elçiliklerin başa çıkabilecekleri sınırı aşmış, ayrı ve yarı-askeri bir örgütlenmeyi gerekli kılmıştı.

Roosevelt daha 1940 ortalarında bu amaçla Birinci Dünya Savaşı kahramanı Albay William "Çılgın Bill" Donovan'ı İngilizlerin deneyimlerinden yararlanmak üzere Londra'ya göndermiş, bu çalışmalar sonucu Haziran 1941'de Enformasyon Koordinatörlüğü kurulmuştu. ABD'nin savaşa girmesinin ardından ihtiyaçlar da değişti. Nazi işgali altındaki Avrupa ve Japon işgali altındaki Güneydoğu Asya'da sabotaj eylemleri ve direniş hareketlerine destek verilmesi için gerilla savaşı yürütecek örgütlere ihtiyaç duyuluyordu. Churchill, Paris'in Nazi işgaline uğramasından bir ay sonra, 1940 Temmuz ayında "Avrupa'yı ateşe verin" sloganıyla SOE [*Special Operations Executive*–Özel Operasyonlar İdaresi] birimini (gizlilik amacıyla Ekonomik Kalkınma Bakanlığı altında) kurdurmuştu. Roosevelt de 1942 Haziran ayında koordinatörlükün yine Donovan başkanlığında, OSS [*Office of Strategic Services*–Stratejik Hizmetler Dairesi] adı altında yeniden yapılandırılması talimatını verdi.[25] OSS ve SOE birlikte çalışmaya başladılar.

Tıpkı SOE gibi, OSS de istihbarat örgütü olmaktan çok, özel harekât örgütleriydi; istihbarat da topluyorlardı ama asıl görevleri

24. Thomas O'Toole. "Did Hoover Know of Pearl Harbor?" *Washington Post*. 2 Aralık 1982. https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1982/12/02/did-hoover-know-of-pearl-harbor/7510d069-2ac9-4512-a543-d2ce1aceca7c/?utm_term=.3d72e90ba472

25. Thomas F. Troy. s.19-20.

o değildi. Balkanlarda Nazi-karşıtı direnişe destek verilmesi ve Ege Denizi'ndeki trafiğin kontrolü çerçevesinde Türkiye'de de çalıştılar. İleride CIA'in kuruluşunda önemli görev alacak olan Deniz Binbaşı Frank Wisner Türkiye'de görev yapan bir OSS ajanıydı. İstanbul istasyon şefi olarak sadece Ege değil, Boğazlar ve Batı Karadeniz'i de kapsayacak şekilde bütün Güneydoğu Avrupa operasyonlarından sorumluydu. Nazilerin can damarı sayılan Romanya'nın Ploeşti petrol tesislerinin Ağustos 1944'te Müttefikler tarafından bombalanmasını sağlayan istihbaratın Wisner tarafından toplandığı kayıtlarda yer alıyor.[26]

Wisner, İkinci Dünya Savaşı sonunda saf değiştiren Nazi istihbarat şefi Reinhard Gehlen ve örgütünün Amerikan sistemiyle irtibatlandırılmasını yürüten yetkililerin başındaydı. Gehlen Örgütü'nün saf değiştirmesiyle Avrupa-Asya coğrafyasında beklenmedik bir casus ağına kavuşacak olan ABD yönetiminin 1947'de kuruluşuna karar verdiği CIA işte bu OSS üzerine inşa edilecekti.

Popov'un getirdiği Pearl Harbor istihbaratının FBI tarafından Beyaz Saray'a ulaştırılmaması, CIA'in hem özel olarak dış istihbaratta yoğunlaşacak hem iç istihbarattan ayrı tutulacak hem de doğrudan Başkan'a bilgi verecek bir örgüt olarak kurulmasına neden olmuştu.

Sonun başlangıcı: Normandiya Çıkartması

Popov ABD'den hayal kırıklığıyla dönmüştü ama Avrupa'da işler değişmeye başlamıştı.

Az önce gördüğümüz gibi, Montgomery'nin Rommel'i Mısır'da durdurup geriletmesi, Nazi ordularının yenilmezliği inancını yıkmıştı. Ayrıca ilk defa Hitler bir stratejik hedefini, Süveyş Kanalı'nı alamamış oluyordu. Stalingrad savunmasıyla Alman ordularının geriletilmesi, Hitler'in Azerbaycan petrollerine de ulaşamayacağı anlamına geliyordu. Dostları azalmış, düşmanları birleşmişti; kaynakları ise yavaş yavaş azalmaktaydı.

Bu arada Popov'u Abwehr'e alan arkadaşı Jebsen, kendisinin de çifte ajan olarak İngilizlere çalışmak istediğini söylemiş, Popov ara-

26. Thomas Smith. Jr. *Encyclopedia of Central Intelligence Agency*. New York: Facts on File Inc., 2003. s.245.

cılık yapmış ve o da "Artist" kod adıyla kadroya alınmıştı. Berlin'de, gayet tehlikeye açık konumdaydı. İkilinin çalışmasıyla İngilizler 1943 sonlarında Almanların ilk güdümlü füzesi FZG-76'nın nerede, kaç kilometre menzille, hangi teknik özelliklerle üretildiğine ilişkin bilgileri de edinebildi; daha sonra uzay çağının da kapısını açacak bu ilk roket V-1 olarak bilinecekti.

Nazi savaş makinesi 1944 Şubat ayında, bu defa cephede değil ama karargâhta ağır bir darbe yedi. Hitler Abwehr'in başındaki Amiral Canaris'i sert bir tartışmanın ardından görevden almıştı. Sadece görevden alıp tutuklanmakla da kalmamış, Abwehr'i SS'lerin başı Himmler'e bağlamıştı. Alman dış ve askeri istihbaratı artık –temel olarak polis istihbaratı ve karşı-casusluk rolünü üstlenen– SD'ye bağlı çalışacaktı.[27] Bu durum Müttefik Orduların İtalya'dan sonra Fransa'dan da çıkartma yapmasının beklendiği bir sırada istihbarat akışı ve değerlendirmesine büyük darbe vurmuştu.

Himmler bir süredir Hitler'e Canaris'in Nazi aleyhtarı olduğunu söylüyordu ama bardağı taşıran damla Türkiye'den gelmişti. Alman istihbaratının Türkiye ve çevresindeki örgütlenmesinin iki numarası Erich Vermehren ve eşinin birkaç hafta önce İstanbul'daki MI6 istasyon şefine teslim olup saf değiştirmeleri ortalığı karıştırmıştı. İngilizler, propaganda amaçlı olarak, Vermehren'in ajan listesinin yanı sıra Alman askeri haberleşme şifrelerini de teslim ettiğini basına sızdırmışlardı.[28]

Aslında Alman saha ajanlarıyla merkez arasındaki haberleşme şifrelerini Popov çoktan Londra'ya vermişti. Almanların kırılmaz sanılan askeri Ultra şifresi ise, şifreleme cihazı Enigma ile birlikte bir süre önce kırılmış, Alman haberleşmesi çözülmüştü. İngilizler moral yıkımı amaçlıyordu.

Çünkü artık o şifreleri bilmenin Müttefik Ordular için önemi azalmaya başlamıştı. Çünkü çok daha büyük bir operasyon başlamak üzereydi: Fransa çıkartması, *Operation Overlord* [Derebeyi Harekâtı] koduyla başlıyordu. Ve nasıl İtalya çıkartmasında "Meşale Harekâtı" öncesinde psikolojik savaş taktiklerinin kullanıldığı "Kıyma Harekâtı" ile Almanların hedefi saptırıldıysa, "Derebeyi

27. Heinz Höhne. *Canaris–Hitler's Master Spy.* s.552-554.

28. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

Harekâtı" öncesinde de bir hedef saptırma, yanıltma operasyonu yürütülecekti. *Operation Fortitude* [Metanet Harekâtı] adı verilen bu girişimin amacı, Almanları çıkartmanın Fransa'nın İngiltere'ye en yakın noktalarından olan Pas-de-Calais'e yapılacağına inandırmak, dikkatlerini (ve tabii birliklerini) çıkartma noktası olarak belirlenen daha güneydeki Normandiya'dan uzaklaştırmaktı.

Yirminci Komite bu amaçla elindeki iki iyi ajanının birlikte çalışmasını istedi: Popov ve İspanyol vatandaşı Juan Pujol Garcia.[29]

Ancak daha işin başlarında Popov açısından ciddi bir sorun çıktı. Canaris'in tutuklanmasıyla alt üst olan Abwehr'de iç temizlik başlamıştı. Sorgusunda Popov'u da ele verebilecek bir başka İngiliz çifte ajanı Berlin tarafından tutuklanmıştı. Yine o sırada Jebsen'in Gestapo tarafından –para işlerinden dolayı– tutuklandığı haberi geldi. Londra, derhal Popov'un bütün çalışmalarını durdurdu; böyle bir risk alınamazdı, onun yerine süper ajan kızağa alındı.

Böylece Avrupa'daki savaşın sonunu getirecek Normandiya Çıkartması'nın yanıltma operasyonunda başrol Juan Garcia'nın oldu.

Hitler'i bitiren yanıltma operasyonu

Garcia'nın Alman istihbaratındaki kod adı "Alaric Arabel", İngiliz istihbaratındaki kod adı "Garbo" idi.

Barselonalı, Katalan kökenliydi. İspanya İç Savaşı'nda hem komünistlerden hem de faşistlerden nefret etmiş, İkinci Dünya Savaşı çıkınca da gidip İngilizlere onlar için çalışmaya hazır olduğunu söylemişti. İngilizler şüphelenip geri çevirince başka bir yol denemeye karar vermişti; Franco rejimine karşı, tek başına gölgelerde savaşmaya kararlıydı. Kendisini sahte kimlikle İspanya'nın Lizbon elçiliği çalışanı olarak tanıtarak, diplomatik pasaport sahibi oldu, o zamanlar bu işler daha kolaydı.[30] Bu pasaportla gidip Alman Büyükelçiliği'ne Franco hükümetinin sadık bir üyesi olduğunu, işi gereği sık sık Londra'ya gittiğini ve Nazi davasına daha etkili hizmete hazır olduğunu söyledi.

29. Duşko Popov. s.306.

30. Tomas Harris ve Mark Seaman. *Garbo: The Spy Who Saved the D-Day*. Toronto: Dumdum Group, 2004. s.46.

Abwehr o kadar müşkülpesent değildi. Lizbon'daki yoğun faaliyetin gölgesinde kalan Abwehr'in Madrid istasyonu, İngiltere'den istihbarat sağlayacak bir casus bulduğuna sevinmişti. Berlin de kabul etti. Garcia'yı hemen hızlandırılmış casusluk kursuna tabi tuttular. Görünmez mürekkeple yazma ve okuma, takip edildiğini fark etme, takipten kurtulma, buluşma yöntemleri gibi temel şeyler... Sonra yanına biraz para ve bir de şifreleme rehberi verip görevini bildirdiler: Londra'ya gidecek ve orada İngiltere çapında bir haber alma şebekesi kuracaktı.[31] Garcia Londra'ya gitmedi. Onun yerine Lizbon'a gitti. Bir İngiltere turizm rehberi alıp Lizbon Şehir Kütüphanesi'ne kapandı. İngiltere ve Londra'yla ilgili magazin dergilerine kadar ne bulduysa okudu, savaş haberleri veren filmleri izledi. İngiliz demiryolu tarifelerine bakarak güya seyahat ediyormuş gibi masraf faturaları hazırlayıp Almanlara gönderiyordu.

Bu hummalı çalışmanın bir amacı vardı. Garcia, hayali bir casus şebekesi kurmuştu, İngiltere'ye ayak dahi basmadan Almanlara hayali bilgiler satıyordu. Almanlar çok memnundu. Bilgiler gerçek olmasa da o kadar gerçekçiydi ki, Almanların gizli haberleşme şifresi Ultra'yı kırarak dinlemeye başlayan İngilizler dahi inanmaya başladı. MI5 İngiltere'deki varlığından haberdar olmadığı bu casus şebekesini çökertmek için bir köstebek avı dahi başlattı. Ama bir süre sonra bu şebekenin Almanlara yanıltıcı bilgi verdiğini fark ettiler; Alman donanması bir defasında olmayan bir filoyu avlamak için denizlerde dolaşıp durmuştu.

Neticede, 1942 Nisan'ında Garcia'yı bulup Londra'ya getirdiler. Böyle hayal gücü olan bir eleman kolay ele geçmezdi. Hemen MI5'ın yalan haber fabrikası Yirminci Komite'ye alındı, İspanyolca bilen Tomas Harris'i onun vaka subayı yaptılar. İkilinin kimyası tuttu, birlikte uydurmaya başladılar. Bir aşamada Almanlara güya istihbarat veren tam 27 hayali kaynaktan bilgi alıyorlardı. Bunlar arasında Hollanda Kraliyet Hava Yolları (KLM) uçuşlar görevlisi de vardı, Glasgow'da yaşayan Venezuelalı işadamı da; tamamı uydurmaydı. Almanlar bir seferinde neden bir İngiliz filosunun okyanusa açılmasını öğrenemediklerini sorunca Garcia'nın cevabı hazırdı: Adam ölmüştü. Yerel bir gazeteye bastırılan sahte ölüm ilanını kanıt olarak gönderdi.

31. "Agent Garbo." United Kingdom Security Service, MI5 History. https://www.mi5.gov.uk/agent-garbo

İngilizler kontrolü ele aldıktan sonra Garcia aracılığıyla gerçek istihbarat da sağlamaya başlamışlar, böylece Garcia'nın Almanların gözündeki güvenilirliği artmıştı.

Eğer yaklaşan Müttefik çıkarması hakkında güvenilir bilgi alacakları bir kaynak varsa, işte o Garcia idi.

Canaris gibi usta istihbaratçıları ve ekibini, siyasi ayak oyunlarına kurban veren Hitler, bunun faturasını ağır ödeyecekti.

Çıkartmanın kodu olan *Overlord* [Derebeyi] Harekâtı'nın psikolojik ayağı olan *Fortitude* [Metanet] Harekâtı Ocak 1944'te başladı. Almanların dinlediğinden emin oldukları yüzlerce sahte telsiz haberleşmesiyle hayali ordular bir yerden bir yere sevk ediliyor, olmayan havaalanlarından filolar uçuruluyordu. Kartondan uçak maketleri, tank maketleri, keşif uçuşu yapan Alman casus uçaklarına istedikleri kanıtı veriyordu.

Yanıltma operasyonu çerçevesinde hayali bir ordu bile kurmuşlardı. Bu hayalet ordu, Müttefikler'in elindeki en iyi tank savaşçılarından General Patton komutasında 11 tümen altında toplanmış 150 bin askerden oluşan Birinci Amerikan Ordu Grubu (FUSAG) idi. Hiç kurulmamış bu ordunun karargâhlarıyla bitmek bilmeyen yazışmalar yapılıyor, telsiz emirleri yayınlanıyor, bu dev ordunun Dover Boğazı'nın karşı kıyısındaki Pas-de- Calais'e çıkma hazırlığının Almanlarca anlaşılması isteniyordu. Diğer yandan Garcia, sahadaki sözde ajanlarından aldığı bilgilere göre çıkartmanın Pas-de Calais'e yapılacağını bildiriyordu Berlin'e; yani Berlin açısından aynı kalemden çıkan bilgi iki kaynaktan da doğrulanmış görünüyordu. Neticede, Almanlar 15. Ordu'yu boşu boşuna Calais'de beklettiler, 6 Haziran sabahı çıkartmanın bütün yükü Alman 7. Ordusu'nun üzerinde kaldı.[32] Hatta Normandiya Çıkartması başladıktan sonra bile, Rommel'in bütün uyarılarına karşın Alman Batı Orduları Başkomutanı Mareşal Gerd Von Rundstedt, Normandiya cephesine takviye göndermek yerine 15. Ordu'yu yerinde tuttu. Çünkü Garcia Almanlara, Normandiya Çıkartması'nın yanıltma amaçlı olduğunu, asıl çıkartmanın Calais'den yapılacağını söylüyordu. Hitler ve ekibi çöküşün eşiğinde dahi işi bilenlerin söylediklerine değil, duymak istediklerine inanıyorlardı.

32. Mehmet Tanju Akad. s.411-412.

O kadar ki, daha Normandiya Çıkartması'nın başlarında, Temmuz 1944'te OKW [*Oberkommando der Wehrmacht*–Alman Genelkurmayı] Juan Garcia'ya şifreli bir mesaj çekerek Nazi davasına katkılarından dolayı Demir Haç Nişanı ile ödüllendirildiğini bildirdi. Ondan birkaç ay sonra, Aralık 1944'te de Garcia bu defa Britanya İmparatorluk Nişanı ile ödüllendirildi. Garcia bu iki nişana birden sahip olan tek insandı.

Açığa çıkmayan nadir casuslardan

Juan Garcia'nın casus kimliği açığa çıkmadı. Üzerindeki gizem perdesi savaştan sonra da devam etti. Nazi artığı radikal grupların intikam almasından endişe ediyordu; MI5'ın verdiği destekle 1949'da Angola'da sıtmadan öldüğü duyuruldu. Artık Londra'da yaşayan –boşandığı– eşi ve iki çocuğu da onu öldü bildi. Oysa Juan Garcia kimliğiyle Venezuela'nın Languillas şehrine yerleşip bir kitapçı açmıştı. Ta ki Nigel West takma ismiyle istihbarat araştırmaları yapan tarihçi (ve Muhafazakâr Parti milletvekili) Rupert Allason peşine düşüp onu bulana kadar. Allason onu İngiltere'ye getirdi, şerefine Buckhingham Sarayı'nda Kraliçe Elizabeth'in kocası Prens Philip'in katıldığı bir tören düzenlendi. Çıkartmanın 40. yıldönümünde, 6 Haziran 1984'te Normandiya sahilinde düzenlenen anma törenine katıldı. 1988'de Caracas'ta 76 yaşında öldü.

Savaşın sonunu biliyoruz. Müttefik Ordular Batı Avrupa'daki Nazi işgalini geriletirken Sovyetler de Rusya ve Doğu Avrupa'da adım adım ilerleyerek 9 Mayıs 1945'te iki koldan girdikleri Berlin'de Nazi iktidarının sona erdiğini ilan ettiler. Hitler, sonunun geldiğini çok geç anlayarak 30 Nisan'da sığınağında intihar etmişti.

Popov gerçek hayattaki James Bond muydu?

Arkadaşı Jebsen'in tutuklanması ile kızağa alınan Popov, bir de onun öldürüldüğü haberiyle sarsıldı. Ancak MI6 Nazilerin hâlâ onun çifte ajan olduğunu anlamadıklarını fark edince, savaşın sonuna dek İngiliz istihbaratına çalışmaya devam etti.

Sonra sessizliğe büründü. Casusluk yaptığının bilinmesini istemiyordu. Ta ki Yirminci Komite'nin başı John Masterman 1972'de yayımladığı *The Double Cross System* kitabında kimliğini deşifre edinceye kadar. Madem anlaşma bozuldu diyerek, Popov da 1974'te otobiyografisi niteliğinde *Spy/Counterspy* kitabını baskıya verdi; kitap aynı yıl Koza Yayınları tarafından *Casuslar Casusu* adıyla Türkçe çevirisiyle yayımlandı.

Bu kitapta, Ian Fleming'in casusluk romanlarındaki James Bond tiplemesinin kendi başından geçen bazı olaylarla benzediğini de yazdı. Örneğin 1953'te yayımlanan ilk James Bond romanı olan *Casino Royale*'deki blöf sahnesi aynıyla vakiydi. Lizbon yakınlarındaki Estoril'de, Hotel Palacio Estoril'in kumarhanesinde, cebinde MI6 parasıyla yaptığı blöfle rakibini kaçırması tasvir ediliyordu. Popov, o sırada Ian Fleming'in de orada olduğunu, çünkü kendisini gözetmekle görevli MI6 ajanı olduğunu açıkladı. Lizbon'da tanışmışlar, birkaç kere görüşmüşlerdi.

Evet, gerek istihbarat gerek edebiyat tarihçilerine göre, Fleming, James Bond tiplemesini kurgularken Popov'dan esinlenmişti.

Böylece edebiyat dünyası, ünlü yazar Fleming'in casus geçmişini de öğrenmiş oldu. Fleming hem Deniz Kuvvetleri istihbaratı hem MI5 hem de MI6'te görev yapmış, beyin takımı sayılan ekiptendi. 1942'de kurulmasına önayak olduğu özel harekât birimi 30AU [*Assault Unit 30*–Saldırı Gücü 30] Enigma cihazının gelişmiş bir modelinin ele geçirilmesi dahil pek çok gizli operasyonda görev almıştı; kendisi hiçbir harekâtta fiilen yer almamış, komuta etmişti. Fleming Normandiya Çıkartması'nın planlamasında da görev almış istihbaratçılardandı.

Çoğu önemli casus gibi Fleming'in yolu da Türkiye'den geçmişti. Fleming, İngiliz polis teşkilatı Scotland Yard başkanının basın müşaviri kimliği altında 5 Eylül 1955'te İstanbul'da Hilton Oteli'nde düzenlenen Uluslararası Polis Konferansı'na katılmıştı. Ertesi gün Türkiye 6-7 Eylül saldırılarıyla sarsıldı.[33] Hilton Oteli, saldırıların merkezi İstiklal Caddesi'ne yürüyüş mesafesindeydi. Dünya 6-7 Eylül'ü 11 Eylül tarihli *The Sunday Times* gazetesinde Ian Fleming imzasıyla okudu. Gazeteci Safa Kaplan, Fleming'in olaylardan Nazım

33. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. s.105-108.

Kalkavan'ın bilgilendirmesiyle haberi olduğunu yazdı.[34] Fleming'in 1957'de yayımladığı Bond klasiklerinden *Rusya'dan Sevgilerle* romanının merkezi de İstanbul'du: İstanbul'daki İngiliz-Amerikan/Sovyet mücadelesi, yeni başlayan Soğuk Savaş'ın izlerini taşıyordu.

Fleming 1961'de ağır içki ve sigara tiryakiliğine bağlı kalp krizi sonucu öldü. Popov biraz daha uzun yaşadı ama ömrünün son yıllarını aşırı içki ve sigara kullanımı nedeniyle yatağa bağlı geçirdi; 1981'de 69 yaşında öldü.

Ama Fleming'in kendisini örnek alıp çizdiği James Bond tiplemesini hiç beğenmedi. "Doğrusunu isterseniz" diye yazmıştı anılarında; "Bond'un bir casus olarak kırk sekiz saat bile iş başında kalabileceğinden kuşkuluyum."[35]

Ne de olsa tecrübe konuşuyordu.

▸ İleride ünlü bir yazar olacak olan Fleming, James Bond karakterini Duşko Popov'dan ilham alıp kurguladı. Kendisi de bir İngiliz istihbarat subayıydı.

34. "Nazım Kalkavan, Ian Fleming'in Roman Kahramanı Oldu." *Hürriyet*, 6 Eylül 2001.

35. Duşko Popov. s.175.

4

Casus Çiçero'nun hırsı Türkiye'yi savaştan korudu

Arkadaşlarının "Nele" diye çağırdığı Cornelia Kapp, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'daki Almanya Büyükelçiliği'nde sekreter olarak çalışıyordu, 23 yaşındaydı. Daha önce ABD'nin Cleveland şehrinde başkonsolos olan babası Karl Kapp da Amerika'nın iki yıl önce konsolosluğu kapatıp diplomatları sınır dışı etmesi üzerine, başkonsolos olarak atandığı Sofya'ya ailesiyle birlikte gelmişti.

Cleveland'dan sonra Sofya genç Nele'ye sıkıntı veriyordu. Neyse ki talih karşısına Cleveland'da öğrenciyken sevgili oldukları bir genci Sofya'da da çıkarmıştı. Bu genç, Amerikan askeri istihbaratında çalışıyordu. Bağlı bulunduğu karargâh Türkiye'ydi ama geçici görevle Sofya'ya gelmişti. Nele'nin aklına kapağı Türkiye üzerinden Amerika'ya atma fikrini o düşürdü. Bu arada genç, Nele'yi Amerikan askeri istihbaratına muhbir yapmayı da başardı ama Nele o kadar alt düzeydeydi ki, ispiyonlayacağı bir bilgi bile yoktu elinde.

Amerikalının geçici görevi bazı hedef belirleme ve sabotaj konularını içeriyordu. Bulgaristan 1941'de ülkeyi işgal eden Nazi ordularının kuklası Çar III. Boris tarafından yönetiliyordu. Çar 1943 Ağustos'unda ölünce Adolf Hitler'in talimatıyla yerine 6 yaşındaki oğlu, II. Simeon adıyla tahta geçirilmişti.[1] Cleveland'lı genç ise bir OSS ajanıydı. OSS, ABD Başkanı Franklin Roosevelt'in 7 Aralık 1941'de

1. Simeon Borisov Sakskoburggotski, ileride, 2001 yılında 64 yaşında Bulgaristan başbakanı seçilecekti.

Japonların Pearl Harbor saldırısının ardından kurdurduğu örtülü operasyonlar örgütüydü. OSS'nin Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Balkanları kapsayan güneydoğu Avrupa bölümü İstanbul merkezli olarak çalışıyordu; başında Frank Wisner adında bir deniz subayı vardı.

OSS ve İngiltere Başbakanı Churchill'in kurdurduğu örtülü operasyonlar örgütü SOE [*Special Operations Executive*–Özel Harekât İdaresi] tarafından sağlanan istihbarat ve hedef belirleme sayesinde İngiliz uçakları 14 Kasım 1943'te Sofya'ya bomba yağdırdı.

Yüzlerce kişi öldü ve yaralandı. Nele ise korkudan sinir krizi geçirdi. Babasından onu hiç değilse Türkiye'ye göndermesini istedi; Türkiye tarafsızdı, bombalanma tehlikesi yoktu, hem yakındı da.

Babası durumu aralık ortalarında kurye göreviyle Sofya'ya gelen Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği basın ataşesine açtı. O da dönünce Büyükelçi Franz Von Papen'e.

Papen, Büyükelçiliğin Ticaret Ataşesi Ludwig Moyzisch'in o günlerde işinin başından aşkın ve yardıma ihtiyacı olduğunu biliyordu. İşlerinin yoğunluğu savaşın ortasında Türk-Alman ticaretinin yoğunluğundan kaynaklanmıyordu. Aslında Moyzisch ticaret ataşeliği filan da yapmıyordu. Bu yalnızca paravan göreviydi; asıl işi Nazi karşı-casusluk örgütü SD'nin[2] Türkiye istasyon şefliği idi. Ve Moyzisch o günlerde gerçekten de İkinci Dünya Savaşı'nın en ilginç casusluk olaylarından birinin asli aktörleri arasındaydı. Gizlilik gerektirmeyen rutin işleri için bir yardımcı sekretere ihtiyacı vardı. Böylece Nele, Ocak 1943 itibarıyla halen aynı yerde, Atatürk Bulvarı 114 numarada bulunan Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nde çalışmaya başladı.[3]

Başlar başlamaz da Cleveland'lı delikanlıyı buldu; onu kurtuluş bileti olarak da görüyordu. Yeni görevini söyledi, Nazilere karşı yardım edebileceğini, karşılığında para değil, Amerika'ya yerleşmek için yardım istediğini açıkladı. ABD Büyükelçisi Laurence Steinhardt, dosyayı askeri ataşeliğe havale etti ve bu yolla Nele'nin kontrolü OSS'ye kaldı. Nele, bildiği her şeyi hemen iki bina aşağıdaki ABD Büyükelçiliği'ne

2. Yüksel Pazarkaya. *Ajan X – İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası'nın Türkiye Politikası*. İstanbul: Tüyap Yayınları, 2014. s.22-23.

3. Richard Wires. *The Cicero Spy Affair–German Access to British Secrets in World War II*. New York: Enigma Books, 2009. s.168.

aktarmaya başladı. Sadece rutin yazışmalar ve tercümelerle ilgileniyor olsa da aktardığı bilgiler arasında Türkiye ve Ortadoğu'da Moyzisch'in yönettiği bazı Alman ajanlarının ismi de vardı.[4]

Nele, yardımcısı olduğu sekreterin hasta olduğu bir mart günü Berlin'den Moyzisch'e gelen bir zarfı açmış bulundu. İçinden "Çiçero" kod adlı bir casustan gelen bilgilere verilen cevap vardı. Bu acaba her telefon ettiğinde büroyu bir telaşın aldığı, müdürünün telefonda konuşurken ya da oraya geldiği bir iki durumda hepsini odanın dışına kışkışladığı kişi olmasındı? Bir kere o aradığında Çiçero dendiğini duymuş, hatta bir defasında kapı aralığından görür gibi olmuştu. Amerikalılara hemen Almanların İngiliz Büyükelçiliği'nde "Çiçero" kod adlı bir casusları olduğunu söylemeliydi.

Ama o zarfı açması başına bela olacak gibiydi. SD yetkilileri hemen soruşturma açmak istediler. Ama Moyzisch genç sekreteri korudu, zarfın üzerine her zamanki gibi "kişiye özel" damgası vurulması unutulmuş, o da bilmeden açmıştı.

Casus şefi genç çalışanını korumuştu ama sinirlerinin giderek bozulduğunu, bu işe uygun olmadığını da düşünmeye başlamıştı. Nele, hava değişimi için Almanya'ya gönderileceğini anladığında Paskalya Yortusu tatilini fırsat bilerek 6 Nisan'da Amerikan elçiliğinin kapısına dayandı; artık dönemezdi, tehlikedeydi, onu korumak, Amerika'ya göndermek zorundaydılar.

Ama Amerikalıların tarafsız olan Türkiye'den bir Alman vatandaşını, hem de ajan sayılabilecek bir kişiyi kaçırmaya çalıştıkları ortaya çıkarsa ciddi sorun olurdu. Tam o sıralarda Kahire ve Adana'da yapılan görüşmelerde Churchill ve Roosevelt, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü Almanlara karşı Türkiye'nin de savaş açmasına ikna etmeye çalışıyorlardı.

Toros Ekspresi'yle kaçırılan kadın casus

Bunun üzerine en heyecanlı casusiye film senaryolarını yaya bırakacak bir plan yaptılar.

Amerikan elçiliğinde fizik olarak Nele'ye benzeyen bir çalışan bu-

4. Dorothy J. Heatts. "Footnote to Cicero." CIA Center for the Study of Intelligence. "Gizli" olmaktan çıkması 18 Eylül 1995; yayım tarihi 8 Mayıs 2007. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol1no4/html/v01i4a06p_0001.html

lundu. Nele'nin saman sarısı saçları da sekreterinki gibi siyaha boyandı, aynı elbiseleri giydiler. Hem güneye, Adana-Bağdat istikametine giden Toros Ekspresi hem de güneyden gelip kuzeye, İstanbul'a giden Toros Ekspresi, Ankara Garı'na aynı anda girip, mola veriyor, sonra bitişik peronlardan aynı dakikalarda ters yönlere doğru hareket ediyorlardı. Plan bunun üzerine kurulacaktı.

Bir grup Amerikan askeri, dikkat çekip muhtemel bir takibi kolaylaştırmak amacıyla olabildiğince şamatayla "kızları evlerinden alarak" arabalarla gara gittiler. Güneye giden Toros Ekspresi'nin son vagonuna doluştular. Yalnız Nele, dublörünü geride bırakarak birkaç vagon ileri yürüdü ve hareket etmek üzere olan kuzey Toros Ekspresi'ne atladı, o tren için de bileti yanındaydı. Böylece grup, Almanlar ya da Türk emniyeti tarafından takip edilmişse bile güneye giden trende aranacaktı.

Planın ikinci aşaması için Ankara'dan sonraki ilk istasyon olan Ayaş'ta bekleyen bir Amerikan ajanı vardı. Güya Nele ile balayı seyahatleriydi bu, yataklı vagon alınmıştı. Ne yazık ki son anda işi çıkmış, Ankara'da treni kaçırmış, ama arabaya atlayıp Ayaş'ta yetişmişti. Rüşveti cebe indiren Ayaş'taki kondüktör, o zamanın koşullarında bir yolcunun, gardan arabayla Ayaş istasyonundaki trene yetişmesinin imkânsız olduğunu aklına bile getirmeden Amerikalıyı vagona aldı.

İkili İstanbul'a kadar da gitmedi. İstanbul'da SD ajanları bekliyor olabilirdi. O nedenle, gecenin bir yarısı Balıkesir'de indiler. Balıkesir'de –Türk hükümetiyle gizli anlaşma çerçevesinde– havaalanı yapımı için işçi kılığında çalışan İngiliz askerleri onları karşıladı. Bir İngiliz kamyonuyla İzmir'e geçtiler. Yunan Adaları'ndan OSS'nin kiraladığı irice bir tekne onları İzmir'den alıp Kıbrıs'a bıraktı. Oradan da son durak ABD olmak üzere Kahire'deki İngiliz karargâhına kaçırıldılar.[5]

Bu arada Ankara'da Amerikalılar İngilizleri büyükelçiliklerinde Çiçero kod adlı bir casus olduğundan haberdar etmişlerdi ve meşhur Çiçero casusluk olayı da böyle patlamıştı; ya da bu sadece Amerikalıların biraz da İngilizlerin beceriksizliğini iğnelemek için ortaya attıkları hikâyeydi ki Türkiye'de de buna inanıp yazanlar oldu.

Üzerinden elli küsur yıl geçtikten sonra açığa çıkan bilgilerin de

5. Dorothy J. Heatts. "Footnote to Cicero."

gösterdiği üzere, bu anlatılanlar gerçekten olmuştu ve gerçekten de Nele sayesinde Çiçero artık üçüncü tarafların da bildiği bir olgu haline gelmiş, sır olmaktan çıkmıştı. Ama doğrusu Çiçero konusu bir süredir patlamıştı ve Nele onu Amerikalılara söylediğinde Çiçero'nun 1943 Ekim sonunda başlayan baş döndürücü casusluk macerası 1944 Mart sonlarında artık kapanmıştı. Yani Nele, Çiçero'yu Amerikalılara söylediğinde zaten olay bitmişti.

"Çiçero" kod adının istihbarat çevrelerinde dolaşır olması, açığa çıkması biraz daha önceydi.

Londra'nın, Ankara Büyükelçiliği'nden bir sızıntı olabileceğine dair ilk kuşkusu aslında 1943 Aralık ortalarında başlamıştı.

Nazi karargâhında bir Amerikan casusu

Türkiye gibi tarafsızlığını ilan etmiş olan İsveç'in başkenti Stockholm'deki Amerikan Büyükelçiliği Almanların ABD, İngiltere ve Türkiye arasındaki (4-6 Aralık 1943) Kahire Konferansı üzerine bilgi sahibi olduklarını öğrenmişti. Bunu yine Stockholm'deki Macaristan Büyükelçiliği'nden duymuşlardı. Macaristan, Nazilere bağlı bir kukla hükümet tarafından yönetiliyordu ve bilginin kaynağı da Macaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğu idi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu konferans için Kahire'ye gittiği dahi açıklanmamıştı oysa. İnönü, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen ve heyetler trenle Adana'ya hareket etmiş, buradan Roosevelt'in yolladığı özel uçakla Kahire'ye uçmuşlardı.

Ama toplantı üzerinden daha birkaç gün geçmiş geçmemiş, sadece İngilizlerin ve Türklerin bildiği sırlar, Türkiye'den çıkıp Almanlar üzerinden Macaristan ve İsveç'i dolaşarak Amerikalılara ulaşmış, onlar da İngilizleri haberdar etmişti.[6]

İngilizler bu aşamada olayın üzerinde fazla durmadı. Ama 1 Ocak'ta (yine tarafsızlığını ilan ederek kaçınılmaz olarak casusluk sahnesi haline gelen) İsviçre'nin başkenti Bern'deki İngiliz dış istihbaratı MI6'in istasyon şefi Frederick Vanden Heuvel, aynı şehirdeki OSS Avrupa operasyonları şefi Allen Dulles'ten yazılı bir istihbarat

6. Richard Wires. s.126-127.

uyarısı aldı. Bu notta (ileride CIA başkanlığı yapacak olan) Dulles, Ankara'daki Alman Büyükelçisi Papen'in Berlin'e gönderdiği şifreli telgrafların kopyasını elde ettiklerini, bu bilgilerin İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nde bir Alman casusunun varlığına işaret ediyor olabileceğini söylüyordu.

Dulles aynı bilgiyi Washington'daki müdürü William Donovan'a da iletmişti. Tabii bu bilgilere nasıl ulaştığını da..

Olaylar zinciri ağustosa, yani "Çiçero" kod adlı ajanın Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Alman Büyükelçiliği'ne bilgi sızdırmaya başlamasından iki ay kadar önceye dayanıyordu.

Bern'deki OSS şefi Dulles'ın yardımcısı Gerald Meyer o 18 Ağustos sabahı Basel'deki banker arkadaşı Paul Dreyfuss'tan bir telefon almıştı; Ernest Kocherthaler isimli bir arkadaşını kabul edip görüşmesini istiyordu. Dreyfuss iyi bir kaynaktı, Meyer kabul etti. Alman asıllı İspanyol vatandaşı Kocherthaler, İspanya İç Savaşı patladığında ülkesini terk edip İsviçre'ye yerleşmişti. Alman Dışişleri'nde kritik görevde bir arkadaşı vardı, Nazi karşıtıydı, elindeki bilgilerle Nazilere zarar vermek istiyordu. Önce İngiliz istihbaratı MI6'e başvurmuşlar ama karşılığında para istemediği için İngilizler bunu Nazi tuzağı sanıp geri çevirmişlerdi. Şu anda kurye göreviyle kısa süreliğine Bern'deydi, görüşmek isterler miydi?

Amerikalılar görüşmeyi kabul etti, ertesi sabah, Meyer'in evinde buluştular. Meyer, amiri konumundaki Dulles'ı asistanı olarak tanıtarak görüşmeye aldı. Kaynak Fritz Kolbe idi; 43 yaşındaki diplomat, Alman Genelkurmayı'nın (OKW) Dışişleri Bakanlığı'ndaki irtibat subayı olan Karl Ritter'in yardımcısıydı. Kilit önemde bir görevdi, Dışişleri ve Genelkurmay arasındaki yazışmalar, o arada istihbarat bilgileri hep o masadan geçiyordu.

Kolbe'nin tek isteği vardı, Nazilerin yenilgisi sonrasında yargılanmamak, kendi ülkesinde sakin bir hayat sürmek. Amerikalılar Kolbe'nin samimiyetine inandı, onu "George Wood" kod adıyla OSS ajanı kaydettiler.[7]

7. Anthony Quibble, "Alias George Wood." CIA Center for the Study of Intelligence. "Gizli" olmaktan çıkması 22 Eylül 1993, yayım tarihi 8 Mayıs 2007. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol10no1/html/v10i1a06p_0001.htm

Portakal kasalarında kaçak volfram teslimatı

Kolbe ilk belge aktarımında, şifresi çözülmüş 16 kriptoyu, yani gizli telgraf örneğini Amerikalılara verdi. Bunların incelenmesiyle ortaya çıkan bilgilerle Müttefikler somut adımlar atmaya, sonuç almaya başlamıştı.

Örneğin, tarafsız görüntüsü altında Nazilere destek olan İspanya'daki Francisco Franco yönetiminin Arjantin'den Almanya'ya silah yapımı için önem taşıyan çeliğin sertleştirilmesi işleminde kullanılan volfram madeni kaçırdığı; üstelik de ABD üzerinden. Portakal kasaları arasına gizlenen değerli maden, Amerikan limanlarını terk ettikten sonra Atlantik Okyanusu'nda buluştuğu Alman denizaltılarına aktarılıyor, öyle kaçırılıyordu. Amerikalılarla işbirliği içinde geminin limandan hareket saati son anda değiştirilerek Alman denizaltısıyla belli bir saatte, belli bir koordinat için ayarlanan buluşmaları kaçırtılıyor, gemi çevrilerek volframa el konuyordu. Müttefikler bu stratejik kaçakçılığı cezalandırmak amacıyla İspanya'ya yakıt ambargosu uygulamaya başlamıştı.[8]

Sonra, yine ilk gelen telgraflarla Almanya'nın Dublin Büyükelçiliği'nde kurulmuş bir korsan telsiz istasyonunun Müttefik gemilerinin telsiz haberleşmesini parazit yaparak bozduğu anlaşılmış, İrlanda hükümetine baskı yapılarak bu yayın susturulmuştu. Keza Amerikalılar, 1 Ağustos'ta Nazilerin kontrolündeki Romanya'nın Ploeşti petrol rafinerisinin B-24 Uçan Kaleleri tarafından bombalanması sonrasında Almanların hasar tespit raporlarını da sıcağı sıcağına bu telgraflardan öğrenmişlerdi.

Kolbe Amerikalılara savaş sonuna dek 1.600 kadar belge sızdıracaktı. Bunlar sayesinde Müttefikler, örneğin Almanların büyük çıkartmayı Normandiya değil Calais'den bekleyip ona göre tedbir aldığından emin olmuşlardı. Yani çifte ajan Juan Garcia'nın başrolü oynadığı yanıltma harekâtı *Operation Fortitude* başarıya ulaşmıştı.[9] Bir sonraki yıl Almanların V-1 ve V-2 roket programları ve ilk icat edilen jet uçağı olan *Messerschmitt Me 262* hakkında değerli bilgileri de o aktarmıştı.[10]

8. Edward P. Morgan. "The Spy that Nazis Missed." *Great True Spy Stories* içinde. Ed. Allen Dulles. New Jersey: Castle, 1968. s.26-27.

9. Bkz. James Bond iki günde yakalanırdı bölümü.

10. Fritz Kolbe'nin Nazilerin yıkılışına katkısı büyüktü ama bu nedenle savaş sonrası kurulan Federal

Yani bilgilerin kaynağı sağlamdı. Kolbe'nin Aralık 1943 sonuna doğru Amerikalılara verdiği belgeler arasında Türkiye, İngiltere ve ABD arasında yapılan Kahire toplantısı ve Türk-İngiliz askeri görüşmelerine dair çok gizli bilgiler vardı. Bunlar savaşın gidişatını değiştirecek önemde stratejik bilgilerdi.

Ankara'daki istihbarat kaçağı

Amerikan özel harekât örgütü OSS'nin Avrupa sorumlusu Dulles bu bilgileri İngilizlerle birlikte Washington'daki şefi Donovan ile paylaşır paylaşmaz Donovan soluğu Başkan Roosevelt'in yanında almıştı. Roosevelt, FBI Başkanı Edgar J. Hoover'ın kendisine haber vermeyerek Pearl Harbor yenilgisine ve ABD'nin savaşa girmesine neden olması sonrası (ileride CIA'e dönüşecek) ayrı bir istihbarat-operasyon birimi olarak kurdurduğu OSS'nin meyvelerini toplamaya başlamıştı. Müttefik Orduları İtalya'yı tamamen almak üzereydi. İngiliz Dışişleri'nden böyle büyük bir sızıntı doğruysa, yakında *Overlord* koduyla başlayacak Normandiya Çıkartması'nı tehlikeye atabilirdi.

Roosevelt 15 Ocak'ta, Kahire Konferansı tutanaklarının Von Papen üzerinden Adolf Hitler'in eline geçtiği bilgisini Churchill'e verdi.

Hitler'in eline geçtiği anlaşılan bilgiler arasında İngiltere'nin Türkiye'ye havaalanı pisti ve özellikle (Balkanlara hava operasyonları amacıyla) Trakya'da kurulan ve kurulmakta olan telsiz istasyonlarının yapımı için 2.500 kadar askeri personel sızdırdığı bilgisi vardı. Bunun yanı sıra İngiltere'nin Türkiye'ye (bir Alman saldırısına karşı kendisini savunması amacıyla) 17 ila 20 uçak filosu vermesini kapsayan "Satürn Planı" görüşmeleri açığa çıkıyordu. 200 bin tondan fazla diğer askeri malzemenin öngörülen teslim tarihleri ve en az bunlar kadar önemli olan, İngilizlerin Türkiye'ye Almanlara karşı savaşa girmesi için 15 Şubat'a dek süre verdiği bilgisi de vardı. Yani Almanlar, Türkiye'nin giderek kendilerine karşı Müttefiklere yaklaştığını anlamışlardı. Verilen bilgilerin hepsi doğruydu. Peki, bu bilgiler Almanların eline nasıl geçmişti? Ve bir de isim: Çiçero. Alman-

Almanya'da baş tacı edilmedi. Toplumdan kahraman değil tam tersine "hain" muamelesi gördü, 1971'de, 71 yaşında kanserden öldü.

ların İngiliz belgelerine ulaşma kaynağı olarak anılan casusun kod adı, Çiçero idi. Kimdi bu?

Churchill küplere bindi. Dışişleri Bakanı Anthony Eden'e sert bir not gönderdi: "Angora[11] Büyükelçisi, Büyükelçilik'teki sızıntı üzerinde ciddiyetle duruyor mu?" diye sordu. Zaten o sırada MI6 müdürü Stewart Menzies de kendisine Bern'den gelen uyarıyı iletmişti, Churchill soruşturma istiyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, gerçi Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun Alman Büyükelçisi Papen'e "hemen hemen her şeyi anlattığını söyleyerek" büyükelçisini savundu. Zaten İngiliz Büyükelçi 31 Aralık'taki görüşmelerinde Menemencioğlu'nun kendisine "Papen'in bilmesi gerekenden fazla bilgiye sahip olduğunu" söylediğini iletmişti. Menemencioğlu bir gün önce de Alman Büyükelçi'yle görüşmüş, Papen kendisine, Trakya'daki güya çok gizli tutulan telsiz istasyonlarını sormuştu. Ancak Eden yine de soruşturmayı başlattı.

Çünkü o sırada İngilizler gizli tutuyor olsalar da Almanların Ultra şifresini kırmış, Enigma makinesini çözmüşlerdi. Askeri şifrelerin bir kısmı zaten (yine tarafsız) Portekiz'in başkenti Lizbon'daki çifte ajan olan Duşko Popov tarafından sağlanmıştı.[12] Dolayısıyla Londra, Berlin'in telsiz haberleşmesinin büyük kısmını izleyebiliyordu. Ama Papen telgraflarındaki İngiltere-Türkiye bilgilerinin izine başka hiçbir haberleşmede rastlanmıyor, yalnızca Ankara-Berlin arasında görülüyordu; demek ki sorun Ankara'daydı.

Uşak aptal, İngilizcesi de yok

Araştırmayı önce Türkiye'deki MI6 istasyonuna havale ettiler, Londra'da Normandiya Çıkartması hazırlıkları başlamıştı, eleman sıkıntısı vardı. Ama Büyükelçi alınganlık gösterdi, engelledi, Adana treninde bir ara kâğıtları kompartımanında bıraktığından, Türklerin o sırada fotoğrafını çekmiş olabileceğinden söz etti. Bu açıklamalar Londra'yı tatmin etmedi, Amerikalılar da işin peşini bırakmıyor, bilgi

11. Churchill şehrin adının Ankara olduğunu kabul etmiyor, eskisi gibi Angora yazmak ve öyle söylemekte ısrar ediyordu.

12. Bkz. James Bond iki günde yakalanırdı bölümü.

kaçağının kaynağını, Çiçero'nun kim olduğunu öğrenmek istiyorlardı. Çünkü sızan belgelerde *Overlord* adı geçiyordu, çıkartmayı tehlikeye atabilirdi. Bunun üzerine İngiliz Dışişleri Güvenlik Dairesi'nden Sir John Dashwood'u yanına bir de polis dedektifi takarak sızıntının kaynağını araştırmak üzere Ankara'ya gönderdiler.[13]

Müfettişler, Büyükelçi'yi kızdırmamaya çalışsalar da, kısa sürede kurallara aykırı olarak eve iş götürdüğünü fark ettiler. Gerçi hem Büyükelçilik binası hem de konutu Çankaya Tepesi'nde, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık köşklerine komşu İngiliz Sefareti'nin Ankara'ya nazır geniş bahçesinin içindeydi; aralarında 100-150 adım uncak vardı. Büyükelçi de belgeleri üzerinde çalışmadığı zamanlar konutundaki çalışma odasında tahta bir kasada kilitli tutuyordu ama yine de kural kuraldı. Bunun üzerine büyükelçiliğin Türk çalışanlarını sorguya çekmeye başladılar.

Çalışmalarını Knatchbull-Hugessen'in konutundaki çalışma odasında, kendisi de odada hazır bulunduğu halde yürüten müfettişler, o sırada kahve servisi için odaya girip çıkan Arnavut uşağı da sorgulamamış olmamak için, bir iki laf attılar. Hayır, uşak Fransızca biliyordu ama İngilizcesi sadece hizmet talimatlarına cevap verecek, onları yerine getirecek kadardı; ne söyleseler boş boş yüzlerine bakıp sırıtıyordu. Almanca bilip bilmediğini test ettiler. Örneğin birisi İngilizce olarak çayına biraz daha süt istediğinde, uşak duraksayarak da olsa isteği yerine getirmişti ama diğeri Almanca olarak şeker istediğinde tınmamıştı bile. Almanca aryaları ezberden söyleyebiliyor ama bir kelime bile anlamıyordu; en azından raporlarına "Biraz aptal, İngilizce okuryazarlığı da yok" diye yazıp şüpheliler listesinden eleyecek kadar emindiler bundan.[14]

Boşa çıkan yanıltma tuzağı

Hatta müfettişler ocak ayının ikinci yarısında Ankara'ya geldikten sonra Londra'dan Ankara'ya, yanıltma operasyonlarında uzmanlaşmış İngiliz karşı-casusluk örgütü MI5 tarafından hazırlanmış, Almanların ağzını sulandıracak bilgilerle dolu bir sahte belge de göndertmişlerdi.

13. Richard Wires. s.130.

14. Richard Wires. s.131-132.

Ama Çiçero tarafından genel olarak ertesi gün ya da iki gün içinde Almanlara verilecek ve Almanların da hemen harekete geçeceği türden olan belge, müfettişlerin orada bulunduğu iki hafta süresince sızmamıştı. Bu tuzak belgenin varlığı, üzerindeki gizliliğin tam 52 yıl sonra, 2005'te kaldırılmasıyla anlaşılacaktı.[15] Dashwood dönüşünde yazdığı raporda güvenlik açığının Büyükelçi'nin tedbirsizliğinden kaynaklandığını belirtti ama casusun kim olduğunu bulamamışlardı.

Zaten bu sırada öyle bir skandal patlamıştı ki, Londra'daki MI6 karargâhının dikkati Ankara'dan İstanbul-Berlin hattına çevrilmişti. Önceki bölümde gördüğümüz gibi Abwehr'in Türkiye'deki iki numarası Erich Vermehren ve kendisi gibi Alman askeri istihbaratı ajanı olan eşi, MI6'in Türkiye'deki istasyon şefi Nicholas Elliot'a teslim olmuş, saf değiştirmişlerdi. Çift, Kıbrıs üzerinden Mısır'daki İngiliz Ortadoğu karargâhına kaçırılmış ve iltica şubat başında büyük bir propaganda kampanyasıyla duyurulmuştu. Gelişmeler bir hafta on gün içinde Adolf Hitler'in Abwehr'in başındaki Amiral Wilhelm Canaris'i görevden alması, askeri istihbaratı SS'lere bağlaması ve nihayet dağıtmasıyla sonuçlanacaktı.[16] Bu arada Vermehren'in aktardığı bilgilerle Türkiye ve Ortadoğu'da çalışan yüzlerce Alman ajanı deşifre olmuştu. Vermehren'in ihaneti nedeniyle zaten Hitler ve Ribbentrop'tan baskı gören Von Papen ve Moyzisch en değerli bilgi kaynakları Çiçero'nun da açığa çıkacağı endişesi içindeydiler.

Hayır, Çiçero deşifre olmamıştı; kod adı öğrenilmiş, ama kimliği patlatılamamıştı. İngiltere Büyükelçiliği'ndeki teftiş sonrasında güvenlik önlemlerinin artırıldığından şikâyet ederek daha az belge fotoğrafı getirse de çalışmayı sürdürüyordu. Mart başlarında Moyzisch'e teslim ettiği son parti belgeler arasında yine *Overlord* [Derebeyi] Harekâtı'nın ismi geçiyordu. Ama ne Derebeyi'nin ne olduğuna dair somut bilgi vardı ne de istihbarat sistemi fena halde sarsılan Berlin'de bunu değerlendirecek entelektüel enerji ve dikkat kalmıştı.

Mart sonlarına doğru bir gün Çiçero, Moyzisch'e İngiliz Büyükelçiliği'ndeki işinden ayrıldığını, artık belge getiremeyeceğini söyledi.

15. Christopher Baxter. "The Cicero Papers." Further releases concerning the security breach at HM Embassy. Ankara in the Second World War, 1943-1973. British Foreign and Commonwelth Office. Mart 2005. s.6.

16. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

Bu Moyzisch için beklenmedik bir gelişme, casusluk faaliyetine bir darbe daha anlamına geliyordu ama yapacak bir şey yoktu: Çiçero ortaya çıktığı gibi bir anda kayıplara karışmıştı.

Aynı günlerde şaşıran birisi daha vardı. İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen, Arnavut oda uşağı Elyasa Bazna'nın durduk yerde işten ayrılmasına anlam verememişti. Adam biraz kalın kafalıydı ama verilen işi yapıyor, karşılığında da ayda 100 lira maaş alıyordu. Onun durumundaki birisi için iyi para sayılırdı. Üzerinde durmadı, zaten bu Çiçero olayından sonra geri çağrılması sürpriz olmayacaktı.

▸ Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi'nin uşağı olan "Çiçero" kod adlı İlyas Bazna, gizli belgeleri Almanlara satıyordu. MİT yıllar sonra Çiçero'yu kullandığını kabul etti.

Büyükelçi başına neler geldiğini yıllar sonra anlayacaktı. Çiçero, uşağı Bazna'dan başkası değildi.

Son dört ay içinde tedbirsiz Büyükelçi'nin kasasından çalıp fotoğraflarını çektiği belgeleri Almanlara satarak elde ettiği kazanç ise yaklaşık 300.000 sterlin yani bugünün değeriyle 6 milyon sterline, 35 milyon liraya yakındı.

Bazna, İngiliz müfettişlerin yazdığı gibi aptal filan değildi, yalnızca numara yapıyor, iyi bir casus gibi renk vermemeye çalışıyordu.

Amatör bir casusun hızlı yükselişi

Yabancı büyükelçiliklerde Arnavut personel olarak kayıtlı adı Elyza, ya da Elyasa olan İlyas Bazna, 1904 yılında Kosova'nın Priştina şehrinde doğmuştu. Henüz yedi yaşındayken Balkan Savaşı'nın patlamasıyla birlikte aile İstanbul'a göçüp Kumkapı'ya yerleşmişti; Aile aslında Türk'tü ama Arnavutluk göçmeni olarak geldikleri için Arnavut olarak tanınmışlardı. Zeki bir çocuk olan İlyas subay olmak üzere Fatih Askeri Rüştiyesi'ne yazılmış, ancak öğretmenleri ve arkadaşlarıyla yaşadığı sorunlar nedeniyle eğitimini tamamlayamamıştı. Bazna daha sonra Fransız Lejyonu'nda şoför olarak iş bulmuş, ama adı bir hırsızlığa karışınca hapse düşmüştü; dönemin diplomasi lisanı olan Fransızcasını da bu sırada öğrenmişti.

Bazna, Cumhuriyet'in ilk yıllarında artık Ankara'daydı. Askere alınmıştı ve askerliğini Çankaya Köşkü'nde Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, ardından Ali Sait ve Şükrü Naili paşaların maiyetinde kavas olarak yapmaktaydı.[17] Askerliği bitince bulduğu ilk iş Fransa Büyükelçiliği'nde şoförlüktü, ne de olsa Fransızca bilmekte, gelişmekte olan Ankara'nın cadde ve sokaklarını tanımaktaydı. Ancak Bazna bu işi kendisine uygun görmüyordu.

Bir sonraki işi Yugoslavya Büyükelçiliği'nde kavaslık olacak ve dört buçuk yıl sürecekti. Bundan sonra daha kısa sürelerle ABD Büyükelçiliği Askeri Ataşesi'nin ve Alman Büyükelçisi Müsteşarı'nın uşağı olarak çalışacaktı. Bu arada eşinden ve dört çocuğundan ayrılmıştı. Bir ara şan dersleri alıp şarkıcı olarak ün kazanmaya çalışsa da başarılı olamamıştı.[18]

Alman Büyükelçisi Müsteşarı Albert Jenke onu getir götür evraklarına fazla ilgi gösterdiğini fark ederek işten çıkarınca da bir gazete ilanı yoluyla 1943 yazında İngiliz Büyükelçiliği Başkâtibi Douglas Busk'ın oda hizmetlisi olarak çalışmaya başlamıştı. Bu işe başvururken, bir önceki görevinin İngiltere'yle savaş halindeki Almanya'nın büyükelçiliğinde olduğunu gizlemişti. Burada Busk'ların dadısı Mara ile tanışacak, kalbini çalacağı kadını daha sonra başka işlerine alet edecekti. O arada Büyükelçi Knatchbull-Hugessen'in uşağının işten ayrıldığını duyunca, Busk'tan rica edip onun kefaletiyle kapağı Büyükelçi'nin resmi konutuna atmıştı.[19]

Sonra bir gün, tam olarak 26 Ekim 1943 günü, Alman Büyükelçiliği'nin kapısına gönüllü casus olarak dayanmıştı. O kapıyı çaldıktan sonra olanlar başlı başına müthiş bir hikâye ama onu anlatmadan önce o sıralar Türk istihbaratının ne yaptığını, nasıl çalıştığını, bütün bunlara seyirci mi kaldığını, Türkiye'nin hangi tehditlere karşı, ne gibi karşı-önlemler aldığını görmemiz gerekiyor.

17. Arapça kökenli bir kelime olan kavas, devlet dairelerinde, diplomatik temsilciliklerde evrak taşıma, yetki gerektirmeyen büro işleri, temizlik, uşaklık gibi işlerde görevli hizmetlilere verilen isimdir.

18. Elyasa Bazna ve Hans Nogly. *I was Cicero.* İngilizceye çeviren: Eric Mosbacher. New York: Harper and Row, 1962. s.13-18.

19. Richard Wires. s.31-32.

Türk istihbaratı uyuyor muydu?

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk istihbaratı henüz Milli İstihbarat Teşkilatı yapılanmasına dönüşmemiş olan Milli Emniyet Hizmetleri tarafından yürütülüyordu. Daha 1928'de Latin harflerinin kabulünden önce Arap harfleriyle yazılış şekli nedeniyle, hem de belli bir şifreleme olması amacıyla MEH değil MAH kısaltmasıyla anılıyordu. Gizli servisin adının bu kısaltmadan yola çıkarak "Milli Amele Hizmeti" olarak yayılmasına da ses çıkarılmıyordu.[20] Ama yaygın kullanış zaten "Milli Emniyet" şeklindeydi.

MAH'ın başında Mehmet Naci Perkel bulunuyordu. MAH'ın 1926'da kuruluşundan itibaren başında bulunan Şükrü Âli Ögel'in 1941'de Başbakan Refik Saydam ile anlaşamayarak istifa etmesinin ardından bu göreve getirilmişti. O da tıpkı Ögel ve Saydam gibi, İttihat ve Terakki iktidarının dış istihbarat ve özel harekât birimi olan Teşkilat-ı Mahsusa kökenli bir subaydı. Kut'ül Amare Savaşı sırasında, 1915'te İngilizlere esir düşmüş, beş yıl Hindistan'da esir kamplarında tutulduktan sonra yurda dönüşünde İstiklal Savaşı'na katılmış, Batı cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa'nın karargâhında görev almıştı. Yine İttihat ve Terakki kökenli olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın en güvendiği istihbaratçılardandı ve MAH Reisliğine getirildiğinde zaten Ögel'in yardımcısıydı.

Çiçero olayı sırasında Ankara'daki yönetim kademelerine baktığımızda zaten İttihat ve Terakki Cemiyeti (ITC) ve Enver Paşa çizgisinden yollarını ayırarak İstiklal Savaşı'na katılmış, Türkiye'nin kurucu kadrolarının hâlâ iş başında olduğunu görebiliriz. Atatürk'ün 1938'deki vefatının ardından İsmet İnönü cumhurbaşkanı olmuştu. Başbakan Şükrü Saraçoğlu idi. Saraçoğlu, ITC kökenliydi. Cemiyet'in İzmir Bölge Sorumlusu iken İstiklal Savaşı'na katılıp "Galip Hoca" kod adıyla Batı cephesindeki sivil direnişi örgütleyen Mahmut Celal (Bayar) liderliğinde Aydın-Nazilli-Kuşadası sorumlusu olarak savaşmış, Cumhuriyet döneminde Bayar hükümetinin dışişleri bakanlığını yürütmüştü.[21] Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İttihat Terakki iktidarında baş-

20. Erdal İlter. *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*. Ankara: MİT Basımevi, 2002. s.45.

21. Mithat Şükrü Bleda. *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979. s.54-55.

ladığı diplomatlık mesleğine, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde Dışişleri'nin yeniden örgütlenmesi sürecinde katılmıştı. Savunma Bakanı Ali Rıza Artunkal, Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy hep benzer yollardan geçmiş İstiklal Savaşı kahramanlarıydı. MAH Reisi Perkel de işte bu ekibin bir parçasıydı.

Bu ekip Türkiye'nin nasıl bir kumpasla, nasıl bir entrikayla karşı karşıya olduğunun farkındaydı.

Entrika, Türkiye'nin tarafsızlığını bırakıp savaşa çekilmesiydi. Daha önce yalnızca Avrupa ile sınırlı kalan savaş, 1941'de Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne, Japonların da ABD'ye saldırıp onu da savaşa çekmesiyle dünya savaşı boyutlarına sıçramıştı. Türkiye'nin tarafsızlığını ilanı, aynı ilanda bulunan diğer ülkelerinkinden farklıydı. Türkiye Azerbaycan, İran ve Irak petrollerine yakınlığından dolayı Avrupa ile bu değerli kaynaklar arasında engel oluşturuyordu. Ayrıca elindeki en stratejik koz olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kontrolü, Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki konumu ile doğu-batı, kuzey-güney ulaştırma koridorlarının üzerinde bulunması, Türkiye'yi hedef haline de getiriyordu. İngilizler, Almanlar ve Sovyetler Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekmek istiyordu.

Türkiye'nin elinde ne doğru dürüst bütçe ne silah ne insan kaynağı ne yeterli gıda vardı. Ama Cumhuriyet kuruculannın Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı deneyimleri, kurmay zekâları ve kararlılıkları vardı. Amerikan *Time* dergisi 19 Mayıs 1941 sayılı kapağına İnönü'nün resmini basmış, Türkiye'nin savaşa çekilmeye direnişini işlemişti. Dergiye konuşan ve Genelkurmay Başkanı Çakmak olduğunu tahmin edebileceğimiz bir kaynak, Almanya'nın Türk topraklarından Suriye ve Irak'a geçme taleplerinin[22] reddedilmesi konusunda aynen şunları söylemişti: "Özgürlüğümüzü kazanabilmek için çok sert ve uzun süre savaştık; birliklerin sözde masumane geçişini hafife alamayız. Şunu anlamalısınız ki, Türkiye'yi hâlâ ülkenin bağımsızlığını kazanması için savaşan insanlar yönetiyor."

Yani, ne Türk hükümeti uyuyordu ne de Türk istihbaratı. Yalnızca uyur gibi yapıp ellerindeki kısıtlı imkânlarla zaman kazanmaya çalışıyorlardı; yapabilecekleri en iyi işin bu olduğu da ileride daha iyi anlaşılacaktı.

22. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

Diplomatik kasalara dadanan Türk ajanlar

Tarafsızlığın Türkiye'ye bir yan etkisi, tıpkı diğer tarafsızlığını ilan eden ülkelerde olduğu gibi casusların rahatça cirit attığı dev bir sahneye dönüşmesiydi.

Ajanlar her kılıkta karşınıza çıkıyordu. Örneğin Nazi istihbaratı SD'nin Türkiye'deki istasyon şefi, az önce gördüğümüz, Çiçero'nun da vaka subayı olan Ludwig Moyzisch'in kâğıt üzerindeki görevi Almanya Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği idi. İngiliz Gizli Servisi MI6'in Türkiye İstasyon şefi Nicholas Elliot, masum bir pasaport kontrol görevlisi olarak kayıtlıydı. Bankacılar, gazeteciler, gümrük komisyoncuları, emlakçılar arasında ajanlar vardı. Örneğin, Amerikan Associated Press ajansının İstanbul bürosunda çalışan, beş altı lisana hâkim, sarışın, mavi gözlü bir sosyete siması olup Amerikalı ve İngiliz diplomatlar arasında bir âşıklar ordusu bulunan Wilhemina Vargasy, Alman askeri istihbaratı Abwehr'in ajanıydı. Abwehr'in Ortadoğu operasyonlarını da İstanbul'dan idare eden, Türkiye istasyon şefi Paul Leverkuhen'e istihbarat taşıyan şebekelerden birisi Taksim pavyonlarında çalışan Macar kadınlardan oluşuyordu.[23]

Ama bütün bu bilgilerin dönüp dolaşıp toplandığı yerler diplomatik temsilcilikler, yani konsolosluk ve büyükelçiliklerdi.

Dolayısıyla konsolosluklar ve büyükelçiliklerin gizli belgelerinin, yazışmalarının saklandığı kasalar, Türk istihbaratının başlıca hedefiydi.

MİT ya da o zamanki ismiyle MAH'ın emektar isimlerinden Neşet Güriş, emekliliğinde Tuncay Özkan'a verdiği mülakatta çalışma yöntemlerini "konsoloslukları tırtıklardık biz" diye anlatıyordu.[24] Zaten az sayıda olan istihbarat elemanları çilingirlerle birlikte çalışıyorlardı. Hemen her konsoloslukta, para karşılığı tuttukları bir ya da birkaç elemanları oluyordu. Bu elemanlar genellikle elçiliklerin kavas, koruma, şoför ya da uşak olarak tuttukları Türk personeldendi. Bu elemanlar ya MAH ajanlarını gece gizlice içeri alarak kasaları "tırtıklamalarını" yani içini açıp belgelere bakmalarını, yazışmaları okumalarını sağlayıp, sonra iz bırakmadan çıkmaları için yardım ediyor ya da kendileri bazı bilgi-

23. Barry Rubin. s.78-81.

24. Tuncay Özkan. *MİT'in Gizli Tarihi*. İstanbul: Alfa, 2003. s.555.

leri veriyorlardı. Yalnızca casusluk amacıyla da kullanılmıyordu bu elemanlar. Örneğin, belli kişilere, diyelim yurtdışında göreve gidecek işadamı, ya da ajanlara el altından vize alınmasında da işe yarıyorlardı. Güriş, "Almanlara şöyle yutturuyorduk" diyordu; "içeride bir kavas elde ettik. 10 pounda (İngiliz sterlini) istediğimiz evrakın içine sokuşturuyor. O kadar sıkışık ve istihbarata muhtaç durumdalar ki, incelemeye zamanları yok."[25] Türk tüccarlarına vize sağlayarak karşılığında istihbarat toplamak da MAH'ın o dönemki yöntemleri arasındaydı. Örneğin Güriş, ismini Tekin Sayın olarak verdiği bir işadamı kaynağının, Almanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu müsteşarı olarak görünen ama aslında SD ajanı olan Hans Löwell'den "Almanların artık Türkiye'ye saldırı planlarını rafa kaldırdığı" bilgisini kendisine aktardığını anlatıyor. Bu bilgiyi Ankara'ya gidip MAH Reisi Naci Perkel'e bizzat aktarması istenmişti. Perkel de onu hemen Başbakan Saraçoğlu'na götürmüş, durumu anlattırmıştı. Demek ki Almanların, Türkiye'yi kendi saflarında savaşa girmediği takdirde işgal edecekleri yönünde savurduğu tehdit artık geçersizdi. Ama İngilizler bunu henüz bilmiyordu. Cumhurbaşkanı İnönü, 30 Ocak 1943'te Adana'nın Yenice istasyonunda İngiliz Başbakanı Churchill ile buluşmaya çantasındaki bu değerli istihbarat ile gitmiş, "Almanlar saldırırsa hazırlığımız yok" diyerek İngilizlerden daha çok tank ve uçak istemiş, istediğini almış ve biraz daha zaman kazanmıştı. MAH İstanbul ajanlarından Güriş de bu önemli istihbarat karşılığında hükümetten 1.000 TL ödül almıştı, o dönem büyük paraydı.

MİT yöneticisi futbolcu

2007'de, 98 yaşında *Tempo* dergisinde sosyalist yazar Aziz Nesin'in MİT ajanı olduğunu iddia ederek tartışmaya yol açan Güriş futbolcuydu da. Top oynadığı Eyüpspor'un yöneticiliğini de yapmış, 2006'da Türkiye Futbol Adamları Derneği'nin Onur Ödülü'nü almıştı. 2010 yılında 101 yaşında vefat ettiğinde Türkiye'nin yaşayan en eski lisanslı futbolcusu ve yaşayan en eski istihbaratçısıydı. Türkiye'de MİT yöneticisi olarak da bilinen bir başka ünlü futbolcu ve futbol yöneticisi de 1984-2000 yılları arasında Beşiktaş Kulübü başkanlığını yapan Süleyman Seba olmuştu.

25. Tuncay Özkan. s.183.

Ama iş parada değildi. Güriş, "Savaşın sonlarına doğru geliyoruz" diyordu; "biz her türlü zekâmızı, her şeyimizi ortaya koyuyoruz. Türkiye'nin savaşa dahil edilmesini önlemeye çalışıyoruz."[26]

Yani cumhurbaşkanından, diplomatik kasalara dadanan ajana dek herkes ne yaptığının farkında görünüyordu.

Özetle o dönem Türkiye'deki diplomatik temsilciliklerin evrak kasalarının içinde ne olduğu, birbirleri hakkındaki yazışmaları, Türk hükümetini de elçiliklerin bünyesindeki kavas, garson, şoför vs. olarak istihdam edilen Türk elemanlardan casus, muhbir tutan Türk istihbaratını da fena halde ilgilendiriyordu.

İşte İngiliz Büyükelçiliği'nde kavas, Büyükelçi Hughe Knacthbull-Hugessen'in uşağı olarak çalışan İlyas Bazna 26 Ekim 1943 gecesi Alman Büyükelçiliği'nin kapısına bu ortamda dayanmıştı.

Çiçero'nun kapısına dayandığı büyükelçi

Bazna, Büyükelçi Franz Von Papen ile görüşmek istiyordu. Ama gece nöbetçisi onu önce Büyükelçilik Müsteşarı Albert Jenke'ye yönlendirmişti. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi onu getirip götürdüğü evraklarla fazla ilgili olduğu için işten çıkaran kişi Jenke idi, bu biliniyordu. İkincisi de Jenke'nin Nazi iktidarının güçlü Dışişleri Bakanı Joachim Von Ribbentrop'un kız kardeşiyle evli olmasıydı. Ankara Büyükelçiliği'ndeki bir görevi de Papen'i izlemek, faaliyetini Berlin'e rapor etmekti, Hitler Papen'in İngilizler ve Amerikalılarla el altından uzlaşıp kendisini devireceğinden kuşkulanıyordu ve bu kuşkusunda çok da haksız sayılmazdı.

Jenke, Bazna'yı dinledi ve gecenin bir vakti yatağından kaldırdığı Ticaret Ataşesi Moyzisch'e devretti; Moyzisch'in asıl görevinin Nazi istihbaratı SD'nin Türkiye şefliği olduğunu daha önce görmüştük. Hitler gibi Avusturya kökenli olan Moyzisch, Nazi istihbarat servisine gazetecilik yaparken girmişti. Anneannesi Yahudi olmasına karşın (kendisi Katolik idi) kararlılığı ve çalışkanlığıyla SD Başkanı Walter Schellenberg'in gözüne girerek hızla yükselmiş ve Türkiye gibi Ortadoğu casusluk ağlarını da yöneten bir merkezin sorumluluğuna getirilmişti. Karşısındaki orta boylu, saçları dökülmeye başla-

26. Tuncay Özkan. s.181-184.

mış, kırklarındaki adam, İngiliz Büyükelçisi'nin uşağı olduğunu söylüyordu. Büyükelçinin gizli evrakları eve getirip çalışmak gibi bir huyu vardı, o da bir yolunu bulup fotoğraflarını çekmeye başlamıştı. İngilizlerden nefret ediyordu. İstanbul'da bir av partisine iz sürücü olarak katılan babası, bir İngiliz tarafından vurulup öldürülmüştü. O nedenle İngilizlerin sırlarını Almanlara satmak istiyordu. Cebinden iki rulo film çıkardı. Anlaşırlarsa bunları 20.000 pounda verecekti, ama gelecek her film rulosu için 15'er bin pound istiyordu. Eğer Almanlar ilgilenmiyorsa, Ruslara da gidebilirdi.[27] Moyzisch bunu üstlerine danışması gerektiğini söyledi, Bazna da 30 Ekim'de onu tekrar arayıp kararını öğreneceğini.

Moyzisch ertesi sabah durumu hem Berlin'deki SD Başkanı Schellenberg hem de Büyükelçi Papen'e bildirdi. Papen de vakit geçirmeden hem Dışişleri Bakanı Ribbentrop hem de Adolf Hitler'e...

Papen, Alman sistemi içinde önemli ve tehlikeli bir isimdi. Kökü 13. yüzyıla dayanan, Katolik bir aristokrat aileye mensuptu; soylu ve güçlü olanların halkı yönetme hakkı bulunduğuna inanıyordu; güçlü olan her zaman haklıydı. Ona göre dünyadaki bütün kötülüklerin altında komünistler, Yahudiler ve Masonlar vardı.

Orduya süvari sınıfından katıldı. 1913 Aralık ayında ABD'deki Alman Büyükelçiliği'ne askeri ataşe olarak atandı. Meksika ve Kanada da faaliyet alanı içindeydi. Kısa sürede bütün Kuzey Amerika'da aktif bir casusluk şebekesi kurdu. Bir yandan Meksika'da Alman yanlısı bir hükümet darbesi tezgâhlarken, diğer yandan Kanada'nın 1914'te başlayan savaşta İngilizlere takviye birlik ve silah sevkiyatını önlemek amacıyla terör eylemleri planlıyor, New York Limanı'ndan İngiltere ve Fransa'ya malzeme naklini önlemek amaçlı sabotaj eylemleri yaptırıyordu. İngiliz istihbaratı MI6 Alman telsiz şifrelerini çözüp bütün bu eylemlerle irtibatını ortaya çıkarınca Amerikalılar 2015 Aralık ayında Papen'i *Persona non grata* [İstenmeyen kişi] ilan ederek ülkeden çıkardılar.

ABD'de iken başlayıp Avrupa'da devam eden faaliyetleri arasında 1916 Nisan ayında Dublin'de, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu'nun (IRA) öncüllerinden İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği (IRB) öncülüğünde patlayan Paskalya Ayaklanması'na Norveç üzerinden Alman silah ve patlayıcıları sağlanması da vardı.

27. Richard Wires. s.36-38.

Papen'in bir sonraki durağı, Türkiye'nin Enver Paşa'nın –İttihat ve Terakki liderlerinden Talat Paşa'nın ifadesiyle– *Yavuz* ve *Midilli* "emrivakisi"[28] ile dahil olduğu Birinci Dünya Savaşı'ndaki Filistin cephesiydi. Kaderin bir cilvesiyle Fransa cephesinde Kanada birliklerine karşı aldığı yenilgi sonrasında Ortadoğu cephesine tayin edilmişti. Von Papen'in 1917 Temmuz'unda başlayan Filistin cephesi macerası, Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 Ekim 1918'de galip devletlerle imzaladığı Mudanya Mütarekesi ya da teslim anlaşmasıyla bitti. Birinci Dünya Savaşı Avrupa'nın dört kara imparatorluğunun da sonunu getirmişti; Alman İmparatorluğu da Habsburg hanedanı yönetimindeki Avusturya-Macaristan, Romanov hanedanı yönetimindeki Rusya ve Osmanlı hanedanı yönetimindeki Türk İmparatorluğuyla birlikte çökmüştü. Von Papen Almanya'ya dönüp Merkez (*Zentrum*) Parti adıyla, aslında Katolik radikalizmi ve monarşiye dönüşü savunan bir partiye katıldı. Almanya'nın yenilgi sonrası kargaşa ortamında ve sadece elitleri üye kabul eden *Deutcher Herrenklub* [Alman Centilmenler Kulübü] bağlantıları ve aristokrat kökenli Başkan Paul Von Hinderburg'a yakınlığı sayesinde siyasette yükseldi. Hitler'in 1932 seçimleri öncesindeki geçiş hükümetinde başbakan dahi oldu. Ve 1932 seçimlerinden galip çıkmadığı halde Hitler'in başbakan olarak atanmasını Hindenburg'a söyleyenler arasındaydı; Hitler'in sistem içinde tutularak kontrol edilebileceğini düşünüyordu.

▸ Alman Büyükelçisi Franz Von Papen, Türkiye'ye gelmeden ABD'de bir casusluk ve sabotaj şebekesinin başıydı. KGB suikastından tesadüfen kurtuldu. (*Miliyet Arşivi*)

Hitler'in iktidarı alır almaz nasıl bir kıyıma giriştiğini biliyoruz. Papen bu kıyımdan payını tasfiye edilerek aldı ama şeytani kurnazlığı ve ayrıcalıklı bağlantıları sayesinde sistem dışına atılmadı. Hit-

28. Talat Paşa. *Hatıralarım ve Müdafaam*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006. s.37.

ler ondan Türkiye'nin yaklaşan savaşta yine Almanya'nın yanında yer alması için yararlanacağını düşünüyordu. Bu nedenle 1938 Nisan ayında Ankara büyükelçisi olarak atadı.

Mustafa Kemal Atatürk henüz sağdı ve Papen'in büyükelçiliğini veto etti, güven mektubunu almayı reddetti, güvenmiyordu çünkü. Atatürk, Papen ve diğer Alman subayların Türkiye'nin sürüklenmekte olduğu yıkımı nasıl tuzlandırdığına bizzat tanık olmuş kadrodandı.

İnönü de öyleydi, o da Papen'i Filistin cephesinden tanıyor ve sevmiyordu. O nedenle Atatürk'ün 10 Kasım 1938'deki vefatından sonra Hitler tarafından yenilenen girişimi bir de o veto etti. Ama Ankara, o arada Çekoslovakya'yı işgal ve ilhak etmiş olan Hitler'in, Türkiye'nin Skoda fabrikalarına ödeme yapıp beklediği silahları vermeme şantajına boyun eğmek zorunda kaldı ve Papen resmen Ankara büyükelçisi oldu.

Bu durum Türk hükümeti kadar İngilizleri de rahatsız etmişti. Ama dengeler asıl Hitler'in Stalin ile anlaşmasını ihlal edip 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekâtı ile Sovyetlere saldırmasıyla bozuldu.

Moskova'ya göre Papen, sadece Türkiye'yi Hitler'in talimatı uyarınca Sovyetlere karşı savaşa çekme tezgâhında yer almakla kalmıyor, aynı zamanda İngiliz ve Amerikalılarla el altından anlaşıp Hitler'i devirme ve hep birlikte Sovyetlere saldırma planları yapıyordu. Stalin, sağ kolu olan Sovyet gizli servisi KGB'nin (o zamanki adıyla NKVD) Başkanı Lavrenti Beriya ile kafa kafaya verip Özel Görevler Birimi şefi Pavel Sudoplatov'a Papen'in ortadan kaldırılması talimatı verdi. Sudoplatov Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından oğlu tarafından yayımlanan anılarında, bu önemli görevi daha önce Stalin'in baş muhalifi Lev Troçki'yi Meksika'da bir İspanyol komünist militana öldürtmüş olan Leonid Eitingon'a verdiklerini yazdı.[29] Eitingon, Leonid Naumov sahte kimliğiyle gizlice Türkiye'ye geldi. Yugoslavya'dan gelen Türk ve Müslüman göçmenler arasına karışıp muhtemelen burada uykuya yatırılmış bir hücrenin uyandırılması yoluyla bir suikast planı yapıldı. Suikastçı olarak Makedon Türk azınlığından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi, 25 yaşındaki Ömer Tokat belirlendi. Tokat, 24 Şubat 1942 saba-

29. Pavel Sudoplatov, Anatoli Sudoplatov ve Jerrold-Leona Schehter. *Special Tasks, The Memories of an Unknown Witness– Soviet Spymaster*. Boston: Back Bay Books, 1995. s. 34-35.

hı elinde bir paketle Von Papen ve eşinin Atatürk Bulvarı 114 numaradaki büyükelçilikten çıkışıyla birlikte onlara yaklaştı. Eitingon'un İstanbul Konsolosluğu'ndaki NKVD görevlileri aracılığıyla verdiği talimat, Tokat'ın Büyükelçi'yi tabanca ile öldürmesi, sonra da yanında getirdiği paketteki sis bombasıru patlatarak kaçmasıydı. Ancak pakette sis bombası değil güçlü bir patlayıcı vardı; Eitingon suikastçıyı da ortadan kaldırmak, bir taşla iki kuş vurmak istiyordu. Ama Tokat önce sis bombasını patlatıp sonra ateş etmeyi daha uygun bulunca kendisi paramparça olmuş, Papen de suikast girişiminden kurtulmuştu.

Papen patlamayla savrulduğu kaldırımdan kalkmış, hafif yaralanan eşiyle ilgilenmiş, "Allah kahretsin, en iyi elbisemdi" diye üstünü başını silkeleyip sakin sakin elçiliğine dönmüş ama olayı –herkesin yapacağı gibi– müthiş bir propaganda savaşına çevirmişti; hem Ankara'daki diplomatik hem de Berlin'deki siyasi muhataplarına karşı.

KGB tetikçisi Türk ajanlar

Suikast girişimiyle ilgili olarak Tokat gibi Üsküplü olan Süleyman Sağol ve Tıp Fakültesi öğrencisi Abdurrahman Sayman adlı iki göçmen daha yakalandı. SSCB İstanbul Başkonsolosluğu'nda Arşiv Memuru olarak görünen NKVD ajanı Gregoriy Mordinov (ya da Türkiye'de kullandığı sahte kimlikle Pavlov), konsolosluğun iki hafta polis kuşatmasına alınması sonucu, Sovyet Ticaret Ataşeliği'nde şoför olarak görülen Leonid Kornilov da Sovyetler'e kaçmak üzere bindiği trendeyken Kayseri'de yakalandı. Konsoloslukta basın ataşesi görünen, aslında yarbay rütbesinde bir NKVD ajanı olan İsmail Ahmedov ise Türk kökenliydi; bildiklerini Türk istihbaratı MAH'a anlatması karşılığında iltica etti. Suikast girişimi yıllarca Nazi Partisi içinde bir hesaplaşma, Gestapo'nun *Geheime Staatspolizei* [Devlet Gizli Polisi] başındaki Heinrich Himmler'in Von Papen'i ortadan kaldırma girişimi olarak da görüldü. Ancak Pavel Sudoplatov'un anılarının yayımlanması ve Eitingon'un Papen'i öldürmekle görevlendirildiğinin ortaya çıkması, bu spekülasyonları geçersizleştirdi.

İşte şimdi bir buçuk yıl kadar sonra, hem de Almanya artık Afrika'da, Rusya'da ve İtalya'da ciddi mevzi kaybederken yeni bir fırsat ayağına gelmişti. Berlin'den, İngiliz Büyükelçisi'nin uşağından gelen fırsatın değerlendirilmesi için yetki istedi. Evet, casus adayı, görülmemiş miktarda para istiyordu ama denemeye değerdi.

Büyükelçi banyoda oyalanıp piyano çalarken...

Von Papen, 29 Ekim akşamı Ankara Palas'taki Cumhuriyet Bayramı davetinden dönüşünde masasının üzerinde istihbarat operasyonu için beklediği onay yazısını buldu. Moyzisch'e irtibat talimatını verdi.

Moyzisch, Bazna'yı büyükelçiliğe çağırdı, 30 Ekim akşamı filmlerle birlikte gelmesini istedi. Para hazırdı ama önce filmlerin içeriğine bakmaları gerekiyordu. Bu amaçla büyükelçilikte bir karanlık oda kurmuştu. Bazna'yı büyükelçilikteki bir odaya kilitleyip karanlık odaya girdi. Tam 52 kare resim banyo etti, iyi çıkmamış olanları parçalayıp tuvalete attı, sifonu çekti, ama kalanlar yetiyordu. Soluğu Büyükelçi'nin yanında aldı; istihbaratçı gözüyle belgeler gerçekti ve "paha biçilemez değerdeydi." Papen, Berlin'e kaynağın geçerli istihbarat getirdiğini ve operasyonun başladığını duyururken ona bir kod ismi de taktı. Romalı devlet adamı ve hatibin adı "Çiçero" ilk kez o telgrafta anıldı. Berlin'den diplomatik kurye ile gönderilen İngiliz sterlinlerinden Bazna'ya 20.000 poundluk ilk ödemesi yapıldı. İkinci randevu için hemen ertesi gün 31 Ekim tarihi kararlaştırıldı. Üçüncü buluşmalar için de 5 Kasım tarihi verildi. Ama artık Bazna elçiliğe gelmeyecekti. Moyzisch gece belli bir saatte Ankara'da yaygın kullanılan bir Opel ile kararlaştırılan yoldan geçerken yavaşlayacak, Bazna da arka koltuğa atlayıp dışarıdan fark edilmeyecek şekilde uzanacaktı. Filmleri Moyzisch'e verecek, parasını alacaktı, sonra araç bir başka noktada neredeyse duracak kadar yavaşladığında da dışarı atlayacaktı.[30]

Bazna daha ilk buluşmada Almanlardan iki talepte bulunmuştu. Anahtar kalıbı çıkarmaya yarayan bir çilingir macun seti ve bir de tabanca. Tabancaya hiç gerek yoktu, Almanlar vermedi ama kalıp önemliydi, verdiler.

30. Richard Wires. s.43-46.

Çünkü kimsenin umurunda olmayan Bazna'yı önemli bir kimlik olan Çiçero'ya dönüştüren casusluğun ayrıntıları ortaya çıkmaya başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndaki en önemli casusluk olaylarından birinin Ankara'da geçmesine neden olan şey, aslında İngiliz Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen'in fazla eski usül, fazla kendi zevklerine düşkün bir diplomat olmasıydı.

Ülkesi savaşta, başkenti her gün bombardıman altındaydı ama Büyükelçi günlük alışkanlıklarından taviz verecek birisi değildi. Büro işlerinden sıkılıyor, makam odasından hiç çıkarmaması gereken gizli yazışmaları evine götürüyor, orada çalışıyor, çalışmadığı zaman da küçük tahta bir kasada kilitli tutuyordu. İşte Bazna'nın kalıbını çıkarmak istediği anahtar bu ahşap kasaya aitti.

▸ İngiltere Büyükelçisi (2014-2017) Richard Moore, elçilikte hâlâ kullanılan ve elli küsur yıl önce Çiçero'nun içinden belgeleri çalıp Almanlara sattığı ahşap kutuyu gösteriyor.

Ama Büyükelçi'nin başka alışkanlıkları da vardı. Örneğin her gün mutlaka iki defa uzun uzun banyo yapıyordu. Öğle yemeğinden sonra uykusunu ihmal etmiyordu. Eğer Ankara dışında değilse, her gün bir buçuk saat kadar piyano çalıyordu.

Bazna, Büyükelçi'nin her zaman üzerinde taşıdığı anahtarı banyo yaparken komodinin üzerine bıraktığını fark etmişti. Planını yapmış, o banyodayken kutuyu açarak daha önceden getirip sevgilisi Mara yardımıyla mutfakta kullanılmayan bir tencerenin içine sakladığı Leica fotoğraf makinesiyle belgelerin fotoğrafını çekmişti.[31] Ama her defasında Büyükelçi'nin, anahtarı komodi-

31. Bugüne dek pek sorgulanmayan ayrıntılardan birisi, Bazna düzeyinde özel eğitimi olmayan bir

nin üzerine koymasını beklemek ya da pantolonunu ütülerken cebinde unutulmuş anahtarı aramak yakalanma riskini de birlikte getiriyordu. Almanlar kalıp sayesinde anahtarın bir kopyasını çıkardıktan sonra artık bu risk de azalmıştı. Büyükelçi'nin uyku hapını alıp şekerlemeye daldığı ya da hiç rahatsız edilmek istemediği piyano çalışması sırasında da Bazna sessizce odasının temizliğiyle uğraşabiliyor, o arada kutuda yeni belge varsa –güya kendi icat ettiği bir düzenekle– fotoğrafları çekiyordu.

Bu arada fotoğrafları çekerken ona –sayfaların düz durması, koridorda gelen giden kimse olmadığına bakması gibi konularda yardımcı olan asistanı da değişmişti. Eli para görür görmez yeni bir eve çıkan Bazna, Mara'dan ayrılmış, uzaktan akrabası Esra Düriye ile yaşamaya başlamıştı. Ve pahalı zevkler edinmeye...

Ankara sokaklarında nefes nefese kovalamaca

Moyzisch daha ilk buluşmalardan birinde Bazna'nın kolunda gösterişli bir saat peyda olduğunu yazıyor anılarında. Sonra bir gün, yeni sekreteri Nele Kapp ile birlikte (evet o Nele Kapp, ki Moyzisch sonradan "iç çamaşırı diktirecekmiş, Türkçe bilmiyordu, yardım için eşlik ettim" diye izah edecekti, o dönem Ankara'nın yeni gelişen Kızılay semtindeki en pahalı kumaş mağazası ve terzihanesi ABC'ye gittiklerinde Bazna ile karşılaşmışlardı. Moyzisch'in de Türkçesi yeterli gelmeyince kulak misafiri olan Bazna davet edilmeden devreye girmiş, Nele ile Fransızca, tezgâhtarlarla da Türkçe konuşarak alışverişin yapılmasını sağlamıştı. O da kendisi için gömlek ve "Esra için elbiselik kumaş" almak için oradaydı. Durumun Moyzisch gibi deneyimli bir istihbaratçı için büyük risk olması bir yana, ilk defa aklında Çiçero'ya dair ciddi bir soru işareti oluşmuştu. Bazna onlara Arnavut olduğunu, Arnavutça, Sırpça ve Fransızca bildiğini söylüyordu. Oysa tezgâhtarla şakır şakır Türkçe konuşmuştu ve Almanların bundan haberi yoktu.[32]

kişinin nasıl olup da casusluk işlerinde kullanılan profesyonel bir kamera bulup kullanmayı akıl ettiğidir. Bu, Bazna'nın diplomatik kasaları "tırtıklamayı" iş edinen Türk istihbaratından talimat olmasa bile tavsiye almış olabileceğini akla getirse de bugüne dek bu konuda kanıt bulunmuş değil.

32. Ludwig C. Moyzisch. *Operation Cicero*. İngilizceye çev. Constantine Fitz-Gibbon ve Heinrich Fraenkel. New York: Coward-McCann, 1950. s.167-170.

Çiçero başka neler saklıyordu?

Moyzisch'i kuşkulandıran bir başka olay da bir gece yine Çiçero'yla otomobil buluşmalarından birindeyken peşlerine düşen esrarengiz bir araçtı. Ankara sokaklarında polisiye filmleri aratmayacak bir kovalamaca yaşanmış, peşlerindeki araç bir süre sonra ortadan kaybolmuştu. Bir süre sonra karşılaştığı bir Türk diplomatın "biraz daha dikkatli" araç sürmesi tavsiyesiyle ona takılması, Moyzisch'in aklına takip edenin Türk istihbaratı olduğu kuşkusunu düşürmüştü; öyleyse kendilerini bilerek belli edip "sobelendikleri" mesajını mı vermek istiyorlardı?

Öte yandan Bazna'nın getirdiği bilgilerin önemi arttıkça Berlin'de kafalar karışmaya başlanıştı. Bir yandan İnönü'nün gizlice Kahire Konferansı'na katıldığı bilgisi geliyor, diğer yandan İngilizlerin Türklere uçak ve tank vereceği, Türkiye'de havaalanı ve telsiz istasyonları, üsler kurmakta olduğu bildiriliyor, Tahran Konferansı'nın tutanakları, üzerinden birkaç gün geçmeden ellerinde oluyordu. İleride CIA Başkanı olacak Allen Dulles'ın da saptadığı gibi, daha önce İngilizlerin pek çok yanıltma operasyonunu yutan ve bunu pahalıya ödeyen Nazi karargâhı, bu defa yüzde yüz doğru olan yüksek nitelikteki bilgileri İngiliz yanıltması sanarak inanmıyordu.[33]

Çiçero'nun verimliliğinin zirvesinde olduğu Aralık 1943'te verdiği bilgilerden birisi de Türkiye'de üslenen İngiliz uçaklarının ocak başlarında Nazi kontrolündeki Sofya'ya büyük bir saldırı düzenleyeceği olmuştu; uçaklarla telsiz haberleşmesinin kesilmemesi için Ege ve Trakya'da telsiz üsleri kuruluyordu. Sofya daha 14 Kasım'da büyük bir saldırıya uğramıştı, evet, sonrasında babasının Nele Kapp'ı Ankara'ya gönderdiği saldırıydı bu. İngilizlerin yeniden saldırması için bir neden yoktu, şehrin havaalanı, tren istasyonu gibi merkezleri zaten tahrip olmuştu. Acaba bu Alman birliklerinin Batı cephesine gönderilmeyip yerinde kalması için İngilizlerin tezgâhladığı bir yanıltma operasyonu muydu?

Berlin'de karar alıcılar Çiçero istihbaratı üzerine ikiye bölünmüştü. Bir yanda Papen'in bağlı bulunduğu Dışişleri Bakanı Ribbentrop, diğer tarafta SS Merkez Karargâhı Komutanı, Himmler'in sağ kolu Ernst Kaltenbrunner. Bunlar birbirinden kişi olarak nefret etmekle

33. Allen Dulles. *The Craft of Intelligence*. New York: Harper&Row, 1963. s. 152-153.

kalmıyor, birinin ak dediğine diğeri tepkisel olarak kara diyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi, Papen 30 Aralık'taki görüşmede boş bulunarak, ya da kızgınlıkla Menemencioğlu'na Trakya'daki telsiz antenlerini sormuş, böylece sadece İngiliz ve Türklerde olan bilgiyi öğrenmiş olduğunu açık etmişti. Ertesi gün Knatchbull-Hugessen ile görüşen Menemencioğlu ona "Papen'in bilmesi gerekenden fazlasını bildiği" uyarısında bulunmuştu. Zaten Çiçero soruşturmasına giden yoldaki önemli bir adım da bu olmuştu.

Özetle Hitler'in de onayıyla Berlin hiçbir şey yapmadan beklemeye karar verdi. Yanıltma varsa düşmediklerini göstermek için Sofya'ya yönelik hiçbir önlem almadılar. Ama tam da Çiçero'nun söylediği şekilde 10 Ocak 1944'te Amerikan ve İngiliz uçakları neredeyse 24 saat Sofya'yı bombaladılar. Berlin böylece ilk defa, Sofya'nın harabeye dönmesi pahasına Çiçero bilgilerinin doğruluğundan emin oldu.

Ama artık rüzgâr dönmeye, Nazi savaş makinesi teklemeye başlamıştı. O ay içinde Churchill, Çiçero soruşturması talimatı vermiş, Abwehr'in Türkiye'deki casus şeflerinden Vermehren İngilizlere iltica etmiş, onun sonucunda Alman askeri istihbaratı dağılmaya başlamıştı. Savaş tarihçisi Reinhard Doerries, Vermehren'in İngilizlere kaçışı üzerine Nele Kapp'ın Amerikalılara kaçmasının, Alman saflarındaki dağınıklığın aslen "kaçınılabilecek istihbarat felaketlerine" katkıda bulunduğunu yazacaktı.[34]

İsmet İnönü'nün U dönüşü

Çiçero'nun önce İngiliz Büyükelçisi'ne, ardından Alman istihbaratçıya artık işi bıraktığını söylemesi tam da bu sıralara rastlıyordu.

Bu sıralarda Cumhurbaşkanı İnönü de bir dizi önemli hamle yapmaya, yönünü Alman ağırlıklı tarafsızlıktan İngiliz-Amerikan ağırlıklı tarafsızlığa çevirmeye başlamıştı. Bu hamleler Kahire ve Tahran konferanslarının yapıldığı kasım sonu-aralık başı gelişmelerini takiben başlamıştı; bu da Çiçero'nun bu konudaki belgeleri Almanlara sızdırdığı tarihlere denk geliyordu.

Bu hamlelerin ilki, Genelkurmay'da Alman eğilimli olarak bili-

34. Richard R. Doerries. *Hitler's Intelligence Chief Walter Schellenberg—The Man Who Kept Germany's Secrets.* New York: Enigma Books, 2009. s.138.

nen gelenekçi ekibi kademeli olarak modernleşme yanlısı ve İngiliz-Amerikan eğilimli diye bilinen ekiple değiştirmekti. Aslında her iki ekip de Kurtuluş Savaşı kadrolarındandı ama İngilizler Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın fazla Alman yanlısı göründüğünden şikâyetçiydi.[35] Özellikle Stalin'in Sovyetler Birliği'ndeki Türk ve Müslüman kökenli halkların Naziler tarafından askeri amaçlarla kullanılması üzerine Ankara'nın temaslarından Çakmak'ı sorumlu tuttuğu biliniyordu.

İnönü ilk adımı 4 Aralık 1943'te Orgeneral Kazım Orbay'ı, Orgeneral Asım Gündüz yerine Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na getirerek attı. Bunu 12 Ocak 1944'te Mareşal Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılması izledi. İnönü, İstanbul 1920'de İngilizlerce işgal edilip Meclis kapatıldığında Savunma Bakanı Fevzi Çakmak'a bağlı genelkurmay başkanıydı ve birlikte Ankara'ya geçip Mustafa Kemal'e katılmışlar, 23 Nisan'da Millet Meclisi'ni birlikte açmışlardı. Çakmak'ın yerine Orbay, onun yerine de yine Kurtuluş Savaşı komutanlarından Salih Omurtak getirilecekti.[36]

Sembolik ağırlığı olan bu hamleler Türkiye'yi sarsıyor, ama Müttefiklere yeterli gelmiyordu; somut siyasi değişiklik bekliyorlardı. İnönü beklenen hamleyi nisan ayında Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulacağını açıklayarak yaptı; Almanya'nın silah üretimi bakımından önem taşıyan krom sevkiyatı 1 Mayıs itibarıyla kesildi. Türkiye tercihini Müttefik güçlerden yana yapmaya başlamıştı.

Çiçero ise kayıplara karışmıştı.

Fevzi Çakmak'ın peşine düşen casus

Bundan sonrasını biliyorsunuz, bir cümlede hatırlatayım: Normandiya Çıkartması yapıldı, Ruslar Doğu'dan, Amerikalılar ve İngilizler Batı'dan Nazi iktidarını yıkıp Almanya'yı işgal ettiler; ABD Japonya'ya tarihin ilk atom bombasını attı, 1945'te savaş bitti.

Sonra bir gün, İnönü tarafından tasfiye edilmesine son derece kızgın ama hâlâ Ankara'da etkisi yüksek olan Fevzi Çakmak bir mektup

35. Richard Wires. s. 107.

36. Cemil Koçak. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)–Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Yurt Yayınevi, 1986. s. 308.

aldı. 16 Temmuz 1946 tarihini taşıyan mektup yazım hataları korunarak, aynen şöyleydi:[37]

Çok kıymetli Mareşal Babamıza;

Her ne bahâne olursa olsun, azim ve tehlikeli yollara girişerek, milli gayemize hâdim [hizmet eden] malûmat [bilgi] elde etmeği bir vazife telakki ederek, hayatımızı istihkâr etmek [hakir görmek, hiçe saymak] suretiyle ben ve karım dört buçuk sene Yugoslav Sefareti içinde âzamî faaliyet gösterdik ve memleketimize nâfi [yararlı] hizmetlerde bulunduk. Bu hizmetimizin devam ettiği müddetçe bir muâmele verildiğini ve sefaretten ayrılırken 500 Lira nâkdi mükâfatla hükûmetimiz tarafından teklif edildiği arz edilirken, vatan aşkı ile yanan bir Türk gencinin makbul bir menfaat hissini yaşamaksızın gösterdiği değerli mesâinin para ile ölçülmesine imkân olmadığını da kaydetmek isterim.

Bir müddet sonra tahminen birçok sene kadar Amerikan ve Almanya Sefarethâneleri'nde de yine karım ile beraber lâzımî vechle [gerektiği şekilde] çalışarak, mühim malumat elde etmeğe muvaffak oldum. Fakat mükerrer sefarethanelerce zan altında bulunduğumu his ederek, herhangi bir ihtimal karşısında kalmak ve hükûmetimizi müşkül bir şey karşısında bırakmamak adına bu işlerden ayrılmak zaruretinde kaldım. Bu ayrılışdaki maksadımı bile kasten kemâl-i güç lâyıkıyla idrak edemediğime [tam olarak anlayamadığım/anlatamadığım] bana karşı muğber oldu [hissettirildi] ve vaki mürâcaatlarımda koğulmağa ve mefârete mâruz kaldım.

Bunun üzerine Kurmay Şef Naci Bey'e mûrâcaatım esnâsında da bu son hizmetlerime mükâfat olarak, 500 Lira yardımda bulunacağını söyledi.

Senelerce tehlikeli yollarda yürümek suretiyle vâki mesaim neticesinde karım ile beraber âsab bozukluğuna giriftâr olunmak [tutulmak] üzere hayatımızı devam etdirmek için yapılacak

37. Bu mektubun içeriğini Türk istihbarat kaynaklarından, kaynağını gizli tutmak sözüyle aldım. Orijinalinin devletin gizli arşivlerinde bulunduğunu, ancak şu aşamada kopyasını veremeyeceklerini söylediler; beni bugüne dek yanıltmamış olan kaynaklarıma güveniyorum. Umarım bir gün üzerindeki gizlilik kalkacaktır. Ama o zamana dek, bu mektubun varlığı ve içeriği ilk kez *Meraklısı İçin Casuslar Kitabı*'nda yayımlanıyor.

teşebbüsâta sermâye olacak hiçbir varlığım yokdur. Memleketime candan yapdığım hizmetlerin mukâbilini beklemiyorum. Yalnız bugünkü şerâite nazaran [koşullar altında] düşdüğüm vaziyetimi ıslâh edebilmekliğim [düzeltebilmem] içün sermaye teşkil edecek maddi bir yardıma muhtâcım. Bu husûsu yüksek takdirlerinize arz ederken, büyük bir baba olarak icab edenlere emir vereceğinizi de kuvvetle tahmin eder ve tâzimle ellerinizden öperim.

Nedime Hanım'ın Damadı
İlyas Bazna

Bu mektubu dikkatle tahlil ederek, o döneme ve o dönem Ankara'daki istihbarat savaşında ev sahibi Türkiye'nin yerine dair çıkaracağımız bazı sonuçlar var:

- İlyas Bazna kendisini Mareşal Fevzi Çakmak'a "Nedime Hanım'ın damadı" olarak hatırlatmaktadır. Demek ki ayrıldığı ve dört çocuğunun annesi eşinin annesi, yani kayınvalidesi olan Nedime Hanım aracılığıyla Çakmak ile tanışmış, ya da onun aracılığıyla iş bulmuş, ya da devlet görevlileriyle irtibat kurmuştur. Her halükârda Çakmak ile –kendi bilgisi içinde olarak, ya da olmadan– yine Nedime Hanım'ın ismini kullanarak irtibat kurmakta ve ondan para istemektedir.
- Bunu yaparken Nedime Hanım'ın kızından ve öyle anlaşılıyor ki torunlarından ayrılmış olduğunu kurnazca gizlemeye çalışmaktadır. Çünkü bir noktada, Alman Büyükelçilik Müsteşarı Jenke'nin maiyetinden çıkarıldığı sıralar artık eşi ve çocuklarından ayrılmış olduğu biliniyor. İngiliz Büyükelçilik Başkâtibi Busk'ın uşağı olarak çalışırken çocuk bakıcısı Mara Hanım ile yaşamaya başladığı da öyle. Üstelik bu mektubu yazdığı sırada da uzaktan akrabası olan Esra Düriye Hanım ile birlikte yaşamaktaydı. Ama bunu açıkladığı takdirde muhtemelen Çakmak'tan umduğu yardımı görmeyeceği endişesiyle Alman Büyükelçiliği'ndeki işine başladığında da o zamanki eşi olan Nedime Hanım'ın kızıyla birlikte olduğunu vurgulayıp ucunu açık bırakmayı uygun görmüştü.
- MİT'in öncülü olan MAH kâğıt üzerinde Başbakan'a fiilen de Genelkurmay Başkanı'na bağlıydı. MAH "Reisleri" şeklen ordudaki görevlerinden istifa ediyor olsalar da, asker kökenliydiler ve alt

kadroları da büyük oranda subaylardan oluşuyordu; çoğu Mareşal Çakmak tarafından şahsen o göreve seçilmiş kişilerdi. Bazna'nın bu durumun farkında olduğu anlaşılıyor ve görevden resmen emekliye ayrılsa da Çakmak'ın baskısıyla çıkar sağlamayı umuyor.

- Yugoslav Büyükelçiliği'ndeki "hizmetleri" karşılığında hükümetten 500 lira ödül aldığını –bu ödülden Çakmak'ın da bilgisi olduğu iması ile– hatırlatıyor. 500 lira o dönem önemli bir miktardı. Bugün 21.000 lira olan en yüksek devlet memuru maaşı, 1945'te 100 lira idi. Örneğin Garanti Bankası 1946'da 2.5 milyon lira sermayeyle kurulmuştu. Milli Emniyet'in ilk kontr-espiyonaj, yani karşı-casusluk masası elemanlarından Neşet Güriş'e elde ettiği stratejik önemdeki istihbarat karşılığı 1.000 lira ödül verilmiş olmasıyla karşılaştırılabilir. 1946'nın 500 lirasını 2018'in 100.000 lirası saymak mümkün. Türk hükümeti herhalde Bazna'ya Yugoslav Büyükelçiliği'ndeki kavaslık işini iyi yaptığı için ödül vermemiştir. Burada ister istemez akla Güriş'in o dönem MAH'ın asli işlerinden birisinin de diplomatik evrakı "tırtıklamak", diğer deyişle elçiliklerdeki kasaları gizlice açıp içine bakmak suretiyle casusluk yapmak olduğunu söylemesi geliyor. Bazna'nın Yugoslav elçiliğindeki kavaslığı sırasında Türk istihbaratıyla, karşılığında ödül alacak türden bir irtibat içinde olduğunu söylemek mümkün.
- Bu ilişkinin Bazna'nın orada gördüğü, ya da elde ettiği, belki orada da fotoğrafını çektiği gizli yazışmaları Türk istihbaratına aktarması şeklinde olduğunu varsaymak da mümkün. Çünkü daha sonra "birçok sene" ABD ve Almanya büyükelçiliklerinde çalışarak "mühim malumat" elde etmeyi başardığını da hatırlatmaktadır. Elde ettiği önemli bilgileri herhalde kendisine sakladığı, bilgisini artırdığı için değil, karşılığında çıkar umduğu içindir; bilgilerin en azından bir kısmını Türk istihbaratına, MİT'in öncülü MAH'a iletttiğini varsaymak yanlış olmaz.
- Buradaki ilginç ayrıntı, Bazna'nın Çakmak'a mektubunda İngiltere Büyükelçiliği'ndeki işinden doğrudan bahsetmemiş olmasıdır. Bunda artık o noktada eşinden ayrılmış olduğunu gizleme çabası kadar, aynı zamanda yakın tarihin bu en önemli casusluk olaylarından birini yaparken ciddi miktarda maddi çıkar sağlamış olmasının payı olabilir. Ancak "Kurmay Şef Naci Bey'e" mü-

racaat ederek 500 lira daha ödül sözü kopardığını söylerken değindiği "bu son hizmetlerime mükâfat olarak" ifadesiyle İngiltere Büyükelçisi'nin gizli evraklarını –savaştan yenik çıkan– Nazi Almanya'sına satma işleminden söz ettiği çıkarılabilir.

- Tabii burada birkaç varsayımda daha bulunmak gerekiyor. Birincisi "Kurmay Şef Naci Bey'in" MAH Reisi Mehmet Naci Perkel olduğunu varsaymak yanlış olmaz. İkincisi, herhalde Bazna Mareşal Çakmak'tan Alman elçiliğine İngiliz bilgisi sattığı için Türk istihbaratının başkanından para istediğini ve söz aldığını söylemek istemiyor; ima ettiğinin bu bilgileri Türk istihbaratıyla da paylaşmış olduğunu anlamak mümkün.

MİT yıllar sonra kabul etti

Buradan MİT'in 2002 yılında, kuruluşunun 75. yıldönümünü anmak üzere yayımladığı *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi* kitabında, yıllardır üzerinde çok yorum yapılan "Çiçero Türk istihbaratına mı çalışıyordu?" sorusunun cevabına gelebiliriz. MİT olayın üzerinden 49 yıl, neredeyse yarım asır geçtikten sonra şunları söylüyordu:

> Özveri ve vatan sevgisiyle dolu olarak, çok sınırlı teknik ve parasal imkânlarla görev yapan MAH'ın Kontr-Espiyonaj [karşı-casusluk] unsurları bu dönemde [İkinci Dünya Savaşı], hayati değerdeki bilgi, belge ve manevra olanaklarını siyasi iktidara sunarak Türkiye'nin savaşa sokulmamasında etkin rol oynanuşlardır. Başka bir ifadeyle, Kontr-Espiyonaj unsurlarının operasyonel zekâ ve yönlendirmelerinin, dönemin siyasi konjonktür ve MAH'ın yapısal tablosuna göre çok önde ve ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak, Çiçero'nun (İlyas Bazna) çok taraflı ve maksatlı arayışlarının bu operasyonel zekâ ile ortaya çıkarılması ve entelijans [istihbarat] konusunda önemli sonuçlar alınması gösterilebilir.[38]

Özetle, MİT, Bazna'yı bulduk, kontrol altına aldık ve ulusal çıkarlarımız doğrultusunda kullandık diyor.

38. Erdal İlter. s. 51.

Geçmişinde hırsızlık olayına karışmak dahil şaibeli noktalar bulunan Bazna'ya Atatürk döneminde Çankaya'da askerlik yaptırılması, sonrasında girdiği Yugoslav Büyükelçiliği'nde dört küsur yıl çalıştıktan sonra Türk istihbaratı tarafından ödül verilmiş olması ve yolun sonuna geldiğinde Mareşal Çakmak'a mektup yazıp İngiliz Büyükelçiliği'ndeki casusluğunu ima ederek yeniden para istemeye cesaret etmesi de devlet yapısıyla belli bir irtibatının olduğunu gösteriyor.

Çiçero'nun o kadar da eğitimsiz olmadığına, muhtemelen evrak çalıp aktarma konusunda işine yarayacak temel bilgilerin verilmiş olduğuna dair başka işaretler de var. Kullanması gereken fotoğraf makinesinin, gerçekten de o işlerde kullanılabilecek en iyilerinden birisi sayılan Leica marka olması konusuna değinmiştik. Hiçbir fotoğrafçılık geçmişi olmayan birisi için mükemmel bir tercihti. Savaş tarihçisi Robin Deniston, Bazna'nın İngilizce okuryazarlığını da saklamış olabileceği, aslında ne tür belgelerin fotoğrafını çektiğinin farkında olduğunu yazıyor:

> [Müfettiş] Dashwood'un büyük bir beceriksizliğin ürünü olan bir önyargıyla aptal dediği ve İngilizce bilmediğini öne sürdüğü Bazna, önündeki belgelerin ne olduklarını çok iyi biliyor ve onları inandırıcı bir ayrıntıyla tanımlıyordu. *Çiçero Bendim* kitabında şöyle yazıyordu: "Dosyayı yanıma koydum. İçinde İngiliz Büyükelçiliği'ne gönderilen iç yazışmalar vardı. Bu yazışmalar Türkiye'nin, yani ülkemin de dahil edildiği küçük oyunu bütün açıklığıyla görmemi sağladı. [...] Churchill'in bu konuda söylediklerini okudum.[39]

Bazna'nın "ülkemin dahil edildiği küçük oyunu görmemi sağladı" türünden hamasi ifadelerini fazla dikkate almamak lazım. Bazna *Çiçero Bendim* adlı anılarını 1962'de yayımladı. Tıpkı Moyzisch'in 1950'de yayımladığı *Operation Cicero* [Çiçero Operasyonu] anılarında olduğu gibi, o da gerçekleri kendisini temize çekecek şekilde yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır; hâlâ birilerinden para koparma umudundadır. Ancak Deniston'un İngiliz Dışişleri belgeleri üzerinde çalışarak

39. Robin Deniston. *Churchill'in Gizli Savaşı–İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942- 1944.* Çev. Sinan Gürtunca. İstanbul: Sabah Kitapları, 1998. s.195.

Bazna'nın hangi belgelerle ilgilenmesi gerektiğini ayırt edecek kadar temel eğitime sahip olduğunu saptaması ilginçtir. Bu eğitimi herhangi bir okulda almadığı, özel yöntemlerle verildiği açıktır.

Kaldı ki, yine yarım asır sonra ortaya çıkan İngiliz belgeleri, Çiçero'nun Nazilere sağladığı istihbaratın Müttefik saflarda yol açtığı hasarın tespiti sırasında bu operasyonun aslında en çok Türklerin işine yaradığının ortaya çıktığını söylüyor: "[Müttefik saflardaki] olası hasarı korkunç olabilirdi ama çok önemli olmamıştır. Bununla birlikte, örneğin Türk dış politikasını ciddi şekilde etkilememiş olması pek mümkün değildir."[40]

Peki, Çiçero'nun sızdırdığı hayati önemdeki belgeler Müttefiklere ne tür "korkunç hasar" verebilirdi ve neden vermedi?

Verebileceği hasarı, yine İngiliz belgeleri dört başlık altında topluyor. Belgeler:

• Alman rejimini *Overlord* [Derebeyi] Projesi, yani Normandiya Çıkartması konusunda uyarıyordu. Ne var ki çıkartmanın yeri ve zamanı sızdırılan belgelerde yer almıyordu,

• Yine de Von Papen, belgelerdeki istihbarat sayesinde Türkiye'nin savaşa (son aşamada, Müttefik saflarda) girişini geciktirmesini sağlamıştı,

• Belgeler Churchill, Stalin ve Roosevelt arasında yapılan Tahran Konferansı tutanaklarını içeriyordu, bu belki en önemli ayrıntılardan birisiydi,

• Almanlar belgelere bakarak Balkanlarda yeni bir saldırıya girişmenin kendileri açısından büyük bir tehlike doğurmayacağı sonucuna varabilirdi. Bütün Çiçero belgeleri içinde belki de en fazla olası hasara yol açacak bilgi buydu.

Moyzisch'in anılarında yazdığı üzere Çiçero belgeleri sayesinde Alman kripto uzmanlarının İngiliz diplomatik şifrelerini çözdüğü bilgisi ise doğru çıkmamıştı. İngilizlere göre bu muhtemelen Alman casus şefinin kendi rolünü olduğundan önemli göstermek için ortaya attığı bir iddia idi.[41]

Şimdi can alıcı bir soruya daha geliyoruz.

İlyas Bazna, nam-ı diğer Çiçero, Ekim 1943 sonu ile Mart 1944 ba-

40. Christopher Baxter. s.10.

41. Christopher Baxter. s.4-5.

şı arasında toplam 4 ay kadar süren casusluğu karşılığında Almanlardan 300 bin İngiliz sterlini almıştı, bunun günümüzdeki karşılığı 35 milyon lira gibi bir paraydı. Peki, bu kadar paraya kavuştuğu halde neden MAH Reisi Naci Perkel'den söz aldığı 500 lira ödülü (ki bugünün parasıyla 100 bin lira civarında) hatırlatıp, eski kayınvalidesinin hatırını araya koyup Mareşal Fevzi Çakmak'tan biraz daha para istemişti?

Bazna o kadar parayı ne yapmış, nasıl harcamıştı?

Çelik Palas hadisesi ile çöken hayaller

Öncelikle pahalı yaşama arzusunu tatmin etmek için üstüne başına, bu arada evlendiği ve ondan da çocuk sahibi olduğu Esra Düriye'nin, ayrıca eski eşi ve çocuklarının ihtiyaçları için bir miktar harcadığı biliniyor.

Ama Bazna'nın hayali daha zengin, çok zengin olmaktı. Önce bir inşaat şirketi kurdu. Bu şirketin birkaç küçük devlet ihalesi aldığı bile kayıtlarda var. Sonra işi daha da büyütmeye karar verdi. Gözünü Bursa'daki meşhur Çelik Palas Oteli'ne dikti. Aslında düşüncesi parlaktı; yabancı bağlantıları sayesinde kaplıca turizmiyle, Uludağ'ın kayak turizmini birleştirmek istiyordu. Proje kulağa o kadar iyi geliyordu ki Bursa İl İdaresi de ortak olmak istedi. Niyazi Acar isimli bir işadamıyla Bazna ve Acar Şirketi'ni kurdu ve Çelik Palas'ı satın alarak o zaman 150 odası olan oteli yenileme inşaatına başladılar. Ancak inşaat zemin kattan yukarı henüz geçmemişti ki sorunlar başladı, hem de ciddi sorunlar.[42]

İstanbul'da bir işadamı, bir alışveriş sonucu eline geçen İngiliz sterlinlerinden kuşku duyarak Swiss Bank'tan sahte olup olmadıklarını sormuştu; tek bir defada, gıcır gıcır 5.000 İngiliz sterlini tüccarı kuşkulandırmıştı. Savaş bitmek üzereydi ve bu kadar sterlinin bir arada bulunması bile mucizeye yakın bir durumdu. Swiss Bank durumu İngiliz Merkez Bankası'na bildirdi. İngiliz Merkez Bankası paranın kaynağını Ankara'da bir banka şubesi olarak saptadı ve durumu İngiliz Ekonomik Savaş Bakanlığı'nın Yabancılar Birimi'ne sordu. Bakanlık yalnızca paraların sahte olduğunu saptamakla kalmadı, MI5 ile ortak çalışarak bir ucunun Ankara'daki Almanya

42. Richard Wires. s. 186.

Büyükelçiliği'nde Ticaret Ataşesi Ludwig Moyzisch adlı kişiye uzandığını da belirledi. MI6 devreye girdi ve Moyzsich'in yakın zamana dek Nazi istihbaratının Türkiye istasyon şefi olduğunu bildirdi.[43]

Türk istihbaratı ve polisi devreye girdi. İstanbul'da İsmail Karaali isminde bir işadamı, piyasaya sahte para sürmekten tutuklandı. Ancak Karaali sorgusunda paraların sahte olduğunu bilmediğini ve Çelik Palas'ın yenilenmesi için sattığı malzemeler ve taşeronluk hizmeti karşılığı almış olduğunu kanıtladı. İşin ucu bir anda Bazna'ya ulaştı. Daha büyük bir skandalın patlamasından çekinen hükümet derhal Bazna ve Acar'ın mal varlıklarını dondurarak dolandırıcılık ve kalpazanlık soruşturması başlattı.[44]

Bazna kısa sürede acı gerçekle karşı karşıya kaldı: Nazilerden casusluk hizmetleri karşılığı aldığı 300.000 sterlinin çok büyük kısmı sahteydi.

Sahtekârlığın o güne kadar anlaşılmamasının nedeni, hem daha küçük miktarlarda harcanmış olması hem de Almanların, ödedikleri paranın içine (belki de üst ve alt kısımlarına) bir miktar piyasada eskimiş gerçek sterlin koymalarıydı.

Bazna, Çelik Palas'ta yatırım hevesiyle büyük miktarda sterlin harcamasaydı, belki Almanların sahte sterlin operasyonu böyle patlamayacaktı.

Paralar sahte çıkıyor

Almanların, henüz İngiliz yanıltma ajanı olduğundan kuşkulandıkları, getirdiği bilgilere ne kadar güveneceklerini bilmedikleri Bazna'nın çok yüksek para talebini hemen kabul etmelerinin bir nedeni de ödemeyi kalp parayla yapacak olmalarıydı.

Bazna'ya yapılan ödemeler, Nazi istihbaratının *Operation Bernhard* [Bernhard Harekâtı] adını verdikleri bir ekonomik sabotaj planının parçasıydı. Amaçları piyasaya çok miktarda sahte İngiliz parası sürerek, zaten savaş nedeniyle tavan yapmış enflasyonu körüklemek, İngiliz ekonomisini biraz daha baltalamaktı.

43. Vernon Hinchley. "The Other Side of Cicero." *Spy Mysteries Unveiled* içinde. New York: Dodd, Mead and Company, 1963. s. 216-217.

44. Richard Wires. s. 186.

İngiliz sterlinlerinin sahtesini yapmak hiç kolay olmamıştı. Her bir banknotun 160 ayrı özelliği vardı. Basıldığı kâğıt aslında bildiğimiz kâğıtlardan değildi; Türkiye'den ithal edilen saf pamuktan imal ediliyordu. Mürekkep renk ve kalitesinin ancak İngiltere'nin belli kaynaklarından alınan sularla tutturulabildiğini fark etmişlerdi. Paraların seri numaralarındaki sistemi çözmek için matematikçilerden oluşturulan bir ekip ihtimal hesapları üzerinde aylarca çalışmıştı. Kalıpları büyük gizlilik içinde çıkarılıyordu ve yüksek düzeyde uzmanlık istiyordu. En zoru da filigranı taklit edebilmekti. Alman Merkez Bankası ve ekonomiyle ilgili bakanlıklar kendi ekonomilerine de zarar verebilecek bu kirli işin dışında kalmak istediklerinden, SS'ler üst düzeyde zanaatkârlık isteyen bu sahtecilik işlemi için şeytani bir başka yöntem bulmuştu. Çoğu Yahudilerden oluşan esir sanatçıları Berlin'in kuzeyindeki Sachsenhausen Toplama Kampı'nda "Block 19" denilen özel bir bölmede bir araya getirdiler. Yalnızca sahte para değil, SS ajanlarının kullanacağı sahte pasaportlar dahil her türlü sahte belgeyi zorla onlara imal ettirmişlerdi.[45] Bu durum bütün hikâyenin en dehşet verici yanlarından biriydi.

İlyas Bazna bir anda beş parasız kalmıştı. Evet, Türk istihbaratı bu hırslı sahtekârı saptamış, onu kendi kadrosuna almadan muhbir olarak başarıyla kullanmış, karşılığını da o döneme göre önemli miktarda ödüller vererek ödemişti. Ayrıca Bazna karşı karşıya kaldığı ağır suçlamalara karşın, askerliği sonrasında hiç hapse girmeyecekti.

Hızlı yükselişin sancılı çöküşü

Bir süre sonra Moyzisch'in 1950'de yayımladığı *Çiçero Operasyonu* kitabının haklarını satın alan yapımcı Otto Lang *Five Fingers* [Beş Parmak] isimli bir film çekmek üzere ünlü yönetmen Joseph Mankiewicz ile anlaştı. Çekimlerine 1951'de başlanan filmde başrolleri James Mason ve Danielle Darrieux oynayacaktı. Filmin çekimi için ekip o yaz iki ay kadar Türkiye'de, Ankara ve İstanbul'da kaldı. Bunu öğrenen Bazna yönetmenden para istemeye başladı ama başarılı olamadı. (Bir iddiaya göre, yönetmen polise şikâyette bulunmuş, ama Bazna'nın üzerinden Emniyet'te sözleşmeli tercüman olarak ça-

45. Richard Wires. s. 83-86.

lıştığını gösteren bir belge çıkınca tutuklanmamış, sadece uzaklaştırılmıştı ama bu iddia bugüne dek kanıtlanabilmiş değil.)

Bu arada filmin senaryosunun kitapla da, yaşanan gerçeklerle de bir ilgisi kalmamıştı. Örnek olarak Bazna'nın Mason tarafından canlandırılan yakışıklı, rafine, kibar hırsız tipiyle alakası yoktu. Kontes Anna diye bir karakter hiç olmamıştı, uydurmaydı. Bazna'nın paraları Arjantin'e gidip harcayınca sahte olduğunu anlaması da öyle. Ama casusiye filmiydi bu neticede, belgesel değildi, izleyici sevdi, gişede başarılı oldu ve James Mason'un oyunculuk kariyerinde önemli bir yer tuttu.

Bazna ise deyim yerindeyse sürünüyordu. Önce Almanya'nın Taksim'deki İstanbul Başkonsolosluğu'na giderek, yıkılmış Nazi rejiminin kendisine sahte olarak verdiği paranın gerçeğini onlardan tahsil etmek istedi; kapıdan çevirdiler. Sonra, 1954'te Batı Almanya'nın Başbakanı Konrad Adenauer'e bir mektup yazarak aynı talepte bulundu, doğal olarak bir sonuç alamadı.

O arada bir darbe de yargıdan geldi. Çelik Palas hadisesi ardından açılan davalardan birisi 1955 Nisan ayında sonuçlandı: Bazna satın aldığı 90 ton sud-kostik karşılığında 37 bin küsur sahte sterlin ödemek suçundan 1.000 sterlin muadili para cezasına çarptırılmıştı. (Savaş sonrası İngiliz sterlini Türk lirasından değersizdi, 1.000 sterlin 667 lira ediyordu.)

Bazna yeniden Almanya'dan para koparma çabasına girişti. Nihayet 1961'de buluştuğu Alman yazar Hans Nogly'yi *Çiçero Bendim* kitabını kaleme alması konusunda ikna etmeyi başardı. Bu onun bütün casusluk girişimlerinden, MAH'tan aldığı ödüller dışında cebine giren yegâne gerçek kazanç oldu. Onunla da İstanbul'da ancak başlarını sokabilecekleri bir çatı katı edinebildi; geri kalanı kısa sürede eriyip gitti. Bir defasında eşi Esra ile artık yeniden yapılıp işletmeye açılmış olan Çelik Palas'ı görmeye gittiklerinde cebinde lobide oturup bir şeyler içecek para kalmamıştı.[46]

Alman hükümetine eski Nazi rejiminden kalan casusluk borcu için dava açtı ve takibi için Münih'e gidip bir depoda gece bekçisi olarak çalışmaya başladı. 21 Aralık 1970'te Münih'te 66 yaşında yoksulluk içinde öldü.

46. Richard Wires. s. 187-188.

5

Köstebekler

"Hazreti İsa'nın da 12 tane vardı ve birisi köstebek çıktı."
Edgar J. Hoover

İngiliz istihbaratı MI6 as ajanı Kim Philby'nin KGB köstebeği çıktığını bildirdiklerindeki yanıtı.

Japonya'da bir Nazi'ydi ama...

Tokyo yakınlarında Sugamo Hapishanesi...

Güneşli ama buz gibi bir sabahtı. Cezaevi Müdürü Ichijima Seiichi saat 9.00 sularında mahkûmun hücresine geldi, gardiyan kapıyı açtı.

Müdür ve mahkûm birbirlerini saygıyla öne eğilerek selamladı. Müdür, mahkûma bir saat sonra idam edileceğini tebliğ etti. Mahkûm cevap vermedi. Üzerini değişti, daha önce cezaevi yönetiminden istemiş olduğu temiz kıyafetleri giydi, hazırdı.

Elleri kelepçelendi, başına omuzlarına kadar inen, geleneksel hasır sepet geçirildi. Gardiyanlar eşliğinde koridorlardan geçirilip cezaevi avlusuna çıkarıldı. Bir köşede duran Buda sunağı önünde tütsüler yakılmıştı. Cezaevi rahibi onu bekliyordu; geleneklere uygun olarak çay ve kek sundu. Son arzusu soruldu. Yoktu. Son sözleri soruldu. "Hayır, yok" dedi ama cezaevi personeline kendisine şimdiye kadarki nazik davranışlarından ötürü teşekkür etti.

Sonra onu başka bir odaya aldılar; darağacı oradaydı. Mahkûm, daha yarım saat kadar önce, kurduğu şebekenin iki numarası, yardımcısı Hotsumi Ozaki'nin cansız bedeninin o sehpadan indirilmiş olduğunu bilmiyordu. Sehpaya çıkardılar. Cellat ilmiği boynuna geçirdi, sıkıştırdı. Saat 10.20'de zemindeki kapak çekildi, boş-

luğa düştü. Cezaevi doktoru Japonya aleyhine casusluk suçundan idama mahkûm edilen Alman vatandaşı Richard Sorge'nin 7 Kasım 1944, saat 10.36'da öldüğünü beyan etti.[1]

Sorge üç yıldır hapisteydi. 18 Ekim 1941 sabahı yakalanmış, yakalanışı aynı gün öğleden sonra Japon Dışişleri tarafından Almanya'nın Tokyo Büyükelçisi Eugen Ott'a bildirilmişti; bir başka Alman vatandaşı, Max Christiansen-Clausen ile birlikte casusluk suçlamasıyla tutuklanmışlardı.

Almanya, İtalya ve Japonya o sırada müttefiktiler; Eksen Devletlerini oluşturuyorlardı. O dönem Almanya'nın en itibarlı gazetesi *Frankfurter Zeitung* ve Nazilerin aylık siyasi yayını *Geopolitik*'in Tokyo muhabiri olan Sorge ve bir Alman tüccarın casusluk suçlamasıyla tutuklanması skandaldı.

Gerçi Ott'un aklından şimşek hızıyla geçen bir iki ihtimal vardı. Acaba Japonlar geçenlerde gizli Japon-Amerikan görüşmelerinin Sorge tarafından Alman Büyükelçiliği'ne bildirildiğini öğrenmişler miydi? ABD'nin Tokyo Büyükelçisi Joseph Grew[2] 7 Ekim'de Amerikan Kulübü'nde Japonya ile savaştan kaçınmak için diplomasiye ağırlık verilmesi gerektiğini söyleyen, kamuoyuna kapalı bir konuşma da yapmıştı. Bu gelişmeleri hep Sorge'den öğrenmiş, Berlin'e gönderdiği raporlara eklemişti.[3]

Sorge ile yedi yıldır, daha büyükelçi değil askeri ataşe olduğu 1934'ten bu yana tanışıyorlardı. O yıl Ott, Sorge'yi Japonların 1931'de işgal ettiği Çin'in kuzeyindeki Mançurya'ya yapacağı bir geziye davet etmiş, Sorge'nin yazdığı gezi izlenimleri, Berlin'de çok iyi yankılanmış, böylelikle yıldızı parlayan Ott'un 1938'de tümgeneral rütbesine terfi ederek büyükelçi yapılmasında pay sahibi olmuştu. Büyükelçiliğe teklifsizce girip çıkıyordu. Acaba Ott'a yazdığı raporlarda fahri danışmanlık yaptığı, gazeteci bağlantılarıyla Japon Dışişleri ve Başbakanlık makamlarında ne olup bittiğini aktardığını mı duy-

1. Robert Whymant. *Stalin's Spy-Richard Sorge and Tokyo Espionage Ring.* Londra: I.B. Tauris, 2006. s.317-318.

2. Joseph Grew 1927-32 arasında Ankara Büyükelçisi olarak görev yaptıktan sonra Tokyo'ya atanmıştı. Türk kamuoyu onu Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte çekilmiş kısa bir filmden tanıyor. Grew, Japonların ABD'yi İkinci Dünya Savaşı'na çeken Pearl Harbor saldırısı sırasında da Tokyo Büyükelçisi idi.

3. Robert Whymant. s.260, 283.

muştu Japonlar; tutuklanmasının sebebi bu muydu? Bu bilgi o kadar yaygındı ki, 1940'ta Nazi istihbaratı SD'nin başı Walter Schellenberg, Sorge hakkında ayrıntılı soruşturma istediğinde onu aklayan, Tokyo'daki Alman gizli polisi Gestapo şefi Albay Josef Meisinger olmuştu. Albay, Sorge ile içki arkadaşları olduğunu söylememişti elbette ama neredeyse kendilerinden biri olduğunu söylemişti; zaman zaman "Berlin'e raporları o yazıyor, Büyükelçi imzalıyordu."[4]

Ancak Ott bu düşünceleri zihninden sildi. Bunlar yüzünden ünlü ve Berlin'de nüfuzlu bir gazeteci, müttefik Almanya için casusluk yapmakla mı suçlanacaktı? Hem her iki ülke de aynı safta savaştayken... Bu ne saçmalıktı? Bu, mutlaka Japon devleti içinde Eksen karşıtı lobilerin işiydi. Alman Büyükelçi'nin yeni Başbakan Tojo Hideki'den yana şüphesi yoktu ama eşi bir Alman Yahudisi olan Dışişleri Bakanı Togo Shigenori'den kuşkulanıyordu; bu entrika onun başının altından çıkmış olabilirdi. Ott, o akşam bu düşüncelerini Tokyo'da yaşayan Alman toplumu içindeki Nazi Partisi bölge temsilcisi Heinrich Loy ile de paylaştı. O da aynı fikirdeydi; evet, Sorge ara sıra bazı Nazi liderleri hakkında ileri geri konuşurdu ama Loy ona Tokyo'daki sivil örgütlenmede sorumluluk vermeyi düşünecek kadar güveniyordu.

Sorge 1933 yılında *Frankfurter Zeitung* muhabiri olarak işe başlamak üzere Tokyo'ya uğurlanırken, şerefine Berlin'de verilen veda yemeğine, iktidarı henüz almış Nazi Partisi'nin propaganda sorumlusu, Adolf Hitler'in sağ kolu Josef Goebbels'in de katıldığını biliyordu.[5] Sorge'nin Nazi Partisi'nin en üst kademelerinde dostları olduğu Tokyo'da, sohbetlerde bundan söz ediliyordu.

Alman büyükelçinin 21 Ekim'de Japon Dışişleri'ne resmen verdiği protesto işe yaramadı. Bir yandan da eşi Helma başının etini yiyor, kocasından Sorge'nin kurtarılması için daha çok çaba harcamasını istiyordu. Bu ısrar gerçi Helma'nın da Sorge'nin sevgililerinden biri olduğu söylentilerini akla getiriyordu ama Sorge zaten kadınlar üzerinde neredeyse zehirli bir çekim gücüne sahip olmakla tanınıyordu. 1938'de

4. Stuart D. Goldman. "The Spy Who Saved the Soviets." Historynet. 30 Temmuz 2010. www.historynet.com/the-spy-who-saved-the-soviets.html

5. Jeffrey T. Richelson. *A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century.* Oxford: Oxford University Press, 1995. s.90.

bir motosiklet kazası geçirip hastanelik olduğunda ziyaretine giden, büyükelçiliğin Üçüncü Kâtibi Hans-Otto Meissner'in çok ilginç bir tanıklığı vardı. Ziyareti sırasında küçük bir deprem olmuş, birden ortaya çıkan üç hemşire, diğer hiçbir hastayla ilgilenmeden Sorge'nin yatağına koşup üstüne kapaklanmış, onu duvardan dökülen sıvalardan korumaya çalışmışlardı.[6] Tokyo'daki Alman topluluğu Sorge'yi seviyor, benimsiyordu. Ortadan kaybolduğunu önce gazeteci milleti fark etti. Arkadaşları neredeydi? Bilgi alamıyorlardı. Alman Büyükelçiliği'ne gittiler. Büyükelçilik görevlileri, Gestapo şefi Meisinger'in talimatıyla "Burada değil" demekle yetindiler. Onlar da Sorge'nin casusluk suçlamasıyla gözaltına alınmış olduğu dışında bir şey bilmiyorlardı.

Ama Japon emniyeti Nuh diyor, peygamber demiyor, bilgi vermiyordu.

Japon polisinin sorgusunda

Japon gizli servisi *Kempeitai* [Askeri Polis Birimi] 1881'de kurulmuştu. Askeri ve sivil her konu üzerinde, iç-dış ayrımı olmadan sadece istihbarat toplama değil, operasyon yapma yetkisine de sahipti. Eksen ittifakının kurulmasıyla birlikte Kempeitai ile Alman askeri istihbaratı Abwehr ve İtalyan gizli servisi (SI) *Servizio Informazioni* [Haberalma Servisi] arasında üçlü işbirliği mekanizması kurulmuştu.

Japon istihbaratçılar bir süredir bazı telsiz mesajlarını saptamış, çözmeye çalışıyorlardı. Bir yandan da Amerikalı ve Alman gazetecileri göz hapsinde tutuyor, bağlantılarını yokluyorlardı. Sorge'nin ara sıra görüştüğü kişilerden birisi de ressam Yotoku Miyagi idi. Tokyo sanat çevrelerinin göbeğindeki Miyagi gerçekten Sorge'nin haber alma kaynaklarından biriydi. Miyagi'nin muhbir olarak tuttuğu bir sosyete terzisi, biraz sıkıştırılınca kendisinin verdiği bilgilerle Miyagi'nin casusluk yapıyor olabileceğini söyledi.

Kempeitai'nin "Tokkö" diye anılan Özel Harekât Birliği, 10 Ekim şafak vakti Miyagi'nin evini bastı. Sadece ressamın çalışma masasının üzerinde duran "Çok Gizli" damgalı Güney Mançurya Demiryolları Raporu bile onu mahkûm ettirmeye yeterdi.

Japon polisinin sorgu yöntemleri acımasızdı. Bir önceki yıl,

6. Robert Whymant, s.4-5.

1940'ın 29 Temmuz günü Reuters Muhabiri Jimmy Cox'un, casusluk suçlamasıyla sorgulandığı esnada Kempeitai karargâhından "aşağı atlayarak" intihar ettiği açıklanmıştı. Elektrik işkencesini dünyada ilk uygulayanlar arasındaydı Japon polisi. Gözaltına alındığının ikinci ya da üçüncü günü, 11, ya da 12 Ekim'de dayakla konuşmayan Miyagi'ye elektrik vermeye başladılar. Miyagi, sırlarını kendisiyle birlikte mezara götürmek amacıyla, sorgucuların boş bulunduğu bir anda pencereye koştu ve aşağı atladı. Ne var ki, sorgu odası bu defa sadece ikinci kattaydı, ölmedi, ağır yaralandı. Bacakları kırık, her tarafı kan içindeyken yeniden sorguya aldılar. Bu defa dayanamadı, Sorge ve Clausen ile birlikte bir isim daha verdi polise: Hotsumi Ozaki.

İşte o aşamada Tokkö, uğraştıkları vakanın boylarını aşabileceğini fark etti. Tokyo Bölge Savcısı Yoshikawa Mitsusada'ya haber verildi, artık soruşturma onun sorumluluğunda olacaktı.

15 Ekim sabahı özel harekât polisi, başlarında Müfettiş Takahashi Yosuke olmak üzere, yakın zamana dek Japonya'nın en büyük gazetesi *Asahi Shimbun*'un özellikle Çin konularında dış politika yazarı, bir süredir Başbakan Prens Fumimaro Konoe'nin baş danışmanlığını yapan, yani Başbakanlık üst yönetiminden Ozaki'nin kapısına dayandı. Ozaki bir süre direndiyse de polisin elindeki bilgileri duyunca, gece yarısına doğru ifade vermeye başladı.

Bu sırada evinde, hasta yatağında ateşler içinde yatan Sorge'nin etrafındaki çember daralıyor, o da bunu hissediyordu. Kırk altıncı doğum günü olan 4 Ekim'de, başka sevgililerine rağmen aynı evde yaşadığı sevgilisi Hanako Ishii'yle çıktıkları akşam yemeği sırasında, artık belki kendi evine dönmesi gerektiğini, eleştirel yazıları nedeniyle Japon hükümetinin üzerine gelebileceğini, onun zarar görmesini istemediğini söylemişti. Bunun son görüşmeleri olduğunu ikisi de bilmiyordu.

Ozaki'nin tutuklanmasından bir gün önce, 14 Ekim'de yapılan bakanlar kurulu toplantısında tartışma çıkmış, Savaş Bakanı Hideki Tojo, Başbakan Fumimaro Konoe'yi Çin ile savaşı yönetememekle suçlamış, Konoe istifa etmişti. İmparator Showa Hirohito da Savaş Bakanı'nı başbakan olarak atamıştı. Yeni Başbakan Hideki Tojo'nun 17 Ekim'de açıkladığı yeni kabinede, eski kabineden kalan tek isim olan Adalet Bakanı Michiyo Iwamura ilk iş olarak Sorge ve iki Av-

rupalının tutuklanması talimatını vermişti. Demek ki bu Alman casus, Japon vatandaşlarını, hem de etkili yerlerdeki Japon aydınlarını da kandırıp şebekesine almaya başlamıştı. Sorge ve Clausen dışında üçüncü Avrupalı Branko Vukelić adında bir Yugoslav vatandaşıydı. O da gazeteciydi; Fransız Havas haber ajansının foto muhabiriydi ya da en azından görünürdeki işi oydu.

Polis 18 Ekim sabahı saat yediye doğru Alman gazeteci Richard Sorge'nin evine gitti. Savcı Yoshikawa ve gizli polis Kempeitai yetkilileri evin etrafında önlem almış beklerken, kapıyı yabancılar şubesinden bir polis çaldı. Sorge yıkanıp tıraş olmuştu ama hâlâ pijamalıydı. "Günaydın" dedi polis kibarca, "önceki gün meydana gelen bir araba kazasıyla ilgili olarak bizimle karakola kadar gelebilir misiniz?" Karakol iki yüz metre kadar ilerideydi. Sorge giyindi, birlikte merdivenleri inmeye başladılar. Dışarı adım atar atmaz işaret verildi ve bir anda ortaya çıkan polisler Sorge'yi kıskıvrak yakaladı.

Japon polisi şimdi Sorge'yi sorgulamaya başlayacaktı.

"Ben Naziyim, beni bırakın"

Sorgu 19 Ekim sabahı, Alman Büyükelçisi Ott öfke içinde Japonlardan bilgi almaya çalışırken başladı.

Sorge'nin sorgusunu savcı Yoshikawa gözetiminde, Düşünce [Suçları] Bölümü'nün başındaki Nakamura Toneo ve Gizli Polisin Yabancılar Masası'nın başındaki Ohashi Hideo yürütüyordu. Sorgu, alışılmışın dışında, karargâhtaki Budist rahibin küçük makam odasında, kimsenin aklına bile gelmeyecek bir yerde yapılıyordu.

Japon Dışişleri, Alman Büyükelçiliği'ne bilgi vermiyordu ama protestoları savcıya iletiyordu; hükümet bir an önce sonuç istiyor, bunalmış durumdaki savcı da hem Sorge'yi hem sorgucu polisleri zorluyordu. Sorge'ye diğerlerine yapılan fiziki işkencenin uygulandığına dair bir kanıt yok; ne de olsa Berlin'de yüksek dostları olan ünlü bir Alman gazeteciydi, polisin elinde kalması çok baş ağrıtabilirdi. Ama uykusuz bırakma, vardiyalar halinde aralıksız sorgulama ve diğer psikolojik baskı taktikleri uygulandığı sır değildi.

Sorge ise itiraf etmiyordu. Yalnızca gazeteciydi, casus değildi. Sorgunun başlamasından birkaç gün sonra Ohashi, Sorge'nin önüne Clausen'in ev aramasında çıkan bir belgeyi koydu. Mesajda Clausen

ve kendisinin derhal Japonya'dan çekilmesi talep ediliyordu. Gerçi ülke ismi yazmıyordu ama üslup pek gazeteci üslubu değildi. Sorge inkâr etti. Ertesi gün Ohashi, Clausen'in ifade vererek Tokyo casusluk şebekesini itiraf ettiğini söyledi. Artık onu Büyükelçi'nin protestoları da kurtaramazdı, o da itiraf etmeliydi. Yine inkâr etti.

Ohashi sorgunun altıncı günü yeni bir haberle geldi. Eğer durumunun duyulup da ortalığın ayağa kaldırılacağını düşünüyorsa yanılıyordu. Bir başbakanlık yetkilisinin, bir Alman gazeteci tarafından kurulan casusluk şebekesinin iki numarası olduğunun duyulmasını, casusların ülkenin kalbine sızmış olduğunun bilinmesini istemeyen hükümet yayın yasağı getirmişti.
Artık kimse sesini duyamazdı.

"Nasıl?" diye sordu Sorge; "yani bu soruşturma hakkında resmi bir açıklama yapılmayacak mı?"

"Haber yapmak dahi yasaklandı" dedi polis müfettişi gururla, Sorge'nin derdinin uluslararası kampanyalarla kurtulmak olduğu kanısındaydı.

Oysa Sorge tam tersine: "Ben de bu soruşturmanın duyulmamasını istiyordum zaten" karşılığını verdi. Ve hem savcı hem sorgucu polislerin şaşkınlık dolu bakışları altında devam etti: "Bu durumda casus olduğumu kabul edebilirim"; Sorge casusluk itiraflarına hazır olduğunu söylüyordu.[7]

▸ Richard Sorge, kendini Nazi olarak gösterip Japon hükümet kademelerine sızan Sovyet askeri istihbarat ajanıydı. Verdiği bilgi sayesinde Moskova, Nazi saldırısını püskürttü.

Sorge itiraflarına, 25 Ekim Pazar günü başladı. Savcı, iki sorgucusu, iki Tokkö polisi ve tercümanın nezaretinde, masaya konulmuş bir tomar kâğıttan en üsttekini çekti ve kurşunkalemiyle Almanca yazmaya başladı: "Ben Richard Sorge; 1925 yılından bu yana enternasyonalist bir komünistim."

Richard Sorge 1925 yılından bu yana Sovyet Askeri İstihbaratı GRU'nun ajanıydı.

7. Robert Whymant. s.286-287.

Tokyo'da kurduğu casusluk şebekesi ile hem Alman hem Japon sisteminin içine girmiş, Moskova'ya savaşın seyrini değiştiren stratejik önemde istihbarat sağlamıştı. Bu yüzden ileride askeri tarihçiler tarafından, bir tek İngiliz istihbaratı MI6'in Sovyet masası başkanıyken Sovyet istihbaratı NKVD (KGB) köstebeği olarak çalışan Kim Philby ile kıyaslanacaktı.

Oysa Sorge altıncı güne gelene dek sorgucuların kendisini Sovyet ajanlığı ile sorgulamasına hep aynı karşılığı vermişti. "Hayır. Ben bir Nazi'yim. Hemen Büyükelçi Ott'la görüşmek istiyorum. Beni derhal bırakmanızı istiyorum, hemen!"

Sorgucu Ohashi, savaştan çok sonra, 1961'de "Sorge'yi Ben Tutukladım" başlığıyla yayımladığı kitabında şunları söyleyecekti:

> Sorguya başlarken üç ihtimal üzerinde duruyorduk. Birincisi, Alman casusu olup Nazi rejimine istihbarat sağlamak için Japon komünistlerini kullanıyor olabilirdi. İkincisi, Sorge'nin hem Moskova hem Berlin için casusluk yapan bir çifte-ajan olma ihtimaliydi. Üçüncüsü ise kendisini Nazi olarak tanıtmış bir Sovyet casusu olmasıydı. Bu üç ihtimale de eşit mesafede yaklaşıyorduk.[8]

Üçüncü ihtimal, hem de katmerli olarak doğrulanmıştı. Sorge kendisini Nazi olarak tanıtıp kabul ettirmekle kalmayıp Japonlar hakkında Nazilere de istihbarat vererek kendini saklayabilen bir Sovyet ajanıydı; askeri tarihin gördüğü belki de en derin kazan köstebekti Sorge.

Bir casus nasıl keşfedilir?

Richard Sorge, 1895'te Azerbaycan'da, Bakü'nün Sabunci ilçesinde doğmuştu. Kafkas Petrol Şirketi'nde maden mühendisi olarak çalışan Wilhelm Sorge ve Rus eşi Nina Kobieleva'nın dokuz çocuğundan en küçüğüydü.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askere alındı. Mart 1916'da Batı cephesinde ağır yaralandı; üç parmağı kopmuş ve iki bacağı daha sonra ömür boyu hafif aksayarak yürümesine yol

8. Aktaran Whymant. s.287.

açacak şekilde kırılmıştı. Daha önceleri babasının milliyetçi fikirlerinin etkisi altında olan Sorge, yaralandıktan sonra savaş karşıtı, sol fikirlere ilgi duymaya başladı. Babasının amcası Friedrich Sorge'nin komünizmin kurucuları sayılan Karl Marx ve Friedrich Engels'in yakın arkadaşları olduğunu öğrendi. İyileşme sürecinde Marx okumaya başladı ve komünizmi benimsedi. Berlin ve Kiel üniversitelerinde ekonomi okudu, Hamburg Üniversitesi'nde siyaset doktorasını verdi. O arada Komünist Parti'ye kaydolmuş ve partinin istekleri doğrultusunda Solingen'de gazeteci olarak çalışmaya başlamıştı.

1923'te Sorge'nin hayatını kökten değiştiren bir şey, aslına bakarsanız iki şey oldu. Birincisi, Moskova'nın talebiyle Alman Komünist Partisi'nin (KPD) ayaklanması şiddetle bastırıldı; böylece genç Sorge, komünist devrimin hiç de kolay bir şey olmadığını anladı.

İkincisi ise Moskova'da 1922'de kurulan Marx-Engels (daha sonra Marx-Engels-Lenin) Enstitüsü'nün başkanı David Riazanov'un özel bir görevle Almanya'ya gelmesiydi. Riazanov, enstitünün Marx'ın bütün eserlerini basma projesi çerçevesinde orijinal el yazmalarının peşindeydi. Sorge, Marx'ın, büyük amcası Friedrich Sorge'ye yazmış olduğu mektupları Riazanov'a verdiğinde tanıştılar. Moskova'ya dönüşünde Soyvet yönetim ve istihbarat kademelerinde Almanya'da tanıştığı yetenekli ve kararlı komünist gençten söz eden Riazanov oldu.[9] Sorge, başarısız KPD ayaklanmasının moral bozukluğu içindeyken Moskova'dan bir davet aldı; gelip bir yıl Komünist Enternasyonal'de çalışma teklifiydi bu.

O bir yıl uzadı. 1925'te yıllar sonra Tokyo'da bir sorgu odasında itiraflarına başlama cümlesinde yazacağı gibi, Komünist Enternasyonal, kısa adıyla Komintern üyeliğine alındı: Artık Komintern'in uluslararası ajanlarından biriydi. Askeri istihbarat GRU'nun başı Yan Berzin, Sorge'nin işe yarayabileceğini düşünüyordu; onu Kızıl Ordu istihbaratına aldı. Kod adı "Ramsay" olacaktı.[10]

9. Jay Robert Nash. *Spies: A Narrative Encycvlopedia of Dirty Trikcs from Biblicol Times to Today.* New York: M.Evans Company, 1997. s.455.

10. Robert Whymant. s.26-28.

İlk Çin istihbaratı şüphelenmişti

Berzin'in Sorge'ye verdiği ilk görev bir Avrupa ülkesi değil, Uzakdoğu oldu.

Çin'de iki yıl önce patlayan iç savaş şiddetleniyordu. Komintern ajanı Mikhail Borodin'in zorlukla bir araya getirip Moskova çizgisine çektiği Çin Milliyetçi Partisi [*Kuomintang*] ve Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çin Milliyetçi Partisi'nin kurucusu Sun Yat-sen'in 1925'te kanserden ölümüyle sürtüşmeye başlamıştı. Sürtüşme 1927'de Şangay'da milliyetçilerin binlerce komünisti öldürdüğü 12 Nisan katliamıyla iç savaşa dönüşmüş, Borodin Çin'i terk etmek zorunda kalmıştı.

Stalin, Çu En-lay (Zhou Enlai) ve Mao Zedung'un Komünist Partisi'ni mi, yoksa o aşamada hâlâ Moskova'ya karşı tavır almanuş Kuomintang'ı mı desteklemesi gerektiği konusunda kararsızdı; kaybedecek ata oynamak istemiyordu.

Sorge, Moskova'nın Şangay'a hangi ata oynaması gerektiğini anlamak için gönderdiği istihbarat ekibinin içinde, yine gazeteci kisvesi altında yer alacaktı.

Ama Berzin'in planına göre daha önce Almanya'ya gidip gazeteci kimliği edinmesi gerekiyordu. Sorge, Aralık 1929 sonuna doğru Marsilya'dan Şangay'a kalkan bir gemiye bindiğinde Berlin'de yayımlanan bir tarım gazetesinin, *Deutsche Getreide-Zeitung*'un [Alman Hububat Gazetesi] Çin muhabiri olduğunu gösteren belgeler taşıyordu. Aynı zamanda *Frankfurter Zeitung*'a da dışarıdan yazacaktı.

Moskova ona Şangay'a gider gitmez *Frankfurter Zeitung*'un kıdemli Çin muhabiri, Amerikalı gazeteci Agnes Smedley ile tanışmasını tavsiye etmişti; Smedley, sosyalizme sempatiyle bakıyordu ve Şangay'da tanınmadığı yoktu. 1930 Ocak ayında Şangay'a gelen Sorge, Smedley ile "Amerikalı serbest gazeteci M. Jones" kimliğiyle tanıştı. Smedley güzel bir kadın sayılmazdı, ama zekâsıyla çekici olabilen kadınlardandı. Sorge, kendini ona Şangay'da kullandığı kimliğiyle Amerikalı gazeteci Jones olarak tanıttı. Bir süre sevgili de oldular. Sorge'den birkaç yaş da büyük olan Smedley, ona her bakımdan yardımcı oluyordu.

Japon orduları, kendi kontrollerindeki Güney Mançurya demiryolunun bombalanmasının arkasında Çinlilerin olduğunu iddia ederek Eylül 1931'de Mançurya'yı işgal edince, Sorge'nin Smedley'den

bir ricası oldu: Onu Japon arkadaşlarıyla tanıştırabilir miydi? Japonya, artık resmen Sovyetler Birliği'nin kara sınırı komşusu olmuştu ve Moskova için ciddi endişe kaynağıydı.

Smedley onu *Asahi Shimbun*'un Çin muhabiri ve dış politika yazarı Horsumi Ozaki ile tanıştırdı. Ozaki kısa sürede –henüz kendi ismiyle değil, Jones olarak bilse de– Sorge'nin en yakın kaynağı ve arkadaşı oldu; bir süre sonra da yoldaşı. Varlıklı ve soylu bir aileden gelen Ozaki'nin, Japon saray ve hükümet çevrelerinde müthiş bağlantıları vardı, Marksist bir idealistti. "Jones" ona gazetecilik dışındaki asıl işini açtı, birlikte çalışmayı teklif etti, Ozaki kabul etti ve böylece Sorge'nin Sovyet askeri istihbaratı adına devşirdiği ilk ajan oldu.[11] Ozaki, Sorge'ye kısa sürede iki bağlantı daha getirdi. Bunlardan birisi, Alman deniz tüccarı Max Clausen idi; komünistti ve dahası telsiz operatörüydü. Moskova'ya şifreli, gizli mesajların geçilmesi için bir kanal daha bulunmuştu. Sorge'nin Şangay haberalma şebekesi şekillenmeye başlamıştı. Ozaki'nin getirdiği diğer isim ise *Shanghai Weekly* isimli haftalık derginin Japon muhabiri Teikichi Kawai idi. Sorge, Kawai'yi, bir süre sonra Mançurya'ya gönderdi; Japonların Mançurya üzerinden Çin'e ve Sovyetler'e saldırma planları olup olmadığını öğrenmek istiyordu.[12] Bu arada kimsenin tanımadığı, kim olduğunu bilmediği Richard Sorge adlı bir gazeteci, Alman tarım dergisi *Deutsche Getreide-Zeitung*'a "Çin'in artan yerfıstığı ihracatı", "Çin'de Susam üretimi artıyor", "Mançurya'da soya fasulyesi hasadı" gibi uzun makaleler gönderip duruyordu. M. Jones ise ara sıra *Frankfurter Zeitung*'da görünen bir imzaydı; diğer gazeteciler onun kim olduğunu bilmiyordu.

İşte o sıralar damdan düşer gibi Şangay'da ortaya çıkan bu M. Jones bir kişinin dikkatini çekmişti. Milliyetçi Çin Kuomintang ordusunun istihbarat şefi, bu "Amerikalı" gazetecinin Sovyet ajanı olabileceğinden kuşkulanıyordu. Ancak araştırmasına rağmen kanıtlayamıyordu; Jones'un dosyası açık olarak kaldı.

Ama bu kadar ayrıntıya indikten sonra Çan Kay-şek komutasındaki Milliyetçi Çin Ordusu'nun istihbarat şefinin kim olduğunu söylemeden bırakmak olmaz: Morris Cohen adında Yahudi kökenli bir İngiliz-Kanada çifte vatandaşıydı.

11. Jeffrey T. Richelson. s.90.

12. Jay Robert Nash. s.456.

Çin istihbaratının başında Yahudi bir maceracı

Çok rahat bir macera çizgi romanı karakteri olabilecek Morris, ya da doğumdaki adıyla Moşe Cohen, İngiltere'ye Polonya'daki Yahudi kıyımından, pogromlardan kaçarak göçmüş, fakir bir ailenin çocuğuydu. Genç yaşta suça karışınca ailesi onu Kanada'ya göndermişti. Orada birkaç defa hapse girip çıktıktan sonra Çinli demiryolu işçileriyle tanışmıştı.

Bir gün Londra sokaklarında edindiği dövüş tecrübesi ve belindeki silahıyla bir Çin lokantası sahibini sokak çetelerinden kurtarınca Kanada'daki Çin toplumunun baş tacı olmuştu. Kısa sürede Kanadaki Çinli işçi ve tüccarlar arasında örgütlü olan Kuomintang örgütüne askeri eğitmen olarak alındı.

Bir süre sonra Cohen'i Çin'e götürüp o sırada Kuomintang'ın başındaki Sun Yat-sen'e takdim ettiler. Kısa sürede Sun'un yakın koruması, bir süre sonra da aynı zamanda istihbarat şefi oldu; belindeki tabancaları nedeniyle ona Morris "Two Gun-Çifte Silah" Cohen diyorlardı. Sun Yat-sen'in 1925'te kanserden ölmesinin ardından yerine geçen oğlu Sun Fo ile de çalıştı.

Japon işgali sırasında İngiliz askeri özel kuvvet birimi, *Special Operation Executive* [Özel Operasyonlar İdaresi] ile işbirliği yaptı. Çin'e son olarak 1966'da Kültür Devrimi'nin başlangıcında Çu En-lay'ın davetlisi olarak gitti. Etrafındakilere "Bu Çin'i var ya, ben kurdum" tadında öyküler anlattığı renkli bir emeklilik hayatı olduğu da yazıldı.

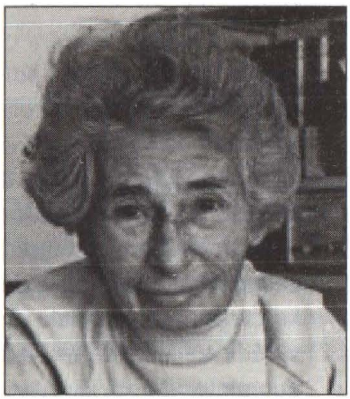
Korkulan 1932'de oldu ve Japon ordusu, Çinli çetelerin Japon mahallesine saldırdığı bahanesiyle Şangay'ı işgal etti.

Sorge'nin yıldızı ilk o zaman parlamaya başladı. Kurduğu şebeke Çin ve Japon birliklerinin değişen konumlarını zamanında Sorge'ye bildiriyordu. Çin ve Japon birlikleri arasındaki sokak çatışmalarını gazeteci kimliğiyle bizzat gözlemleyebiliyordu. Uzun, ayrıntılı raporlarında milliyetçi Çin birliklerinin moral, teçhizat ve liderlik bakımından yetersiz, Japon birliklerinin ise bu bakımlardan mükemmel durumda olduğu yolundaki tahlilleri, Moskova'daki GRU karargâhını etkiliyordu.[13]

13. Jay Robert Nash. s.457.

O dönemde Rus askeri istihbaratının Şangay'da bir başka yıldız ajanı daha vardı. Smedley vasıtasıyla onunla da tanıştı. Onun da Sovyet ajanı olduğu ortaya çıktı. Şangay'da kullandığı adıyla Sonja Schultz ile de yoldaşlıkla karışık kısa bir aşk ilişkileri oldu.

Gözünü budaktan sakınmayan bir komünist olan ve bilindiği kadarıyla değişik zamanlarda Ruth Werner, Ursula Beurton ve Ursula Hamburger isimlerini de kullandığı bilinen Ursula Kuczynski de Şangay'a, kendisi de Sovyet ajanı olan kocası Rudolf Hamburger ve çocuğuyla 1930'da gelmişti. Bir süre sonra "Merkez" ona da Sorge'nin şebekesine katılma talimatı verdi, duruma hâkimdiler.

▸ Ursula Kuczynski Sovyet askeri istihbaratı GRU'nun en gözü pek ajanlarındandı. Casusluk hayatı boyunca 10 kadar ülkede 16 değişik sahte kimlikle çalışmış ve yakalanmamıştı.

Nazi Partisi yoluyla Tokyo kapısı

Sorge, 1933 Ocak ayında yeni bir görev için Moskova'ya çağrıldı. Onu Çin'deki başarılarından dolayı kutlayan Berzin bir sonraki görev yerini Tokyo olarak açıkladı. Tokyo'da da gazeteci kisvesiyle çalışacaktı ama bu defa kendisini Japonya'daki Alman toplumunun, diplomatik çevrelerinin içine, derinlerine yerleştirmesi gerekecekti. Bunun yolu da yeniden Almanya'ya gidip hem medya hem de Nazi çevrelerindeki yerini sağlamlaştırmasından geçiyordu.

Sorge bir plan yaptı. Öncelikle aşması gereken bir sorun vardı. 27 Şubat'taki Reichstag Yangını'nın hemen ardından gidilen 5 Mart seçimleri Hitler'in Nazi Partisi'ni tek başına olmasa da iktidara geçirmişti. Acaba eski defterler karıştırılır, Sorge'nin komünist geçmişi açığa çıkar, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olunur muydu? Bunu denemek için riskli bir plan yaptı.

Naziler henüz iktidara gelmenin sarhoşluğu içindeydi. Önce Nazi Partisi'nin teorik yayınlarından sayılan *Zeitschrift für Geopolitik* [Jeopolitika Güncesi] dergisine Çin'in, Japon ordusunun durumu, Mançurya'daki gelişmeler gibi konularda bir iki yazı göndermişti. Sonra

Münih'te yayımlanan derginin sahibi Karl Haushofer'den randevu istemiş, randevuya giderken Hitler'in *Kavgam* kitabıyla birlikte Nazilerin kullandığı günlük lisan, deyimler, tanımlar üzerine çalışmıştı. Haushofer, Sorge'den çok etkilenip Tokyo muhabiri olmasını önerdi. Hatta Japonya'daki Alman Büyükelçisi Herbert Von Dirksen ve askerlik arkadaşı olan Askeri Ateşe Yarbay Eugen Ott'a birer tavsiye mektubu yazdı. Sorge bu mektuplarla ve Çin hakkındaki yazılarıyla *Frankfurter Zeitung*'a başvurmuş, onlar da kabul etmişti. Sonra 1 Haziran'da pasaport başvurusu yapmıştı. Ya bu kadar referansı olan bir Nazi sempatizanı gazetecinin kayıtlarına bakmamışlar ya da o günlerin kargaşasında dikkatlerinden kaçmıştı ama Sorge pasaportu aldı. Daha ayrıntılı araştırma gerektirdiği için artık Nazi Partisi üyelik başvurusunu Tokyo'da yapacaktı.[14]

Sorge cebinde kendi adına yazılı kapı gibi Üçüncü Reich pasaportuyla 6 Eylül 1933'te Tokyo Limanı'na ulaştı.

En önemli görevi Japonya'nın Sovyetlere saldırıp saldırmayacağını öğrenmekti. İkinci Dünya Savaşı henüz ufukta yoktu. Stalin'in en önemli endişe kaynağı iktidara yeni gelmiş ve kalıp kalmayacağı belli olmayan Hitler değil, İmparator Hirohito idi.

Sorge Moskova'dan ayrılmadan bir konuda daha sıkı sıkıya uyarılmıştı: Ne olursa olsun, Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'yle ya da Japon Komünist Partisi'yle ya da herhangi bir sol eğilimli grupla özel olarak ilişki kurmayacak, yalnızca Nazi Partisi ve Eksen İttifakı yanlısı bir Alman gazeteci gibi davranacaktı.

Öyle de yaptı. Bir yandan Askeri Ataşe Ott üzerinden büyükelçiliğe ayağını alıştırırken diğer yandan casusluk şebekesini kurdu. Miyagi'yi, Ozaki'yi buldu. Clausen zaten Ozaki ile beraber davranıyordu. Moskova, gazeteci kisvesi altında Branko Vukelić'i mikrofilm ve telsiz operatörü olarak Tokyo'ya göndermişti.

Tokyo kapıları açılmıştı, şimdi sıra kapıdan geçip hasılatı toplamaktaydı.

İstihbarat aslanın ağzında

Sorge'nin ilk önemli işi, az önce de değindiğimiz üzere, henüz askeri ataşe olan Ott ile 1934'te Mançurya teftiş seyahatine çıkması oldu; kaleme aldığı izlenimler hem kendisinin hem Ott'un önünü açtı.

14. Robert Whymant. s.43-45.

Sonra 1936'da Berlin'de Almanlarla Japonlar arasında gizli görüşmeler yapıldığını Moskova ondan öğrendi. 1938'de Ott, büyükelçi oldu ve Sorge'nin hayatı daha da kolaylaştı.

O yıl haziran ayında KGB'nin öncülü NKVD'nin Uzak Asya bölge komutanı Korgeneral Genrikh Lyuşkov, Mançurya sınırını geçerek Japonlara iltica etti. Aslında daha önce Stalin'in başlattığı tasfiye hareketlerinde tetikçi rolünü üstlenmiş olan Lyuşkov, 1937'de başlayan (ve 1 milyon civarında insanın öldürüldüğü) Büyük Tasfiye'den kaçıyor, Troçkist olduğu gerekçesiyle öldürülmekten çekiniyordu. Bu, aslında yıkılana kadar Sovyet sisteminden dış dünyaya yapılmış en üst düzey iltica talebiydi. Berlin bir Abwehr subayını sorguya katılmak üzere hemen Tokyo'ya gönderdi. Generalin sorguda neler söylediğine daha sonra Alman Büyükelçiliği'nde Sorge de bir göz atmış ve vakit geçirmeden Moskova'ya bildirmişti: Lyuşkov hem Sovyetlerin Uzakdoğu'daki birlik konumlarını, sayılarını (ki Japonların tahmininin çok üzerinde olduğu anlaşılmıştı) hem de haberleşme şifrelerini Japonlara vermişti. Ruslar bunun üzerine hemen birlik konumlarını ve haberleşme kodlarını değiştirmişti.

Ama Sorge asıl istihbarat darbesini 1940-41'de vuracaktı.

Sorge, Hitler'in 23 Ağustos 1939'da dışişleri bakanları Joachim Ribbentrop ve Vyaçeslav Molotov arasında imzalanan Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na ihanet ederek Rusya'yı işgale başlama niyetine dair ilk istihbaratını 28 Aralık 1940'taki şifreli telsiz mesajıyla Moskova'ya iletmişti. Buna göre Hitler Doğu sınırlarına, Romanya-Rusya sınırı dahil 80 tümen sevk edecekti. Bu bir kışkırtmaydı. Hitler, Stalin'in de Batı sınırına birlik yığmasını saldırmazlık anlaşmasını ihlal sayıp saldıracaktı.

6 Mayıs 1941'de bir mesaj daha geçti. Savaşın çıkması an meselesiydi. Stalin yine aldırmadı. Bunları Troçkistlerin Almanya ile saldırmazlık paktını boşa çıkarma kışkırtmaları olarak görüyordu. Sorge ise çalışıyordu. 17 Mayıs'ta yeni Askeri Ataşe Edwin Scholl'dan aldığı bilgiyi aktardı; Almanlar Rus sınırına 170 ila 190 tümen asker yığmışlardı.[15] Harekât haziranın ikinci yarısında başlayacaktı.

Sorge nihayet 1 Haziran'da "Invest" kod adlı Ozaki'den, yani "Japon Başbakanlık çevresinden" aldığı bilgiyi iletti: Alman saldırısı

15. John Barron. *KGB: The Secret Work of Secret Soviet Agents*. Londra; Corgi Books, 1975. s. 108.

20 Haziran'dan hemen sonra başlayabilirdi ve Japon Bakanlar Kurulu bu durumda ne yapacağını kararlaştırmak üzere toplanmıştı. Stalin'in bu istihbarat iletildiğinde Sorge için "Japonya'da kafayı küçük işlere ve genelevlere takmış pisliğin biri..." diyerek istihbaratı geri çevirdiği kayıtlarda var.[16]

Sorge, Moskova'yı Almanların saldıracağına inandıramamıştı. Ama Almanlar saldırdı. "Barbarossa" kod isimli, tarihin bu en büyük kara harekâtı 21 Haziran 1941'de başladı. Stalin'in anlaşmaya sadakatı Rus halkına çok pahalıya mal olacaktı.

Kızıl Orkestra'dan da gelmişti

Üstelik Almanların haziranın ikinci yarısında saldırmazlık anlaşmasını bozarak Sovyetlere saldıracağı istihbaratı sadece Tokyo'dan, Sorge'den gelmemişti.

Nazi işgali altındaki Avrupa'da örgütlenen komünist casusluk örgütü Kızıl Orkestra'nın başı Leopold Trepper de bir süredir Moskova'yı Hitler'in saldıracağına inandırmaya çalışıyordu.

Kızıl Orkestra, *Rote Kapelle* aslında Alman askeri istihbaratı Abwehr'in, Nazi işgali altındaki Avrupa'daki komünist casusluk hücrelerine topluca taktığı isimdi. Daha dijital çağa çok vardı ve casuslar istihbarat raporlarını genel olarak telsiz üzerinden şifrelenmiş mors alfabesiyle geçiyordu. Alman istihbarat argosunda bu telsiz operatörlerine "piyanist" ismi veriliyordu. Almanlar, Sovyetlere saldırdıktan sonra Avrupa'nın her yerinde artan telsiz trafiğini izlemeye alınca, Belçika başta olmak üzere, Fransa, Almanya, İsviçre'de "müzik çalan" pek çok "piyanist" saptamışlardı. Bunların koordinasyon içinde olduğu düşüncesiyle (oysa her bir şebeke ayrı ayrı Moskova'ya bağlıydı) bunun bir "orkestra" olduğunu düşünmüşler, komünist oldukları için de "Kızıl Orkestra" demişlerdi.[17] Bu şebekeler içinde en etkili olanı Belçika merkezli çalışan Trepper'in şebekesiydi.

Trepper de Sorge gibi Sovyet askeri istihbaratı GRU ajanıydı, Polonyalı Yahudi bir aileden geliyordu. Rusya'daki 1917 Ekim

16. Stuart D. Goldman. "The Spy Who Saved the Soviets."

17. V.E. Tarrant. *The Red Orchestra—The Soviet Spy Network Inside Nazi Europe.* Londra: Cassell, 1998. s.23.

Devrimi'nin ardından Bolşeviklere katılmış, Galiçya ve Polonya'da grevler örgütlediği için hapse girip çıkmış, 1924 göçüyle kurulmakta olan Yahudi yerleşimlere katılmak için Filistin'e gitmişti. Ancak burada Siyonistlerle ters düşüp Filistin Komünist Partisi'ne üye olunca sınır dışı edilmişti. Sonraki durağı Fransa olmuş, burada komünist yeraltı örgütü Rabcor'da yer almış, örgüt 1932'de Fransız istihbaratı tarafından dağıtılınca da Moskova'ya gitmişti. O tarihten beri GRU'ya çalışıyordu.

Merkezin talebi, Belçika'ya gidip Fransa ve Hollanda'yı da kapsayacak bir istihbarat örgütü kurmasıydı. Avrupa'da savaş rüzgârları esmeye başlamıştı; 1938 Ekim'inde Çekoslovakya'nın ilhakı kötüye işaretti. Trepper, "Adam Mikler" adına düzenlenmiş Kanadalı yatırımcı-tüccar kimliği ve 10.000 dolar [bugünkü değeriyle 330 bin dolardan fazla] parayla 1938'de Brüksel'e gitti.

Önce Brüksel'in kalburüstü bölgelerinden Avenue Richard-Neuberg'te güzel bir daire kiraladı. Sonra *Foreign Excellent Trenchcoat Company* [Mükemmel Yabancı Yağmurluk Şirketi] adıyla bir ithalat-ihracat şirketi kurdu ve ticarete başladı. Belçikalı tüccar bir aileyle kurulan işbirliği sayesinde şirket kısa zamanda gelişti. 1939'un ortalarına gelindiğinde Belçika'nın yanı sıra İsveç, Norveç, Danimarka'da temsilcilikler, Almanya, Hollanda ve Fransa'da satış mağazaları açılmıştı.

Casusluk örgütü kurmaya ise Filistin Komünist Partisi'nden tanıştığı Léo Grossvogel'i bularak başladı. Grossvogel onu Nazilerin işbaşına gelmesiyle Frankfurt'tan Brüksel'e göçen Yahudi elmas tüccarı Isidor Springer ile tanıştırdı. Springer'in sosyal çevresi sayesinde Flamanlardan Çeklere onlarca muhbir, kurye ve telsizciyi ağına kattı. Kısa zamanda kaydedilen bu gelişmeden memnun olan Moskova "Büyük Şef" Trepper'e takviye olarak telsiz operatörleri, takip, şifre ve sahte evrak uzmanı GRU ajanları gönderdi.[18]

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla başlayan savaş kısa sürede Batı Avrupa'yı etkisine almıştı. Stalin'in Sovyet ordularının zafiyetini bildiğini görerek 23 Ağustos'ta Saldırmazlık Paktı imzalayan, dolayısıyla Doğu sınırını garantiye alan Hitler hızla ba-

18. V.E. Tarrant. s.122-124.

tıya yöneldi. *Blitzkrieg*[19] taktiğiyle Batı Avrupa'yı gafil avlayan Nazi orduları, Fransa, Hollanda ve Belçika'yı tam bir gövde gösterisiyle aynı gün, 10 Mayıs 1940 günü teslim alarak başkentlerinde resmigeçit yaptı.

İşgal, Moskova'nın taleplerini değiştirmişti. Şimdi ihtiyaç duydukları işgal altındaki Avrupa'daki askeri ve sanayi istihbaratıydı. Yani birlik sevkiyatları, sanayi üretimi, hammadde hazırlık durumu, yeni uçak ve tank tasarımları ve üretimi gibi konular. Ancak bir gün, artık Gestapo kontrolündeki Belçika polisi, tesadüfen o evde yokken kapıya gelince Trepper evi aynı gece boşalttı. Adam Mikler kimliğini imha etti, örgütün sahte belge uzmanının hazırladığı kimlikle Antwerp doğumlu Belçikalı tüccar Jean Gilbert oluverdi. Bu kimliğiyle Paris'e geçerek orada Simex ve onun Belçika kolu Simexco olmak üzere yeni şirketler kurdu. Bu şirketler aracılığıyla işgalci Almanlara karaborsa ticaret de yapıyordu. Böylece yetkili konumdaki Almanlarla ahbap oluyor, kimin ne ihtiyacı var, biliyor, evinde verdiği ziyafetlere Alman subaylarını çağırıyor, sohbet ederken askerlerin moral durumundan, hangi birliğin nereye gittiğine kadar edindiği bilgileri Moskova'ya iletiyordu. İşin karaborsa değil de yasal ticaret kısmında müşterilerinden birisi ve belki en önemlisi "Todt Organizasyonu" idi.[20]

Naziler 1933'te iktidara geldikten hemen sonra askeri ve sivil bütün mühendislik, müteahhitlik işlerini, partinin önde gelenlerinden, mühendis Fritz Todt başkanlığında tek çatı altında toplamışlardı. Otoyol inşaatından uçak fabrikası inşaatına ve askeri birliklerin toplu ihtiyaç tedarikine dek her şey Todt Organizasyonu altında merkezileşmişti.[21] Dolayısıyla Trepper'in casusluk şebekesi, Alman ordularının, Batı Avrupa'daki birlik ihtiyaçlarının çok üzerinde miktarlarda kışlık üniformadan kışla inşaat malzemesine, kamyon lastiğinden çeliğe dek büyük bir muharebede lazım olacak ne varsa satın alıp,

19. Yıldırım Savaşı. Almanlar tarafından geliştirilen, düşman saflarına uçak takviyeli tank ve motorize piyade birlikleriyle baskınlar düzenleyerek savunma düzenlerini bozma ve ikmal yollarını da keserek yenilgiye uğratma yöntemi.

20. V.E. Tarrant. s.127-128.

21. Todt Organizasyonu, kurucusunun 1942'de bir uçak kazasında ölmesinden sonra Silahlanma ve Levazım Bakanlığı'na bağlanmıştı.

teslimatın Almanya'nın doğusunda adreslere istendiğini, zahmete bile girmeden, verilen siparişlerden öğrenmişti.

Sadece bu da değil. Trepper, Fransız telefon teknisyenlerini örgütleyerek Alman askeri istihbaratı Abwehr'in Paris karargâhı olarak kullandığı Lutetia Oteli'nin santralini izlemeye almıştı; Paris ile Berlin'deki Abwehr merkezi arasındaki telefon görüşmelerini de dinliyorlardı. Böylece bir süre sonra Hitler'in muhtemel bir İngiltere çıkartması için Manş Denizi'nin Belçika ve Fransa sahillerine yaptığı yığınağı azalttığını, bu birliklerin Polonya ve Prusya'ya nakledildiğini de öğrendiler.

Trepper, 1941 başından itibaren Moskova'ya Almanların Doğu cephesinde saldırı hazırlığı içinde olduğunu bildirmeye başladı. Mayısın ilk haftasında kapsamlı bir saldırının 15 Mayıs'tan sonra gelebileceğini bildirdi. Hemen ardından yeni bir telsiz mesajıyla 22 Haziran tarihini verdi. Benzeri bir bilgi İsviçre'de GRU ajanlarının kurduğu *Rote Drei* [Kızıl Üçlü] denilen casusluk şebekesi tarafından da Moskova'ya iletilmişti. Hatta İngiliz ve Amerikan hükümetleri de Stalin'i yaklaşan tehlikeye karşı bu kadar ayrıntılı olmasa da uyarmıştı.[22]

Stalin, Hitler'in saldırmazlık sözünü tutacağına o kadar güveniyordu ki, tarihin en büyük kara harekâtı olan Barbarossa Harekâtı 21 Haziran'da başladığında Sovyet orduları tamamen hazırlıksızdı. Zaten 1937-38 tasfiyeleriyle ordu, diplomasi ve istihbaratın on binlerce yetişmiş kadrosu ya idam edilmiş ya da toplama kamplarına sürülmüştü.

İş işten geçtikten sonra

Bu arada Moskova'nın, istihbaratını dikkate almayarak Hitler ordularına gafil avlanmasına kahrolsa da Sorge var gücüyle istihbarat toplamaya, iletmeye devam ediyordu. Kimilerine göre sonunu getirecek olan, telsiz mesajlarının bu kadar çok olmasıydı.

Barbarossa Harekâtı'nın başlamasının ardından ilk önemli mesajını 26 Ağustos tarihinde iletti. "Invest", yani Ozaki'nin başbakanlık çevrelerinden edindiği bilgiye göre Japonya bu yıl (1941) içinde Sovyetlere saldırmayacaktı.

22. V.E. Tarrant. s.131-132.

Sorge, 6 Eylül'de İmparatorluk Konseyi toplantısının ardından 14 Eylül'de geçtiği mesajda "Artık o ihtimal de yok" diyordu; Japonya Sovyetlere saldırma planlarını tamamen iptal etmiş, gözünü Malezya ve Endonezya'daki petrol yatakları ile ticaret merkezi Singapur'a dikmiş, planlarını Pasifik Okyanusu'nun hâkimiyetine göre yeniden yapmaya başlamıştı.[23]

Savaş ve istihbarat tarihçisi Robert Pringle, "Sorge'nin 1941 baharında Hitler'in Sovyetlere saldırıcağına dair verdiği bilgiye inanmayan Stalin, 1941 sonbaharında Japonya'nın Sovyetlere saldırmayacağı istihbaratına itibar edip Sibirya'daki tank ve piyade tümenlerini batıya kaydırıp kritik önemdeki Moskova Muharebesi'ni o sayede kazanabildi" diye yazacaktı.[24]

Stalin ekim ve kasım ayları boyunca Sibirya ve Uzakdoğu'da konuşlu 15 piyade, 3 süvari tümeni, 1700 tank ve 1500 uçağı Rusya'nın batısına kaydırarak Nazilerin Ekim 1941 sonu başlayan Moskova saldırısını 7 Ocak 1942'de tamamen püskürtebilmişti. Stalin, bu önlemi almasaydı, daha savaşın ilk aylarında başkentini kaybedebilirdi.

Zaten o sırada artık bütün dengeleri değiştiren bir gelişme meydana gelmişti. Oramiral Isoroku Yamamoto komutasındaki Japon donanması, 7 Aralık 1941 günü (Duşko Popov kanalıyla gelen istihbarata FBI Başkanı Hoover'ın inanmaması sonucu) Pasifik'teki ABD Deniz Üssü Pearl Harbor'a saldırmıştı. Amerika artık savaştaydı ve bir anda ABD, Sovyetler ve İngiltere müttefik haline gelmişti.

Sorge bir kez daha haklı çıkmıştı.

Sadakatin karşılığı ihanet olunca

Oysa kendisi o sırada Sugamo Hapishanesi'ndeydi.

Ne var ki yakalanmış ve casus olduğunu itiraf etmiş olmasına rağmen rahattı.

Bunun bir nedeni, itiraflara başlamadan önce aynı evi paylaştığı sevgilisi İshii Hanako'ya ve şebekesindeki arkadaşlarının eşlerine, sevgililerine dokunulmaması pazarlığı yapmış olmasıydı. "Onların bir

23. Stuart D. Goldman. "The Spy Who Saved the Soviets."

24. Robert W. Pringle. *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*. Maryland: The Scarecrow Press, 2006. s.247.

şeyden haberi yoktu" diye ifade vermişti. Ama rahat olmasının asıl nedeni, Moskova'nın nasıl olsa onu yalnız bırakmayacağına, bir yolunu bulup yoldaşlarıyla birlikte hapisten kurtaracağına olan inancıydı.

Japonlar da böyle düşünüyordu.

Onlar da Sovyet casusu da olsa bir Alman vatandaşını idam etmek yerine siyasi kullanım değerine çevirmek, bir takas operasyonuyla Sovyetlere vermek istiyorlardı.

Hatta Sorge, savcılar aracılığıyla Tokyo'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne durumunun iletilmesini, takas yoluyla çıkarılması isteğini de iletmişti. Japon Dışişleri Sovyet Büyükelçiliği'ne bu taleple gittiğinde aldığı cevap kanlarını dondurdu: Sorge diye birini tanımıyorlardı.

Moskova'nın Sorge'yi idam cezası kesinleşmesine karşı böyle ortada bırakmasının iki nedeni bulunabilir ve bunların ikisi birden Stalin'in Sorge'yi feda etmesinde rol oynamış olabilirdi.

Birincisi, Sorge'yi bulup getiren GRU şefi, Stalin'in 1917 Devrimi'nden silah arkadaşı Berzin, 1935 yılında Stalin tarafından Troçkist diye önce tutuklanmış, sonra KGB usulü diz çöktürülüp ensesine kurşun sıkılarak öldürülmüştü. Stalin, Sorge'yi de Troçkist olarak görüp ortadan kalkmasını tercih etmiş olabilirdi.

İkincisi, Stalin'in 21-22 Haziran 1941 saldırısını haber veren Sorge'ye inanmadığı dar çevrede biliniyordu. Milyonlarca insanın canına mal olan bu fiyaskonun canlı tanığı kalmaması siyaseten daha işine gelmiş olabilirdi.

Burada ilginç bir tanıklık ve yorum daha çıkıyor karşımıza.

Rus casusu Trepper, Kızıl Orkestra operasyonu sırasında Almanlar tarafından yakalanmış, Fransız komünist bağlantıları sayesinde hapisten kaçabilmişti. GRU Trepper'i Moskova'ya çağırdı ve Trepper takdir beklentisiyle gelir gelmez de, vatana ihanetten tutukladı. Trepper idam edilmedi. Ve on yıl kadar sonra, eski KGB ve GRU yoldaşlarının ısrarıyla davasına yeniden bakılıp tahliye edildi. Edilir

▸ Leopold Trepper, Nazi işgali altındaki Avrupa'da komünist casusluk şebekesi Kızıl Orkestra'yı yönetiyordu. Hitler'in Sovyetlere saldıracağını gününe varana dek öğrenip bildirmişti ama Stalin inanmamıştı.

edilmez de Sovyetleri terk edip yeni kurulmuş olan İsrail'e yerleşti. Orada "Büyük Oyun" adı altında anılarını yazdı. Anılarında, Khabarovsk Cezaevinde'yken aynı koğuşta kaldığı bir başka tutsak ile yaptığı sohbeti de anlatıyordu. Bu kişi İkinci Dünya Savaşı sırasında Ruslara esir düşen Japonya Savaş Bakanlığı Personel Başkanı Tümgeneral Tominaga Kyoji idi.

Tominaga, Trepper şahsen tanıdığı Sorge'ye ne olduğunu sorunca, "Tam üç defa Sovyet Büyükelçiliği'ne Sorge'yi bir Japon esirle değiştirmeye hazır olduğumuzu bildirdik" demişti; "Üçünde de aynı cevabı aldık: Richard Sorge denilen adamı tanımıyoruz." Trepper'in yorumuysa şu olmuştu: "Savaştan sonra ortada baş ağrıtacak bir tanık daha olmasındansa Richard Sorge'nin idamını daha uygun buldular."

Adalet Bakanı Michiyo Iwamura üçüncü red cevabından sonra, 4 Kasım'da mahkemenin Sorge ve Ozaki hakkındaki ölüm cezasını onayladı. İki gün sonra, 6 Kasım 1944'te, Sovyet elçiliğinin 1917 Ekim Devrimi daveti vardı. Japon Dışişleri Bakanı Toshikazu Kase, Sovyet Büyükelçisi Yakov Malik'e, belki son dakikada Rusların kalbinin yumuşayabileceği umuduyla, idam cezasının onaylanmakla beraber, hâlâ beklediğini hatırlattı. Büyükelçi Malik duymazdan geldi, bu konuyu konuşmak istemiyordu.[25]

7 Kasım sabahı önce Ozaki, ardından Sorge idam edildi.

Japonlar sözünde durdu, ne Sorge'nin ne diğerlerinin sevgililerine, eşlerine bir şey yapılmadı; yalnızca bilgisi dışında kurye olarak kullanıldığı için Vukelić'in eşi Anna'ya üç yıl ceza verildi.

Kruşçev Fransız filmini seyretmeseydi

Sorge'nin hikâyesi yıllarca, istihbaratın birkaç tepe yöneticisi dışında Kremlin'de de Sovyet kamuoyunda da bilinmedi.

Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından yerine Nikita Kruşçev geçti.

Kruşçev bir gün 1961 yapımı bir Fransız filmi izledi: *Qui êtes-vous Monsieur Sorge?* [Kimsiniz Siz Bay Sorge?] Kruşçev öfkelendi. Moskova'nın Sorge'ye vefa göstermemesi de Batı'nın kara propagandalarından biri miydi? Kızgınlıkla KGB'ye sordu: Bu

25. Robert Whymant. s.316-317, 353-354.

doğru muydu? KGB'nin cevabıyla da hayrete düştü, evet, doğruydu.[26]

Sorge, Stalin dönemindeki hataları teşhir etmek isteyen Kruşçev'in önerisiyle 1964'te "Sovyetler Birliği Kahramanı" ilan edildi. O yıl çıkarılan bir posta puluna resmi basıldı. (Sovyetlerin posta puluna resmini bastığı bir başka casus da İngiliz köstebek Kim Philby olmuştu.) Tokyo'daki Sovyet Büyükelçiliği İshii'yi arattırdı ve yaşadığını öğrendi. Kadın 89 yaşındaydı, hiç yargılanmamış, sakin bir hayat sürmüş, minnettarlığını göstermek için de Sorge'nin cenazesini cezaevi mezarlığından aldırıp, masraflarını karşılayarak Tokyo yakınlarındaki Tama Mezarlığı'na naklettirmişti. Sovyet hükümeti 1964'te Ishii'ye emekli maaşı bağladı.

Trepper, 1973'te Danimarka'daki bir konuşmasında "Hayatınızı boşa mı harcadınız?" sorusuyla karşılaştı. "Hayır" dedi; "hayır, ama bir koşulla: insanlar benim hayatımdan bir komünist ve bir devrimci olarak ders çıkarmalı ve kendilerini tanrılaştırılmış bir partiye teslim etmemeli."

Trepper 1982'de Tel Aviv'de öldü.

Ve Sorge Tokyo'da kaza geçirdiğinde ziyaretine gelen Alman Üçüncü Kâtibi Hans-Otto Meisner savaştan sonra oturup Sorge'nin öyküsünü yazmamış olsaydı, Yves Ciampi tutup onu filme çekmeseydi ve Kruşçev o filmi izlemeseydi, şimdi belki siz de bu casusluk tarihinin en müthiş köstebeklik hikâyelerinden birini, Sorge'nin hikâyesini okuyamayacaktınız.

26. Stuart D. Goldman. "The Spy Who Saved the Soviets."

CIA kariyerine Dev-Genç ile başlamıştı ama...

Beatles'a karşı MiG-23 ve S-300

Operasyonun son aşamasını KGB'nin karşı-casusluktan sorumlu ikinci başkanlığını yöneten Tümgeneral Rem Krassilnikov bizzat üstlenmişti. Arka koltuğuna sindiği aracın içinde "Beş dakika daha" dedi; sonra CIA'in son yirmi beş yılda Sovyet sistemi içindeki en önemli köstebeğine karşı aylardır sürdürdükleri operasyon tamamlanacaktı.

Gerçekten de birkaç dakika sonra hedef ıssız sokağın başında göründü. Kararlaştırıldığı gibi telefon kulübesinin biraz ilerisine park edilmiş beyaz otomobilin yanına gidecek, o sırada buluşacağı ajan araçtan çıkacak, karşılıklı parolaları söyledikten sonra parka doğru yürüyeceklerdi. CIA'in Moskova istasyonunda görevli ajan Paul Stombaugh o aşamada Sovyet askeriyesindeki köstebekleri Adolf Tolkaçev'den gizli belge mikrofilmlerini alacaktı. Tolkaçev'in vaka subayı Stombaugh o yaz akşamı Moskova sokaklarında sık rastlanan berduşlardan biri kılığına girmişti; ara sıra içine su koyduğu votka şişesinden yudumlar alarak dura kalka ilerliyor, bu arada etrafı iyice kolaçan ediyordu. Tolkaçev'den belge filmlerini alacak, ona içinde 150 bin dolar karşılığı, küçük banknotlar halinde 125 bin ruble, anahtarlık içinde gizlenmiş bir minyatür kamera ve bir minyatür ses kayıt cihazı gibi yeni casusluk gereçleri bulunan iki alışveriş torbasını verecek, herkes kendi yoluna gidecekti; daha önce de defalarca yapmışlardı.

Adolf Tolkaçev bir elektronik mühendisiydi; Sovyet radar tasarım bürosu Phazotron'un baş tasarımcılarındandı. Sovyet sisteminden nefret ediyordu. Stalin döneminde hem kendisinin hem eşinin ailesi çalışma kamplarına atılmış, acılar çekmişti; intikam peşin-

deydi. Amerikalılara 1977'den itibaren birkaç defa ulaşmaya çalışmış, başaramamıştı. Sonunda bir benzin istasyonunda temas kurmaya çalıştığı Amerikalı, tesadüfen CIA'in Moskova istasyon şefi Gardner "Gus" Hathaway çıktı. Evet, doğru hatırladınız, yıllar sonra Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takiben Doğu Alman casus şefi Markus Wolf'un kapısına dayanacak olan aynı Hathaway idi bu. Böylece CIA Tolkaçev'i 1979'da CKSPEHERE kod adıyla kayıtlarına aldı.[1]

Tolkaçev yaptığı casusluk karşılığında para da istemiyordu. Yalnızca oğlu için Batı'da çıkan son Beatles, Led Zeppelin, Uriah Heep gibi pop ve rock müziği gruplarının kasetlerini, yine oğlu için İngilizce öğrenim seti gibi Moskova'da bulunması zor şeyleri istiyordu. Sonradan hizmetleri karşılığında para kabulüne, belge çalmakta zorlukta karşılaştığında ya da yakalanma tehlikesi ortaya çıktığında rüşvet vermek amacıyla başlamıştı. Amerikalıların bir aşamada onu ailesiyle ülke dışına kaçırma teklifini de geri çevirmişti. Rusya'yı terk etmek istemiyordu; ülkesini seviyor ama komünist rejime olabildiğince zarar vermek istiyordu. Bir de siyanür kapsülü istemişti Amerikalılardan, yakalanması halinde intihar etmesi herkes için daha iyi olacaktı. Rus mühendis, CIA'in çalışma yöntemlerine de güvenmiyor, güvenlik açısından zayıf buluyor, kendi bulduğu yöntemlerle çalışıyordu. Belki de bu sayede altı yıl boyunca Sovyet askeri sisteminin içinden en sıkı korunan sırları kaçırıp Amerikalılara verebilmişti.

Altı yıl boyunca ABD'ye verdiği bilgiler arasında, MiG-23 savaş uçaklarının NATO ordularınca daha önce bilinmeyen radar ve füze sistemleri, MiG-25'lerin radar kapasiteleri, MiG-27 ve MiG-29'ların elektronik harp kapasitelerinin geliştirildiğine dair bilgiler de vardı. Rus kaynaklarına göre, Amerikalılar Tolkaçev'den MiG uçaklarına dair aldıkları her bilgiyi hemen İsrail'le paylaşıyordu; Arap ülkelerinin çoğu Ruslardan aldıkları MiG'leri kullanıyordu. Hatta Amerikalılar Rusların Su-27 adıyla (X-Şube'nin sanayi casusları sayesinde F-18'den kopya çektikleri) yeni bir savaş uçağı geliştirdiklerini Tolkaçev'den öğrenmişlerdi. Keza ABD'den çalınan AWACS teknolojisinin daha da geliştirilerek aynı anda 50'den fazla hedefi izleyebilen "Shmel" erken uyarı sistemi geliştirdiklerini de...[2] S-300 ha-

1. Milt Bearden ve James Risen. s.9.

2. David E. Hoffman. *The Billion Dollar Spy: A True Story of Cold War Espionage and Betrayal.* New York: First Anchor Books, 2016. s.327-328.

va savunma sisteminin radar özelliklerini de... Amerikalıların B1-B stratejik bombardıman uçağı ve SR-71 casus uçağını vurma kapasitesine sahip havadan havaya R-33 füzesinin varlığı ve radar sistemi özelliklerini de... Yani, Sovyetler bilgisayar teknolojisi gerektiren bazı alanlarda Amerikalılardan geri kalsalar da başka alanlarda öne geçmişlerdi. ABD hükümeti, Tolkaçev'in verdiği bilgiler ışığında F-15 uçaklarının bütün elektronik harp sistemini 70 milyon dolarlık yatırımla yeniden tasarlamaya karar vermişti; enflasyon düzeltmesiyle 2018 değerini bunun yaklaşık beş katı olarak varsayabiliriz.[3] Tolkaçev'in ABD savaş sanayiine katkısı ileride 20 milyar dolardan fazla tahmin edilecek, CIA'in Langley'deki merkezine yağlıboya tablosu asılacaktı.[4]

Tolkaçev bir defasında CIA vaka subayına 200 belgenin mikrofilmini birden getirmişti. Dolayısıyla CIA vaka subayı Stombaugh riski biliyor, bir an önce işi bitirmek istiyordu. Son bir defa etrafa bakındı. Sokak boş sayılırdı. Telefon kulübesinde saçı kızıla boyalı bir kadın bağıra bağıra birisiyle konuşuyordu. Amerikalı ajan, sonradan verdiği ifadesinde, işareti telefon eden kadının verip vermediğinden emin olamadığını söyleyecekti. Ancak "Berduş", kadının yanından sessizce geçip Tolkaçev'in otomobiline yöneldiği sırada, peşinde oldukları hedefin kılık değiştirmiş olmasına rağmen o olduğundan emin olan KGB, Krassilnikov'un talimatıyla operasyon başlatmıştı. Bir anda ortaya çıkan KGB Özel Kuvvetler birimi Spetsnaz elemanları CIA ajanı Stombaugh'yu kıskıvrak yakaladı. Torbadan çıkanlar da Stombaugh'nun suçüstü yakalandığına kanıttı.

Köstebek ağı çözdükçe dolaşıyor

Ertesi sabah CIA Moskova istasyonundan Langley'deki merkeze geçilen "ivedi" şifreli telgrafta "Plinton" kod adlı CIA vaka subayı Stombaugh'nun 13 Haziran 1985 gecesi saat 21.30 sularında KGB tarafından görev başında yakalandığı bildirilecekti. Amerikan Büyükelçi-

3. Milt Bearden ve James Risen. s.37.

4. David E. Hoffman. "How the CIA Ran a 'Billion Dollar Spy' in Moscow?" *The Washington Post*. 4 Mayıs 2016. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/how-the-cia-ran-a-billion-dollar-spy-in-soviet-era-moscow/2015/07/02/3f9734f8-1050-11e5-9726-49d6fa26a8c6_story.html?utm_term=.4ede8d9d100b

si Arthur Hartman Rus Dışişleri'ne çağrılarak şiddetle protesto edilecek, Stombaugh ve eşi *Persona non grata* ilan edilerek sınır dışı edilecekti. Üstelik henüz Sovyetlerin elinde olmadığını düşündükleri en son teknoloji casusluk gereçlerini de kaptırmışlardı. CIA, ajanının tuzağa düşürülmüş olduğundan hareketle Tolkaçev'in de muhtemelen bir süre önce yakalandığı ve bildiği ne varsa KGB'ye anlattığı, tuzağın da böyle kurulduğu kanısındaydı.[5] Yanılmıyorlardı.

Tolkaçev, birkaç ay önce Moskova dışında Spetsnaz'ın en parlak birimi olan "Alfa Timi" tarafından yakalanmıştı. Ceketi omuzlarından aşağı sıyrılarak kolları sabitlenmiş, ağzı aralanıp dişlerinin arasına kalın bir urgan parçası sıkıştırılmış, başına torba geçirilerek karga tulumba bir minibüse tıkılmıştı. Böylelikle üzerinde zehir kapsülü varsa bunu ağzına atması, aynı zamanda kapsül, ceket (ya da palto) yakasına dikilmişse ağzıyla koparıp alması ya da ağzında gizliyse ısırıp kırması engellenmiş oluyordu. Rus Dışişleri'ndeki CIA köstebeği Aleksandr Ogorodnik'i 1977'de yakaladıklarında, adamın herkesin gözü önünde dolmakalemine gizlenmiş zehir kapsülünü ağzına atıp saniyeler içinde ölmesinden sonra KGB'nin standart yakalama yöntemi olmuştu Tolkaçev'e uygulanan.

Tolkaçev'i yakalayan Alfa Tim komutanı Yarbay Vladimir Zaitsev yıllar sonra yazdığı makalede, "Mihail Gorbaçov'un Glasnost günleriydi" diyecekti; "o nedenle yakalayacağımız kişinin kimliği konusunda tedirgindik, herkes olabilirdi. Sonunda bir CIA casusu olduğunu öğrenince keyfimiz yerine geldi." Tolkaçev'i şehir dışında, nispeten ıssız bir yerde yakalamalarının bir nedeni de kimsenin görmesini, dolayısıyla CIA'in Moskova istasyonunun bu tutuklamadan haberinin olmasını istememeleriydi.[6] Zaitsev ülkesinin hava savunmasında delikler açan bu casusu yakalanuş olmaktan gurur duyuyordu.

Meslek hayatının en önemli başarılarından birine imza atan tecrübeli casus avcısı Tümgeneral Krassilnikov'un aklını kurcalayan bir şey vardı yine de. Bu CIA casusunu kendi imkânlarıyla saptamamıştı. İstihbarat ona KGB dış istihbarat masası olan birinci başkanlık-

5. Milt Bearden ve James Risen. s.26-28.

6. Vladimir Zaitsev. "The Downfall of Agent Sphere." Rusçadan İngilizceye Çev. Mark Hackard. Moskova: SPETSNAZ ROSSII, N.3 (174), Mart 2011. Espionage History Archive. 14 Ağustos 2015. https://espionagehistoryarchive.com/2015/08/14/Tolkaçev-cia-kgb-counterintelligence/

tan gelmişti. Bunu hem biraz gurur kırıcı buluyor hem merak ediyordu. Altı yıldır burunlarının dibinde casusluk yapan ve onlara sezdirmeyen Tolkaçev'i kim ihbar etmişti? Krassilnikov meslekte yeni sayıldığı 1960'larda, o zaman Batı'dan Sovyetlere iltica eden iki önemli KGB köstebeğinden Batı istihbarat sistemi ve karşı-casusluk teknikleri üzerine ders almıştı. Hocaları İngiliz istihbaratı MI6 içindeki KGB casusları Kim Philby ve George Blake idi. Dolayısıyla Krassilnikov, CIA köstebeğini ihbar eden kişinin muhtemelen Amerikan sisteminin derinliklerinde bir KGB köstebeği olduğunu tahmin ediyordu.

Yanılmıyordu.

Bunu merak eden birileri daha vardı: CIA karargâhının casus avcıları. Karargâhta da çok az kişinin varlığından haberi olan CKSPHERE nam-ı diğer Tolkaçev'i kim ihbar etmişti? Kendi içlerinden biri olduğundan kuşkulanıyorlardı.

Onlar da yanılmıyordu.

Zaten zayiatları Stombaugh ve Tolkaçev ile sınırlı değildi. 1985'in ilk yarısında Sovyet sistemi içindeki altı önemli köstebeklerini yitirmişlerdi. Yalnızca Moskova'da da değil; Washington'da, Atina'da, Lagos'ta, Lizbon'da, Doğu Berlin'deki köstebekleri birer birer yakayı ele veriyordu. Sızıntı kesinlikle kendi içlerindendi. CIA Başkanı William Casey yardımcılarından derhal bir çalışma grubu kurup KGB köstebeğini açığa çıkarmalarını istiyordu.[7] Ekibin başı ise yıllar önce Tolkaçev'i CIA kadrosuna devşiren, dönemin Moskova istasyon şefi Gardner Hathaway olacaktı; Hathaway o yılın başında CIA'in karşı-casusluk bölümünün başına terfi etmiş, casus avcılarının şefi olmuştu.

İlk kuşkuları Edward Lee Howard üzerine yoğunlaşmıştı.

Howard, yakalanacağını anlayınca ABD'den Finlandiya'ya kaçan, Helsinki'deki Sovyet Büyükelçiliği'ne gidip iltica talebinde bulunarak Moskova'ya yerleşen alt düzey bir CIA görevlisiydi. Howard'ın KGB köstebeği olduğunu CIA'e söyleyen ise, 1 Ağustos 1985'te ABD'nin Roma Büyükelçiliği'ne gelerek iltica talep eden Albay Vitali Yurçenko isminde 25 yıl kıdemi olan bir KGB ajanıydı. Aralarında Kim Philby ve George Blake'in de bulunduğu, Sovyetlere iltica eden Batılı casuslardan da sorumlu karşı-casusluk biriminin başındaydı. ABD'ye iltica ettiği sırada, Kanada'daki KGB casuslarını yönetiyordu. Yurçenko

7. Milt Bearden ve James Risen. s.131-133.

CIA'e Howard'ın yanı sıra bir KGB köstebeğinin daha ismini vermişti. Bu kişi ABD'nin elektronik istihbarat örgütü NSA uzmanlarından Ronald Pelton olmuştu. Pelton, Amerikan donanmasının denizaltındaki Sovyet haberleşme kablolarını dinleyerek Sovyet denizaltılarını takip eden *Operation Ivy Bells* [Boru Çiçeği Harekâtı] kod isimli gizli bir programın ayrıntılarını para karşılığı KGB'ye vermişti.

Ancak Yurçenko dört ay kadar sonra bir kasım günü, bu kez Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne giderek teslim olmuş, geri sığınma istemişti. Moskova bunu büyük bir propaganda malzemesi yapmış, Yurçenko'ya Kızıl Yıldız nişanı verilmişti.

Memur maaşıyla Jaguar alınca...

Bu gelişme CIA'i aslında içlerinde daha derinlerde bir yerde, daha büyük bir köstebeğin bulunduğu düşüncesine itti. Ama bulamıyorlardı. Zaten Howard'ın Tolkaçev'i bilmesi ihtimali de oldukça zayıftı. Hathaway o nedenle, emekli olduğu 1990 yılında, bir yerde gururunu ayaklar altına alarak üstelik bir yıl önce yıkılan Berlin Duvarı'nın altında kalmış eski rakibi, Doğu Alman casus şefi Markus Wolf'un kapısına çiçek ve çikolatayla dikilmiş, o köstebeğin kim olduğunu bilip bilmediğini sormuştu.[8]

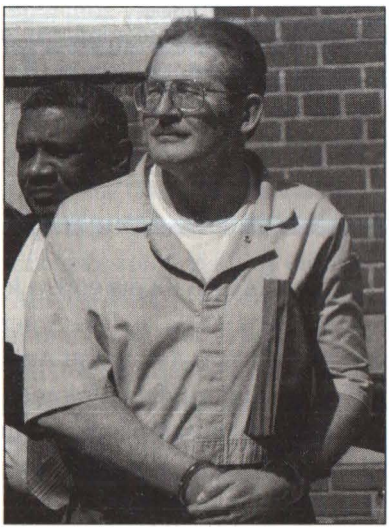
O sırada köstebek hâlâ ortaya çıkmamıştı ama Hathaway daha 1986'da köstebek avı için özel bir ekip kurmuştu. Ekibin başı, CIA'in Sovyetler Birliği içindeki gizli operasyonlar sorumlusu Paul Redmond idi. Beş kişilik bu ekibin üçü kadın CIA ajanlarıydı. Ekibin yıldızı ise araştırma sorumlusu seçilen Jeanne Vertefeuille idi. Amerikan istihbaratında 30 yılı geride bırakmış, Sovyet karşı casusluk masasının en değerli analistiydi; bu görev için Hollanda'daki CIA istasyonundan geri çağrılmıştı.

Ekibin kurulduğu 1986 Eylül'üne gelindiğinde CIA'in Sovyetler Birliği'ndeki köstebeklerinden 100 kadarı açığa çıkmış, sekizi idam edilmişti bile. Vertefeuille işe açığa çıkan bütün köstebeklerden birini bile olsun tanıyan bütün CIA çalışanlarının listesini çıkararak başladı; tam 190 isim çıkmıştı. İki FBI ajanının da katılmasıyla genişleyen köstebek avı ekibi 1991'e geldiğinde bu listeyi ilişki düzeyleri-

8. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

ni çaprazlayarak ancak 28'e indirebilmişti. O aşamada ilginç bir yöntem izlediler. Vertefeuille, (ekip şefi Redmond dışında) kendisi dahil ekibin altı üyesinden, 28 köstebek adayı arasından en çok kuşkulandığı altısının isimlerini bir kâğıda yazmasını istedi. Çoğunluk aynı isimi ilk sıraya yazmıştı. Bu defa uzmanlıklar kolaşmaya başladı. Ekibin ekonomik istihbarat uzmanı Dan Payne, baş şüphelinin harcamalarını incelemeye aldı. Sonuç inanılmazdı.

Yılda 60 bin dolar geliri olan bir CIA ajanı, Washington'un varlıklı Arlington bölgesinde 540 bin dolara bahçe içinde bir ev, 50 bin dolara bir Jaguar otomobil satın almış, daha önce mağazaların sezon sonu indirimlerini takip ederken birden terzi işi kıyafetler giymeye başlamıştı. Yakalandığında, Kolombiyalı ikinci eşi Rosario'ya ait 60 çanta ve 500 çift ayakkabı bulunacaktı evde.[9] İlk eşine verdiği nafaka ve ikinci eşinin isteklerini yerine getirmek için yaptığı harcamalar normal gelir düzeyiyle izah edilemez miktarlardaydı. Ekibin bir başka Sovyetler analisti, Sandy Grimes şüphelinin Sovyet diplomatlarla görüşme tarihlerini harcamalarının arttığı tarihlerle karşılaştırdı. Vertefeuille, daha sonra "Sandy 'buldum' diye, doğru Redmond'un odasına koştu" diye yazacaktı. Bulmuşlardı.[10]

▸ Aldrich Ames, KGB'nin CIA içindeki en derin köstebeğiydi. CIA kariyerine Türkiye'de başlamış, ilk iş olarak Dev-Genç üye listesinin peşine düşmüştü. (*Milliyet Arşivi*)

Berlin Duvarı daha yıkılmadan başlayan köstebek avı, duvar değil, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra 1993'te sonuç vermeye başlamıştı. Sovyetler Birliği, Rusya Federasyonu olmuştu ama kös-

9. Tim Weiner, David Johnston ve Neil A. Lewis. *Betrayal: The Story of Aldrich Ames, An American Spy.* NewYork: Random House, 1995. s.144-145.

10. "The People of the CIA... Ames Mole Hunt Team." CIA Center of Intelligence. 30 Nisan 2013. https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/ames-mole-hunt-team.html

tebek hâlâ Moskova için çalışmaya devam ediyordu. Moskova'nın Sovyetler dağılmadan önce dünya çapındaki casus ağını korumak için KGB'nin başına tecrübeli istihbaratçı ve diplomat Yevgeni Primakov'u getirip, rejim değişikliğinden sonra da onu yerinde tutmasının isabeti görülüyordu.[11]

CIA'in ABD içinde operasyon yapma yetkisi yoktu. O nedenle FBI kanıt toplamaya başlanmıştı. Ancak o sırada, artık yakın takibe alınmış şüphelinin Moskova'ya uçacağı bilgisi geldi; bir daha geri gelmeme olasılığı vardı. Eldeki deliller tutuklamaya yetiyordu, hemen harekete geçtiler.

CIA Karşı-Casusluk Merkezi'ndeki amiri Milton Bearden, seyahate çıkmadan önce bir konuyu danışmak bahanesiyle Aldrich Ames'i karargâha çağırdı. Ames 23 Şubat 1994 günü şefinin çağrısı üzerine daha evinden çıkar çıkmaz FBI tarafından kıskıvrak yakalandı. Sekiz yıllık köstebek avı sona ermişti.

Ames yakalandığı sırada CIA'in Karşı-Casusluk Merkezi Analiz Grubu kıdemli üyelerindendi; tam 31 yıldır Amerikan istihbaratında çalışıyordu.

Ankara'da Dev-Genç'in peşinde

Ames CIA'deki ilk dış görevi için 1969'da Ankara'ya atanmıştı. Paravan görevi Türkiye'deki Amerikan askeri heyeti TUSLOG'da sivil memurluktu. Asıl işiyse Ankara'daki Sovyet ve Doğu Bloku ülke temsilciliklerindeki diplomat, ajan ve memurlar arasından CIA'e devşirilmeye müsait olanları belirlemekti. Bu masabaşı bir görev değildi; Ankara sokaklarında, resepsiyonlarında, girebildiği kadarıyla sosyal hayatın içindeydi.

Bu, Türkiye açısından kritik bir dönemdi. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Meclis'e girmesi, 1968 öğrenci hareketlerinin Türkiye'yi de etkisi altına alması, sosyalist ideolojinin yükselmeye başlaması ABD'yi kaygılandırıyordu. CIA'in istasyon şefliğine daha önce Hindistan Komünist Partisi'ni, sahte Maocu kışkırtmalarla bölüp seçim kaybettiren Duane Clarridge atanmıştı. İleride CIA'in en acımasız ajanlarından birisi olacak Clarridge anılarında, İstanbul'a ilk geldiği sırada,

11. Bkz. İngilizlerin Sovyet masası şefiydi ama... bölümü.

eski bir OSS-CIA ajanı olan Betty Carp'ın evinin balkonundan 6. Filo bahriyelilerinin devrimci gençler tarafından protesto edilerek Boğaz sularına atılmasına şahit olduğunu, Dev-Genç adıyla daha ilk günlerde taruştığını yazacaktı.[12]

Aynı sıralarda CIA'in Türk ve Müslüman dünyası uzmanlarından, Özbek Türk'ü Ruzi Nazar da Ankara'da, CIA'in Sovyetlere karşı Orta Asya ve Kafkaslardaki operasyonlarını koordine ediyordu. Bu aynı zamanda ülkücü gençlerin Türkiye içindeki "komando kamplarında", devrimci gençlerin ise Suriye üzerinden geçtikleri Filistin kamplarında askeri eğitim görüp silahlandığı bir dönemdi. Süregiden Vietnam Savaşı'nda kanlı bir sabıkası olan CIA ajanı Robert Komer'in Ankara'ya büyükelçi atanması ortalığı karıştırmış, Komer'in arabası, aslında Amerikan parasıyla kurulmuş olan ODTÜ'yü 6 Ocak 1969'daki ziyareti sırasında yakılmıştı.

Ames o sırada, daha sonraki gelişmelerden anladığımız kadarıyla 1970-71 yıllarında CIA tarafından hâlâ istihbarat başarısı olarak kayıtlarda duran bir av yakaladı. Ames, 1997'de hapisteyken Pete Earley'nin özel izinle yaptığı görüşmelerden derlediği *Confessions of a Spy: The Real Story of Aldrich Ames* [Bir Casusun İtirafları: Aldrich Ames'in Gerçek Öyküsü] adlı kitabında, "Deniz Gezmiş'in bir arkadaşını" ayartarak Dev-Genç'in kadro listesini elde etmiş olduğunu anlatıyordu. İddiaya göre, o dönem Ankara'da biri Çankaya'da, Botanik Parkı'na nazır, şimdi Atakule'nin bulunduğu yerde bir Amerikan Subay Kulübü, bir de Bahçelievler son durakta Balgat'taki Amerikan üssünde çalışanların gittiği NGO adlı bir gece kulübü vardı. İngilizce bilen genç üniversiteliler, çoğunlukla yeni kurulmuş ODTÜ'den olmak üzere hafta sonu akşamları buraya takılıyor, içip dans ediyor, kurdukları ahbaplıklarla da ucuza Amerikan malı giysi, sigara, içki, elektrikli eşyalar alıyorlardı. Ames de buralara takılıyordu. İddiaya göre orada bir kadın öğrenciyle tanışmıştı. Bu öğrenci bir profesörün sevgilisi, aynı zamanda Dev-Genç'lilerle de arkadaştı. Ames bunu fark edince öğrenciye şantaj yaparak, kendisine bilgi vermezse Türk polisine ihbar edeceğini, yakalandığında işkence göreceğini söylemiş, öğrenci de ne biliyorsa söylemeye başlamıştı. Ames öğrenciye ilk verdiği bilgiler karşılığında 75 dolar, sonra yeni soruları-

12. Duane R. Clarridge. *A Spy for All Seasons-My Life in the CIA*. NewYork: Scribner, 1997. s.109-111.

na cevap getirdiğinde 200 dolar para vermiş, daha sonra da irtibatı koparmıştı.[13]

Komer olayından sonra zaten CIA; MİT ve o sırada MİT ile yapılan "Trident" anlaşması çerçevesinde MOSSAD ile yakın işbirliği içine girmişti. İstanbul Hukuk öğrencisi Deniz Gezmiş liderliğinde Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Siyasal Bilgiler öğrencisi Mahir Çayan liderliğinde Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) örgütlerinin Amerikan, İsrail ve NATO hedeflerine yönelmesi adeta bir sürek avı başlatmıştı; her iki örgütün kadroları da Dev-Genç kökenliydi. Ames, Dev-Genç bilgilerini amiri Duane Clarridge'e, o da MİT'e iletmişti.

Ancak Clarridge, Ames'ten hiç memnun değildi. Asıl yapması gereken işleri yapmıyor, raporlarını düzenli yazmıyordu ve alkol alışkanlığı sorun olmaya başlamıştı. Ames'e gayet bozuk bir sicil verdi.[14] Bu kötü sicil ileride Ames'in KGB'nin CIA içindeki en önemli köstebeği olup büyük hasar vermesine neden olacak gelişmelerin başlangıcı olacaktı.

Perde Washington'da açılıyor

Ames 13 Haziran 1985'te, hemen hemen Moskova'da Tolkaçev'in yakalandığı sırada, önemli bir randevu için Washington, Georgetown'da, Potamac Nehri kıyısında, 2014'te kapanan Chadwick's Lokantası'na giriyordu. Orada Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği'nde görevli Diplomat Sergey Çuvakin ile silahsızlanma uzmanı diplomat Rick Wells kimliğiyle buluşacaktı. Buluşmanın CIA açısından resmi gerekçesi Ames'in Sovyet elçiliğinde güya CIA'de çalışmaya ikna edilecek "hedef" arayışıydı. Oysa durum tam tersineydi; CIA ajanı Ames, kendi hizmetlerini para karşılığı KGB'ye satmak için üçüncü randevusundaydı.[15]

Çuvakin aslında KGB'den değildi. Sovyet elçiliğinde silahsızlanma kontrolü uzmanıydı; gerçekten diplomattı. Ancak Ames 16 Nisan 1985'te 16. Cadde üzerindeki Sovyet elçiliğine adım atarken bahanesi, güya Çuvakin ile silahsızlanma konularını görüşmek ve yavaş ya-

13. Pete Earley. *Confessions of a Spy: The Real Story of Aldrich Ames*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1997. s.51.

14. Duane R. Clarridge. s.120-121.

15. Milton Bearden ve James Risen. s.15.

vaş onu ABD casusluğuna hazırlamaktı. Ames, ya da sahte kimliğiyle Wells, o görüşmede Çuvakin'e kapalı bir zarf da vererek Stanislav Androsov'a iletmesini rica etti.[16]

Çuvakin görüşmeyi önce Sovyet Büyükelçisi Anatoli Dobrinin'e iletti. Zaten Wells'e güvenmiyor, CIA adına ajan devşirme işinde olabileceğinden şüpheleniyorlardı. 1962'de Türkiye'deki Amerikan füzelerinin kaldırılmasına karşılık Küba'ya Sovyet füzeleri yerleştirilmemesi pazarlığındaki kilit aktörlerden olan Dobrinin, Washington'daki yirmi üçüncü senesindeydi; bu görevde 5 Sovyet, 6 Amerikan devlet başkanı eskitmişti. Dobrinin dosyayı Androsov'a verdi. Stanislav Androsov, KGB'nin Washington'daki "Rezident"i, istasyon şefiydi.

Androsov zarfı aldıktan sonra 1979'dan beri KGB *rezidentura*'sı, yani istasyonunun karşı-casusluk başkanı olarak çalışan Viktor Çerkaşin'i çağırdı. Rick Wells adında Amerikalı bir diplomat, Washington elçiliğine silahsızlanma görüşmelerinde paralel diplomasi yapma niyetiyle yaklaşmıştı ama verdiği zarfta aslında istihbaratçı olduğunu ve CIA'in Sovyetlere karşı operasyonlarını 50.000 dolar karşılığında satabileceğini söylüyordu. Niyetinin gerçek olduğunu kanıtlamak için de Washington Büyükelçiliği'ndeki KGB görevlilerinden ikisinin CIA köstebeği olduğunu ihbar ediyordu. Teknolojik ve bilimsel casusluğa bakan X-Şube ajanlarından Valeri Martinov ve askeri-ekonomik casusluğa bakan PR-Şube ajanlarından Sergey Motorin uzun zamandır CIA'e bilgi taşıyorlardı. Sonradan Ames'in ilk aşamada KGB'ye bu bilgiyi, büyükelçilikle temaslarının CIA'e ihbar edilmemesi için verdiği anlaşılacaktı. Çünkü bu durumda ihbar raporu, başında kendisinin bulunduğu bölüme gelecek, planı açığa çıkacaktı.

Bunun bir CIA tuzağı olma ihtimali vardı. Öyle bile olsa risk almaya değerdi. "Wells" ile vaka subayı olarak Çerkaşin ilgilenecekti. Bu bir tuzak olsa ve Çerkaşin sınır dışı edilse bile kayıp olmayacaktı; zaten Washington'daki görev süresi bitmek üzereydi. Bir karar daha aldılar: İletişim kanalı olarak Çuvakin kullanılacak, ancak bunun bir casusluk operasyonu olduğu kendisine söylenmeyecekti; Çuvakin'e ABD ve Sovyetler arasındaki yumuşamanın bir parçası olarak önemli bir paralel diplomasi görevi yürüttüğü bildirilecekti.

16. Victor Cherkasin ve Gregory Feifer. *Spy Handler–The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen & Aldrich Ames*. New York: Basic Books, 2005. s.16, 21.

Bu durumu Wells bilecek, ama Çuvakin bilmeyecekti. Hatta yaşlı kurt Dobrinin bile bu derin konuya dahil edilmedi. KGB'nin o dönem Yuri Andropov'dan sonra iki numarası olan Vladimir Kyruçkov, Dobrinin'e Çuvakin ve Wells'in bir paralel diplomasi içinde olduğunu ve koordinasyonun Çerkaşin üzerinden yürütüleceğini bildirdi.[17]

Anlaşılabileceği gibi ilk aşamada KGB "Wells" ile temasa öncelik vermemiş, o yüzden açığa çıksa da nasıl olsa ABD'deki görev süresi dolmuş olacak tecrübeli bir ajana emanet edilmişti.

Ancak o süreçte yaşanan üç gelişme durumu değiştirdi.

Rus casus İngiliz, Amerikalı Rus köstebeği

Birincisi, KGB'nin Londra "Rezidenti" Oleg Gordievski'nin İngiliz gizli servisi MI6'e sığınıp iltica talep etmesiydi. Gordievski'nin ilginç bir hikâyesi vardı. 1968 "Prag Baharı" ayaklanmasının şiddetle bastırılmasına tepki göstermesi o sırada görevli bulunduğu Kopenhag'da Danimarka gizli servisi PET [*Politiets Efterretningstjeneste*–Güvenlik ve İstihbarat Servisi] tarafından tespit edilmiş ve İngiliz İstihbaratı MI6'e devredilmişti.[18] İngilizlerin sabırla çalışması sonucunda Gordievski 1974'ten beri MI6'in KGB içindeki köstebeği olmuştu. Albay Gordievski'nin İngilizler için değeri 1982'de KGB'nin Londra istasyon şefi olduğunda daha da arttı. Rusların İngiltere'ye gönderdikleri casus şefi, aslında İngilizlere çalışıyordu; Gordievski'nin ilticası adeta MI6'in, Sovyet masası şefi olup Sovyetlerin köstebeği olan Kim Philby'den intikamı gibiydi.

Gordievski'nin varlığından NATO üyesi Danimarkalılar sayesinde haberdar olan İngilizler, onu stratejik ortakları Amerikalılardan dahi saklıyordu. Hatta Amerikalılar İngilizlerin Londra'da kendilerinden sakladığı bir Rus köstebeği olduğundan kuşkulanıp gizli bir araştırma başlatmışlardı. CIA'in Sovyet–Doğu Avrupa kısım şefi Burton Gerber'in bu araştırmayı emanet ettiği kişi ise Ames olmuştu. Ames, isabetli olarak şüphelendiği kişinin Gordievski olduğunu bildirmiş ama üstlerini inandıramamıştı. Zaten KGB'ye iltica etme kararında

17. Victor Cherkashin ve Gregory Feifer. s.22-25.

18. "PET Tarihi, Danimarka DRTV belgeseli, 27 Nisan 2017, https://www.dr.dk/tv/se/historien-om-politiets-efterretningstjeneste-series/-/historien-om-politiets-efterretningstjeneste-2-3, Aktaran: Wikipedia, https://en.wikiyy.com/w/index.php?title=Oleg_Gordievski&la=en&lo=%2Fwikl%2FGordievskl&dn=wikiyy.com

üstleri tarafından bir türlü hak ettiğini düşündüğü takdir ve terfinin verilmemesi de rol oynayacaktı. Oysa Ames daha ortaya çıkmadan, Washington'da KGB şefi Çerkaşin'e muhbirlik yapan bir İngiliz gazeteci, Gordievski'nin KGB köstebeği olabileceğini söylemiş, Çerkaşin de bunu Moskova'da amiri Kryuçkov'a iletince Gordievski bir bahaneyle Moskova'ya çağrılarak sorguya alınmıştı.[19] Ancak hakkında hiçbir kanıt bulunamayınca, zorunlu izinle Moskova'da tutulmaya başlanmıştı. Çemberin daraldığını anlayan Gordievski, eşi ve çocuklarını Azerbaycan'a tatile göndermiş, Moskova'daki MI6 bağlantılarına kaçmak istediğini bildirmişti. Hazırladıkları senaryoya uygun olarak 19 Haziran 1985'te sabah koşusu sırasında peşindeki KGB gözcülerini atlatmış, trenle Finlandiya sınırındaki Viborg şehrine gitmişti. Onu orada MI6'in Rusya uzmanlarından (ve eski başbakanlardan Herbert Asquith'in torunu) Raymond Asquith ve bir yardımcısı bekliyordu. Gordievski'yi apar topar İngiliz diplomatik plakalı bir otomobilin bagajına tıkarak, gümrükteki ısı duyarlılıklı gereçlere yakalanma ihtimaline karşın alüminyum battaniyeye sarmış ve öyle kaçırmışlardı.[20] MI6 Gordievski'yi Rus istihbaratının etkin olduğu Finlandiya'dan hızlıca Norveç'e, oradan da İngiltere'ye uçuracaktı.

Ancak Ames, ya da Rusların hâlâ bildiği adıyla "Wells" CIA'deki üstlerini inandıramadığı Gordievski şüphesini, 17 Mayıs'taki ikinci buluşmalarında KGB'cilere iletmişti. Analizdeki bu üst düzey isabet KGB'yi Wells konusunda daha derin araştırmaya itmiş ve onun sıradan bir istihbaratçı değil, CIA Karşı Casusluk Merkezi'nin Sovyet masası analistlerinden olduğunu ortaya çıkarmıştı: Rick Wells aslında Aldrich Ames idi. Bu da ikinci gelişmeydi.

Üçüncüsü ise 20 Mayıs'ta, KGB'nin Amerikan donanması içinde 1968'den bu yana köstebeği olan John Walker'ın FBI tarafından bir otel odasında tuzağa düşürülerek yakalanmasıydı. Walker, boşandığı karısının ihbarı üzerine yakalanmıştı. Üzerinde yakalanan son teslimatta oğlunun görev yaptığı *Nimitz* uçak gemisine ait 124 sayfa haberleşme şifresi vardı. Para hırsı ağır basan Walker, casusluğa donanmada çalışan iki oğlunu da bulaştırmıştı. Zaten bu kavgaları nedeniyle alkolik olan Barbara ile boşanma nedenleri de, Walker'ın ço-

19. Victor Cherkashin ve Gregory Feifer. s.179-181.

20. Milt Bearden ve James Risen. s.66-67.

cuklarının bu işe bulaştırılmasından endişe eden karısını dövmesiydi; Barbara ihbar yoluyla intikam alıyordu.

Batı'ya Gorbaçov'un gelişini ilk bildiren casus

Gordievski'nin MI6 aracılığıyla Batı hesabına yaptığı casusluk gerçek anlamda stratejik nitelikteydi.

Bunlardan birisi NATO'nun, 1983'teki Able Archer 83 tatbikatının Moskova'da ABD'nin nükleer savaşı başlatma hazırlığı olarak yanlış değerlendirilerek yol açtığı paniği bildirmesiydi. Bu zaten Andropov'un saplantısıydı; KGB kaynaklarının büyük kısmını RYAN kod adlı –aslında var olmayan –bu planın ele geçirilmesine harcıyordu. Reagan, kendisine Thatcher tarafından aktarılan bu bilgiyle Sovyetlerin zafiyetinden emin olarak üstlerine daha fazla gitmeye başlamıştı. İkincisi ise, Gordievski'nin Mihail Gorbaçov'un yükselerek bir numara olma ihtimalini ilk dile getiren ve Batı'ya aktaran kişi olmasıydı. Batı o noktadan sonra hesaplarını Gorbaçov üzerinden yapmaya başladı; Kremlin'e geldiğinde Batı hazırlıklıydı. Gordievski'nin verdiği istihbarat arasında KGB hesabına çalışan bir İngiliz de vardı: John Cairncross. Cairncross adının da kesinleşmesiyle Kim Philby'nin "Cambridge Beşlisi" adlı casusluk şebekesi tamamen deşifre edilmiş oldu. Gordievski, İngiltere'nin güvenliğine verdiği hizmetlerden dolayı Kraliçe II. Elizabeth'in elinden ülkenin en yüksek nişanı olan Aziz Michael ve Aziz George Nişanı (CMG) alacaktı.

Sovyetler yıllar boyunca Walker sayesinde Amerikan donanmasının haberleşme şifrelerinin yanı sıra, Sovyet denizaltılarının, sualtı mikrofonları yoluyla izlenmesine imkân veren gizli teknolojileri de elde etmişti. Hatta şifrelerin onun kullanılacağı cihaz olmaksızın işe yaramadığı ortaya çıkınca ABD'nin *Pueblo* elektronik istihbarat gemisi, 1968 başlarında Kore açıklarındayken Kuzey Kore donanması tarafından kaçırılmış, bütün aksamı sökülerek Moskova'ya taşınmış, böylece Sovyetler hem donanım hem yazılıma sahip olmuştu.[21]

21. Laura J. Heath. *An Analysis of the Systemic Weaknesses of the U.S. Navy Fleet Broadcasting System, 1967-1974, as Exploited by CWO John Walker*. Kansas: Fort Leanevworth. 2005. s.53-55, https://fas.org/irp/eprint/heath.pdf

Walker'ın tutuklanmasının ardından ABD Başkanı Reagan'ın Savunma Bakanı Caspar Weinberger, Walker'ın donanmada çalışan oğullarını da katarak kurduğu casusluk teşkilatı sayesinde Sovyet donanmasının ABD karşısında büyük kazanımlar kaydettiğini söyleyecekti. Dolayısıyla Walker'ın yakalanması Sovyetler ve KGB için ağır bir kayıptı; derhal ABD içinde yeni bilgi kaynaklarına gerek duyuluyordu. Bu da üçüncü etken oldu.

Dolayısıyla Çerkaşin, 13 Haziran'da Chadwick's Lokantası'ndaki Çuvakin-Ames randevusuna "geçerken uğradığında" (ki böylelikle Ames'i izleyen FBI'cıları da sanki Çuvakin'i izlemek için orada olduğuna inandıracaktı) planı hazırdı. İki ülke arasında gizli diplomasi sürdürdüğüne inanan, casusluktan habersiz diplomat Çuvakin'e "Bizi birkaç dakika yalnız bırakabilir misiniz?" diye kibarca rica ettikten sonra, Ames ile yüzleşti. Amerikalı, Wells değil Ames olduğunu kabul etti ve geri dönülmez yola girmiş oldu.[22]

Yakalanmadan önce de Türkiye'deydi

Ames, KGB'ye Sovyet sistemi içindeki CIA köstebeklerinin isimlerini vermeye başladı. Her buluşmada 20 bin ila 50 bin dolar arasında değişen nakit para alıyordu. Ruslar ise hiç gocunmuyordu, Ames'in verdiği bilgiler buna değerdi. İşte Tolkaçev'in yakalandığı sıralarda KGB içindeki CIA köstebeklerinin birer birer tutuklanmasıyla CIA'in telaşa kapılmasının nedeni buydu. 1994 yılında ABD Senatosu'na sunulan İstihbarat Komitesi raporunda, Ames'in 1985-94 arası verdiği bilgiler sayesinde CIA'in yüzlerce operasyonunun açığa çıktığı, ondan fazla köstebeğinin Ruslar tarafından idam edildiği yazılacaktı.[23] Ames'in, isimlerini KGB'ye verdiği CIA köstebekleri içinde en önemlisi Sovyet Askeri İstihbaratı GRU üst yönetiminden Tümgeneral Dimitri Polyakov idi. CIA başkanlarından James Woolsey tarafından "tacımızın en değerli mücevheriydi" diye tanımlanan Polyakov, 1961'de Birleşmiş Milletler'deki Sovyet heyetindeyken, kendisini izleyen FBI ajan-

22. Victor Cherkashin ve Gregory Feifer. s.182.

23. An Assessment of the Aldrich H. Ames Espionage Case and Its Implications for U.S. Intelligence: Report Prepared by the Staff of the Select Committee on Intelligence, United States Senate, Washington: U. S. Government Printing Office, 1994, s.53.

larına yaklaşarak Sovyetlere karşı çalışmak istediğini söylemişti. Sebebi Moskova'nın, oğlunun ABD'de tedavisine izin vermemesiydi, çocuk bu nedenle ölmüştü; Polyakov Komünist Parti'ye nefret duyuyordu, intikam hisleriyle doluydu. CIA tarafından "TOPHAT" kod adıyla kadroya alınan Polyakov'un aktardığı bilgiler arasında en stratejik olanı, GRU'nun Çin masasına bakıyorken, Moskova-Pekin arasındaki çelişkinin derinleştiğini CIA'e bildirmesi olmuştu. Bu sayede Henry Kissinger, Çin açılımını tasarlamış ve 1972'de ABD Başkanı Richard Nixon'ın Pekin'de Mao Zedung'u ziyaretiyle Sovyetler ağır bir siyasi darbe almıştı. CIA mühendisleri sırf Polyakov'un kullanımı için özel bir cihaz tasarlamışlardı. Belgelerin filmlerini şifreleyen cihaz, bunları elektronik sinyale çevirerek, sadece 2,6 saniyede özel alıcısına iletebiliyordu; dijital öncesi çağ için bilimkurgu düzeyinde bir teknolojiydi bu.[24] Polyakov, Ames'in ihbarıyla, emekliliğinden altı yıl sonra, 1986'da tutuklanıp 1988'de idam edilecekti.

Bir diğeri Sergey Fedorenko idi. Üstelik BM'deki Sovyet delegasyonunun nükleer silahlar uzmanı olan Fedorenko'yu zamanında CIA'e devşiren ve vaka subayı olan kişi Ames'in kendisiydi.

CIA Sovyet uzmanı Ames KGB köstebeği olarak yakalanana dek Sovyetlerden 2 milyon 700 bin dolar almıştı; kaçabilseydi, Moskova'da bir banka şubesinde ismine açılmış hesapta bekletilen 2 milyon doları daha alabilecekti

Halen ömür boyu hapis cezasını çekmekte olan Ames, bu hasılatla bütün zamanların en pahalı casusu unvanını taşıyordu, ta ki bir başka KGB köstebeği, Robert Hanssen yakalanana dek.

FBI'ın Sovyet casuslarını yakalamakla görevli biriminde çalışan Hanssen de casusluğa 1985'te, kendi isteğiyle, tamamen para için başlamıştı; onun vaka subayı da Viktor Çerkaşin idi. FBI'ın karşıcasusluk yöntemlerini deşifre etmenin yanı sıra, bildiği KGB köstebeklerini de yakalattı. 2001 yılında yakalanana kadar önce Sovyetler, sonra da Rusya Federasyonu'ndan nakit para ve elmas olarak 1.4 milyon dolar aldı. Bu miktar Ames'in aldığından azdı ama Hanssen daha pahalıya geliyordu; onu yakalamak için FBI, KGB içindeki köstebeklerine toplam 7 milyon dolar yedirmişti.

Ames, KGB köstebeği olarak CIA yetkilisi sıfatıyla –bildiğimiz ka-

24. Elaine Shannon. "Death of a Perfect Spy." *Time*. 24 Haziran 2001. http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,164863,00.html

darıyla– en az bir defa Türkiye'ye geldi. Yıl 1993, 25 Mayıs idi; bir gün önce Elazığ-Bingöl karayolunda PKK 33 silahsız eri katletmişti. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü bünyesinde kurulan Narkotik ve Organize Suçlarla Mücadelede İşbirliği grubunun ilk toplantısı Antalya'da yapılıyordu. Toplantıya katılanlar arasında MİT'ten 1988'de istifa etmiş olmasına karşın Mehmet Eymür de bulunuyordu. Eymür, karşısında yıllarca mücadele ettiği Rus ve Doğu Avrupalı casus şeflerini bu defa Karadeniz İşbirliği heyeti içinde görmekten duyduğu şaşkınlığı hâlâ hatırlıyor. Toplantıyı organize edeni de: O dönem CIA'in –artık– Rusya ve Doğu Avrupa Masası "kademli memurlarından" Aldrich Ames.

Bir sonraki yıl, 21-15 Mart 1994'te Romanya'nın Braşov şehrinde yapılan toplantıya Eymür yeniden resmen MİT mensubu olarak katılacaktı; artık doğrudan Müsteşar Sönmez Köksal'a bağlı Özel İstihbarat Dairesi Başkanı idi. Ancak Romanya toplantısında ABD heyetinin başında artık Ames yoktu. Sonradan, bir ay kadar önce KGB casusluğundan tutuklanmış olduğunu öğreneceklerdi.

Ames'in aslında daha Antalya toplantısı sırasında CIA tarafından takibe alınmış durumda olduğu da sonradan ortaya çıkacaktı. Kişisel bilgisayarında operasyonel CIA bilgileri bulunduğu Ankara'daki görevliler tarafından saptanmıştı; sorulduğunda "Bilgisayar oyunu oynuyordum" diye cevap vermişti Ames.

MİT'in en önemli köstebeğiydi ama...

Ankara'da bir casusluk operasyonu

Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) takip ekipleri bir süredir şüphelinin her hareketini izliyordu.

İzleme işlemi birkaç ay önce MİT Ankara Bölge Başkanı Albay Süleyman Yenilmez'in Takip Şube Müdürü Mehmet Eymür'e talimatıyla başlamıştı. Talep en yukarıdan, Müsteşar Hamza Gürgüç'ten geliyordu.

Emekli orgeneral Gürgüç daha önce CENTO'da[1] Türkiye'yi temsil etmiş, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı yapmış deneyimli bir subaydı.

MİT operasyonlarında "Selim Yakar" adıyla tanınan Süleyman Yenilmez ise operasyon kökenliydi. Ankara Bölge Başkanı olarak 30 Mart 1972'de THKP-C kurucusu Mahir Çayan ve arkadaşlarının Ünye NATO radar üssünden kaçırdığı iki İngiliz, bir Kanadalı üç istihbarat teknisyeniyle birlikte kuşatılıp çatışmada öldürüldüğü Kızıldere operasyonuna katılmıştı.

Şüphelenilen kişi hakkında ilk işareti veren de, artık Ankara'da, Yenimahalle'deki yeni karargâhta Kontr-Espiyonaj Daire Başkanı görevini üstlenen Hiram Abas olmuştu. Aslında Ekonomik İstihbarat Daire Başkanı Mahir Kaynak'tan da bir süre önce benzer rahatsızlık işaretleri gelmişti. Operasyon hazırlığına İstihbarat Başkanı emekli General Necip Yusufoğlu da dahil olmuştu. Yusufoğlu, 12 Mart 1971 darbesi sırasında, yani Abas ve Eymür'ün katıldığı operasyonlar ve örneğin Ziverbey Köşkü sorguları sırasında MİT İstan-

1. Merkezi Antlaşma Örgütü; 1955'te İngiltere, Türkiye, İran, Irak, Pakistan arasında Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki faaliyetini önlemeye yönelik olarak kurulmuştu.

bul Bölge Başkanlığı yapmıştı. Bu operasyon da Abas'ın komutasında yürütülecekti.

İzleme 24 saat üzerinden yapılıyordu. Ekipler casusluk yaptığından kuşkulandıkları hedefi her akşam işyerinden evine kadar izliyor, sabaha dek evini gözetleyecek şekilde bekliyor, sabah işyerine kadar takip ediyor, bu her gün tekrarlanıyordu. Takip, hedef alışverişe ya da misafirliğe gittiğinde de devam ediyordu; takipçiler artık hedeflerinin komşularını da tek tek tanır hale gelmişlerdi. Kuşkulunun evi Çankaya, Mesnevi Sokak'ta olduğu için –o zamana dek genellikle erkek işi kabul edilen– takip ekiplerine etraftan kuşku çekmemek amacıyla MİT'in kadın ajanlarından takviye alınmıştı. Önem verilen bir operasyondu; Eymür takip ekiplerine hedefin kim olduğuna, hangi ülke hesabına casusluk yaptığına dair bilgi de vermemişti, herhangi bir şekilde bilgi sızmaması gerekiyordu.

29 Kasım 1977 akşamı, ekipler olağandışı bir hareket saptadı. Kuşkulu her zamanki saatinde gelip apartmana girmişti; elinde büyükçe bir evrak çantası vardı. Hayatın olağan akışı içinde, makam şoförü, adamın apartmanın otomat ışığını yakmasını bekliyor, otomat ışığının sönmesiyle de evine girdiğini anlayıp ayrılıyordu. O akşam da otomatın sönmesini bekleyip ayrılmıştı. Ancak otomatın sönüp şoförün ayrılmasından kısa süre sonra kuşkulu, elinde evrak çantası olduğu halde apartmandan çıkıp Güvenlik Caddesi'nden, Aşağı Ayrancı'ya inmeye başlamış, cadde ortalarında iki katlı, villa tipi bir eve girip bir buçuk saat sonra çıkmıştı.[2] Takip ekipleri her şeyi filme almışlardı.

Birkaç gün sonra aynı şey tekrarlanmıştı ama bu defa kuşkulu Küçükesat tarafına yönelmiş, Nenehatun Caddesi'nin alt kısımlarında bir apartmanın birinci katına girmişti.

MİT araştırmasını yapmıştı. Güvenlik Caddesi'ndeki ev Ankara'daki Birleşmiş Milletler temsilciliğinde görevli Denton Thompson isimli bir İngiliz'e aitti; savaşta tek kolunu kaybetmiş bir asker emeklisiydi Thompson. Nenehatun'daki evde ise Amerikan askeri heyeti TUSLOG'ta[3] görevli Amerikalı astsubay Inarac Onsager, eşi Lyle ile

2. Bugün Güvenlik Caddesi'nde bahçe içinde villa tipi ev olarak yalnızca bir zamanlar müzisyen Alpay Nazikioğlu'nun işletip sahneye çıktığı ünlü Karpiç Gece Kulübü'nün olduğu bina kaldı. Adı geçen o bina değildi, artık yıkılmış durumda, Meclis'e daha yakın bir villaydı.

3. Truman Doktrini ile başlayan ABD ile askeri işbirliği çerçevesinde Türkiye'de de kurulan TUSLOG [*The United States Logistics Group*–Birleşik Devletler Lojistik Grubu] askeri heyeti. Bugün işlev değiştirmiş

birlikte yaşıyordu. MİT kuşkularında haklı mıydı? Bu bir CIA-MI6 ortak operasyonu olabilir miydi?[4]

Gürgüç yeşil ışığı yaktı; artık fırsat kollanacaktı.

Beklenen fırsat 10 Aralık 1977 akşamı geldi. O akşam da şoförünün gitmesini bekleyen şüpheli, yine o evrak çantasıyla beraber binadan çıkmış, yine yaya olarak Küçükesat'a yönelmişti. Daha kendisi oraya ulaşmadan MİT ve Emniyet evin etrafında bütün önlemi almıştı. Orijinal plan şüpheliyi çıkışta yakalamaktı. Süleyman Yenilmez ve Mehmet Eymür daire kapısına kadar gidip içeride neler olduğuna kulak kabartmaya çalışırken birden kapı açılmış, ev sahibi Onsanger ve eşiyle yüz yüze gelmişlerdi; yapacak bir şey yoktu, operasyon kendiliğinden başlamıştı, anında içeri daldılar, arkadan da diğer ekip üyeleri.

Anlaşılan Onsanger çiftinin görevi sadece istendiği zaman evlerini CIA'e kullandırmaktı; buluşma gerçekleştiği için evi terk ediyor, casusları yalnız bırakıyorlardı. Evin salonunda gizli damgalı belgeler sehpa ve kanepenin üzerine yayılmış duruyordu. Gözlüklü bir şahıs kanepenin üstünde duran belgeleri telaşla cebine attı. Yenilmez'in evrakları istemesi, Eymür'ün de, kendi ifadesiyle "sert şekilde müdahale etmesiyle" şahıs "Diplomat, diplomat!" diye dokunulmazlığını hatırlattı. Eymür adamın ellerini aşağı indirip evrakları cebinden almıştı; "casusluk diplomatlıkla bağdaşmaz" deyince uzatmadı, başını ellerinin arasına alıp oturdu. William Phillips ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nde siyasi ataşe olarak görülen CIA istasyon şefiydi.

Onlar "diplomat" CIA ajanıyla uğraşırken takip ekipleri kaçmaya çalışan "hedeflerini" yakalamıştı. CIA'e Türkiye'nin gizli belgelerini satarken yakalanan kişi, MİT'in İstihbarat Başkan Yardımcısı Albay Sabahattin Savaşman idi.

CIA Türkiye'de neden casusluk yapar?

Savaşman, Güvenlik Caddesi'nde İngiliz diplomat Thompson'a ait evde Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliği'ndeki Birinci Kâtip olarak

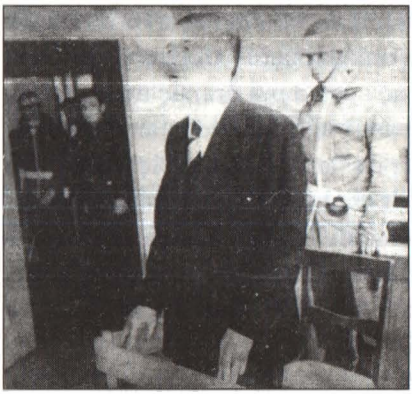
olarak JUSMMAT [*Joint US Military Mission for Aid to Turkey*—Türkiye'ye Yardım için Ortak ABD Askeri Kurulu] adı altında faaliyet gösteriyor.

4. Mehmet Eymür. *Analiz-Bir MİT Mensubunun Anıları*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997. s.128, 131-136.

görülen MI6 ajanlarından Robin Seeley'le buluşuyor, ayru belgeleri ona da satıyordu.

Hayır, bu bir ortak CIA-MI6 operasyonu değildi, Savaşman'ın operasyonuydu; gizli belgeleri iki Batılı "müttefik" ülke gizli servisine de birbirinden habersiz satıyordu.

Peki, Türkiye zaten ABD ve İngiltere ile NATO'da müttefik değil miydi? Türkiye'nin kullandığı askeri malzemenin büyük kısmı zaten Amerikan malıydı; Amerikan ordusunun kullanım dışı bıraktığı uçak, gemi, tank, toplardan oluşuyordu. O kadar ki Bülent Ecevit'in Necmettin Erbakan ile kurduğu CHP-MSP koalisyonu 1974'te Kıbrıs'a müdahale edince, ABD askeri ambargo ilan etmiş, hükümet, F-104 uçaklarının iniş takımı lastiklerini Libya lideri Muammer Kaddafi'den alabilmişti. Telsizini bile yapamayan Türkiye buradan ders çıkararak MGK kararıyla Askeri Elektronik Sanayi-ASELSAN'ı kurmuştu. (Bugün de benzeri bir durum yaşanıyor. Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, ABD'nin yıllarca Türkiye'ye İnsansız Hava Aracı satmaması sonucunda Türkiye'nin kendi –silahlı ve silahsız– İHA'larını yapmaya başladığını sık sık vurguluyor.) ABD Türkiye'ye ambargo uygulayınca, Başbakan Süleyman Demirel 25 Temmuz 1975'te İncirlik başta olmak üzere, Türkiye'de NATO'ya açık bütün askeri üs ve tesisleri ABD kullanımına kapatmıştı. Siyasi ve askeri ilişkiler en alt seviyedeydi. İngiltere de zaten Kıbrıs'ta garantör devlet olarak üzerine düşeni yapmadığı için ara açılmıştı. Ve –kırk yıl kadar sonra, 2017-2018 Türkiye'sini andıran bir başka gelişme olmak üzere– Ankara, Moskova ile yakınlaşıyor, yeni ekonomik anlaşmalar masaya yatırılıyordu.

▸ Albay Sabahattin Savaşman MİT'in İstihbarat Daire Başkan Yardımcısıydı. CIA Ankara istasyon şefine gizli belgeleri satarken suçüstü yakalanmıştı. (*Hürriyet Arşivi*)

Hem ABD hem İngiltere'nin en çok merak ettiği iki konu vardı: Kıbrıs'ta neler oluyordu ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma NATO'yu tehdit edecek düzeye ulaşıyor muydu?

Savaşman mahkemedeki savunmasında, MİT'in kullandığı cihazların çoğunun bile CIA tarafından sağlandığını, arada gizli-saklı kalmadığını, yürüyüşe çıkmışken Onsanger çiftine sohbet için uğradığını söyleyecekti. MİT'in üst düzey yöneticisi, kendinden çok genç yaşta ve dengi olamayacak kadar alt kademede bir Amerikalı astsubay ile akşamın bir vakti geçerken uğrayacak kadar nasıl ve ne zaman dost olmuştu?

Bir ayrıntı daha vardı. CIA ajanı Phillips'ten ele geçirilen belgelerden, o ay Savaşman'a CIA tarafından "üstün başarısı" nedeniyle bir aylık da ikramiye verildiği anlaşılmıştı.[5] CIA'in, verdiği bilgiler karşılığında Savaşman'ı ilk üç ayda 3 bin lira, üç ay sonra başarılı görüldüğü için 5 bin lira maaşa bağladığı iddianameye yansımıştı. Yakalandığı sırada bir maaş da ikramiye aldığı için 10 bin liralık makbuz bulunmuştu.[6] MİT'in mahkemeye sunduğu kanıt ve dosyalar, MİT Hukuk Müşaviri emekli Yüzbaşı Şahap Homriş tarafından hazırlanmıştı; Homriş, MHP lideri ve o sırada Başbakan Yardımcısı Alparslan Türkeş'in dünürüydü. Savaşman, CIA tarafından kandırılmamıştı. Bir CENTO toplantısı için ABD'ye gittiği sırada Washington'da daha önce Ankara'dan tanıdığı Phillips ile buluşmuş, oğlunu Amerika'da okutmak için paraya ihtiyacı olduğunu söylemiş, Türk istihbaratı içinde gönüllü Amerikan köstebeği olmuştu.[7]

MİT Müsteşarı Gürgüç, CIA Başkanı Stansfield Turner ve MI6 Başkanı Sir Maurice Oldfield'a ağır birer protesto mektubu gönderecek, her ikisi de özür dileyerek bunun bir deha tekrarlanmayacağı sözünü vereceklerdi. Tabii ki hiçbir istihbarat servisi bu sözü tutamazdı ama en azından casusluk olayını kabul etmişlerdi. Mahkeme Savaşman'ı vatana ihanet suçundan 17 yıl 6 ay hapse mahkûm etti.

5. Mehmet Eymür. *Analiz-Bir MİT Mensubunun Anıları*. s.140.

6. Savaşman duruşması gizli yapılmıştı. Bu bilgiler 2011 yılında Ergenekon davalarına bakan İstanbul 13.Ağır Ceza Mahkemesi'nin Genelkurmay ve MİT'e yazı yazarak Savaşman ve yine CIA'in köstebeği olarak hüküm giyen Yarbay Turan Çağlar'ın dosyasını isteyip iddianameye eklemesiyle ortaya çıktı.

7. Zülfikar Ali Aydın. "Para hırsıyla ihanete sürüklendim." *HaberTürk*. 27 Ocak 2013. https://www.haberturk.com/gundem/haber/814865-mitci-oglu-icin-cia-casusu-oldu.

Köstebek tuzağını kuran köstebek

Savaşman'ın CIA'e sattığı bilgiler arasında oldukça ilginç olanlar vardı. Örneğin, KGB'nin Ankara istasyon şefi Viktor Vizginov'un Moskova'ya gönderdiği bir gizli mesajı MİT ele geçirmişti, Savaşman CIA ajanına onu da vermişti. Sonra, (İç savaş sırasında Fransa'ya sığınan Beşar Esad'ın Savunma Bakanı Manaf Tlass'ın babası) dönemin Suriye Genelkurmay Başkanı Mustafa Tlass'ın Moskova ziyaretiyle ilgili Fransız istihbaratı DGSE'nin MİT ile paylaştığı bilgi notunun kopyası da vardı. Belki bunlar CIA ve MI6'in başka kaynaklardan da bulabileceği bilgilerdi. Suriye mesajını Fransa, Türkiye gibi ABD ve İngiltere ile KGB'linin mesajını da MİT, ABD ve diğer NATO ülkeleriyle zaten resmi kanallardan paylaşmış olabilirdi.

Ancak örneğin İngiliz Askeri Ataşesi'nin Çanakkale'deki faaliyetleri ve Yunan Askeri Ataşesi'yle bilgi paylaşımına dair MİT istihbarat raporu vardı. Sonra Kıbrıs'taki Türk askeri birliklerinin yeri, sayısı, Ege Ordu Komutanlığı'nın yapısı gibi konularda Genelkurmay'ın MİT'le paylaştığı bilgiler vardı. Yakalanmasının ardından Savaşman'ın odasında yapılan aramada Kıbrıs Türk Kuvvetleri personel listesi ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın çıkartma kapasitesine dair veriler bulunmuştu.[8]

Ve öyle bir belge vardı ki, mahkemenin Savaşman'ı mahkûm etmesinde önemli etken olmuştu.

Bu, Ankara'nın Moskova'yla Washington ve Londra'nın tahminlerinin çok ötesinde yakınlaştığını gösteren bir belge, daha doğrusu bir dosyaydı. Bu dosyaya göre Sovyetler Birliği, hazır ABD ile arası açılmışken fırsatı değerlendirip Türkiye'yi Batı dünyasından koparmayı amaçlıyordu. Nasıl 1967'de Başbakan Demirel'in Sovyetleri ziyareti sonrasında İskenderun Demir-Çelik, Aliağa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum, Bandırma Eti Maden Sülfürik Asit gibi ağır sanayi tesisleri kurulmuşsa[9] şimdi de Türkiye'ye yeni bir sanayi hamlesi sözü veriyorlardı. Buna karşılık Kızıl Ordu ile Türk Silahlı Kuvvetleri, KGB ile MİT arasında özel işbirliği kanalları açılacak-

8. Tuncay Özkan. *MİT'in Gizli Torihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003. s.274-275.

9. Sergey Koristskiy."Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus İlişkileri." Eurasian House. Dosya 13. Temmuz 2016, http://eurasianhouse.net/upload/suleyman-demirel-doneminde-turk-rus-ilişkileri-60980.pdf

tı. Bu NATO'daki asıl işlevi Sovyetlerin yayılmasına set çekmek olan Türkiye üzerinden –üstelik Yunanistan, Kıbrıs Harekâtı nedeniyle askeri kanattan ayrılmışken– NATO'da bir gedik açılması anlamına geliyordu. Bütün bunlar "Türkiye-SSCB Ekonomik İlişkileri" başlıklı bir dosyada, istatistikler, tahminler ve haritalar eşliğinde, "Çok Gizli" damgasıyla tasnif edilmişti.

Dosya Savaşman tarafından CIA ajanı Phillips ile baskına uğradığı buluşmaya getirilmişti.

Ama dosya tamamen sahteydi. Böyle bir teklif de, böyle bir dosya da, o istatistikler, tahminler de ve o "çok gizli" haritalar da aslında yoktu. Bütün dosya Savaşman'ın MİT'ten bilgi taşıdığını kanıtlamak için hazırlanmış bir tuzaktı; köstebek de tuzağa düşmüştü.

Amerikalı ajan, bir süre önce Savaşman'dan Rusya ile yakınlaşma konusunda bilgi istemişti. Bu konuya yabancı olan Savaşman, yeni kurulan Ekonomik İstihbarat Dairesi'nin başı Mahir Kaynak'a gitmiş, bilgi olup olmadığını sormuştu. Kaynak durumdan şüphelenmişti; hayatın olağan akışında bu talebin doğrudan Müsteşar Gürgüç'ten ya da MİT'in iki numarası sayılan İstihbarat Başkanı Yusufoğlu'ndan gelmesi gerekirdi. Bu konuyu önce yakın arkadaşı Hiram Abas'a açmış, ardından Gürgüç'e bildirmişti. Ancak teşkilat içindeki çekişmelere güvenmediği için bir de gidip Başbakan Süleyman Demirel'e bildirmişti.[10] Müsteşar Gürgüç bir yandan Hiram Abas'a operasyon, diğer yandan ise Kaynak'a Savaşman ile "oyunu sürdürme" talimatı vermişti. Kaynak, Savaşman'a bu bilgilerin Dışişleri Bakanlığı'nda bulunduğunu, onlardan istemesi gerektiğini söyleyerek zaman kazanmıştı. Güya dosyalar Dışişleri'nden gelince de Kaynak, üzerinde biraz daha çalışıp geliştirmesi gerektiğini söylemiş, bu senaryoyu, örneğin Savaşman odasına geldiğinde üzerinde çalıştığı haritayı güya kapatmaya çalışarak, iştah kabartma yöntemleriyle güçlendirmişti. Neticede dosya hazır olunca, yukarının bilgisi dahilinde, dosya güya yanlışlıkla Savaşman'ın erişebileceği bir yerde unutulup ortada bırakılmış, o da kopyası çıkarıldıktan sonra, sabah yerine koyabileceğini düşünerek ne kadar zamandır teslim etmek için beklediği dosyayı almıştı; sonradan yapılan çalışma bu tuzağın işlediğini gösteriyordu.

CIA'in MİT içindeki köstebeğini yakalamakta kullanılan tuzağı ha-

10. Cüneyt Arcayürek. *Dorbeler ve Gizli Servisler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989. s.131.

zırlayan, MİT'in şimdiye dek ortaya çıkan en büyük köstebeği, Mahir Kaynak olmuştu.

"Düpedüz ajanlıktı. Kabul ettim"

Mahir Kaynak 1934'te Gaziantep'te doğmuştu, varlıklı bir aileden değildi; Kuleli Askeri Lisesi sınavlarını kazanmak onun için istikbalinin garantisi gibiydi. 1953'te Harp Okulu'ndan mezun olmuş, ama askerliğin de ona göre olmadığını anlayınca birkaç arkadaşıyla beraber, kasti başarısızlıklarla kendisini askerlikten attırmıştı.

Başarılıydı oysa. Özellikle de matematikte; "Matematik kafasına sahip olmayan dünyayı anlayamaz" görüşündeydi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne yazıldı, iktisat matematiği, ekonometri üzerinde çalıştı, 1961'de asistan olarak, 1965'te doktorasını vererek öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Artık akademik hayatın bir parçasıydı. İktisat Fakültesi'nde tanıştığı Şükran Hanım'la evlenmiş, iki çocuğu olmuştu.

▸ Mahir Kaynak İstanbul Üniversitesi'nde solcu asistan olarak öne çıktığı yıllarda. Fuat Doğu'nun MİT'i sivilleştirme atılımında ajan yapılan Kaynak'ın kod adı "Fakültell"idi.

Üniversitede solcu olarak biliniyordu ama kendi ifadesiyle "Devletle kavgalı olmak da istemiyordu."

Yine kendi ifadesine göre, bir gün Beyazıt'ta, Çınaraltı'nda çay içerken masasına biri gelmiş, oturmak için izin istemişti. Gerisini kendisinden okuyalım:

> MİT'ten geldiğini söylüyordu... Teşkilat hakkında iyi kanaatlere sahipti ve iktisat bilgimi takdir ediyorlardı. Acaba bu konuda teşkilata danışmanlık yapabilir miydim? Bana teklif edilen görev konusunda hiç hayale kapılmadım. Düpedüz ajanlık önerdiklerinin farkındaydım. Kabul ettim. Niçin kabul ettiğimi bugün bile doğru dürüst izah edemiyorum. Bir yol ayrımında, iki yoldan birine saptım; hepsi o kadar.[11]

11. Mahir Kaynak. *Yel Üfürdü, Su Götürdü*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2002. s.73.

Kaynak MİT tarafından ajan olarak devşirilmiş, "Fakülteli" rumuzu, yani kod adı verilmiş, ama MİT mensubu yapılmamıştı. Bu nedenle istihbarat görevlilerine verilen temel eğitimlerin pek az kısmı, yalnızca takip edildiğini saptama ve takipten kurtulma eğitimleri verilmişti.

İkili, hatta üçlü bir hayat sürmeye başlamıştı. Birisi üniversite öğretim üyesi, diğeri solcu öğretim üyesi olarak üye olduğu derneklerle ilişkileri ve nihayet ondan o derneklere girmesini isteyen, bundan beklentileri olan MİT ile bağlantısı.

Peki, MİT ne bekliyordu "Fakülteli"den? Kaynak 2001 yılındaki baskısı "gizli bilgileri ifşa ettiği" gerekçesiyle hakkında toplatma kararı verilen, ancak beraat ederek tekrar basılan anılarında bu soruyu şöyle yanıtlayacaktı:

> Teşkilat'ın [MİT'in] benden istediği ilk iş, ülkede solun sebebiyet verdiği kargaşada TKP'yi [Türkiye Komünist Partisi], dolayısıyla Rusya'yı bulmaktı. Benim TKP için uygun bir yem olduğumu, günün birinde mutlaka çengel atacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle solun bütün cephe örgütlerine girdim. Beni daha sonra aşırı solcu iken, MİT tarafından avlanmış sananlara şunu söylemek isterim. Ben komünist cephe örgütlerine verilen görev gereği girdim. [...] Teşkilattaki çalışmam iki farklı istikamette, bazen birbiri ile çakışarak devam etti. Birincisi TKP ve Rusya'yı aramak, ikincisi bir süre sonra katılacağım darbeyi izlemek.[12]

Bir süre sonra eşi Şükran Hanım yeni durumdan rahatsız olmaya başlamıştı. Düzenli ev hayatı olan Mahir Bey, birden akşamı sabahı belli olmayan, gece geç saatlerde eve dönen, bazen hayli içkili dönen biri haline gelmişti. Acaba başka bir kadın mı vardı ya da gece hayatına mı kapılmıştı? Kaynak bu kuşkuları gidermek için MİT için çalışmaya başladıktan yaklaşık bir yıl sonra, gizli kalması gerektiğini söyleyerek eşine doğrusunu anlattı: Devlet için çalışıyordu. Artık vakit kalmadığı için, çok sevdiği Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nü bırakmak zorunda kalacaktı.

MİT'in talimatıyla hangi örgütlere mi girmişti Kaynak?

12. Mahir Kaynak. s.75-76.

Liste uzundu: Mihri Belli'nin kontrolündeki Milli Demokratik Devrim Derneği'ne girmiş ve kısa sürede yönetimde yer almıştı. Hikmet Kıvılcımlı çizgisindeki İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği'nde ikinci başkandı. Tarık Zafer Tunaya'nın başkanlığındaki Türkiye Devrim Ocakları'nda yönetim kurulu üyesiydi. O zaman İslamcı kanadın eline geçen Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) karşısında yer alan Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı'nda (TMGT) ve ileriki yıllarda Dev-Genç'e dönüşecek Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda (FKF) yönetici konumdaydı. TİP liderlerinden Sadun Aren, Tarık Ziya Ekinci, Doğan Avcıoğlu gibi isimlerin kurucu olduğu, Osman Nuri Torun başkanlığındaki Sosyalist Kültür Derneği'ne de üye olmuştu. Bu derneklerde Marksizm konusunda eğitimleri veren genellikle Kaynak oluyordu ama yıllar sonra söyleyeceği gibi, Marksizm anlatmak için Marksist olmak gerekmiyordu. Bu sonuncu grup Avcıoğlu'nun ideolojik önderliğinde önceleri *Yön*, sonra *Devrim* dergisini çıkarmaya başlayacaktı.

"Kemalist sosyalizm" diye bir siyasi çizgiyi kurup geliştiren, 1968'de yayımladığı *Türkiye'nin Düzeni* kitabıyla okur-yazar kesim içinde geniş yankı uyandıran Avcıoğlu, hemen her tartışmada "1960'larda YÖN ile Türkiye'nin yönünü belirledik. Şimdi [70'lerde] o yöne gitmek için *Devrim*'le devrim yapacağız" diyordu.

MİT'in Fakülteli'den içine girip Moskova aramasını istediği çevrelerin başında gelen *Devrim* dergisi grubu, sivil kanatta Doğan Avcıoğlu, askeri kanatta emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun başı çektiği bir cunta hareketine dönüşüyordu.

"Mahir, sekter sol görüşleriyle tanınıyordu"

MİT bir şekilde Kaynak'ı adeta yem olarak kullanarak TKP'nin kanca atmasını bekliyor, oradan Sovyetler Birliği'ne ulaşmak istiyordu. Kaynak da dikkatleri çekip öne çıkmak için konuşma ve faaliyetlerini artırıyordu.

Bakırköy'de oturdukları evde üst kat komşusu olan gazeteci Şükran Ketenci (şimdi Soner) 2010 yılında Habertürk televizyonunda Balçiçek Pamir'in "Karşıt Görüş" programında, "Mahir, sekter sol görüşleriyle tanınıyordu" diyecekti.[13] Yeni girdiği çevrelerde en keskin

13. Balçiçek Pamir. "Karşıt Görüş." Habertürk. 11 Mart 2010.

konuşmaları yapanlardan birisiydi. Şükran ve o zamanki eşi Ahmet Güryüz Ketenci çifti Kaynak ailesine hem komşu hem arkadaştı. Ahmet Ketenci de Türkiye Devrim Ocakları yönetimindeydi.

Demokrat Parti'nin, mahkeme yetkilerine sahip Meclis Tahkikat Komisyonu kurması üzerine 28 Nisan 1960'ta, yani 27 Mayıs darbesinden bir ay önce İstanbul Üniversitesi önünde yapılan kitlesel protesto gösterisine önayak olanlardandı. Hukuk Fakültesi öğrencisi Ketenci, 20 yaşındaki Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz'in tabancayla vurulup öldürülmesine tanık olmuştu.[14] Kaynak'la hem komşuydular hem Devrim Ocakları'ndan tanışıyorlardı.

Mahir Kaynak'ın Devrim Ocakları'nda tanıdığı bir başka isim de 27 Mayısçı subaylardan Hıfzı Kaçar idi. Kaynak'ın ifadesiyle 1966 sonlarında bir gün Kaçar yanına gelmiş ve konuyu açmıştı; onu izlemişler, tanımışlardı. Devrimci düşünceleri benzeşiyordu. İhtilalci bir grup kurmuşlardı. Kendileriyle çalışmak ister miydi? Kaynak zaten bu çalışmalara katılmak için talimat almıştı. Kaçar onu ikinci buluşmalarında aynı zamanda akrabası olan Cemal Madanoğlu ile tanıştırdı. Madanoğlu "daha ikinci buluşmada" baklayı ağzından çıkardı: Demirel iktidarı ülkeyi batağa sürüklüyordu, tek çare askerin ihtilal, yani darbe yapmasıydı. Bu amaçla örgütleniyorlardı. Kaynak yıllar sonra "Bir teklif ve kabul seremonisine ihtiyaç olmadan hareketin içinde yerimi aldım" diyecekti.[15]

Kaynak durumu MİT'teki bağlantısına bildirdi. Vaka subayıyla on beş gün sonraki buluşmada cevap geldi: "Darbe hazırlığını önemsediklerini ve takibe karar verdiklerini bildirdiler. Bundan sonra sol derneklerle ilişkim sürdü ama hiçbir istihbarat faaliyetinde bulunmadım. Yani bu konularda rapor vermedim."

Fakülteli artık yalnızca Madanoğlu-Avcıoğlu ekibiyle ilgilenecek, bu "sol" darbeci grubun arkasında TKP ve Sovyetler olup olmadığını araştıracak, başka konularla ilgilenmeyecekti.

Burada biraz soluklanalım: Geçmişe dönüp baktığımızda, Sovyet gizli servisi KGB'nin o dönem ajanlarına bütün ülkelerdeki komünist

14. Nâzım Hikmet'in "Hürriyet Kavgası" şiiri bu cinayet üzerine yazılmış, 1962'de yayımlanmıştı. Şiirin ilk mısraındaki "Beyazıt'ta şehit düşen" kişi, Emeksiz'dir. Şiir, 1970'lerde Timur Selçuk tarafından bestelenecek, sol gençliğin dilindeki marşlardan biri olacaktı.

15. Mahir Kaynak. s.78.

partilerden, hatta sol çevrelerden olabildiğince uzak durma talimatı verdiklerini artık biliyoruz. Üstelik Türkiye Komünist Partisi, üstelik de 12 Mart darbesi öncesi yıllarda, 1940'lardan, 50'lerden kalma bir avuç insan demekti. Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde geçmişte TKP ile bağı olan kişiler vardı ama TİP'in önde gelen kadrolarının çoğu, Doğu Almanya'nın Leipzig şehrinde bir radyo istasyonu etrafında örgütlenmiş TKP "eski tüfekleri" tarafından hain ilan edilmişti. Moskova, o dönem TKP'nin hiçbir gücü olmadığını MİT'ten ve Türk devletinden çok daha iyi biliyordu. Hükümet ve dolayısıyla MİT, ABD propagandasının etkisi altındaydı.

Mahir Kaynak, MİT ajanı olarak katıldığı toplantıların birinde, Ankara'nın Sovyet ajanı olmasından kuşku duyduğu, Yunanistan İç Savaşı'nda komünistlerin yanında savaşacak kadar gözü kara Türk komünisti Mihri Belli'nin "Sovyetler Türkiye'de iktidarı ele geçirse, Demirel'den önce beni asarlar" dediğini aktaracaktı. Milli Demokratik Devrim, Mao'nun Halk Savaşı kuramına yakındı ve Moskova'nın gözünde CIA oyunuydu.

"Balon Operasyonu" başlıyor

Artık odağında "Fakülteli" rumuzuyla Mahir Kaynak'ın bulunduğu bu köstebek operasyonunun bir de adı vardı: "Balon Operasyonu." Mart 1967 itibarıyla başlamıştı. Operasyonun Ankara'daki MİT karargâhındaki değerlendirme subayı, Kontr-komünizm Dairesi'nin Terörist Faaliyetler Şubesi'nde çalışan, "Teşkilata" yeni alınmış üniversitelilerinden Mikdat Alpay idi.[16] Alpay 1965 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde yapılan öğrenci derneği seçimlerinde CHP'nin solundaki Sosyal Uyanış Grubu'nun seçilmeye en yakın adayı olmuş ama seçim iptal edilince proje suya düşmüştü.

Peki, "Fakülteli" ile MİT arasında irtibat kuran, raporlarını alıp Merkez'e veren, İstanbul Bölge Başkanlığı kanalıyla gelen talimatları Kaynak'a ileten vaka subayı kimdi? İlerleyen sayfalarda göreceğiz, daha sonra toplumda sevilen, sayılan bir kişi olarak tanınacak olan bir kişiydi Kaynak ile Karargâh arasındaki vaka subayı.

16. Şubenin önceki adı, CIA'den kopya çekilerek alındığı için "Gerilla Faaliyetleri Şubesi" idi. Hukukçu olan Alpay, gerilla tanımının uluslararası hukukta belli hakları olan bir anlamı bulunduğunu, kullanımın yanlış olduğunu Müsteşar Korgeneral Nurettin Ersin'e anlatarak şube adının değişmesini sağlamıştı.

"Fakülteli" ise kısa sürede keskin söylemi ve çalışkanlığıyla örgüt içinde yükselecekti. 15-20 Haziran 1969'da Romanya'da düzenlenen uluslararası *Union of Communist Youth* [Komünist Gençler Birliği] toplantısına, Türkiye'den katılan TMGT heyetinin iki üyesinden birisi Mahir Kaynak oldu.

Bu toplantı bugüne dek Moskova'nın himayesinde, bir tür Gençlik Enternasyonali olarak algılandı, belki öyle algılanması sağlandı. Oysa Komünist Gençler Birliği, sadece Romanya Komünist Partisi'nin gençlik örgütüydü; orijinal ismi, Romencesiyle *Uniunea Tineretului Comunist* (UTC) idi. Romanya lideri Nicolay Çavuşesku artık Sovyetler Birliği ile araya mesafe koymaya başlamıştı. Doğu Bloku'nun Batı'yla köprü kuran komünist önderi olma hevesiyle dünyanın çeşitli ülkelerinden solcu bilinen örgütler çağrılmıştı. TMGT'nin zaten komünistlikle bir ilgisi yoktu; toplantı da o kadar önemli değildi ama o günün Türkiye'sinde yankı uyandırmıştı.

Peki, nasıl olmuş da Romanya'daki komünist gençler toplantısına davet edilen TMGT heyetine aslında artık 34 yaşındaki iktisat doktoru Kaynak girebilmişti? Kendisinden öğrenelim:

> Delegasyona seçilmemi MİT'in sağladığını sanıyorum. Çünkü TMGT bana bu konuda bilgi vermeden önce, Teşkilat Romanya gezim için hazırlıklarını yapmış, bana bilgi vermiş, neler istediklerini söylemişti bile. Romanya'da Sovyet politikasını öven konuşma, delegasyon başkanı tarafından hazırlandı. Türkiye'deki rejimi alabildiğine kötüleyen metni ağır buldum ve biraz hafifleterek okudum.[17]

Romanya'daki görünürlüğü Kaynak'ın Madanoğlu-Avcıoğlu ekibindeki yerini daha da sağlamlaştırmıştı. Artık her toplantıya, adeta Madanoğlu'nun asistanı gibi giriyor, toplantı notlarını tutuyor, çoğaltıyor, diğer katılımcılara dağıtıyordu.

Tabii konuşma notlarının bir kopyası ilk buluşmada Fakülteli'nin MİT'teki vaka subayına teslim ediliyor, o kanalla önce Beşiktaş'ta Serencebey Yokuşu'nun başında, Abdülhamid'in Yıldız Köşkü'nün hemen altındaki MİT İstanbul Bölge (o zaman Daire) Başkanlığı'na, sonra da Ankara'ya, Müsteşar Fuat Doğu'ya ulaştırılıyordu.

17. Mahir Kaynak. s.92-93.

Sadece toplantı notları da değil. Vaka subayı bir buluşmada ona el büyüklüğünde bir cihaz getirmişti. Henüz gözlüklerin, kolye ve broşların içine kamera ve mikrofon yerleştirmenin uzay teknolojisiyle eş sayıldığı o dönemde, MİT'in elindeki en ileri teknoloji ürünlerinden biriydi bu özel ses aktarım cihazı. MİT, Kaynak'tan hükümeti askeri darbeyle devirmeyi düşünen gizli örgüt toplantısına üzerinde bu cihazla gitmesini ve konuşmaların bu yolla kaydedilmesini istiyordu.

Bu kolay bir iş değildi. Madanoğlu, Kore Savaşı'nda bulunmuş, 27 Mayıs darbesinin ardından Milli Birlik Komitesi'nde yer almış sert bir subaydı. Halen Senato'da "Tabii Senatör" idi. Paranoyak derecesinde kuşkucuydu. Kaynak ise cihazı karnına, antenini de sırtına bantlıyor, toplantılara öyle giriyordu.

Bu yolla Balon Operasyonu'nun başladığı 19 Mart 1967 tarihinden sona erdiği 8 Nisan 1971 tarihine dek 61 gizli toplantının MİT tarafından kayda alınmasını sağlayacaktı. Dünya istihbarat tarihinde bir köstebeğin yakalanmadan bu kadar uzun süre çalışmasının başka bir örneği yoktu. Bunun belki de tek nedeni Madanoğlu'nun Kaynak'a zafiyet derecesinde güvenmesiydi. Toplantıların çoğu Madanoğlu'nun, bazen de *Cumhuriyet* gazetesi yayın yönetmeni İlhan Selçuk'un evinde yapılıyordu ama Madanoğlu 24 Ekim 1969'daki toplantının Kaynak'ın annesinin evinde yapılmasında sakınca görmemişti.[18] Madanoğlu, Kaynak'ı gençlik örgütlenmesinin başı sayıyor, darbe gerçekleşirse başbakan yardımcılıklarından birini ona vermeyi düşünüyordu.

O arada Ankara'da *Devrim* dergisinin bürosuna, Doğan Avcıoğlu'nu ziyarete gelen (muhtemelen KGB ajanı) Sovyet basın-kültür ataşesi, önündeki kâğıda ters olarak "Bahçelievler'deki toplantınız izleniyor, ajan var" yazıp gitmişti. Kaynak, anılarında söz konusu evin Şevket Süreyya Aydemir'e ait olduğunu yazacaktı. Belki de Sovyetler, arkasında olmadıkları halde (aksi durumda resmi bir görevliyi böyle açıktan göndermezlerdi) Baas tipi bir milliyetçi-solcu iktidarı Türkiye'nin başına getirebilecek, dolayısıyla ABD çıkarlarına aykırı olacak bir darbenin engellenmesini istemiyordu.

Sebebi ne olursa olsun, bu gelişme üzerine Madanoğlu örgüt için-

18. Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul. *Bay Pipo–Bir MİT Görevlisinin Yaşamı: Hiram Abas*. İstanbul: Doğan Kitap, 1999. s.113-114.

de adeta sıkıyönetim ilan etmiş, güvenlik önlemlerini artırmıştı. Örneğin, 24 Eylül 1970'te yapılan toplantıda Madanoğlu, "Sızıntı var" diyerek herkesin ceketlerini çıkarmasını istedi, üst araması yapılacaktı. Aramayı yapmasını istediği kişi ise Mahir Kaynak olmuştu, oysa köstebek zaten Kaynak idi. Anılarında kendisinin de ceketini çıkarmak zorunda kaldığını, ama içine giydiği bol hırka sayesinde açığa çıkmadığını aktaracaktı; onun üzerini arayan olmamıştı.

Darbenin komutanını bulma görevi

Balon Operasyonu'nun başlamasıyla Mahir Kaynak'ın MİT ile ilişkileri daha kurumsal hale gelmişti. Devlet, belki TKP'yi güçlü bir örgüt, Sovyetleri de Türkiye'deki faaliyetini TKP ya da herhangi bir sol örgüt üzerinden yürütecek kadar naif saydığı için, Kaynak'a vaka subayı olarak "Kontr-komünizm", yani komünizmle mücadele şubesinden kıdemli bir MİT mensubu atanmıştı. NATO içinde, özellikle de ABD tarafından Türk istihbaratından beklenenin daha çok komünist avı olduğu o dönem, MİT'in en önemli dairelerindendi "kontr-komünizm."

Buluşmalarını genel olarak MİT İstanbul Bölge Başkanlığı'nın (o tarihte Daire Bölge Başkanlığı) bulunduğu Beşiktaş semti civarında yapıyorlardı. Kaynak, kendisine verilen eğitim uyarınca kimse tarafından takip edilmediğinden emin olarak Akaretler Yokuşu'nu tırmanmaya başlıyor, Akaretler'in bittiği yerde, bugün Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün (BJK) efsaneleşmiş başkanı Süleyman Seba'nın heykelinin dikili olduğu parktan sola sapıyor, orada MİT tarafından bilinen, korunaklı bir evde vaka subayıyla buluşuyordu. Buluşmada raporlarını, izlenimlerini aktarıyor, yeni talimatlarını alıyor, bir sonraki buluşmanın kararlaştırılmasıyla oradan, yine takip edilip edilmediğine dikkat ederek ayrılıyordu.

Bu buluşmalardan birinde, kim olduğunu birazdan öğreneceğiniz vaka subayı "Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel sizin gözlerinizden öpüyor" dedi. Kendisini biliyor ve çalışmalarını takdirle izliyorlardı. Aynı zamanda bazı önemli bilgiler için "daha fazla gayret" göstermesini de istiyorlardı. Bu bilgilerin başında, darbe hazırlığındaki cuntanın askeri kanadının başında kimin bulunduğunun öğrenilmesi geliyordu.

Cumhurbaşkanı ve Başbakan askeri kanadın başının kim olduğunu sorarken Cemal Madanoğlu'nu kast etmiyorlardı. Yoksa "Devrim Genel Kurulu" Başkanlığı'na Cemal Madanoğlu, "Genel Sekreterliğine" de Doğan Avcıoğlu'nu düşündükleri biliniyordu; MİT bunu *Devrim* dergisine gelen mektupları PTT dağıtım merkezinde açıp okuyarak öğrenmişti; mektuplar özel yöntemle açılıyor, fotokopisi alınıyor, sonra zarf hiç açılmanuşçasına kapatılıp yerine ulaştırılıyordu.[19] Ancak Madanoğlu asker arasında ismi ve etkisi olsa da emekli bir subaydı, doğrudan bir birliğe komuta etme yetkisi ve bağı yoktu. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel, darbe harekâtına fiilen kimin komuta edeceğini öğrenmek istiyordu.

Kaynak bu soruyu doğrudan sormanın getireceği yakalanma riskinin farkındaydı. O nedenle dolaylı bir yaklaşıma karar verdi. Bir gün sohbet sırasında, kendisini cuntaya davet etmiş olan, Madanoğlu'nun yeğeni Hıfzı Kaçar'a laf arasında sitem etti: Herkesin dilinde ihtilalin bugünlerde olacağı konuşuluyordu ama ne zaman ve nasıl olacağı ona söylenmiyordu. "Ben bu işe kellemi koydum ama olanlardan haberim yok" dedi; "bu haksızlıktır."

Kaçar, Kaynak'ı teskin etti: "Yönetecek olan Korgeneral Atıf Erçıkan İzmir'de. Bugünlerde olacak olsa, onun İzmir'de işi ne? Bunlar rivayet. Harekât gününü en önce öğreneceklerden birisin."[20]

Kaynak, vakit geçirmeden MİT'e bilgiyi ulaştırdı: Darbenin fiili komutanı Genelkurmay Plan ve Prensipler Başkanı Korgeneral Atıf Erçıkan olacaktı.

Haber önce Müsteşar Fuat Doğu, onun kanalıyla Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve nihayet Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'a ulaşmıştı. Tağmaç hemen komuta katında, en yakın odalardan birinde çalışan Erçıkan'ı yanına çağırttı. Yakalanmışlardı. Tağmaç, bundan böyle toplantılarda konuşulan her şeyi doğrudan kendisine bildireceğini, aksi halde cezalandırılacağını söyledi. Erçıkan direnmedi, kabul etti.

Genelkurmay Başkanı, darbecilerin kendi içlerindeki köstebeği Korgeneral Erçıkan'ı çifte-ajan haline getirmişti.

Erçıkan'a o zamana göre ileri teknoloji sayılan bir teyp cihazı veril-

19. Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul. s.87-88.

20. Mahir Kaynak. s.99.

di. Yalnız sık sık bant değiştirmesi gerekiyordu. Cunta toplantılarına "sivil kanadı" temsilen katılanlardan emekli Albay Talat Turhan'ın, 3 Mart 1971 günü Ankara'da, Emek İsrail Evleri'nde yapılan bir toplantıya dair tanıklığı çok şey anlatıyordu:

> 3 Mart, 12 Mart'ın dönüm noktasıdır. Türkiye'yi tartışıyoruz, 5 general 5 sivil var. [...] Erçıkan, 15 dakikada bir tuvalete gidiyor, bant değiştiriyor. Amaç toplantıyı kayda almak... Ev sahibi avukat Fakih Özfakih, aynı zamanda Faruk Gürler'in avukatı. Tartışma uzadı, ev sahibi birden patladı, "Paşalar, Türkiye'nin bugünkü gereksinimi bir darbeyi gerektiriyor mu, gerektirmiyor mu? Görüyorum ki siz iradenizi Gürler'e bağlamışsınız. Eğer sizin gücünüz Faruk Gürler'i aşmaya yetmiyorsa, biz aşalım" dedi. Atıf Erçıkan alacağını aldı götürdü, Faruk Gürler'e dinletti. Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ama Genelkurmay Başkanlığı'na göz koymuş ve bütün bunları dinleyince "Vay be! Avukatım bile beni öldürmeyi düşünüyor" dedi.[21]

Bu toplantıya askeri kanadı temsilen katılanlar arasında Genelkurmay Merkez Daire Başkanı Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Teknik Daire Başkanı Tuğamiral Vedii Bilget ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Daire Başkanı Tuğgeneral Ömer Çokgör'ün bulunduğu da sonradan yazılacaktı. Bilget, 27 Mayıs darbesi öncesinde başa geçmeyi kabul eden Orgeneral Cemal Gürsel'e İzmir'den Ankara'ya gelirken cunta adına eşlik eden (o zaman binbaşı rütbesindeki) subaydı. Çankaya Köşkü yerleşkesindeki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Albay Osman Köksal da darbe hazırlığındaki gruptandı; Köksal, 27 Mayıs darbesi sırasında dönemin Cumhurbaşkanı, İstiklal Savaşı kahramanı Celal Bayar'ı nasıl tutukladığını ulu orta anlatıyordu, Hasan Cemal'e göre.

Orgeneral Faruk Gürler darbecilerin bel bağladığı komuta kademesindeki iki subaydan biriydi. Diğeri de Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur idi.

Batur yıllar sonra yazdığı anılarında Erçıkan'ın oynadığı rolü şu sözlerle açıklayacaktı:

21. "Talat Turhan: Türkiye'de 3 darbe oldu, 30 sene sonra bir darbe daha olabilir." t24 internet sitesi. 12 Mart 2016. http://t24.com.tr/haber/talat-turhan-turkiyede-3-darbe-oldu-30-sene-sonra-bir-darbe-daha-olabilir,331835

> Hemen hemen bütün toplantılar sıkı takip altındaydı. Korgeneral Atıf Erçıkan her toplantıya katılıyor, albayları tahrik edici konuşmalar yapıyor ve ertesi sabah ilk iş, ele alınan konuları Genelkurmay Başkanı'na rapor ediyordu.[...] Zannederim 12 Mart'tan sonra evinin bombalanması kendisinin bu oynak ve güvenilmez tutumundan olsa gerek.[22]

Aslında hem Gürler hem Batur'un darbecilerle muhtemel bağlantısı, Mahir Kaynak daha Erçıkan'ı deşifre etmeden önce belli olmaya başlamıştı. Daha sonra savcılığa vereceği ifadeye göre Kaynak, "Kadro" örgüt taslağını bizzat Madanoğlu'nun el yazısı ile –temize çekip daktilo etmek için– alıp MİT'e iletmişti.[23]

Buna göre, cuntacılar Faruk Gürler'e "Yavuz Bey" rumuzunu vermişlerdi. Batur "Selim Bey", Erçıkan "Ercü Bey", askeri örgütlenmede Erçıkan'dan sonra gelen Kara Kuvvetleri Plan ve Prensipler Daire Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan ise "Nuri Bey" kod adlarıyla anılıyordu. Tabii onlar gizlilik amacıyla isim anmıyorlardı ama zaten "Nuri Bey" her şeyi Tağmaç'a veriyordu artık.

Bu arada MİT, devlet yönetimine her ay Balon Operasyonu'ndaki gelişmeler üzerine bilgi veriyordu. Toplantılar Ankara, Atatürk Orman Çiftliği arazisinde yapılıyor, bazen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, ama genel olarak Başbakan Demirel, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve MİT Müsteşarı Doğu katılıyordu. Operasyon sorumlusu Mikdat Alpay da dosya sorumlusu olarak çağrıldığında katılıyordu.

24 Nisan 1970'te yapılan toplantıda –tabii kim olduğu söylenmeden, Fakülteli rumuzuyla– Kaynak'ın Madanoğlu'ndan aldığı darbe sonrası hükümet listesi, yine isimler saklı tutularak, rumuzlarıyla açıklanmıştı. Gece 21.00'de başlayan olağanüstü toplantı, 25 Nisan sabaha karşı 02.30'da bitecekti.[24]

Doğu ayrıntılı sunumunda, darbe hazırlığındaki cuntanın "parla-

22. Muhsin Batur. *Anılar ve Görüşler–Üç Dönemin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985. s.218.

23. Miyase İlknur. *İlhan Abi*. İstanbul; Cumhuriyet Yayınları, 2012. s.403-404.

24. Muhsin Batur. *s*.179-180.

mento içinde" ve "ordunun üst kademelerinde" bazı kişilerle irtibatının bulunduğunu öğrendiklerini söylemişti. Kod isimlerden ikisi, "Yavuz Bey" ve "Selim Bey", yani Gürler ve Batur da o toplantıdaydı, ama renk vermiyorlardı.

"Ordu içinde kontak kurulan kişi" ifadesini kullandığı sırada Batur, Doğu'nun sözünü kesip "Kimi kast ediyorsunuz?" diye sertçe sormuştu. Doğu, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın huzurunda altta kalmadan yanıtlamıştı: "Sizsiniz." (Bir başka anlatıma göre, Batur, ayrıca genç istihbaratçı Alpay'a Başbakanlık makamına getirilmesi öngörülen kişinin kim olduğunu sormuş, "Gerçekten istiyor musunuz?" sorusuna "Söyle" diye üsteleyince yine "Sizsiniz" yanıtını almıştı.) Demirel çok sonra, 1988'de gazeteci Cüneyt Arcayürek, neden o noktada, daha önce darbe hazırlığındaki Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'a yaptığı gibi Batur'u da emekli etmediğini sorunca, Demirel "Cunta ile ilişkisi olduğu belirlenince Marmara Köşkü'nde çok tutarlı bir konuşma yaptı" diyecekti; "Demokratik düzene bağlılığını özenle ve inandırıcı biçimde vurguladı. Yapacak bir şey yoktu."[25]

▶ Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç (en solda) sonradan öğrendiği darbe hazırlığını bir cunta hareketi olmaktan çıkanp emir-komuta hareketine dönüştürmüş ve 12 Mart 1971 muhtırasıyla Süleyman Demirel'i başbakanlıktan istifaya zorlamıştı. Muhtıra ortağı kuvvet komutanlanyla Anıtkabir'de görülüyor: Karacı Faruk Gürler (soldan ikinci), Denizci Celal Eyiceoğlu (soldan üçüncü) ve Havacı Muhsin Batur (en sağda).

25. Cüneyt Arcayürek. s.110-111.

O noktadan sonra Gürler de, Batur da zaten cuntacılarla aralarına mesafe koymaya başlamışlardı ama cuntacıların bundan haberi yoktu. Madanoğlu ve Avcıoğlu kendi gündemlerine fazlaca yoğunlaşmışlar, başlarını kaldırıp etrafta ne olup bittiğini göremez hale gelmişlerdi. O kadar ki, 1971 Ocak ayında cuntacılar bütün eylem planına dair hazırladıkları dosyayı, anayasa taslağı dahil, darbe yaptıklarında kimi hangi göreve getirmeyi planladıkları isim listelerine dek getirip Batur'a vermişlerdi.[26] Batur bunları ne mi yapmıştı? İncelemiş, eleştirel notlarını çıkarmış, resmi yazışma numarası vererek devlet belgesi haline getirmişti; zamanı gelirse, işler istediği gibi gelişirse komuta katındaki arkadaşlarıyla da paylaşacaktı.

"Tek amacımız vardı: Askeri kışkırtmak"

Peki, o belgeleri kim getirip Hava Kuvvetleri Komutanı Batur'a vermişti? Erçıkan mı? Belki? Celil Gürkan mı? Olabilir. Ama anayasa taslağı ve diğer belgelerin nereden çıktığına ve kimin aracılığıyla "askeri kanadın" eline ulaştırıldığına dair bir tanıklığımız var. Kimden mi? O günlerde Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim* dergisinin Yazı İşleri Müdürü olan gazeteci Hasan Cemal'den. Avcıoğlu bir gün Hasan Cemal'i odasına çağırmış, hazırladığı anayasa taslağını büyük bir zarfa koyup ona vermişti. Şimdi bu zarfı alıp, Kavaklıdere'deki bir adrese gidecek ve Binbaşı Yılmaz Akkılıç'a teslim edecekti.[27] Akkılıç, Avcıoğlu grubuyla Madanoğlu grubunun bağlantılarından biriydi.

Avcıoğlu ve ekibi liderleri olacağını düşündükleri generallere belgelerini teslim ettiği günlerde bambaşka işler içindeydi. Yine Hasan Cemal anlatıyor:

> 1970 sonu, 1971 başı olmalı. [...] Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin bahçesindeki miting bittikten sonra gençler yürüyüşe geçecekti. Orduevine yaklaştıkları sırada atılacaktı iki el bombası da. Biri Ankara Sineması'nın oralardan, diğeri de aksi istikametten, Mithat Paşa Caddesi ile Atatürk Bulvarı'nın kesiştiği noktadaki Yüksel Palas'ın

26. Muhsin Batur. s.218.

27. Hasan Cemal. *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*. İstanbul; Doğan Kitap, 1999. s.58.

kesiştiği köşeden. Bombaların hedefi toplum polisiydi. Patlamalarla birlikte sloganlar tam orduevinin önünde atılacaktı:

"Ordu, gençlik el ele, milli cephede!"

Bir tek amacımız vardı: askeri kışkırtmak. Darbe süreci bu kışkırtma ve provokasyonlarla hızlanacaktı. Ve devrime giden yola çıkacaktık.[28]

Ama darbecilerin hesabı umulmadık şekilde boşa çıkacaktı. Hasan Cemal'den okuyalım:

Dev-Genç Başkanı Ertuğrul Kürkçü yönetiyor mitingi.[29] Ben Sıhhiye'de bir yerde heyecanla bekliyorum... O da ne? Kürkçü konuşmasını bir sürprizle noktalıyor. Öğrenci kitlesini tam aksi yöne, Ulus tarafında yürütüyor. Bombalı tuzağımız yatıyor.[30]

O tarihte Dev-Genç yöneticilerinden olan, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Devrimci Yol örgütünün lideri olarak yargılanıp hapis yatan Oğuzhan Müftüoğlu ise "Ben de oradaydım" diyerek o günü şöyle anlatacaktı:

Bir gün önce [...] böyle bir tertip hazırlandığına dair bilgi bize de geldi. Bu iş için Basın-Yayın [Yüksekokulu] grubundan Aktan İnce'yle anlaştıkları söylenmişti. Onlara mühimmat filan da verilmiş deniyordu. Aslında böyle bir tertip dikkate alınarak bu yürüyüş iptal de edilebilirdi. Ama cuntacılar bizim gençliği pasifize ettiğimize dair üstümüzde öyle bir baskı oluşturmuşlardı ki, gençliği kaybetmemek için her şeye rağmen Zafer Çarşısı'nın önüne kadar gidildi.

Yapılan kısa konuşmadan sonra kitlenin Kızılay istikametine gitmesi önlendi. Bütün Merkez Yönetim Kurulu üyeleri Bakanlıklar tarafında bir set oluşturduk. Sonuçta tertiplenen provokasyon önlendi ve hep birlikte Dil-Tarih'in önüne çekilerek dağıldık.[31]

28. Hasan Cemal. s.25-26.

29. Ertuğrul Kürkçü, 30 Mart 1972'de Kızıldere'deki çatışmadan sağ kurtulan tek kişi olacak, 14 yıl hapis yatacak, ilerleyen yıllarda Halkların Demokrasi Partisi (HDP) eş-başkanlığı ve milletvekilliği yapacaktı.

30. Hasan Cemal. s.26-27.

31. Adnan Bostancıoğlu. *Bitmeyen Yolculuk– Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011. s.65-66.

Müftüoğlu, yine de 12 Mart darbesinin ardından "demokratik kuruluşlardan kopmamak" adına ilk aşamada darbeye karşı çıkmayan bir "Demokratik Güç Birliği" bildirisine imza atmış olduklarını "hata" olarak niteleyecekti.[32]

Burada iki soru akla takılıyor. Birincisi, Hasan Cemal'in gözetmen olarak katıldığı eylemi kimler yapacak, bombaları, eğer atabilselerdi, kimler atacaktı? Cevabı yine Hasan Cemal'de buluyoruz. Türkiye'ye askeri darbe yoluyla sosyalizm getirme hayalindeki Avcıoğlu grubunun sokaktaki "vurucu gücü", Dev-Gençliler'in saptadığı üzere, Siyasal Bilgiler çevresinde örgütlü, hem Doğu Perinçek'in Aydınlık çevresiyle hem THKO'lularla da teması olan "Aktan İnce grubu" idi; Hasan Cemal, anılarında İnce dışında Aydın Çubukçu ve Mustafa Kuseyri'nin adını sayıyor.

Kuseyri nasıl öldürüldü?

Mustafa Kuseyri'nin 22 Mayıs 1970'te yurttaki odasında şakağından tek kurşunla vurulmuş olarak bulunduğu haberi yıldırım hızıyla yayıldı. Aydınlık çevresinin öyle duyurmasıyla devrimci gruplar Kuseyri'yi Ülkücülerin vurduğu gerekçesiyle yürüyüşler düzenledi. Ülkücüler ise bunun örgüt içi infaz olduğunu söylüyordu. Oysa o gün orada olan ama isminin açıklanmasını istemeyen bir kaynağımın, bu kitap yayına hazırlanırken aktardığına göre kendisi de İnce grubundan olan Nejat Arun, silahını temizlerken kazayla vurmuştu Kuseyri'yi; daha sonra anlatılan "Rus ruleti oynuyorlardı" senaryosu da doğru değildi. Ayrıca olay da yurt odasında değil Basın-Yayın'ın Öğrenci İşleri odasında olmuş, tepki daha da büyümesin diye, yurt odası denmişti. Arun daha sonra yakalanıp yargılanacak, ceza alacaktı.

Sıhhiye'de yeraltında kurulu Zafer Çarşısı'ndaki kahvede Hasan Cemal ve *Devrim* dergisinin aktif elemanlarından Uluç Gürkan oturup bu eylemleri planlamışlardı.

Peki, bu kışkırtma eylemlerini yaptıracak silah ve patlayıcı nereden bulunuyordu? Yine Hasan Cemal'e göre, *Devrim* dergisi (ve aynı

32. Adnan Bostancıoğlu. s.70.

apartmandaki kapı komşuları, Doğu Perinçek'in *Aydınlık* dergisinin de bulunduğu Adakale Sokak'taki Mason Derneği'ne atılan dinamitleri, İrfan Solmazer otomobilinin bagajında getirmişti.

Kim miydi İrfan Solmazer? 27 Mayıs 1960 darbesinde yer almış, Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi yüzbaşı emeklisiydi. İktidarın bir an önce sivillere devrinden yana olan Cemal Madanoğlu'na karşı Alparslan Türkeş'ten yana tavır koymuş, Cemal Gürsel'in Madanoğlu'nu tutmasıyla Türkeş ile birlikte "14'ler grubu" içinde 13 Kasım 1960'ta tutuklanarak, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin de merkezinde yer alan Ankara yakınlarındaki Mürted Hava Üssü'ne götürülmüştü.

Türkeş'in ABD'den yakın dostu, Özbek Türk'ü CIA ajanı Ruzi Nazar, 14'lerin o gece orada öldürülebileceği istihbaratını almış, Washington'un devreye girmesiyle ertesi sabah hepsi sürgüne gönderilmiş, Türkeş, Yeni Delhi Büyükelçiliği'ne "müşavir" olarak atanırken, Solmazer de Lahey Büyükelçiliği'nde "müşavir" olmuştu. Solmazer dönüşünde, 1965'te CHP'den milletvekili seçildiyse de, kısa süre sonra orada da bölünmeye yol açarak Milliyetçi Güven Partisi içinde yer almıştı.[33]

Hasan Cemal, o günlerde Avcıoğlu grubuna yakın duran emekli Deniz Binbaşısı Erol Bilbilik'e atfen, Solmazer'in Sarp Kuray ve Deniz Gezmiş gibi isimleri Amerikan Büyükelçiliği'ne ateş açtırmak dahil silahlı eylemlere "ikna ettiğini" aktarıyordu.[34] Solmazer, 12 Mart darbesinden bir gün önce ortadan kaybolmuş, Almanya'ya gitmişti.[35]

Madem darbe yapılacak, biz yapalım

Darbe yanlıları kendilerine bir tarih de belirlemişlerdi: 9 Mart, Salı. Neden o tarihi belirledikleri hâlâ tam belli değil, ama kendilerini hazır hissediyorlardı muhtemelen.

Zaten Mahir Kaynak'ın Madanoğlu grubundan MİT kanalıyla, Atıf

33. Enver Altaylı. *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*. İstanbul: Doğan Kitap, 2013. s.354.

34. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) örgütünün ilk eylemi, 29 Aralık 1970'te ABD Büyükelçiliği'nin önündeki polis kulübesinin kurşunlanması olmuştu. Solmazer belki de bu eylemin kendi eseri olduğuyla böbürlenmek istiyordu.

35. Hasan Cemal. s.56-57.

Erçıkan'ın da Avcıoğlu grubunun asker kanadından getirdiği istihbarata hâkim olan Genelkurmay Başkanı Tağmaç, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile de görüşerek kendi hamlesini yapmaya karar vermişti. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu zaten baştan itibaren yanındaydı.

2 Mart günü, Ankara'daki bütün üst subayların ertesi gün Hava Kuvvetleri Komutanlığı sinema salonunda olmasını istedi. Bundan üç kuvvet komutanının da son anda haberi olmuştu. 3 Mart'ta sert bir konuşma yaparak, ordunun günlük politikanın dışında kalacağı ve çözümü kendi içinde bölünmeden bulacağını söyledi. Az önce gördük, o akşam Emek'te de "sivil ve asker" temsilciler bir araya gelip bir an önce hareket kararı almışlardı; Gürler ve Batur'un hâlâ başlarında olacağını düşünüyorlardı. Ancak gündüz Tağmaç'ın akşam da cuntacıların toplantısına katılan Korgeneral Erçıkan, 4 Mart sabahında Gürler hakkında söylenenleri Tağmaç ve onun emriyle Gürler'e anlatınca, dengeler değişivermişti. Artık Gürler ve dolayısıyla Batur da Erçıkan'ın cunta içindeki ajan olduğunu ve kendi irtibatlarının açığa çıktığını anlamışlardı.

O günlerde Tağmaç'ın, 10 Mart'ta Yüksek Komuta Konseyi üyelerini olağanüstü toplantıya çağırdığı haberi geldi. Buna karşın 8 Mart'ta darbecilerin bir toplantı daha yaptığı, cuntayla irtibatlı subayların kendilerine bağlı birlikleri 8 Mart akşamı harekâta hazır hale getirdiği haberleri alınıyordu. Darbecilerin harekete geçileceğini beklediği 9 Mart günü, Gürler, Batur'a telefon etti ve bir grup subayla yanına gelmek istediğini söyledi. Saat 17.00'de geldiğinde yanında Erçıkan ve Gürkan da vardı. Gürler kesin konuştu: "Hiçbir harekete tevessül edilmeyecek, varsa hazırlıklar durdurulacak" dedi. Hep beraber, Tağmaç'ın verdiği akşam yemeği davetine gittiler.[36] Demokrasiyi askerler üzerinden darbe ile kurmak isteyenlerin 9 Mart beklentisi o toplantıda bitmişti ama Madanoğlu ile Avcıoğlu'nun henüz bundan haberi yoktu.

10 Mart 1971 günü yapılan toplantıya, dokuz yıl sonra 12 Eylül 1980'de darbeyle yönetime el koyacak olan Korgeneral Kenan Evren ile ekibinden Koramiral Bülend Ulusu ve Korgeneral Turgut Sunalp de katılacaktı. Ezici çoğunluk müdahale yanlısıydı. Tağmaç 11

36. Muhsin Batur. s.277-278.

Mart'ta üç kuvvet komutanıyla bir toplantı daha yapacak, Başbakan Süleyman Demirel'in istifaya zorlanması fikri o toplantıda ortaya çıkacaktı.

Batur daha sonra anılarında, "vicdani muhasebe" gereği, kara ve deniz kuvvetleri komutanlarının da kendisiyle aynı fikirde olması halinde "böyle bir eylemin içine girebileceğini", ancak bunun kendisine Avcıoğlu tarafından gönderilen çerçeve "yörüngesinde" olmayacağını yazacaktı.[37] Yani Batur, darbe fikrine karşı değildi, yalnızca yapılacaksa biz yapalım görüşündeydi, yamalı bohça türünden bir sivil örgütlenmeye ihtiyaç olduğunu düşünmüyordu. Darbe özlemcileri askerleri kışkırtıp kullanmak isterken kendi güçlerini çok abartmış, askeri hafife almışlar, neticede asker onları kullanmıştı. Madem yönetime müdahale edilecekti, askerler bunu kendi kendilerine de yapabilirdi.

Nitekim Tağmaç ve üç kuvvet komutanının muhtırası 12 Mart 1971, saat 13.00'te TRT'de okundu; ok yaydan çıkmıştı.

MİT darbeyi Demirel'e neden söylemedi?

Askeri mahfillerde bu hareketliliğin sürdüğü günlerde Başbakan Demirel diken üstündeydi. Darbe söylentileri ayyuka çıkmıştı. 8 Mart günü bazı komutanların toplandığı ve 9 Mart'ta darbe yapılacağı söylentisi ona da gelmişti ama 9 Mart geçip bir şey olmayınca merak da endişe de artmıştı. Ne oluyordu?

▸ Mahir Kaynak (en solda) MİT Ekonomik İstihbarat Daire Başkanı olduğu günlerde bir yemekte, yanında MİT Kontrespiyonaj Daire Başkanı Hiram Abas ve Alparslan Türkeş'in dünürü, MİT Hukuk Başmüşavirl Şahap Homriş ile (en sağda) görülüyor.

37. Muhsin Batur. s.238.

Şubat ayı içinde emekli bir MİT mensubunun Adalet Partisi (AP) sempatizanı eşi Demirel'e gelmiş, önemli bir bilgi vermişti. 2 Şubat 1971'de Vehbi Koç'un davetlisi olarak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile birlikte katıldıkları Bursa'daki TOFAŞ fabrikalarının açılışının ardından kayıtlara geçmeyen bir şey olmuştu. Sunay, kuvvet komutanlarıyla birlikte program dışı olarak Eskişehir'de bir toplantı yapmıştı. Muhtemelen Eskişehir'deki 1. Taktik Hava Kuvvet Komutanlığı karargâhında yapılan toplantıda, askerlerin Sunay'ı ikna ettiği, hatta cumhurbaşkanlığı süresini bir dönem daha uzatmayı teklif ettiğini söylüyordu sürpriz kaynak. Demirel bunun üzerine Sunay'a çıkmış, Eskişehir toplantısını ve darbe söylentilerini sormuş, o da "Sen bakma bu haberlere" demişti; "ben Meclis'te ettiğim yemine sadığım."[38]

Oysa şimdi, söylentiler daha da artmıştı. Başbakan, sorması gereken kişiye, MİT müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu'ya soruyordu. Doğu geçiştiriyor, yanıt vermiyordu.

Nihayet Doğu, 11 Mart'ta "Cumhurbaşkanı Sunay'dan önemli bir mesaj iletmek" üzere Demirel'in Güniz Sokak'taki evine gitmişti.

Demirel yıllar sonra, artık cumhurbaşkanlığından ayrılıp, yine Güniz Sokak'a yerleştiğinde bu konuyu bir sohbetimizde ayrıntıyla anlatmıştı.[39]

Sunay, Demirel'den görevinden ayrılmasını istemekte, bunun sağlık nedenleriyle açıklanmasının daha "şık" olacağı telkininde bulunmaktaydı.

Demirel, "Paşam siz ne diyorsunuz?" diye yasalara göre kendisine bağlı olan istihbarat başkanından görüş sormuştu. Başbakan daha iki gün önce, 9 Mart darbesiz geçince 10 Mart'ta soluğu Çankaya Köşkü'nde almış, Cumhurbaşkanı'na kötü şeyler duyduğunu, olacakların önüne geçmek için alınacak bir önlem varsa, birlikte almaya hazır olduğunu söylemişti. Ne de olsa Demirel, yüzde 46.5 oyla tek başına hükümet kurmuş Adalet Partisi iktidarının başıydı. Sunay ise, muhalefetteki CHP'nin de itiraz etmediği, asker kökenli bir uzlaşma cumhurbaşkanıydı.

Sunay, "Yok bir şey" demişti zaman zaman "Evladım" diye hitap

38. Cüneyt Arcayürek. s.133-134.

39. Murat Yetkin. "12 Eylül'ü Başka Türlü Okumak." *Radikal.* 19 Ağustos 2007. s.5. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/12-eylulu-baska-turlu-okumak-823228/)

ettiği Demirel'e, "merak etme, ben burada oldukça sana bir şey olmaz."

Doğu ise "İsterseniz kendiniz Cumhurbaşkanı'yla bir görüşün" yanıtını vermişti. Demirel, MİT Müsteşarı odadayken Cumhurbaşkanı ile aralarındaki kırmızı telefona sarılmıştı. Ancak her sefer karşısında Cumhurbaşkanı'nı bulduğu telefonda bu kez ses yoktu. Canı iyice sıkılmıştı. Doğu'ya "Siz görevinizin başına dönün" dedi, "benim sağlığım yerinde."

Ardından kurmaylarını Güniz Sokak'a çağırmıştı. İsmet Sezgin, İhsan Sabri Çağlayangil, Nuri Bayar, Ahmet Topaloğlu ve hükümetteki en yakın çalışma arkadaşları. Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'nu askerlerin nabzını tutmakla görevlendirmiş, ancak bakan eli boş dönmüştü, askerler hiçbir şey söylemiyordu.

O sırada Çankaya'dan haber geldi; Cumhurbaşkanı onu bekliyordu.

Demirel, şimdiye dek hiçbir yerde çıkmamış olan o görüşmenin ayrıntılarını, yol arkadaşı Nuri Bayar'ın oğlu, yıllar sonra parlak bir diplomat olarak Cumhurbaşkanlığı'nda başdanışmanı olarak çalışacak Mehmet Ali Bayar'a anlatacaktı. Bu kitap yazını için konuştuğum Bayar, Demirel'in Sunay'la görüşmesine dair anlatımını şöyle aktardı:

Demirel: Fuat Doğu sizden böyle bir mesaj getirdi. Hayrete düştüm. Buraya kadar beraber getirdik. Dünden beri ne değişti?

Sunay: Bende bir değişiklik yok ama evladım bunlar çok kararlılar. Emir-komuta zinciri var. Beni de aşarlarsa çok vahim olur. Bana kalırsa sen sağlık nedeniyle istifa et, ben seni korurum.

Demirel: Sayın Cumhurbaşkanım, yanağımdan kan damlıyor, kimi ikna ederim sağlık nedenleri diyerek?

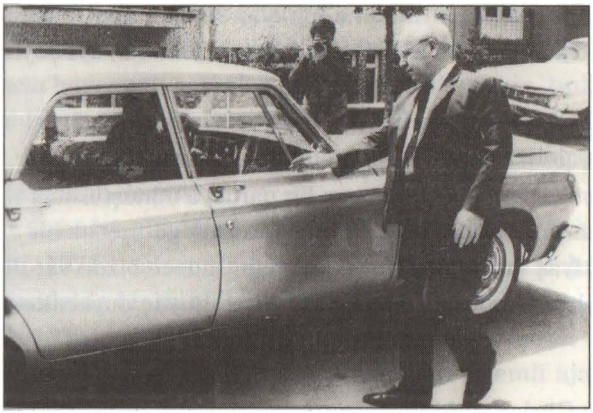
Demirel o noktada Sunay'ın kontrolü artık kendisiyle beraber götürmediğini sezmişti. Devleti seçimle devraldığı İstiklal Savaşı kahramanı İsmet İnönü'den çok şey öğrenmişti ama bu tür bir manevra eksik kalmıştı demek ki. Demek ki askerler, Ispartalı Süleyman Sami'yi saf bulmuş ve oyuna getirmişti. Son bir gayret, elini açıp Sunay'a uzatarak, Cumhurbaşkanı'na "sen" diye hitap etti:

"Bunu yapma..."

Sunay'ın yanıtı çok şey anlatıyordu:

"Beni aştılar."

Demirel 12 Mart sabahı MİT Müsteşarı Doğu'yu bir daha aramıştı. Yasayla doğrudan Başbakan'a bağlı olan Doğu "toplantıdaydı."[40] Demirel'in canı daha da sıkıldı. Başbakanlıkta olağanüstü bir toplantı çağrısı yaptı. Bakanlar Kurulu üyelerinin yanı sıra, Meclis AP Grubu Başkan vekilleri ve AP Genel İdare Kurulu üyeleri tam kadro oradaydı. Onlara durumu anlattı. Kaşlar çatıldı, "direnelim" dendi; komutanların derhal görevden alınması fikri taraftar bulmuştu. Demirel bu kararı bildirmek üzere onların yanında Köşk'ü bir daha aramıştı. Özel kalem, bu kez "Cumhurbaşkanımız sizi birazdan arayacak" yanıtını vermişti. Demirel ve hükümet üyeleri, Sunay'ın aramasını beklerken, saat 13.00 haberlerinde askerlerin muhtırası okunmuştu. Kurmaylardan birisi de bildiri metniyle odaya girdi. Bildiri "Parlamento ve hükümete..." diye başlıyor, "gereği yapılacaktır" diye bitiyordu. Hepsinde 27 Mayıs darbesinin, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamının anıları tazeydi. Hava döndü. "Çekilelim, hiç değilse parlamentoyu açık tutalım" kararı çıktı. Demirel'in "şapkasını alıp gitmesinin" arka planında bu gelişmeler yaşanmıştı.

▸ Korgeneral Fuat Doğu MİT'te sivilleşme hareketini başlattı. İdari olarak Başbakan'a, ancak rütbe olarak Genelkurmay Başkanı'na bağlıydı. 12 Mart 1971 darbesini Süleyman Demirel'e söylememeye tembihliydi. (*Hürriyet Arşivi*)

40. 27 Nisan 2007'de Genelkurmay internet sitesinde, kamuoyunda e-muhtıra olarak anılan, Cumhurbaşkanlığı seçimine dair bir bildiri yayımlanmıştı. Başbakan Tayyip Erdoğan kurmaylarıyla toplanıp Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ı aramıştı. Büyükanıt tam 12 saat Erdoğan'ın telefonuna cevap vermemiş, hükümet 28 Nisan'da karşı bildiri yayımlamıştı. Erdoğan'ın, erken seçim kararı aldıktan sonra, 4 Mayıs'ta Büyükanıt'ı İstanbul Dolmabahçe'de görüşmeye çağırması bütün AK Parti iktidarının en önemli dönüm noktalarından birisi olacaktı.

Sunay ve Demirel'in MİT'in Madanoğlu grubu içindeki köstebeği Mahir Kaynak'a darbe tezgâhının askeri liderinin kim olduğunu sorması, onun da Erçıkan adını öğrenip bildirmesiyle gelişen süreç bir cunta hareketinin, emir-komuta zinciri içinde bir darbeye dönüşmesiyle sonuçlanmıştı.

Muhtıranın radyoda okunmasından birkaç dakika sonra gelen telefonda Cumhurbaşkanı Sunay, "Engel olamadım" diyecekti.

Demirel, yıllar sonra Doğu'ya sorduğu halde neden daha önceden kendisine darbenin gelişini söylemediğini sorunca, "Cumhurbaşkanı söylememi istemedi" yanıtını alacaktı.

Ne de olsa korgeneral rütbesinde bir subaydı, Genelkurmay'a bağlıydı ve Cumhurbaşkanı da bir önceki genelkurmay başkanıydı. Demirel belki de bu yüzden 1992'de yeniden iktidara geldiğinde MİT'in başına bir sivili, Büyükelçi Sönmez Köksal'ı atayacaktı.

CIA'e danışılan "sol darbe" olur mu?

Askerler Başbakan'ı istifaya zorlayıp, CHP'den istifa ettirdikleri Nihat Erim'e toplama bir hükümet kurdurmuşlardı ama "sol darbe" heveslileri hâlâ kendi dünyalarında yaşamaya devam ediyordu. Kaynak, 9 Mart olmayınca hayal kırıklığına uğrayan Madanoğlu-Avcıoğlu hareketi içinde 12 Mart darbesinden hemen sonraki havayı şöyle yansıtacaktı:

> Komutanlar, yeterli olmasa da siyasi iktidarı devirmekle önemli bir adım atmıştır. Amacımız bunu tam bir darbeye dönüştürmek olmalıdır. Bundan sonra askerler halkı arkalarından götürecek bir fikir akımına ihtiyaç duyacaklardır. Bu birikim sadece bizde vardır ve bizimle işbirliğine, bizi vitrine çıkarmaya ihtiyaç duyacaklardır.[41]

Doğrusu, Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un "sol darbe" hazırlığındakilerle irtibatta olmadığını, onlara ümit vermediğini söylemek yanlış olur. Batur'un anılarında kendisinden alt rütbedeki ve başka kuvvet komutanlıklarında görevli subaylarla toplantılar yaptığını söylediğini

41. Mahir Kaynak. s.100.

biliyoruz; bu, hayatın normal akışına aykırıdır. Keza, 12 Mart'tan 4 gün sonra, 16 Mart'ta, üstelik istifasına rağmen, görevi henüz kimseye devretmediği için resmen başbakan sayılan Demirel'in imzasıyla emekli edilen 5'i general 13 subay arasında bulunan Celil Gürkan'ın söyledikleri var. Ziverbey Köşkü'nde işkenceli sorgulardan geçirilen Gürkan, 1985 yılında gazeteci Uğur Mumcu'ya, Faruk Gürler'in kendisine "[Doğan Avcıoğlu'nun] *Türkiye'nin Düzeni* kitabını okumayan subayı, ben eksik sayarım" dediğini söylemişti. Avcıoğlu'nun kitabı o dönem Silahlı Kuvvetler içinde "temel eserler" arasında sayılıyordu.

Aslında ortada 9 Mart ve 12 Mart gibi biri solcu, diğeri sağcı iki darbe örgütlenmesi olmadığını da bugünden bakarak görmek mümkün.

Ortada birbirinden ayrı ama paralel mecralarda akan birkaç akım vardı. Bunlar arasında 27 Mayıs 1960'ın "tamamlanmadığını" düşünen, siyasete müdahaleyi hak gören subaylar; dünyada yükselen sol dalgadan ve silahlı hareketlerden etkilenen (öğretim üyesi ve öğrencisiyle) üniversiteliler; sosyalizmle Türk milliyetçiliği ve Atatürkçülüğü feci şekilde birbirine karıştıran siyasetçi ve ideologlar vardı. Ve Soğuk Savaş'ın getirdiği kutuplaşmanın paranoyasına kapılmış, boşluk ve anaforlarla dolu bir siyasi atmosfer.

İktidar savaşı bu iğreti sahnede veriliyordu.

NATO üyesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Sovyetlere göz kırpan, sol bir darbe yapacağını düşünecek kadar bilinç ve algı eksikliği içinde, ama heyecanlı çevreler, sosyalist bir devrimin, tıpkı Hasan Cemal'in anlattığı gibi askeri bir darbe yoluyla gelebileceğini umuyorlardı.

Oysa darbe hazırlığının dinamosu Madanoğlu'nun böyle bir niyeti de eğilimi de yoktu.

Örneğin, 12 Mart darbesinden "birkaç ay önce", yani 1970 sonu, 1971 başlarında bir akşam Madanoğlu, Bahçelievler Üçüncü Cadde'de bir evin kapısını davetsiz olarak çalmıştı. Evde 1959'dan beri Türkiye merkezli olarak Amerikan istihbaratı CIA'in Sovyet coğrafyasındaki operasyonlarını yürüten önemli ajanlarından Özbek Türk'ü Ruzi Nazar yaşıyordu.

Ruzi Nazar ile görüşmelerine dayanarak aktaran, kendisi de eski MİT mensubu Enver Altaylı'nın anlatımına göre Madanoğlu, Nazar hakkındaki bilgileri 27 Mayıs darbesinde aynı cuntanın üyesi oldukları Agasi Şen'den almıştı. Ruzi Nazar ile 1955'te Washington'dan tanışıklığı olan Şen, darbenin liderliğini üstlenen ve sonra Cumhurbaşkanı olan

Cemal Gürsel'in yaveriydi. Nazar ise Madanoğlu dosyasını gayet iyi çalışmıştı. On yıl önce, 27 Mayıs darbe bildirisine son anda "NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız" cümlesini ekleten yakın arkadaşı Türkeş'in canını, Washington'u devreye sokup elinden kurtardığı kişiydi Madanoğlu. Nazar, Madanoğlu'nun desteklediği *Öncü* dergisinin aynı zamanda Sovyet Kültür Ataşeliği tarafından fonlandığından kuşkulanıyordu.

Nazar, kapısına kadar gelen Madanoğlu'nu içeri almış, sevdiğini öğrendiği viski ikram etmiş, Madanoğlu da ziyaret sebebini açıkça anlatmıştı. Yeni bir hükümet darbesi yapacaklardı. Bunun için ordudaki çalışmaları tamamlamışlardı. Eğer Amerikalılar yardım ederse, örneğin JUSMMAT'ta görevli Amerikalı generallerle irtibat kurabilirlerse bu her iki ülke çıkarına da uygun olacaktı. Nazar belki de bunun bir Sovyet tuzağı olduğunu düşünmüştü, reddetti, "Paşa yanlış kapıyı çalmıştı."[42]

Nazar, Madanoğlu gider gitmez, ABD Büyükelçiliği ve CIA'i durumdan haberdar etmişti. Bir önceki görev yeri Hindistan'da "Maocu hareket" görüntüsünde komünistleri bölüp seçim kaybettiren, sonraki yıllarda İran-Kontra skandalına imza atacak olan CIA ajanı Duane Clarridge o dönemde CIA Ankara istasyonunda, Nazar'ın yardımcısıydı. Clarridge 1999'da yaptığımız mülakatta bana 12 Mart darbesinin bildirgesini iki gün öncesinden öğrenip Langley'e bildirdiğini söyleyecekti; kaynağı böylece anlaşılıyordu. Ancak Clarridge'in 10 Mart Komuta Konseyi toplantısında yazılmasına karar verilen bildiri taslağından söz etmiş olması mümkün görünüyor; Amerikalılar her şeyi adeta canlı yayında izliyorlardı.

Madanoğlu ise sadece ve sadece iktidara el koymak istiyordu, sağ ya da sol olması onu ilgilendirmiyordu; "gaye vasıtayı meşru kılar" anlayışındaydı.

Zaten, örneğin *Devrim* gazetesinde sık sık bildirileri, hükümete uyarıları yayımlanan "Devrimci Ordu Gücü" diye bir gizli örgüt yoktu. Onu Doğan Avcıoğlu uydurmuştu. Hasan Cemal o bildirilerin çoğunun Avcıoğlu, bazılarının da gazeteci İlhami Soysal tarafından yazıldığını yıllar sonra ifşa edecekti.[43]

Doğan Avcıoğlu'nun arkasında TKP ve Sovyetler Birliği mi vardı?

42. Enver Altaylı. s.359.

43. Hasan Cemal. s.40.

Sovyet Basın ve Kültür Ataşesi'nin, *Devrim* bürosuna gelip "izleniyorsunuz" diye uyarması, onlara konuşmalarının dinlenmemesi için küçük transistörlü radyo armağan etmiş olması[44] bunun kanıtı mıydı? (Cuntacılar, Rusların da o radyoya bir verici koyup onları dinliyor olabileceğini aralarında konuşmuşlar ama şakaya vurup önemsememişlerdi.)

Birincisi, casusiye işler böyle yürümüyor. Zaten MİT'in muhtemel takibi altındaki bir Sovyet diplomatı, hele KGB bağlantılıysa, güpegündüz, zaten MİT takibi, hatta muhtemelen başka gizli servislerin de takibi altındaki bir binaya gidip kendisini ve ajanlarını yakmayı düşünmez; hayatın akışına aykırıdır. Ama ikincisi, NATO üyesi Türkiye'deki Amerikan etkisini kıracak, ülkedeki dengeleri bozacak türden hareketlerin gelişmesi, 1967 yılında Leonid Brejnev tarafından KGB'nin başına getirilen Yuri Andropov'un ABD ve NATO etkisini kırmaya yönelik planı uyarınca oluşturulan "Beşinci Daire"nin siyasi sabotaj, yıkıcılık türünden faaliyetleriyle örtüşüyordu.[45] Yani Moskova'nın darbecileri örgütlemesi, arkasında olması gerekmezdi; Washington'un işini zorlaştırmak için siyasi atmosferin oluşmasına katkıda bulunmak yeterli olurdu.

Neticede, yeni bir 27 Mayıs cuntasıyla ordunun bölünmesindense, aşağıdan gelen baskıyı emir-komuta yapısı içinde siyasete müdahaleye dönüştüren Genelkurmay Başkanı ağırlığını koymuş, darbe bekleyenlerin umudu olan iki orgeneralin, Gürler ve Batur'un Tağmaç'ın safına geçmesiyle darbenin yönü değişmişti, o kadar.

"Sol darbeciler" askerlerin kendilerine döneceğini beklerken 12 Mart fırtına gibi esmeye, Ankara'daki iktidar oyununun çarkları da başka türlü dönmeye başlamıştı.

Tağmaç 19 Mart'ta bir çağrıda bulunarak partilerden "Milli Birlik Hükümeti" için isim vermelerini istiyordu. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, CHP'den darbe hükümetine isim gitmesi halinde görevinden ayrılacağını ilan etti. İki gün sonra etti de; CHP'den ayrılan Nihat Erim askerlerin başbakan tercihi olmuş, İnönü de bunu desteklemişti. İsmet İnönü'yle yolları orada ayrılmaya başlamıştı; genç siyaset bilimci Deniz Baykal da Ecevit'in ekibindendi.

44. Hasan Cemal. s.37.

45. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.376-377.

O sırada KGB Türkiye'de...

Sovyet istihbaratı KGB'nin 1960'lar ve 70'lerde Türkiye'ye yönelik faaliyetinin ağırlığı başkaydı. Aynı plan çerçevesinde, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) örgütünün iki numarası Uadi (Wadi) Haddad, KGB'ye devşirilmişti. Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC) başındaki Nayif Havatme ise, yine Moskova'nın etkisi altındaki Suriye istihbaratı yönlendirmesindeydi.[1] Tıpkı NATO üyesi başka Avrupa ülkelerinden olduğu gibi Türkiye'den de radikal devrimci hareketlerin etkisindeki gençler bu örgütlerin kontrolündeki Filistin gerilla kamplarına götürülerek eğitim veriliyordu. Siyaseten işin odağında NATO üslerinin faaliyeti bulunuyordu.

Soğuk Savaş yazarı John Barron, Türkiye'ye yönelik bu faaliyetin 1960'larda Sovyetlerin Ankara Büyükelçiliği bünyesindeki KGB istasyonu tarafından devşirilip, Sovyetlerde eğitildikten sonra Türkiye'ye gönderilen "birkaç" ajan tarafından yürütüldüğünü yazacaktı. Böylece tırmanan şiddet, istikrarsızlık ve sıkıyönetim, KGB'nin ABD ve NATO faaliyetini "çok ucuza getirerek" sekteye uğratmasını sağlıyordu.[2]

Yıllar sonra KGB arşivcisi Mitrokhin, bu ve benzeri yayınları nedeniyle Barron aleyhine "Siyonist ajanıdır" diye bir karalama kampanyası açtıklarını, ancak tutturamadıklarını yazacaktı.[3]

O "birkaç" ajanın ismi henüz kamuoyuna mal olmuş değil. Belki çok saygın bildiğimiz isimlerdi, belki hâlâ aramızdalar. Ama 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'de en aktif KGB ajanları arasında Vladimir Jirinovski biliniyor örneğin.

Ayrıca, Sovyetlerin Ankara Büyükelçiliği'nde konsolos olarak görülen Azeri kökenli Arif Heydarov da vardı.[4] Heydarov,

1. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.379-380.

2. John Barron. *KGB: The Secret Works of Soviet Secret Agents*. Londra: Corgi Books, 1975. s.76-77.

3. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.19.

4. Bkz. Haydar Aliyev bölümü.

1969'da Azerbaycan KGB'sinin başındayken Komünist Parti Birinci Sekreterliği'ne getirilen, yani Azeri yönetiminin başına geçen Haydar Aliyev tarafından Ankara'dan çağırılarak Azerbaycan İçişleri Bakanı yapılmıştı. KGB'nin Ortadoğu operasyonları, özellikle Arap-olmayan ülkelerdekiler, Türkiye ve İsrail dahil, Bakü'den yönetiliyordu.

Darbe, cunta örgütlenmesinden emir-komuta zincirine dönünce, cunta içindekiler tasfiye olmuş, bu işe giren siviller ve "yeni sivil" emekli askerler ortada kalmıştı. Tabii hepsi değil...

Tasfiye edilen ekipten Vedii Bilget, yıllar sonra kendi içlerindeki bölünmeyi, ihanete uğramışlık duygusuyla anlatacaktı. En çok da 27 Mayıs cuntasına ön ayak olanlardan, Türkeş'in 14'ler grubuyla birlikte sürgüne (Brüksel'e) gönderilen Orhan Kabibay'ın, rüzgârın dönmesiyle birlikte Tağmaç ekibi için Nihat Erim ile çalışmaya başlamasına yıkılmıştı. "Atıf Erçıkan'ın" diyordu emekli amiral, "cuntanın içinde yer almasını öneren 27 Mayısçı Orhan Kabibay idi."[46]

Cuntanın askeri kanadında, altında yer alan bütün subaylar ordudan atılıp yargılanırken, Korgeneral Atıf Erçıkan'ın bir sonraki görevi Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı oldu. 1974'te kendi takdimiyle ilginç bir kitap yayımlandı. Kitabın adı, yoruma açıktı: *Harpte Aldatma Örnekleri.*[47]

Avcıoğlu'nun Yön Hareketi içinde yer alanlardan Atilla Karaosmanoğlu davet üzerine Washington'da Dünya Bankası'ndaki işinden ayrılıp 26 Mart'ta kurulan Erim hükümetinde başbakan yardımcılığını kabul etmişti. Gerçi Karaosmanoğlu neyin içine düştüğünü çabuk anlayarak 1972'de istifa edip Dünya Bankası'na dönecekti.

Yön dergisinin devamı olarak kurulan *Devrim* dergisi, çıkaranların beklediği gibi askerlerden, "Gelin başımıza geçin" daveti almamış, dergi nisan ayında sıkıyönetim tarafından kapatılmıştı.

Asıl fırtına THKP-C örgütü tarafından 17 Mayıs 1971'de kaçırılan

46. Vedii Bilget. *Girdap*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2002. s.186.

47. Atıf Erçıkan [Yay. Haz.] *Harpte Aldatma Örnekleri*. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Stratejik Etütler Dairesi Yayınları, 1974.

İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un cansız bedeninin 23 Mayıs'ta bir evde bulunması sürecinde başladı. "Balyoz Harekâtı" adı verilen bu operasyondan, yalnızca THKP-C, THKO ve TİKKO militanları değil, kapatılan siyasi partiler (Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi (MNP) laikliğe karşı olmaktan; Behice Boran'ın Türkiye işçi Partisi (TİP) ise Kürtçülük ve bölücülükten), sendikalar, dernekler de payını alıyordu.

Öldürülen İsrail Konsolosu Nazi avcısıydı

Öldürülmesi yasadışı THKP-C'nin kuruluş eylemi olarak duyurulan Elrom, Ephraim Hofstetter olarak 1911'de Polonya'da doğmuştu. Anne, baba ve kız kardeşi, Nazi toplama kamplarında öldürülmüştü. İsrail'in kuruluşundan önce Filistin'e göçmüş, İngiliz idaresi altında polis olarak çalışmış, İsrail'in kuruluşundan sonra da Tel Aviv Emniyet Müdürlüğü'nün ağır suçlar dairesi başkanı olarak çalışmaya başlamıştı. İsrail gizli servisi MOSSAD'ın, izini Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te bulduğu Nazi savaş suçlusu Adolf Eichmann'ı yakalamak üzere MOSSAD operasyon başkanı Rafi Eitan liderliğinde görevlendirilen sekiz kişilik timde yer almıştı. Eichman'ı 22 Mayıs 1960 günü Senegal üzerinden İsrail'e kaçıran bu ekipti.[48] Hofstetter Eichmann'ın sorgusunda da yer almıştı. Polislikten ayrıldıktan sonra Dışişleri'ne geçen Hofstetter İsrail diplomatlarının İbranice soyadı alma kuralı uyarınca Elrom soyadını almıştı.[49] Türkiye'ye ilk geldiğinde gazetelere verdiği mülakatlarda zaten bunu saklamamıştı.[50] *Şalom* gazetesi yazarı Moiz Gabay, Elrom'un öldürülmesinin ardında Suriye'ye kaçmadan önce bir süre İstanbul'da, Gümüşsuyu'ndaki Alman Başkonsolosluğu'nun karşısında bir evde saklanan Nazi savaş suçlusu Alois Brunner'in maddi desteğinin olabileceğini iddia etti.[51] Gazeteci Cem Küçük ise, Elrom'un Nazi takibi ko-

48. Neal Bascomb. *Hunting Eichmann*. New York: Houghton Mifflin, 2009. s.107-108.

49. "Konsolos Eichmann Olayında Önemli Rol Oynamıştı." *Milliyet*. 18 Mayıs 1971.

50. Şeyda Demirdirek. "Türkiye'de solun tarihinde önemli bir kesit: Ephraim Elrom'un öldürülmesi ve hafızalardaki yeri." *Şalom*. 17 Mayıs 2016. http://www.avlaremoz.com/2016/05/17/turkiyede-solun-tarihinde-onemli-bir-kesit-ephraim-elromun-oldurulmesi-ve-hafizalardaki-yeri-seyda-demirdirek/

51. Moiz Gabay. "Efraim Elrom Suikasti ve Az Bilinen Gerçekler: Medyanın bize hatırlatmadıkları..."

nusundaki bazı faaliyetinin "Özel Harp Dairesi bünyesindeki Seferberlik Tetkik Kurulu'ndaki bir grubu rahatsız ettiği" iddiasını ortaya atacaktı. Küçük, bunun sonucunda "İbrahim Türker ve hücresi"nin, MİT ve Emniyet'i de kullanarak Yüzbaşı İlyas Aydın ve Yüzbaşı Orhan Savaşçı'yı THKP-C örgütü içine "sızdırarak" bu suikastı yaptırdığını öne sürecekti. İlyas Aydın kaçırma eyleminde yer almış, cinayet sonrasında Özel Harp talimatıyla Ankara'da Etimesgut'ta bir evde saklanmış, oradan Suriye'ye geçmişti.[52]

Elrom suikastı üzerine gazeteci Adnan Bostancıoğlu'nun sorularını yanıtlayan, 12 Mart'ta THPK-C davası, 12 Eylül'de Devrimci Yol Davası'ndan yargılanan Oğuzhan Müftüoğlu'na göreyse, İlyas Aydın'ın "İkili oynayan biri olduğu açık" idi. Elrom'un öldürüldüğü evi kiralayan kişi olduğu gazetelerde yazılmıştı. Onlar yakalanmış, ama İlyas Aydın Ankara'dan Malatya'ya, oradan da Suriye'ye geçmişti. Teslim Töre grubunca yakalanmış, Töre'ye göre "ajan olduğunu kabul etmiş" ve "galiba orada öldürülmüştü."[53]

▸ Eşi Elsa ile görülen İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom THKP-C tarafından kaçırılıp öldürülmüştü. Asıl adı Efraim Hofstetter idi; önemli bir Nazi avcısıydı. Toplama kampları sorumlusu Adolf Eichman'ı Arjantin'de yakalayan 8 kişilik MOSSAD ekibinde yer almış, sorgusuna katılmıştı. (*Hürriyet Arşivi*)

Şalom. 11 Haziran 2014. http://www.salom.com.tr/haber-91402-efraim_elrom_suikasti_ve_az_bilinen_gercekler__medyanin_bize_hatirlatmadiklari_.html

52. Cem Küçük. "Mossad, Efraim Elrom ve İlyas Aydın'ın Akıbeti." Bir de Buradan Dinleyin. 2 Temmuz 2013. http://birdeburadandinleyin.blogspot.com/2013/07/mossad-efraim-elrom-ve-ilyas-aydnn.html. Küçük'ün aktardığına göre, İbrahim Türker, Atatürk'ün Selanik'ten tanıdığı Berç Keresteciyan'ın oğluydu. Keresteciyan, Atatürk kanalıyla İstiklal Savaşı'na katkıda bulunmuş, Türker soyadı Atatürk tarafından verilmişti. Küçük, makalesinde İbrahim Türker'in "Derin devletin" sivil kanadının elemanları arasında olduğunu da yazıyordu.

53. Adnan Bostancıoğlu. s.97-99.

Eichunan'ın Nazi suç ortağı Brunner'in 97 yaşındayken 2010 yılında Suriye'de öldüğü açıklandı.

Elrom ise, tam Eichman'ın kaçırılıp İsrail'e getirildiği gün olan 22 Mayıs'ta öldürülmüş, cansız bedeni ertesi gün Nişantaşı'nda bir evde bulunmuştu.

Elrom cinayeti 12 Mart döneminin en önemli dönüm noktalarından birisi olmuştu.

Ve köstebek deşifre ediliyor

Madanoğlu-Avcıoğlu grubuna yönelik operasyon ise ondan yaklaşık bir ay önce başlamıştı. İlk gözaltına alınanlardan birisi 29 Nisan'da İlhan Selçuk olmuştu, onu diğerleri izledi. Meclis'te 27 Mayıs dolayısıyla seçilmeden "tabii senatör" olarak bulunan Cemal Madanoğlu ile Osman Köksal'ın dokunulmazlıkları kaldırıldı ve 28 Temmuz 1971'de dava başladı.

Mahir Kaynak'ın MİT köstebeği olduğundan habersiz arkadaşları, örneğin komşusu Ahmet-Şükran Ketenci çifti, "sakıncalı" kitaplarını getirip ona teslim ettiler; o da götürdü annesinin evine sakladı. Çok sonra iki işi birbirinden ayırdığını, bu kitaplar konusunda teşkilata bilgi vermediğini, daha sonra da hiç dokunmadan ailelerine teslim ettiğini söyleyecekti.[54]

O günlerde Kaynak'ı Ankara'ya çağırdı teşkilat; ilk defa MİT Müsteşarı Fuat Doğu ile yüz yüze görüşecekti. Çankaya'da MİT'e ait bir "güvenli evde" buluştular. Uzun konuştular, Kaynak ilk defa "Türkiye sınırları içinde düşünmeyen ve geleceği de görmeye çalışan bir kişiyle karşı karşıya" idi. (Doğu'nun İsmet İnönü'nün talebi ve Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'ın bastırmasıyla Temmuz 1971'de görevden alınıp Lizbon'a büyükelçi atanmış olduğu dikkate alındığında, bu konuşmanın temmuz öncesinde yapılmış olması gerekiyor.)

Erim hükümetinin aslında Tağmaç ve ekibiyle Gürler ve Batur arasında bir tür koalisyon hükümeti sayılabileceği, ancak bunun yaz aylarında, yıl bitmeden bozulabileceği ihtimal dahilindeydi. Bunun için de toplanan kanıtlarla sanıkların mahkûm edilmesi, askerlerle siviller arasındaki darbe irtibatının kesilmesi gerekiyordu.

Dolayısıyla Doğu, Kaynak'tan mahkemede "cuntanın elemanı iken,

54. Mahir Kaynak. s.104.

yaptıklarından pişman olduğu" için tanıklık yapmasını, yani kısacası pişmanlık yasasından yararlanarak diğerlerini mahkûm ettirmesini istiyordu. Kaynak itiraz etti. "Teklifiniz beni toplumda haysiyetsiz konuma düşürür" dedi, "kimseden böyle bir fedakârlık, vatanı için olsa bile istenemez. Bu sadece beni yaralamaz, aileme böyle bir miras bırakmaya hakkım yok ve bu yolu hiçbir şekilde kabul edemem."[55]

Kaynak önce "Ben de onlarla hapis yatayım, aileme bakın" önerisi getirdi. Doğu da onu reddetti. O zaman "Beni deşifre edin" önerisini getirdi. Böylelikle hem yaptığı işin yoldaşlarına ihanet değil, baştan itibaren devlet görevi olduğunun anlaşılacağını hem böylece örgütlerin ve yabancı servislerin hedefi olmaktan çıkıp devlet koruması altında kalacağını hem de bu fırtına geçince yeni bir hayata başlayabileceğini düşünüyordu.

Fuat Doğu'nun Kaynak'ı ikna çabasının da bir nedeni vardı. Çünkü söz konusu darbe aslında çoktan yapılmış, darbe teşebbüsünden yargılanacak bir şey kalmamıştı. Tanık da olmadıkça kimse mahkûm edilemeyecekti. Ortada MİT'in Kaynak sayesinde, mahkeme kararı olmadan yıllardır yaptığı izleme ve dinleme, yani yasa dışı istihbarat faaliyeti dışında kanıt yoktu. Yasadışı kayıtlar mahkemeye sunulsa, hem MİT'in yaptıkları ortaya dökülecek hem de kanıt sayılmayabilecekti. Nitekim Madanoğlu davası sanıkları 28 Aralık 1971'de tahliye edilmişti.

Kaynak, o arada resmen MİT kadrosuna alınmış ve vaka subayının çalıştığı Kontr-komünizm Dairesi emrine verilmişti ama aktif bir görevi yoktu. Bir yandan üniversitedeki işine devam ediyordu. Üniversite giriş sınav sorularını Trabzon'a götürmekle görevliydi.[56] Trabzon dönüşünde, Eminönü'ne geçti; evine gitmek üzere Harem'den arabalı vapura binmeden önce iskeledeki büfeden bir gazete almıştı. MİT'in kendisini deşifre ettiği haberi birinci sayfadaydı. Bu konuda kendisini önceden uyaran da olmamıştı.

İstihbarat tarihinde belki de kimse şüphelenmediği halde kendi istihbarat örgütü tarafından deşifre edilen ilk ve tek ajan, ilk ve tek köstebek olmuştu Mahir Kaynak.

Hemen Teşkilatı aradı. Eşi ve çocuklarını birkaç parça giysiyle

55. Mahir Kaynak. s.101-102.

56. Kaderin cilvesi olsa gerek, *Devrim* Yazı İşleri Müdürü Hasan Cemal ve gençlik yıllarından, Ankara, Kavaklıdere'den mahalle arkadaşı MİT mensubu Mehmet Eymür de o sırada Trabzon'da askerlik yapıyordu.

birlikte alıp Bakırköy'deki evlerinden Moda'da MİT'e ait bir güvenli eve yerleştiler. Okullar tatildeydi, çocuklara "Suadiye'de yazlıkta" olduklarını söylediler. Burada ilginç bir ayrıntı var:

> Biri on, biri yedi yaşında iki çocuğu sürekli evde tutamazdık. Çevrede kısa geziler yaparken henüz hafızalarda taze olan ismimin ve bana bağlı olarak eşimin ve çocuklarımın isminin söylenmesini istemiyorduk.
>
> Karım bir oyun icat etti ve herkese başka isim verdik. Kim diğerinin gerçek ismini söylerse 25 kuruş ceza verecekti. Çocuklar oyunu çok sevdiler ve gerçek isimlerimizi hemen hemen hiç kullanmadık.[57]

Aile, "illegal" yaşarken kendilerine bulduğu takma isimler şöyleydi: Mahir: Mustafa; Şükran: Sıdıka; Melike: Zeynep ve Ülke: Deniz. Bunlar aslında göbek adlarıydı.

Okulların açılacağı Eylül 1972 öncesinde Ankara'ya taşındılar, Aşağı Ayrancı'da, Güvenlik Caddesi civarında bir ev kiraladılar; çocuklar Ahmet Vefik Paşa İlkokulu'na kayıt oldu. Kaynak, Emek 8. Cadde'nin sonundaki MİT Ankara Bölge (o dönem Daire) Başkanlığı'nda Kontr-komünizm Dairesi'nde TKP yayınları üzerinde analiz yaparken bir çağrı daha aldı.

Madanoğlu davası yeniden açılacaktı ve MİT onu mahkemede bu defa ajan olarak tanıklık yapmak üzere geçici görevle İstanbul'a gönderiyordu.

Ziverbey'de zincire vurulu işkence

1972 Türkiye için zaten sorunlu başlamıştı. Karaosmanoğlu ve diğer teknokratların "11'lerin" ayrılmasıyla Erim hükümeti dağılmış, ikinci Erim hükümeti kuruluyordu. THKO kurucuları Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan ölüme mahkûm edilmiş, onları kurtarmak için NATO üssünden iki İngiliz, bir Kanadalı teknisyeni kaçıran Mahir Çayan ile diğer THKP-C ve THKO'lular 30 Mart'ta Kızıldere'de öldürülmüştü; tek kurtulan Ertuğrul Kürkçü olmuştu. Üç THKO'lu 6 Mayıs 1972'de asılarak idam edilmişlerdi. Tağmaç ise ağustosta emek-

57. Mahir Kaynak. s.105.

li edilmiş, yerine İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Faik Türün tarafından Demirel'e "Marksist" diye şikâyet edilen Faruk Gürler Genelkurmay Başkanı olmuştu ve 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimleri kapıdaydı. Teşkilatın başında da artık (12 Eylül 1980 darbesinde Kara Kuvvetleri Komutanı olarak karşımıza çıkacak olan) Korgeneral Nurettin Ersin vardı.

Kaynak'tan tanıklık etmesi istenen duruşmalar işte bu atmosfer içinde Ekim 1972'de yeniden başlayan tutuklamaların ardından yapılacaktı.

Sanıklar mahkemeye çıkarılana kadarsa çok zorlu, işkenceli sorgulardan geçirilecekti; Cemal Madanoğlu, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve diğerleri hep Ziverbey'e alınmıştı. Yakınları nerede olduklarını dahi bulamıyordu.

Türkiye siyasi tarihi "Ziverbey Köşkü" ve "kontrgerilla" kavramlarıyla tanışmak üzereydi.

MİT'in gizli sorguları Erenköy'deki Ziverbey Köşkü'nde yapılıyordu. Mehmet Eymür'ün ifadesine göre, o zamana dek "istihbârî değeri olan, ya da şüpheli mülteci ve göçmenleri" sorgulamak ya da misafir etmekte kullanılan MİT emrindeki köşk, ilk defa Mahir Çayanların Maltepe Askeri Cezaevi'nden kaçışında şüpheli görülen Teğmen Fuzuli Yazıcı'yı sorgulamak için Eymür'ün önerisiyle sıkıyönetim sorgularında kullanılmaya başlanmıştı.[58]

Burada sorgulananlar arasında bulunan *Cumhuriyet* gazetesi Yayın Yönetmeni ve başyazarı İlhan Selçuk da vardı. Bir dönem *Cumhuriyet*'in anti-tezi sayılan milliyetçi-muhafazakâr çizgideki *Tercüman* gazetesinin yıldız yazarı Nazlı Ilıcak, 1986'da "12 Mart Cuntaları" başlıklı dizi yazısının 17-18-19 Nisan tarihli bölümlerinde İlhan Selçuk'un ifadelerini yayımlayacaktı. Burada Selçuk'un asker ve sivillerden oluşan bir cuntayla Demirel hükümetini devirme komplosunu nasıl hazırladığını anlatan 28 Ekim 1972 tarihli "el yazısı" ifadesi veriliyordu.

İlhan Selçuk'un *Cumhuriyet*'te buna cevabı sert oldu. *Tercüman* gazetesinin bastığı ve 12 Mart 1971 darbesini neredeyse haklı çıkaran ifadelerde gizlenmiş, korkunç bir mesaj vardı. Selçuk el yazısı ifadesinin her cümlesinin sondan ikinci kelimesinin ilk harflerinin

58. Mehmet Eymür. s.66-67.

sırayla okunmasıyla ortaya çıkan, metne gömülü bir mesaj bırakmış, edebiyat diliyle "akrostiş" yapmıştı.

Selçuk, akrostiş yöntemiyle, kendisinin Ziverbey'den sağ çıkamayacağı ihtimaliyle, gelecekte bu ifadeyi çözecek kişilere şu mesajı bırakmıştı:

- "Bu yazı zorla yazdırıldı"
- "İşkence altındayım"
- "Zincire vuruluyum"
- "Ölüm tehdidi var"
- "İşkence var"
- "Ölüm var"
- "İşkence zulüm var"
- "Baskı altındayım"
- "Sağ çıkmak için bu kadar uydurma gerek"

Aslında İlhan Selçuk bunu 12 Şubat 1974 tarihindeki duruşmada ifadenin işkence altında alındığına kanıt olmak üzere ifşa etmiş, haber ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmış, ama başka gazetelerin ilgisini çekmemiş, kamuoyunda yankılanmamıştı. Yıllar sonra, Nazlı Ilıcak'ın *Tercüman*'daki yayını sayesinde yeniden gündem olmuştu.

Nereden nereye?

İlhan Selçuk, 21 Mart 2008 tarihinde bu kez Ergenekon soruşturması kapsamında gözaltına alındı; bu defa da Erdoğan hükümetini devirmekle suçlanıyordu. İki gün sorgulanıp serbest bırakıldı, 21 Haziran 2010'da, 85 yaşında vefat etti. Hacıbektaş'ta toprağa verildi. Nazlı Ilıcak ise, gazetecilik hayatına, babası Muammer Çavuşoğlu'nun da DP milletvekilliğini yaptığı Adnan Menderes hükümetini deviren 27 Mayıs 1960 darbesini anlatan bir yazı dizisiyle başlamıştı. 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimi sonrasında 25 Temmuz'da Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) üyesi olduğu iddiasıyla gözaltına alındı, tutuklandı ve ömür boyu hapse mahkûm edildi.

Yapılan işkenceler üzerine yıllar sonra Faik Türün, gazeteci Cüneyt Arcayürek'e 8 Şubat 1974 tarihli *Hürriyet*'te şunları söyleyecekti:

> Irza geçmek, cop sokmak, hayır. [...] Dayak atılnuş, prangaya vurulmuş, saçları kesilmiş, çamaşırları hariç dış dünyayla bağları kesilmiştir.

Türün'ün devamında söyledikleri sadece işkenceye değil, dünyaya ve kadına nasıl baktığını göstermesi bakımından da acıydı:

> Mesela İlkay Demir var, müebbetlik. [...] Kadın arkadaşlarının ırzına geçildiğini, kendisinin bu işkenceye tabi tutulmadığını söylüyor. [...] Irza geçenler varsa, diğerlerinden daha güzel olan İlkay'ın ırzına geçmekten neden mahrum etsinler kendilerini?

Mahir Kaynak'ın mahkemede yaptığı tanıklık işe yaramadı. Sanık avukatları MİT belgelerinin resmi niteliği olmadığı üzerine savunma yaptılar. Bir de tanık çıktı, Kaynak'ın güvenilirliğine gölge düşüren ifadesiyle. Bir süre önce, henüz "solcu arkadaşı" iken yorgunluk şikâyetiyle muayene olduğu Nörolog Dr. Gençay Gürsoy, Kaynak'ın ruhsal sorunları olduğunu, verdiği istihbarata güvenilmeyeceğini söylemişti.[59]

Sanıklar zaten 30 Aralık 1972'de tahliye edilmişti. Dava 2 Ekim 1974 tarihinde bütün sanıkların beraat etmesiyle son buldu. Mahkeme, MİT'in 1967-71 arası dört yıl boyunca sanıklar aleyhine işlem yapmanuş olmasını, "çelişkilerle dolu bu eleman raporlarına", yani Kaynak'ın istihbaratına "itibar etmediğine" kanıt saymuştı.

Oysa Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın talebi üzerine cuntanın fiili askeri liderinin öğrenilmesi, o sayede Genelkurmay Başkanı'nın, cuntayla irtibatlı iki kuvvet komutanını yanına çekmesi, cunta hareketini emir-komuta zincirine dönüştürüp hükümeti devirmesi Kaynak'ın verdiği istihbaratla mümkün olmuştu. Ortada "ajanın güvenilir olmasının" ötesinde bir sorun vardı.

Olan, 11 yıl aradan sonra bir darbe ile daha da sarsılan Türk demokrasisine olmuş, Madanoğlu ve Avcıoğlu'na dokunan pek çok ki-

59. Prof. Dr. Gençay Gürsoy ilerleyen yıllarda Türk Tabipler Birliği (TTB) başkanlığına seçilecek, demokratik kitle örgütleri faaliyetinin ön saflarında yer alacaktı.

şi yanmış ama darbe davası Faruk Gürler ve Muhsin Batur'a ulaşmadan sessizce kapatılmıştı.

Yılmaz Güney MİT ajanı mıydı?

Ziverbey ve Balyoz Operasyonu sürecinde ilginç ve konumuzla ilgili bir ayrıntı daha vardı.

O yıllarda Türkiye'nin en popüler film yıldızlarından Yılmaz Güney, bir süredir MİT takibi altındaydı, THKP-C kadrolarıyla irtibatı aranıyordu.

Evini, Buick ve Chevrolet Impala arabalarını ve bağlantılarını örgüt hizmetine verdiği kuşkusu vardı. İzlenmesi MİT'in Mahir Kaynak'ın da bağlı olduğu "kontr-komünizm" şubesi memurlarından Necati Gül'ün sorumluluğundaydı.

Necati Gül de Güney gibi Adana'lıydı. Onun gittiği gece kulüplerine, kumarhanelere takılmaya başladı, kısa sürede yakın çevresine girdi. MİT'e onun hakkında bilgi taşımaya başladı ama bilgiler Güney'i yakalamaya yetecek türden değildi.

Ancak bu arada MİT ajanında değişiklikler baş göstermişti. Önceleri bağlantı kurmak için, görev icabı gittiği kumarhanelere artık eşi de devam ediyor, evinde kumar partileri düzenleniyordu. Şoförünü bir yerlere gönderip karton karton kaçak Amerikan sigaraları aldırmaya, içmeye başlamıştı.[60] Hayatı, memur maaşını aşacak biçimde değişiyordu.

Gül'ü MİT'ten tanıyan Mahir Kaynak da, "Daha önce parasal açıdan sıkıntıda olmasına karşın rahatlamıştı. Belinde çok pahalı bir silah vardı, söylediğine göre, artist hediye etmişti" diye yazacaktı.[61]

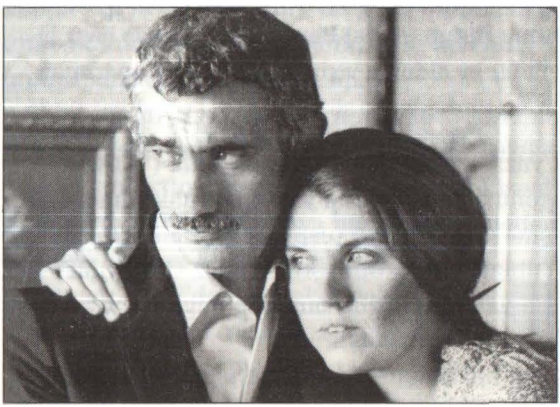
Muhtıra verilmiş, sıkıyönetim ilan edilmişti. THKP-C'nin İsrail Başkonsolosu Elrom'u 1971 Mayıs'ında kaçırıp öldürmesinden sonra, iki gün boyunca sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti, evler tek tek aranıyordu. Arama sırasında askerler Yılmaz Güney'in evine de geldi. Eşi Fatoş Güney yıllar sonra o geceyi bütün ayrıntılarıyla anlatacaktı.[62] Yılmaz Güney kapıyı çalan jandarmalara, "Buyurun, bir şey mi arıyordunuz?"

60. Mehmet Eymür. s.100-101.

61. Mahir Kaynak. s.103.

62. Muazzez Uslu Avcı. "Fatoş Güney: Oktay Etiman'ı Yılmaz saklamıştı." *Gazete Duvar*. 7 Ekim 2017. https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/10/07/fatos-guney-oktay-etimani-yilmaz-saklamisti/

diye sakince sormuştu. Askerler "Kaçak anarşistleri arıyoruz" demişler, Güney de onları "Buyurun, onlar da buradalar, biz de sizi bekliyorduk" diye yarı şaka cevap vermiş, hatta viski ikram etmişti. Askerler evi aramak istemişler, o da "Buyurun, bakın" demişti. Fatoş Güney yataktaydı; Güney ayrıca "Karım uyuyor, onu uyandırmadan arayın lütfen" ricasında bulunmuştu. Askerler yatak odasına şöyle bir bakıp gitmişlerdi.

▸ MİT parlak bir memurunu şöhretinin doruğundaki Yılmaz Güney'in çevresine ajan olarak yerleştirmişti. Bir süre sonra MİT'in Güney'i değil, Güney'in MİT'i kullandığı anlaşılacaktı. Elrom'u kaçıran THKP-C'lileri, eşi Fatoş Güney'le yaşadıkları evde saklamıştı. *(Hürriyet Arşivi)*

O sırada altı aylık hamile olan Fatoş Güney'in yattığı yatağın hemen üst hizasında, tavan arasında Mahir Çayan, Hüseyin Cevahir ve Oktay Etiman silahlarıyla birlikte saklanıyordu; 20.00'de başlayacak sokağa çıkma yasağına kısa süre kala Yılmaz Güney, kendi arabasıyla getirmiş, saklamıştı onları.

Ama MİT bunları tam haber alamıyordu. Buna karşın THKP-C, operasyonları önceden haber almış oluyordu. Mahir Kaynak, "Teşkilat içindeki amiri, benim de temas ettiğim kişi, çok çalışkan ve becerikli bir istihbaratçı olan elemanın karşı tarafa geçtiğine inanmak istemedi" diye yazacaktı. Bu "eleman", yani Necati Gül yıllar önce Madanoğlu'nun kendisinden "Bizi MİT'ten bu takip ediyor galiba, araştıralım" deyip ismini verdiği kişiydi. Aynı konuya değinen Mehmet Eymür ise sıkıyönetim altında MİT'ten de sorumlu hale gelen Birinci Ordu İstihbarat Başkanı Tümgeneral Memduh Ünlütürk'ü sonunda "Necati'nin doğru söylemediği" konusunda ikna ettiğini yazacaktı anılarında.[63]

63. Memduh Ünlütürk, Ziverbey Köşkü'ndeki işkenceli sorgular resmen onun sorumluluğunda olduğu için hedefte olan bir askerdi. Emekliliğinden sonra, 7 Nisan 1991'de Üsküdar'daki evinde Devrimci Sol (DHKP-C) militanlarınca öldürüldü.

Neticede Necati Gül'ün sorumluluğundaki Yılmaz Güney'i tutuklama operasyonunun ondan gizlenerek yapılmasına karar verilmişti.

Eymür, "Yılmaz Güney'i Bebek'teki bir kumarhanede bulup, kumar oynarken aldık" diye yazıp şöyle devam edecekti:

> Herhalde Necati'nin kendisine verdiği güvencenin pek geçerli olmadığını düşünüyordu. Kendisine küfredilmemesini, kötü muamele yapılmamasını, her şeyi anlatacağını söyledi. Arabalı vapurla karşıya geçerken onu Hiram [Abas] Bey ile arabada baş başa bıraktık. Necati'ye yeni bir ev aldığını ve döşediğini, aynı apartmanda yan yana dairelerde oturduklarını söylemiş.[64]

Kaynak daha açık yazacaktı: "Artistin karşı tarafa (THKP-C) sadık olduğu ve operasyonu teşkilata karşı yaptığı da anlaşılmış oldu."

Aslında MİT'in peşine taktığı ajanı tespit edip, zaaflarından faydalanarak kullanan Yılmaz Güney olmuştu. Yılmaz Güney MİT ajanı değildi; MİT ajanıyla yakınlık kurup onu boş bilgilerle oyalamış, sempatizanı olduğu örgüt için çalışmıştı.

Necati Gül hakkında dava açılmadı. Önce pasif göreve alındı, sonra istifaya zorlandı. Yıllar sonra nispeten genç yaşta Adana'daki evinde cansız bedeni bulunacaktı.

Kaynak'ın vaka subayı kimdi?

Az önceki satırlarda dikkatinizi çekmiştir. Kaynak, Yılmaz Güney ve Necati Gül olayını "Teşkilat içindeki amiri, benim de temas ettiğim kişi" olarak tanımladığı MİT mensubundan öğrenmişti.

Kim miydi bu kişi?

Bunu yıllar sonra Mahir Kaynak'ın kızı, uluslararası ilişkiler profesörü, Deniz Ülke Arıboğan da tesadüfen öğrenecekti.

Bahçeşehir Üniversitesi Rektörlüğü yaptığı günlerde katıldığı bir davette Beşiktaş eski Başkanı Süleyman Seba ile yan yana düşmüştü. Babasının birkaç kez Süleyman Seba'nın adını samimiyetle andığını duymuştu. Seba'nın da geçmişte bir ara MİT'te çalıştığını duymuştu ama bu o kadar önemsenen bir bilgi olmamıştı hiç, hatta hep "Basın bürosunda gazete kupürü keserdi" türünden hafifsenirdi.

Babasıyla tanışıp tanışmadığını sordu. Seba, "Babanız kim hanım-

64. Mehmet Eymür. s.102.

efendi?" diye olanca kibarlığıyla sordu Seba'ya. Arıboğan "Mahir Kaynak" der demez, yaşını başını almış Seba herkesin şaşkın bakışları altında ağaya fırlamış, Arıboğan da gayrı ihtiyari ayağa kalkmıştı. Seba ceketinin önünü ilikleyip Arıboğan'a sarılmış, yanaklarından öpmüştü; gözleri yaşarmıştı.

Sonra yıllardır sakladığı sırrını Arıboğan'a açıkladı: Mahir Kaynak'ın Madanoğlu cuntası içinde MİT adına çalışırken irtibatta olduğu kişi kendisiydi; Kaynak'la MİT adına ilişki kuran vaka subayı, kontr-komünizm, yani komünizmle mücadele şubesi kıdemli memurlarından Süleyman Seba idi.

Seba da MAH ya da sonra MİT'te o dönemde görev yapan çoğu istihbaratçı gibi Çerkes kökenliydi; 1926'da Sakarya'nın Hendek ilçesinde doğmuştu. Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra Beşiktaş'ta futbol oynamaya başlamış, bu nedenle Mimar Sinan Üniversitesi Fransız Filolojisi eğitimini yarıda bırakmıştı. 1947'de Dolmabahçe'deki İnönü Stadı'nın açılış maçında İsveç'in AIK takımına attığı gol, bir Beşiktaşlı oyuncunun İnönü'de attığı ilk gol olarak kulüp tarihine geçmişti. Ama 1954 yılında menisküs olduğu gerekçesiyle futbolu bir anda bıraktı.

▶ BJK'nin "esfane" Başkanı Süleyman Seba, MİT'in komünizmle mücadele birimi mensuplarındandı. Mahir Kaynak'la MİT arasında irtibatı sağlayan vaka subaylarındandı. Daha sonra Psikolojik İstihbarat Birimi'nde çalışmıştı. (*Hürriyet Arşivi*)

Bu, Seba'nın o zamanki adıyla MAH, yani MİT'e girdiği tarihti.

Seba MİT mensubu olan ilk sporcu değildi. Daha önce, İkinci Dünya Savaşı'nda getirdiği Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağı istihbaratı ile İnönü'nün ABD ve İngiltere'yle pazarlıkta elini rahatlatan, bu nedenle ödüllendirilen MAH ajanı Neşet Güriş'in öyküsünden söz etmiştik; o da Eyüp Futbol Kulübü'nün oyuncusu ve sonra yöneticisiydi.[65] Güriş'in bu konuda hayli ilginç bir tanıklığı vardı:

65. Bkz. s.136.

23 yaşında futbolu bırakmak zorunda kaldım. Nedeni ne sakatlık ne parasızlıktı. Tek nedeni MİT'te ajan olarak çalışmaya başlamamdı. Aslında bir süre hem futbol oynadım hem de ajan olarak çalıştım. Ancak bir akşam gizli görevde bir kişi beni tanıdı; yanındakilere "Bu Eyüp'ün kaptanı değil mi?" dedi. Ben de ertesi gün bıraktım.

Sporcu olup da ajan olan bir de Beşiktaş'ın eski başkanı Süleyman Seba vardı. Gerçi onun MİT'e girişi benden 30 sene sonra. Kendisi de birçok başarılı işlere imza attı. Hâlâ görüşürüz. Ayrıca eski Galatasaraylı basketbolculardan Turgut Atakol da benim maiyetimdeydi.[66]

Seba, Beşiktaş Başkanı seçildiği 1994'te artık MİT'ten emekli olmuştu; emekli olduğu sırada MİT İstanbul Psikolojik İstihbarat Şube Müdürü idi. Emekli olduktan sonra beş yıl daha özel sözleşmeli olarak çalıştı ve "Süleyman abileri" sıfatıyla MİT'in iş dünyası ve sosyal hayat içindeki vitrin yüzlerinden, kanallarından birisi oldu. 13 Ağustos 2014'te 88 yaşında vefat eden Seba, vasiyeti üzerine Feriköy Mezarlığı'nda, annesi Nazlı Seba'nın mezarına defnedildi.

Kaynak'a gelince... Kızı ile Seba'nın karşılaşması sonrasında, Futbol Federasyonu yöneticisi damadı Lütfi Arıboğan'ın yardımıyla Seba ile buluştular, eski günlerden konuştular.

Kaynak MİT'te on yıl da kadrolu çalışıp Ekonomik İstihbarat Dairesi başkanlığı da yapmasının ardından 12 Eylül 1980 darbesini takiben istifa etmişti. Ben Yalçın Küçük aracılığı ile oda arkadaşı Mahir Kaynak ile tanıştığımda, ikisi de Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyesiydi; demek ki üniversiteler 1990'larda hâlâ her görüşten akademisyene açıktı.

Mahir Kaynak'tan gazetecilik adına bir şey öğrendim. Aldığım bilgi, ne kadar akla yakın olursa olsun, özellikle bir devlet görevlisinden, özellikle de bir istihbaratçıdan alıyorsam, ilk yanıtla yetinmemem gerekecekti; yol ve yordamınca üsteledikçe, hep yeni bir yanıt katmanı bulabiliyordum.

Kaynak, Seba'dan altı ay kadar sonra, 14 Şubat 2015'te vefat etti, Karacaahmet Mezarlığı'nda defnedildi. Türk istihbaratı en başarılı köstebek operasyonunu, başka bir ülkenin istihbarat örgütüne değil, kendi ülkesindeki örgütlere karşı onun sayesinde yapmıştı.

66. Engin Gürses. "Seba ile hem MİT'çi, hem topçuyduk." Neşet Güriş ile söyleşi. *Tribün* dergisi. 28 Eylül 2006. http://www.tribundergi.com/forum/viewtopic.php?p=1002592

İngilizlerin Sovyet masası şefiydi ama...

Beyrut'ta son düello

Aharon Moşel, İsraillilerin Nazi avcılığı döneminde neo-Nazi gruplar içine sızdırdığı bir MOSSAD ajanıydı. Emekliliğinden sonra Batı Almanya'ya yerleşmişti. Kendi anlatımına göre, 1963'te bir gün eski teşkilatından bir çağrı almış ve kabul etmişti. Malum, istihbarat örgütlerinden tam emeklilik nadir görülen bir durumdu.

Bu çağrıda, Beyrut'a gitmesi ve orada *The Economist* ve *The Observer* adına Ortadoğu muhabirliği yapan bir İngiliz gazeteciye bir mesaj iletmesi isteniyordu. Gazeteciye "Size Litzi Kohlman'dan selam getirdim" diyecek ve alacağı karşılığa göre konuşma ilerleyecekti. Litzi Kohlman, İngiliz gazetecinin ilk eşiydi, Avusturyalı Yahudi bir komünistti, varlığını pek bilen yoktu; bu yolla gazetecinin mesajın nereden geldiğini anlayacağını umuyorlardı. Moşel, konuşmanın devamında, İngiliz gizli servisi MI6'in, kendilerine casusluk yapan gazetecinin aslında KGB'nin casusu olduğunu anladığını ve yakalanmasının an meselesi olduğunu söyleyecekti. İstiyorsa ona Lübnan'dan çıkmasına yardımcı olmayı teklif edecekti.

Nitekim gazeteci daha "Litzi Kohlman" adını duyar duymaz "hakkımda bilgi sahibi olduğunuz anlaşılıyor, sizi kimin gönderdiğini de tahmin edebiliyorum" demişti; "sizi gönderenlere bu teklifi aklımda tutacağımı söyleyebilirsiniz. Ama kendi dostlarıma güvenmeyi tercih ederim." MOSSAD ajanının 1989'da *Die Viper: die Geschichte eines israelischen Spions* [Engerek: İsrailli Bir Casusun Hikâyesi]"[1]

1. Aharon Moshel. *Die Viper: die Geschichte eines israelischen Spions.* Hamburg: Facta, 1989.

adı altında yayımladığı anılarında yazdığına göre KGB ajanı İngiliz gazeteci hemen bir taksi tutarak Şam'a gitmişti. Oradan "Sovyet yanlısı Kürt isyancıların" korumasında önce Kuzey Irak'a, sonra gizlice Türkiye'ye geçmiş, Doğubeyazıt'ta KGB ajanlarınca karşılanarak Sovyet topraklarına kaçırılmış, Erivan üzerinden Moskova'ya götürülmüş ve Sovyetler Birliği'ne iltica etmişti.[2] Yaygın bir diğer kanı da önce Şam'a, oradan havayolu ile Erivan'a, sonra da Moskova'ya gittiğiydi.

İngiliz medyasının iki itibarlı markasının Ortadoğu muhabirliğini yapan ve aslında sadece KGB casusu değil, aynı zamanda MI6 casusu da olan, başka deyişle Rus gizli servisinin İngiliz gizli servisi içindeki en derin köstebeği olan bu kişi, Harold Kim Philby idi.

Ancak yukarıda anlatılan olayın gerçekleşip gerçekleşmediğini tam olarak hiç bilemeyeceğiz. Birincisi, başka hiçbir kaynakta yer almıyor. İkincisi, İsrail'in, neden düşmanı Arap ülkelerine her türlü yardımı yapan Sovyetlerin İngiliz sistemi içine yerleştirdiği bir ajana yardım etmek isteyeceği sorusu hâlâ tam yanıt bulmuş değil. Üçüncüsü, Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından ortaya dökülen belgelerden casusun nasıl açığa çıktığını ve nasıl kaçtığını artık az çok biliyoruz.

Philby, çemberin daraldığına ve kaçacak yeri kalmadığına dair güçlü işareti eski bir meslektaşından, Nicholas Elliott'tan almıştı. 1960-62 yılları arasında MI6'in Beyrut istasyon şefi olan Elliott ile önce Cambridge Üniversitesi'nden tanışıyorlardı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Kahire ve İstanbul'da bulunmuşlardı. Hatta Beyrut'taki gazetecilik işini ona ayarlayan da Elliott idi. Hayır, yanlış hatırlamadınız; Elliott, 1944 Ocak ayında İstanbul'da Nazi askeri istihbaratı Abwehr ajanı Erich Vermehren ve eşinin MI6'e teslim olmasını sağlayan İngiliz ajanıydı.[3]

1962'de MI6'ten emekli olan ve Afrika'daki bir İngiliz madencilik ve tarım şirketinin temsilciliğini üstlenen Elliott, 1963 Ocak ayında durduk yerde Beyrut'a Philby'nin ziyaretine gelmişti. Philby'nin 1956'da annesi Dora, 1957'de ikinci eşi Aileen ve 1960'ta (Birinci Dünya Savaşı'nda Irak cephesinde Türklere karşı savaşan İngiliz casusu) babası Harry St. John Philby'nin[4] ölümlerinden sonra kendisini içkiye vurduğu biliniyordu. 10 Ocak günü Philby'yi akşam yemeği-

2. Ronald Payne. *MOSSAD-Israel's Most Secret Service.* Londra: Corgi Books, 1993. s.178-179.

3. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

4. Bkz. İngilizlerin Sovyet masası şefiydi ama... bölümü.

ne davet etmişti. Philby randevuya başı sarılı vaziyette geldi; sarhoşken düşmüş, başını banyo radyatörüne kötü çarpmıştı. İki arkadaş oturup içmeye başladı. Gece yarısına doğru Nicholas, Kim'e damdan düşercesine "Bu arada" dedi; "artık elimizde senin Sovyet ajanı olduğuna dair inkâr edilemez kanıtlarımız var." Kim, yıllardır yaptığı gibi kendinden emin bir şekilde inkâr etti. Nicholas üsteledi: Eski arkadaşı Flora Solomon itiraf etmişti. Rothschild ailesiyle de bağlantılı ve ikinci eşi Aileen'in arkadaşı olan Flora, Philby'nin, kendisine KGB adına casusluk teklif ettiğini de söylemişti soruşturma dosyasını hiç kapatmayan iç istihbarat MI5 ajanlarına. Zaten o süreçte MI6'te iken kendisi hakkında soruşturma başlatan Dick White, MI5'ın başına getirilmişti.[5]

Flora Solomon'un adını duyunca, yıllarca Philby ve Cambridge Beşlisi adı verilen casusluk şebekesinin vaka subaylığını, kontrolörlüğünü yapan KGB yöneticilerinden Yuri Modin'e göre "artık alkolden turşuya dönmüş" Philby'nin yıllardır sağlam tuttuğu gardı düşmüştü. Nicholas, Kim'e oturup MI5 için bir itirafname yazmasının herkes için iyi olacağını söyledi. Kim kabul etti, birkaç gün zaman istedi, Nicholas da olur dedi.[6]

Beyrut'a dönersek; Modin, Philby'nin ayılır ayılmaz Elliott'a "neler söylediğinin farkına vardığını" ve hemen kendileriyle, yani KGB ile temas kurduğunu yazacaktı anılarında. O sırada Beyrut'taki bir başka gazeteci de KGB için çalışıyordu. Bu "gazeteci", ileride KGB'nin başına geçecek, Sovyetlerin dağılmasının ardından Rus dış istihbarat servisi SVR'yi yönetecek, ardından Rusya Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlığı görevinde bulunacak olan Yevgeni Primakov idi. *Pravda* adına Beyrut'a (Philby ile aynı sene) 1956'da gönderilen Primakov'un KGB kod adı "Maksim" idi. Ama asıl görevi Beyrut istasyon şefliği değil, ondan çok daha fazlasıydı. Örneğin, bir yandan Iraklı Kürt lider Molla Mustafa Barzani ile KGB adına temas kuruyor, diğer yandan Mısır ve İsrail operasyonlarına dahil oluyor, ABD'ye seyahat ediyordu.

5. Tom Carver. "Philby in Beirut." *London Review of Books*. 11 Ekim 2012. s.42-43.

6. Yuri Modin. *My 5 Cambridge Friends*. İngilizceye çeviren. Anthony Roberts. New York: Farrar Straus Giroux, 1994. s.236-237.

MI6 Philby'i neden tutuklamadı?

Elliott artık köstebek olduğunu itiraf eden Philby süre istediğinde neden kabul etmişti? Kaçabileceğini kestiremiyor muydu? Ayrıca madem hakkında inkâr edilemez kanıtlar vardı, neden bir bahaneyle İngiliz Büyükelçiliği'ne çağrılarak ya da her tatilinde istisnasız gittiği İngiltere'deyken tutuklanıp yargı önüne çıkarılmamıştı? Bu konuya ilk olarak, 1994'te yayımladığı kitabında Modin yorum getirdi. Modin'e göre, MI6 içinde çıkan bir KGB köstebeğini, Berlin Tüneli'nin George Blake'ini[1] daha yeni yargılayan İngilizler daha büyük bir casusluk skandalının mahkeme koridorlarına dökülmesini istemiyordu. Bu durumda 1938'de başlayan bir casusluk öyküsünü 1963'e dek ortaya çıkaramadıklarını da itiraf etmiş olacaklardı. O nedenle Philby'yi dolaylı olarak uyarıp kaçmasına kapı açtılar. 2012 yılında "Philby in Beirut" ["Philby Beyrut'ta"] makalesini yayımlayan Tom Carver, Elliott'ın Philby'ye itirafname yazıp yargılanmaktan kurtulmasını teklif ettiğini yazdı. 2014'te *A Spy Among Friends: Kim Philby and The Great Betrayal* [Dostlar Arasında Bir Casus: Kim Philby ve Büyük İhanet] kitabını yazan Ben Macintyre da Modin'inkine benzer bir kanıya varacaktı: İngiliz gizli servisi bir skandalı daha mahkemeye taşımaktansa, kaçışa göz yummuş görünüyordu.

1. Bkz.s.63.

Philby'nin temas kurduğu isim ise, kendisini Sovyet Ticaret Heyeti Üyesi Bay Petukhov olarak tanıtan bir KGB ajanıydı. Beyrut'taki vaka subayı oydu. Aslında Philby, o gün Beyrut'taki Normandie Oteli'nin barında otururken yanına gelip kendisini takdim eden "Petukhov"a, artık bu işleri bıraktığını, bunu KGB'ye iletmesini söyleyebilir, hayatının o defterini kapatabilirdi. Ama daha sonra Moskova'da gazeteci Phillip Knightley'e söyleyeceği gibi, komünizme ideolojik bağlılığı ve katıksız inancı buna engel olmuştu.[7]

7. Ben Macintyre. *A Spy Among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal*. Londra:Bloomsbury, 2014. s.212-215.

Modin, "Philby'yi kaçırmak bizim için çocuk oyuncağıydı" diye yazacaktı. Koşullar hazır olunca Petukhov günün belli bir saatinde evinin önünden elinde belli bir kitapla geçecekti. Bu arada İngilizler sabırsızlanmaya başlamıştı. Elliott'ın yerine MI6 Beyrut temsilciliğine atanan Peter Lunn, Philby'yi büyükelçiliğe davet edince, Philby bunu artık kesin bir tutuklanma işareti olarak yorumladı. Başındaki yaraların henüz geçmediğini söyleyip bir hafta daha süre istedi. Nihayet beklenen işaret geldi. Philby 23 Ocak 1963 günü bavul toplamaya bile gerek duymadan, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında limana koştu. Orada bekleyen Rus yük gemisi *Dolmatova*'ya bindi; kısa süre sonra gemi Akdeniz'e açıldı. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını geçerek Karadeniz'e çıkan gemi, dört gün sonra 27 Ocak'ta Odesa Limanı'na varmıştı. Moskova 1 Temmuz 1963'te Philby'nin uzun yıllardır KGB için çalıştıktan sonra iltica ettiğini ve kendisine Sovyet vatandaşlığı verildiğini ilan etti.

Gerçi MOSSAD ajanı Moshel'in aktardığı kaçış senaryosunun da bir mantığı yok değildi. Birincisi, İsrailliler Kuzey Irak'taki Kürt gruplarla yakın temas içindeydi. İkincisi, Philby Türkiye'de görev yaptığı dönemde Sovyet sınırını, geçiş noktalarına varana dek gayet iyi çalışmıştı. Ancak KGB ajanı Modin'in senaryosu daha akla yakındı, çünkü daha basitti.

Eğer Modin'in ayrıntılarıyla anlattığı, Philby'nin de onayladığı gemiyle kaçma öyküsü doğruysa, acaba Boğaz'dan geçerken Beylerbeyi'nde yıllar önce, 1947-1949 yılları arasında İstanbul'da casusluk yaparken kiraladığı aşı boyalı Münevver Ayaşlı yalısına bakıp, belki de sigarasından derin bir nefes alıp iç geçirmiş midir? Bunu bilemeyiz. Ama her şeyi hiçbir maddi çıkar beklemeden, komünizme inancı çerçevesinde yapan modern çağların bu en önemli köstebeğinin Moskova'ya sığınmakla sonuçlanan öyküsüne, Beyrut'a geldiği günlerden başlayabiliriz.

Philby, 1951'den 1955'e dek süren derin bir soruşturma geçirmişti. Soruşturmanın nedeni, İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'ndeyken açığa çıkan Cambridge Beşlisi'nin diğer iki üyesi, Donald MacLean ve Guy Burgess'i kaçmaları için uyardığı kuşkusuydu. Gerçekten de uyarmış, iki köstebek de zamanında Moskova'ya kaçabilmişti. Ancak kanıt bulunamıyordu. Soruşturmasını yürüten Helenus Milmo, bir zamanlar İngiliz gizli servisinde Philby'nin altında çalışan

bir hukukçu-istihbaratçıydı. İleride İngiliz Yüksek Mahkeme üyeliğine seçilecek olan Milmo, kararında "Philby halen ve yıllardır Sovyet ajanıdır. Ama bunu kanıtlayamıyoruz" demişti. Philby'nin ülkeye ihanetten "aklandığını" Avam Kamarası'nda bizzat Başbakan Harold Macmillan açıklamıştı.

O sıralarda henüz Cambridge casus şebekesinin "Beşli" olduğu bilinmiyor, "Üçlü" olduğundan kuşkulanılıyor ve Philby "Üçüncü Adam" olmakla suçlanıyordu.

Philby, 1955'te soruşturmadan kurtulmuştu ama artık MI6'te kalamazdı, zaten gizli servis, dışişlerine söz vermişti; istifasını istediler, o da verdi. Ancak MI6'in Philby'yi kadrodan çıkarması, ondan serbest ajan olarak yararlanmasına engel değildi. İşte eski arkadaşı Elliott o aşamada devreye girmiş, 1956'da Philby'ye Beyrut'taki *The Economist* ve *The Observer* muhabirlikleri için aracı olmuştu. Zaten babası da artık Müslüman olup Suudi bir kadınla evlenerek Beyrut'a yerleşmişti.

Önemli bir dönemdi. 1956'da Süveyş Krizi patlamış, Macaristan Ayaklanması Sovyet tanklarıyla bastırılmıştı. Ertesi yıl ise Soyvetler dünya yörüngesine ilk uyduyu, *Sputnik*'i yerleştirerek uzay çağı ve dolayısıyla kıtalar arası balistik füzeler yarışını başlatmıştı. Yeni görevinde sadece Beyrut'ta kalmıyor, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır'a gidip hem eli yüzü düzgün haber ve makaleler yazıyor hem de MI6'e, artık fahri olarak bilgi taşıyordu. Gerçi bu makalelerin satır aralarına Moskova'nın ideolojik çizgisini ustaca yediriyordu. Örneğin Sovyetler, Mısır'da 1952'de CIA desteğiyle[8] işbaşına gelen Nasır'ı ABD'den kendi saflarına çekmeye çalışırken "kapitalist olmayan yol" tezini geliştiriyor, bu tez Nasır övgüsü olarak Philby'nin analizlerine yansıyordu.[9] Dolayısıyla Philby'nin İngilizler için de önemli bir kullanım değeri hâlâ vardı. Elliott'ın 1960'ta MI6 Beyrut istasyon şefi olmasıyla "serbest ajan" işleyişi bir düzene oturmaya ve Philby'ye bir koruma da sağlamaya başlamıştı. Ya da Philby öyle düşünüyordu.

Ama geçmişi onun peşini öyle kolay kolay bırakmayacaktı.

8. Bkz. İngilizlerin Sovyet masası şefiydi ama... bölümü.

9. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The World was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*. NewYork: Basic Books, 2005. s.150-151.

Nitekim daha eski dostu Flora Solomon onun kendisini KGB'ye devşirmek istediğini söylemeden bir süre önce kader ağlarını örmeye başlamıştı, tam olarak 15 Aralık 1961'de. O gün Finlandiya'nın başkenti Helsinki'deki Sovyet Büyükelçiliği'nde konsolos yardımcısı olarak çalışan İvan Klimov, ABD Büyükelçiliği'nin kapısına dayanarak iltica talebinde bulunmuştu. Verdiği ilk bilgi de kendi gerçek kimliği olmuştu. Klimov sahte kimliği, konsolos yardımcılığı da paravan göreviydi; o aslında KGB'nin Stratejik Planlama Dairesi subaylarından Binbaşı Anatoli Golitsin idi.

CIA ajanları tarafından hemen Helsinki'den İsveç'in başkenti Stockholm'e kaçırılan Golitsin, oradan Washington uçağına konularak sorguya alınmıştı. Bu iltica KGB'yi alarma geçirdi. Çünkü Golitsin, yalnızca KGB'nin belli başlı ajan ve köstebeklerine dair bilgilere değil, aynı zamanda merkez ve ajanlar arasındaki haberleşme ve ajan devşirme usullerine dair bilgilere de erişimi olan bir istihbarat subayıydı. O kadar ki KGB dünya çapında 54 istasyonunun tamamına gönderdiği talimatla bütün ajan faaliyet ve buluşmalarını askıya almıştı.[10]

Golitsin'in sorgusunu CIA'in Karşı-Casusluk Merkezi Başkanı James Jesus Angleton bizzat yapmıştı. Golitsin'in verdiği isimler arasında Philby de vardı. Bu durum Angleton'u özellikle sinirlendirdi. Çünkü söz konusu kişi, 1949-51 arası, neredeyse her hafta Harvey's Balık Lokantası'nda buluşup CIA-MI6 arasındaki işbirliğini gözden geçirdikleri kişiydi. İngiliz hükümeti 1947'de kurulan CIA'in özellikle Karşı Casusluk Merkezi'nin sağlam temellerde kurulabilmesi için bu konularda en iyi ajanını, üstelik Sovyet uzmanı sayılan Philby'yi, aslında Sovyet köstebeği olduğunu bilmeden İstanbul'dan alıp Washington'a CIA nezdindeki temsilcisi olarak göndermişti; muhatabı da Angleton idi.

Angleton, Amerikan istihbarat dünyasına İkinci Dünya Savaşı'nda, savaş istihbarat dairesi olan Stratejik Hizmetler Dairesi (OSS) ile adım atmıştı. Londra'daki Müttefik Karargâh'ın, karşı-casusluk bölümünde İtalya masasından sorumluydu. Philby ile o dönemden bir tanışıklıkları vardı. İtalya, kurulmasının ardından CIA'in ilk özel operas-

10. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.184-185.

yon alanı olmuştu. Özel Operasyonlar Birimi'nin başına getirilen Angleton, İtalya'da kamp kurarak Moskova desteğindeki İtalyan Komünist Parti'nin 1948 seçimlerinde başarı kazanmaması için Vatikan desteğiyle 200 milyon dolara mal olan bir örtülü harekâtı yönetmiş, neticede seçimi Hıristiyan Demokratlar kazanmıştı ve iktidarları kesintisiz 40 yıl sürecekti.[11]

Philby'nin, KGB köstebeği oldukları açığa çıkan Maclean ve Burgess'a kaçmaları için haber verdiğini öğrendiğinde, onun sınır dışı edilmesi, en azından Londra tarafından geri çekilmesi için en çok çalışan da Angleton olmuştu. Şimdi anlamaya başlıyordu Philby ile birlikte planladıkları Arnavutluk ve Ukrayna operasyonlarının neden kanlı fiyaskolarla sonuçlandığını.

İçeriden çökertilen CIA-MI6 operasyonları

Philby ve Angleton'a 1949 sonlarında çok gizli bir ortak operasyon görevi verilmişti.

Sovyetler Birliği'nin 29 Ağustos'ta Kazakistan'daki yeraltı deneme sahasında patlattığı ilk atom bombası Batılı hükümetleri ayağa kaldırmıştı. Bu gelişme dünyaya 23 Eylül'de ABD Başkanı Harry Truman ve İngiliz Başbakanı Clement Atlee tarafından duyuruldu. Bu duyuru bir hazırlık sonucuydu; 14 Eylül'de Amerikan Dışişleri, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne 21 sayfalık gizli bir rapor sunmuştu: Sovyetlerin nükleer silaha sahip olmasına karşı hamle olarak "Uydu devletler" diye tanımlanan Doğu Avrupa ülkelerindeki Sovyet nüfuzunun geriletilmesi öngörülüyordu. Zayıf halka Arnavutluk olarak görünüyordu. Öncelikle CIA zaten bir süredir Arnavut mülteciler arasında örgütleniyordu, belli bir altyapı oluşmuştu. Ayrıca 1946'da Yunan komünistlerini Moskova ve Tiran ile işbirliği içinde destekleyen Yugoslavya lideri Josip Broz Tito, 1948'de Stalin ile ters düşmüştü. Yugoslavya'nın devreden çıkması, 1947 Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'ın artık Batı saflarında sayılmasıyla, fakirliğin hüküm sürdüğü, neredeyse hiçbir savunma imkânı bulunmayan Arnavutluk, Moskova için Akdeniz'deki tek dayanak olarak kalmıştı. Boğazlar ve Ege yoluyla Akdeniz'e ine-

11. Jefferson Morley. *The Ghost–The Secret Life of CIA Spymaster James Jesus Angleton.* New York: St. Martin's Press, 2017. s.37-38.

meyen Sovyetler, Arnavutluk'taki Enver Hoca rejimi yoluyla amacına erişmiş görünüyordu. Sovyetlerin Arnavutluk'un Vlora Limanı yakınlarında (Karaburun mevkiinde) denizaltı sığınakları inşa etmeye başladığı yolunda istihbarat geliyordu.[12]

Arnavutluk harekâtı CIA ve MI6'in ilk ortak operasyonu olacaktı ve Philby, operasyonun harekât merkezinde görevliydi. Amaç Enver Hoca'yı devirip Kahire'de sürgünde bulunan Kral Zog'u yeniden Arnavutluk'un başına getirmekti. Bu amaçla Kosova bölgesinin yanı sıra, Türkiye, Yunanistan ve İtalya'daki mülteci kamplarındaki Arnavutlardan 450 gönüllü devşirilip askeri eğitim verilmeye başlandı. Eğitim Almanya'da, Münih yakınlarındaki CIA kamplarında ve bir kısmı da İngiltere kontrolündeki Malta Adası'nda veriliyordu.

▸ Kim Philby, İngiliz istihbaratı MI6'in Sovyet masasının başındayken Sovyetler hesabına çalışan KGB köstebeğiydi. Türkiye'de de görev yaptı.

Nihayet 1949 Aralık ayında 16 kişilik ilk gerilla birliğine Arnavutluk'a sızma talimatı verildi. Arnavut komandolar Vlora yakınlarında kıyıya çıktı. Çıkar çıkmaz da Sovyet askeri danışmanlarının komutasındaki Arnavut askerlerinin tuzağına düştüler. Çoğu öldürüldü, birkaç tanesi geldikleri teknelerle Yunanistan'a kaçabildi. İlk çıkartma tam bir fiyaskoydu. Bunu Nisan 1950'deki ikinci deneme izledi. Bu defa paraşütle indirilen CIA-MI6 eğitimli Arnavut gönüllüler de karşılarında onları bekleyen Arnavut askerlerini buldu. Üçüncü deneme 1950 Eylül ayında yapıldı; sabotaj birlikleri bu defa Almanya üzerinden hava indirme, İtalya'dan deniz yoluyla çıkartma yo-

12. Nicholas Bethell. *The Untold Story of Kim Philby's Biggest Coup*. Londra: Hodder and Stoughton, 1984. s.111-113.

luyla ve Yugoslavya sınırından yaya olarak Arnavutluk'a girdi. Ama sonuç değişmedi. Amerikan ve İngiliz hükümetleri 1951 yılında özel operasyonlarla Arnavutluk'ta rejim değiştirme dosyasını kapattı.[13]

Arnavutluk komplosu, Sovyetlerin atom bombasına sahip olmasına karşı ABD-İngiltere'nin cevabı olacaktı. Ama Arnavutluk hesaplaşmasında gülen Moskova olmuştu; bunu da Philby'ye borçluydu. Arnavutluk harekâtının bütün ayrıntıları, katılacak kişilerin isimleri, saat ve yer bilgilerine dek Philby tarafından Moskova'ya, onlar üzerinden de Tiran'a önceden iletilmişti.[14] Philby'nin istihbaratıyla, – CIA ve MI6 ajanı olmayı kabul etmeseler belki de göçmen hayatlarına devam edecek olan– 300 kadar Arnavut milisin öldürüldüğü tahmin ediliyor.[15] Yıllar sonra Arnavutluk konusu sorulduğunda Philby şunları söylemişti:

> Arnavutluk'a gönderdiğimiz ajanlar cinayet, sabotaj ve suikastlara kalkışacaktı. Aldıkları riski biliyorlardı. Bense Sovyetler Birliği çıkarlarına hizmet ediyordum ve o çıkarlar da bu adamların başaramamasını gerektiriyordu. Onların ölümüne neden olsa da, başarısız kalmalarına yardımcı oldum, hiçbir pişmanlığım yok.[16]

1951'de İngiliz ve Amerikan servislerinin kısa süren bir Ukrayna macerası da oldu. İngiliz gizli servisi İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerle işbirliği yapmış olan Ukrayna milliyetçisi Stepan Bandera ile savaş sonrasında işbirliğine gitmişti. Amerikalılar, "faşist" buldukları Bandera'ya güvenmiyordu. Buna rağmen İngilizleri desteklediler. Yıl sonuna doğru sabotaj operasyonu için düğmeye basıldı. Kıbrıs'tan kalkan üç nakliye uçağı, komando eğitimi verilmiş altışar kişilik üç timi Ukrayna içlerindeki değişik noktalara paraşütle indirdi. Bir da-

13. Nicholas Bethell. s.163-165.

14. Yuri Modin. s.236-237.

15. Amerika ve İngiltere'nin yapamadığını kısa süre sonra komünist partiler arasındaki ideolojik rekabet yapacaktı. Tiran, Moskova'nın ekseninden çıkacaktı. Enver Hoca sonraki on yıl içinde Çin Komünist Partisi lideri Mao Zedung ile şahsi dostluk geliştirecek, Arnavutluk Emek Partisi Moskova çizgisinden Pekin çizgisine kayacak, Sovyetler Birliği'ni "sosyal emperyalist" ilan edecekti. Moskova'nın Adriyatik'te bulduğu Akdeniz köprübaşı kanlı bir Anglo-Amerikan entrikasıyla değil, komünist liderlerin ideolojik kavgasıyla son bulacaktı.

16. Ben Macintyre. s.140.

ha kendilerinden haber alınamadı. Anglo-Amerikan koordinasyon ekibinin içinde olan Philby, ileride anılarında Ukraynalı komandoların başına ne geldiği konusunda "Bilgiye dayanan tahminlerim var" diye kinaye yapacaktı.[17] Güya Ukrayna'da darbe yapıp Sovyetlerden bağımsızlık ilan edecek CIA-MI6 eğitimli Ukrayna komandoları hakkındaki bütün bilgiler de önceden Moskova'ya iletilmişti.

Zehirli bir suikast

Stepan Bandera 15 Ekim 1959'da Münih yakınlarındaki Amerikan bölgesinde, kalp krizi geçirmiş izlenimi yaratacak şekilde zehirli siyanür gazı püskürten özel yapım bir suikast silahıyla öldürüldü. Daha önce (o da Bandera gibi Nazi işbirlikçisi olan) Ukrayna milliyetçisi Lev Rebet'i de öldürdüğü anlaşılan KGB tetikçisi Bogdan Staşinski Alman polisi tarafından tutuklandı, 8 yıla mahkûm oldu, CIA saflarına geçti ve ırk ayrımı rejiminin sürdüğü Güney Afrika Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edildi.

Türkiye'de ikili oyun

Philby aslında bu ikili oyuna bir önceki Türkiye görevi sırasında başlamıştı. İngiliz Büyükelçiliği Birinci Kâtibi paravan göreviyle 1947 Şubat'ında geldiği İstanbul'daki asıl işi MI6 Türkiye istasyon şefliğiydi. Çoğu Batılı diplomatın aksine Beyoğlu-Pera-İstiklal çevresinde ev tutmak yerine gözlerden uzak Anadolu yakasını tercih etti. Beylerbeyi vapur iskelesi yakınında kırmızı aşı boyalı bir yalıyı gözüne kestirdi. Sahibi Selanik göçmeni Münevver Ayaşlı idi. Hiç pazarlık yapmadan ayda 700 liraya kiraladı. Selahattin Beyazıt'ın yıllar sonra aHaber mülakatında söylediğine göre, bu o kadar yüksek bir miktardı ki, Münevver Hanım yakındaki bir başka yalıya ayda 60 lira kira ile geçip yerleşmişti o süre boyunca.[18]

17. Kim Philby. *My Silent War*. Suffolk: Panther Books, 1973. s.146.

18. http://m.ahaber.com.tr/gundem/2013/11/25/unlu-ingiliz-casus-bogazda-hangi-yaliyi-kiraladi-495238466759/amp

Londra'nın ona verdiği görev, hem Avrupa'da hem de Türkiye'deki göçmen gruplar içinden ajan devşirip, bunları Türklerle işbirliği içinde Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan hatta Ukrayna'ya gizlice göndermekti.[19] Moskova'nın ona verdiği görev ise bu isimleri saptayıp sınırı geçecekleri nokta, gün, saat gibi ayrıntılarıyla birlikte kendilerine iletmesiydi.[20]

Philby her iki görevi de layıkıyla yerine getirdi. Hem İngiltere adına Sovyetlere karşı çalışacak ajan buldu hem de bunları Sovyetlere bildirerek ortadan kaldırılmalarını sağladı. Yıllar sonra anılarında Türk istihbaratının Erzurum bölge başkanlığında görevli "Tevfik Bey"in yardımıyla, Paris'ten getirip casusluk ve sabotaj eğitimi verdikleri iki Gürcü ajandan birisinin Ardahan yakınlarında sınırı geçer geçmez öldürüldüğünü, diğerinin de yakalandığını elinde dürbünüyle nasıl bizzat izlediğini anlatacaktı. "Spyglass" adını taktıkları, küçük bir teleskop gücündeki dürbünü, Sovyet sınırı ve ötesinin saha istihbaratını yapması için, James Bond filmlerinde "Q" başkanlığındaki mucit mühendisler olarak canlandırılan MI6 teknik servisleri, onun siparişi üzerine özel olarak imal etmişlerdi.[21]

Aslında Türkiye'ye gelmeden önce Londra'da Sovyet masası başındayken Baltık ülkelerine, Estonya, Letonya ve Litvanya'ya kimi denizden çıkarma, kimi havadan paraşütle indirme yolu ile sızdırılmaya çalışılan sayısız ajanın daha ayakları toprağa basar basmaz tutuklanmasının, bazılarının hemen orada kurşuna dizilmesinin başlıca sorumlusuydu Philby.[22]

Zaten Maclean-Burgess olayında Philby'den derin kuşku duyan Angleton, 1961'de Golitsin'i sorgularken yine Philby'nin ismiyle karşılaşınca Amerikalıların sabrı taşmıştı. Amerikan çıkarlarına ağır darbe vuran bu köstebek derhal yakalanmalıydı. İngilizlerin MI5'taki Philby dosyasını yeniden açması, Flora Solomon tanıklığını bulmaları ve Philby'ye kefil olmuş olan Elliott'ın artık onu korumaktan vaz-

19. Kim Philby. s.125-16.

20. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* s.140.

21. Kim Philby. s.131.

22. Yuri Modin. s.126-127.

geçmesi buna bağlı gibi görünüyordu. Öte yandan İngiliz hükümeti artık yeni ve şimdikilerin hepsinden daha büyük bir skandalla uğraşmak istemiyordu. Konuyu Elliott'a devredip, Philby'nin kaçmasına fırsat tanımak yolunu seçmeleri bu nedenle akla yakın görünüyordu. İstihbarat dünyası bu tür manevralara izin veriyordu.

İşte burada bir soru daha akla takılıyor. Philby neden bu kadar avantajlı konumu riske atıp Maclean ve Burgess'e Moskova'ya kaçmaları için haber vermişti? Vermeseydi, üzerine kuşku bulutları düşmeden kariyerine devam edip, kimilerinin onu layık gördüğü gibi MI6 başkanlığına yükselemez miydi?

Cevap, muhtemelen "Hayır" olmalı. Çünkü Maclean ve Burgess yakalansaydı, Philby çok daha önce yakalanıp, vatana ihanetten ağır hapis cezası alabilirdi. Çünkü Philby, Maclean ve Burgess, ileride "Cambridge Beşlisi" olarak anılacak casusluk şebekesinin üyeleriydi; şebekenin diğer iki üyesi Anthony Blunt ve John Cairncross idi. Hepsi Cambridge Üniversitesi'nde okurken hem birbirleriyle hem de sosyalizmle tanışmışlardı. Bu tanışıklığın onları hangi yollardan Sovyetler hesabına casusluğa götürdüğüne bakacağız.

Türkiye'nin siyasi kaderini değiştiren KGB casusu

Anlatmaya Donald Maclean ile başlamak gerekiyor. Çünkü casusluk faaliyetiyle hem dünya hem Türkiye tarihinin değişmesine etki etmiş olan aslında Maclean idi.

Donald Maclean 1913 yılında Londra'da doğmuştu. Babası Sir Donald Maclean bağımsız, ama Liberal Parti destekçisi bir Avam Kamarası üyesiydi; bir koalisyon hükümetinde eğitim bakanlığı yapmıştı. Maclean daha lise yıllarında sempati duyduğu komünist ideolojiyi, Cambridge Üniversitesi'nde Modern Diller öğrenimi görürken eyleme döktü ve Büyük Britanya Komünist Partisi'ne üye oldu. 1934'te Theodore Maly isminde Katolik rahibiyken uluslararası çapta bir Sovyet ajanına dönüşmüş bir Macar vatandaşı tarafından (o zamanki adı NKVD olan) KGB'ye devşirildi. KGB aslında bütün ülkelerde komünist partilerden uzak duruyordu ama Donald Maclean ve Guy Burgess'in muhtemel casus adayı olarak isimleri, onlardan birkaç ay önce ajan olmayı kabul eden okuldaşları Kim Philby tarafından KGB'ye önerilmişti. Philby'yi KGB'ye alan ise Arnold De-

utsch isimli Viyana doğumlu bir kimya profesörü, onları tanıştıran da, Philby'nin daha birkaç ay önce evlendiği eşi Litzi Kohlman idi; evet, bölümün başındaki MOSSAD ajanının parola olarak ismini kullandığı Litzi Kohlman.

Maclean, KGB'nin talimatıyla komünist partiden ayrıldı, komünist çevrelerle bağını kesti ve İngiliz Dışişleri'ne girdi. 1938'de İngiltere'nin Paris Büyükelçiliği'ne üçüncü kâtip görevine atanmasından itibaren ise İngiliz devlet yapısı içinde KGB köstebeği olarak yeraltı çalışmasına başladı.

Moskova'dan o kritik talimatı aldığı 1946 yılında ise, iki yıldır İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'nde birinci kâtip olarak çalışıyor ve zaten hem İngiltere hem de gizlice Sovyetler Birliği için çok kritik bir proje yürütüyordu. İngiltere adına görevi 1945 ortalarında ilk atom bombasının yapılmasıyla sonuçlanacak olan ABD-İngiltere ortak atomik koordinasyon komitesinde ülkesini temsil etmekti. Sovyetler için yaptığı köstebeklik ise, atom bombası sırlarının çalınması için sürdürülen hummalı casusluk faaliyetinin koordinasyonuydu.

İşte bu stratejik önemdeki çaba içindeyken Moskova "Homer" kod adlı Maclean'den diğer işlerine ara vermesini ve şu sorunun cevabını bulmasını istiyordu: ABD Başkanı Harry Truman 6 Nisan 1946'da *Missouri* zırhlısını, iki yıl önce vefat eden Türk Büyükelçisi Ahmet Münir Ertegün'ün cenazesinin getirilmesi vesilesiyle İstanbul'a göndererek Josef Stalin'e karşı bir gövde gösterisinde bulunmuştu. Ama acaba Moskova, Türkiye'den Kars, Ardahan ve Boğazların ortak kontrolü talebini fiiliyata dökse, yani bir askeri müdahale durumunda ABD Türkleri savunmak için ne kadar ileri gidebilirdi? Özetle, ABD Türkler için Sovyetlerle çatışmayı göze alır mıydı, yoksa blöf mü yapıyordu?[23] Maclean kolları sıvadı. Bir süre sonra, Amerikan yönetiminin "Pincher" kod adını verdiği bir plana ulaştı ve hemen Moskova'ya iletti: Sovyetler Akdeniz'e kolay erişim için, yani o meşhur "sıcak denizlere inmek" için Türkiye'ye askeri müdahalede bulunursa, ABD buna son kertede atom bombası atmak dahil, stratejik bir karşılık verme niyetindeydi.[24]

23. Ayrıntılar için bakınız: Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. s.74-79.

24. Vladislav Zubok ve Constantine Pleshakov. *Inside the Kremlin's Cold War–From Stalin to Khruschev*. Cambridge, Massachussets: Harvard University Press, 1996. s.93.

Stalin, Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'un itirazına rağmen yine de son defa şansını denedi. 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir nota daha verdiği muhtırada artık Kars ve Ardahan talepleri yoktu ama Boğazlar'da üs ve egemenlik paylaşımı talebi vardı; o koşulla yeni bir saldırmazlık anlaşması imzalanabilirdi.[25]

15 Ağustos'ta Dışişleri Genel Sekreteri (bugünkü müsteşar makamı) Feridun Cemal Erkin, ABD Büyükelçisi Edwin Wilson ile görüşerek Sovyet taleplerini paylaştı. 17 Ağustos'ta Wilson, Başbakan Recep Peker'e ABD'nin Sovyetlerin taleplerine karşı duracağını bildirdi. 19 Ağustos'ta ABD Dışişleri Müsteşarı Dean Acheson, Washington'daki Sovyet Maslahatgüzarı Fedor Orekhov ile görüşerek "Boğazlar Türkiye'nin olarak kalacak" dedi. 21 Ağustos'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin benzeri bir açıklama yaptı. Ve nihayet Dışişleri Bakanı Hasan Saka 22 Ağustos'ta Sovyet notasını geri çevirdi. ABD ve İngiltere'den güvence alan Türkiye, Moskova'ya "Hayır" demişti.

Stalin'in 1945'ten beri devam eden ısrarı bu yanıtla şaşırtıcı bir biçimde kesildi. Maclean'in istihbaratı doğrulanmıştı. Maclean'in Moskova'daki casus şefi Modin'e göre Stalin, Truman'ın kendisine kesinlikle izin vermeyeceğini anlamış, "Maclean'in istihbaratı sayesinde dünyayı yeniden savaşa sürükleyebilecek hamleden geri adım atmıştı."[26] Yani Stalin, ABD'de görevli İngiliz diplomatı olan KGB casusu Maclean'in verdiği "Truman savaşa girmeye, gerekirse atom bombası kullanmaya hazır" istihbaratı üzerine Türkiye'den toprak ve egemenlik taleplerinden vazgeçmişti. O sırada Sovyetlerin elinde henüz atom bombası olmadığı gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış ordusu da yeni bir savaşa girecek halde değildi; İsmet İnönü'nün sabırlı diplomasisi sonuç vermiş, Stalin'in sabırsız blöfü tutmamıştı.

Ama bu olay Truman'ın 12 Mart 1947'de kendi adıyla anılan Truman Doktrini'ni ilan ederek Karadeniz'in Akdeniz'e çıkışı olan Ege'nin iki yakasını tutan Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetlere karşı güçlendirilmesi siyasetini geliştirmesine yol açtı ve 1952'de her iki ülkenin de birlikte Batı savunma ittifakı NATO'ya alınmasına giden süreci başlattı.

25. Cemil Hasanlı (Jamil Hasanli). *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War: 1945-1953*. New York: Lexington Books, 2013. s.228-233.

26. Yuri Modin. s.121.

Atom bombası sırları nasıl çalındı?

Atom çekirdeğinin parçalanabileceğinin teorik olarak 1930'larda anlaşılmasıyla birlikte, ortaya çıkacak müthiş enerjiyi silah olarak kullanma çalışmaları da başlamış, bu çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hızlanmıştı.

Atom bombası çalışmaları Sovyetler Birliği'nde de fizikçi Igor Kurçatov başkanlığında kurulan bir ekip tarafından gizlilik içinde yürütülüyordu. Ancak Moskova gerek Nazi işgali gerek kaynak ve bilgi yetersizliği nedeniyle Batılı müttefiklerinden geri kaldığının farkındaydı.

Oysa İngiltere ve Kanada 1941'den beri *Tube Alloys* [Tüp Alaşımları] kod adıyla Birmingham Üniversitesi bünyesinde yürüttükleri çalışmada ilerleme sağlamaya başlamıştı. Bu projede çalışan bir grup bilim insanı 1943 yılında İngiltere'ye, Nazi hava akınlarının yoğunlaşmasıyla birlikte de ABD'ye göçmüş, orada "Manhattan Projesi" adı altında yürütülen atom çalışmalarına katılmışlardı. İşte KGB köstebeği Maclean, 1945 başında bu iki projenin Manhattan çatısı altında birleştirilmesiyle oluşturulan gizli koordinasyon komitesinde İngiltere'yi temsil ediyor ve elde ettiği bilgileri hem Londra'ya hem de Moskova'ya aktarıyordu.

İşin daha ilginç yanı, *Tube Alloys* projesinin başlangıcından bu yana Londra'daki bilimsel danışma kurulu sekreterliğini yürüten kişi de John Cairncross idi; o da KGB ajanı ve Philby'nin Cambridge Beşlisi'nin üyesiydi. Yani Moskova aslında Amerikan-İngiliz ortak atom bombası geliştirme projesini başından itibaren bu iki değerli ajanıyla takibe almıştı.[27]

Moskova merak ediyordu: Acaba ABD'deki çalışmada uranyum madeni hangi oranda kullanılıp ne gibi işlemden geçerek nükleer silah olarak kullanılacak plütonyuma dönüşüyordu? Bir yandan Nazi işgalinin yıkımıyla başa çıkmaya çalışan Ruslar bu sırların tamamına vakıf olamadan Manhattan Projesi sonuç vermiş, Amerikalılar Los Alamos Hava Üssü'ndeki laboratuvarlarda atom bombasını yapmışlardı. İlk kez 6 Ağustos 1945'te Hiroşima, 9 Ağustos'ta da Nagazaki'ye atılan atom bombası yüz binlerce insanı bir anda yok et-

27. Yuri Modin. s.118.

miş, Almanya'dan sonra Japonya da teslim olmuş, İkinci Dünya Savaşı böylece sona ermişti. Stalin'in acilen Truman ve Churchill ile başa çıkmak için atom bombasına ihtiyacı vardı.

Öte yandan atom çekirdeğini parçalama çalışmalarının silah yapımıyla sonuçlanması tehlikesi, daha 1930'larda bizzat bu işle uğraşan Albert Einstein başta olmak üzere, fizikçiler tarafından kaygıyla dile getirilmişti. Manhattan Projesi'nde Robert Oppenheimer, Niels Bohr gibi, Enrico Fermi gibi üst düzey fizikçiler, böyle bir silahın tek bir dünya gücünün elinde olmasının getireceği tehlikenin farkındaydı. Oppenheimer bu "Büyük günah"ın iki dünya gücünden yalnızca birisinde olmasının getireceği tehlikeyi dile getiriyordu. Diğer taraftan, Sovyet atom çalışmalarına daha 1945'te katılmış ve ileride ilk Rus hidrojen bombasını yapacak olan genç Rus fizikçi Andrey Saharov da onu barış aktivisti ve rejim muhalifi yapacak yolda, Batı'daki meslektaşlarından habersiz vaziyette aynı şeyleri söylüyordu.

Ama içlerinden birisi bu tehlikenin farkında olmakla kalmıyor, atom sırlarının karşı tarafın, Sovyetler Birliği'nin de elinde olması için çaba harcıyordu. Bu kişi Alman nükleer fizikçi Klaus Fuchs idi. Fuchs Nazi Almanya'sından İngiltere'ye kaçıp Tube Alloys Projesi'ne dahil olmuş, 1943'te Kanada üzerinden ABD'ye geçip Manhattan Projesi'ne katılmıştı. Teorik fizik bölümündeydi. Plütonyumun patlama anındaki hareketini ilk hesaplayan o olmuştu ki bugün dahi onun adını taşıyan hesaplama yöntemi kullanılıyor. Fuchs inanmış bir komünistti. Dahası Sovyet askeri istihbaratı GRU ajanıydı, ABD'ye geçince kadro ve bağlantıları KGB'ye aktarılmıştı; kod adı "Rest" idi. Üstelik çalışmaların büyük gizlilik içinde yürütüldüğü Los Alamos Üssü'nde yalnız da değildi.[28]

Sorun, Los Alamos'ta tecrit altında çalışan fizikçilerin elindeki bilginin dışarıya aktarılıp Moskova'ya ulaştırılmasındaydı. 1944 yılında Los Alamos'a erişimi olan bir başka KGB elemanı, Harry Gold, Fuchs ile temas kurdu. Gold'un o dönem siyasetinde az da olsa bir yeri bulunan Amerikan Komünist Partisi üyesi bir teknisyen astsubay tanıdığı vardı, adı David Greenglass idi. Greenglass'ın eşi Ruth, 26 yaşındaki New Yorklu elektrik mühendisi Julius Rosenberg'in eşi

28. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. s.115, 127, 131.

Ethel'in kız kardeşiydi. Julius Rosenberg de bir Amerikan komünistiydi; yıllar önce KGB New York istasyonu tarafından "Liberal" kod adı ile casusluk örgütüne dahil olmuştu.

Greenglass, Fuchs, Cohen ve diğerlerinin Gold'a verdiği bilgileri dışarı çıkarıyor, eşi Ruth onları kız kardeşi Ethel'e ulaştırıyor, Ethel'in kocası Julius da onları Moskova'ya iletmek üzere KGB bağlantılarına veriyordu. Sovyetlerin Amerika'nın atom sırlarını elde etmesinde bu istihbarat zincirinin büyük payı oldu. Fuchs'un yalnızca Ocak 1945'te Gold'a bir defada aktardığı dosya Los Alamos'ta iki yılda bitirilebilen ve 400 milyon dolara mal olan çalışmanın ürünüydü.

Rus fizikçiler muhtemelen kendileri de bu casusluk ürünü bilgiler olmadan sonuca ulaşıp bombayı yapabileceklerdi, ancak bu operasyon Sovyetlerin sonuca çok daha çabuk ve daha az maliyetle ulaşmasını sağlamıştı. Sovyetler Birliği ilk nükleer denemesini 29 Ağustos 1949'da Kazakistan'da yaptı.

Aynı yıl, 1949'da, Amerikalılar Venona adını verdikleri bir algoritma ile Sovyet askeri şifrelerini çözmeye başladı. Venona grubundaki matematikçiler arasında da bağlantıları bulunan KGB, tek tük de olsa deşifre olan isimleri öğrenmeye başlamıştı. Muhtemelen Philby'nin uyarmasıyla, daha 1946'da İngiltere'ye dönmüş olan Fuchs, 1949 Ekim ayında polise gidip Sovyet casusu olduğunu ifşa etti, teslim oldu. 1950'de 14 yıl hapse mahkûm edildi. Dokuz yıl yattıktan sonra tahliye olur olmaz Doğu Almanya'ya iltica etti. Sadece Bilimler Akademisi'ne değil, resmi adı Almanya Sosyalist Birlik Partisi olan Almanya komünist partisinin merkez komitesine de alındı. Çinli atom fizikçisi Qian Sanqiang ve ekibine verdiği dersler sonucu Çin'in de 1964'te ilk atom bombasını patlatmasını sağlayan Klaus Fuchs oldu.

Ancak Venona sırlarının açığa çıkmasıyla istihbarat zincirinin bütün üyeleri tutuklandı. O sırada ABD, Senatör Joseph McCarthy'nin komünist cadı avı ile sarsılıyordu. Bütün atom casusluğu olayında belki en az payı olan iki kişi en ağır cezaya çaptırıldı. Hem Yahudi hem de komünist olmak gibi cadı avcılarının gözünde zaten katmerli suçlu sayılan Rosenberg çifti, McCarthy için kolay lokmaydı. Saldırgan bir medya kampanyasının da katkısıyla, atom sırlarının çalınmasına fiilen katılmayan, bir aşamasında kurye olarak kullanılan Ro-

senbergler ölüm cezasına çarptırıldı ve 1953'te elektrikli sandalyede idam edildi.

Bir sarhoşluk anında yapılan vahim hata

Bütün bu atom casusluğu operasyonunun en kilit mevkiindeki kişiyse, toplanan istihbaratın Moskova'ya aktarılmasındaki rolüyle, İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'nde görevli Sovyet ajanı İngiliz diplomat Maclean idi.

Ancak Venona şifrelerinin çözülmeye başlaması 1948'de İngiltere'nin Kahire Büyükelçiliği'nin iki numarası olarak atanan Maclean'i de, 1950'de Washington'a ataması çıkan Guy Burgess'i de tehlikeye düşürmüştü. Üstelik Venona şifrelerinin çözülebilmesi, Burgess'in yaptığı acemi işi bir hata yüzünden mümkün olmuştu.

Varlıklı, orta sınıf bir aileye 1911'de doğan Guy Burgess, Philby'nin tavsiyesiyle 1935'te KGB'ye alınmıştı. Hem Dışişleri hem de istihbaratın propaganda uzmanlarından sayılıyor, zaman zaman BBC'de programlar yapıyordu. Dış basının izlenmesinden de sorumlu konumu, ona casus arkadaşlarıyla rahatça yazışma imkânı veriyordu. Örneğin Philby Türkiye'de görevli iken, Türkiye'deki KGB istasyonuyla ilişki kurmanuş, Moskova'ya bütün bilgileri okul arkadaşı Burgess aracılığıyla, arkadaşça mektuplar görünümünde iletmişti.

Burgess'in çok hareketli bir seks hayatı ve sık değişen ilişkileri vardı, bunu da KGB hizmetine sunuyordu. Burgess, sağ-kanat Muhafazakâr Parti milletvekili Jack MacNamara'nın sekretaryasında görev yaptı, aynı zamanda sevgilisi oldu. MacNamara'ya kurdurduğu İngiliz-Alman Dostluk Derneği vesilesiyle birlikte Avrupa seyahatlerine çıkıyorlardı.[29] Burgess Avrupa'daki temaslarında siyaset ve bürokrasideki eşcinsel isimlerle ilişki kuruyor, sonra bu isimleri siyasi amaçlarla kullanılmak üzere Moskova'ya iletiyordu. KGB, günümüzde cinsiyetçi olmakla kınanacak bir yaklaşımla Burgess'e Almanca "Genç kız" anlamına gelen *Maedchen* kod adını vermişti. Cambridge Beşlisi'nin Moskova'daki şefi Yuri Modin, anılarında Burgess'in cinsel hayatını istihbarat amaçlı kullanmasının bazı örneklerini verecekti. Bunlar arasında Fransız Savaş Bakanı

29. Yuri Modin. s.79-81.

Èdouard Dadalier'nin baş danışmanı ve aynı zamanda Fransız Gizli Servisi ajanı olan Eduard Pfeiffer vardı. Keza Burgess'in bu ilişkilerini kullanarak Siyonist lider Haim Weizmann'ın gözden düşürülmesini öngören bir özel operasyonu tek başına yürüttüğü bilgisi kayıtlarda var. Bu, Londra'nın Siyonist cepheyi bölerek Filistin'de bir İsrail devletinin İngiltere'nin öngördüğünden daha güçlü kurulmasını önleme planıydı. Ama bu Moskova'nın da işine geliyordu, bu yüzden engellemediler.[30] Burgess'in "özel telefon defterinde" kayıtlı iktisatçı John Maynard Keynes, tarihçi George Trevanian gibi tanınmış isimleri ve bazı milletvekillerini de Sovyet istihbaratına bildirerek şantaj ve yönlendirmeye savunmasız hale getirdiği değişik kaynaklarda yazılı.

Ama hem casusluğunu hem eşcinselliğini gizleme baskısı[31] Burgess'in kendisini ağır şekilde içkiye vurmasına neden olmuş, dikkatini dağıtır olmuştu. Burgess en acemi casusun bile yapmaması gereken şeyi yapmış, tek kullanımlık şifreyi bir haberleşmede tekrarlamıştı; casusluk dünyasında hata bir kere yapılırdı. Zaten yıllardır Sovyet askeri şifrelerini çözmeye çalışan Amerikalı matematikçi ve kriptologlar bu hatayı yakalamış, atom casusluğuyla birlikte Cambridge Beşlisi'nin de deşifre olmasına neden olan Venona şifrelerini yavaş yavaş çözmeye başlamışlardı.

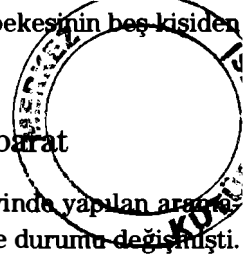
Philby yaklaşan tehlikeyi görüp arkadaşlarını uyarmıştı. Uyarıyı ciddiye alan Burgess 25 Mayıs 1951'de Maclean'in (ki o sırada Dışişleri'nin Amerikan masasının başına terfi etmişti) evine geldi. Maclean'in doğum günüydü, birlikte yemek yediler ve Southampton Limanı'ndan kalkan bir gemiyle Fransa'ya geçtiler. Trenle Paris üzerinden Bern'e gittiler. İsviçre'deki Sovyet Büyükelçiliği'nin hazırladığı sahte belgelerle Prag'a oradan da Moskova'ya ulaştılar. Beş ay kadar sonra Kremlin, iki İngiliz casusa Sovyet vatandaşlığı verildiğini açıklayarak durumu resmileştirdi.

30. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. s.184-185.

31. O dönem İngiltere'de eşcinsellik ağır suç sayılıyordu. Ultra şifre sistemini bulan ve Nazi şifreleme cihazı Enigmayı çözen matematikçiler ekibinden, dâhi bilim insanı Alan Turing, savaş sonrası, 1952'de eşcinselliği yüzünden mahkûm edilmiş, hapis yatmaktansa kimyasal hadımı tercih etmişti. Turing iki yıl sonra, 1954'te 42 yaşına basmak üzereyken siyanür zehirlenmesinden öldü; raporunda muhtemelen intihar yazılacaktı.

O zamana dek Beşli'nin hâlâ "Üçlü" olduğu düşünülüyor, Philby "Üçüncü Adam" olduğu kuşkusuyla soruşturmaya alınıyordu.

İngiliz devlet sistemindeki KGB köstebek şebekesinin beş kişiden oluştuğu zaman içinde ortaya çıkacaktı.

Kızıl Ordu'ya Berlin yolunu açan istihbarat

Gerçi John Cairncross'un adı, Burgess'in evinde yapılan aramada, kendisine hitaben yazılmış bir notta geçince durumu değişmişti. Bu onun casusluğuna kanıt oluşturmasa da artık MI6'te çalışamazdı; Hazine'de, geçimini ancak sürdürebilecek bir memurluk bulabildi. İsmi deşifre olduğu için KGB de 1951 itibarıyla Cairncross ile irtibatı koparmıştı, casus olduğu daha yıllarca ortaya çıkmayacaktı.

Cairncross İskoç kökenliydi. Yuri Modin'in deyişiyle "Muhteşem Beşli"nin üst-orta sınıftan varlıklı bir aileden gelmeyen tek üyesiydi, babası kâtip, annesi öğretmendi; 1913 doğumluydu. KGB'ye devşirilmesi de diğerlerinden biraz sonra, 1936'daydı; kod adı "The Carelian" [Karelyalı] olmuştu. Diğerleriyle birlikte Modin'in kontrolüne verilmesi ise 1940'ı bulacaktı.

Cairncross o sene İngiliz politikacı Lord Maurice Hankey'in özel sekreterliğine atandı. Kısa süre sonra da Hankey, İngiliz Bilimsel Danışma Komitesi'nin başına getirildi. Bu komite, biraz önce değindiğimiz gibi, Tube Alloy Projesi denilen ve ABD'dekilerle birleşmek üzere olan İngiltere-Kanada atom çalışmalarına da bakıyordu. Böylece Cairncross, İngiltere ve ABD'nin atom bombası yapma çalışmalarını birleştirmekte olduğunu Moskova'ya duyuran ilk ajan olmuştu. Keza, Anglo-Amerikan projesinin Uranyum-235 izotopu üzerinde yoğunlaştığı istihbaratını KGB'ye ilk söyleyen de oydu.[32]

Komünistliği daha çok anti-faşistlikten kaynaklanan Cairncross'un sağladığı istihbarat, Alman işgalinin püskürtülmeye başladığı Kursk Tank Muhaberesi'nin Sovyetler tarafından kazanılmasında büyük pay sahibi olmuştu. İngilizler Bletchley Park'taki, Hükümet Kod ve Şifre Okulu'nda (GC&CS) Alman Enigma şifrelerini çözmeye başlamışlardı, ancak bunun çok azını müttefikleri Sovyetlerle paylaşıyorlardı. Oysa istihbarat raporları Carincross'un önünden geçiyordu. KGB köstebeği

32. Yuri Modin. s.108-110.

bunların kopyalarını bazen pantolonunun içine tıkıştırarak dışarı kaçırıyor ve "Kreçin" kod adını kullanan vaka subayı Boris Krötenschied'e teslim ediyordu.

Dolayısıyla Cairncross, Nazilerin Kursk'taki Sovyet mevzilerinin yerini öğrendiği, tanklarla kıskaç harekâtı yapacakları gibi yaşamsal bilgileri Moskova'ya iletti. Ayrıca yeni Tiger-III ağır muharebe tankının güçlendirilmiş zırhının teknik özelliklerini de çalarak Sovyetlere verdi. Ruslar buna göre silahlarını geliştirdiler. Nazi Genelkurmayı'nın *Unternehmen Zitadelle* [Kursk Muharebesi] kod adıyla 5 Temmuz 1943'te başlattığı taarruzda her iki ordudan binlerce tank karşı karşıya geldi. Bu arada Amerikan-İngiliz kuvvetlerinin 9 Temmuz'da başlattığı Sicilya Çıkartması, Adolf Hitler'in Doğu ordularına takviye yapmasını engelledi. Ağır kayıplar verse de Kızıl Ordu, Nazi ordusunu 16 Temmuz'da yenilgiye uğrattı; Berlin yolu böylece açılmıştı. Stalin Cairncross'a bu casusluk başarısı için "Kızıl Bayrak" nişanı vermişti. Nişan gizli yollardan Londra'ya taşınmış, vaka subayı Kreçin tarafından Cairncross'a gösterilmiş ve ileride yakasına takabilmesi için Moskova'da korunacağı söylenerek geri götürülmüştü.

Cairncross o nişanı bir daha görmeyecekti. KGB subayı Oleg Gordievski'nin 1985'te İngilizlere ilticasından sonra casusluğu kesin olarak açığa çıktı. Ama yargılanmadı, zaten İngiltere'yi terk etmişti; 1992'de Sovyetlerin dağılmasından sonra döndü, 1995'te öldü. Cairncross, Cambridge Beşlisi diye bilinen casus şebekenin açığa çıkan beşinci üyesi olmuştu.

Dördüncü Adam, Anthony Blunt idi, aralarında en üst tabakadan olan oydu; Kraliçe II. Elizabeth ile anne tarafından akrabalığı vardı. Sanat tarihçisi olan Blunt, Cambridge Üniversitesi'nde Marksizm'le tanışmış ve geldiği sosyal sınıfa rağmen komünist ideolojiyi seçmişti.

Cairncross'u KGB'ye tavsiye eden kişi olarak bilinen Blunt'ı KGB ile tanıştıran ise Guy Burgess olmuştu. Hatta bazı kaynaklara göre Blunt'ın KGB ajanı olmayı kabul etmesinde, kendisi gibi eşcinsel olan Burgess'e körkütük âşık olmasının da payı vardı.

Blunt İkinci Dünya Savaşı'nda iç istihbarat servisi MI5'ta çalışmaya başlamış ve Nazi şifrelerini kırma programında, Bletchley Park'ta çalışmıştı. İngilizlerin Enigma şifrelerini kırarak Nazi askeri haberleşmesini çözmeye başladığını Moskova'ya ilk duyuran o olmuştu.

Blunt'ın Cambridge casus ağının parçası olduğu, yıllardır İngiliz devletinin üst kademelerinde KGB adına casusluk yaptığı Başbakan Margaret Thatcher tarafından 15 Kasım 1979'da Avam Kamarası'nda açıklandığında yer yerinden oynadı. Blunt o sırada Londra Üniversitesi'nde sanat tarihi dersleri veriyor ve Kraliçe Elizabeth'in Resim Bilirkişisi, bir nevi sanat danışmanı olarak Buckingham Sarayı'na girip çıkıyordu. Mezunu olduğu Cambridge Üniversitesi'nin Mütevelli Heyeti üyesiydi. İtirafları karşılığında o da yargılanmadı. Ama Kraliçe tarafından verilmiş Viktorya Şövalyelik Nişanı ve "Sir" unvanı geri alındı, bütün işlerinden atıldı ve 1983 yılında 75 yaşında yapayalnız öldü.

Moskova'da hüsran: Başlamadan bitebilirdi

Philby o sırada Moskova'daydı. Beklediği gibi karşılanmamıştı. Evet, Lenin Nişanı verilmişti, bu onun için büyük onurdu ama KGB'de ona verdikleri bir görev, rütbe filan yoktu. Moskova'nın merkezinde bir lojman vermişler, ayda 500 ruble maaş bağlamışlardı; ona itibar ediyor, konferanslara çağırıyorlardı ama bu tam "emekli ajan" muamelesiydi. "Kendi güvenliği için" yanına verdikleri KGB ajanının aslında onun İngiltere'ye geri kaçma ihtimalini önlemek için olduğunu sonradan anlamıştı. Buna niyeti olmadığının anlaşılıp sisteme kabulü, Yasanevo'daki KGB merkezine ziyaretçi olarak girip çıkmaya başlaması on yıl almıştı.

1981'de Doğu Alman istihbarat şefi Markus Wolf'un davetiyle Doğu Berlin'de HVA ve Stasi ajanlarına verdiği bir konferansta, onu komünizme ve KGB'ye iten asıl unsurun İngiltere'deki katı sınıf ayrımı olduğunu söylemişti; zaten İngilizlerin kendisi gibi aslında yönetici sınıftan birisinin bu sınıf yapısına "ihanetini" kaldıramadığına inanıyordu. Seçtiği bu yol bir anlamda onun kendi toplumundan intikamı olmuştu.

Harold Adrian Russell Philby 1912'de babasının İngiliz sömürge yönetiminde görev yaptığı Hindistan'da doğmuştu.

Babası Harry Saint John Philby de Sri Lanka'da doğmuştu. Bir çay plantasyonu sahibinin oğluydu. Cambridge Üniversitesi'nde Doğu dilleri; Arapça, Farsça, Hintçe ve Urduca okumuştu. Daha 1917 Rus Devrimi öncesinde kendisini "sosyalist" olarak tanımlıyordu

ama majestelerinin bir subayı olarak "üzerinde güneş batmayan" İngiliz İmparatorluğu'nun Rusya'yı "sıcak denizlere indirmeme" mücadelesi sayılan "Büyük Oyun"un bir parçasıydı. Büyük Oyun deyimini ilk kullanan kişi romancı Rudyard Kipling idi. Kipling'in *Kim* romanının kahramanı, "büyük oyun"un ortasında, İngilizler, Ruslar, Hint ve Afganlar arasında kalan "Kim" adında kimsesiz bir çocuktu. Baba Philby bundan etkilendi ve oğluna bir de "Kim" adını koydu; ileride dünya bu süper casusu Kim ismiyle tanıyacaktı. Baba Philby 1915'te Hindistan sömürge yönetimi adına Irak operasyonunu yönetmeye başlayan Percy Cox'un talimatıyla Bağdat'a giderek, ömrünün sonuna dek kalacağı Arap dünyasına adım attı. Yüzbaşı Philby'nin paravan görevi iş ve emlak sahiplerinin tazminat haklarıyla ilgili bir daireyi yönetmekti. Asıl görevi ise Arap aşiretlerini Türklere karşı ayaklandırarak Basra petrol bölgesini kontrol altına almak, böylece Hint Okyanusu'ndaki Kraliyet Donanması'nın yakıt ikmalini Basra Körfezi'nden sağlamaktı.

1917'de Kahire'deki İngiliz askeri istihbarat üssü Arap Dairesi'ne bağlı çalışan casus şefi Gertrude Bell tarafından Arap Yarımadası'na Vahabi hareketinin lideri Abdülaziz İbni Saud'un Türklere başkaldırısına destek olmaya gönderildi. (Burada manevi bir değişim geçirmeye başlayacak, Müslüman olup Abdullah adını alacaktı.) İlerleyen yıllarda Kral Abdülaziz'in başdanışmanı olacak, ARAMCO'nun kuruluşuyla Arap Petrollerinin Amerikan-İngiliz şirketlerinin kontrolüne girmesinde rol oynayacak, ama siyaseten Adolf Hitler'e hayranlık duyabilecek kadar katı bir Yahudi düşmanlığına savrulacaktı.

St. John Philby, İngiliz yerleşik düzenindeki itibarını kullanarak, kendisi gibi Cambridge Üniversitesi'ni bitiren oğlu Kim'in 1937'de *The London Times* gazetesinde iş bulması için aracı oldu. Gazete Kim Philby'yi İspanya İç Savaşı'nı General Fransisco Franco'nun cephesinden izlemek için Sevilla'ya gönderdi. Franco, Cumhuriyetçilere karşı Hitler'in Nazi Almanyası ve Mussolini'nin Faşist İtalyası ile işbirliği içindeydi.

Philby anılarında bir gün Franco karargâhından seyahat izni almadan Cordoba'ya gidişine yer verecekti. Ertesi sabah otel odası Franco askerlerince basılıp sorguya alınmıştı. Sorgu sırasında bir punduna getirip pantolon cebindeki kâğıt parçasını sorguculara fark ettirmeden ağzına atıp yutmayı başarmıştı. "Yakalansaydım, İngiliz pa-

saportu bile beni idam mangasından kurtaramazdı" diye yazacaktı. Çünkü o kâğıt parçasında Cordoba'da buluşacağı Cumhuriyetçi saflardaki Sovyet istihbarat ajanlarından biriyle şifreli buluşma talimatları yazılıydı. Gerçekten de hemen orada kurşuna dizilmesi için yeterli sebepti bu.[33]

Çünkü henüz *Times* gazetesinin de, babasının da haberi yoktu ama Philby 1934'ten itibaren Sovyet gizli servisi NKVD ajanı olarak devşirilmiş, "Stanley" kod ismini almıştı. Moskova'ya Franco saflarından, değerli istihbarat bilgileri geçiyordu. Savaşı Franco kazandı ve 1939'da diktatörlüğünü kurdu. Yazdığı Franco yanlısı haber ve yorumlarla o kadar göze girmişti ki, bizzat Franco tarafından "Kızıl Haç" nişanıyla ödüllendirildi.

Bu ödülün de sayesinde Baba Philby oğlunu, Türklere karşı Filistin cephesinden tanıdığı ve artık İngiliz gizli servisi MI6'in Karşı-Casusluk Dairesi başkanı olan Albay Valentine Vivian'a tavsiye etti.

Böylece Cambridge Üniversitesi Sosyalist Topluluğu'nda tanıştığı, komünist ideallerle gittiği Viyana'da evlendiği Litzi Kohlman'ın takdim edişiyle NKVD Londra *Rezidentura*sından Avusturyalı Rus ajanı Arnold Deutsch tarafından Sovyet gizli servisine alınan Kim Philby, İngiliz gizli servisinin, işi Sovyetlerle uğraşmak olan karşı casusluk masasına 1940'ta "torpille", doğru düzgün soruşturulmadan girmiş oldu.

Philby de, Cambridge Beşlisi de ilk tehlikeyi savaş biter bitmez, 1945'te atlattılar. Atlatamasaydılar, hepsinin casusluk macerası orada bitebilirdi. Buraya kadar okuduğunuz her şey yaşanmamış olabilirdi. Dolayısıyla Türkiye'nin tarihi de başka türlü yazılmış olabilirdi.

Zaten o tehlike de Türkiye'de, İstanbul'da ortaya çıkmıştı. 4 Eylül 1945 günü Sovyetler Birliği Başkonsolosluğu Birinci Kâtibi Konstantin Volkov, İngiltere Başkonsolosluğu'nun Konsolos Yardımcısı Chantry Page'e giderek iltica talebinde bulunmuştu. Birinci Kâtiplik paravan görevdi; NKVD'nin kıdemli ajanlarından biri olduğunu söyleyen Volkov, İngilizlere vereceği önemli istihbarat karşılığında kendisi ve eşi için İngiliz vatandaşlığı ve 50.000 sterlin talep ediyordu; bugünün parasıyla 1 milyon sterline (2018 ortası kuruyla 8 milyon liraya) eşdeğer bir miktardı bu.

33. Kim Philby. s.19-21.

Volkov, boş konuşmadığını göstermek için, eğer anlaşırlarsa aktaracağı bilgilere dair ipuçları da vermişti. İddiasına göre Sovyet istihbaratının İngiliz devletinin önemli mevkilerinde çalışan üç önemli ajanı vardı. Bunlardan ikisi Dışişleri Bakanlığı'nda, üçüncüsü ise MI6'in Karşı Casusluk Bölümü'nde yönetici konumdaydı. Bu üç ajan sayesinde Moskova'nın sadece İngiltere değil, ABD'nin gizli projelerinden da anında haberi olduğunu öne sürüyordu. Volkov ayrıca, o sırada Türkiye'de görev yapan bütün Sovyet ajan ve muhbirlerinin listesini vermeyi de vaat ediyordu.[34] Başkonsolosluk durumu hemen Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Maurice Peterson'a iletti. Ne var ki Peterson casusiye işlerden hoşlanmayan eski usul diplomatlardandı. Konuyu İstanbul'da pasaport vize görevlisi sahte kimliğiyle çalışan SIS istasyon şefine devretti, o da ifade tutanağını bir diplomatik kargo çantasına koyarak kurye ile Londra'ya gönderdi.

Bütün bu bürokratik işlemlerle günler geçti. Diplomatik çantadaki dosya, yani Volkov'un ifadesi nihayet 19 Eylül sabahı Londra'daki MI6 karargâhındaki karşı-casusluk bölümünde Sovyet masasına bakan en yetkili kişiye, yani Kim Philby'ye teslim edildi.

Philby, Volkov'un ifadesini okumaya başladığında dondu kaldı. Daha sonra anılarında "Dışişleri'nde iki Sovyet ajanı, bir de karşı-casusluk şefi diyordu Volkov" diye yazacaktı; "düşüncelerimi toparlayabilmek için uzun süre kâğıtlara bakakaldım. Volkov'un yaklaşımının bir kışkırtma olabileceğini dikkate alıp acele etmemem gerektiği varsayımını zihnimden silip attım. Böyle bir şey kısa vadede hiçbir işe yaramayacak, uzun vadede ise er ya da geç benim kimliğimi açığa çıkaracaktı."[35] Volkov'un sözünü ettiği karşı-casusluk şefi Philby'nin ta kendisiydi. Dışişleri'ndeki iki ajan diye bahsettiği kişilerse muhtemelen Donald Maclean ve Guy Burgess idi. Şimdi, Nazilere karşı galip gelip kapitalizme karşı savaşa başlayacakken, yani daha işin başındayken açığa çıkıp yakalanamazlardı. Bir şeyler yapması, hemen harekete geçmesi lazımdı.

Ertesi gün ilk iş olarak Londra KGB istasyonundaki irtibatı Boris Krötenschield'e durumu bildirdi. O da hemen bilgileri Moskova'da Lubyanka'daki KGB Merkez Karargâhı'nda Dış İstihbaratın İngilte-

34. Yuri Modin. s.124.

35. Kim Philby. s.114.

re masasına bakan Yuri Modin'e aktardı. Moskova böylece alarma geçti.

Ertesi sabah, 21 Eylül'de Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'nin konsolosluk bölümüne iki kişi diplomatik vize başvurusu yaptı. Kurye oldukları bildiriminde bulundular; İstanbul'a diplomatik kargo götürecek, oradan da diplomatik kargo getireceklerdi. Diplomatik kurye kimliği taşıyan bu kişiler aslında KGB'nin iki acımasız tetikçisiydi ve özel bir görevle yola çıkıyorlardı.[36]

MI6'in başı Stewart Menzies, Volkov'u sorguya çekip iltica işlemini tamamlama işini Philby'ye verdi. Londra'dan 22 Eylül'de yola çıkan Philby, Akdeniz üzerindeki fırtınalarla geciken bir yolculuktan sonra 24 Eylül Cuma günü İstanbul'a ulaştı. İstanbul'daysa hava güzeldi ve Büyükelçi hafta sonu tatili için tekneyle Adalara açılmıştı. Bütün bunlar aslında Philby'nin zaman kazanma taktiği lehine işleyen gelişmelerdi.

Nihayet 26 Eylül Pazartesi günü Volkov ile temas kurma günü gelmişti. Onun ilk temas kurduğu diplomat olan Page Sovyet Başkonsolosluğu'nu telefonla arayacak, Volkov ile görüşüp randevu ayarlayacak ve onu İngiltere Başkonsolosluğu'na alıp süreci başlatacaklardı. Ancak Page telefonu çevirdiğinde karşısına çıkan kişi önce orada öyle birisinin çalışmadığını söyledi. Bir daha aradılar, bu defa "Ben Volkov" diye çıkan kişinin o olmadığını sesinden anlayan Page telefonu kapattı. İş giderek tuhaflaşıyordu. Philby'nin ısrarı üzerine yapılan üçüncü aramaya çıkan kişi kısaca "Volkov Moskova'da" dedi ve konuşmayı bitirdi.

Volkov ve eşi o sırada gerçekten Moskova'daydı.

Philby'nin İstanbul'a indiği 24 Eylül günü, Moskova'dan diplomatik kurye olarak gelmiş iki tetikçi tarafından ağır ilaçlarla uyuşturularak özel hazırlanmış sandıklara tıkılmış, gümrüğe "diplomatik paket" olarak bildirilerek uçakla Moskova'ya kaçırılmışlardı. Philby'nin 20 Eylül'de haber uçurması üzerine Moskova merkez bu değerli ajanlarının açığa çıkmaması için süratle harekete geçmiş, Volkov'un konuşmasını önlemişti. Yıllar sonra, Sovyetlerin dağılmasının ardından ortaya çıkan KGB belgeleri arasında Volkov'un vata-

36. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. s.138-139.

na ihanetten suçlu bulunup kurşuna dizilmeden önceki sorgu tutanakları da vardı. Buna göre Volkov, eğer İngilizlerle konuşup anlaşabilseydi, Philby, Burgess ve Maclean dışında, Türkiye'de o sırada görev yapan tam 341 Sovyet ajan ve muhbirinin isimlerini de Londra'ya vermiş olacaktı.

Acaba o 341 Sovyet ajanı ve muhbiri arasında kimler vardı? Türk vatandaşları var mıydı? Devlet görevlileri var mıydı? Hangi şehirlerde yaşıyorlardı? Bunları hâlâ bilmiyoruz.

Ama bildiğimiz, Volkov'un ifade vermeden kaçırılıp ortadan kaldırılmasıyla Philby ve arkadaşlarının da kıl payıyla kurtulmuş olduklarıdır.

Bu sayede kariyerini mahvolmaktan kurtaran ve Volkov'un iltica edip konuşması durumunda kendisiyle birlikte bir ülkenin kaderinin de farklı yazılacağı biri vardı.

1944 yılında o zamanki adıyla Leningrad'daki (şimdi St. Petersburg) Devlet Güvenlik Bakanlığı Akademisi'nden NKVD teğmeni rütbesiyle mezun olan 1923 Nahçıvan doğumlu Haydar Aliyev, ilk yurtdışı görevi için Türkiye'deydi. Volkov iltica edip konuşsaydı, sadece Philby ve Cambridge Beşlisi değil, örneğin Haydar Aliyev de yanacak, muhtemelen deşifre olup sınır dışı edilecek, KGB'de Tümgeneral, ardından Komünist Parti'de Politbüro üyeliğine yükselemeyecek, Sovyetlerin dağılışından sonra da Azerbaycan'ın başına geçemeyecekti.

İngiliz KGB köstebeği Philby'nin can havliyle müdahalesi, genç KGB subayı Haydar Aliyev'i de kurtarmıştı.

Şimdi Haydar Aliyev'e geliyoruz...

6

Soğuk Savaş'ın üç Türk casus şefi

Haydar Aliyev – KGB

Kadehler Azerbaycan için kalkarken

Ankara. Kavaklıdere, Bestekâr Sokak'ta 1940'lardan kalma üç katlı binanın bodrum katında yaklaşık 30 kişi birkaç saat önce aldıkları çağrı üzerine toplanmışlardı.

Mutfaktan büyük bir şişe şampanya, birkaç kadeh ve cam bardaklar getirildi. Alkışlar içinde patlatılan şampanyadan ilk kadeh yetmiş yaşlarını sürmekte olan, kısa boylu, uzunca bembeyaz saçlı, yelekli takım elbisesiyle gayet şık bir adama sunuldu, liderleri oydu. Herkese servis yapıldıktan sonra, beyaz saçlı adam yerinden doğruldu. Odadaki diğerleri saygılı bir sessizlikle onun söyleyeceklerini bekliyordu.

Dr. Muhammed Kengerli ya da tanınan adıyla Mehmet Kengerli, heyecanını gizlemeye gerek duymadan, tane tane sözcüklerle kısa konuşmasına başladı: "Yıllarca beklediğimiz gün geldi." Kadehler Azerbaycan için kalktı. Tarih 30 Ağustos 1991 idi. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti parlamentosu, o sabah Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden tam bağımsızlığını değilse de egemenlik kararını ilan etmişti. Duvarları 19 ve 20. yüzyılın Azeri aydın ve siyasetçilerinin portreleriyle süslü Azerbaycan Kültür Derneği tarihi bir an yaşıyordu.

Aynı gün Azerbaycan'ın (ve dolayısıyla Türkiye'nin) komşuları Ermenistan ve Gürcistan'ın yanı sıra, Baltık Cumhuriyetleri Estonya, Letonya ve Litvanya parlamentoları da benzeri kararlar almıştı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının üzerinden bir sene geçmeden Sovyetler dağıl-

maya başlanmıştı. Mihail Gorbaçov 1985'te Sovyetlerin başına geçtiğinden bu yana ülkenin ekonomik ve siyasi gerilemesi durdurulamaz hale gelmişti; Gorbaçov'a düşen bu dönüşümün olabildiğince kansız olmasını sağlamaktı. Buna direnen gizli servis KGB ve Kızıl Ordu'nun özel harekât birlikleri 19 Ağustos 1991'de Olağanüstü Hal Devlet Komitesi adıyla Gorbaçov'u devirmek için ayaklanacaktı. Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerin en büyüğü olan Rusya Federasyonu'nun Başkanı Boris Yeltsin'in, o meşhur atağıyla, Meclis binası önündeki tanka tırmanıp halkı direnmeye çağırmasıyla ayaklanma 22 Ağustos'ta bastırılacaktı. O rüzgârla Azerbaycan Meclisi 18 Ekim 1991'de Azerbaycan Respublikasının, yani cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan edecek, zaten 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği resmen dağılmış sayılacaktı.

Ama Bestekâr Sokak'taki toplantı yapıldığı sırada bütün bunların olmasına daha bir yıldan fazla süre vardı. Kengerli o nedenle kadehini hâlâ "Azat Azerbaycan" için kaldırıyordu.

Muhammed Kengerli'nin resmi sıfatı, Türkiye Anıtlar Derneği Genel Başkanı idi. İlk tanışmamızda uzattığı kartvizitinde ise "Resmi Arabulucu (Ülke Düzeyinde)" yazıyordu; daha önce hiç böyle bir iş tanımı görmemiştim.

Kengerli'yle 1990 Ocak ayında tanışmıştık. Azerbaycan fena karışmıştı. 1987'de Ermenistan'ın, Kafan bölgesindeki Azerilere saldırmasıyla başlayan sürtüşmeler, 1988'de Yukarı Karabağ bölgesinde Azerilere baskıyı artırmasıyla tırmanmıştı. Azerbaycan'da protestolar baş göstermişti; gösterilerde Halk Cephesi muhalefeti öne çıkıyordu. Aralığın son günlerinde İran sınırındaki çitleri aşan bir grup Halk Cephesi taraftarı[1] "birleşmek" talebiyle Celilabad ve ardından Lenkeran'da yönetimi ele almıştı. 9 Ocak'ta Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin o yılın bütçesine Yukarı Karabağ'ı da dahil ettiğini açıklaması üzerine Halk Cephesi 12 Ocak'ta halkı Sovyet yönetimine ve Ermenilere karşı ayaklanmaya çağırmıştı. 13 Ocak'ta Bakü'deki Ermeni mahallelerini basan çeteler, —Halk Cephesi "biz yapmadık" diyordu ama— 90 Ermeni'yi öldürmüştü. Bakü hükümeti kontrolü kaybetmişti. Artan askeri müdahale söylentile-

1. Azeri Türkleri, Farslardan sonra İran'daki en büyük ikinci etnik grubu oluşturuyor. Bu da –resmi tahminlere göre– Azerbaycan'ın 10 milyon olan nüfusuna yakın (gayrı resmi tahminler 30 milyona kadar çıkıyor) Azeri Türk'ünün İran'da yaşadığını gösteriyor; İran'da (tıpkı Kürdistan gibi) Azerbaycan eyaleti de bulunuyor.

ri üzerine Halk Cephesi Bakü'nün giriş çıkışlarına, ayrıca kitlesel gösterilerin yapıldığı "Azatlık Meydanı" etrafına kamyon ve otobüslerle barikatlar kurmaya başlamıştı. 19 Ocak'ta Gorbaçov, Savunma Bakanı Dimitri Yazov'un önerisiyle Azerbaycan'da Olağanüstü Hal ilan etmiş ve askeri birlikler şehre girmişti. İki günde 130'dan fazla kişinin öldürülmesi ve yüzlerce yaralıyla ayaklanma bastırılmıştı. Azerbaycan halkı bu hadiseyi Kara Yanvar [Kara Ocak] olarak anacaktı.

Savunma Bakanı Yazov, birkaç ay sonra Gorbaçov'u devirmek için darbeye kalkışan komitenin içinde yer aldığı için yargılanacak, kendisine yöneltilen suçlamalar arasında "Kara Ocak"ın kışkırtılması da olacaktı. Gorbaçov, yıllar sonra, 1989'da, Azerbaycan'da Olağanüstü Hal ilanını "Siyasi hayatımın en büyük hatası" diye tanımlayarak Azerbaycan halkından resmen özür dileyecekti.

İşte o günlerde BBC World Service, muhabir olarak çalıştığım BBC Ankara Bürosu'ndan önemli bir talepte bulunmuştu. BBC'nin Moskova'daki muhabirleri ne şehirden ayrılabiliyor ne de resmi kaynaklar dışında bilgi alabiliyorlardı. Acaba Bakü ile temas kurup, gayrı resmi kaynaklardan da bilgi almak imkânımız olabilir miydi? Güvenlik kaynaklarıma sorup soruşturduktan sonra Kengerli'nin adına ulaşmıştım. O sayede Bakü'den, —günlerce uğraşılıp düşürülebilen hatlarla— telefon mülakatları yapma imkânı bulmuştuk; aralarında Halk Cephesi'nin lideri, Ebulfez Elçibey adlı bir tarih araştırmacısı da vardı. Kengerli'nin ismi Azerbaycan muhalif çevrelerinde pek çok kapıyı açan bir anahtar gibiydi.

Beni Bestekâr Sokak'taki toplantıya, bu sürecin Ankara'daki gazeteci tanığı olarak davet eden de o olmuştu zaten.

Anıtlar Derneği Genel Başkanlığı Mehmet Kengerli için daha çok Türk resmi makamlarıyla görüşme meşruiyeti sağlayan yasal bir zemin işlevi görüyordu. Gerçi uzun yıllar Sağlık Bakanlığı'nda çalışmış, işçi sağlığı ve güvenliği alanında Türkiye'de yeniliklere imza atmış bir tıp doktoruydu da aynı zamanda. Ama asıl faaliyeti Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ve milliyetçi muhalefetin –Halk Cephesi dahil— şemsiye örgütü olan Azerbaycan Milli Merkezi'nin yönetimi devralmasıydı; Kengerli bu örgütün üst yöneticilerindendi ve Türkiye temsilcisiydi. "Sürgündeki Azeri hükümetinin başbakanı olduğu" yolundaki iddiaları, "Hayır" diye yanıtlıyordu, "ben sıradan bir ne-

ferim." Kengerli aynı zamanda, yeraltı faaliyeti yürüten Azerbaycan Müsavat Partisi'nin Merkez Komitesi üyesiydi.

Müsavat Partisi, 1911'de Mehmet Emin Resulzade liderliğinde Bakü'de kurulmuştu. Aynı yıl Çarlık polisi baskısından İstanbul'a kaçan Resulzade burada İttihat ve Terakki çevreleriyle tanıştı. Türkçülük çizgisini benimsedi, *Türk Yurdu* dergisinin yazarları arasında yer aldı. Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa'nın 1918'de İngilizleri yenilgiye uğratarak Bakü'ye girmesinin ardından Gence'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni (ADC) kurdu. Azerbaycan adı, bu cumhuriyetle birlikte bir bölge adı olmaktan çıkıp ilk defa bir ülke adı olarak anıldı. (ADC, Türkiye Cumhuriyeti'nden de önce, ilk laik Müslüman ülke ve Türkçe yazıda Latin alfabesini benimseyen ilk yönetim olmuştu.) ADC 1920'de Kızıl Ordu tarafından (Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleriyle birlikte) dağıtıldı. Resulzade tutuklandı. Ama 1905 Devrimi'nde Bakü'de o zaman genç bir komünist olarak Çarlık polisince aranan Joseph Stalin'i saklayarak hayatını kurtarmış olduğu hatırlandığı için serbest bırakıldı. Türkiye'ye geldi. Moskova'nın baskısı üzerine 1931'de Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı, Almanya ve Romanya'da sürgün hayatı yaşadı. Bu süre boyunca hep "Birleşik Azerbaycan", yani İran Azerbaycan'ını da içeren bir devlet hedefi peşinde Naziler dahil önüne kim çıktıysa işbirliği yaparak çalıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden Türkiye'ye döndü. 1955'te Ankara'da 71 yaşında öldü; kabri Cebeci Asri Mezarlığı'ndadır.

Difai Fırkası ve Ağaoğlu Ahmet ve Beriya

Aslında Azeri Türkleri daha Rusya'daki 1905 meşruti devrimi (İran'da 1906, Türkiye'de 1908 gibi) sonrasında yeraltı örgütlenmelerine girişmişlerdi. Hem Ermeni Taşnaksutyun Partisi hem Çarlık Rusya'sıyla mücadelede şekillenen Azerbaycan milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden birisi de 1869 Şuşa doğumlu Ahmet Bey Ağayev, ya da onu sonradan tanıyacağımız ismiyle Ahmet Ağaoğlu idi.

Paris'te hukuk, tarih ve sosyoloji eğitimi görmüş Ağaoğlu, 1905 Devrimi'yle kurulan Duma meclisine Kafkas Müslümanlarını temsilen milletvekili seçilmişti. Çatışmaların artması üzerine 1906'da Gence'de Nasip Bey Yusufbeyli ile birlikte *Qafqaz Ümummüsalman Müdafia Komitasi* [Kafkas Müslümanları Savunma Komite-

si] ya da tanınan adıyla "Difai Partiyası"nı kurdu. Difai'nin gençlik örgütünün ve daha sonra, 1918'de kurulacak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin istihbarat örgütünün başı Nağı Bey Şeyhzamanlı, 1964'te İstanbul'da "Naki Keykurun" takma ismiyle yayımladığı anılarında, Difai Fırkası'nın ilk eylemlerini şöyle anlatacaktı:

> Difai Fırkası'nın ilk kurbanı Gence Vali Muavini Kiresçinski olmuştu. Katlın ertesi günün gecesi Difai Fırkası'nın mührüyle duvarlara beyannameler yapıştır[ıl]mıştı. Bir hafta sonra Difai Fırkası Bilal isminde bir Karabağlıyı General Kalascapof'u öldürmek için Tiflis'e gönderiyor. O Kalascapof ki Karabağ'da tümen komutanı olarak, Ermeni askerlere sivil elbise giydirerek beylik tüfekleri ile Türkleri katlettirmişti. Bilal iki gün sonra Ermeni dostu Rus generali sokakta öldürmüştü.[2]

Nağı Bey Şeyhzamanlı'nın kurduğu istihbarat örgütündeki ajanlarından birisi de Gürcü komünist Lavrenti Beriya idi. Beriya sonraki yıllarda Sovyet lider Joseph Stalin'in sağ kolu haline geldi, bütün gizli servisler ona bağlıydı. Ancak Stalin'in ölümünden kısa süre sonra Beriya vatana ihanetten tutuklandı, aynı yıl idama mahkûm oldu, mahkûm edildiği 23 Aralık günü tek kurşunla ensesinden vurularak idam edildi.

O da 1956'da idam edilen, Beriya'nın sadık adamlarından Azerbaycan Komünist Partisi şefi Mir Cafer Bağırov'a yöneltilen suçlamalardan birisi de Beriya'nın Müsavat Partisi içindeki Sovyet ajanı değil de, Müsavat'ın Bolşevik Partisi içindeki ajanı olduğuna dair kanıtları yok ettiği olmuştu.[3]

Şeyhzamanlı, 1920'de Kızıl Ordu'nun ADC'yi dağıtmasından sonra Türkiye'ye geldi. Bir ara ABD'ye yerleşip orada, 1957'de *Azerbaijan Society of America*'yı [Amerikan Azerbaycan Derneği] kurduysa da Türkiye'ye döndü. 1967'de İstanbul'da vefat etti, Feriköy Mezarlığı'na defnedildi.

2. Naki Keykurun. *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Hatıraları.* İstanbul: İstanbul Ekspres Matbaası, 1964. s.14-15.

3. Thomas Goltz. *Azerbaijan Diary–A Rouge Reporter's Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic.* New York: Routledge, 1998. s.17-18.

Ahmet Ağaoğlu daha 1909'da, Difai Fırkası'ndaki rolü açığa çıkınca İstanbul'a kaçmıştı. Ziya Gökalp ile birlikte Türkçülük çalışmalarına katılmış, 1911'de Türk Ocakları'nın kurucuları ve *Türk Yurdu* dergisinin yayıncıları arasında yer almıştı. 1914'te Meclis üyesi, 1915'te İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkez üyesi seçildi. 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında yeniden Bakü'ye gitti, ancak dönüşünde İngiliz İşgal Yönetimi tarafından Ermeni katliamları suçlaması altında tutuklanarak Malta'ya gönderilecekti. 1921'de serbest bırakılınca Anadolu'ya geçti ve Milli Mücadele'ye katıldı. Aynı yıl Mustafa Kemal Paşa tarafından "Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü" tayin edildi. Aynı zamanda *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin editörü ve başyazarıydı. Atatürk'ün ısrarıyla Serbest Fırka'da yer aldı, ancak partinin dağıtılmasıyla tasfiye oldu. 1939'da İstanbul'da vefat etti; Feriköy Mezarlığı'nda defnedildi.

Aslında Soğuk Savaş nedeniyle yarım asırlık bir ara verilmiş olsa da Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin geçmişte, bugün olduğundan daha sıkı siyasi ve entelektüel ilişki içinde olduğu görülüyordu.

Türkçülük adına SS komandosu

1914 Yukarı Karabağ doğumlu Mehmet Kengerli, Müsavat'ın yeraltı gençlik örgütü "Genç Azer"e katıldığında henüz 14 yaşındaydı. Tıp eğitiminin ardından, 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askeri doktor olarak, yüzbaşı rütbesiyle silah altına alındı. 1942'de Kırım cephesinde yaralandı ve Almanlara esir düştü. Tedavi sonrası Berlin'de (Nazi Partisi gözetimi altında bulunan) Azerbaycan Milli Merkezi'ni yöneten Mehmet Emin Resulzade ve Azerbaycan Milli İstiklal Komitesi üyeleriyle tanıştı. Onların kanalıyla, diğer binlerce Orta Asya ve Kafkas Türkü ile birlikte Nazilerin Sovyet cephe gerisinde istihbarat ve özel harekât amacıyla kurduğu SS-*Sonderkommando* birliğine katıldı. 1943'te *Sonderkommando* 201 numaralı tim üyesi olarak Kırım ve Kafkaslarda özel "keşif", yani istihbarat operasyonlarına gönderildi. Nazilerin savaşı kaybetmeye başladığı 1944 Şubat ayında Romanya'nın Köstence şehrindeki askeri hastaneye Alman ordusunu temsilen atandı. Bu sırada Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in konuğu olarak büyükelçilikte kalan Meh-

met Emin Resulzade'yi ziyarete gidiyordu; Tanrıöver ve Resulzade, Türk Ocakları ve onun yayın organı *Türk Yurdu* dergisinden, İstanbul günlerinden tanışıyordu. Savaş bitmek üzereyken, 1944 Mayıs ayında Avusturya'da Amerikan askerlerine esir düştü. Üç ay sonra denetimli olarak serbest bırakıldı ve Münih'e gitti. 1950'de Kengerli'yi Münih'te düzenlenen Anti-Sovyet Milletler Konferansı'nda Azerbaycan milliyetçi hareketini temsilen görüyoruz. ABD istihbaratı Kengerli ile temas kurduysa da, örneğin Özbek Türk'ü Ruzi Nazar gibi CIA kadrosuna almak istemedi; Kengerli Moskova'nın Nazi işbirlikçisi Sovyet vatandaşları listesindeydi ve Amerikalılardan iadesi isteniyordu.[4]

▸ Mehmet Kengerli, 1992'de Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçiliği açılışında konuşurken, dinleyenler arasında (soldan, sırayla) Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey ve Başbakan Süleyman Demirel de vardı.

1952'de Türkiye'ye yerleşen Kengerli, bir yandan Azerbaycan'ın Sovyetlerden bağımsızlığı için yeraltı çalışması yaparken, diğer yandan Türk vatandaşı olarak Sağlık ve Çalışma bakanlıklarında aktif görev aldı. Kızılay'da üst düzey yönetici oldu, Kan Merkezi'ni düzene koydu. 1963'te Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere saldırdığı "Kanlı Noel" olaylarında adaya giden ortak Kızılay-Kızılhaç ekibindeydi. 1965'te Hindistan-Pakistan arasında Keşmir sorunu nedeniyle çıkan savaşta Pakistan'a giden sağlık ekibinin başında yer aldı. Yıllar sonra Almanya'ya, bu defa Türkiye'nin Bonn Büyükelçiliği Çalışma ve

4. Türkiye Anıtlar Derneği internet sayfası. 6 Ocak 2011. http://www.anitlar.org.tr/yeni/dr-muhammed-kengerli.html

Sosyal Güvenlik Müşaviri olarak gitti, 1979'da buradaki görevi sonrası emekli oldu.[5]

1993'te bombalı bir suikast ile öldürülen gazeteci Uğur Mumcu, Kengerli'nin, büyükelçilikteki görevi sırasında, MHP'nin o dönem "Almanya Müfettişi" ve Milli İstihbarat Teşkilatı mensubu Enver Altaylı üzerinden, MHP ile Alman Sendikalar Birliği (DGB) arasındaki irtibatı sağladığını öne sürdü.[6]

Azerbaycan Milli Merkezi, yıllarca yeraltı çalışması yürüttükten sonra Yukarı Karabağ'daki Ermeni saldırılarının arttığı 1988 yılında, o zaman Sakarya Caddesi'nde bulunan Azerbaycan Kültür Derneği'nde düzenlenen basın toplantısıyla "legale çıkmış", açıktan faaliyet yürütmeye başlamıştı. İki yıl sonra, belki Azerbaycan milliyetçi hareketinin başarısıyla değil, ama Sovyetlerin kendi ağırlığını artık taşıyamaz hale gelip çökmesi sonucu Azerbaycan bağımsızlığa adım atıyor, Kengerli, dernek yöneticileri Cemil Ünal, Ahmet Karaca ve kimi Müsavat, kimi Halk Cephesi üyesi diğer dava arkadaşları ile bunu şampanya patlatarak kutluyordu.

Bağımsızlığını alan Azerbaycan'ın yeni devlet başkanı Ebulfez Elçibey 26 Haziran 1992'de Ankara Büyükelçiliği'nin açılışı için Ankara'ya gelmişti. Elçilik açılışında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan Başbakan Süleyman Demirel'e, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'e dek bütün devlet protokolü hazırdı. Onların önünde konuşma sırası verilen kişi ise Kengerli olmuştu.

Aliyev'i hafife almanın maliyeti

Kengerli 2006 yılında, Marmaris'te vefat ettiği sıradaysa artık Elçibey yaşamıyordu. Azerbaycan'ın başında ne Halk Cephesi'nden ne de Müsavat Partisi'nden bir lider vardı.

Azerbaycan'ın başında üç yıldan beri İlham Aliyev vardı; Kengerli'nin devirmek uğruna Nazi ordusuna dahi yazıldığı, Rus komünizminin Azerbaycan'daki en önemli temsilcisi, Sovyet gizli servisi

5. Azerbaycan Kültür Derneği internet sayfası.Temmuz-Ağustos 2006. http://www.azerbaycankulder.org/Icerik/pdf/temmuz2006.pdf

6. Uğur Mumcu. "MHP." *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Ansiklopedisi.* Cilt 7. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988. s.2357.

KGB'de tuğgeneral rütbesine dek yükselmiş bir casus şefi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi üst yönetimine girebilen tek Türk, yıllarca mücadele ettikleri Haydar Aliyev'in oğlu İlham Aliyev.

Sovyetler dağılmadan önce Sovyet Azerbaycan'ı 20 yıl boyunca yönetmiş olan Haydar Aliyev, birkaç yıl kesintiden sonra 10 yıl daha, bu defa bağımsız Azerbaycan'ı tek elden yönetmiş, yerine de oğlunu hazırlamıştı.

Üstelik Aliyev'i Moskova'da Politbüro üyeliğinden memleketi Nahçıvan özerk bölgesi Meclis Başkanlığına sığınmış haldeyken destekleyen de Türkiye, özellikle –önce Başbakan, sonra Cumhurbaşkanı sıfatıyla– Demirel olmuştu. Hatta Demirel, Elçibey ve Kengerli ile birlikte o büyükelçilik açılışının yapıldığı günlerde dahi Nahçıvan'daki Aliyev'e destek vermeye devam ediyordu; bu işle görevli hükümet üyesi Devlet Bakanı Cavit Çağlar idi.

1992'de geçiş dönemi Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov'u, Ermenilerin 26-27 Şubat Hocalı Katliamı, ardından Şuşa ve Laçın'ın kaybından sorumlu tutarak deviren Elçibey'e karşı isyancı Albay Suret Hüseyinov'un ayaklanmasına ses çıkarmayan da Ankara olmuştu. Elçibey, Aliyev'i Nahçıvan'dan çağırıp iktidarı kendi elleriyle yıllardır ona karşı mücadele verdiği komünist lidere teslim etmişti.

Dahası, 1995'te Azerbaycan'daki darbe girişimi konusunda Aliyev'i uyarıp iktidarda kalmasını sağlayan da Demirel olmuştu.

İçişleri Bakan Yardımcısı ve özel harekât birlikleri OMON'un komutanı Albay Ruşen Cevadov Aliyev'i devirmeye çalışıyordu. İddialara göre, Türkiye'den MİT bağlantılı bir ekip de onlarla işbirliği içindeydi.

Demirel olayı MİT'in başına geçirdiği Büyükelçi Sönmez Köksal'dan 10 Kasım 1995'te Kopenhag'da bir Birleşmiş Milletler toplantısı sırasında duymuş, ayrıntılarını öğrendikçe başından aşağı kaynar sular dökülmüştü. İşin içinde iş vardı.

Öncelikle MİT'in başına istihbaratçıların hep şikâyet ettiği gibi bir asker atanmıştı Demirel ama bu defa da kendi içlerinden birisini değil, Dışişleri'nden bir ismi getirmişti; "kurumda" rahatsızlık vardı. Bazı MİT'çiler, kendi siyasi bağlantılarına göre karargâhtan habersiz iş çevirmeye başlamışlardı.

Bunlardan birisi de Bakü'de Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Temsilcisi olan MİT bağlantılı Ferman Demirkol idi. Demirkol,

yıllar sonra 16 Mart'ta Bakü'de buluştukları MHP Kayseri Milletvekili Mustafa Dağcı ile bir tür destek anlaşması yaptıklarını ifşa edecekti; darbe başarılı olursa, MHP Demirkol'u tanıyacak, olmazsa tanımayacaktı. Demirkol bu teklifi, MHP'nin darbe başarılı olursa sahip çıkma fırsatçılığı olarak tanımlıyordu.[7]

"Buraya mikrofon koydurmadım, şimdi konuş"

Aliyev'in, 24 Haziran 1993'te Elçibey'in davete mecbur kalması üzerine Bakü'ye geldiği güne dair, bugüne dek pek kimsenin bilmediği müthiş bir öykü var. Öyküyü aktaran, yıllarca zor koşullarda Bakü'de gazetecilik yapan, NTV'nin Bakü bürosunu Nuri Çolakoğlu'nun orkestra şefliğinde birlikte kurduğumuz İrfan Sapmaz.

Elçibey, Aliyev'i "Prezidentlik Aparatı" denilen devlet başkanlığı binasının kapısında karşılar. İçeri girerler. Aliyev, binaya Elçibey'den çok daha aşinadır.

"Bilirsen?" der; "bu binayı men inşa ettirdim. Gel seni içeride bir gezdirim."

Elçibey teklife şaşırır ama artık zaten ipler Aliyev'in elindedir. Elçibey devir teslim için bir an önce makama girmek isterken, Aliyev onu katlarda dolaştırmakta, odalar hakkında bilgi vermekte, pek de konuşturmamaktadır.

Nihayet bir odaya geldiklerinde Aliyev'in tavrı değişir. Diğerlerini odadan çıkarır, Elçibey'e döner:

"Buraya mikrofon goydurmamışam" der; "temizdir. Kimse gulag asmaz (duymaz). İndi danış [konuş]."

Aliyev diğer makam odalarının hepsine gizlice dinlemek için mikrofon döşetmiştir. Hem KGB'de hem Komünist Parti'de yükselmek kolay olmamıştır.

İkincisi, Demirel'in 1993'te Cumhurbaşkanı seçildiğinde DYP Genel başkanlığını ve başbakanlığı emanet ettiği Tansu Çiller, kendisiyle iktidar yarışına girmiş görüntüdeydi. Çiller, Demirel'e karşı

7. "Konuşursam yanacaklar var." *Milliyet*. 21 Şubat 1998.

bir zafer kazanıp onu siyasetten tasfiye etmek istiyordu. Azerbaycan bunun bir parçasıydı. Çiller'in ayrıca Aliyev'den hoşlanmadığı, Türkeş'in telkiniyle Elçibey'i tercih ettiği bir sır değildi; kendisi de açıkça söylüyordu. Daha bir süre önce 1995 Eylül ayında, Çiller'in MHP lideri Alparslan Türkeş aracılığıyla Roger Tamraz ile gizli bir görüşme yaptığı ortaya çıkmıştı. Amerikan istihbaratı CIA ile de bağlantıları olan Tamraz, mali suçlamalar nedeniyle Uluslararası Polis Teşkilatı Interpol tarafından aranıyordu. Türkiye'ye gelme nedeni ise Bakü-Ceyhan petrol boru hattının Ermenistan rotasından geçmesi için lobi yapmaktı.[8] Türkeş o yıl içinde Paris'te, Türkiye Büyükelçisi Tanşuğ Bleda'nın şahitliğinde Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan ile bir görüşme yapmıştı. Görüşmede Tuğrul Türkeş, DYP milletvekili Cefi Kamhi ve Ter-Petrosyan'ın ağabeyi Telman Ter-Petrosyan da hazır bulunmuştu. Türkeş'in Çiller'in bilgisi altında kurduğu temas, Ermenistan'la yakınlaşma amaçlıydı.[9] Oysa Demirel 1993'te Ermenistan Yukarı Karabağ başta olmak üzere işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilinceye dek Türkiye'nin diplomatik ilişkileri kestiğini açıklamıştı. Ülkenin cumhurbaşkanı ile başbakanı bir kez daha ayrı frekanstaydı ve (o zaman) doğrudan Başbakan'a bağlı olan MİT Müsteşarı, çareyi Cumhurbaşkanı'na haber vermekte bulmuştu.

Demirel MİT Müsteşarı Köksal'dan haberi aldıktan sonra "Bana hemen Aliyev'i bulun" demişti. Demirel bazı ayrıntıları yıllar sonra Ertuğrul Özkök'e şöyle anlatacaktı:

> Biz Aliyev'le birlikte Kopenhag'daydık. Orada fakirlik ve zenginlik üzerine uluslararası bir konferans vardı. Aliyev'le bir kenara çekildik. "Sen burada ne duruyorsun? Ülkende hadise var. Hemen Bakü'ye dön" dedim. Aliyev'e bir darbe girişimi yapılacağını orada haber verdim. Kopenhag'dan Pakistan'a gidecekti. Hemen o ziyareti iptal etti ve Bakü'ye döndü.[10]

8. Enis Berberoğlu. *Susurluk-20 Yıllık Domino Oyunu.* İstanbul: İletişim, 1997. s.88-91.

9. Can Dündar. "Türkeş, Ermeni sınırına anıt dikmeyi düşünmüştü." *Milliyet.* 17 Kasım 2009.

10. Ertuğrul Özkök. "Bir darbe girişiminin perde arkası." *Hürriyet.* 1 Mart 2002.

Aliyev ülkesine döndü ve darbe girişimini şiddetle bastırdı. Cevadov ve yandaşları, en az 50 kişi Aliyev'e sadık birliklerce öldürüldü. Aliyev tarafından *Persona non Grata* ilan edilen Türkiye'nin Bakü Büyükelçisi Altan Karamanoğlu, büyükelçilikte Hukuk Müşaviri olarak görünen MİT İstasyon Şefi Ertuğrul Güven ve Ferman Demirkol'u evinde saklayan Din İşleri Müşaviri Abdülkadir Sezgin sınır dışı edildiler.

Demirkol ise gözaltındaydı. Aliyev, Cevadov'da MİT'e ait olduğu iddia edilen bir uydu telefonu bulunmasını Türkiye'nin darbe girişimine karıştığının kanıtı sayıyordu. (Aslında ortada bir uydu telefonu vardı ama Aliyev dahil kimse görmemişti. Cevadov'un bir uydu telefonu kullandığı duyulur duyulmaz, Ankara'dan MİT Dış İstihbarat Başkanlığı'ndan üç kişilik bir ekip Bakü'ye uçmuş, Ferman Demirkol'un sakladığı telefonu, kasasıyla birlikte alıp geri kaçırmışlardı.) O dönem Azerbaycan güvenlik güçlerine Türkiye'den iki ekip eğitim veriyordu. Azerbaycan ordusunun eğitimini veren, Bakü Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Tuğgeneral Engin Alan idi.

Engin Alan özel harpçi idi. Daha önce 1974 Kıbrıs Harekâtı'na katılmış, Özel Kuvvetler Komutanlığı'nda planlama subaylığı, Komando Tugayı kurmay başkanlığı ve Moskova kara ataşeliği yapmıştı. Daha sonra tümgeneral rütbesiyle Özel Kuvvetler Komutanı olup korgeneral rütbesiyle emekli olduktan sonra 2011'de MHP milletvekili seçilecekti. Balyoz Davası'ndan ceza alınca milletvekilliği düşen Alan, 28 Şubat davasından tutuklanacak ama 2013'te tahliye olacaktı.

Aliyev'in Alan'dan yana bir şikâyeti yoktu. Ancak polis ve Cevadov komutasındaki OMON birliklerine Korkut Eken eğitim vermişti; o da Mehmet Ağar'ın genel müdür olduğu Emniyet kadrosundaydı. Aliyev, Demirel'e Türk Emniyeti'nin darbe girişiminde yönlendirme yaptığından da şikâyetçiydi. Başsavcı Eldar Hasanov'un saptadığına göre, Cevadov darbe girişimi öncesinde birkaç defa İstanbul'a gelmiş, Hilton Oteli'nde ağırlanmıştı.

Demirel, Demirkol'u geri almak için Aliyev'e dil döktü. Çiller'i arayıp Aliyev'e destek telefonu ettirdi. Neticede Demirkol, Başbakanlık Müsteşarı Ali Naci Tuncer ve MİT Dış İstihbarat Daire Başkanı Yalçın Ertan tarafından Bakü'den alınıp uçakla Ankara'ya getirilmişti. Büyükelçi Karamanoğlu ve Müsteşar Tuncer'in sınıf arkadaşı MİT İstasyon Şefi Güven de ayrı uçakla Ankara'ya getirilecekti.

Demirel 1 Kasım 1999'da Aliyev'e Atatürk Dostluk ve Barış Ödülü ve Devlet Şeref Madalyası verdi. 18 Kasım 1999'da ABD Başbakanı Bill Clinton'ın da şahitlik yaptığı bir törenle Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı nihai anlaşması İstanbul'da imzalandı; Ermenistan devre dışı kalmıştı.

Ama 1995 olayı Aliyev'in içine oturmuştu. Araları düzeldikten sonra da Demirel ile her karşılaştığında, Ertuğrul Güven'in yargılanıp yargılanmadığını sordu. Güven yargılanmamıştı ama istifaya zorlanmıştı.

Gazeteci İrfan Sapmaz, darbenin bastırıldığı günlerde Aliyev'in kendisine bir sohbet sırasında söylediklerini şöyle aktarıyor:

> Men başa düşebilmirem [anlayamıyorum]. Sen mene danış [söyle]. Men Heydar Aliyev; Sovyet İttifaqında [Birliğinde] en büyük vazifalarde işlemişem [çalışmışım]. Ama Türkiye meni bir asi polkovnike [albaya] nice değişer?

Aliyev, Türkiye'nin nasıl olup da kendi çapındaki bir lideri darbeci bir albaya tercih ettiğine akıl erdiremiyordu. Ankara'da kendilerini dev aynasında gören bir ekip, iç politika ve maddi çıkar beklentileriyle dost ve komşu bir ülke liderini darbeyle devirmeye kalkışmış, hem işi ellerine yüzlerine bulaştırmış hem de Türkiye'yi zora sokmuşlardı. Demirel son anda sadece Aliyev'in iktidarını değil, Türkiye'nin itibarını da kurtarmıştı.

Üstelik Aliyev, sıradan birisi değil, zamanında Ortadoğu coğrafyasında, Avrupa'da Soğuk Savaş'ı etkileyecek çapta istihbarat operasyonları düzenlemiş, bir kurt casus şefiydi; operasyonlarından Türkiye de payını almıştı.

KGB'de Türkiye operasyonlarına bakıyordu

Haydar Aliyev 1923'te Nahçıvan'da doğmuştu. Kengerli nasıl daha ilk gençlik çağlarında milliyetçi saflara katıldıysa, Aliyev de komünist saflara katılmıştı. Bakü'deki Azerbaycan Sanayi Enstitüsü'nde mimarlık eğitimini bitirdiği 1941 senesinde istihbarat kariyerine Nahçıvan'da iç güvenlik dairesinde başlamıştı. Aliyev 1996'da TGRT'ye verdiği bir mülakatta, Sovyet gizli servisinin ona üniversite yıllarında teklif getirdiğini söyleyecekti. Zaten babası Ali Yoldaşoğlu

Aliyev, 1917 Devrimi sürecinde Bolşeviklerin Feliks Cerjinski liderliğindeki gizli servisi "Çeka"da görevli bir işçiydi. Özetle, Kengerli'nin, bir Alman görevlisi olarak Nazi kuklası Romanya'da göreve başladığı yıl, Aliyev Leningrad'daki (şimdi Petersburg) Devlet Güvenlik Bakanlığı okulunu bitirerek NKVD subayı olmuştu.

Nahçıvan'daki NKVD müdürlüğünde dış istihbarat dairesine atandı. Teğmen Aliyev'in bu dönem Türkiye sınırlarına gizlice girip çıkıp "keşif" operasyonları, yani düpedüz casusluk yaptığı, Azerbaycan'dan Türkiye'ye ajan sızdırdığı artık kayıtlara yansımış durumda.[11]

Türkiye'de üç Sovyet casusluk merkezi faaliyet gösteriyordu. Ankara ve İstanbul'da birer NKVD istasyonu, Kars'ta da bir gözlem noktası vardı; hepsi Mihail Baturin'e bağlıydı. Baturin 1940 Mayıs'ından 1947 Ocak ayına dek neredeyse bütün İkinci Dünya Savaşı ve ertesinde Sovyet ticaret heyeti üyesi kisvesi altında Türkiye'deki bütün Sovyet casusluk faaliyetlerini yönetiyordu.[12]

İki temel görevi vardı. Birincisi, Türkiye'nin Nazi Almanya'sı saflarında savaşa girip girmeyeceğini öğrenmek, mümkünse bunu engellemekti. Emekli diplomat ve araştırmacı Yuri Dubinin tarafından Rusya Savunma ve Dış Politika Konseyi internet sayfasında, arşiv belgelerine dayanılarak yazılan makalede, bu konuda ilginç bir bilgi vardı. Alman ordularının Stalingrad'ı kuşattığı günlerde (1942) Stalin, Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Sergey Vinogradov'u Moskova'ya çağırmıştı. Stalin Komünist Parti Politbüro üyeleriyle yemek yiyordu. Büyükelçi'ye bir kadeh votka verilmesini istedi. Votkayı içen büyükelçiye "Elçi söyler misin? Türkiye bize karşı savaş başlatacak mı?" diye sordu, "Hayır yoldaş Stalin, başlatmayacak" cevabını almıştı. Stalin bunun üzerine Büyükelçi'ye bir kadeh daha votka verilmesini istemiş, aynı soruyu sorup aynı cevabı aldı. Üçüncü kadehten sonra da aynı cevabı alınca "Pekâlâ. Ankara'ya dön ve üzerine aldığın sorumluluğu unutma" demişti.

11. Viktor Andriyanov ve Hüseinbala Mirelemov. s.37.

12. Sergey Maslov, "İstasyon Şefinin Sırları–Yuri Baturin ile mülakat. "Rusçadan çeviren: Fuad Safarov, Moskova: Tribune, 20 Aralık 2003." Mihail Baturin, oğlu Yuri'nin istihbaratçı olmasına izin vermedi. Yuri bilime yöneldi, kozmonot oldu. Rus uzay istasyonu *Mir* [Barış] ile iki defa uzaya çıktı. "Rusya Kahramanı" nişanı aldı. Siyasete girdikten sonra babasının sahasına geçti, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in güvenlik işleri danışmanı oldu.

Dubinin'e göre Stalin, Türkiye'nin Almanya safında savaşa girmeyeceğinden emin olduktan sonra Türk sınırındaki birlikleri azaltarak Stalingrad'ı desteklemeye göndermişti.[13] Stalin, 1941 sonbaharında Tokyo'daki KGB ajanı Richard Sorge'den gelen "Japonya, Sovyetlere saldırmayacak" istihbaratı üzerine Sibirya ve Uzakdoğu'daki birlikleri batıya kaydırarak, Nazilerin Moskova'yı ele geçirmesini önlemişti.[14]

Daha birkaç ay önce Hitler'in Türkiye'yi savaşa çekmek için Franz Von Papen'i Ankara'ya büyükelçi ataması üzerine Stalin, KGB'nin Özel Görevler Birimi Başkanı Pavel Sudoplatov'a Von Papen'i ortadan kaldırması talimatı vermişti. Sudoplatov'un, yardımcısı Leonid Eitingon ile planladığı suikastın 24 Şubat 1942 günü başarısız kaldığı biliniyor.[15] Bu tertip sırasında Türkiye'deki Sovyet Büyükelçisi Vinogradov, KGB'nin istasyon şefi de Baturin idi.

Baturin çok kritik bir dönemde, çok kritik bir görev üstlenmişti. (Gizli operasyonlarda kullandığı Stechkin marka otomatik tabanca, ileride KGB müzesinde sergilenecekti.) Baturin'in ileride KGB'nin parlak isimleri arasında sayılmasına neden olacak istihbarat başarısı ise 1944'te gelmişti. Baturin, İstanbul'daki ajanları aracılığıyla, Nazi kuklası Macar hükümeti yetkililerinin gizlice İstanbul'a gelerek burada Amerikalı ve İngiliz yetkililerle teslim ve barış şartları konuşmak istediğini öğrenmiş, bunu 13 Ekim 1944'te Moskova'ya bildirmişti.[16] Stalin bu istihbarattan çok rahatsız olmuştu. Bunun üzerine teyakkuza geçmişti: Doğu Avrupa ülkeleri tek tek Amerikalılarla ve İngilizlerle anlaşmaya başlarsa, Sovyetler Birliği'nin etki alanı savaş sonrasında kendi topraklarıyla sınırlı kalabilirdi. Bunun üzerine Roosevelt ve Churchill'i savaştan sonra topyekûn nüfuz alanlarının da konuşulduğu bir konferansa ikna etmeye çalışmıştı. Dünyayı ABD-İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında nüfuz alanlarına bölen ve bir bakıma Soğuk Savaş'ın temellerinin atıldığı Yalta

13. Fuad Safarov, "Rus diplomat: Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirdi." Rus-Türk İşadamları Birliği (RTİB) internet sitesi. 9 Mayıs 2018, http://www.rtib.org/news/tr/5626

14. Bkz. Japonya'da bir Nazi'ydi ama bölümü.

15. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. s.48-49, 51-54.

16. Sergey Maslov. "İstasyon Şefinin Sırları–Yuri Baturin ile mülakat."

Konferansı 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Kırım'ın Karadeniz sahilindeki bu güzel şehirde toplanacaktı.

KGB ya da o zamanki adıyla NKVD'nin Baturin'den bir diğer beklentisi de Almanya'nın Türkiye topraklarını ve kara sularını kullanarak Sovyetlere sızdırdığı ajanları belirlemek ve bunları engellemeye çalışmaktı. O sırada Alman askeri istihbaratı Abwehr'in Türkiye'nin Doğu Karadeniz kıyılarından, çoğunlukla Trabzon ve Rize'den Batum'a ajan sızdırma faaliyetinde olup olmadığını da KGB'nin Kars istasyonuna bağlı ajanlarıyla takip ediyordu. Bunların çoğu, Nahçıvan'daki KGB biriminden Teğmen Haydar Aliyev'in Türkiye'ye sızdırdığı ya da Türkiye'den devşirdiği ajan ve muhbirlerdi.

Aliyev'in Doğu'dan sağladığı saha istihbaratı, Ankara'dan Moskova'ya giden stratejik istihbaratın oluşturulması bakımından önem taşıyordu.

Aliyev Türkiye'deki istihbarat faaliyetlerinde Albay Konstantin Volkov'a bağlı çalışıyordu. Volkov, Sovyetler Birliği'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nda, yardımcı konsolos olarak görünüyordu ama bu paravan göreviydi. Asıl görevi istihbarat subaylığıydı, Baturin'in İstanbul'daki yardımcısıydı.

Bir önceki Philby bölümünde İstanbul'da ingilizlere iltica etmek isteyen KGB görevlisi Volkov'un susturulması sayesinde Türkiye'deki Sovyet ajanlarının açığa çıkmaktan kurtulduğunu anlatmıştık.[17]

Bu ajanlar arasında Volkov'un amiri Baturin ve yardımcısı Teğmen Haydar Aliyev de vardı.

▸ Teğmen Haydar Aliyev (sağdan üçüncü, şapkasız), 1940'ların başında Leningrad'daki KGB okulunda arkadaşlarıyla bir molada görülüyor. Mezuniyetinden sonra Aliyev'in ilk dış görevi Türkiye'de olacaktı. Philby, Moskova'yı uyarıp Volkov'u öldürtmese ismi açığa çıkacak KGB'ciler arasında o da vardı.

Macar Ayaklanması'nı bastıran ekipteydi

Aliyev, Nahçıvan merkezli olarak yalnızca Türkiye'ye değil İran'a da ajanlar sevk ediyor, kendisi de girip çıkıyordu. Sovyet ordularının İran'da kendi denetimlerinde Mahabad Kürt Cumhuriyeti ve Azerbaycan Halk Hükümeti'ni kurdurdukları 1946'da Tebriz'de olduğu yolunda da kayıt var.[18]

Aliyev'in yükselişinin başlamasında önemli bir rol de İran'daki operasyonları olacaktı. İstihbarat şefleri Moskova'dan Bakü'ye, teftişe gelmişlerdi; aynı zamanda sorumluluk verilecek yeni elemanlara bakacaklardı. NKVD'nin sabotaj, suikast, insan kaçırma gibi yasa dışı işlerinden sorumlu Özel Görevler Birimi'nin, daha önce Meksika'daki Troçki suikasti ve Ankara'daki Von Papen suikast girişimleri bahsinde gördüğümüz Başkan Yardımcısı Leonid Eitingon da heyetteydi. Eitingon karşıcasusluktan sorumlu İkinci Daire'nin Başkanı Yevgeni Pitovranov'a "Dikkatinizi şu genç subaya çekmek istiyorum" dedi Aliyev'in dosyasını göstererek; "İran'da çok iyi işler çıkardı." Pitovranov, kendisine önerilen 7-8 adayı tek tek değerlendirmiş ve Aliyev'de karar kılmıştı.[19]

▶ Tuğgeneral Haydar Aliyev'in KGB'de Bakü merkezli olarak sorumluluk alanında Türkiye ve Ortadoğu da bulunuyordu. 1956 Macar Ayaklanması'nın bastırılmasında da görev almıştı.

Aliyev 1950'de Nahçıvan'dan Bakü'ye alındı; terfi etmişti. Artık Azerbaycan'da, *Dövlat Tahlükasizliyi Xidmati* [Devlet Güvenlik Hizmeti] yani NKVD'nin Azerbay-

18. Viktor Andriyanov ve Huseinbala Miralamov. s. 37.

19. Yevgeni Jirnov. "İleride Politbüro üyesi olacağını kim bilebilirdi?" *Kommersant*. 22 Aralık 2003.

can kolunun *aks-kaşfiyyat* karşı-casusluk, kontr-espiyonaj şubesinin başına geçmişti; aynı zamanda başkan yardımcısıydı. Sovyetlerin Azerbaycan istihbaratının başındaki Semyon Tsvigun, ileride partinin ve devletin başına geçecek olan Leonid Brejnev'le aynı "Ukrayna Klanı"nın üyeleriydi. Tsvigun, NKVD'nin resmen KGB olduğu 1954'te Moskova'ya atanınca, Azerbaycan KGB'sinin bir numarası olan Aliyev, böylelikle Moskova'da güçlü bağlantıları olan kişilerle tanışmaya başlamıştı.

Ama Aliyev'in, Sovyetler Birliği'nin en üst kademelerine tırmanmasını sağlayan tanışıklık 1956'da geldi.

Ekim 1956'da Macaristan, Sovyet sisteminden çıkmak amacıyla ayaklanmıştı. Yıllar sonra 2003'te Aliyev'in eski amiri Pitovranov'un Rus *Kommersant* dergisinde yayımlanan anılarına göre, isyancılar Budapeşte'deki Sovyet Büyükelçisi Yuri Andropov'un oğlu İgor'u kaçırmıştı. İleride KGB'nin ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin başına geçecek olan Andropov, ayaklanmanın sertlikle bastırılmasından yanaydı; Varşova Paktı'ndan ayrılmak niyetindeki İmre Nagy hükümetine karşı Kızıl Ordu'nun müdahale edip duruma el koymasını istiyordu.

Kremlin, tankları Budapeşte sokaklarına gönderirken, özel bir KGB operasyon birimi oluşturup Andropov'un oğlunun kurtarılması ve isyancıların hareket kabiliyetinin engellenmesiyle görevlendirmişti. On iki kişilik ekip Aliyev komutasında olacaktı. Aliyev komutasındaki KGB özel operasyon timinin Budapeşte'de tam olarak neler yaptığı hâlâ açığa çıkmış değil. Ama ekip işini bitirdiğinde Andropov'un oğlu sağ salim serbest kalmış, isyancılara ait radyo istasyonları imha edilmiş, propaganda birimleri durdurulmuştu.[20]

Andropov, Aliyev'i artık kariyeri boyunca kendi ekibinden sayacak, Aliyev'in KGB'deki ve Komünist Parti'deki yükselişi de hep Andropov'un kapıları açmasıyla mümkün olacaktı.

Aliyev, Macaristan operasyonunu hiç açıktan kabul etmedi. Evet, 1956'nın sonlarında Macaristan'a gitmişti ama "tatil içindi", bir arkadaşı davet etmişti. Alevler içindeki Macaristan'a kim mi davet etmişti Aliyev'i? János Kádár. O da mı kimdi? Macaristan Sosyalist İş-

20. Yevgeni Jirnov. "İleride Politbüro üyesi olacağını kim bilebilirdi?"

çi Partisi Genel Sekreteri idi; Sovyet tanklarıyla devrilip daha sonra idam edilen İmre Nagy'nin yerine Macar liderliğini devralmış ve emekli olduğu 1988'e dek, 32 yıl bırakmamıştı. Doğrulama gibi inkâr diye herhalde buna denirdi.

MİT üzerinden CIA'e operasyon yaptı

Azerbaycanlı tarihçi ve araştırmacı Çapay Sultanov, "Azeriland" adlı internet sitesinde[21] Aliyev'in 1950'den başlayarak önemli karşı casusluk operasyonları yönettiğine dikkat çekerek bunların kod isimlerini "Duel", "Alagöz", Naturalist", "Izuver" ve "Ahito" olarak veriyor.

Bunlar arasında en az bilgi sahibi olduğumuz, ama Aliyev'in Moskova'dan en çok övgü ve ödül aldığı "Alagöz" operasyonunun Türkiye'yle ilgili olduğu yolunda güçlü işaretler var. Ancak operasyonu E. Mammedov ile birlikte yürüten Aliyev'e Moskova'dan gönderilen övgü mektubu 9 Kasım 1957 tarihini taşıdığına göre, operasyonun bu tarihten önce sonuçlandığını varsaymak mümkün.[22]

Sultanov'un araştırmalarına göre "Izuver", İran'a yönelik bir operasyondu. 1964'te Şah'ın gizli servisi SAVAK tarafından Azerbaycan'a sızdırılan bir ajan saptanmış ve "etkisiz hale getirilmişti"; yani muhtemelen öldürülmüştü.

"Ahito" operasyonunda bir süredir Moskova, Leningrad, Kiev, Tiflis gibi şehirlerde kuşkulu hareketleri gözlenen Batılı bir askeri istihbarat ajanı, Bakü'de bazı noktaları gizlice filme çekerken suçüstü yakalanmış ama bizzat Aliyev tarafından KGB ajanı yapılmıştı. Azerbaycan KGB'si bu ajanı Moskova'ya devretmiş, onlar da yıllarca faydalanmışlardı.

"Naturalist", 1964'te Azerbaycan'a turist vizesiyle gelmiş bir Alman vatandaşıydı. Nazi değildi ama İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Genelkurmayı'nda askeri-sanayi casusluğu dairesinde çalışmış, savaştan sonra gazeteciliğe başlamıştı. Aliyev, "Naturalist" ile bizzat ilgilenmiş, onu KGB ajanı olarak devşirmişti. Onu KGB'ye devşirdikten sonra "Naturalist" ile kendi ülkesinde irtibat kurmak ve onu Ba-

21. http://www.sultanov.azeriland.com/about.html

22. Ne Rus ne Amerikan ne İngiliz ne de Türk kaynaklarında bu konuda açık bilgi mevcut.

tı Almanya'da istihbarat yapan KGB ve Doğu Alman HVA birimlerine devretmek amacıyla iki defa Almanya'ya gittiği de tarihçi Çapay Sultanov'un araştırmalarında aktarılıyor.

Bu operasyonlar arasında "Duel" de Türkiye açısından ayrı bir önem taşıyordu. CIA'in 1947'de kurulmasından itibaren, daha önce savaş sırasında Türkiye'de faaliyet gösteren askeri istihbarat OSS yapısı da CIA'e devredilmişti. OSS'nin Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Balkanları kapsayan Güneydoğu Avrupa sorumlusu Frank Wisner bu bölgenin yabancısı değildi ve artık operasyonlardan sorumlu CIA Başkan Yardımcısıydı. İngiliz MI6'in 1947-1949 arasında Türkiye istasyon şefi, aynı zamanda KGB köstebeği Kim Philby, Gürcistan ve Ermenistan'a sızdırdığı ajanları Moskova'ya bildirerek sınırı geçer geçmez öldürülmelerini sağlarken, CIA de boş durmuyordu; o da MİT'in öncülü MAH ile işbirliği içinde Sovyet coğrafyasına ajanlar sızdırmaya çalışıyordu.

Bunlardan birisi Azerbaycan'ın İran sınırına yakın Astara'da doğmuş, savaş sırasında önce İran, oradan Türkiye'ye kaçmış, burada CIA kontrolüne girmişti. Temel casusluk eğitimi verildikten sonra da memleketi Azerbaycan'a gönderilmişti. Ancak –yine adını fısıldayan oldu mu bilmiyoruz– Bakü'de KGB'ciler tarafından tuzağa düşürülmüş ve çifte-ajan olmayı kabul etmişti. Haydar Aliyev'in yönettiği operasyonla, Azeri çifte-ajan yakalanmadan dönmüş gibi yeniden Türkiye'ye sızmış, burada hem MAH hem de Batılı istihbaratçılar tarafından sorguya çekildikten sonra tekrar Azerbaycan'a gönderilmişti. Bu gidiş gelişler 1950-56 arası devam etmişti.

"Duel", Batılı ajanları devşirerek çifte-ajan haline getirme operasyonuydu.

Yine "Duel" çerçevesinde kullanılan ajanlardan birisi de "Radist" kod adı verilen bir başka Azeri Türk'üydü. Savaş sırasında 1942'de Almanlara esir düşmüş ve o da Kengerli ve daha binlercesi gibi Rus düşmanlığı içinde Nazi askeri istihbaratı Abwehr emrinde çalışmıştı. "Radist"e bir hayat hikâyesi uydurulduğu, bu hikâyeyi benimsemesi üzerine eğitildi ve sanki Türkiye'ye kaçmış gibi sınırdan gönderildi. Jandarmalar güya Azerbaycan'daki Sovyet baskısından kaçan bu soydaşı Iğdır civarında yakaladı. Türk askeri istihbaratı Ankara'yı haberdar etti. Kaçak, hem Türk hem Amerikalı istihbaratçılarca sorgulandı. Hikâyesi inandırıcı bulundu, ajan-

lık teklif edildi, o da tabii kabul etti; zaten amaç bu değil miydi? Azerbaycan'a gönderildi. Gider gitmez Haydar Aliyev'in huzuruna çıkarıldı. Amerikalılar ondan askeri tesislerin yer ve işlevleri konusunda bilgi istemişlerdi. Çifte-ajan, büyük kısmı uydurulmuş yanıltıcı, bir kısmı da zaten az çok bilinen gerçek bilgilerle geri döndü. Bu gidiş gelişler de defalarca tekrarlandı. Rus kaynakları operasyonla Batı hesabına çalışan "düzinelerce" ajanın yakalandığını gösteriyor, tarihçi Sultanov'a göre.

Jirinovski'yi kurtaran Azeri KGB'ci

Aslında Rus istihbaratı öteden beri Türkiye operasyonlarında Türk halkının parçası olan Azeri, Çerkes, Tatar, Kürt, Arap, Bulgaristan, Bosna, Makedonya Türk'ü kökenlileri kullanıyordu. Örneğin, 1942'deki Von Papen suikast girişiminde tetikçi olarak Makedonya göçmeni iki Türk kullanılmış, soruşturma sırasında Sovyetler Birliği'nin İstanbul Başkonsolosluğu Basın Ataşesi İsmail Ahmedov'un, yarbay rütbesinde bir NKVD ajanı olduğu ortaya çıknuş, etnik kökenleri ağır basan Ahmedov, soruşturmayı fırsat bilerek Türkiye'ye iltica etmişti.

KGB'nin Türkiye'de görevlendirdiği usta istihbaratçılardan birisi de yine Azerbaycanlı Arif Heydarov idi. Savaş çıkınca genç yaşta NKVD'ye katılan Heydarov, kısa sürede Almanca, Farsça ve İngilizceye hâkim oldu. Savaşın bitmesinden sonra iki yıl daha Almanya'da kaldı ve Nazilerle işbirliği yapan Sovyet vatandaşlarının aranmasıyla ilgili istihbarat çalışmalarında yer aldı. Muhtemelen Kengerli ve ekibinin peşinde olan Sovyet takip ekibinde genç Heydarov da vardı. Bakü'ye dönüp savaş nedeniyle yarım kalan tarih eğitimini tamamladı. 1949 sonlarında, Aliyev'in Bakü'ye Karşı-Casusluk Daire Başkanı olarak atanmasından kısa süre önce de resmen NKVD kadrosuna alındı.

Türkiye'deki Sovyet Büyükelçiliği'nde görev yaparken görünüşte konsolos statüsünde olsa da, aslında Türkiye'deki KGB istasyonunun iki numarasıydı. Kendisi gibi casus olan eşi Adile Heydarova ile birlikte ekip olarak çalışıyorlardı. Adile Heydarova KGB operasyonunun güvenlikçisiydi; MİT ve Emniyet telsizlerini dinleyerek KGB ajanlarının yakalanmaması için çalışıyorlardı. Heydarova, anılarında

"Ne zaman ki telsizde 'Karakaş kayboldu' anonsunu duyardım, o zaman sakinleşirdim" diye yazacaktı; "Karakaş", MİT'in Takip Şubesinin, Heydarov'a taktığı isimdi.[23]

Heydarov hiç yakalanmadı. 1970 yılında Bakü'ye dönmeden önce yaşadığı bir olaysa, sonraki yıllarda sadece Türk kamuoyunca tanınan bir kişi olmakla kalmayıp, Rus siyasetine de etki edecek Vladimir Jirinovski ile ilgiliydi.

O sırada İzmir'deki Aliağa Rafinerisi ve Bandırma'daki sülfürik asit tesislerinin yapımını yürüten Sovyet *Neftekhimpromexport* şirketinin yetkilisi Khanlar Selimkhanov 1969 Ekim'inde bir gün Heydarov'u aradı. Türkler Bandırma tesisinde Türkçe tercüman olarak çalışan Jirinovski'yi "casusluk ve komünizm propagandası" suçlamasıyla gözaltına almışlardı. Jirinovski tanıdığı bazı Türklere, üzerinde "Sovyet Sirki–50. Yıl" yazılı rozetler dağıtıyordu. O yıllarda Sovyetlerde deyim yerindeyse bir rozet çılgınlığı vardı ve aslında bu rozet de kinaye yoluyla sistemi eleştiriyordu. Ne var ki üzerinde Lenin silueti ve orak-çekiç amblemi vardı. Heydarov, kendisi de Azerbaycanlı olan Selimkhanov ile birlikte Bandırma'ya Jirinovski ile konuşmaya gitti. Türk yasalarını iyi bilen Heydarov ona nasıl ifade vermesi gerektiğini söyledi. Selimkhanov, ilerleyen yıllarda Heydarov'un bir süre sonra Bandırma'ya çok miktarda Rus votkasıyla döndüğünü söyleyecekti. Vokta ve diğer hediyelikler yerel yetkililere dağıtıldı, şimdi bu Rus hapse girerse şu iki Azeri Türk'ü kardeşlerinin de işlerinden olacağı söylemiyle Jirinovski'yi derhal sınır dışı edilmek kaydıyla serbest bıraktırdılar. Yıllar sonra Jirinovski, Saddam Hüseyin'i 1995'teki başkanlık seçimi vesilesiyle, aşırı sağcı Liberal Demokrat Parti lideri sıfatıyla ziyaret ettiğinde, o sırada bir Rus heyetinin üyesi olarak Bağdat'ta bulunan Selimkhanov ile karşılaşacak ve onu tanıyacaktı. Selimkhanov, Jirinovski'nin "Ne günlerdi" dediğini hatırlıyor; "ama siz yine de Türksünüz."[24]

Jirinovski KGB'nin Türkiye'deki görevlilerindendi. Rozet olayı muhtemelen MİT'in ona tuzağıydı. O dönem Jirinovski olayına vakıf emekli bir MİT yöneticisi, ismini saklı tutarak ama yüzünde müs-

23. Raya Abbasova. "Portre: Arif Heydarov." *Kaspi*. 5 Temmuz 2015. http://www.kaspiy.az/newsphp?id=28561#.W42r74VOl2y

24. Çapay Sultanov. Нашествие (Istila). Cilt 2. Bakü: Nafta Press, 2004. s.538-539.

tehzi bir gülümsemeyle, "Bizden iyi bir dayak yedi, kaçtı gitti" diyecekti, bu kitap için yaptığımız söyleşide; dayak tabii mecazi anlamdaydı.

Jirinovski'nin 1991'de kurduğu Liberal Demokrat Parti'nin ne liberallik ne demokratlıkla ilgisi vardı; ırkçı ve faşist çizgideydi. Türklerin Kafkasyalıların, Müslümanların, Sovyet Uzakdoğusu'nda yaşayan Çin ve Japon asıllıların ülkeden atılmasını istiyor, Amerikalılara da Hispanik, Latin kökenlilere aynısını yapmayı tavsiye ediyordu. Jirinovski, Suriye'yi terk etmek zorunda kaldıktan sonra bir süre Rusya'da saklanan PKK lideri Abdullah Öcalan'a da sahip çıkmasıyla anılacaktı.

Bakü, KGB'nin Ortadoğu karargâhıydı

Buna rağmen MİT'in takibinden kaçamayan Sovyet casusları da oluyordu. Örneğin, 1957'de Ankara Büyükelçiliği Askeri Ataşe Yardımcısı Yarbay Nikola Ionçenkov, bir Türk subayından para karşılığı gizli evrak alırken suçüstü yakalanmıştı. Casusluk, subayın kendisine yapılan teklifi üstlerine bildirmesinin ardından yürütülen takiple ortaya çıkarılnuştı. Dışişleri'nin Sovyet Büyükelçiliği'ne ilettiği protesto notasında, Yarbay'ın daha önce kendisini Yugoslav tarihçi ya da Balkanlardan gelen turist olarak tanıtarak başka vatandaşlardan da para karşılığı bilgi aldığı ve *persona non grata* ilanıyla sınır dışı edileceği bildiriliyordu.[25]

Bir başka olayda, Beyoğlu, Mis Sokak'ta oturan filmci Kerim Manukyan'ın, KGB ajanı olabileceği şüphesi, muhtemelen CIA ile işbirliği içinde ortaya çıkınca, 1968 yılında MİT takibi başlamıştı. Bir süre sonra Manukyan'ın zaman zaman Dolmabahçe'de, İnönü Stadı civarında Sovyet ajanlarla haberleştikten sonra belgeleri Belgrad Ormanları'nda "cansız posta kutusu" denilen "zula"ya bıraktığı saptanmıştı. Önce Manukyan, belgeleri bıraktıktan sonra, sonra da Sovyet Ticaret Temsilciliği çalışanı olarak görülen KGB ajanı Yuri Maksimov yakalanmış ve sınır dışı edilmişti. Manukyan aslında "uykuya yatırılmış" uzun vadeli bir ajandı; bir savaş durumunda kullanmak üzere verilen uzun menzilli telsizi ve şifre cihazları özel bölme-

25. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi. Belge No: TDA– 18709854.

lerde saklı duruyordu; Sovyetlerin ona "ara soğumasın" diye aslında önemsiz görevler verdikleri sırada iş ortaya çıkmıştı.[26]

Emekli MİT mensubu Mehmet Eymür, anılarında bir de Mehmet Erel olayından söz eder. Erel, Bulgaristan göçmeni bir ailenin, iyi eğitim almış işadamı oğluydu. 1958'de Bulgaristan'da iş seyahatindeyken tanıştığı Vasil Stoyanov'un aynı yıl ekim ayında İstanbul'daki Bulgar Başkonsolosluğu'nda "Ticaret Ateşesi" olarak yeniden karşısına çıkması Erel'in hayatını değiştirmişti. Bulgaristan'la daha çok ticaret bağlantısı ve ayrıca para karşılığında Bulgar gizli servisi DS [*Komitet za Dăržavna Sigurnost*–Devlet Güvenlik Komitesi] ajanı olmayı kabul etmişti. DS, Türkiye operasyonlarında KGB'nin uzantısı gibi çalışıyordu. DS casusluk faaliyetini ticari faaliyetle perdelemek için Erel'e İsviçre ve İtalya'da paravan şirketler kurdurmuştu. Bulgarlar Erel'den, Türkiye'nin Balkan göçmenleri arasına sızmış ajanlarını saptama yöntemlerinden siyasi partilerin iç gelişmelerine, askeri bilgilerden MİT üyelerinin kimlik bilgilerine dek her konuda bilgi istiyor, o da bunları sağlıyordu. Yıllar sonra, 1972 yılında Erel'in şirketinde çalışan şaibeli bir Bulgaristan göçmeninin MİT soruşturmasından temiz çıkmış olduğu anlaşılınca iş patlamıştı. Erel'in Bulgar gizli servisi adına devşirdiği kişi MİT'in İstanbul Bölge Müdürlüğü'nde Sorgu Şube Müdürü olan Şemsi Ülengin idi. Ülengin, 12 Mart'ın meşum Ziverbey Köşkü işkenceli sorgularını da MİT adına yürüten kişiydi; tutuklanıp yargılanacağı yerde, sessizce pasif göreve kaydırılıp istifaya zorlanmıştı. Sonraki yıllarda, belki de Bulgaristan bağlantıları sayesinde, "Mafya Babası" Dündar Kılıç'ın yanında çalışacaktı. Mehmet Erel ise vatana ihanet suçundan 12 yıl 6 ay hapis cezası almıştı.[27]

KGB'nin Soğuk Savaş boyunca Türkiye'deki bütün istihbarat operasyonları Bakü karargâhına bağlıydı. Dolayısıyla da 1954'ten Azerbaycan Komünist Partisi şefliğinden Moskova'ya Politbüro üyesi olarak gidişine değin, Aliyev'e. Üstelik sadece Türkiye operasyonları da değil. Aliyev, zaten daha üst yöneticiliğe geçmeden KGB'nin Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan istasyonlarında görev yapmıştı.[28] "Arap olmayan Ortadoğu" bölümü çerçevesinde İsrail operasyonlarında da

26. Mehmet Eymür. s.50-53.

27. Mehmet Eymür. s.117-121.

28. Viktor Andriyanov ve Huseinbala Miralamov. s.39-40.

katkısı vardı. Ortadoğu operasyonları da tanım gereği Azerbaycan'la bağlantılı yönetiliyordu; ileriki yıllarda önce KGB, Sovyetlerin yıkılışının ardından da SVR dış istihbarat başkanı olacak, dışişleri bakanlığı ve başbakanlık yapacak olan Yevgeni Primakov, *Pravda* gazetesi muhabiri görünümünde Ortadoğu'da KGB adına çalıştığı 1956-1970 yılları arasında Aliyev'in alt kademesindeki ajanlar arasındaydı. Primakov, anılarında 1966-1970 arasında Irak Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri Molla Mustafa Barzani ile temas kuran tek Sovyet yetkilisinin kendisi olduğunu yazacaktı.[29] Bu yıllar Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin yeniden yükselişe geçtiği, Doğu Mitingleri'nin başladığı, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) ve yasa dışı olarak Türkiye KDP'sinin kurulduğu dönemdi.

KGB Başkanı Yuri Andropov, SSCB'nin başına geçip Aliyev'i Komünist Parti'nin 12 kişilik politbürosuna aldığında ona verdiği iki görev vardı. Biri Sovyetler Birliği ekonomisini de Azerbaycan'daki gibi toparlayabilmekti; Aliyev Azerbaycan'daki yolsuzluk ve verimlilik operasyonlarıyla sağladığı başarıyla Moskova'ya çekilmişti. Aliyev'in politbüro görev dağılımındaki diğer işi, kendi ifadesiyle, Ortadoğu ve İslam dünyasıyla ilişkiler olacaktı; "İslam'ın dinamizmi, Ortadoğu'nun karışık, her gün değişen istikrarsız yapısından sıyrılıp gelecek için büyük şeyler vadediyordu..."[30]

Moskova'nın İslam'ı hafife almasının bedeli

Aliyev, yıllar sonra Türk gazeteciye "İslam dinamizmi gelecek için büyük şeyler vadediyordu" diyecekti ama hem kendisinin hem de Moskova'nın İran ve Afganistan'da yaptıkları, siyasal İslam'ın gerçek potansiyeli ve kitleleri hangi yönlerde harekete geçirebileceği hakkında fena halde yanıldıklarını gösteriyordu.

Azeri tarihçi Cemil Hasanlı'nın Sovyet ve Rus arşivleri üzerine çalışarak İran örneğinde ortaya çıkardıkları, gerek Sovyet yönetimi, gerek etkisi altındakilerin yükselen siyasal İslam'ı hafife aldıklarını gösteriyor.

29. Yevgeni Primakov. s.387.

30. İrfan Ülkü. *Kızıl Yıldızdan Hilale–Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı.* İstanbul: Kamer Yayınları, 1996. s.69-70.

Moskova çizgisindeki İran komünistleri, Şahlık döneminde *Hezb-e Tüdeh-ye Iran* [İran Kitlelerinin Partisi] ya da kısaca "Tudeh" ismi altında örgütlenmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı sonuna dek az çok etkinliği bulunan Tudeh, Muhammed Musaddık'ın petrolün millileştirilmesi programına destek verdiği için, Musaddık'ın 1953'te CIA-MI6 darbesiyle devrilmesinin ardından darmadağın edilmiş, üyeleri öldürülmüş, işkenceden geçirilmiş, bastırılmıştı. 1978-79'da İran'da İslamcı protestolar yükseldiğinde Moskova, Tudeh'in "Ulusal Cephe" anlayışı içinde dernek ve sendikalarla bağı olmasına karşın devrimci bir atılıma hazır olmadığını biliyordu. Öte yandan Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri gibi silahlı güce sahip örgütler, Tudeh'e hem Şah hem Mollalara karşı eylem birliği çağrısında bulunuyordu.

Tudeh'in iki hizbinin başı, İraj İskenderî ve Nureddin Kianûri rehberlik için Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne başvurdular. Moskova onlara işlerini Bakü'de Haydar Aliyev ile çözmelerini söyledi. 13 Ocak 1979'da, Tahran, Tebriz, Kum, İsfahan, Meşhed ayaktayken Tudeh yöneticileri Bakü'de Aliyev ile buluştu. Kianûri, Humeyni'nin dinsel önder olarak gücü olduğuna, siyasi gücü olmadığına, İslamcı dalganın yakında söneceğine inanıyordu. Dolayısıyla, Şah'ın devrilip Amerikan etkisinin kırılması için "mücadelenin ilk aşamasında" Humeyni'ye destek verilmesi gerektiğini söyledi. Aliyev kabul etti, Moskova da onayladı.[31]

Öyle olmadı. Ayetullah Ruhullah Humeyni, sürgünde bulunduğu Paris'ten 1 Şubat 1979'da Tahran'a döndü. Devrimin gelişini göremeyen CIA, Şah Rıza Pehlevi'yi kaçırabilecek zamanı ancak buldu. İran'daki Azeri nüfusun nabzını iyi tuttuğunu düşünen KGB, Aliyev ve Moskova'dakiler esnafın neredeyse tamamının Azeri Türk'ü olduğu Tahran Kapalıçarşısı'nın, *Bazaar*'ın üç gün önce saf değiştirdiğini algılayamanuştı. İslam Devrimi'nin en sıcak günlerinde, 27-28 Şubat'ta İranlı komünistler Doğu Almanya'nın (Türkiye Komünist Partisi yöneticilerinin de ikamet ettiği) Leipzig kentinde Tudeh Kongresi düzenliyor, Berlin'deki Sovyet Büyükelçi Pyotr Abrasimov da kongreye "misafir" olarak katılıyor, Moskova'nın desteğini alan

31. Cemil Hasanlı. At *the Dawn of the Cold War: The Soviet-American Crisis over Iranian Azerbaijan –1941-1946*. Lantham: Rowman&Littlefield, 2006. s.392.

Kianûri'nin seçildiğine tanıklık ediyordu. Hatta Tudeh, Humeyni'ye mesaj çekerek partilerinin yasallaştırılmasını talep etmişti.

Sonuç Tudeh açısından bir felaket olmuştu. Mollalar Tudeh'in görüşme başvurularına cevap dahi vermiyordu. Birkaç hafta içinde İslam Devrimi'ne destek versin ya da vermesin bütün muhalif hareketler, o arada Tudeh bastırılmaya başladı. 31 Mart'ta, İran Azerbaycan'ından gelen bir heyete konuşan Aliyev, "İran halkı hazır değilmiş, hâlâ uyanmayı bekliyor" yanılsaması içinde, günün hedeflerine odaklanmayı öneriyordu: "Ana dilde eğitim ve kültürel haklar üzerinde yoğunlaşalım."[32]

Nihayet Ekim 79'da Moskova'da Tudeh yönetimiyle yapılan toplantıda, bir tür özeleştiri geliyordu: "Humeyni'ye verilen koşulsuz destek, Tudeh'in kitlelerden tepki görmesine, soyutlanmasına yol açmıştı"; Moskova İranlı yoldaşlarına bu koşullarda İran'a dönmeyi tavsiye etmiyordu. Onlar da dönmeyeceklerdi zaten; her gün artan idamlar altında imkânı olan muhalif İranlılar akın akın kaçmaya başlamıştı.

Ama İran'dan hiç ders almamışçasına Sovyetler 1979 Aralık ayında Afganistan'ı işgal etti. ABD önderliğinde oluşan bir koalisyon da buna karşın siyasi İslamcıları silah, para ve eğitimle donatıp, nasıl olsa Sovyetler dağılınca onlarla başa çıkarız düşüncesiyle Rusların karşısına dikeceklerdi. Cemaat-i İslami'den Taliban'a, oradan El Kaide ve nihayet IŞİD'e giden yol böyle açılacaktı.

Ama henüz Sovyetler ayaktaydı, nükleer denge üzerine kurulan iki kutuplu dünyayı yönetenler kendi etki alanlarını koruma mücadelesine devam ediyordu.

Suriye yönetimine Aliyev müdahalesi

Bunun bir örneği de Suriye'de görülmüştü.

Haydar Aliyev, Sovyetler Birliği Başbakan Yardımcısı sıfatıyla 10 Mart 1984'te Şam'a inmişti. Son dört yıldır Şam'a giden en yüksek Sovyet yetkiliydi; olağanüstü bir durum vardı.

Gerisini kendisinden öğrenelim:

32. Cemil Hasanlı. *At the Dawn of the Cold War: The Soviet-American Crisis over Iranian Azerbaijan –1941-1946.* s.393.

1984 yılında acele Şam'a uçmam istendi. Hafız Esad ile görüşecektim. Suriye'de büyük bir problem vardı. KGB, Hafız Esad ile kardeşi, Gizli Servis Muhaberat-ı Suriya'nın şefi Rifat Esad arasında bir çatışmadan, darbe girişiminden bahsediyordu. Esad hasta yatağındaydı. Kremlin işin aslını önce öğrenmek ve duruma müdahale etmek istiyordu. Suriye'de bir rejim, ya da lider değişikliği Sovyetler Birliği açısından tahammül edilemez bir olguydu. Hemen Şam'a gittim. Nekahet devresini geçiren Esad ile görüştüm. İlk görüşmemiz, hasta olmasına rağmen tam sekiz saat sürdü. Ertesi gün yeniden, bu defa altı saat görüştük. Bizim fikirlerimizi dinlediğini sanıyorum. Kısa süre sonra kardeşi Rifat'ı İspanya'ya sürgüne gönderdi. Problem çözümlenmiş, Politbüro rahat bir soluk almıştı.[33]

Kurt istihbaratçı Aliyev'in, burada gerçeğin bir bölümünü anlattığı yıllar sonra ortaya çıkacaktı. Hafız Esad, kardeşini önce Fransa'ya sürgüne göndermek istemiş ama Fransa reddetmişti. Bunu Suriye İç Savaşı sırasında Fransa'ya kaçan eski Dışişleri Bakanı Faruk Şara açıklamıştı. Bunun üzerine Sovyetlere başvurulmuş, onlar Rifat Esad'ı hemen almış, Şam'ı rahatlatmıştı.[34] Sovyetlerin yıkılışından sonra İspanya'ya giden Rifat Esad, 2018 itibarıyla Fransa'da yaşıyor.

Şam'daki sorun Hafız Esad'ın 1983'te kalp krizi geçirmesiyle başlamıştı. Esad, hastalığı süresince ülke yönetimini altı kişilik bir komiteye bırakmış, bu komiteye kendisine sadık Sünni Müslümanlardan üye aldığı halde istihbaratın başı, kardeşi Rifat'ı almamıştı.

Rifat Esad, 2-28 Şubat 1982 tarihlerinde Müslüman Kardeşler örgütünün güçlü olduğu Hama şehrini kuşatıp bombalayarak tahminen 20 bin kişinin öldürüldüğü operasyonun komutanıydı. Hama Katliamı, tabii ki Hafız Esad'ın emriyle yürütülmüştü, ama Sünni çoğunluk Rifat Esad'ı sorumlu tutuyordu. Radikal Alevi gruplar, Rifat'ın Sünnilerce hedefe konduğu sırada Hafız Esad'ın ülkenin yedek icra kuruluna, örneğin Faruk Şara gibi Sünnileri aldığı halde onu almamasına tepki gösteriyordu. Rifat Esad bunun üzerine kendisine bağlı birliklerle darbe yapmaya kalkışmıştı.

33. İrfan Ülkü. s.69-70.

34. Abdulrahman al-Rashed, "When Russia recieved Rifaat al-Assad as exile." Al Arabiya English. 9 Şubat 2016. http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2016/02/09/When-Russia-received-Rifaat-al-Assad-as-an-exile.html

O sırada Irak'la savaş halindeki İran'ın Suriye'yi de Irak'a saldırmaya zorlaması, yönetim boşluğundan yararlanmak isteyen Rifat'ı harekete geçirmişti. Aslında Rifat tam bir Ortadoğu siyasetçisiydi; tek derdi fırsat kollayıp iktidara gelebilmekti. Bir yandan kendisini desteklerlerse Irak'la savaşacağı konusunda baldızıyla evli olan Kral Abdullah ile akrabalığı üzerinden –Alevi olmasına karşın– Suudi Arabistan'dan destek arıyor, diğer yandan İsrail'le temas kolluyordu. 1978'de ABD'ye iltica eden Romanya istihbarat servisi *Departamentul Securitaii Statului*'nin [Devlet Güvenlik Dairesi] sanayi casusluğu masasının şefi ve Devlet Başkanı Nicolay Çavuşesku'nun güvenlik danışmanı Ion Mihai Pacepa, Rifat Esad'ın, Romen istihbaratının "bordrosunda" olduğunu açıklayacaktı.

Ayrıca Aliyev'in Suriye müdahalesinin bir önemli sonucu daha olacaktı. Rifat'ın Moskova'ya gönderilmesinden kısa süre sonra, 24 Mayıs'ta Hafız Esad, yardımcısı Abdülhalim Haddam'ı İran Cumhurbaşkanı (2018 itibarıyla dini lider) Ali Hamaney'e gönderecek, Suriye'nin Irak'ta da İslam cumhuriyeti kurulmasına karşı olduğunu, ısrar ederse mevcut desteği de keseceğini söyleyecekti. Tahran, Esad'ın arkasında Moskova'nın olduğu mesajını almıştı.

Aliyev'in dediği gibi "Politbüroyu rahatlatan", belki de bu olmuştu.

Bu yılların Türkiye açısından ayrı bir önemi olduğunu fark etmişsinizdir. 1978'de Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis (bugün Akziyaret) köyünde, Abdullah Öcalan'ın önayak olmasıyla gizlice kurulan PKK'nın yönetici kadroları, 1980 askeri darbesinden önce Suriye'ye geçerek, Hafız Esad'ın ev sahipliği altında geniş çaplı eylem hazırlığına başlamıştı. Şam'da darbe girişiminin Aliyev'in müdahalesiyle savuşturulduğu 1984, PKK'nın Eruh ve Şemdinli saldırılarıyla yaygın şiddet kampanyasına başladığı yıldı.

Aliyev, 1982-87 arası özel görevlerle defalarca Mısır, Libya, Irak, Ürdün ve Pakistan'a "sorun çözücü" olarak gitmişti. Gazeteci İrfan Ülkü'ye, İslami Cihat Örgütü tarafından 6 Ekim 1981'de öldürülmesinden bir süre önce Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yaser Arafat'ı kendisinin barıştırdığını söyleyecekti.[35] 1978 Camp David görüşmeleri sonrasında 1979'da Sedat ile İsrail Başbakanı Menahim Begin arasında 1979'da imzala-

35. İrfan Ülkü. s.69.

nan İsrail-Mısır Barış Antlaşması, Enver Sedat'a Arap dünyası ve İslamcılar arasında tepki duyulmasına neden olmuştu ama Moskova anlaşmayı destekliyordu.

Bir gözü hep Türkiye'de

Dikkat ettiyseniz, Aliyev'in Arafat ile Sedat'ı barıştırdığını söylediği tarih Ekim 1981'den önceydi. Yani Aliyev henüz Moskova'ya, politbüroya girmemişken, henüz Azerbaycan'ın bir numarası iken Ortadoğu politikasında etkindi.

İç politikada da etkindi. Leonid Brejnev'in 1979 Aralık ayında Afganistan'ı işgale başlaması, zaten 1979 Şubatı'nda İslam Devrimi ile İran gibi bir müttefikini yitiren ABD'nin karşı hamlesine yol açmıştı. ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan, sırf Moskova'yı yıpratmak için her şeyi yapmaya hazır Çin ile birlikte İslamcı aşiret ve cemaatleri silahlandırıp eğiterek Sovyetlere karşı direniş örgütlemeye başlamıştı. Afgan Savaşı Sovyetleri yalnızca ekonomik değil, siyasi ve moral yönden de sarsıyordu. Ancak Aliyev bu durumdan etkilenmeden Azerbaycan'ı Moskova gözünde daha çok yatırım yapılabilir bir ekonomik ve siyasi varlığa dönüştürmeye çalışıyor, bunun kendi önünü açacağını düşünüyordu.

▸ Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'e kendisine yönelik Türkiye kaynaklı bir darbeyi haber vererek engelleyen Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel olmuştu. Ama Aliyev'in, daha Sovyetler Birliği döneminde bir sorun halinde kaçış noktası Türkiye idi. (*Milliyet Arşivi*)

Brejnev'le arası, Andropov'un da sayesinde iyiydi. Aliyev'in de arayı iyi tutmak için gerekenden fazlasını yaptığı söyleniyordu. Örneğin 1978'de Brejnev'in Bakü'yü ziyaretinde Brejnev'e elmaslarla bezeli bir altın yüzük, dev bir el dokuması halı ve Brejnev'in elmaslarla çerçevelenmiş bir portresini hediye etmişti. Sovyet basınına göre Brejnev'in 24 Eylül 1982'de başlayacağı Bakü ziyareti için de merkezinde iri bir elmas ve her biri bir Sovyet cumhuriyetini simgeleyecek şekilde 15 küçük elmasla bezeli bir "Bölünmez Bütünlük" yüzüğü hazırlatmıştı.[36] KGB ve Komünist Parti'de yükselmesinin bir nedeni de yolsuzlukla mücadele olan Haydar Aliyev, maddi güçten çok, iktidar peşindeydi. Aliyev bu haberleri "Böyle bir budalalığı neden yapayım?" diye reddetmişti; "Hem fotoğraflara bakın. Uçaktan inerken parmağındaydı yüzük."[37]

Yine de o ziyaret kâbus gibi geçecekti Aliyev için. Çok sonra, 29 Eylül 1998 akşamı NTV bürosunun açılışı için Cavit Çağlar, Nuri Çolakoğlu ve diğer yöneticilerle gittiğimiz Bakü'de "Ak Ev" isimli Başkanlık konutunda verdiği yemek sonrası koyu sohbette anlatacaktı. Daha Brejnev uçaktan iner inmez, Aliyev'in göz doktoru olan eşi Zarife Aliyeva kulağına "Bir an önce kurtul bundan" diye fısıldanıştı; "geri gönder, burada ölmesin." Brejnev canlı cenaze gibiydi ve Aliyev'in başından aşağı kaynar sular dökülmüştü.

Brejnev'in Bakü'de ölmesi demek, Kremlin'in herkesin birbirinin ayağını kaydırmaya çalıştığı entrikalarla dolu koridorlarında belki cinayetle, belki vatana ihanetle suçlanması demekti. Onu Andropov da kurtaramayabilirdi. Üstelik Aliyev, Moskova'da rakiplerine karşı gücünü artırmak için bir hafta olarak planlanan geziyi on güne uzatmayı tasarlıyordu. Şimdiyse bir yolunu bulup kısaltmak zorundaydı; bu riski göze alamazdı. Brejnev'in sağlığı gerekçe gösterilerek yarı yarıya kısaltılan programda dönüş günü gelip çatmıştı. Brejnev ve eşini Bakü Havalimanı'nda uçağa bindirdiler, el salladılar, uçak kalktı ama Aliyev ailesi eve dönmedi, havaalanında kaldı.

Brejnev'in uçağı kalktığı sırada bir başka uçak pistin ucuna çıkmış, motorları çalışır vaziyette beklemeye başlamıştı.

Bu, yol hazırlıklarını Aliyev ailesini Türkiye'ye kaçırmak üze-

36. Walter Moss. *A History of Russia.* Cilt 2. Londra: Anthem Press, 2005. s.429.

37. Viktor Andriyanov ve Huseinbala Miralamov. s.185-186.

re yapmış bir askeri uçaktı. Ola ki Brejnev dönüş yolunda ölecek olursa, parmaklar yine Aliyev'e çevrilecekti. Aliyev'in sağ kolu Abid Şerifov'un Moskova Havalimanı'ndan gönderdiği "Salimen geldiler" haberiyle biraz rahatladılar ama evlerine dönmediler. Nihayet ikinci haber geldi. Brejnevler Kremlin'e giriş yapmıştı, artık sorumluluk Aliyev'den çıkmıştı.

"Bir oh çektik" dedi Aliyev, "Evimize öyle döndük. Yoksa Türkiye'ye gidiyorduk."[38] Aliyev bize o gece Brejnev'in eceliyle ölmesi halinde cinayet komplosuyla suçlanacağı endişesiyle çareyi Türkiye'ye sığınma planı yapmakta bulduğunu anlatmıştı.

Türkiye'nin kapılarının ne yaparsa yapsın ona açık olacağına inanıyordu. Süleyman Demirel ve Türk hükümet yetkilileriyle ilk tanışıklığı 1967'ye dayanıyordu. Aliyev, Başbakan Süleyman Demirel'in 29 Eylül 1967'deki Bakü ziyareti sırasında "Azerbaycan KGB Başkanı" sıfatıyla ve tuğgeneral rütbesiyle protokolde yer alıyordu. 18-19 Kasım 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın ziyareti sırasındaysa artık unvanı Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri idi.[39]

Bakü gerçekten de Brejnev'in son ziyareti oldu. Bir süre sonra rahatsızlığı arttı, 7 Kasım'dan sonra hiçbir toplantıda görülmedi, 12 Kasım'da ölümü ve yerine KGB Başkanı Yuri Andropov'un geçtiği ilan edildi.

Andropov hemen Aliyev'i yanına almış, politbüro üyesi olmasını sağlamıştı ama onun sağlığı da bozuluyordu. 9 Şubat 1984'te ölümünün ardından yerine Mihail Gorbaçov seçildi. Gorbaçov ile Aliyev 1985'ten itibaren anlaşmazlığa düşmeye başladı. Aliyev'e göre bunun sebebi Gorbaçov'un Slav milliyetçisi olması, Türk ve Müslüman kökenlilere duyduğu nefretti. Aliyev'in, kendi ifadesine göre Gorbaçov'un üzerine yürüdüğü bir toplantının devamında, 1987'de politbürodan istifa etti.[40]

Azerbaycan'a döndü, Nahçıvan milletvekili seçilerek Meclis'e girdi. Tıpkı Doğu Alman gizli servisi HVA'nın başından ayrılan Markus

38. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. s.199-201.

39. Musa Qasımlı. *Türkiye-SSCB İlişkileri 1960-1980*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2013. s.288, 327.

40. İrfan Ülkü. s.74-76.

Wolf'un 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması sürecinde kitle gösterilerinde konuşması gibi, Aliyev de 1990 Kara Ocak olayları ardından Bakü meydanlarında Moskova'yı eleştiren konuşmalar yapmaya başladı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağıtılması sürecine karşı çıkarak Komünist Parti'den de istifa etti.

Sonrasını biliyoruz artık.

Yıllar sonra 9-10 Ocak 2001'de artık bağımsız Azerbaycan'ın Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Bakü'de yine Moskova'dan gelen önemli bir konuğu ağırladı. Konuk Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin idi. 10 Ocak günü, bir üniversiteden fahri doktora alma töreninde konuşurken, Putin, Aliyev'e bir sürprizi olduğunu söyledi. Ardından, Aliyev'in 1944'te o zamanki adıyla St. Petersburg'taki KGB okulundan mezuniyetinde aldığı karnenin bir nüshasını verdi.

Ne de olsa Putin de o okuldan mezundu; Aliyev'in tuğgeneral rütbesine eriştikten sonra artık sivil hayata döndüğü, Komünist Parti yöneticisi olarak çalıştığı sırada, Putin, Sovyet istihbaratı KGB'nin Doğu Almanya'daki Dresden şehrindeki KGB istasyonunda binbaşı rütbesiyle görev yapıyordu.

Yine de Aliyev 1998'de, o Bakü akşamındaki sohbette, ne yaptıysa Türklük için yaptığını söylemişti. Bunda bir ikiyüzlülük görmüyorum; tanıdığım ve okuduğum kadarıyla Haydar Aliyev, doğru olduğuna inandığını yapan insanlardandı; doğruları değiştiğinde onun gereğini yapıyordu; bunda da bir çelişki görmüyordu. Aliyev, tıpkı 1917 Devrimi sırasında Lenin'in yanında yer alıp, sonra milliyetler meselesinde ters düşen Tatar Türk'ü Mirsaid Sultan Galiyev gibi, "Bir elde Marx, bir elde Kuran" giden bir tür "Türk komünizmi" düşlüyordu.[41] Rastlantı bu ya, Galiyev, Tatar Türkçesinde Aliyev idi zaten.

Aynı nedenden, önce Nazilere, sonra CIA'e hizmet eden Özbek Türk'ü Ruzi Nazar'ın da ne yaptıysa Türklük için yaptığını söylemesinde samimiyetsizlik görmedim. O da Aliyev gibi amaca giden her yolu meşru sayıyor, bunda bir çelişki görmüyordu.

Şimdi Nazar'a geliyoruz.

41. Musa Qasımlı. s.480.

Ruzi Nazar – CIA

CIA'den MİT'e ortak operasyon teklifi

Önemli bir dizi görüşme için Münih'ten gelmişti, bir süredir İstanbul'daydı. Üst düzey randevuları için o akşam Ankara Ekspresi'nde yataklı vagona bilet alınıştı. Hem vakit geçirmek hem de karnını doyurmak için İstiklal Caddesi'ne çıktı. Nefis Türk yemekleriyle önceki seyahatlerinden kalbini kazanmış Hacı Abdullah Lokantası'na saptı. Yemeği bitmek üzereydi ki dışarıda adeta kıyamet koptu.

Hızla hesabı ödeyip caddeye çıktı. Müthiş bir kalabalık dükkânların camını çerçevesini indiriyor, yağmalıyor, durmak bilmiyordu. Amerikan istihbaratı CIA'in üst düzey ajanlarından Eric Kuniholm daha sonra New York'taki meslektaşlarına "Kıbrıs'taki Yunanistan varlığını protesto gösterilerinin yabancı[1] düşmanı, Hıristiyan düşmanı bir ayaklanmaya dönüştüğünü" bildirecekti.[2]

Tarih 6 Eylül 1955 idi. Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin bombalandığı yolundaki haber Mithat Perin'in küçük *İstanbul Ekspres* gazetesinin yazı işleri elemanı Gökşin Sipahioğlu'nun girişimi sonucu yaptığı yıldırım baskıyla sokakları hareketlendirmişti. Görünüşte halk galeyana gelmişti ama sonradan "Kıbrıs Türk'tür Derneği" öncülüğünde gelişen ayaklanmanın pek de kendiliğinden olmadığı anlaşılacaktı. Bir kısmının bir gece önce şehir dışından getirildiği orta-

1. Türkiye'deki gayrimüslimleri "yabancı" gören ifade Kuniholm'e ait.

2. Ian Johnson. s.85-86.

ya çıkan kalabalıklar, çoğunluğu Rumlara ait işyerlerini, evleri yakıp yıkmaya başlamış, bundan diğer gayrımüslim vatandaşlar da payını almıştı. İki gün süren 6-7 Eylül faciası sonunda 30 kişi öldürülmüş, tecavüzler yaşanmıştı. Resmi kayıtlara göre 4.212 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 26 okul, 2 manastır ve 1 sinagog tahrip edilmişti.

Bir süre sonra Selanik'teki bombacının o zamanki adıyla Milli Emniyet (MAH), bugünkü MİT ile irtibatlı Batı Trakya Türk'ü Oktay Engin olduğu öne sürüldü. Yunan polisi tarafından yakalanan Engin, kaçırılıp Türkiye'ye getirilecek, vatandaşlığa geçirilecek, Emniyet İstihbaratına alınacak, 12 Mart ila 12 Eylül darbeleri arasında Emniyet'in Siyasi İşler Genel Müdür Yardımcısı olarak çalıştıktan sonra Eskişehir ve Niğde valilikleri yapacaktı.[3] Yıllar sonra, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nden orgeneral rütbesiyle emekli olduktan sonra gazeteci Fatih Güllapoğlu'na konuşan Sabri Yirmibeşoğlu, "6-7 Eylül bir Özel Harp işiydi" diyecekti "ve muhteşem bir örgütlenmeydi. Amaca da ulaştı..."[4] 6-7 Eylül olaylarını dünyaya duyuran ise bir Amerikan ajanı değil, bir İngiliz ajanı oldu; tabii ki "gazeteci" olarak. *The Sunday Times* gazetesinin 11 Eylül'de "Büyük İstanbul Ayaklanması" başlığıyla yayımladığı haberin imzası Ian Fleming'e aitti. Fleming, 5 Eylül günü İstanbul Hilton Oteli'nde, açılışını İçişleri Bakanı Namık Gedik'in yaptığı Uluslararası Polis Konferansı'na, İngiliz polis örgütü Scotland Yard başkanının "Basın Danışmanı" kisvesi altında katılmış bir MI6 ajanıydı. Fleming'in kalemi de kuvvetliydi ama yarattığı "007 James Bond" tiplemesiyle henüz meşhur olmamıştı.

▸ Eric Kuniholm, CIA'in Münih merkezli Sovyet operasyonları siyasi sorumlusu olarak Türkiye'yi, İstanbul merkezli olarak Kafkaslar ve Orta Asya'ya sıçrama tahtası olarak kullanma projesinin mimarıydı. (*Hürriyet Arşivi*)

Fleming'in en önemli James Bond romanlarından sayılan ve 1957'de

3. Ecevit Kılıç. *Özel Harp Dairesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010. s.81-83.

4. Fatih Güllapoğlu. *Tanksız Topsuz Harekât*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991. s.104.

6-7 Eylül olaylarından iki yıl sonra yayımlanacak olan *Rusya'dan Sevgilerle*'de olaylar İstanbul'da geçecekti; Rus askeri istihbaratının SMERSH örgütüyle MI6 arasındaki mücadeleyi anlatıyordu.

İstanbul kaynıyordu ama CIA ajanı Kuniholm'un başka bir görevi vardı, bu ortamda kalması tehlikeliydi. "Ateşe verilen kiliselerin Boğaz'daki yansımalarına" bakarak Haydarpaşa'ya geçti, Ankara trenine bindi. Ankara'da İçişleri Bakanı ve Milli Emniyet Reisi ile randevuları vardı.

O tarihte İçişleri Bakanlığı bugün de bulunduğu yerdeydi. Nazi Almanya'sının 1938 başında Avusturya'yı ilhak etmesi üzerine, zaten 1928'den itibaren çalıştığı Türkiye'ye iltica eden Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister tarafından çizilen yapılardan biriydi.[5] MİT'in öncülü MAH'ın karargâhı ise, Gençlik Parkı'nın karşısında, bugün Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Küçük Sahne'nin de bulunduğu Vakıflar Binası idi.

Kuniholm'un İçişleri Bakanı'yla görüştüğü kayıtlarda var, ama kiminle görüştüğü ve tam tarihi yok. Namık Gedik'in 6-7 Eylül olayları nedeniyle 10 Eylül'de istifa ettiği ve yerine Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in vekâlet ettiği biliniyor.[6] O nedenle Kuniholm'un Gedik ile mi Menderes ile mi konuştuğunu bilemiyoruz, ama "Bakanla konuştuğunu" kayda geçmiş.

Milli Emniyet Reisi'nin kim olduğunu ise biliyoruz: Behçet Türkmen.[7] Behçet Türkmen çekirdekten rütbe alırken istihbaratçılığı da devam etmişti; bunlar arasında Atina Büyükelçiliği askeri ataşe yardımcılığı ve Moskova askeri ataşeliği vardı. 1944'te Fevzi Çakmak yerine genelkurmay başkanı olan Kazım Orbay, Türkmen'i Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'na atamıştı. Türkmen, tümgeneral rütbesiyle İzmir'deki NATO karargâhı komutan yardımcılığından 1953'te Naci Perkel'in istifasıyla boşalan MAH reisliğine getirilecek, korgeneralliğe terfi edecekti.

5. Bugün "Eski Ankara" binaları olarak değer taşıyan pek çok bina, örneğin Meclis Binası, Başbakanlık, Adalet, Savunma bakanlıkları, Genelkurmay, Merkez Bankası, Yargıtay binaları ve Güvenpark'takl "Türk, Öğün, Çalış, Güven" heykeli gibi Clemens Holzmeister'in eseriydi.

6. Ethem Menderes de Aydınlı idi ama Başbakan Adnan Menderes ile akrabalık bağı yoktu; siyaset arkadaşıydı.

7. Behçet Türkmen'in diplomat oğlu İlter Türkmen, Türkiye'nin Atina, Moskova büyükelçilikleri, BM Daimi Temsilciliği ve Dışişleri Genel Sekreterliği (Müsteşarlığı) görevlerinde bulundu. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından askeri rejimde kurulan Bülend Ulusu hükümetinin Dışişleri Bakanı oldu.

Eric Kuniholm'un görevi, ABD'nin Müslüman dünyasında Sovyet etkisine karşı başlattığı kapsamlı propaganda ve yıkıcılık harekâtı için Türkiye'nin destek ve işbirliğini istemekti.

Ankara, komünizmle mücadeleye vardı ama komünizme karşı hareket geçireceğiz derken Türkiye'deki mülteci grupların kontrolden çıkmasını istemiyordu; Sovyetleri Türkiye'ye karşı düşmanca tutuma kışkırtacak işlerden uzak durulmalıydı. Bakanın ayrıca bir hassasiyeti daha olmuştu. Türkiye laik bir ülkeydi. Amerikalılarla işbirliği Türkiye'yi Dünya İslami Kongresi gibi örgütlerin işlerine karıştırmamalıydı.

Motomar al-Alam al-Islami [Dünya İslami Kongresi], Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılıp bağımsızlığını ilanından iki yıl sonra, 1949'da Karaçi'de kurulmuştu ama aslında temelleri 1926'da Suudi Arabistan Kralı Saud tarafından atılmıştı. Kongrenin en etkili kişisi eski Kudüs Müftüsü Muhammed Emin El-Hüseynî idi. El-Hüseynî hırslı ve tehlikeli birisiydi.

Nazilerden kalan tehlikeli miras

Muhammed Emin El-Hüseynî 1895'te Kudüs'te doğmuş, orada Katolik ve Yahudi okullarında temel eğitimini aldıktan sonra İstanbul'da Mekteb-i Sultâni, yani Galatasaray'a kayıt olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda askere alınmıştı. İngilizlerin 1918'de Şam'a girmesinin ardından buraya yerleşmişti. 1920'deki ilk Filistin ayaklanmasına katıldığı için İngilizlerce 10 yıla mahkûm edilmiş, ancak saf değiştirdiği için affedilmiş, 1921'de yine İngiliz Manda Yönetimi tarafından Büyük Kudüs Müftüsü ilan edilmişti. 1936'ya dek İngilizlerin en yakın işbirlikçisi olarak bilinen El-Hüseynî, Londra'nın İsrail'in kuruluşuna yeşil ışık yakmasını protesto edince yine gözden düşmüş, Irak'a kaçarak iltica etmişti.

Kimilerine göre Filistin milli hareketinin kurucusu sayılan Hüseynî, Filistin'de bir Yahudi devletini engellemenin yolunu önce İtalyan Faşist lider Benito Mussolini, sonra da Alman Nazi lider Adolf Hitler ile işbirliğinde görmüş, her ikisiyle de şahsen görüşüp hizmetlerini sunmuştu. 1942'de Berlin'de Nazi Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in de katıldığı törenle *Islamisches Zentralinstitut* [İslam Merkez Enstitüsü] açılışını gerçekleştirmiş ve fahri başkanı yapılmıştı.

Nazilerin Sovyet savaş esirleri arasından SS birlikleri oluşturma

planına, Hitler'in aslında İslamı davasına hizmet ettiği, "gizli Müslüman" olduğu yolundaki kara propaganda ile destek veriyordu. Naziler, onun kandırması sayesinde, Alman olmayan ilk SS savaş birliğini, Waffen-SS, 13. *Handschar* [Hançer] Tümeni'ni Müslüman Boşnakların katılımıyla, Katolik Hırvatlarla beraber kurmuşlardı.[8]

Hüseynî, İkinci Dünya Savaşı biterken İsviçre'ye iltica etmiş ama reddedilmişti. Almanya-İsviçre arasındaki Konstanz Gölü kıyısında Fransız güçlerince yakalanıp Paris'te ev hapsine alındı. Amerikalılar ve Rusların, Fransızlardan Nazi savaş suçlarından yargılanmasını istediği isimler arasında o da vardı. Ancak o sırada beklenmedik bir gelişme yaşandı. Kahire'deki ABD askeri ataşeliğine giden Filistin'deki İngiliz İdaresinden Arthur Giles, Arapları az çok bir araya getirip Siyonist pervasızlığı frenleyebilecek tek kişinin El-Hüseynî olduğunu bildirdi. Balfour Deklarasyonu ile Yahudi devletinin önünü açan İngilizler şimdi kurulmakta olan İsrail'i Filistin hareketini körükleyerek dengelemek istiyordu. Fransızlar başını öbür tarafa çevirdi ve El-Hüseynî, Müslüman Kardeşler bağlantılarının yardımıyla Suriye üzerinden Mısır'a "kaçırılarak" Kahire'den iltica hakkı aldı.

Böylece yeniden sahneye çıkarken, İngilizlere yakalanmamak için Nazilerle işbirliği yapmak zorunda kaldığını söyleyecekti ama imha edilmeden ele geçirilebilen bazı Nazi belgeleri onu yalanlayacaktı. Bu belgelerde 1943-1944 arasında Nazi askeri istihbaratı Abwehr'in şahsi harcamaları için El-Hüseynî'ye ayda 50 bin mark ve eski Irak Başbakanı Raşid Ali El-Geylani'ye ayda 65 bin mark ödendiğini gösteriyordu; bu miktarlar her ikisine de bağlanan ayda 80'er bin mark paraya ek olarak ödenmişti.[9] Nazilerin İslam dinini siyasi amaçlarla kullanma silahı, artık Batı'nın ellerine geçiyordu.

Türk İçişleri Bakanı'nın CIA yetkilisi Kuniholm'e uyarısı boşuna değildi. İstihbarat Reisi ise, Amerikan ajanına yaptıkları uyarılar çerçevesinde kalındığı sürece komünizmle mücadeleye katkıda bulunacaklarını söyledi. Zaten bu nedenle daha bir yıl önce, 1954'te

8. 1943'te Saraybosna'yı ziyareti sırasında El-Hüseynî'yi karşılayanlar arasında, daha sonra 1946'da bu faaliyetleri nedeniyle üç yıl hapis cezası alacak olan, Nazi sempatizanı "Müslüman Gençlik" üyelerinden Aliya İzzetbegoviç de bulunuyordu.

9. Richard Breitman ve Norman J.W. Goda. *Hitler's Shadow-Nazi War Criminals, U.S. Intelligence, and the Cold War.* Washington: National Archives Publication, 2011. s.21-22. https://www.archives.gov/files/iwg/reports/hitlers-shadow.pdf

MAH'da bir "kontrkomünizm" dairesi kurup bu amaçla yeni ajanlar devşirmemişler miydi?[10]

Türkmen, Kuniholm'e CIA eylemlerini perdeleyecek "araştırma enstitüsü" türünden bir kuruluşla işbirliğinin Ankara için "kabul edilebilir" olduğunu söylemişti.

Kuniholm da, siyasi sorumlusu olduğu AMCOMLIB'in zaten tam da böyle bir kuruluş olduğunu söyledi; faaliyetlerinin de gizlilik ve sessizlik içinde yürütüleceği konusunda teminat verdi. Ama aslında pek de öyle bilimsel araştırma enstitüsü değildi söz ettiği. AMCOMLIB [*American Committee for the Liberation of Peoples from Bolshevism*–Halkların Bolşevizmden Kurtuluşu için Amerikan Komitesi] örgütünün kısaltılmış adıydı. 1951 başında CIA'in cephe örgütlerinden biri olarak kurulan AMCOMLİB, "Türkî Müslümanlar [başta] olmak üzere, Sovyet blokundan mülteci gruplarını, ülkelerini [Sovyetlerden] bağımsızlaşması için gizli bir öncü güç olarak örgütlemeyi amaçlıyordu."[11]

Yine de Kuniholm, görüşmeden çıkarken MAH reisi Türkmen'in kendisine söylediklerini aklının bir köşesine not etti. Türkmen, dört ay kadar önce, 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan Asya-Afrika Konferansı'na ABD gözlemci heyeti içinde Ruzi Nazar'ın da bulunması nedeniyle Amerikalıları tebrik ediyordu. Oysa Nazar'ın ses getiren çıkışları daha çok İslam üzerineydi, laik Türklerin bunu neden takdir ettiğini tam anlayamadı ama üzerinde durmadı; istediğini almıştı nasıl olsa.[12] Ayrıca Nazar ile Münih'te zaten birlikte çalışıyorlardı.

Nazar'a geleceğiz, önce neler olduğuna bakmakta, gerisini daha iyi anlamak bakımından fayda var.

CIA'in Türk-İslam sentezi

Kuniholm aslında diplomat kökenliydi. Ancak savaşın sıcaklığı içinde pişmiş diplomatlardandı. Aile köklerinden gelen İsveççe ve Fincenin yanı sıra Almanca ve Rusça da konuşuyordu. ABD'nin

10. Bkz. s.372.

11. Hugh Wilford. s.250.

12. Ian Johnson. s.86.

Berlin Büyükelçiliği'nde görev yaparken Nazilerin Yahudilere karşı sistematik yok etme kampanyasının başlangıcı sayılan 1938 *Kristal Gece* hadisesini olay yerinde gözleyen ve Washington'a bildiren o olmuştu. Savaş sırasında Tahran'da Şah karşıtı gösterilerin tırmanışına tanık olmuş ve 1941 sonrasında İran üzerinden Sovyetlere Amerikan askeri yardımının sevkiyatını koordine etmişti. 1946'da Beyrut İşgüderi (Maslahatgüzarı) iken görevi Filistin'de bir İsrail devletinin kuruluş çalışmalarını gözlemek ve bildirmekti.[13] 1947'de kurulan CIA'in Doğu Avrupa, Sovyetler ve Ortadoğu operasyonları için ideal adaylardan birisiydi.

Aslında CIA bu operasyonlarını büyük ölçüde saf değiştiren Nazi askeri istihbaratçısı Reinhard Gehlen ve örgütü üzerinde inşa etmişti.[14] Keza, Nazilerin Doğu Avrupa ve Sovyetlerde işgal ettikleri toprakların yönetimi için kurdukları *Ostministerium* [Doğu Bakanlığı] yönetiminden Gerhard Von Mende de Amerikan saflarına geçmişti. Mende Batı Alman yönetimi adına şimdiden Münih merkezli olarak eski ajanlarıyla, mülteci gruplarıyla irtibat kuruyordu. Ama bu bir geçiş süreciydi, siyasetlerini hep eski Naziler üzerinden yürütemezlerdi.

CIA'in gizli operasyonlarını örgütleme sorumluluğu *Office of Policy Coordination'a* [Siyaset Koordinasyon Dairesi] verilmişti. Bu daire, ABD Başkanı Harry Truman tarafından 1948'de imzalanan bir yönergeye göre geniş yetkilerle donatılmıştı. Bu yetkiler arasında propaganda, ekonomik savaş, sabotaj, karşı-sabotaj, imha, tahliye dahil önleyici doğrudan eylem; yeraltı direniş gruplarına, gerillalara ve bağımsızlık yanlısı göçmen gruplarına yardım dahil düşman devletlere karşı yıkıcılık faaliyeti ve hür dünya ülkelerindeki yerel antikomünist grupların desteklenmesi de vardı.[15] Soğuk Savaş'ın ABD cephesinde bu şekilde tanımlanan bütün örtülü operasyonları *Director of Plans* [Planlama Müdürü] olarak Frank Wisner yürütüyordu.

Wisner, İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Amerikan askeri is-

13. Ian Johnson. s.79.

14. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

15. Foreign Relations of the United States, 1945-1950, Emergence of the Intelligence Establishment. National Security Council Directive on Office of Special Projects. 12 Haziran 1948. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945-50Intel/d292).

tihbarat örgütü OSS'nin Güneydoğu Avrupa sorumlusu olarak Türkiye (ve savaşın sonlarına doğru Romanya) merkezli olarak çalışıyor, Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Balkanlardaki ajanları ve istihbarat faaliyetlerini yönetiyordu.[16] Savaşın bitimiyle de 1945-46 yıllarında OSS ile Gehlen Örgütü arasındaki irtibat subayı olarak Gehlen'in Doğu Avrupa, Sovyetler ve Kafkaslarda Nazi Almanya'sı adına işlettiği ajan ağının devralınmasını üstlenmişti. Savaşın bitmesiyle ilk büyük CIA operasyonu olan 1948 İtalyan seçimlerine müdahalede William Colby, Allen Dulles ve Jesus James Angleton ile birlikte çalışmıştı. CIA müdahalesi sayesinde seçimleri komünistler değil Hıristiyan Demokratlar kazanacak, İtalya'yı aralıksız 40 yıl yöneteceklerdi.

Wisner, İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefik Ordular Baş Komutanı Orgeneral Dwight Eisenhower'ın 1951'de ilk NATO Müttefik Komutanı olduğu yıl oluşturulan Gizli Planlama Komitesi faaliyetini de fiilen yürütüyordu. Muhtemel bir Sovyet işgaline karşı NATO üyesi ülkelerde askeri kontrolde sivil örgütlenmeler kurma işinden de Wisner sorumluydu; ileride kontrgerilla örgütleri olarak anılacak bu örgütlenmeler bütün NATO ülkelerinde sağ ve anti-komünist hareketlere destek verecekti. Başlatan Wisner olmuştu.

▸ James Jesus Angleton, CIA'in 1947'deki kurucu kadrolarındandı. 1948'de İtalyan seçimlerine müdahale edip Hıristiyan Demokratlar'ın kazanmasını sağlayan ekibin başıydı. (*Hürriyet Arşivi*)

Wisner'in başında olduğu gizli operasyonlardan sorumlu CIA Planlama Dairesi, 1950'lerin ortalarında CIA personelinin yüzde 60'ını bünyesinde topluyor, CIA bütçesinin yüzde 75'ini kullanıyordu. 1952 Kasım'ında başkan seçilen Eisenhower'ı, daha 20 Ocak 1953'te yemin edip görevi devralmadan, İngilizlerin talebiyle İran'da petrolü millileştiren Muhammed Musaddık'a karşı darbe planını, *Operation Ajax*'ı [Ajax Harekâtı] onaylamaya ikna eden de Wisner ve tabii CIA Başkanı Allen Dulles olmuştu. Keza 1954'te Jacobo Arbenz Guzmán'ın *Operation Success* [Başarı Harekâtı] ile devrildiği Gua-

16. Bkz. Ruzi Nazar - CIA bölümü.

temala darbesini de.[17] CIA Başkanı'nın kardeşi John Foster Dulles da, Eisenhower'ın dışişleri bakanıydı.

CIA'in komünizmle mücadele yöntemlerinden birisi de o dönemin ileri iletişim teknolojisi sayılan radyo olacaktı. Aslında radyoyu propaganda aracı olarak ilk kullanan Hitler olmuş, onu Churchill ve Stalin izlemişti. CIA'in, kuruluşundan bir yıl sonra, 1948'deki İtalya seçimlerine müdahalesinde Amerika'nın Sesi (VOA) yayınlarının faydası görülmüştü. Ancak VOA, Amerikan Dışişleri'nin kısmi kontrolü altındaydı ve o kanalla yapılacak propagandanın ister istemez, belli yasal sınırları bulunuyordu.

Gökten yağan radyolarla propaganda

Bu nedenle 1949'da CIA, Doğu Bloku'na yönelik her türlü propagandanın yapılabileceği bir radyo istasyonu kurmak için kolları sıvamıştı. Önce o dönem CIA Başkanı Koramiral Roscoe Hillenkoetter'in operasyon sorumlusu konumundaki Allen Dulles tarafından New York'ta bir cephe örgütü kuruldu. *National Committee for Free Europe* [Hür Avrupa İçin Milli Komite] adlı bu paravan örgütün başkanlığını Joseph Grew üstlenmişti. Grew'u 1930'larda ABD'nin Ankara Büyükelçisi iken Mustafa Kemal Atatürk ile çekilen filminden ve Tokyo Büyükelçisi iken Naziler arasındaki KGB köstebeği Richard Sorge'nin yakalanışı sırasındaki tanıklığı vesilesiyle tanıdık daha önce. Eisenhower'ın da desteğiyle kısa sürede önemli para toplanmış ve Batı Almanya'da kurulan Hür Avrupa Radyosu ilk yayınını Amerikan Bağımsızlık Günü olan 4 Temmuz 1950'de Çekçe olarak yapmıştı. Onu 1953'te Özgürlük Radyosu'nun kuruluşu izleyecekti. "Özgürlük" ya da Türk dünyasında kullanıldığı tabiriyle "Azadlık" radyosunun ilk yayınları ise Azeri Türkçesiyle olmuştu.

Bütün bu faaliyetin merkezi Münih idi; Nazizmin doğduğu şehir olan Münih.

Hür Avrupa Radyosu Doğu Avrupa'ya, Özgürlük Radyosu ise Doğu Avrupa dışında kalan Sovyet coğrafyasına, Orta Asya ve Kafkaslara propaganda yayınları yapıyordu.

17. John Prados. *President's Secret Wars–CIA and Pentagon Covert Operations From World War II Through the Persian Gulf.* Chicago: Elephant, 1996. s.96-97; 109-110.

Kontrgerilla örgütleri: Gladyo, Ergenekon, Kızıl Post

Türkiye'de ilk "cephe gerisi" örgütlenme 27 Eylül 1952'de, yani Türkiye'nin Yunanistan'la birlikte NATO'ya katılışından yaklaşık altı ay sonra Genelkurmay Seferberlik Tetkik Kurulu (STK) bünyesindeki "Milli Avcı Birlikleri" adı altında kurulmuştu. Bu örgütlenme 1965'te Özel Harp Dairesi (ÖHD), 1999'da Özel Kuvvetler Komutanlığı (ÖKK) olarak güncellendi.

Bu örgütlenmelerde yer alanlar kendilerine milli mitolojilerinden gelen isimler taktılar. Bunlardan ilk deşifre olan İtalyan kontrgerillasının adı, Romalıların savaş kılıcı "Gladio" idi. Danimarkalılarınki adını Ruslara direnen tarihi kahramanları "Absalon"dan almıştı. Almanların kontrgerilla örgütü *Werewolf* [Kurtadam] olarak fısıldanıyordu. Yunanlar mitolojideki Altın Post hikâyesinden esinlenip "Kızıl Post" diyorlar, Türk kontrgerillacılar ise 2007'de soruşturmaları başlayana dek "Ergenekon" adıyla övünüyorlardı.[1]

Türkiye kamuoyu "kontrgerilla kavramıyla ilk kez yaygın olarak 12 Mart darbesinin ardından Ziverbey Köşkü'ndeki işkenceli sorgular sırasında, sorguculların şüphelilere tehditleri vesilesiyle tanışmıştı. CHP lideri Bülent Ecevit 1973 seçim kampanyasında, "iktidara gelirse kontrgerilladan hesap soracağını" vaat ederek oy istemişti. Fakat Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar, Başbakan Ecevit'e verdiği Özel Harp brifingini Kıbrıs'taki Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) faaliyetlerine odaklayınca, toplantıdan ek bütçe alarak çıkmıştı.[2]

1. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. s.103.

2. Ecevit Kılıç. s.162-165.

CIA yalnızca yayınları yapıp, dalgaları uzaya salmakla kalmıyordu, işi şansa bırakmamak amacıyla özel bir program da yürütülüyordu. İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda Arapları Türklere karşı daha da kışkırtmak amacıyla icat ettiği, uçaklardan bildiri atma yöntemini çağa göre uyarlamışlardı. CIA komutasındaki nakliye uçakları, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'ya paraşüt kargolarıyla on binlerce –o zaman daha yeni yaygınlaşmaya başlayan– transistörlü

radyo atıyordu. Bu radyoların kanal ayarı yoktu, tek kanaldı. Açınca, bölgesine göre, sadece ya Hür Avrupa Radyosu ya da Özgürlük Radyosu yayını dinlenebiliyordu.

Peki, Amerikalılar neden Doğu Avrupa ve Orta Asya, eski deyişle "İran-Turan" coğrafyasına yönelik propaganda yayınlarını ayırmışlardı? Çünkü Gehlen-Mende ekibinin, yani eski Nazilerin aksine, Amerikalılar kısa sürede Rus kökenli olanlarla olmayanları, Rus kökenli olmayanlardan da Müslüman kökenli olanlarla olmayanları aynı saflarda örgütleyip savaştırmanın çok zor olduğunu görmüştü.

Burada zayıf halka, hem milliyetçi duyguları yüksek hem de Müslüman olan Türk kökenli halklar olarak saptanmıştı. Türk-İslam sentezi fikri böyle doğmuştu. Azadlık Radyosu bir aşamada Orta Asya ve Sibirya'da konuşulan 38 Türk lehçesiyle yayın yapacaktı.

Dulles ve Wisner gibi, Kuniholm de bu görüşteydi.

İşte bu nedenle CIA, Sovyetlerin Türk kökenli Müslüman nüfusuna erişmek için en uygun sıçrama tahtasının, ileri karakolun Türkiye olduğuna karar vermişti. Bunda Suriye'deki 1949 darbesini tezgâhlayanlar arasında bulunan, eski Amerikan başkanlarından Theodore Roosevelt'in oğlu, Franklin Roosevelt'in kuzeni olan CIA yetkilisi Archibald Roosevelt'in de payı olmuştu.[18] Archibald Roosevelt ileride ABD'nin Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı paravan görevinde, CIA'in istasyon şefliğini yürütecekti. Roosevelt'in yeğeni, o da CIA ajanı olan Kermit Roosevelt ise 1952'de Mısır darbesinde kendisini gösterecek, bir yıl sonra, 1953'te İran'da Musaddık'ın devrilmesinde başrolü oynayacaktı.

Sovyetlerin Akdeniz'e inme kapısını tutan, Balkanlar ve Kafkaslarla güçlü bağları olan Türkiye o nedenle yeni Amerikan stratejisinde önemliydi ve Kuniholm o nedenle Ankara'da Türk hükümetinden destek arayışındaydı.

Sadece hükümetten de değil. Kuniholm, CIA'in Nazi arşivlerinden öğrendiği isimlerin, eski bağlantıları devşirmenin de peşindeydi.

Şeyh Şamil'in torunundan, Nazi imamı Süleymancıya

Kuniholm'un İstanbul'da görüştüğü kişilerden birisi de Mehmet Sait Şamil idi. Sait Şamil, Çarlık Rusya'sına başkaldırısıyla ün yapmış

18. Bkz. Haydar Aliyev - KGB bölümü.

Dağıstanlı Şeyh Ali Şamil'in torunuydu. Şamil Paşa Konağı'nda Kuniholm şerefine bir de yemek vermiş, yemeğe Çerkes, Çeçen, Abhaz ve Şamil gibi Dağıstanlı Sovyet karşıtı mülteci temsilcileri de katılmıştı.

Sait Şamil de İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Berlin'e gitmiş, Nazilerle irtibata geçmişti. Kazak Türk'ü Mustafa Çokay'ın etkin olduğu, Nazi denetiminde çıkan Türkçü görüntüdeki *Prometheus* dergisi çevresine girmişti. Ancak Kafkaslara gidip çalışma yapmasına izin vermedikleri için Nazilerin kurdurduğu Kuzey Kafkasya Milli Komitesi'nde görev almamış, Türkiye'ye dönmüştü.[19]

Ancak Kuniholm'un gözü Sait Şamil'i tutmamıştı. "Birbiri peşine votka devirmeyi anlayabilirim" diyecekti CIA merkezine gönderdiği raporda; "ama votkanın, ağzına kadar dolu su bardaklarıyla ikram edilmesi başka."[20] Özetle, Şeyh Şamil'in torunu Sait Şamil, CIA'in ölçütüne uymuyordu. Fazla milliyetçi idi ve pek dindar sayılmazdı; onlara Türk kökenli Müslümanlar lazımdı.

Beşiktaş'ta Şamil Paşa Konağı

Beşiktaş Serencebey'de, bugün arazisinde Şamil Paşa Evleri'nin bulunduğu Şamil Paşa Konağı değildi; Fatih, Mimar Kemalettin Mahallesi'ndeydi. Beşiktaş'taki konak Yıldız Köşkü'ndeki II. Abdülhamid'in maiyetinde bulunan Şhaplı Osman Ferit Paşa'ya aitti; eşi Nefaset Hanım da Şeyh Şamil'in torunlarındandı. Oğulları Sait Şamil Şhaplı, Ahmet Aşeni, Mehmet Fetgeri, Hüseyin Bereket, Nazım Nazif Ander ve Hamza Osman Erkan gibi, tümü Çerkes olan akraba ve arkadaşlarıyla birlikte, Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün (BJK) temellerini 1903 yılında Şamil Paşa Konağı'nda atmışlardı. Kulübün resmi kuruluşuysa Serencebey Yokuşu'nun daha üst kesiminde, Gazi Osman Paşa Konağı'nda yapılmış, Sait Şamil Şhaplı ilk başkan seçilmişti. Konağın kapısında bunu gösterir bir levha bugün de durmaktadır.

19. http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=2312

20. Ian Johnson. s.87-88.

Nureddin Nemangâni bu tanıma uyuyordu.[21] Nemangâni, Özbekistan'ın Taşkent'ten sonra ikinci büyük kenti olan Nemangan'da 1905'te doğmuştu. Temel Kuran bilgisi dışında bir eğitimi yoktu. Toprak sahibi olan ailesi, Stalin'in 1930'lardaki kamulaştırma kampanyası sırasında mallarına el konularak Ukrayna'ya sürülmüştü. Hitler, Stalin'le anlaşmasını bozup 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekâtı'na başladıktan kısa süre sonra Ukrayna'yı işgal etmiş, Nemangâni esir düşmüştü. Ancak Nemangâni bir ay kadar sonra Sovyetlere karşı Nazilerin Sovyet cephe gerisini vurmak için etnik kökenlere göre kurmaya başladığı *Waffen-SS*'e [SS Silahlı Güçleri] katılmaya karar verdi, Orta Asyalılardan kurulan *Waffen SS* "Timur Tümeni" baş imamı olmuştu. Daha sonra Alman Ordusu Wehrmacht'ın kurduğu Türkistan Lejyonu'nun baş imamlığına terfi edecekti.[22]

Nazi ideolojisine göre Türkler diğer "Asyalılar" gibi "Aryanlardan aşağı ırk" olarak görülüyordu. Araplar daha da "aşağıdaydı"; neticede onlar da Yahudiler gibi "Sami ırkından" sayılıyorlardı. Ancak iş onlar arasında işbirlikçilerini bulup kullanmaya gelince ideolojik saplantılar bir kenarda gizleniyordu.

Savaş bitince Nemangâni müttefiklerce esir alındı. Savaş suçlusu olarak iki yıl hapis yattı. Sonra Almanya'ya gitti. Eski patronu Von Mende ile temas kurdu. Sık sık buluşuyorlardı. Nemangâni, Mende ve arkadaşlarına Özbek pilavı pişiriyor ve tabii sadece havadan sudan konuşmuyorlardı. İki yıl sonra, 1950'de Nemangâni birden "dini eğitimini geliştirmek" gerekçesiyle, mesela Suudi Arabistan, ya da Mısır değil de, o dönem Kuran kurslarının dahi takip altında olduğu Türkiye'ye gitmeye karar verdi. Ve Türkiye'de İstanbul, Konya ya da Diyarbakır gibi dergâh ve medreselerin yasaklansa da yoğun faaliyet gösterdiği bir şehre değil, Adana'ya gidecekti. Yazar Mustafa Akkoç'a göre, bir arayış içinde Tarsus'a geçmiş, sonunda aradığını Alanya'nın Oba köyünün Sarıkadılar Çiftliği'nde bulmuştu. Orada ne mi bulmuştu? Okuyalım:

> Süleyman Hilmi Tunahan Efendi Hazretleri tarafından kendisine icazet verilmiş bulunan, Merhum Mustafa Çırpanlı, İmâm-ı

21. Batı dillerindeki kaynaklarda Nureddin Namangani olarak geçiyor.

22. Çağatay Koçer. "Türkistanlı Kahraman Bir Lejyon İmamı: Nureddin Nemangâni." "Türk Alemiyiz" internet sitesi. https://turkalemiyiz.com/Home/Getturkistan?categoryid=3&aid=1058

> Rabbânî Evladına Ulûm-ı Diniyye'yi tedris etmekteydi. Hiç vakit geçirmeden Alanya'ya gitti, Çırpanlı Hoca'ya teslim oldu, hemen tedrisata başlatıldı. [...] Bu yıllarda Çırpanlı Hocamızın Rahle-i Tedrisinden geçenler arasında yaşıru başıru alnuş, çocuğa karışmuş olanlar, henüz 9-10 yaşlarında çocuklar, Nureddin Nemangânî gibi İkinci Cihan Harbi'nden çıkmış, 50'sine merdiven dayamış mübârek insanlar vardı.[23]

Süleymancı kesime yakın Akkoca'nın ifadesine göre, Nazi ordularının baş imamı Nemangâni, Münih'ten, Von Mende'nin yanından kalkıp Alanya'nın bir köyüne Süleymancıların yanında "dini eğitimini tamamlamaya" gelmişti. Tunahan, Bulgaristan'da Türklerin yoğun yaşadığı Silistre doğumlu bir Nakşibendi şeyhiydi; 1959'da Üsküdar, Kısıklı'daki evinde öldüğünde yerine damadı Kemal Kaçar geçecek, cemaati o büyütecekti.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın henüz Batı Almanya hükümetinden oradaki Türklere dini eğitim izni alamadığı 1974 yılında bu izni alan ve ilk aşamada 150 cami açan ilk Türkiye kökenli cemaat Süleymancılar olacaktı. Bu aynı zamanda Ruzi Nazar'ın ABD'nin Almanya'nın –o zamanki başkenti– Bonn'daki büyükelçiliğinde "danışman" sıfatıyla çalışmaya başladığı yıldı.

Birahanedeki oylamada "Baş İmam" seçimi

Tam da Nemangâni'nin Türkiye'ye geldiği sıralarda, Nazi askeri istihbarat şefi Reinhard Gehlen de ABD'deki sorgusundan[24] Amerikalılarla kendi ajan ağını CIA'e aktarma konusunda anlaşarak dönmüş, CIA'ci Frank Wisner'in denetimi altında çalışmaya başlamıştı.

Nemangâni Alanya'daki Süleymancı medresede vaktini tamamlayıp yeniden Adana, oradan da önemli camilerde vaizlik yapmakta olan Süleyman Hilmi Tunahan'ın yaşadığı İstanbul'a geçmişti.

CIA ajanı Kuniholm'un 1955 sonbaharında Türkiye'ye yaptığı "Sovyetlere karşı Türk-İslam sentezi" gezisini takip eden aylar-

23. Mustafa Akkoca."Nureddin Nemangâni Hocamız." *Önce Vatan* gazetesi. 5 Şubat 2007. http://www.oncevatan.com.tr/merhum-nureddin-Nemangâni-hocamiz-2-makale,21833.html

24. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

da, Nemangâni birden Almanya'ya dönmeye karar vermişti. 1956 Mart'ında Münih'te onu karşılayan, yine eski patronu Von Mende olmuştu.[25] Mesele anlaşılmıştı. CIA'in kurduğu Özgürlük Radyosu'nun Özbekçe servisini yöneten Baymirza Hayit'ın Nazilerle işbirliği, Doğu Alman istihbaratı HVA tarafından saptanmış ve Taşkent Radyosu tarafından deşifre edilmişti. Hayit açığa çıkmıştı. Mende'nin Müslümanlar üzerinde etkili olacak yeni bir isme ihtiyacı vardı. Aslında Çeçen kökenli İbrahim Gocaoğlu [Hocaoğlu] gibi güçlü bir isim vardı. Gocaoğlu 1953'te "İslam" adıyla bilinen, Batı Avrupa'da Müslüman Dini Cemaat adıyla bir dernek de kurmuştu. Ama CIA, 1955'te Gocaoğlu'nu tamamen kendi bordrosuna almış, Gocaoğlu Almanlarla ilişkisi kesilmişti. Nemangâni bunun için lazımdı. Batı Alman hükümeti bir de Nemangâni'yi tamamıyla Amerikalılara kaptırmak istemiyordu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikalılar ile Almanlar arasındaki ilk sürtüşme, Sovyetlere karşı Müslüman Türk kökenliler üzerinde kimin tam kontrolü alacağı üzerinde çıkıyordu.

Alman hükümeti Nemangâni'yi Almanya'daki Müslümanların "Baş İmamı" ilan etmek için alelacele göstermelik bir konferans düzenledi. Başka yer bulunamadığı için Münih'in ünlü birahanelerinden Löwenbräukeller'in bir salonu tutulmuş, Müslümanlara hakaret gibi görünmesin diye etraftaki resimlerin üzeri halı, kilim ve Orta Asya örtüleriyle kapatılmıştı. Savaş sırasında o da Gehlen Örgütü içinde Nazilere çalışan Dağıstan Türk'ü Ali Kantemir başkanlığında yapılan toplantıya Kuzey Kafkaslar, Azerbaycan, Türkistan, Volga-Ural ve Kırım'ı temsilen heyetler katılmıştı. Oylama sonucu Nemangâni "Muhacir Müslümanlar Dini İdaresi", kısaca "Dini İdare" başkanı sıfatıyla "Baş İmam" ilan edilmiş, Konrad Adenauer başbakanlığındaki Alman hükümeti tarafından, Mart 1958 itibarıyla masrafları hariç 650 mark, bugünün değeriyle 2.700 dolar tutarında maaş bağlanmıştı. Nemangâni aynı zamanda, ileride CIA ile Müslüman Kardeşler arasında köprü hizmeti de görecek olan Münih Camii Yaptırma Komitesi'nin de başı sayılıyordu.[26] Şimdi bir ara özet yapalım. Nemangâni, savaş suçlusu olarak yattığı hapis-

25. Ian Johnson. s.96-97.

26. Ian Johnson. s.100-101, 103.

ten çıkıp Nazi dönemi patronu Mende'nin yanına Münih'e gitmişti. Buradan 1950'de Türkiye'ye geçip Süleymancıları bulmuş, onlarla geçirdiği birkaç yıldan sonra 1955'te CIA ajanı Kuniholm'le görüşmesinin ardından yeniden Münih'e dönmüştü. Burada bir birahanede yapılan göstermelik oylamayla Alman hükümetinden onaylı Dini İdare'nin başına geçmişti. Türk Diyaneti'nin giremediği Almanya'daki Türk işçilerine dini eğitim verme izni, 1974 yılında Dini İdare üzerinden, Nakşibendiliğin bir kolu olan Süleymancılara verilecekti.

Öte yandan Amerikalıların Nazilerden kalan kerameti kendinden menkul ajanların iç çekişmeleriyle kaybedecek vakti yoktu. İçlerinden işlerini yarayanları alıp, diğerlerini Almanlara bırakmaya başlamışlardı bile. Kısa süre sonra, Von Mende'nin, Markus Wolf yönetimindeki Doğu Alman istihbaratı HVA tarafından Nazi geçmişi ve pogromlarla ilişkisi deşifre edilip o da gözden düşünce, Nemangâni de Amerikalıların adamı Gocaoğlu ile çalışmaya başlayacaktı.

CIA ajanı Kuniholm'un 1955 Türkiye ziyareti bu bakımdan gayet verimli geçmişti. Ayrılırken MAH Reisi Behçet Türkmen'in Ruzi Nazar teşekkürü de bu bakımdan anlamlıydı.

Mekke eylemi sonrası Ankara'da kim ağırladı?

Nazar sayesinde ABD, Bandung Konferansı'nı bir ölçüde sabote etmişti.

CIA'in bulduğu çare, Münih'te AMCOMLIB'de çalışırken devşirdikleri parlak ajanları Ruzi Nazar olmuştu. Daha altı ay önce Mekke'deki eylemde kendisini kanıtlamamış mıydı?

Gerçekten de Nazar, 1954 Eylül ayına denk gelen Hac ziyareti sırasında ortalığı birbirine katmıştı. Stalin'in yerine geçen Kruşçev'in güya özgürlüklere ne kadar saygı gösterdiğini kanıtlamak için bir grup Müslüman Sovyet vatandaşının Hacca gitmesine izin verdiğinin öğrenilmesiyle harekete geçilmişti. Komünizmi hoş gösterebilecek bu girişimi baltalamak işi CIA'e verilmişti.

Başkan Eisenhower, daha İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana psikolojik savaş kavramına inanıyordu. İktidara gelince kurdurduğu *Psychological Strategy Board* [Psikolojik Strateji Kurulu] başındaki Edward Lilly, 1953 yılında Eisenhower'a verdiği raporu "din faktörü" üzerine

kurmuştu. Din faktörü, 1954'te Ulusal Güvenlik Konseyi'nin yayınladığı, Sovyetlere misliyle karşılık verme planında da yer alıyordu.

Bu iş için CIA'in birkaç yıl önce Gehlen Örgütü'nden devşirdiği Ruzi Nazar'ın uygun olduğunu düşündü Frank Wisner ve operasyon ekibi. Nazar, yanında Hamid Raşid adında bir başka Özbek Türk'ü ile birlikte hacı kisvesi altında Mekke'ye gitmişti. Orada Sovyetlerden gelen hacıların otobüsüne binerek "Siz Müslüman değilsiniz, komünist propagandacılarısınız, Allahsızların hizmetindesiniz" diyerek başlattıkları eylemi, daha sonra Mekke sokaklarında Sovyet hacı adaylarının resimlerini duvarlara yapıştırıp, hatta üzerlerine domates atarak sürdürmüşlerdi.[27] 27 Eylül 1954 tarihli *Time* dergisi olayı "esaretten Batı'ya kaçmış Müslümanların samimi isyanı olarak" duyurmuştu ama güya kendiliğinden gelişen bu tepki sırasında Mekke'deki hacı adaylarına tam 250 bin bildiri dağıtıldığı ortaya çıkacaktı.

▸ Eşi Emerlinda ile görülen Özbek Türk'ü Ruzi Nazar, CIA'nın Nazi Gehlen Örgütü'nden devraldığı en becerikli casuslardandı. Sovyetleri Türk-İslam Sentezi ile vurma fikrinin yayılmasını sağladı. Ankara'da CIA şefi olarak bulunduğu 11 yıl içinde 2 askeri darbe yapıldı.

Ruzi Nazar'ın baş aktörü olduğu Mekke eylemi, CIA'in Sovyetlere karşı Müslümanlar üzerinden açıktan başlattığı ilk operasyondu.

Nazar, Mekke'den Münih'e dönerken arkadaşı Hamid Raşid ile birlikte Türkiye'ye uğrayacaktı; bu onun Türkiye'ye ilk gelişiydi. Ankara'da onları ağırlayacak bazı isimler vardı. Bunlar Özbek kökenli üç profesördü. Üçü de yükseköğrenimlerini Almanya'da yapmışlar, Berlin'de Mustafa Çokay'ın çevresinde bulunmuşlar, *Yaş Türkistan* [Genç Türkistan] dergisinde çalışmışlardı. İbrahim Yarkın veteriner fakültesinde zootekni profesörü, Sayit Ali eğitim fakültesinde kimya profesörü idi. Tahir Çağatay ise, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyolo-

27. Ian Johnson. s.65-66.

ji Bölümü'nün üstadı sayılıyordu. Üçü de Türkistan milliyetçisiydi, ancak Nazilerin ikiyüzlülüğünü erken görmüş, savaşın çıkmasıyla beraber Türkiye'ye iltica etmişlerdi. Savaşta Nazilerle işbirliği yapan, sonrasında da hem Alman hem Amerikan istihbarat örgütleriyle bağlantısı olan Baymirza Hayit ve çevresi, Çağatay'a "Gel başımıza geç" demişti ama o reddetmiş, Türkiye'de kalmıştı.[28] Nazar da bu vesileyle nabız yokluyordu. Münih'e dönmeden önce İstanbul'a geçip Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ni de ziyaret edeceklerdi; tekke, Özbek Türkçesiyle, "Ortalık Asya" ile Türkiye arasında bir köprüydü ne de olsa.

Bir psikolojik savaş uzmanı yetişiyor

Mekke eylemine hacı kisvesi altında giden Nazar, Bandung'a da gazeteci kisvesi altında katılacaktı; CIA ajanına, *New York Herald Tribune* muhabiri kimliği çıkarıldı.

Nazar, Bandung'da gazeteci kimliğini bir yana atıp propagandaya girişecekti. Sovyetlerin Türkistan'ı işgal edip [Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi] devletlere bölerek yönettiği, milli ve dini hakları yok ettiği yolunda ateşli konuşmalar yapmaya, bildiriler dağıtmaya başladı. Çıkan tartışmalar sonucunda konferans ABD ve Batı Avrupa'nın "sömürgeciliğini" kınarken Sovyetleri de Orta Asya nedeniyle eleştirdi.

Ama Washington açısından bu sabotaj eylemi, dünya siyasetinin akışını etkileyecek stratejik bir saptamaya yol açacaktı. 29 Nisan'da, konferansın ardından toplanan Eisenhower kabinesinde Dışişleri Bakanı (ve CIA Başkanı Allen Dulles'ın ağabeyi) John Foster Dulles, konferans sırasında Sovyetlerin ağır "sömürgecilik" eleştirilerine maruz kalan Çin Başbakanı Çu En-lay'ın Moskova'yı savunmak için kılını kıpırdatmamış olduğunu paylaşacaktı. Bundan sonra, Washington, Moskova ve Pekin arasında baş gösteren görüş ayrılıklarını derinleştirmek için elinden geleni ardına koymayacaktı.

Ankara açısından Bandung, Ortadoğu ile ilişkiler bakımından, bugüne uzanan yaralar açmıştı. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, ABD ve Rusya etkisi dışında kalmak isteyen ülkelere Batı ittifakına katılma çağrısı yapması, Mısır ve Hindistan başta olmak üzere tepki

28. Enver Altaylı. s.297-298.

alacaktı.[29] Moskova ise köpürüyordu. *Trud* [Emek] gazetesi, "Batı Almanya'dan gönderilen bir Amerikan ajanının" konferansı sabote ettiğini yazdı.

Nazar bir psikolojik savaş uzmanı olarak yetişmişti ama ondan daha fazlasıydı.

Bandung dönüşünde, Pakistan'ın Karaçi şehrine gitmiş, orada daha sonra Kuniholm'un İstanbul'da görüşeceği Sait Şamil ve Çin'in Sincan, Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti eski Başbakanı, Uygur Türklerinin lideri İsa Yusuf Alptekin ile buluşup toplantı yapmıştı.[30] Bu iki isim de zaten Türkiye'de yerleşmişti. Şamil'den zaten biraz önce bahsettik. Alptekin ise 1949'da Çin'de komünist yönetim kurulunca Türkiye'ye sığınmıştı. Burada Türkçü ve Turancılarla irtibat kurmuştu. Oğlu Erkin Alptekin, Münih'te, CIA tarafından işletilen Özgürlük Radyosu'nun Uygurca yayınlarının başındaydı. Ruzi Nazar'ın oğlunun adı da Erkin idi.

CIA, daha 1951 yılında Nazar'a ajanlık teklifi götürdüğünde Münih'te, Gehlen Örgütü'nde yer almış ve Von Mende'nin etrafında yeniden toplanmış Baymirza Hayit, Veli Kayyum, Garip Sultan gibi diğer Özbek Türkleriyle beraberdi.

Nazar bir gün Amerikan Konsolosluğu'ndan bir mektup aldı. ABD'den önemli bir konuk geleceği ve kendisiyle de görüşmek istediği söyleniyordu. İlgileniyorsa arayacağı bir de telefon numarası verilmişti. Aradı. Ertesi gün için randevu verildi.

Nazar, Archibald Roosevelt ile Münih'te böylece tanıştı. Uzun uzun konuştular. Roosevelt, Orta Asya ve Sovyetler konusundaki fikirlerinden etkilendiğini söyleyerek Nazar'la bir daha buluşmak istedi. Nazar, Roosevelt'e Türkistan'ın Birliği Milli Komitesi'nden söz edip, kendisini komitenin başkanı Veli Kayyum ile de tanıştırabileceğini söyledi.

Ancak Kayyum bu görüşmede Amerika'nın yardım etmesi halinde Türkistan'da ayaklanmaya hazır 3-4 bin savaşçı olduğundan bahsedince Roosevelt, Kayyum'un üzerini çizdi. İki nedenden dolayı... İlk olarak, savaştan sonra Orta Asya'yı "keşfetmek" isteyen

29. Mehmet Gönlübol. *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1987, s.273-276.

30. Enver Altaylı. s.318.

Roosevelt'e Sovyetler izin vermeyince Çin'e diplomat kılığında gidip Sincan-Uygur bölgesinden Özbekistan'a geçmiş, Semerkand, Buhara, Taşkent'i ve Fergana Vadisi'ni dolaşarak "keşif yapmıştı." Yani saha bilgisi Kayyum'unkinden tazeydi. Öyle ayaklanmaya hazır bekleyen kitleler olmadığını biliyordu. İkincisi, CIA'in MI6 ile Arnavutluk'ta ve Ukrayna'da ayaklanma çıkarma çabalarının, Kim Philby'nin Moskova'ya haber uçurması sonucu büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmasının yarası henüz kabuk bağlamamıştı.[31] CIA, Kayyum ve eski kuşak Nazi artıklarını Almanlara bırakıp Nazar'ı aldı. ABD vatandaşı olacaktı; ayda 500 dolar maaşa el sıkıştılar.[32] ABD Münih konsolosluğunun CIA'e Nazar'ı aday göstermesi haklı çıkmıştı.

Kızıl Ordu'dan Nazilere, oradan CIA'e

Nazar, Bolşeviklerin Çarlık yönetimini devirip Sovyet iktidarını kurmaya başladıkları 1917 yılında (o zaman Türkistan'ın parçası sayılan) Özbekistan'ın Fergana Vadisi'ndeki Margilan şehrinde doğmuştu.

Bugün Orta Asya'da radikal İslamcı söylemin merkezlerinden birisi olan Margilan, o yıllarda hem komünist hem milliyetçi hem de İslamcı hareketlerin etkin olduğu bir yerdi. Tıpkı Kafkaslardaki Azeri, Ermeni, Gürcü cumhuriyetleri gibi 1918'de kurulup 1920'de dağıtılan Hokand Hükümeti başkanı, Kazak Türk'ü Mustafa Çokay (ya da Çokayoğlu; Rus metinlerinde Çokaev) gibi, Basmacıların önderlerinden Başkurt Türk'ü Zeki Velidi (Togan; Rus metinlerinde Validov) gibi Türkçülüğün önemli isimlerinin yolu hep oradan geçiyordu.

Orta Asya'da (tıpkı Kafkaslarda Azeri Türklerinin olduğu gibi) Özbek Türklerinin ayrı bir ağırlığı vardı. Hint Okyanusu rotalarının keşfinden önce Çin ve Avrupa arasındaki ticaretin tek seçeneği olan İpek Yolu'nun geçtiği zengin şehirler, 1800'lerden itibaren parıltısını yitirmiş, eski güzel günlerin özlemiyle içine kapanmış, halkı sofulaşmıştı. 19. yüzyılın sonunda Kırım Türk'ü İsmail Bey Gaspıralı (Rus kaynaklarında Gasprinski) tarafından yayımlanmaya başlayan *Tercüman* dergisiyle boy veren Cedidi [Yenilikçi] akım ve 1905

31. Bkz. İngilizlerin Sovyet masası şefiydi ama... bölümü.

32. Enver Altaylı. s.258-261. 2018 değeriyle yaklaşık 5.500 dolar.

Meşrutiyet Devrimi'nin getirdiği görece özgürlük dalgası ise Özbek aydınlarını hareketlendirmişti.[33]

Ruzi Nazar'ın gençliği bu akımlar içinde şekillenmişti; o da Türkistan'ı işgal eden Ruslardan ve onlara bağımsızlık vermeyen Sovyetlerden intikam almak istiyordu. Taşkent Üniversitesi'nde ekonomi ve kimya okudu, kimya mühendisi olacaktı. Hitler 1941'de Stalin'le anlaşmasını bozup Sovyetlere saldırınca o da askere alınıp topçu birliğiyle birlikte Ukrayna cephesine gönderilmişti.

Burada hayatının akışını değiştiren bir şey başına gelmiş, Ukraynalı bir kızla tanışıp hoşlanmış, arkadaş olmuşlardı. İzin günlerini kızın ailesiyle geçirmeye başlamıştı. Kızın babası Ukrayna milliyetçilerindendi. Ukrayna milliyetçilerindeki Rus nefreti o derece yoğundu ki, "düşmanımın düşmanı" mantığıyla işgalci Nazi kuvvetleriyle işbirliği yapıyorlar, Kızıl Ordu'yu arkadan vuruyorlardı. Genç Türkçü Ruzi bundan çok etkilendi, düşmanla mücadele için her yolu mubah sayma fikrini Ukrayna'da edinecekti.

Beserabya cephesinde Nazilerle savaşırken yaralandı, birliğinden koptu, ona yine Ukrayna milliyetçileri baktı ve işgalci Alman irtibatlarına takdim ettiler. İlk defa onlardan duydu, Nazilerin Sovyetlerin cephe gerisinde savaşmak üzere azınlık lejyonları oluşturduğunu. Nazar, Rus nefretiyle büyümüş pek çok Orta Asya Türk'ü gibi Ukrayna milliyetçilerinin etkisiyle Kızıl Ordu üniformasını çıkardı, Wehrmacht üniformasını giydi; artık Türkistan Lejyonu'nun bir subayı olmuştu.

Ruzi Nazar 1941'de giydiği Nazi Alman üniformasını savaşın sonuna dek, dört yıl kadar taşıdı. Asıl görevi Türk kökenli askerlerle komutanlıklar arasında irtibat subaylığıydı. Bu görevler, başında Reinhard Gehlen'in bulunduğu FHO'ya bağlıydı.[34] Başında Amiral Wilhelm Canaris'in bulunduğu Alman askeri istihbarat teşkilatı Abwehr bünyesinde, Doğu cephesine özel kurulmuş bir istihbarat birimiydi bu.

Nazar, Gehlen Örgütü'nün Doğu Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya ve kısmen Ortadoğu'ya yayılmış ajan ve muhbir ağının bir parçası olmuştu.

Nazi devletinin çöküşü onu görevli olarak gittiği Kuzey İtalya'da bir kasabada buldu. Silah arkadaşı Hüseyin İkram ile birlikte Avusturya

33. Serge A. Zenkovsky. *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık*. Çev. İzzet Kantemir. Ankara: İpek Matbaası, 1971. s.120, 124-126.

34. Bkz. s. 47.

üzerinden Alman sınırını geçerek bir dağ köyüne sığındılar; eski bağlantıları sayesinde yeni kimlik belgeleri edindiler.

Münih'te konuşlu ABD işgal komutanlığına bağlı birliklerin konakladığı Rosenheim kasabasında bir kır gezisi sırasında ileride eşi olacak Emerlinda Roth, kısaca Linda ile tanıştı. Linda'nın babası yüksek askeri hâkim idi. İşgal kuvvetlerince soruşturma geçirmiş, Nazi Partisi'ne hiç üye olmadığı anlaşılınca tutuklanmamıştı. Müstakbel damadını Amerikalılara takdim eden de o olmuştu zaten.

Almanya yenilince Amerikalılarla işbirliği yapan başkaları da vardı. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Gehlen bunların başında geliyordu. Hitler'in en güvendiği istihbaratçılardan Gehlen, bütün casusluk teşkilatıyla birlikte Amerikan saflarına geçmişti. Nazar ise Gehlen Örgütü'nden tanıdığı Veli Kayyum, Baymirza Hayit gibi önemli Türkçülerle bağlarını koparmamıştı. Savaş suçlusu olarak yargılanmaktan, onu Nazi saflarından tanıyan bir papazın yalan söylemesiyle son anda kurtulan Hayit'in Nazilerle işbirliği konusunda tek çekincesinin, Almanya'nın Türkiye'ye savaş açması halinde Türkiye cephesinde savaşmak istememesinin olduğu ilerleyen yıllarda ortaya çıkacaktı.[35] Hayit gibi Nazar da Sovyetlere karşı Avrupa'da CIA destekli yürütülen hemen her yeraltı çalışmasıyla bağlantılıydı. Yine Hayit ile Özgürlük Radyosu'nun kurulmasında aktif görev almışlardı. Mesai arkadaşları arasında ileriki yıllarda Türkiye'de CIA istasyon şefliği yapacak olan Paul Henze de bulunuyordu.

CIA yetkilisi Archibald Roosevelt'in 1951'de Münih'te Orta Asya ve Kafkaslardan, çoğu Türk kökenli Müslüman göçmenlerle buluşmak istemesinin özel bir nedeni de vardı. Roosevelt o yıl ABD'nin Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı olarak atanmıştı. Bu önemli görevle birlikte CIA istasyon şefliğini de yürütecekti. Bu görev, Türkiye sınırlarını aşan faaliyet gerektiriyor, yeni bir ajan şebekesi ihtiyacı ortaya çıkıyordu. Sınır ötesi CIA operasyonları gerektiren ülkelerdeki ABD büyükelçiliklerinde *Regional Affairs* [Bölgesel İşler] adı altında özel birimler kurulması da aynı döneme denk düşüyordu. Bu birimler, genel olarak büyükelçi ve müsteşarın çalıştığı katta, diğer birimlerden ayrı, şifreyle açılan kapılarda özel koruma altındaki böl-

35. Rasim Ekşi ve Erol Cihangir. *Dr. Baymirza Hayit Armağanı.* İstanbul: Turan Kültür Vakfı/Hoca Ahmed Yesevi Vakfı Yayını, 1999. S.44, 48.

melerde çalışıyordu. Örnek olması için, 2018'de ABD Başkanı Donald Trump tarafından CIA Başkanlığına getirilen ilk kadın ajan olan Gina Haspel, 1998-2000 yılları arasında CIA Ankara İstasyonu'nda "Bölgesel İşler" biriminde çalışmıştı.

1949'da Suriye'deki darbeyi tezgâhlayanlardan birisi olan Archibald Roosevelt Türkiye'de görev yaptığı süre içinde CIA, 1952'de Mısır'daki darbeye destek verecek, 1953'te İran'daki darbeyi ise İngiliz MI6'in desteğiyle doğrudan planlayıp uygulayacaktı. Her ikisinde de, özellikle İran'dakinde, Archibald Roosevelt'in yeğeni Kermit Roosevelt başrolde olacaktı.

Nazar işte bu sınır ötesi, özellikle Müslüman-Türk coğrafyasında ortaya çıkan yeni Amerikan ihtiyaçları çerçevesinde devşirilen ajanlardandı.

CIA Türkiye'deki Türkçülerle nasıl temas kurdu?

CIA Nazar'ı ABD'de önce New York'a yerleştirdi. Columbia Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü kadrosunda yer alıyor, makaleler yazıyor, ayrıca Amerika'nın Sesi Radyosu'nda hem metin yazarlığı hem spikerlik yapıyordu.

Bir yandan da Türkiye Türkçüleriyle temas arayışı başlamıştı. Bir görüşmemizde Türkiye'den o zamana dek Turancı olarak sadece Reha Oğuz Türkkan'ın ismini bildiklerini, tanıdıklarını söyledi. Türkkan, 1944 Turancılık Davası'ndan salıverildikten sonra 1947'de Columbia Üniversitesi'ne gelmişti, Nazar'la orada tanışmışlardı, ama o da yeniden bir maceraya girmekten uzak duruyordu. Nazar için hayal kırıklığı olmuştu.

Bir gün bir başka pusula aldı. Ethel Roosevelt onunla görüşmek için evine bekliyordu. Ethel, Archibald Roosevelt'in ablasıydı. ABD'ye kardeşi sayesinde geldiğini, onun adına Nazar ve eşini yakından tanımak istediğini söyledi. Saatlerce konuştular. Nazar o anda bir tür sınavdan geçtiğini fark etmemişti. Nazar kısa süre sonra aktif görev için Washington'a çağrıldı. Eğer bir Amerikan derin devleti varsa, o dönem Roosevelt ailesinin bunun merkezinde yer aldığını düşünmek yanlış olmazdı.

Bütün psikolojik savaş operasyonları, o Mekke eylemi, Bandung eylemi Nazar'ın Washington'a geldikten sonra aldığı görevlerdi.

Washington'da ilk tanıştığı Türkiyeli Türkçü ise, Türkiye Büyükelçiliği'nin Basın Ateşesi Altemur Kılıç oldu. Nazar, Kılıç'ın İstiklal Savaşı kadrolarından, İstiklal Mahkemesi hâkimlerinden Kılıç Ali'nin oğlu olduğunu öğrendi; ateşli bir Türk milliyetçisi idi.

Ruzi Nazar hakkında kitap yazan, MİT'in eski Orta Asya ajanlarından Enver Altaylı bu tanışıklığın o dönem Washington'da *National Science Foundation*'da [Ulusal Bilim Vakfı] çalışan ABD vatandaşı Azeri Türk'ü Selim Selçuk aracılığıyla olduğunu yazacaktı.[36] Selçuk hem "Bakü Fatihi" Nuri (Killigil) Paşa'nın Emir Subayı Kılıç Ali Paşa'nın oğlu Altemur Kılıç ile hem de artık resmen CIA çalışanı Ruzi Nazar ile arkadaştı.[37]

Yıl 1955'ti. Yani CIA ajanı Eric Kuniholm'un 6-7 Eylül Olayları'nı izleyen günlerde Türk istihbaratının başındaki Behçet Türkmen'le yaptığı ve Bandung nedeniyle Ruzi Nazar övgüsü işittiği görüşmeyle aynı dönemdi.

Altemur Kılıç, Nazar'ı büyükelçilikte askeri ataşe yardımcısı olarak çalışan ve Turancı olarak bilinen Hava Binbaşı Agasi Şen ile tanıştırmıştı. Şen de 1955'te NATO irtibat subayı olarak Pentagon'da göreve başlayan bir Türk subayından söz etti Nazar'a. 1944'deki Turancılık Davası'ndan yatıp çıkmıştı. Uygur lider İsa Yusuf Alptekin'le tanışıklıkları vardı. 1947'de ilan edilen Truman Doktrini'nin ardından "ranger", yani komando eğitimi almak üzere gönderilen 16 subay arasındaydı. Türkiye'ye döndüğünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ilk "Gerilla Okulu"nu kurmuştu.[38] Adı Binbaşı Alparslan Türkeş idi. Nazar ile Türkeş yaşıttılar, zaten dünya görüşleri benziyordu, hemen kaynaştılar; yıllar süren irtibat ve dostlukları böyle başladı.

Aynı dönemde Washington'da özel bir eğitimde olan bir Türk askeri daha vardı ki, Nazar ile tanışmamış olma ihtimali çok düşüktü. Çün-

36. Enver Altaylı, 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminin arkasında olmakla suçlanan ve ABD'nin Pennsylvania eyaletinde bir çiftlik evinde yaşayıp uluslararası şebekesini idare eden İslamcı vaiz Fethullah Gülen ile irtibatı iddiasıyla 27 Ağustos 2017'de tutuklandı. Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, Eylül 2018'deki Almanya ziyareti sırasında, CIA imasıyla Gülen'in mi Altaylı'dan, Altaylı'nın mı Gülen'den emir aldığının belli olmadığını söyledi.

37. Enver Altaylı. s.323.

38. Bunu kontrgerilla okulu olarak da yorumlamak mümkün. Önce Çankırı'da kuruldu, sonra Isparta Eğirdir'e Komando Okulu adıyla taşındı. Aslında Avrupa'da Sovyet işgaline karşı cephe gerisi askeri-sivil direniş örgütlenmesi sayılan Gladyo'nun temelleri atılıyordu.

kü bu subay Korgeneral Behçet Türkmen'in 1954'te MAH Reisi olmasından hemen sonra eğitim alması için CIA'e gönderdiği ilk dört istihbaratçıdan biriydi. Diğer üçünün adı pek bilinmedi; ilki 1950'lerin ikinci yarısında Bakırköy'de, bugün Gelik Et Lokantası'nın bulunduğu yerin civarında kurulan istihbarat okullarında öğretmen oldu. Dördüncüsünün adıysa Kurmay Yarbay Fuat Doğu idi. Doğu, 27 Mayıs darbesini takip eden dönemde, 1962-1964 arası MAH Reisi, 1966-1971 yılları arasında, yani 12 Mart darbesi döneminde de MİT Müsteşarı olarak iki kez Türk istihbaratının dümenine geçecekti.

Burada önemli bir ayrıntı var. Tıpkı Alparslan Türkeş ve Agasi Şen gibi, Fuat Doğu da daha önce ABD'ye askeri eğitim için gönderilmiş subaylardandı. Şimdi ikinci defa MAH üyesi olarak komünizmle mücadele ve kontrespiyonaj eğitimi almak üzere gelmişti ama ileride 27 Mayıs cuntası içinde yer alacak Türkeş ve ekibiyle daha o zamandan tanışıyorlardı.

Fuat Doğu'nun katılımı konusunda kayıtlı bilgimiz yok; gerçi muhtemeldir, ama Alparslan Türkeş, Agasi Şen ve Altemur Kılıç'ın, eşi Linda'nın Noel'i geçirmek üzere Almanya'da bulunması vesilesiyle 1955'i 1956'ya bağlayan gece Nazar'ın evinde, Nazar'ın kendi eliyle pişirdiği Özbek pilavını yediklerini biliyoruz.

Türkler görev ve eğitimleri bitince Türkiye'ye döndüler. Kılıç, Basın Yayın Genel Müdürü ve Başbakan Adnan Menderes'in sözcüsü oldu. 27 Mayıs darbesinde onu "Kusura bakma, darbe yaptık" diyerek tutuklayan Agasi Şen olmuştu. Türkeş zaten darbe komitesinin içindeydi; sözcüsüydü.

Nazar da 27 Mayıs darbesinden bir süre önce, Aralık 1959'da Ankara'ya gelmişti. Çok özel bir görev tanımı vardı. Kâğıt üzerindeki, yani paravan görevi bile, kulağa fazlasıyla aykırı, fazlasıyla karanlık geliyordu: Sovyetlerle mücadele konularında Ankara'daki ABD Büyükelçisi ile Amerikan askeri heyeti (TUSLOG) komutanı arasındaki irtibat görevlisiydi. Nazar'a CIA'in Langley'deki karargâhının da bulunduğu Virginia Eyaleti'nin West Falls Church bölgesinde, üst düzey devlet görevlilerine tahsis edilen evindeki görüşmemizde gerçek görevinin ne olduğunu sordum. Asıl görev alanının Türkiye değil, Türkiye'yi istasyon olarak kullanarak Kafkasya ve (Nazar'ın lisanıyla) "Ortalık Asya", yani eskilerin deyimiyle "İran-Turan'daki" CIA faaliyetlerini "gözetmek" olduğunu söylemekle yetindi. Nazar

Türkiye'de üslenmişti ama asıl işi Müslüman Sovyet coğrafyasındaki CIA faaliyetlerini koordine etmekti.

Amerikan silahı, Amerikan yardımı, Amerikan üsleri

Türkiye o dönem ABD ile Sovyetler Birliği, Batı Bloku ile Doğu Bloku arasındaki bilek güreşinin, Soğuk Savaş'ın en sıcak cephe ülkelerinden biriydi.

ABD'nin Moskova Büyükelçiliği Maslahatgüzarı George Kennan'ın Sovyetlerin "yayılma" siyasetine karşı "kuşatma" siyasetini önermesi, yine 1946'da İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in ABD'de yaptığı "Bir Demir Perde Avrupa'yı bölüyor" konuşması, Sovyetlerin Türkiye ve Yunanistan'ı baskı altına almasıyla 1947'de Truman Doktrini'ne zemin hazırlamıştı. O arada çok partili rejime geçen Türkiye 1948'de kurulan İsrail'i bir sonraki yıl tanımış, NATO anlaşması imzalanmış, Suriye'de CIA destekli darbe yapılmış, 1950'de hükümet İnönü'den Menderes'e geçmiş, aynı yıl Kore Savaşı'na asker gönderilmiş, 1952'de Türkiye Yunanistan ile birlikte resmen NATO'ya üye alınmıştı.

Bu sürecin Türkiye içindeki etkileri de görülmeye başlamıştı. Truman Doktrini ardından aralarında Türkeş ve daha sonra 27 Mayıs darbesine karışacakların da bulunduğu 16 subayın gerilla (ya da kontrgerilla) eğitimi için ABD'ye gönderildiğini görmüştük. ABD'de Senatör McCarthy'nin "komünist cadı avı"nı başlattığı 1950 senesinde Türkiye'de de Komünizmle Mücadele Derneği kurulmuştu. Derneğin kurucu kadrosu arasında şarkıcı Tarkan'ın dedesinin kardeşi Fethi Tevetoğlu, İlhan Darendelioğlu ve Nur Cemaati'nin kurucusu Said-i Nursi'nin öğrencilerinden Bekir Berk gibi isim-

▸ Orhan Kiverlioğlu (solda) Komünizmle Mücadele Derneği'nin aktif üyelerindendi. Ona göre, 1969'da ABD 6. Filo'yu protesto edenlere yapılan saldırıya "Kanlı" değil, "Şanlı Pazar" denmeliydi. Yanındaki Bekir Berk, 1971'de İzmir'de, aralarında Fethullah Gülen'in de bulunduğu Nurcularla yakalanıp yargılandıktan sonra Suudi Arabistan'a gidip Cidde Radyosu Türkçe Servisi'nin başına geçecekti.

ler vardı. Necmettin Erbakan'ın dava arkadaşı Recai Kutan derneğin Diyarbakır şubesinin; yine Nur Cemaati'nden Fethullah Gülen de Erzurum şubesinin kurucuları arasındaydı.

1951'de Adana'da İncirlik Hava Üssü inşaatı başlayacağı yıl Komünist Tevkifatı da başlayacak, 1952'de ileride Özel Harp Dairesi ve Özel Kuvvetler Komutanlığı'na dönüşecek olan Seferberlik Tetkik Kurulu bir kontrgerilla örgütü olarak kurulacaktı. CIA'in İran darbesinden bir yıl sonra, 1954'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar ABD'ye gidip yeni Başkan Dwight Eisenhower ile buluştu. Bayar, Kongre'ye hitap edecek, aynı yıl Türkiye ve ABD arasından askeri üs ve kolaylıklar anlaşması imzalanacaktı. Yine 1954'te İncirlik Üssü hizmete açılacak, MAH'ta kontrkomünizm dairesi kurulacak ve (Fuat Doğu da dahil) ilk dört istihbaratçı eğitim için CIA'e gönderilecekti.

1955'te ABD'nin "dışarıdan desteği" ile Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında "komünizm tehlikesi"ne karşı Bağdat Paktı kuruldu. Aynı yıl Sovyet Bloku, NATO'ya karşı Varşova Paktı'nı kurdu ve Bandung Bağlantısızlar Konferansı toplandı. 1957'de Eisenhower Doktrini ile ABD, Sovyetlere karşı yardım isteyen Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardım sözü verdi. Aynı yıl Sovyetler, *Sputnik* uydusunu fırlatarak hem uzay hem de kıtalararası balistik füze yarışını başlattı. NATO, Türkiye ve İtalya'ya, Moskova'yı vurabilecek menzilde *Jüpiter* füzeleri yerleştirme kararı aldı.

ABD'nin Türkiye'ye ilk doğrudan silah yardımı ise 1958'de başlayacaktı: Kore Savaşı'ndan kalma bir F-100 filosu ve bir denizaltı. O yıl Türkiye, İsrail ve İran arasında istihbarat ve savunma alanlarında işbirliği öngören gizli Trident mutabakatına varılmıştı.

Ruzi Nazar'ın, son ayında Türkiye görevine başlayacağı 1959 yılı da çok hareketliydi. Bir önceki yıl Irak'taki darbe nedeniyle dağılan Bağdat Paktı yerine Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere, Merkezi Antlaşma Teşkilatı Sözleşmesi'ni (CENTO) imzalamıştı. Ve bir de Türkiye'ye Jüpiter füzeleri ve nükleer başlıklar yerleştirilmesi, Nike ve Honest John füzeleri verilmesiyle ilgili olarak mektup alışverişi.

Evet, yanlış okumadınız, anlaşma bile değil; "mektup alışverişi." Dışişleri kayıtlarında böyle geçiyor: "Türk Dışişleri ile ABD Büyükelçiliği arasında mektup alışverişi."

Bu alışverişle, hükümetler arası anlaşmaya bile gerek duyulma-

dan İncirlik, Mürted ve Eskişehir hava üslerine (şimdi yalnızca İncirlik) nükleer başlıklar yerleştirilmişti. Bu başlıkları taşıyan füzeler Türkiye'nin elindeki eski model uçaklardan atılamıyordu. Zaten bu mektuplaşmaya göre, bu üslerin kontrolü bir Doğu-Batı çatışması sırasında Amerikalılarda olacaktı.

Bu mektup alışverişleriyle İzmir'deki Çiğli Üssü'ne Moskova'yı vurabilecek menzilde Jüpiter füzeleri yerleştirilirken hükümetten ayrıca izin alınmamış, yalnızca yerleştirildiğine dair bilgi verilmişti. Diyarbakır'daki Pirinçlik radarı, Sovyetlerin Orta Asya'daki rampalardan, Tyuratam'dan uzaya fırlattığı roketleri saptıyor, Ankara, Belbaşı'ndaki dev sismograf, Sibirya'daki yeraltı nükleer denemelerini ölçüyordu.[39]

Karamürsel radarı ile hem Sovyetlerin Karadeniz'deki donanma manevraları hem de balistik füze denemeleri izleniyordu. Sinop'taki, *Diogenes* [Diyojen] Üssü radarı Sovyetlerin yüksek ve çok yüksek frekanstaki hava ve deniz haberleşmesini dinlemek ve yine füze testlerini saptamak amacıyla kurulmuştu. Samsun radarı ise Afgan sınırına, Orta Asya'ya doğru fırlatılan orta menzilli füze denemeleri ile Doğu'ya Sibirya'ya ve Pasifik Okyanusu'na doğru fırlatılan uzun menzilli füzeleri izlemeyi amaçlıyordu.[40]

Bunlar belki ortak savunma için geçerliydi ama ne doğru dürüst anlaşmaya bağlanmışlardı ne de Türk hükümetinin bu üslerin işletilmesinde bir inisiyatifi vardı; işbirliği sağlam zemine kurulmamıştı.

Nitekim daha ilk yıllarda sorunlar çıkmaya başlamıştı.

Lübnan, 1958'de Mısır ve Suriye'den gelen tehditlere karşı ABD'den, Eisenhower Doktrini'ne dayanarak yardım istemişti. Bu, doktrinin ilk uygulaması olacaktı. Ancak ABD Lübnan'a asker gönderirken İncirlik Üssü'nü kullanmış, açıkça NATO anlaşması dışında kalan bu harekâtı Türk hükümetine danışmadan yürütmüştü. Hükümetin ülke topraklarında kurulu askeri üsler üzerinde egemenlik hakkını kullanamaması, toplumda tepkilere neden oluyordu.[41] 1958'de pek basına yansıtılmayan bir olay daha vardı. 2 Eylül 1958'de İncirlik'ten havalanan bir

39. Sezai Orkunt. *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978. s.250-51, 268.

40. Jeffrey T. Richelson. s..259-260.

41. Alexander Cooley. *Base Politics–Democratic Change and the U.S. Military Overseas*. New York: Cornell University Press, 2008. s.113-114.

C-130A istihbarat uçağı, Sovyet sınırı boyunca uçarken hava koşulları nedeniyle sürüklenmiş, Ermenistan'ın başkenti Erivan yakınlarında dört Sovyet MiG-17 jeti tarafından vurulup düşürülmüş, 17 mürettebatından kurtulan olmamıştı.

Ruzi Nazar'ın Doğu'da Afganistan ve Çin-Uygur bölgesinden, Batı'da Kafkaslar ve Kırım'a dek olan coğrafyadaki CIA faaliyetlerine nezaret etmek üzere geldiği Türkiye'deki diplomasi ve güvenlik tablosu buydu.

Bu tablo içinde Türkiye'deki komünizm karşıtlığının diri tutulması, ayrıca üslere yönelik tepkilerin hafifletilmesi de gerekiyordu.

Yani, Ruzi Nazar yıllar sonra emekliliğini geçirdiği üst düzey devlet görevlileri (tabii Amerikan devleti) konutunda bana o dönem Türkiye işleriyle pek ilgilenmediğini söylese de bunun pek inandırıcı tarafı yoktu.

Türk istihbarat kayıtlarına göre Nazar, 11 yıl boyunca Türkiye'deki en yetkili CIA görevlisiydi ve muhtemelen bazı çevre ülkelerdeki CIA istasyon şefleri de ona bağlı çalışıyordu.[42]

Ve ilk kriz patlıyor: U-2 casus uçağı

Nazar, Ankara'ya geleli 4-5 ay olmuştu.

Ankara 5 Mayıs 1960'ta 27 Mayıs darbesine giden yolun dönüm noktalarından, Başbakan Menderes'in tartaklandığı 555K (beşinci ayın, beşinci günü, saat beşte Kızılay) eylemiyle çalkalandığı için o gün Moskova'da yapılan ve Türkiye'yi çok ilgilendiren bir açıklama, ertesi gün gazetelerde pek yer bulmadı.

Açıklamayı yapan Sovyet lideri Kruşçev idi. 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda Sovyet topraklarına güneyden giren bir Amerikan uçağını düşürdüklerini, uçağın ellerinde olduğunu ilan etmişti. Uçağın ABD'nin CENTO müttefikleri Türkiye, İran ya da Pakistan'dan kalktığı kuşkusunu dile getiriyordu.

Bu, Amerikan uzay kuruluşu NASA'nın iki gün önce, 3 Mayıs'ta yaptığı açıklamayı akla getiriyor ve onu apaçık yalanlıyordu. NASA, kendisine ait U-2 tipi bilimsel araştırma uçağının 1 Mayıs'ta,

42. Bu çerçevede, ileride göreceğiz, Duane Clarridge'den Graham Fuller'a dek o dönem Türkiye'de görev yapmış CIA mensupları, Türkiye operasyonlarında Ruzi Nazar'a karşı sorumluydu.

yüksek irtifada meteorolojik ölçümler yapmak üzere İncirlik Hava Üssü'nden kalktıktan sonra Van Gölü civarında kaybolduğunu, uçağın imalatçısı Lockheed Şirketi çalışanı olan pilottan da haber alınamadığını duyurmuştu.

ABD inkâra devam edince Kruşçev 7 Mayıs'ta bombayı patlatmıştı. Pilot paraşütle inmiş, yakalanmış ve sorgulanmıştı. 30 yaşındaki pilot Yüzbaşı Francis Gary Powers idi. Sovyet lider bu kadar gün Amerikalıların yalanını yüzlerine vurmak için beklemiş, bir psikolojik savaş tuzağı kurmuştu; Eisenhower da bu tuzağa düşmüştü.

▸ Yüzbaşı Gary Powers, 1960'ta Sovyet hava sahasında casusluk görevindeyken düşürülen U-2 uçağının pilotuydu. 1954'te açılan İncirlik Üssü, CIA tarafından yürütülen U-2 casus uçuşlarının en önemli merkezlerindendi. Powers iadesi sonrası açılan soruşturmada U-2 maketiyle görülüyor.

Powers, Lockheed pilotu değildi, CIA pilotuydu. U-2 de NASA'ya ait bilimsel araştırma uçağı değil, CIA'e ait casus uçağıydı. Meteorolojik ölçümler yapmıyor, Uralların doğusuyla Orta Asya arasında kalan bölgedeki stratejik askeri bölgeleri; Kazakistan'da Tyuratam yakınlarındaki Baykonur Uzay Üssü'ndeki füze rampalarını, Sarı Şahan'daki (Sary Shaghan) füze deneme alanını ve Rusya Federasyonu'ndaki Semipalatinsk'teki nükleer deneme alanını, 22 bin metreden 30 cm netliği çekebilen dev bir kamerayla fotoğraflıyordu.[43]

CIA pilotu, uçağı imha mekanizmasını çalıştırmamış, kendisine verilmiş olan madeni bir dolar içine saklanmış mini siyanür iğnesiyle intihar etmemiş, paraşütle atlayıp canını kurtarmıştı.

ABD açıklamalarındaki tek gerçek, uçağın Adana'daki İncirlik Üssü'ne bağlı olmasıydı. U-2'ler kullanıma girdikleri 1955'ten bir

43. Alexander Orlov."The U-2 Program: A Russian Officer Remembers." CIA Center for the Study of Intelligence. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/winter98_99/art02.html

yıl sonra, hükümetin özel izniyle İncirlik Üssü'nde de konuşlanmaya başlamışlardı. Yanıltma amacıyla bu uçakların bağlı bulunduğu birime, "1. Hava Keşif Filosu" adı verilmişti.[44] Hâlâ kullanımda olan bu casus uçakların ülkeye gelişi ve kullanım amacı Almanya ve Japonya hükümetlerine olduğu gibi Türk hükümetine de söylenmemişti. U-2'ler İncirlik'te yalnızca Sovyetlere karşı değil, Akdeniz ve Ortadoğu operasyonlarında da kullanılıyordu. Örneğin Eisenhower, Süveyş Krizi'nde İngiltere, Fransa ve İsrail'e müdahale ederken bu üç ülkenin Mısır'a karşı kışkırtıcı askeri manevralarını İncirlik'ten kalkan U-2'ler sayesinde günü gününe izlemişti.

Sovyet hava savunma sistemlerinin erişemeyeceği yükseklikte uçup askeri tesisleri güçlü kameralarla fotoğraflama fikri Eisenhower'ın başkan seçilmesiyle canlanmıştı. Sovyet radarları aslında ilk uçuşların Almanya'da başlamasından itibaren bu uçakları saptamıştı ama silahlarının menzili gerçekten de o yüksekliğe erişemiyordu. Sinir içindeki Ruslar füzelerinin menzilini uzatmaya ağırlık vermişti.

Kızıl Ordu'nun yerden havaya S-75 (SA-2) füzesinin menzilini sırf bu nedenle geliştirdiğini haber alamayan CIA, 1960 baharında U-2 yoluyla havadan casusluk faaliyetini yeni bir aşamaya yükseltmeye karar verdi. O zamana dek casus uçakları kalktıkları alana dönüyordu. Bu defa fotoğraflamak istedikleri üsler Rusya'nın derinliklerindeydi. *Grand Slam* ("Voliyi vurmak" diyebileceğimiz bir argo deyim) adını verdikleri harekât için uçak, yakıtı ve pilotu ile birlikte 27 Nisan'dan itibaren İncirlik'ten Pakistan'ın Peşaver'deki Badaber Hava Üssü'ne nakledilmişti. Daha önce U-2'lerle 37 uçuş yapmış tecrübeli pilot Powers, Sovyetlerin en büyük bayramı sayılan 1 Mayıs İşçi Bayramı sabahı Peşaver'den havalanmıştı. Koordinatları kendisine verilen üsleri fotoğraflayacak ve kuzeye devam edip Norveç'in Bodø Havaalanı'na inecekti. Olmadı. Gerisini biliyoruz.

Voliyi vuran ABD değil, Sovyetler olmuş, Eisenhower'ın ortaya attığı bloklar arası *Détente* [yumuşama] fikrinin görüşüleceği 16-17 Mayıs Paris Konferansı sonuçsuz kalmıştı.

O sırada kendi derdiyle meşgul olan hükümet bu sorunu üzeri-

44. Jeffrey T. Richelson. s.14-15.

ne almamaya gayret ediyordu. Dışişleri'nden ilk açıklama 8 Mayıs'ta gelmiş, Türk hükümetinin Amerikalılara Sovyet arazisi üzerinde uçuş izni vermediği, Türkiye'nin kendi hava sahası dışındaki uçakların yaptığından sorumlu tutulamayacağı söylenmişti.

Casuslar Köprüsü takası

Casusluk suçundan 10 yıl hapse mahkûm olan Powers, Amerika'da "Rudolf Abel" sahte kimliğiyle yakalanan KGB ajanı Albay Vilyam Fisher 1962'de Doğu ve Batı Berlin arasında "Casuslar Köprüsü" olarak bilinen Glienicke Köprüsü'nde takas edilecekti. Yönetmen Steven Spielberg'in başrollerini Tom Hanks ve Mark Rylance'ın oynadığı 2015 yapımı *Casuslar Köprüsü* filmi, bu takası anlatır. 22 bin metreden düşüp sağ kalan Powers, 1977'de çalıştığı televizyon kanalının bir orman yangınını çeken helikopterini kullanırken yakıtı bittiği için düşüp ölecekti.

U-2 hadisesi devlet içinde bir egemenlik tartışmasına neden olmuştu. 1964-1966 arasında Genelkurmay İstihbarat Başkanı olan emekli Oramiral Sezai Orkunt yıllar sonra şunları yazacaktı:

> Türkiye'nin bilgisi dışında [...] kendi topraklarından başlatılan bir askeri keşif ve istihbarat faaliyetinin hesabını Türkiye adına başkaları vermektedir. Bu da devletin hükümranlık haklarını zedeleyecek boyutlara çıkmakta[dır]. [...] ABD ile meteorolojik araştırmalara dair bir ikili anlaşma kendi hava sahası sınırını aşarak Sovyetler Birliği arazisi üzerinde istihbarat yapmak anlamına gelmemektedir. Böyle bir hususta [...] bir mutabakata varıldığını gösteren bir bilgiye rastlanmamaktadır.[...] U-2 keşif uçağının faaliyeti ABD gizli teşkilatına bağlı olduğuna göre böyle bir mutabakatın Türk gizli teşkilatı ile yapılıp yapılmadığı hususunda bir bilgimiz olmamıştır.[45]

Konu Nazar'ı iki bakımdan doğrudan ilgilendiriyordu. Birincisi, resmi görevi Sovyetleri ilgilendiren konularda ABD Büyükelçiliğiy-

45. Sezai Orkunt. s. 250-51, 268.

le TUSLOG komutanı arasındaki irtibat memurluğuydu. İkincisiyse, komünizmle mücadele çerçevesinde Amerikan karşıtlığını körükleyen bu tür olayların toplum hayatındaki etkisini azaltmaya çalışmak da onun işiydi.

İzmir'e yerleştirilen nükleer füzeler

14 Ekim 1962'de Küba üzerinde uçan U-2 casus uçakları, Havana'nın San Julian Havaalanı'na park etmiş İl-82 tipi hafif bombardıman uçakları ve ormanlık arazide karadan karaya nükleer başlık taşıma yeteneğine sahip R-12 (NATO koduyla SS-4) orta menzilli füze rampaları saptanuştı. Küba'da komünist hukukçu Fidel Castro önderliğindeki gerillalar 1 Ocak 1959'da Amerikan gıda devleri ve mafyasının kuklası konumundaki Fulgencio Batista'yı devirerek sosyalist yönetim ilan etmişti. Küba, ABD'nin güneydoğu ucundaki Florida'dan yalnızca 150 kilometre uzaktaydı ve başkent Washington dahi bu rampalardan kalkacak füzelerin menziline giriyordu.

14 Ekim fotoğraflarının analizinin tamamlanıp burnunun dibindeki nükleer tehdidin Kennedy'ye bildirildiği 16 Ekim günü krizin başlangıcı sayılacaktı. ABD Küba'ya yaptırımları ablukaya çevirmeye başlanuştı.

Rusya'nın Küba'ya askeri yığınak yapmasının iki gerekçesi vardı. Görünürdeki gerekçe, Amerikan ordusu ve CIA destekli Kübalı karşı-devrimcilerin 16 Nisan 1961'de başlattıkları Domuzlar Körfezi Çıkartması darbe girişimiydi. CIA'in Castro'yu devirme planı Eisenhower'ın onayıyla 1959'da 13 milyon dolar bütçeyle (günümüz değeriyle 98 milyon dolar) bütçeyle başlamış, o arada başkan seçilen Kennedy'nin onayıyla da yürürlüğe girmişti. Operasyon büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmış, Kennedy önce fikir babası CIA Başkanı Allen Dulles'ı, ardından da Operasyon Başkanı Richard Bissel'i görevden almıştı. Fidel Castro'nun (şimdi Küba devlet Başkanı olan) kardeşi Raul'un 2 Temmuz'da Moskova'ya gidip yardım istemesi üzerine Sovyetler Birliği, ABD'nin burnunun dibindeki bu sosyalist yönetimi koruma kararı almıştı.[46] Görünmeyen gerekçe ise, ABD'nin 1961 başlarından itibaren İtalya ve Türkiye'ye Moskova'yı

46. Jane Franklin. *Cuba and the United States: A Chronological History.* 2001. http://andromeda.rutgers.edu/~hbf/missile.htm

vurabilecek menzilde, nükleer başlık taşıma yeteneğine sahip SM-78 (Jüpiter) füzeleri yerleştirmeye başlamasıydı.[47]

Kennedy'nin 22 Ekim'deki "Dünya nükleer savaşın eşiğinde" konuşmasıyla gerilim tırmanmıştı.

26 Ekim'de Kruşçev, Washington Büyükelçisi Anatoli Dobrinin aracılığıyla Başkanın kardeşi ve Adalet Bakanı Robert Kennedy'ye, eğer ABD Türkiye'deki füzeleri çekerse, Sovyetlerin de Küba'dakileri çekeceği teklifini getirdi. Ankara'daki ABD Büyükelçisi Raymond Hare, Türklerin bu teklife şiddetle karşı çıktığını Washington'a iletti.[48] O sırada Jüpiter füzeleri zaten bir yıla yakındır İzmir'deki Çiğli Hava Üssü arazisine yerleştirilmişti ve Türkiye ABD ve NATO ile çağdışı kalmak üzere olan Jüpiter füzeleri yerine Akdeniz'de Polaris füzeleri taşıyan denizaltıların konuşlandırılması pazarlığındaydı.[49] Ankara, herhangi bir Sovyet saldırısı halinde, Çiğli'deki füzeleri kullanma yetkisinin dahi olmamasına, düğmeye ABD tarafından basılacak olmasına karşın, bu görüşmelerin ortasında Küba pazarlığının parçası haline getirilmek istemiyordu. Aynı şekilde Castro da Kruşçev'e sosyalist dayanışmayı Türkiye'deki füzeler pazarlığına indirgediği için ateş püskürüyordu.

Ertesi gün, 27 Ekim'de Küba üzerinde uçan bir U-2 uçağının yine bir Rus SA-2 füzesiyle düşürülmesi, gerilimi iyice tırmandırmıştı. Dobrinin ve Robert Kennedy gizlice buluştular ve füzelerin karşılıklı çekilmesi kararlaştırıldı. 28 Ekim'de Sovyetler Küba'daki faaliyeti durdurdu, geri çekilmeye başladı. Türkiye ise, Jüpiterlerin sökülmesi üzerine Genelkurmay Harekât Başkanı Tuğgeneral Semih Sancar ve ABD Askeri Yardım Heyeti Başkanı Orgeneral Robert Woods arasında 1963 başında sonuçlanan bir dizi görüşme yaptı.[50] Neticede Türk Silahlı Kuvvetleri, Jüpiterlerin sökülmesi karşılığında ABD'den iki filo daha F-100 savaş uçağı alacaktı.[51]

O dönem Türkiye ile ABD arasında tam da Nazar'ın uzmanlığı olan siyasi-askeri başka sorunlar da çıktı.

47. Vladislav Zubok ve Constantine Pleshakov. s.236-237.

48. The Cuban Missile Crisis -1962. Chronology. The National Security Archives. 8 Nisan 2011. https://nsarchive2.gwu.edu//nsa/cuba_mis_cri/621026_621115%20Chronology%201.pdf

49. Sezai Orkunt. s.304.

50. Philip Nash. *The Other Missiles of October.* North Carolina: University of North Carolina Press, 1997. s.209.

51. Sezai Orkunt. s.305.

1964 Johnson Mektubu Krizi bunların kamuoyunda en çok yanlış uyandırılmıştı. Türkiye, EOKA saldırganlığına karşı caydırıcı olması niyetiyle Kıbrıs üzerinde jetleri uçurunca ABD Başkanı Lyndon Johnson, Başbakan İnönü'ye "NATO için verdiğimiz silahları kullanamazsınız" ültimatomu çekmiş, İnönü de "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır" diyerek, aslında 2018 Türkiye'sini andırır şekilde Moskova kartını göstermişti.

Füzelere izin veren kimdi?

Türkiye'de siyaset çevrelerinde ne zaman Küba Füzeler Krizi konusu açılsa, Jüpiter füzelerinin Adnan Menderes'in Demokrat Parti hükümetinden habersiz olarak Türkiye'ye yerleştirildiği ve daha sonra İsmet İnönü hükümetinden habersiz olarak söküldüğü öne sürülür.

Az önce de gördüğümüz üzere, bu bilgi tümüyle doğru değil. Jüpiter füzeleri konusundaki anlaşmanın Menderes döneminde yapıldığı doğru. Bunu, görüşmelere Washington Büyükelçiliği Askeri Ataşe Yardımcısı olarak katılan emekli Amiral Sezai Orkunt'un anılarından da okuyabiliyoruz. Daha sonra Genelkurmay İstihbarat Başkanı olacak Orkunt, 1961-1964 arasında da askeri ateşe olarak sürece hâkimdi. Ancak Orkunt, net bir ifadeyle, Jüpiter füze üssünün Çiğli'de inşasına başlama izninin 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından verildiğini de yazmış.[1]

Füze izninin verildiği sırada Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun idi. Füzelerin iki F-100 filosu karşılığında sökülmesine izin verildiği 1963'te ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay idi. Türkeş'in TRT mikrofonuna 27 Mayıs bildirisini okurken kendi önerisiyle eklediği "NATO'ya ve CENTO'ya bağlılık" cümlesinin anlamı kendisini en iyi bu örnekte gösteriyordu. "Devletteki devamlılığı" sağlayan, görüşmelerin her aşamasına teknik düzeyde katılan Orkunt amiral olmuştu.

1. Sezai Orkunt. s.303.

Gizli kalan Karadeniz krizi

Pakistan hükümeti 1965 Eylül ayında Hindistan ile çıkan çatışmalarda tarafsız kalması nedeniyle üslerini ABD uçaklarına kapatmıştı. Bunun üzerine yine meteorolojik çalışma kisvesi altında U-2 kadar olmasa da yüksek irtifada, Rusya coğrafyasından elektronik istihbarat toplayan, ABD 9. Hava Keşif Filosu'na RB-57 tipi iki casus uçağı İncirlik Üssü'ne kaydırılmıştı. 14 Aralık 1965'te İncirlik'ten kalkan iki pilotlu bir RB-57, 16 bin metre irtifada uçarken Samsun'un 150 km kadar kuzeyinde, Karadeniz'in uluslararası sularında radardan kaybolmuştu.[52]

Daha önce, 1960'taki U-2 olayından sonra Türklere Sovyetlere karşı casus uçuşları yapmama sözü vermiş –ve bu sözü tutmamış– olan ABD makamları bu olayı ilk aşamada Türklere duyurmadan halletme yolunu denedi. İncirlik olayı TUSLOG Komutanı Tümgeneral Sam Byerley'e bildirdi. Uçak düşmüşse sinyalini alabilmek için başka uçaklar da kaldırdılar. Ama 15 Aralık'ta artık uçağın düştüğü ve kaybolduğu anlaşılmıştı. TUSLOG, İncirlik'teki durumu Büyükelçi Raymond Hare'e bildirdi. (Ruzi Nazar'ın Sovyetlerle ilgili konularda Büyükelçilikle TUSLOG irtibatını sağladığını hatırlatmak gerekmiyor sanırım.) Amerikalılar bu noktada arama-kurtarma için Türklere haber vermek zorunda kaldılar.

Ama Türk Genelkurmay'ı da, Dışişleri de ateş püskürüyordu. Dönemin Genelkurmay İstihbarat Başkanı Orkunt'un 1978 yılında açıkladığı durum şöyleydi:

> Türk makamları, bu keşif uçağının düşüşünü İncirlik Üssü'nden veya Ankara'daki bir kaynaktan öğrenmemiştir. Genelkurmay Başkanlığı, olayın haberini kendi kaynaklarıyla ve Sovyet muhaberatının [haberleşmesinin] deşifre edilmesinden öğrenmiş bulunuyordu.
>
> Sovyet radar merkezleri, izledikleri bu uçağın düşme ihtimalinin yüksek olduğunu, nasıl irtifa kaybettiğini biliyorlardı. Bu haber elimize 14 saat sonra geçmişti. Bu haber Türk makamlarına ulaştırıldığı zaman Amerikalıların daha evvel bilgi vermemiş olmaları

52. Bill Grimes. *The History of Big Safari*. Bloomington: Archway Publishing, 2014. s.66-67.

haklı bir tepki uyandırmıştı. Türkiye henüz mahiyetini teferruatıyla bilmediği yeni bir siyasi ve askeri olayla karşı karşıya bırakılmıştı.[53]

Dahası protesto için Genelkurmay ve Dışişleri'ne çağrılan Amerikan Büyükelçiliği yetkilileri "Siz nereden duydunuz?", "Dost musunuz, düşman mı?" gibi küstahça sorularla üste çıkmaya çalışmışlardı. ABD yönetimi bununla da yetinmemiş, Akdeniz'deki 6. Filo'ya bağlı bir harita gemisini, Türk makamlarına haber vermeden Karadeniz'e sevk etmişti. Gemi Çanakkale Boğazı'nı geçerken kendini tanıtmayı da reddedince, Ahırkapı açıklarında Türk savaş gemileri tarafından zorla durdurulmuştu. Arama işlemini Türk gemileri yürütmüş ve enkazın parçalarını bulmuşlardı.[54]

Kıdemli gazeteci Lütfü Akdoğan anılarında, 1954 yılında başlatılan Eisenhower Fellowships değişim programına Türkiye'den katılan ilk isim olmasına ve kamuoyunda Amerikancı olarak bilinmesine karşın Başbakan Süleyman Demirel'in kendisine şunları söylediğini aktaracaktı:

> Bu Amerikalılar kendilerini ne zannediyorlar? Bize haber vermeden Sovyetler Birliği üzerinde casus uçuşları yapıyorlar. Bizi zor durumda bıraktılar. [...] Sovyetler Birliği büyük bir devlet; onlarla düşman olmak için ortada bir sebep göremiyorum. Amerika ile yeniden masaya oturup, bu ikili anlaşmaların tümünü gözden geçireceğim.[55]

Demirel gerçekten de 1969'da bu anlaşmaları iyileştirecek adımlar atacak, ama 12 Mart 1971'de devrilecekti. 1975'te ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu ilan edişine tepki olarak İncirlik ve diğer üsleri Amerikalılara kapatan da yine Demirel olacaktı.

Ancak Türkiye'nin egemenlik hakları bakımından bu vahim olay Demirel hükümeti tarafından kamuoyuna yansıtılmamıştı. Neden mi? Gerginlik çıkar, komünizme karşı mücadeleyi zayıflatır diye.

53. Sezai Orkunt. s.377-378.

54. Sezai Orkunt. s.379.

55. Lütfü Akdoğan. *Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl.* Cilt 2. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2012. s.55.

Türkiye 10 Ekim seçimlerinden Demirel önderliğindeki Adalet Partisi'nin yüzde 52'lik zaferiyle çıkmıştı. Ama 1965 seçimlerinin çok ayrı bir özelliği de olmuştu. İlk kez kendisini sosyalist olarak tanıtan bir parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP) yüzde 2 oy almasına karşın, o zamanki seçim sistemine göre 15 milletvekiliyle Meclis'e girmişti.

Komünizmle mücadele, yeni dost ve müttefikimiz ABD'nin sinir bozan bu tür hareketlerinden daha önemli sayılıyordu.

Üzerindeki gizlilik kısmen kaldırılmış halde 2016'da yayımlanan bir CIA raporunda 10 Ekim 1965 seçim sonuçlarının milletvekili sayısı bakımından doğru tahmin edildiği görülüyor. Bunda o dönem Ankara'da Turancı Fethi Tevetoğlu'ndan sosyalist İlhami Soysal'a dek her çevreye girip çıkabilen CIA ajanı Ruzi Nazar'ın da payı büyük olsa gerekti. Örneğin, rapora göre "Etkili bir CHP'li kaynak dahi" TİP'in 10-15 vekil çıkarabileceğini söylemişti. Bu etkili CHP'li Nazar'ın Bahçelievler Üçüncü Cadde'deki evi dolayısıyla komşusu Kasım Gülek olabilir miydi? Belki de.

CIA'in Türkiye İşçi Partisi değerlendirmesi

CIA'in 11 Kasım'da, seçimden bir ay kadar sonra yayımladığı raporda TİP'in aldığı seçim sonucu şöyle analiz edilmişti:

> TİP'in gücü sanayi işçilerinden gelmiyor –çoğu sendika [partiye] kuşkuyla yaklaşıyor; ama ağırlıkla aydınlar ve beyaz-yakalılar arasında taraftar buluyor. [...] TİP'in (15 milletvekili çıkarsa da) Türkiye'nin siyasi hayatına kısa vadede bir etkisi olma ümidi de yok ama koşulların Türkiye'de siyasi solun gelişmesine uygun olacağı gelecekteki günler için çalışıyorlar.[56]

Buradan çıkarılabilecek bir tek sonuç vardı. Köylü ve işçilerin muhafazakâr değerlerle bağını güçlendirirken, sola eğilimi giderek artan aydın ve bürokrat kesimi, halktan uzaklaştırıp etkisizleştirerek yabancılaştırmak. Solun bu tuzağa düştüğü bugün daha net görülüyor.

Ruzi Nazar'ın CIA'e devşirilme amacı, zaten Archibald Roosevelt

56. CIA Propaganda Rehberi. Raporun tarihi: 6 Aralık 1965.Gizliliğin kaldırılması: 17 Mayıs 1999, Yayınlanması: 11 Kasım 2016; https://www.cia.gov/library/readingroom/document/ciardp7803061a000300050006-9

girişiminde gördüğümüz gibi ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Türkiye ve doğusundaki kontrkomünizm, komünizmle mücadele operasyonlarına bölge içinden destek bulmaktı.

27 Mayıs sonrası Ankara'da güçlü bağlantıları vardı. Washington'dan tanıdığı Agasi Şen, Cumhurbaşkanı Gürsel'in başyaveriydi. Alparslan Türkeş, başbakanlık müsteşarı olmuştu.

Nazar'ın U-2 Krizi'nin ardından Ankara'da uğraştığı ikinci ciddi kriz Türkeş'in hayatını kurtarmak olmuştu.

Türkeş güçlüydü ama Milli Birlik Komitesi (MBK) cuntası içinde ondan güçlü isimler de vardı; ileride 12 Mart darbesi öncesi yine Türkiye'nin gündemine çıkacak olan Tümgeneral Cemal Madanoğlu bu isimlerden birisiydi. Her darbe, her devrim ve karşı-devrimin "önce çocuklarını yemesi" kuralı 27 Mayıs'ta da işleyecekti. Türkeş çoğunlukla Türkçü çizgideki diğer 13 MBK üyesiyle birlikte 13 Kasım 1960'ta tutuklanmıştı. 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminde bulunanların da karargâh olarak kullandıkları Mürted Hava Üssü'ne götürülmüşlerdi. Aslında Türkeş ve arkadaşları Madanoğlu ekibine aynı tuzağı kurmuşlardı ama Madanoğlu erken davranmıştı. Gürsel ekibinde bulunan Madanoğlu'nun "14'leri" orada öldürtebileceği istihbaratını alan Nazar devreye girdi. Agasi Şen'i aradı, o arada Washington'u devreye sokarak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel nezdinde girişimde bulunulmasını sağladı ve arkadaşının da, diğerlerinin de hayatını kurtardı.[57]

Nazar'ın müdahalesiyle 14'ler dünyanın dört bir yanına Büyükelçilik Devlet Müşavirliği gibi uydurulmuş bir unvanla sürülerek hemen ertesi sabah Mürted'den yola çıkarıldılar. Bu gruptan, örneğin Ülkücü hareketin önemli isimlerinden İYİ Parti kurucusu Ümit Özdağ'ın babası Muzaffer Özdağ Tokyo'ya atanmıştı. 12 Mart darbesi öncesi gençleri kışkırtıp silah sağladığı öne sürülecek olan İrfan Solmazer Brüksel'e, Numan Esin Madrid'e, Dündar Taşer ise Rabat'a gönderilmişti.

Türkeş'in Türkiye'nin Hindistan Büyükelçiliği'ndeki zorunlu müşavirlik görevi 25 ay sürecekti.

Tarihin garip bir cilvesiyle, 1971 başlarında bir gün Madanoğlu bir

57. Enver Altaylı. s.354. Türkeşlerle ailece görüşüyorlardı, çocukları zaman zaman birbirlerinin evinde geceliyordu. Kızı Sylvia Nasar ileride önemli bir yazarı olacak, Ron Woward tarafından beyazperdeye uyarlanan, başrolünü Russel Crowe'un oynadığı, Nobelli bilim insanı John Nash'in hayatının anlatıldığı *Akıl Oyunları* romanını yazacaktı. Bir görüşmemizde Ruzi Nazar kızı için, "Asıl adı Zülfiye" demişti; "amma Amrıkalılar kolay söylesin diye Sylvia dedik."

gece vakti Nazar'ın Bahçelievler Üçüncü Cadde'deki evinin kapısına dayanacak, güya sol görünümlü bir darbe planı için CIA'in Türkiye değil, geniş bölgedeki en önemli elemanından destek isteyecekti.[58] Madanoğlu'nun sol gençlik içinden seçip aldığı gözde elemanı Mahir Kaynak'ın içlerindeki ajan olduğundan ve onu yöneten MİT Müsteşarı Fuat Doğu'nun da Ruzi Nazar'la Washington'da tanıştıklarından haberi yoktu. Doğu ve Nazar, yalnızca iki dost olarak değil, meslek icabı da görüşüyorlardı. Nazar, yıllar önce arkadaşı Türkeş'i elinden kurtardığı Madanoğlu'na "Hayır" dedi, Paşa'yı yolcu etmiş ve durumu hemen ABD Büyükelçiliği'ndeki CIA istasyonuna bildirmişti.

Solu bölme uzmanı CIA ajanı Türkiye'de

Ankara'daki CIA istasyonunda bizi ilgilendiren iki isim vardı o sırada. Birincisi, daha ilk dış görevi için Ankara'da bulunan ve Dev-Genç'in üye listesini eline geçirmekle övünen Aldrich Ames idi.[59] Genç Ames ileride Sovyet istihbaratı KGB'nin CIA içindeki en büyük köstebeklerinden birisi olacaktı. Diğeri de onu itip kakan ve belki de KGB'ye gitmesinde payı olan sicil amiri, Duane Clarridge idi.

Clarridge aslında üç yıl kadar önce, 1968 yazında Türkiye'ye atanmıştı. İlk görev yeri İstanbul'du. CIA'in Clarridge'den önce İstanbul'daki yetkili ajanı, solun yükselip TİP'in Meclis'e girdiği 1965'te göreve başlayan Graham Fuller idi. İstanbul'dan sonra Lübnan'a tayin olan Fuller ilerleyen yıllarda CIA'in Kabil istasyon şefliği ve ABD Ulusal İstihbarat Konseyi'nin Yakın Doğu-Güney Asya müdürü, daha sonra başkan yardımcısı olacaktı. Bir dönem ABD'nin İslami hareketler konusunda en önemli uzmanı sayılan Fuller, Fethullah Gülen'in ABD'de yerleşim izni alması için ABD hükümeti nezdinde kefil olan 22 imzacı arasında yer alacaktı. Bir ara AK Partililer ile yakın olan Fuller hakkında 15 Temmuz darbe girişimini sonrasında, 1 Aralık 2017'de siyasi ve askeri casusluk suçlamasıyla tutuklama emri çıkacaktı.

Clarridge'in Türkiye'ye atanması tesadüf değildi. Keza anılarını yazdığı *A Spy for all Seasons* [Her Devrin Casusu] kitabının Türki-

58. Bkz. MİT'in en önemli köstebeğiydi ama.. bölümü

59. Bkz. CIA kariyerine Dev-Genç ile başlamıştı ama... bölümü.

ye bölümüne, 18 Temmuz 1968'de ABD 6. Filosu'na ait *Shangri-La* uçak gemisinin Dolmabahçe önlerine demirlemesini protesto eden devrimci öğrencilerin halini "terörizm" olarak nitelemesi de tesadüf değildi.[60] Duane "Dewey" Clarridge CIA'deki hızlı yükselişini solu bölme yeteneğini kanıtlamasına borçlu olan bir ajandı; bunu hem ABD hem Sovyetlerin Güney Asya'daki en önemli Soğuk Savaş meydanı olan Hindistan'da kanıtlanıştı.

ABD açısından Hindistan'daki 1962 seçimlerini o zaman gayet güçlü olan Hindistan Komünist Partisi'nin (HKP) kazanmaması çok önemliydi; aksi halde Yeni Delhi, Moskova çizgisine kayabilirdi. CIA bu amaçla daha Ruzi Nazar'ın sabote ettiği Bandung Konferansı'nda saptadığı Moskova-Pekin ayrılığını kullanabileceğini düşündü.[61] Üstelik artık iki komünist ülke arasında iş ideolojik çatışma sınırlarından çıkmış, sınır çatışmalarına dek varmıştı.

HKP'nin Yeni Delhi'deki genel merkezi ile işçi şehri Madras'taki il başkanlığı arasında bir süredir devam eden, aslında şahsi nitelikteki husumeti kullanmaya karar verdiler. Clarridge bu amaçla Madras'a gitmeye gönüllü olmuştu. Ama önce CIA'in anti-Sovyet operasyonlar karargâhı olan Münih'te, deyim yerindeyse staja gitti. CIA 1948'de İtalya'daki seçimleri Komünist Parti değil de Hıristiyan Demokratların kazanmasını sağlayan bir operasyon yapmıştı; onun eğitimini alıp Madras'a dönmüş ve işe koyulmuştu.

Madras, örgütüne sanki Pekin'den gönderilmiş gibi "Doğru devrimci çizginizi takdirle izliyoruz" kisvesindeki mesajlarını Çin Komünist Partisi başlığını taşıyan CIA üretimi mektuplarla gönderiyordu. Madraslı komünist liderlerle güya Pekin "Merkez"den gelen bir Çin görevlisi sahte kimliğindeki CIA ajanıyla gizli buluşmalar dahi ayarlandı. Yapılan, istihbarat lisanıyla tipik bir Sahte Bayrak gösterme operasyonuydu; Hintli komünistler Çinli komünist ajanla buluştuğunu düşünürken aslında bir CIA ajanıyla buluşuyordu. Böylelikle Pekin'in haberi bile olmadan, güya Pekin tarafından gönderilmiş gibi, CIA tarafından, daha çok biz-

60. Duane R. Clarridge. s.109-111.

61. Bu dönem Türkeş Yeni Delhi'deydi. İstihbarat dünyasında konuşulan ama hiç yazılmayan bir iddiaya göre, Ruzi Nazar bu dönem Ankara'dan Yeni Delhi'ye gitmiş ve Clarridge ile Türkeş'i tanıştırmıştı. Bu bilgiye vakıf olabilecek, ancak isminin açıklanmasını istemeyen bir istihbaratçıya bunu sorduğumda, ne doğruladı ne de yalanladı. "Hem Clarridge hem Türkeş anılarını yazdı. Orada yok bu ayrıntılar. Bizim duyduklarımız belki de doğru değildir, yanlış duyumlardır. Buna dair bir kanıt yok" demekle yetindi.

zat Clarridge tarafından kaleme alınmış makaleler, Madras örgütünün yayın organında düzenli olarak yayımlanmaya başlanmıştı. Bunlar Hindistan Komünist Partisi'nin Moskova yanlısı çizgisini "pasifist" bulan, kitleleri "halk savaşı" için daha keskin mücadeleye çağıran makalelerdi. Aslında CIA ajanının bütün yaptığı, Çin Komünist Partisi yayın organı *Halkın Günlüğü* gazetesindeki başyazıları alıp, biraz daha sola çekip keskinleştirerek yeniden yazmaktı. Clarridge anılarında her mesajı Mao'nun ünlü bir sözüyle, "Devrim tarihin lokomotifidir" ve "Merkez" imzasıyla bitirdiğini yazacaktı.[62] Neticede Hintli komünistler Moskovacı-Pekinci olarak bölünmüş, birbirlerine düşmüş ve 1962 seçimlerini ABD'nin –Amerikan yanlısı olmasa da Sovyetlere karşı– el altından desteklediği, Cevahirlal (Batı dillerinde Jawaharlal) Nehru'nun Kongre Partisi kazanmıştı; onu takip eden 1966 seçimini de. Hintli komünistler, Mao Zedung 1966'da Kültür Devrimi'yle beraber ideoloji ihracına başlamadan önce, Mao'nun ruhu duymadan CIA oyunuyla Maocu bölünme yaşamışlardı. Daha sonra bütün dünyada Maocu partilerin alametifarikası kabul edilecek (Marksist Leninist– ML) kısaltmasıyla ilk kurulan parti HKP-ML olmuştu. Clarridge'den sonra Hindistan'da sol akımlar bir daha iflah olmayacaktı.

Clarridge, geldiği sırada Türkiye henüz Moskovacı-Pekinci diye bölünmemiş, sol öğrenci hareketlerinin çok aktif olduğu bir dönemdeydi. Kısa süre sonra Maocu hareket Türkiye'de de ortaya çıkacak, 1965'te Meclis'e 15 milletvekili sokmuş Türkiye İşçi Partisi bölünecek, Dev-Genç bölünecek, her kopan geride kalanları "pasifistlikle" suçlayarak bir daha bölünecek, sol bir daha belini doğrultamayacaktı.

Clarridge İstanbul'da MİT ile Sovyetlere karşı yakın işbirliğine girdi; Boğazlar NATO açısından yüksek stratejik önemdeydi. MİT'in İstanbul Bölge Başkanlığı'nda Denizcilik Masası'nı yöneten Tarık Şahingiray ile o kadar yakın arkadaş oldular ki, ikinci evliliğinden İstanbul'da doğan oğlunun adını Tarık koydu. İstanbul'da birlikte mesai yaptıkları bir başka Türk istihbaratçısıyla daha yakın arkadaşlık kurmuştu; bu arkadaşı da MİT ajanı Hiram Abas idi.

İstanbul'da üç yıl kalan Clarridge daha sonra bir başka ülkeye gönderilmeyip Ankara'da görevlendirildi; Türkiye'nin 12 Mart

62. Duane R. Clarridge. s.92-97.

1971 darbesine doğru doludizgin ilerlediği günlerdi, yapacak çok iş vardı.

Clarridge Ankara'dan ayrıldığında 12 Mart'a giden günlerde Filistin'e –çoğu "Natzionalist" kod adlı KGB ajanı Wadie Haddad'ın yönetiminde bulunduğu FHKC ve Suriye istihbaratı ile bağlantılı Nayif Havatme'nin bulunduğu FKDC kontrolündeki Filistin kamplarına giden TİİKP, THKO ve THKP-C militanlarının çoğu öldürülmüştü. Öldürülenlerin bir kısmı 6 Ocak 1969'da Vietnam'da CIA ajanı iken Ankara'ya ABD büyükelçisi atanan Robert Komer'in arabasının ODTÜ'de yakılması olayına ve 22 Mayıs 1972'de İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesine bizzat katılanlardı.[63] Kimi (çoğunlukla yakınlarında NATO üsleri bulunan) dağ başlarındaki çatışmalarda, kimiyse Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan gibi darağacında öldürülecekti.

Clarridge'nin bir sonraki durağı, tıpkı İstanbul istasyonunu devraldığı Fuller'inki gibi Beyrut olacaktı. İsrail'in 6 Ekim 1973'te, Yom Kippur bayramında Arap ordularının saldırısına uğraması (ve püskürtmesi) ardından da Arap Operasyonları Şefliği'ne getirilecekti. O dönem Filistinli gruplara yönelik bütün Amerikan operasyonları Clarridge'den geçecekti.

Clarridge'in Arap Operasyonları günlerine dair bir ayrıntı, istihbarat operasyonlarının ne kadar karanlık noktalara gidebildiğinin bir örneğini veriyor bize: 22 Ocak 1979 günü Beyrut şehir merkezinde meydana gelen patlamada, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) bağlı Kara Eylül Örgütü'nün askeri sorumlusu Ali Hassan Salameh idi.

Salameh, İsrail tarafından 4-5 Eylül 1972 Münih Olimpiyat Köyü katliamından sorumlu tutulmaktaydı. Suikast MOSSAD işiydi. Ancak Clarridge anılarında bu suikasta bozulduğunu gizlemiyordu. Çünkü kendisi Filistinli teröristi çoktan saptamış, onunla gizli bir anlaşma yapmış ve Beyrut'taki Amerikan Büyükelçiliği'nin geniş çevre korumasını "taşeron örgüt" olarak ona vermişti. Diğer Filistinli grupları ABD Büyükelçiliği'ne yaklaştırmama işini Kara Eylül üstlenmişti.[64]

Clarridge'i İtalyan Kızıl Tugaylar Örgütü'nün eski başbakan Aldo Moro'nun kaçırıp 16 Mart 1978'de öldürmesi olayında Roma'da-

63. Bkz. MİT'in en önemli köstebeğiydi ama... bölümü.

64. Duane R. Clarridge. s.162-163.

ki CIA istasyon şefi olarak, örgütün fiilen bitirilmesi sürecinde görecektik. 1981'de getirildiği CIA Latin Amerika operasyonları başkanlığı sırasında, 25 Ekim 1983'te Grenada Adası'ndaki solcu yönetimin ABD askeri işgaliyle devrildiği *Urgent Fury* [Acil Öfke] harekâtını yönetecekti. Nikaragua'da Sandinista yönetimini devirmek için CIA tarafından kurulan "Kontra" gerillalarına mali kaynak bulmak için İsrail üzerinden (Amerikan ambargosu altındaki) İran İslam Cumhuriyeti'ne yasa dışı silah satışı tezgâhı, Ankara Esenboğa Havalimanı'ndaki Türk Dışişleri görevlisinin dikkatiyle bozulunca dünya çapında "İran-Kontra" skandalı patlayacaktı. Bu skandalda mahkûm olan Yarbay Oliver North, Clarridge'in icra subaylarından biriydi. Yine yardımcılarından Alan Fiers ise, Ankara'ya geçerken İstanbul istasyonunu devrettiği CIA ajanıydı.[65]

Iran-Kontra skandalı, CIA'in Soğuk Savaş boyunca en karanlık işlerinin içindeki Clarridge'in yükselişini durduramayacaktı; 1986'da CIA'in *Counterterrorism Center*'in [Kontrterör Merkezi] kurucu başkanı olarak atandı.[66] CIA'den emekli olduktan sonra da Türkiye ile bağını hiç koparmadı, özellikle de Hiram Abas ile. Abas'ın 26 Eylül 1990'da hâlâ tam aydınlatılamayan bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından her ölüm yıldönümünde gelip mezarında dua edecekti. Bu arada silah ticareti yapıyor, kurduğu özel istihbarat şirketi üzerinden Afganistan'da Amerikan hükümetinin resmen karışmak istemediği türden eylemleri yönetiyordu.

2016'da yemek borusu kanserinden ölen Clarridge, 1960'ların sonu, 70'lerin başında Ankara'da iken Ruzi Nazar'dan talimat alacak konumdaydı.

Ankara sosyetesinde bir CIA ajanı

1960'larda Ankara'da, Nazar'ın, deyim yerindeyse ipini çekmediği kapı yok gibiydi.

Nazar'ı o yıllarda tanıyanlar, tatlı dili ve güler yüzüyle nasıl her ortama girip uyum sağlayabildiğini anlatıyor. İstihbaratçı lisanında

65. Murat Yetkin. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*. s.134-136.

66. 1994'te MİT'te de Sönmez Köksal döneminde Mehmet Eymür başkanlığında Kontrterör Daire Başkanlığı kurulacak, ama "sorunlu" olduğu gerekçesiyle 1997'de yine Sönmez tarafından kapatılacaktı.

"hulul [sızma] kabiliyeti yüksekti." Tarihçi İlber Ortaylı, öğrencilik yıllarına denk gelen 60'lar boyunca Ruzi Nazar'ı akademik çevrelerin, sanat çevrelerinin ev toplantılarında, davetlerinde sık sık görülen popüler bir kişi olarak hatırlıyor; ayrıca sanat çevrelerinden güzel kadınlara düşkünlüğünü de. Enver Altaylı, Nazar'ın Türkiye'deyken Abdi İpekçi'den İlhan Selçuk'a, Kasım Gülek'ten Çetin Altan'a kadar solda, liberal görüşte olan pek çok kanaat önderiyle de sohbeti olduğunu yazıyor; CIA'in 1965 seçimlerinde TİP'in başarısını tahlil eden raporunu dikkate alınca, bu sohbetlerin deneyimli bir istihbaratçı için altın madeni değerinde olduğu görülebiliyordu. Ama Nazar'ın asıl irtibatının sağcı, Türk-İslam sentezi çizgisindeki kanaat önderleriyle, sol akımların gelişmesine karşı o dönem öne çıkan, önemli yayınlar yapan Aydın Yalçın, Aclan Sayılgan, Fethi Tevetoğlu, Cüneyt Gökçer gibi isimlerle olduğu, Bahçelievler Üçüncü Cadde'deki Özbek pilavı partilerine daha çok onların müdavim olduğu da anlaşılıyordu.[67]

Nazar'ın sohbetlerimizde dikkat çektiği bir başka boyut da, Nazar'ın o dönem Türkiye'deki Orta Asyalı Türk ve Müslüman mülteci gruplarıyla ilişkisiydi. Bu ilişki yalnızca yeraltı örgütlenmeleriyle değil, kamuoyunu etkilemeye yönelik olarak akademik çevrelerle de oluyordu. Nazar ile konuşma notlarımda *Türk Kültürü* dergisi de vardı. Dergi, 1961 yılında, 27 Mayıs darbesinin hemen ardından kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün yayın organıydı; derneğin başkanı Tatar Türk'ü Ahmet Temir idi. Nazar aynı sohbette özellikle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Rusya-Asya Dilleri bölümlerinde güçlü bağlantılarından söz etmişti.

Bu tür bilgiler, bu kuruluşların CIA desteğiyle yönetildiğine kanıt oluşturmaz. Ancak CIA'in Türk-İslam ideolojisini kullanmak amacıyla topluma hangi kanallardan nüfuz etmeye çalıştığını gösterir.

Biraz önce 1950'de ABD'deki McCarthy döneminde Türkiye'de de Komünizmle Mücadele Derneklerinin (KMD) kurulmaya başladığını görmüştük. Zonguldak'ta kurulan derneğe ilk bağışın Ereğli kömür işçilerinden, ikinci bağışın da Karabük demir-çelik işçilerinden gelmesi aynı rapor çerçevesinde dikkat çekiciydi. Türkçüler Yardımlaşma Derneği, Türk Milliyetçiler Derneği, Milliyetçiler Federasyonu gi-

67. Enver Altaylı. s.376-377.

bi oluşumlar da hep aynı yıl, içeride Demokrat Parti'nin iktidara geldiği, dışarda Türkiye'nin Kore'ye asker gönderdiği 1950 yılında kurulmuştu. Türkçü ve milliyetçi isimlerle kurulan bu oluşumların hemen hepsinde öne çıkan isim ise, ileride Nur Cemaati'nin önde gelenleri arasında sayılacak olan Avukat Bekir Berk oluyordu.[68]

Berk aslında İslamcı değil, Türkçü kökenliydi. Ancak sonradan hat değiştirmiş, Said-i Nursi'nin Nur Cemaati'ne katılmış, hem onun hem talebelerinin davalarını üstlenir olmuştu. 12 Mart 1971 darbesi sonrasında İzmir'de bir evde –resmî kayıtlara göre bir grupla ayin yaparken, kendi ifadesine göre sohbet ederken– gözaltına alınıp sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanmıştı. Birlikte gözaltına alınıp yargılandığı kişiler arasında Kestanepazarı Camii vaizi Fethullah Gülen de vardı. Berk, serbest kalınca Suudi Arabistan'a gidecek, 1989 yılına dek Cidde Radyosu Türkçe yayınlarını yönetecekti.

Maaşa bağlanan gazeteciler kimlerdi?

Türkiye'nin bu hareketli yıllarında sivil toplum, medya, üniversite ve idarede komünizmle mücadeleyi ve siyasette İslamcı ve milliyetçi akımların yükselmesini sağlayacak yüksek bütçeli fonlar Nazar'ın kontrolündeydi. CENTO'nun bazı gazeteci ve yazarlara, Amerikan yanlısı yazma karşılığında para ödediği iddia ediliyordu. Tuncay Özkan, Ankara'da 1962-1968 yılları arasında CENTO Genel Sekreterliği'ni yürüten İranlı diplomat Abbas Ali Khalatbari döneminde oluşturulan bir *Writers Panel* [Yazarlar Paneli] listesine göre gazeteci ve yazarların Sovyet karşıtı yazılar yazmaları için yapılacak ödemelerin tarifeye dahi bağlandığını yazacaktı. Özkan'a göre, yüzde 60'ı ABD, yüzde 40'ı İngiltere tarafından sağlanan bütçeden yapılan ödemeler bu gazeteci ve yazarlara zarf içinde, elden, kuryeler aracılığıyla iletiliyor, listede özellikle sağcı bir gazetenin patron ve çalışanları ağırlık taşıyordu ve bu süreç MİT'in bilgisi altında işliyordu.[69] (Bu gazetenin Kemal Ilıcak sahipliğinde, artık yayımlanmayan *Tercüman* gazetesi olduğu medya kulisinde öte-

68. İlhan Darendelioğlu. *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri.* İstanbul: Toker Yayınları, 1977. s.251-53, 271, 273.

69. Tuncay Özkan. s.200-202.

den beri konuşulmakta, ancak kanıtlanamamaktadır.) Bu gazeteci ve yazarların kim olduğu halen ortaya çıkmış değil ama bu çıkmayacağı anlamına gelmiyor. Benzer amaçlı ödemelerin İran ve Pakistanlı gazeteci ve yazarlara da yapıldığı biliniyordu. Daha sonra İran Dışişleri Bakanı olarak da görev yapacak Khalatbari, 1979 İslam Devrimi'nden hemen sonra vatana ihanet ve CIA ajanlığı gibi suçlamalarla idam edilecekti.

ABD etkisi ve siyasette dinin yükselişi

Nazar'ın yakın arkadaş çevresinden Profesör Aydın Yalçın'ın desteğiyle, 68 Kuşağı'nın Sosyalist Fikir Kulübü karşısına Hür Düşünce Kulübü'yle çıkılması da komünizmle mücadele konusunda bir başka etkili faaliyet olmuştu. Kulübün Başkanı Hasan Celal Güzel, İkinci Başkanı Melih Gökçek, Yayın Kurulu Başkanı Mehmet Keçeciler ve saymanı Abdülkadir Aksu olacaktı. 1980'lerin 2000'lerin milliyetçi-muhafazakâr Türkiye'sinin kadroları 1960'larda bu ortamda yetişiyordu.

Türkiye'nin siyasi iklimi de buna bağlı olarak değişiyordu.

Nasıl CHP artık cumhuriyetçi, laik ve sol eğilimli bütün kesimleri çatısı altında tutamıyorsa, Demokrat Parti'nin devamı iddiasıyla kurulan Adalet Partisi artık sağdaki bütün eğilimleri çatısı altında tutamıyordu.

Örneğin, Ruzi Nazar sayesinde hayatı kurtulup sürgüne giden Alparslan Türkeş 1963'te yurda döner dönmez siyasete atılmıştı. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CMKP) 1965'te girdi, genel başkan seçildi ve "Başbuğ" lakabını da burada aldı. CMKP 1969 Kongresi'nde Milliyetçi Hareket Partisi adını aldı ve Osmanlı sancaklarına atıfla Üç Hilal amblemini benimsedi. Bu süreçte Türk milliyetçiliği hızla Türk-İslam sentezi çizgisine kaydı. Komünizmle ABD önderliğinde mücadele onu gerektiriyordu. Türkeş ile Türkçü akımda ısrar eden Nihal Atsız'ın yolları ayrıldı. "Tanrı Türk'ü korusun ve yüceltsin" sloganı" bırakıldı, "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" sloganı öne çıktı.

Nazar'ın Ankara'daki en yakın dostları arasında MİT Müsteşarı Fuat Doğu, MHP lideri Alparslan Türkeş ve Türkçü yazar Altemur Kılıç vardı.

Üst düzeyden emekli bir MİT mensubu, bu kitabın hazırlıkları sırasındaki sohbetimizde, "Türk-İslam sentezi bir Amerikan projesidir" diyecekti; "bizim kuşak bunun olabildiğince devlete zarar vermemesine çalıştı, bir dönem bir ölçüde de engelledik ama ne kadar başarılı olduğumuz tartışılır."

1965 seçimlerinden sonra İslamcı kesimde de ayrı siyasi örgütlenme hazırlıkları başlayacaktı. Burada öne çıkan isim ise İstanbul Teknik üniversitesi (İTÜ) Makine Mühendisliği'ni üstün başarıyla bitirdikten sonra 1951-1953 yılları arasında yeniden gelişen Almanya savaş sanayiinde, Leopar tankları üzerinde çalışan, İstanbul'daki İskenderpaşa Camii imamı, Nakşibendi şeyhi Mehmed Zahid Kotku'dan din eğitimi almış olan Necmettin Erbakan olacaktı. Okuldaki abisi Süleyman Demirel'in desteğiyle seçildiği Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Genel Sekreterliği'nden, Demirel'in hışmıyla, polis gücüyle çıkarıldıktan sonra 1970 Ocak ayında Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kuracaktı. MNP Türkiye'de "dini muhalefetin ilk defa kendi başına örgütlenişi" sayılacaktı.[70] Laikliğe karşı hareketler gerekçesiyle sık sık kapatılacak olan "Milli Görüş" partileri, Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) adını alacak, içinden Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti) çıkardıktan sonra küçülüp Saadet Partisi (SP) olarak bugüne dek gelecekti.

Bu yıllar artık üniversitelerdeki sağ-sol kamplaşmasının sokak şiddetine dönüştüğü yıllardı. CIA ajanı Duane Clarridge'in Temmuz 1968'de tanık olduğu 6.Filo protestosunun bir benzeri 1969 başında düzenlenecekti. Solcu öğrenci dernekleri 16 Şubat 1969'da Taksim Meydanı'nda ABD gemilerinin gelmesine karşı gösteri için çağrı yapmışlardı. İslamcı ve milliyetçi derneklerse Amerikan karşıtı gösteriye, dine sahip çıkmak adına karşı güç topluyordu. *Bugün* gazetesi yazarı Mehmet Şevki Eygi açıkça "Cihad" çağrısı yapıyordu. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Başkanı, yakın zamana dek AK Parti'nin Meclis Başkanı İsmail Kahraman ve Komünizmle Mücadele Derneği (KMD) Başkanı İlhan Darendelioğlu, 14 Şubat'ta gösteriyi dağıtma çağrıları yapıyor, Anadolu'daki şubelerden öğrencilikle ilgisi olmayan kişiler İstanbul'a taşınıyordu. Kışkırtılmış kalabalıklar Ame-

70. Hulusi Şentürk. *İslamcılık-Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2011. s.324-325, 328-329.

rikan 6.Filo protestocularına "Allah Allah" diyerek saldıracak; iki kişi öldürülecek, 200 kişi yaralanacaktı. KMD'nin önde gelen isimlerinden Orhan Kiverlioğlu, yıllar sonra bu eylemi "Kanlı Pazar değil, Şanlı Pazar" olarak savunacaktı.[71]

Türkiye ve Türki dünyadaki anti-komünist hareketlerden sorumlu olan CIA ajanı Ruzi Nazar Ankara'da işinin başındaydı.

1960'ların ortalarından itibaren o dönemi bire bir yaşamış bir emekli istihbarat yetkilisi, bu kitap için yaptığımız görüşmede, o yıllarda ortaya çıkan sol örgütlere karşı Komünizmle Mücadele Dernekleri ve benzer kuruluşların canlandırılması amacıyla CIA'in Türkiye'ye çantalarla nakit para taşıdığını öne sürecekti; isminin gizli tutulması şartıyla.

Tehlikeli ilişkiler: Nazi kardeşliği

O dönemde hem siyaset hem ticarette yükselmeye başlayan bir başka isim de Murat Bayrak olmuştu.

Çanakkale'deki Sancak Tül Fabrikası'nın sahibi, ilk özel havayolu şirketlerinden SancakAir'in kurucusuydu. Ama onu Türk siyaset hayatında tanıtan özellikleri bunlar değildi; anti-komünizmi her türlü sol görüş düşmanlığına doğru vardıran siyasi ifratı, aşırılıkçılığıydı.

Sancak Tül Fabrikası'nda yaşanan bir olay bu ifratın ulaştığı boyutları gösteriyordu. 10 Eylül 1976'da fabrikadaki işçiler ücret artışı talebiyle greve gitmişti. Bayrak'ın silahlı özel korumaları işçileri dağıtmak için ateş açmış, olay polis kayıtlarına "çatışma" diye geçirilmiş, o arada seken bir kurşunla Bayrak'ın cins kurt köpeği Paşa ölmüştü. Bayrak, fabrikanın girişine köpeği için bir mezar yaptırarak, mezar taşına şöyle yazdırmıştı: "Kominist köpeklerin kurşunu ile ölen milliyetçi asil kurt Pacha burada yatıyor."[72]

Bayrak da Nazar ve Türkeş gibi 1917 doğumluydu. Boşnak kökenliydi, eski Yugoslavya'nın Sancak bölgesindendi. Nazar'ın Nazi Türkistan Lejyonu'nda irtibat subaylığı, Nemangâni'nin de baş imamlık yap-

71. Orhan Kiverlioğlu, *Adanmış Hayat*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2016. s.122-124. Kiverlioğlu, KMD'de en yakın çalıştığı kişilerden birisinin de 1982'de CIA hesabına casusluk yaparken suçüstü yakalanan ve 1983'te cezaevinde ölen özel harpçi emekli Albay Turan Çağlar olduğunu yazacaktı. Çağlar'ın, 1970'lerin sonunda Doğu Perinçek yönetimindeki *Aydınlık* gazetesine MİT mensuplarının ismini veren kaynak olduğu da iddia edilecekti.

72. Yazım şekli aynen korunmuştur.

tığı sırada Bayrak da (eski) Yugoslavya'da Nazilerin hizmetindeydi. Nazi işgaline karşı direniş hareketi başlatan sosyalist Josip Broz Tito önderliğinde kurulan direniş hareketine karşı, yine Naziler tarafından kurulan 13. Waffen-SS Dağ Tümeni'nde, kısaca "Hançer Tümeni" denilen SS birliğinde savaşıyordu. Aslında, Alman olmayan unsurlardan oluşturulan ilk SS birliği "Hançer" olmuştu. Boşnakların, ilk planda yalnızca Katolik Hırvatlar ve Almanlardan oluşturulması düşünülen Hançer Tümeni'ne katılmasında, İngiliz saflarından Nazi saflarına geçen eski Kudüs Müftüsü El-Hüseynî'nin "Hitler gizli Müslüman, İslam'a hizmet ediyor" kara propagandası da pay sahibi olmuştu.

Nazilerin yenilmesiyle savaş suçlusu olarak aranan Bayrak Türkiye'ye kaçmış ve kaynağı tam açıklanamasa da kısa sürede zengin bir sanayici olmuştu. 12 Mart darbesinin ardından erozyona uğrayan tabanını toparlamaya çalışan Demirel, Bayrak'ı 1973 seçimlerinde milletvekili listesine koydu ve seçtirdi. Ancak Bayrak Meclis'e girer girmez komünizmle yeterince mücadele etmediği için Demirel'e saldırmaya başladı. AP'den istifa edip MHP'ye geçti.

▸ Murat Bayrak, Nazilerin eski Yugoslavya'da, Boşnak ve Hırvatlarla kurduğu SS Hançer tümeni üyesi olarak savaş suçlusu sayılıyordu. Türkiye'ye kaçtı, fabrikatör oldu ve Nazar'ın görev yaptığı yıllarda Türkiye'de "komando kamplarının" kurulmasını sağladı. (*Hürriyet Arşivi*)

Bu süreçte Bayrak, tül perde fabrikasının bulunduğu Ayvalık'ta ülkücü gençlere askeri eğitim veren bir komando kampı da açtı. Kamp, nüfusu ağırlıkla Boşnak göçmenlerden, Bayrak'ın hemşerilerinden oluşan Küçükköy eteklerinde, Sarımsaklı plajları kıyısında yer alan "Sancak Tatil Köyü" görünümündeydi. 12 Mart öncesinde, Türkeş'in Başbuğ ilan edildiği CMKP ve MHP tarafından Türkiye'nin değişik yerlerinde "sportif faaliyet" adı altında açılan kamplardan daha profesyonel eğitim veriliyordu.

Milliyetçi Cephe hükümetinin Başbakan Yardımcısı Türkeş ve TRT Genel Müdürü Nevzat Yalçıntaş, bu kamplara gelip gidenler arasındaydı.[73]

73. Soner Yalçın. "Kim bu ülkücü komando yetiştiren Murat Bayrak?" Odatv internet sitesi. 29 Kasım 2015. https://odatv.com/kim-bu-ulkucu-komando-yetistiren-murat-bayrak-2911151200.html

Yıllar sonra, ABD'de yasa dışı silah ticareti yapmak suçundan yakalanan eski CIA ajanı Frank Terpil'in el konulan evrakını inceleyen FBI, Libya devlet başkanı Muammer El-Kaddafi ve Uganda devlet başkanı İdi Amin gibi alıcılar arasında bir isme daha rastladı: Murat Bayrak, Türkiye. Ülkenin bir iç savaşa sürüklendiği sırada, eski CIA ajanından silah alıp yurda sokan bir isimdi Bayrak.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile MHP'nin Genel İdare Kurulu üyeleri arasında tutuklanmayan bir tek o vardı. Önce Almanya'ya, sonra Federal Almanya'nın başkenti Bonn'a yerleşti. Evet, yanılmadınız, Ruzi Nazar o sırada hâlâ ABD'nin Bonn Büyükelçiliği'nde istihdam ediliyordu. 2012'de, Nazar'ın Türkiye'ye yerleştiği yıl o da Türkiye'ye döndü. 2015'te Nazar'dan birkaç ay sonra 98 yaşında öldü.

İnternet "Emniyetli değildir"

Virginia'daki evinde bir ziyaretimde, ev telefonu dışında gerektiğinde kendisine daha kolay ulaşabileceğim bir cep telefonu numarası olup olmadığını sordum.

"Yoktur" dedi; "emniyetli değildir."

Peki, e-posta adresi var mıydı?

"Bu gençler gerçekten akılsız" der gibi yüzüme baktı, "Kullanmam" dedi; "emniyetli değildir."

Doksan küsur yaşına gelmiş ve hâlâ üç ay sonra Özbekistan'da bir bağlantısıyla randevusunu ayarlamaya çalışan bu yaşlı kurt, ne cep telefonunu ne e-postayı iletişim açısından güvenli buluyordu. Güvenmiyor ve kullanmıyordu. Ondan iyi bilecek değildim herhalde, onları derinlemesine denetleyen bir gücün parçasıydı ne de olsa.

Alman pasaportlu Afgan halı satıcısı

Nazar Bonn'da emeklilik hayatı yaşamıyordu; uluslararası operasyonların içindeydi. Türkiye bağları açısından 1974'te başladığı bu görev önemliydi. O sırada artık MİT ile resmi bağı kalmayan hemşerisi Enver Altaylı, MHP'ye girmişti; MHP'nin Almanya ile gayrı resmi irtibatını sağlıyordu ve tabii Nazar ve dolayısıyla ABD ile. 1977-80 ara-

sında MHP yayın organı *Hergün* gazetesinin başyazarlığını yaparken de bu irtibat sürdü. Zaten bazı iddialara göre, Enver Altaylı'yı 1968'de MİT'e tavsiye eden de Fuat Doğu ile dostluğu üzerinden Nazar olmuştu; babası Şakir Altaylı'yı Özbekistan'dan tanıyordu.

Nazar, Bonn merkezli çalışırken iki büyük CIA operasyonunun daha parçası oldu.

Bunlardan birisi, İslam Devrimi'nin ardından ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'nin 4 Kasım 1979'da işgal edilmesiyle rehin alınan 53 kişinin kurtarılması operasyonuydu. "Argo Harekâtı"nın iki ayağı vardı. Hazırlık ve icra ayağından, Tony Mendez isimli CIA ajanı, istihbarat toplanmasından da Ruzi Nazar sorumluydu. Sahte Alman pasaportuyla, Almanya'da yerleşmiş Afgan halı tüccarı kisvesiyle 11 gün Tahran'da rehinelerin nasıl kaçırılabileceğine dair keşif ve istihbarat yapacaktı. Mendez ve CIA operasyon birimi, rehineleri Kanada Büyükelçiliği üzerinden, Ben Affleck'in kendi yönetip başrolünü üstlendiği 2012 yapımı *Argo* filminde izlediğimiz gibi, bu istihbarata dayanarak kurtaracaktı.

Nazar'ın CIA tarafından Almanya'dan Pakistan'ın Afganistan sınırına, oradan Afganistan'ın Özbek ve Tacik azınlığın yaşadığı kuzey bölgelerine gönderildiği diğer büyük operasyon, Sovyet işgalinin karşısına, silah, para ve eğitim verilecek İslamcı aşiretleri çıkarma operasyonuydu. *Operation Cyclon* [Kasırga Harekâtı] adı verilen bu operasyon çerçevesinde Nazar'ın rolü, işbirliği yapacağı aşiret liderlerini bulmaktı. Bonn'da yönettiği operasyonlardan birisi de Münih'te CIA'in paravan örgütlerinden biri olan Sovyet Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde çıkarttırdığı *İstiklal Bayrağı* adlı dergiyi gizlice Afganistan üzerinden Özbekistan'a sokup dağıttırmaktı. Ata yurdu Fergana Vadisi, Afganistan'ın Sovyet Orta Asya'sına açılan kapısı gibiydi. Nazar CIA merkezine verdiği raporlarda Müslüman Kardeşler çizgisindeki *Hizb-i Islami* [İslam Partisi] lideri ve acımasız bir fırsatçı olarak bilinen Gülbeddin Hikmetyar yerine, Ahmed Şah Mesud ve Azad Bek Kerimi gruplarına yardım yapılmasını önerecek, ancak başarılı olamayacaktı. O dönem Suudi Arabistan'ın bastırmasıyla CIA fonları Hikmetyar'a akıtılacaktı.[74] ABD bu operasyona Suudi Arabistan, Pakistan ve (ideolojik kavga nedeniyle Sovyetleri "sosyal emperya-

74. Enver Altaylı. s.406-407.

list" gören) Çin başta olmak üzere çeşitli ülkelerin desteğini aldı. Suudi Arabistan'dan Afganistan'a sadece silah ve para değil, bu antikomünist cihada gönüllü militanlar da aktı.

Suud-Afgan köprüsünü işletenlerden birisi de petrol ve inşaat milyarderi bir ailenin gelecek vaat eden oğlu olan Usame Bin Ladin isimli, yirmilerini süren bir gençti. Afgan Mücahitlerinin finansmanı ABD ve Suudi Arabistan tarafından sağlanıyor, silahların çoğu Çin'den geliyor, mücahitler ise Pakistan gizli servisi ISI [*Inter Services Intelligence* Servisler Arası İstihbarat] tarafından sağlanıyordu. Usame Bin Ladin CIA desteği ile Pakistan'da Peşaver yakınlarında, Hayber Geçidi civarında ve Afgan sınırı boyunca *Mekteb El-Hidemat* [Hizmet Mektebi] adını verdiği militan eğitim kampları kurdu.[75] Hizmet Mektebi ifadesi Türkiye'deki okura bugün Fethullah Gülen Cemaati'ne dair kavramlar çağrıştırıyor; o dönem Usame Bin Ladin'in CIA destekli kamplarına verilen isimdi. Bu kamplar da, orada eğitilenler de bir süre sonra yeminli Amerikan düşmanları olarak El-Kaide'yi oluşturacaktı.

Yıllar sonra, Usame Bin Ladin'in El-Kaide'nin başı olarak 11 Eylül 2001 günü New York ve Washington'a düzenlenen saldırılardan iki gün önce, suikast düzenleyip öldürteceği kişi Hikmetyar değil, Ahmet Şah Mesud olacaktı; kendisine asıl rakip gördüğü oydu.

Afgan mücahitler sadece Kızıl Ordu'nun Afganistan'dan çıkarılmasında değil, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında da rol oynadı. Ancak bu operasyonun sonuçları Taliban'dan El-Kaide ve IŞİD'e dek hâlâ dünyanın başına bela oluyor. Bu tatsız çorbada, Ruzi Nazar'ın da payı vardı.

CIA'deki El Kaidecinin İstanbul bağlantısı

Afganistan'ın başkenti Kabil'in güneydoğusunda, Pakistan sınırına yakın Host şehrinde kurulu Chapman Kampı, ABD güvenlik yapısı içinde FOB [*Forward Operation Base*–İleri Harekât üssü] sayılan önemli bir istihbarat merkeziydi. CIA denetiminde, CIA ve ordunun ortak operasyonlarında kullanılıyor, hem sahadaki ajanların yönetimi hem de insansız hava araçları için Afganistan ve Pakistan'da vurulacak hedefleri belirliyordu.

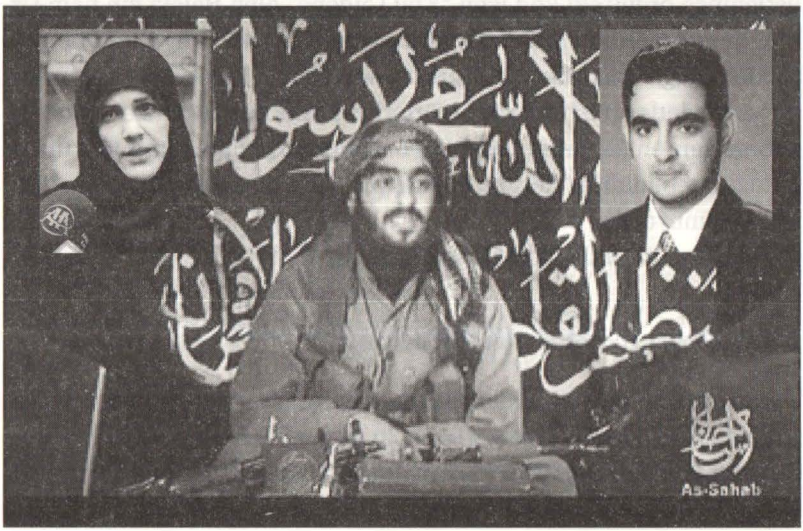
75. F. William Engdahl. *Kaybolan Hegemonya–Tanrıların Gazabı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017. s.136-137.

Üssün komutanı, 45 yaşında üç çocuk annesi Jennifer Lynne Matthews, CIA'in elindeki en yetkin El-Kaide analistlerinden birisiydi. İstihbarat üssü etrafında kuş uçurtulmuyordu.

Buna karşın 30 Aralık 2009 günü bu gizli üssün komuta merkezine giren bir intihar bombacısı, oradaki 8 kişiyle birlikte kendisini de öldürmüştü. Bu CIA'in tarihi boyunca bir defada aldığı en ağır hasardı.

Peki, o kadar sıkı korunan bu gizli CIA üssüne intihar bombacısı nasıl mı girebilmişti? Cevap çarpıcı, ama basitti: eylemci de CIA ajanıydı, CIA için çalışıyordu ya da CIA öyle düşünüyordu.

CIA ajanı ve El-Kaide eylemcisi Humam El-Belevî (İngilizce kaynaklarda Al-Balawi), Ürdünlü bir tıp doktoruydu. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunuydu. Burada okurken bir internet sitesi aracılığıyla, İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDA-C) sempatizanı Defne Bayrak ile tanışmış ve evlenmişti. *Vakit*, *Risale*, *Baran* gibi İslamcı çizgideki yayın organlarında çevirileri, yazıları çıkan, editörlük yapan gazeteci Defne Bayrak, 2002'de eşiyle birlikte Amman'a yerleşecekti. Ancak 2008 yılında Ürdün gizli servisi DMA, [Dayirat el-Muhaberat el-Amme–Genel İstihbarat Dairesi] Belevî'yi

▶ Humam el-Belevî İstanbul Tıp Fakültesi öğrencisiydi. İBDA-C sempatizanı Defne Bayrak ile tanışıp evlendi. Ürdün istihbaratı tarafından ajan yapılıp CIA'e devredildi. 2009'da Afganistan'daki intihar saldırısıyla CIA'e bir defada en ağır terör hasarını veren El-Kaide militanı oldu. (*Hürriyet Arşivi*)

cihatçı terör faaliyetleri gerekçesiyle gözaltına aldı ve sıkıştırarak Ürdün istihbaratının El-Kaide içindeki ajanı olmaya razı etti. Ürdün istihbaratı Belevî'nin, el-Kaide'nin Usame bin Ladin'in ardından iki numarası olan Eymen El-Zevahiri'nin özel doktoru olmasından kuşkulanıyordu.

O sırada ABD, Ladin'in etrafındaki çemberi daraltmaya başlayınca Ürdün istihbaratı, bir dayanışma jesti olarak elindeki bu değerli ajanı ABD'yle paylaşmayı önermişti. Belevî, ailesine Türkiye'ye döneceğini söyleyecek, ama yalnızca eşi Defne ve iki kızını Türkiye'ye gönderip, kendisi iki ajan eşliğinde Pakistan'a götürülecekti; oradan da Afganistan'a, Host'a.

Belevî artık hem Ürdün hem Amerikan istihbaratlarına çalışan bir çifte-ajandı; ya da onlar onu öyle sanıyordu. Belevî vaka subaylarına El-Zevahiri'yi yakalayacak önemli bir fırsat olduğu haberini gönderince 30 Aralık toplantısı ayarlanmıştı. Kimsenin aklına zaten üssün bir elemanı olan Belevî'nin üzerini aramak gelmedi. Patlamada onunla ve odadaki herkesle birlikte Afganistan'a gelen biri Amerikalı, diğeri Ürdünlü iki ajan da ölecekti.

Belevî ikili ajan değil, üçlü ajandı. Bir süre sonra El-Kaide eylemi üstlenince örgütteki kod ismi "Ebu Cüdane" olan Belevî'nin hem Ürdün hem Amerikan istihbaratlarını aldattığı, asıl aidiyetinin hep el-Kaide olduğu anlaşılacaktı; bunu kendi canıyla kanıtlamıştı. Devletler ve devletlerin istihbarat örgütleri kendilerinin nedense devlet-dışı örgütlerden (örneğin yasa dışı örgütlerden) daha akıllı ve kurnaz olduğunu, bunlarla işleri bittiğinde bir kenara atıp kurtulabileceklerini düşünüyordu.

Bu ölümcül yanlışlıkta bir varsayımdı.

Fuat Doğu ile küs mü ayrıldılar?

Nazar 2012 yılında arkadaşı Altemur Kılıç'ın ısrarıyla Türkiye'ye, Antalya'nın Side ilçesine yerleşti; 30 Nisan 2015'te burada 98 yaşında vefat etti. Bir buçuk yıl kadar sonra, 20 Ekim 2016'da da Kılıç onu izledi.

İkisinin de ortak arkadaşı olan Türk istihbaratçısı Fuat Doğu ise 2004'te aralarından ayrılmıştı.

Ruzi Nazar'ın Türkiye'de görev yaptığı 1959-1971 yıllarında Fuat

Doğu iki defa istihbaratın başına geçmişti; 1962-1964 yılları arasında, Teşkilatın adı henüz MAH iken ve daha sonra 1966-1971 yılları arasında da adı artık MİT olmuşken.

Ancak hem mesleki hem özel hayatlarında arkadaş olan Nazar ve Doğu'nun son dönemlerde zorunlu olmadıkça birbirleriyle konuşmadıkları Ankara kulisinde konuşulur olmuştu; o günleri iyi bilenlerin aktardığı kadarıyla. Bunun sebebinin ise ikisinin de o dönem Ankara'da güzelliğiyle baş döndüren bir kadınla olan yakınlıkları olduğu iddiası vardı. Hatta bir süre daha Ankara'da kalmayı planlayan Nazar'ın bu yüzden erken ayrılmak durumunda kaldığı iddiası da; kanıtlamanın imkânı yok, ama böyle yaygın bir söylentiyi aktarmadan geçmek olmazdı.

Ne de olsa şimdi sırada Fuat Doğu var.

Fuat Doğu – MİT

Seks fantezileri, viski ve gizli belgeler

Otomobilini yolun kenarına park edip köşedeki gazete büfesine yürümeye başladı.

Büfeciyle selamlaştı, gazetelerini aldı, parasını ödemek için evrak çantasını yere koyar koymaz bir hareketlenme oldu. Bir adam çantasını kapıp kaçmaya başlamıştı. Beyninden vurulmuşa döndü. Hemen peşinden koşmaya başladı. Biraz viski içmişti ama çantanın çalınmasının yol açtığı panikle damarlarına pompalanan adrenalin onu kendine getirmişti. Sportmen birisi sayılmazdı ama kısa bir kovalamacadan sonra kapkaççıyı bir araca binerken yakalamayı başardı ve kısa bir boğuşmadan sonra çantasını kurtardı; kapkaççı göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kaybolmuştu.

Aynı anda Brüksel polisi ortaya çıkmış, adamın etrafını sarmıştı. Sadece onlar değil, Batı askeri ittifakı NATO'nun karşı-casusluk işlerine de bakan iç güvenlik servisi elemanları da. Adam bir süredir casusluk kuşkusu altındaydı ve yakından izleniyordu. Hatta odasına gizli kamera yerleştirmişler, sabah mesaisi başlamadan 7.30 gibi odasına gelip bazı evrakların fotoğrafını mikrofilm kamerasına çekip, işini bitirince sabahın o saatinde, çok sevdiği Vat 69 marka viskisinden iki yudum aldığını filan hep kaydetmişlerdi. Yakında bir Paris seyahatine çıkacağını ve belki de artık geri dönmeyeceğini anlayınca o 11 Eylül 1968 sabahı yakalamaya karar vermişlerdi.[1]

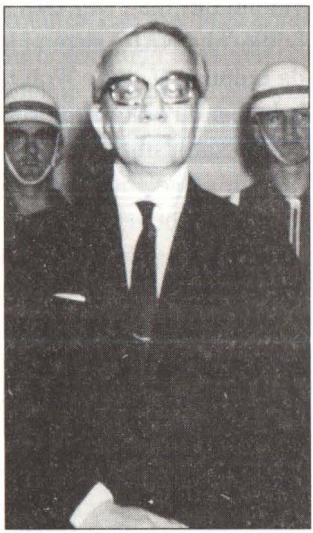
1. Miguel Acoca. "Turk with a Thirst of Scotch and Secrets." *Life*. 13 Aralık 1968. s.30.

Kapkaççı da muhtemelen polisin suçüstü yapmak üzere oltaya taktığı yemdi.

Adam, NATO Genel Sekreterliği, Maliye Dairesi Baş Kontrolörü idi. Adı Nahit İmre idi, Türk diplomatik pasaportu taşıyordu.

Belçika polisi adamın çantasında tam 20 rulo banyo edilmemiş mikrofilm buldu. Fotoğrafçılık merakıyla açıklamaya çalıştıysa da kimseyi inandıramadı; filmlerde tam 1.440 gizli NATO belgesinin fotoğrafı vardı. Nahit İmre, Sovyetler hesabına para karşılığı casusluk yapıyordu.

İmre, 1967 Aralık ayında Brüksel'e atanmasından itibaren ele geçirdiği NATO belge ve bilgilerini Brüksel'deki Romanya Büyükelçiliği'nde çalışan Martin Tincu'ya satıyordu.[2] Romen istihbaratı *Securitate* o dönem Sovyet istihbaratı KGB ile iç içe çalışıyor, bütün bilgiler Moskova'ya akıyordu. Soruşturma ilerledikçe Nahit İmre'nin diğer Türk diplomatlarından da "resmi kanaldan gidersek çok zaman alır" gerekçesiyle bilgi istediği ortaya çıktı. Türkiye'nin NATO Daimi Temsilcisi 1960'tan beri o görevi yöneten Nuri Birgi idi ama İmre büyükelçilik değil, NATO Genel Sekreterliği personeliydi; büyükelçilik ekibi ellerindeki bilgileri Maliye kökenli yurttaşlarıyla paylaşmakta sakınca görmemişti. Yine soruşturma sürdükçe anlaşılacaktı ki, İmre'nin Türk meslektaşlarından Çekoslovakya üzerine bilgi taleplerinden bir süre sonra, 20-21 Ağustos 1968'de Varşova Paktı birlikleri rejim karşıtı protestoları bastırmak üzere Çekoslavakya'ya girmişti; Sovyetler işgal öncesinde bütün kanallarından istihbarat toplamaya başlamıştı.

▸ Nahit İmre, Brüksel'deki NATO karargâhında baş murakıptı. Zaaflarını kullanan Romanya istihbaratı tarafından ajan yapılıp KGB'ye bilgi satarken yakalandı. (*Hürriyet Arşivi*)

Ancak soruşturma devam ettikçe ve filmler banyo edildikçe bir başka gerçek de ortaya çıktı. İmre'nin fotoğrafını çektiği belgelerin önem-

2. Tuncay Özkan. s.253.

li bölümü NATO Lojistik Komutan Yardımcısı Alman Tuğamiral Hermann Lüdke'nin mührünü taşıyordu. Lüdke'nin bir Sovyet saldırısı ihtimaline karşı NATO ülkelerinin geliştirdiği bütün önlemlere erişimi vardı. Örgüt alarma geçmişti; NATO iç haberleşmesinin bütün şifrelerinden, Sovyet saldırısı durumunda alınacak savaş düzeni ve nükleer silahların konumlarına dek her şey kısa süre içinde değiştirilecekti.[3]

Soruşturma Lüdke'ye sıçramış ve Batı Alman dış istihbarat örgütü BND duruma el koymuştu. Nazi askeri istihbaratından Amerikan saflarına geçip BND'nin de kurucusu olan Reinhard Gehlen artık emekli olmuştu ama yerinde CIA ile anlaşırken yanında getirdiği iki kurmayından biri olan Gerhard Wessel vardı. Wessel kısa sürede Tuğamiral Lüdke'nin, NATO sistemi içinde Doğu Alman istihbaratı HVA'nın başında bulunan Markus Wolf tarafından yönetilen bir casusluk şebekesiyle bağlantılı olduğunu ortaya çıkardı. Bulunan çözüm Alman usulü olacaktı. Nahit İmre'nin casusluk suçlamasıyla tutuklanmasının üzerinden bir ay geçmeden, 8 Ekim'de Lüdke evinde av tüfeğiyle intihar etmiş olarak bulunacaktı. 8-21 Ekim 1968 arasında NATO içindeki Doğu Alman şebekesiyle bağlantılı olduklarından şüphelenilen Lüdke dahil 6 Alman görevli, kuşkulu intiharlarla ortadan kalkmış olacaktı.[4]

Nahit İmre'nin Brüksel'de başlayan sorgusuna Ankara'dan gelen bir MİT ekibi de katılıyordu. Bu, teşkilatın başına 1966'da dönmüş olan Korgeneral Fuat Doğu'nun yeni dönemindeki ilk uluslararası kriz sınavı olacaktı.

NATO güvenlikçileri MİT ekibine, İmre'den nasıl şüphelenmeye başladıklarını da anlatmışlardı. İmre, NATO harcama belgelerini imzalarken, "proje giderleri arasında ahenk bulunup bulunmadığını" kontrol gerekçesiyle projelerin orijinallerini de görmek istiyordu.[5] Oysa bunlar son derece teknik, askeri bilgilerdi; mali kontrolörün uzmanlığını da, yetkilerini de ilgilendiren bir yanı yoktu. NATO'nun kontrespiyonaj bölümünün uyarısıyla İmre izlemeye alınmış, odasına kamera yerleştirilmişti.

Brüksel'deki ortak sorgu bitince MİT'çiler Nahit İmre'yi alıp Türkiye'ye döndüler. Türkiye '68 öğrenci olaylarıyla çalkalanmaya

3. Miguel Acoca. s.31.

4. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

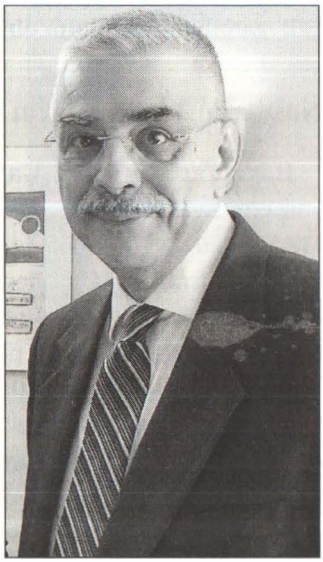
5. Tuncay Özkan. s.256.

başlanuşken, MİT'in kapalı kapıları ardında Sovyet casusu Türk diplomatı sorgusu Ankara'da devam edecekti.

Sorguda İmre'nin aslında on yıldan bu yana Romen istihbaratı üzerinden Sovyetler hesabına casusluk yaptığı ortaya çıkacaktı. Daha Ankara'da Hazine'nin Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nda çalıştığı yıllarda Maltepe'de, Gölbaşı Sineması'nın yanındaki bir saunada tanıştığı Romen diplomatın dikkatini çekmiş, cinsel fantezileri kullanılarak casus yapılmıştı.[6] Olayın başka boyutları o dönem NATO'da görev yapan Büyükelçi Erdil Akay'ın anılarında yıllar sonra ortaya çıkacaktı. İmre hem teşhirciydi hem de Macar asıllı eşi Şarika'nın başka insanlarla sevişmesini izlemekten haz duyduğu anlaşılıyordu.[7] Şarika bu nedenle bir süre sonra boşanmıştı ama evli olmak her ikisinin de işine geldiği için, ayrı evlerde yaşamak koşuluyla yeniden evlenmeyi kabul etmişti. İmre'nin iki zaafı daha vardı: Gösterişli bir hayat ve viski; her ikisi için de bol paraya ihtiyaç duyuyordu. Bütün bu "açıklar" onu rakiplerin gözünde ideal bir av haline getiriyordu.

Ankara'daki sorgusuyla taşlar yerine oturmuş, sonuç Brüksel'e bildirilmiş, Brüksel'deki Romen diplomat da sessizce ülkesine gönderilmişti. İmre 30 Haziran 1972'de sonuçlanan yargılamayla casusluk ve vatana ihanet suçlarından idama mahkûm edilmişti. 1974 affıyla 30 yıla indirilen cezasının 16 yılını yatıp 1985'te serbest bırakıldı, 1994'te İstanbul'da 74 yaşında öldü.

Akay'ın aktardığına göre, İmre'nin sorgusuna katılan Doğu'nun yeni kuşak istihbaratçılarından biri ileriki yıllarda özellikle parlayacaktı. O zaman henüz 27 yaşında olan bu genç, Sov-

▸ Mehmet Eymür, baba mesleğini seçip Fuat Doğu döneminde istihbaratçı olmuştu. MİT'ten ayrıldıktan sonra yaptığı yayınlarla devlet içi tartışmaları kamuoyuyla paylaşacaktı. (*Hürriyet Arşivi*)

6. Tuncay Özkan. s.254.

7. Erdil Akay. *Dışişlerinde 40 Yıl, 2 Ay, 21 Gün.* İstanbul, Erko Yayınları, 2010.

yet Masası Şefi Hiram Abas'ın yanına verilmiş olan Şenkal Atasagun idi; 1998-2005 yılları arasında MİT Müsteşarı olarak Türk istihbaratını yönetecekti.

Atasagun MİT'e daha yeni, 1967'de alınmıştı. Müsteşar Doğu, Kars doğumlu, kısıtlı memur çocuğu imkânlarıyla önce Galatasaray ve ardından Fransa'daki Grenoble Üniversitesi'nde siyasal bilimler ön lisans programını bitirmiş, Fransızca ve İngilizceye hâkim genci daha ilk günden kontrespiyonaj, karşı-casusluk bölümüne vermişti. Genç istihbaratçı daha ilk büyük işinde sorguculuk yeteneğini de kanıtlamıştı.

Atasagun ilk aşamada kontrespiyonaj şubesinin Sovyet masasına verilmişti, ilk sorgusunu yaptığı kişi de Sovyetler Birliği hesabına casusluk yapan bir Türk diplomatı olmuştu.

Yıllar sonra, MİT İstanbul Bölge Daire Başkanlığı Kontrespiyonaj Şube Müdürlüğü yaptığı sırada ise bir CIA casusunu ortaya çıkaracak, yargılanıp mahkûm olmasını sağlayacaktı.

Nahit İmre'den Turan Çağlar'a

Hava Yarbay Turan Çağlar, 27 Mayıs 1960 darbesini hazırlayan cuntaya katılmıştı. Darbenin ardından TRT İstanbul Radyosu Müdürlüğü'ne atanmasıyla ismi duyulur olmuştu. O zaman TRT tek yayıncı kuruluştu. O nedenle darbeciler ilk aşamada radyoevlerini basıp kendilerini halka duyurma planı yapıyorlardı ve radyo müdürlüğü o günlerin önemli ve popüler işlerindendi.

Ancak Çağlar daha fazlasını istiyordu. Gerçi son anda ortadan kaybolmuştu ama 1962 ve 1963 Talat Aydemir darbe girişimlerinde de yer almıştı. 1965'te albay rütbesiyle emekli olduktan sonra MİT'e başvurmuş, ancak MİT mensubu yapılmamış, bir tür danışmanlık görevi olan "kanaat önderi" sözleşmesiyle teşkilatla irtibatlı ama dışarıda tutulmuştu.

Biraz da bu ilişkilerinin yardımıyla önce –ne olduğu bugün dahi tam anlaşılamayan– Özel Sektör Enformasyon Bürosu diye bir kuruluşta ve Sosyal İşler Müdürü sıfatıyla Akbank'ta çalışmaya başlamıştı.

Kendini her çevreye farklı görüşte sunabilen ve gündemde kalmayı seven bir yapısı vardı. 1950'lerde kurulup 27 Mayıs ile arka planda kalan, ama solun yükselişe geçmesiyle canlandırılmaya başlanan Komünizmle Mücadele Derneği yöneticileri ona "Amca" diye

hitap ediyor, ne zaman başları sıkışsa, ona gidiyorlar, o da sorunları çözüyordu. KMD'nin en militan üyelerinden Orhan Kiverlioğlu, kendisi de Akbank'ın Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yaparken "Amca" sayesinde örneğin 1968'de Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgalini protesto kampanyasını nasıl polis engeline takılmadan aştıklarını anlatıyordu; bu, anlattığı örneklerden yalnızca biriydi.[8] Onların gözünde inanmış bir anti-komünistti. Daha 1954'te yüzbaşı rütbesiyle NATO'nun Napoli karargâhında istihbarat subaylığı yaparken doğan kızına "Nato" adını koyması gazetelere haber olmuştu. Kızı, ilerleyen yıllarda ismini değiştirecekti.

Turan Çağlar'ın ismi bir yıl sonra, 1979'da bu defa Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) lideri Doğu Perinçek yönetiminde çıkan *Aydınlık* gazetesi yayınıyla gündeme gelecekti. *Aydınlık*, Türkiye'nin bir iç savaşa sürüklendiği ve siyasi cinayetlerin tırmandığı bir dönemde MİT'in önemli konumdaki yöneticilerinin isimlerini, resimlerini ve ev adreslerini "Kontrgerillayı Açıklıyoruz" yazı dizisi içinde yayımlamaya başlamıştı. Belgeleri *Aydınlık*'a Çağlar'ın verdiği, hatta *Aydınlık* yazı işleri toplantısına katılıp bu konuda ayrıntılı bilgi verdiği ortaya çıkacaktı. Çağlar bu brifing sonrasında MİT görevlileri tarafından kaçırılmış, sorgulanmış ve hırpalanarak Belgrad Ormanları'nda serbest bırakılmıştı. Çağlar MİT mensupları tarafından kaçırılıp işkence gördüğü yolunda bir mektubu Başbakan Bülent Ecevit'e de iletmiş, Ecevit bu konuda MİT'ten bilgi istemişti. O sırada MİT'in başında emekli Oramiral Bahattin Özülker[9] vardı, İstanbul Bölge Daire Başkanı ise Nuri Gündeş idi.

▶ Yarbay Turan Çağlar, 27 Mayıs darbesinin İstanbul Radyo Müdürüydü. MİT'e başvurdu, alınmadı. *Aydınlık* gazetesinde MİT'çileri teşhir etti. CIA'e bilgi satarken yakalandı. (*Hürriyet Arşivi*)

Çağlar, 12 Eylül 1980 darbesini destekleyerek adını yeniden duyurdu. 12 Eylül'ün güçlü isimlerinden Haydar Saltık'ın sınıf arka-

8. Orhan Kiverlioğlu. s.162-163.

9. Önemli iç ve dış görevlerden sonra Paris büyükelçiliğinden emekli olan diplomat Uluç Özülker'in babasıydı.

daşıydı. Hatta darbenin gelişini *Aydınlık* yazı işlerinden Doğan Yurdakul'a önceden bildirmişti.[10]

Çağlar'ın yeniden sistemin içine girmesi uzun sürmeyecekti. Çağlar'ın İstanbul, Levent'teki evine 16 Mart 1983 sabahı dört kişi gelmişti. Bir konuda bilgisine başvuracaklardı, gelenler MİT'tendi. Sorgusunu bizzat Kontrespiyonaj Şube Müdürü Şenkal Atasagun yapıyordu. Kalp hastası olduğu bilindiği için sorgudan önce ve sonra doktor muayenesi yapılıyor, hem sorgu hem de muayeneler video kaydına alınıyordu. 1980'de istifa ettiği MİT'e bir süre önce dönmüş olan Atasagun kanıtları bir bir önüne koyunca Çağlar, "Sarılmışım. Sizden kaçıracak bir şey kalmamış diyerek" ABD'ye bilgi sattığını kabul edecekti.[11]

Çağlar ülke güvenliğine ihanet suçlamasıyla tutuklanarak 11 Nisan'da Ankara'ya, Mamak Askeri Cezaevi'ne konulacak, 15 yıl ağır hapisle yargılanırken 29 Temmuz 1983'te cezaevinde kalp krizi geçirerek öldüğü açıklanacaktı.

Mahkemede "komployа kurban gittiği", "aslında herkesin ABD'ye çalıştığı" yolunda ifade veren Çağlar'ın CIA hesabına casusluk yaptığına kanıt oluşturan bilgiler, yıllar sonra, 2013 yılında Ergenekon davaları sırasında kamuoyuyla paylaşılacaktı. MİT'in İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderdiği belgelere göre, soruşturma 1982 yılında gelen bir ihbarla başlamıştı. MİT Çağlar'ı takibe almış ve ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu'ndan John McGlosson ile yaptığı görüşmeleri görsel olarak da kaydetmişti. Çağlar McGlosson'a toplam 6 yazılı rapor vermiş, bunun karşılığında "kızının İngiltere'deki okul masrafı için" diye izah ettiği "toplamda 1-1.5 milyon lira" parayı "Turan Tural" takma ismiyle imzaladığı makbuzlar karşılığında almıştı.[12] İşin ilginç yanı, Çağlar'ın bu casusluk faaliyetinin geçmişe dönük ortaya çıkarılmasıydı. Çünkü Amerikalıların Çağlar'a Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edip etmeyeceği (ki 1974'te etti), ederse hangi birliklerin kullanılacağı,

10. Yıldıray Oğur. "Nato'nun Babası." *Taraf*. 20 Şubat 2012. http://t24.com.tr/haber/natonun-babasi,197510

11. Faruk Bildirici. *Siluetini Sevdiğimin Türkiye'si*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000. s.183.

12. Zülfikar Ali Aydın."MİT Fezlekesinde Çarpıcı Bilgiler." *HaberTürk*. 28 Ocak 2013. https://www.haberturk.com/gundem/haber/815071-mit-fezlekesinden-carpici-bilgiler

Ecevit'in göreve getirdiği MİT Müsteşarı Özülker'in "solcu olup olmadığı" gibi sorular sormuşlar, o da yanıtlamıştı. Bu da kanıtların bir kısmının aslında daha önceden toplanıp üzerinde işlem yapılmadan bekletildiği sorusuna yol açıyordu ki bu sorunun yanıtı bugün dahi verilmiyordu.

Çağlar olayında bugüne dek pek açığa çıkmamış bir başka MİT görevlisi de vardı. MİT'in Ajan Şubesi Müdürü gibi kritik bir makamda bulunan Bülent Şekerkaya da Çağlar ile birlikte suçüstü yakalanmış ve intihar etmişti.

Zaten Çağlar'ın casusluk faaliyeti, MİT İstihbarat Daire Başkanı Albay Sabahattin Savaşman'ın CIA Ankara İstasyon Şefi William Phillips'e gizli belgeleri satarken yakalandığı Aralık 1977 sonrasında, 1978 başında bıçakla kesilir gibi sona ermişti.

Savaşman'ın suçüstü yakalanmasında en önemli rollerden birisini Ankara Bölge Daire Başkanlığı Takip Şube Müdürü Mehmet Eymür oynanuştı.[13]

Eymür de MİT'e Atasagun'dan bir yıl önce, 1966'da, İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdiğinde alınmıştı; İstihbaratçılık baba mesleğiydi; Mazhar Eymür, MİT'in Elektronik Teknik İstihbarat Birimi'nin temellerini atan kişiydi.

Eymür de Atasagun da 1966'da Türk gizli servisine ikinci defa "Reis" atanan Fuat Doğu'nun, 1966-68 arası teşkilatı sivilleştirme planının nüvesi olarak işe aldığı genç, lisan bilir, üniversitelilerdendi. 6 Ocak 1926'da Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın talimatıyla kurulup 1 Ocak 1927'de kurumsal resmiyet kazanan Milli Emniyet Hizmetleri (MAH), 22 Temmuz 1965'te çıkan 644 sayılı yasayla Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) adını almış, başkanları da artık "Reis" diye değil, Başbakanlığa bağlı "Müsteşar" olarak anılmaya başlamıştı.[14] Kendisi biraz da sert bir asker olarak tanınan Korgeneral Doğu, istihbarat teşkilatının sivilleşmesi gerektiğine inanıyordu.

13. Bkz. MİT'in en önemli köstebeğiydi ama... bölümü.

14. 1970'lerin sık sık kurulup bozulan koalisyonlar döneminde bu ifade ciddi sorun oldu. Hükümete Başbakan Yardımcısı olarak giren koalisyon ortakları da MİT'ten ayrı ayrı bilgi istiyor, yönlendirmeye çalışıyordu. 12 Eylül darbesinin ardından 1983'te kabul edilen 2937 sayılı yasayla MİT Müsteşarı artık Başbakanlığa değil, yalnızca Başbakan'a bağlandı. 2017'de yapılan değişiklikle, yeni adıyla MİT Başkanı, doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlıdır.

Tabii o dönem işe alınan, geleceğin istihbarat yöneticilerinin hepsinin teşkilata katılma öyküsü aynı olmuyordu.

"Dışişleri gibi bir yer işte"

Genç adam, Bodrum'un yerleşik, esnaf bir ailesinin çocuğuydu. Nitelikli eğitim alması için İstanbul'a gönderilmiş, 27 Mayıs 1960 darbesini takip eden hareketli siyasi ve kültürel ortamda İstanbul Erkek Lisesi'nde okumuştu.

Ardından girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1964 yılında bitirir bitirmez askerlik görevine başvurmuştu. Kurada Sivas'taki 59.Tümen çıktı; asteğmen rütbesiyle tümen komutanının özel kalemindeydi.

Hukuk fakültesinden tanıdığı ve hoşlandığı bir kız arkadaşının babası Albay Seyfettin Zeyrek de o kıtadaki subaylardandı. Gençler evlenmek istiyordu ama Bordum'daki aile düzenli işi olmadan evlenmesine karşıydı; oğulları iş sahibi olmadan Sivas'a gelip kızı ailesinden istemeye çekiniyorlardı. Baktı iş başa düşüyor, bir gün komutanın kapısını çaldı, selamı çaktı "Komutanım, kızınız Günşen'i evlenmek için sizden istiyorum" deyiverdi. Albay şaşırdı ama genç yedek subayın medeni cesaret ve kararlılığını da takdir etti. Bir süre sonra orduevinde düzenlenen törende nişan yüzüklerini tümen komutanı taktı.

Askerdeki ikinci yılının sonuna doğru, Şubat 1966'da tümen komutanının Ankara'ya tayini çıktı, korgeneralliğe terfi etmişti. Vedalaşırken, askerden sonra evlenmek için iş bakmaya başladığını bildiği genç adama "Terhis olduğunda Ankara'da bekliyorum" dedi, "Ankara'ya geldiğinde işin hazır." Bu defa şaşırma sırası ona gelmişti. "Nerede komutanım?" diye sordu. Komutanı "Dışişleri Bakanlığı gibi bir yer işte" yanıtını verdi.

Asteğmen zeki bir adamdı, bazı tahminleri vardı ama emin olamıyordu. Terhis olur olmaz Ankara'ya, korgeneralin verdiği adrese gitti. Ulus'ta Gençlik Parkı'nın köşesinde Vakıflar Apartmanı'ydı adres, kapısında tabela filan yoktu.

Ama bina MİT'e aitti. Sivas'taki tümen komutanı da MİT Müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu idi. 40 yıl sonra MİT'in iki numaralı konumu olan müsteşar yardımcılığından emekli olacak Cevat Öneş, istihbarat dünyasına böylece adım atmış oldu.

Öneş, yıllar sonra, emekliliği için döndüğü Bodrum'da mülakat verdiği yerel *Bodrum Gündem* gazetesine "Milli İstihbarat Teşkilatı, bugünkü gibi gazetelerde sık sık haber konusu olan bir yer değildi o tarihlerde" diyecekti; "MİT o zaman için gizemli ve korkulan bir kurumdu. [...] Fuat Doğu asla sert biri değildi. İnanmış bir insandı. [...] Özellikle Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet değerlerine çok bağlı, laik bir kişiydi. MİT'in asker ağırlıklı yapısına rağmen, sivilleşme ve kurumsallaşmaya yönelik çalışmaları başlatabilecek kadar cesaretli, stratejist ve zeki bir adamdı."[15] Yine bu söyleşiden Fuat Doğu'nun toplumla ilişkilere önem veren, Sivas Orduevi'ni hem yemekli, danslı toplantılara hem Âşık Veysel ve diğer halk ozanlarına açan biri olduğunu öğreniyoruz.

Öneş'in istihbaratçı olarak ilk tahmini de böylece doğru çıkmıştı; Doğu'nun Sivas'a gelmeden önce de MAH Reisi olduğunu biliyordu ve formalite icabı rütbe terfiini almak üzere, Ankara'ya olabildiğince yakın Sivas'a atanmış olduğunu ve istihbaratın başına geri döneceğini duymuştu.

Doğu, Öneş'i Askeri Hâkim İzzettin Cebe yönetimindeki "Kontrkomünizm Dairesi"ne (KKD) verdi. Kontrkomünizm, yani komünizmle mücadele dairesi ve kontrespiyonaj dairesi o dönem en rağbet gören Milli Emniyet birimleriydi. Kontrespiyonaj, daha Cumhuriyet öncesinde, Teşkilatı Mahsusa döneminde, İstiklal Savaşı sırasında ortaya çıkan gizli servis örgütlenmelerinde de en temel birimlerdendi. Kontrkomünizm Dairesi ise Türkiye'nin NATO'ya girişinin ardından, ABD ile üs ve askeri yardımlar döneminde, 1954'te, o zamanki MAH Reisi Behçet Türkmen tarafından kurulmuştu; sembolik değeri bakımından kaydedelim, bu aynı zamanda İncirlik Üssü'nün hizmete girdiği yıldı.

Gizli servis yeniden şekillenirken

Fuat Doğu, Kurmay Albay rütbesiyle Ağustos 1962'de getirildiği MAH reisliğinde iken tuğgeneral olmuştu, 1964'te "kıtaya çıkarılıp" tümgeneral rütbesini aldıktan iki yıl sonra, 1966'da MAH Reisliğine kor-

15. Fatih Bozoğlu."MİT eski Müsteşar Yardımcısı Cevat Öneş ile Söyleşi." *Bodrum Gündem.* 24 Kasım 2017. https://www.bodrumgundem.com/2017/11/24/mit-eski-mustesar-yardimcisi-cevat-ones/

general olarak dönüyordu; Türk Silahlı Kuvvetleri tarihinde ender görülen terfi hızlarından biriydi bu. 1954 yılında, kurmay yarbay rütbesiyle dönemin Reisi Behçet Türkmen tarafından MAH'a alınıp, NATO'ya yeni girmiş Türkiye'nin yeni istihbarat yapısı için CIA kursuna gönderilen ilk dört Türk istihbaratçısından biri olan Fuat Doğu, Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vuran bir casus şefi olarak bilinecekti.

Türkmen Fuat Doğu'yu Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı günlerinden daha yüzbaşı rütbesindeyken tanıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Ege Denizi'nde Alman işgalinde olan On İki Adalar'ın Almanların önerisi uyarınca Türkiye'ye katılması tartışılırken Türkmen bu konuda rapor yazmak üzere Fuat Yüzbaşı'yı görevlendirmişti. İzmir merkezli olarak Ege kıyılarında çalışan Doğu, aralarında Rodos ve Kos (İstanköy), Meis gibi adaların da bulunduğu takımadalar bölgesinin zaten Türkiye'nin hinterlandı olduğunu, yiyecek gereksinmesinin dahi günlük olarak Türkiye'den karşılandığını vurgulayan iki rapor yazmıştı. Ancak İnönü, genç Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının savaşa girmeden korunması siyasetinde ısrarla raporu geri çevirmişti.[16] Türkmen ise 1953'te MAH Reisi olunca kadrosunu kurarken Doğu'yu da teşkilata almıştı.

Fuat Doğu CIA'de kontrkomünizm kursunun yanı sıra yeni teknolojiyle izleme ve dinleme yöntemlerini de içeren kontrespiyonaj kursu da almıştı. Aynı yıl, 1954'te teşkilata alınıp yeni kurulan kontrkomünizm dairesi emrine verilen istihbarat mensupları arasında Süleyman Seba ve ilerleyen yıllarda MİT Müsteşar Vekilliği yapacak olan Emin Çobanoğlu gibi isimler vardı.

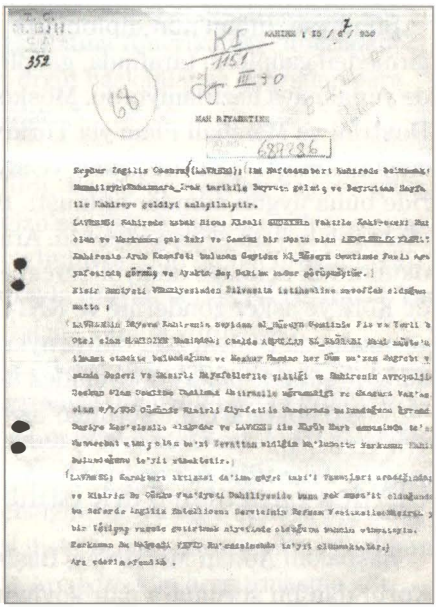
MAH'a kurmay albay rütbesindeyken Behçet Türkmen tarafından alınan Çobanoğlu, üç yıl sonra Türkmen'in Başbakan Adnan Menderes tarafından görevden alınıp Bağdat'a büyükelçi atanmasından sonra, aynı yıl içinde, aralıklarla iki defa reis vekili olarak görev yapacaktı.

Oysa Türkmen, Menderes tarafından 1953 yılında MAH Reisliğine büyük umutlarla getirilmişti. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmasını sağlayan kadronun temel taşlarından biri olan ve 1941-1953 arası tam 12 yıl görevde kalan Naci Perkel'in boşalttığı koltuğu doldurmak kolay değildi.

16. Cüneyt Arcayürek. s.41.

Gerçi Türkmen istihbarat servisi içinde pişmiş bir askerdi. Milli Emniyet'e daha Mustafa Kemal Atatürk zamanında 1931'de ilk, Reis Şükrü Âli Ögel zamanında kurmay yüzbaşı rütbesindeyken alınmıştı. Daha çok dış görevlerde uzmanlaşmıştı. Genç Türkiye Cumhuriyeti açısından Yunanistan ve Sovyetler Birliği önemliydi; Türkmen Atina Büyükelçiliği askeri ataşe yardımcılığı ve Moskova askeri ataşeliği görevinde bulunmuştu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği'ne yönelik Nazi operasyonlarından sorumlu tuttuğu Mareşal Fevzi Çakmak'ın yerine 1944'te getirdiği, o da Kurtuluş Savaşı kahramanlarından olan Orgeneral Kazım Orbay, Türkmen'i Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'na atamıştı. Türkmen, Türkiye'nin 1950'de fiilen, 1952'de resmen NATO üyesi olmasıyla tümgeneral rütbesiyle İzmir'deki NATO karargâhı komutan yardımcılığını üstlenmişti; 1953'te Perkel'in görevden ayrılmasıyla boşalan istihbarat reisliğine ideal aday olarak görülüyordu.

Türkmen'in istihbaratın başına geçmesi, Türk gizli servisi tarihinde bir dönüm noktasını daha belirliyordu. Neredeyse Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, biraz da can havliyle 1913'te kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın, Kurtuluş Savaşı boyunca kurulan geçici istihbarat ve operasyon grupları sürecinin ardından Mareşal Çakmak'ın Milli Emniyet Hizmetleri'nin kurulması kadar önemliydi.

▶ MİT'in öncülü MAH'ın Kahire istasyonundan gelen 1931 tarihli gizli rapor, Osmanlının son günlerinde Arap İsyanı'nın arkasındaki isimlerden olan İngiliz casus T.E. Lawrence'ın hâlâ sahada olduğunu ve Türk istihbaratı tarafından izlendiğini gösteriyordu. (*MİT Arşivi*)

Birincisi, egemenliğini savaşarak geri kazanmış bir milletin bunu koruma kavgasının haberalma planında da örgütlenmesi sayılıyordu Milli Emniyet. İçeride İslamcı ve Kürtçü kalkışmalara, dışarıda ise bunlara verilen desteğe dikkat ediliyordu. Önceki bölümlerde örnek verdiğimiz 1930

ve 1931 tarihli, Irak ve Mısır kaynaklı ajan raporlarının İngiliz casusu Lawrence ile, onun Kürt ve Arap bağlantıları üzerinde olması dahi o dönem istihbaratın daha çok kontrespiyonaj yönünü öne çıkarıyordu. Genç Türkiye Cumhuriyeti kendini korumaya öncelik veriyordu, iç tehdit ön plandaydı ve buna bağlı olarak belli bir içine kapanıklık söz konusuydu. Örneğin, Kafkaslar ve Orta Asya'dan gelen mültecilere kapılar açıktı ama bunların özellikle Sovyetleri kızdırıp Türkiye'nin üstüne sıçratacak faaliyetine izin verilmiyordu; Azerbaycanlı siyasetçi Resulzade'nin durumu buna örnekti. Bir başka örnek, Sovyet muhalif Troçki'nin Türkiye'de sürgün bulunmasına Atatürk ve Stalin arasındaki özel anlaşma dolayısıyla izin verilmesi, ancak siyasi faaliyetine izin verilmemesiydi. Bu dönem dışa dönük istihbarat ve operasyon faaliyetinin istisnası olarak Atatürk'ün özel siyasi ısrarının da etkisiyle Hatay'ın Türkiye'ye katılması gösterilebilir. Daha sonra da Perkel'in –Çiçero Operasyonu örneğinde görüldüğü üzere– rol oynadığı, İkinci Dünya Savaşı'na girmeme mücadelesi neredeyse tek gündem olmuştu.

Şimdiyse, İnönü'nün diplomatik manevralarıyla Türkiye savaşa girmeden galiplerin tarafında, galipler arasında da Batı dünyası içinde yer almaya hazırlanıyordu. Moskova'nın talepleri 1947'de Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla Türkiye'yi de Avrupa savunması kapsamına almıştı. ABD ile askeri ve siyasi yakınlaşma başlamıştı. İçeride buna uygun adımlar atılmıştı. Bunların başında çok partili demokratik hayata geçiş geliyordu. Arapça ezana dönüş ve imam-hatip okullarının açılması da aynı çerçevedeydi. Menderes başa geçtiğinde Kore'ye asker gönderme ve NATO'ya girme hazırlıkları zaten son aşamadaydı. Dönem Batı dünyasıyla bütünleşme dönemiydi ve istihbarat örgütü de buna göre yeniden düzenlenecekti.

Ama o noktada ciddi sorunlar da çıkmaya başlanıştı.

CIA'den para alan Türk istihbaratçıları

Başbakan Adnan Menderes, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'dan bu sorunlara dair söylentileri araştırmak üzere gizli bir çalışma yapmasını istemişti. Sorunların iki ana kaynağı vardı. Birisi daha şahsiydi; Başbakan Menderes'in kadın arkadaşlarının telefonlarının dinlendiği iddiası vardı.[17]

17. Tuncay Özkan. s.193-194.

Korur bu iddiayı araştırırken Behçet Türkmen'i değil, doğrudan Fuat Doğu'yu sorgulamıştı. Çünkü ABD'den, CIA eğitiminden dönen Fuat Doğu İstanbul Bölge Daire Başkanı görevine getirilmişti. İstanbul, Rusya'nın Akdeniz'e çıkış kapısı olan Boğazların kontrolü bakımından Türkiye'nin elindeki en önemli stratejik değerdi; halen de öyledir. Öte yandan Menderes'in görüştüğü kadın arkadaşları da İstanbul'daydı; telefonları dinleniyorsa bunun sorumlusu Doğu olmalıydı.[18] Doğu, Korur'a dinlenen kişilerin listesini göstermişti, Menderes'in arkadaşları yoktu ama zaten Doğu da onların ismini listeye koyacak kadar acemi değildi; neticede ülkenin başbakanının güvenliği de söz konusuydu.

Diğer iddia daha vahimdi: CIA, bazı Milli Emniyet elemanlarını maaşa bağlamıştı, hemen her şeyi, özellikle telefon dinlemeleri kontrolleri altına almışlardı. Korur, bulgularını Menderes'e ayrıntılarıyla aktarmıştı:

> İstanbul'da Milli Emniyet'e ait bir okul, servisin İstanbul örgütü ve Yeşilköy'deki "soruşturma teşkilatı" tümüyle Amerikalıların emrinde. Okullara, soruşturma teşkilatına Amerikalılar "doğrudan" para veriyorlar. İstanbul bölge örgüt başkanlığına doğrudan para ödüyorlar. Karşılığında iş istiyorlar.[19]

Sadece Amerikalılar da değildi. Korur'un verdiği rapora göre, Amerikan gizli servisinin Türk gizli servisi elemanlarına her ay yaptığı yasa dışı ödeme 100 bin lirayı buluyor, onu 30 bin lirayla İngiliz, 7-8 bin lirayla Fransız ve 4 bin lirayla İtalyan servisleri izliyordu. En vahimi, bu iş Behçet Tükmen'in bilgisi altında yürüyordu.

Bir dünya savaşından başı dik çıkmış milli istihbarat örgütü kısa sürede acınacak hale gelmeye başlamıştı ve balık baştan kokuyordu. Menderes'in Türkmen'i Bağdat'a büyükelçi atayarak MAH reisliğinden almasının altında bu yatıyordu. Menderes'in talimatıyla Başbakanlık Müsteşarı Korur, MAH Reisliğine de vekâlet etmeye başlamıştı. Korur, hükümetin CIA ile yeni ilişki zemini kararını Amerikalılara şöyle aktarmıştı, gazeteci Cüneyt Arcayürek'in araştırmasına göre:

> İlişkilerimizi ancak "müşterek hizmet masrafları" olarak sür-

18. Ecevit Kılıç. s.68-69.

19. Cüneyt Arcayürek. s.43.

dürebiliriz. Mesela, Kürt hareketlerini müştereken takip ediyoruz. Masrafı ne? Diyelim ki 15 bin lira; 7.500'ünü CIA öder. Mütemadiyen Batum'a ajan sevk ediyoruz. Ajanı biz temin ediyoruz, masrafları CIA yapabilir.[20]

Bu da çok tartışmalı bir yöntemdi ama en azından bir kurala bağlanmıştı; ya da Korur öyle düşünüyordu. Fazla uzun sürmedi. Bir süre sonra, Menderes Milli Emniyet'in başına ilk sivil reisi, hukukçu Prof. Dr. Hüseyin Avni Göktürk'ü getirdikten kısa süre sonra işler eskiye, hatta eskisinden kötüye dönmüş, CIA burnunu her işe sokmaya başlamıştı. Arcayürek'in saptamasına göre, Korur 1959'da, 27 Mayıs 1960 darbesine bir yıldan az süre kalmışken, MAH vekâletini yeniden üstlendiğinde Göktürk, Amerikalılardan Korur döneminde alınmayan paraları da istemişti.

Gerçi Göktürk'ün görevden alınmasına yol açan, bir başka skandal olmuştu. Anadolu Ajansı Genel Müdürü eşi Şerif Arzık'ın Başbakan Menderes'in sağ kurtulduğu 17 Şubat 1959'da Londra'da meydana gelen uçak kazasında ölmesinin üzerinden iki ay geçmeden, iş bulmak vaadiyle teşkilatın güvenli evine çağırdığı gazeteci Nimet Arzık'a cinsel tacizde, o zamanki ifadeyle "uygunsuz teklifte" bulunduğu ortaya çıkmıştı Göktürk'ün.[21] Mesele bir ölçüde kişilerin niteliğindeydi ama asıl dönemin özelliklerinde, siyasi atmosferdeydi.

Gehlen'in kitabı MİT müfredatında

Öncelikle NATO, daha Türkiye resmen üye olmadan, 1949-1951 yılları arasında Orgeneral Dwight Eisenhower'ın başkomutanlığı döneminde Sovyetlere karşı bir ortak savunma stratejisi geliştirmeye başlamıştı. Bu strateji, üye ülkelerin tek tek milli öncelik geliştirmesine fazla imkân vermiyordu. *Stay Behind* (sözcük anlamı "Geride Kal[mak]" ama "Cephe Gerisi" diye çevirmek de mümkün) adı altında geliştirilen bu kavram, muhtemel bir Sovyet saldırısında, Sovyetlerin saldırı hattının gerisinde kalacak askeri ve sivil gizli örgütlenmelerin, Sovyet ordularına cephe gerisinden gerilla saldırıları düzenlemesini öngörü-

20. Cüneyt Arcayürek. s.45-46.

21. Tuncay Özkan. s.195.

yordu. Ülkelerin mitolojilerinden esinlenerek İtalya'da lejyonerlerin savaş kılıcı *Gladio*, Almanya'da *Werewolf [Kurtadam]* Danimarka'da Ruslara karşı direnişin kahramanı *Absalon*, Yunanistan'da *Kızıl Post*, Türkiye'de (2007 soruşturmalarına dek) *Ergenekon* adını alan bu yarı-sivil özel harp örgütlenmeleri, doğaları gereği o ülkelerdeki en sağ, milliyetçi, anti-komünist unsurlarla işbirliğini gerekli kılıyordu. NATO ülkelerindeki kontrgerilla örgütlenmeleri böyle doğuyordu.

Bu projenin fikir babası Reinhard Gehlen idi. Gehlen, Adolf Hitler'in Doğu Orduları, Yabancı Ordular Soruşturma Birimi, FHO Başkanı, diğer deyişle Nazi Doğu Avrupa ve Sovyet cephesi ordularının askeri istihbarat ve operasyon şefiydi.[22] Nazi askeri istihbaratı Abwehr'in toplam sayısı binleri bulan istihbarat görevlisi, ajan ve muhbiriyle birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalılara iltica etmiş, CIA 1947'de onun katkılarıyla kurulmuş, kendisi de Batı Almanya dış istihbaratı BND'nin –o zaman Münih'teki– merkezinin başına geçmişti.[23]

Fuat Doğu da ABD'den dönünce İstanbul'da Yeşilköy ve Emirgan'da Kurulu MİT eğitim merkezleri ile de özel olarak ilgilenmeye başlamıştı. Doğu, daha sonra Gehlen'i Münih yakınlarında Pullach'taki karargâhında ziyaret edecek, derslerine girecekti. Gehlen'in 1972'de *Der Dienst*–[Hizmet] başlığıyla yayımlanan anıları MİT Akademisi'nde zorunlu ders olarak okutulmaya başlayacaktı. Doğu 1971'de MİT'ten ayrılmıştı ama öğrencileri geleneği sürdürüyordu.

Gehlen'in neden MİT eğitim müfredatında yer aldığını MİT'te yönetim kademelerinde görev yapmış istihbaratçılara sorduğumda aldığım yanıt aynı oldu: İstihbarat servisinin örgütleniş ve işleyiş modeli ile karşı taraftan bir elemanı kendi yanınıza çevirip sizin için çalışma tekniklerinin çoğunu o geliştirmişti. CIA'in bazı birimlerini dahi o kurmuştu. Batı Almanya'da yalnızca dış istihbarat BND'yi değil, iç istihbarat Anayasayı Koruma Örgütü'nü de (BfV) o kurmuştu. Ve bir ayrıntı daha: Gehlen'in anılarının MİT Akademisi'nde de okutulmasını CIA tavsiye etmişti; kendileri de okutuyordu.

Gerçi Alman modeli Türk ordusu ve istihbaratına yabancı sayılmazdı. Fevzi Çakmak, 6 Ocak 1926'da Milli Emniyet Hizmetleri'nin dış istihbarat bölümünü kurma hazırlıklarında, Birinci Dünya

22. Bkz. Romeo kumpası: Olgun kadınlara yakışıklı casuslar bölümü.

23. Bkz. Ruzi Nazar - CIA bölümü.

Savaşı'ndan tanıdığı, Alman Askeri İstihbaratının başı Walther Nicolay'dan danışmanlık almayı uygun bulmuştu. Nicolay, Ocak sonunda Ankara'ya gelmiş ve Çakmak'ın yanı sıra Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ve İçişleri Bakanı Cemil (Uybadın) ile toplantılar yapmıştı. Bunun devamında –o tarihte Boğazlar komisyonu üyesi– Kurmay Yarbay Şükrü Ali (Ögel) başkanlığında bir istihbarat ve Dışişleri ekibi de Almanya'ya giderek Nicolay'da istihbarat ve istihbarata karşı koyma (karşı-casusluk) kursları almışlardı. Bunu İstanbul'da, o zaman Yıldız'daki Harp Akademisi'nde katılan 12 kişinin kimliklerinin de bugün dahi açıklanmadığı bir konferans izlemişti. Bunun sonucunda ilk üç dış istihbarat şubesi Viyana (Kuzey), Tahran (Doğu) ve Kahire'de (Güney) kurulmuştu.[24]

Nicolay zaten Enver Paşa yönetimindeki İttihat ve Terakki'nin Almanya ile yakın ilişkileri nedeniyle Türkiye'deki Alman faaliyetini yakından tanıyordu. Örneğin, 1915'te Çanakkale Direnişi sırasında "Türklerin kendine güvenini artıracağı" için Alman basınına, Almanların katkısı da vurgulanarak "Türklerin övülmesini" tavsiye etmişlerdi. Nikolay, anılarında resmi Alman savaş bültenlerinin aynen yayımlanmasını çoğu Alman gazetesi reddetse de Türk gazetelerinin yayımlamasını da propaganda başarısı olarak sayacaktı.[25]

Nazi saflarından Amerikan saflarına geçen Gehlen fikir babasıysa, Gehlen Örgütü'nün CIA'e devrinden sorumlu olan CIA'in örtülü operasyonlar sorumlusu Frank Wisner da NATO ülkelerindeki "cephe gerisi" kontrgerilla örgütlerinin oluşturulmasından sorumluydu.[26]

Özel Harp bütçesi ABD'den geliyordu

CHP lideri Bülent Ecevit, 14 Ekim 1973 seçim kampanyasında, kamuoyunda ilk kez 12 Mart 1971 darbesi ardından Ziverbey Köşkü'nde yapılan işkenceli sorgularla duyulan "kontrgerilla" ile mücadele sözü de veriyordu.

Ecevit seçimlerden birinci sırada çıktı, MSP lideri Necmettin Erbakan ile koalisyon kurdu.

24. Erdal İlter. s.22-28.

25. Walther Nicolay. *Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Gizli Servisi.* İstanbul: Kamer Yayınları, 1998. s.108-109.

26. Bkz. Ruzi Nazar - CIA bölümü.

Hesap soracağı kontrgerillanın ne olduğunu o sırada hem de acı bir şekilde öğrenecekti.

Bir gün Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar "acil ihtiyaç" için Başbakanlık örtülü ödeneğinden "birkaç milyon" lira talebinde bulunmuştu. Ecevit'in 28 Kasım 1990 tarihli Milliyet'te Fikret Bila'ya söylediğine göre, bu paranın ne için gerektiğini sorunca "Özel Harp Dairesi için" (ÖHD) yanıtını almıştı. Ecevit, başbakanlığını yaptığı Türkiye'nin ÖHD diye bir kurumu olduğunu ilk defa duyuyordu.

Sancar, brifinge birkaç subayla gelmiş, birisini de Ecevit'e Genelkurmay ÖHD Başkanı Tuğgeneral Kemal Yamak olarak tanıtmıştı; ileriki yıllarda Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na dek yükselecekti. Brifinge katılan bir başka özel harpçi de, ileride orgeneral rütbesiyle Jandarma Genel Komutanlığı'ndan emekli olacak Kurmay Yarbay Aydın İlter olmuştu.

Ecevit, peki şimdiye kadar bu miktardaki parayı hangi bütçeden aldıklarını sorusuna Sancar'ın yanıtıyla bir daha sarsılacaktı: ABD'den geliyordu. Zaten ÖHD de Amerikan askeri heyeti JUSMMAT binasındaydı. Ancak Amerikalılarla alınacak yeni parti silah ve teknik malzeme konusunda anlaşamayınca JUSMMAT 1974'teki paradan 1 milyon doları kesmişti. Oysa o para Kıbrıs'taki Özel Harp Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) için lazımdı; yıl 1974'tü, Kıbrıs'a askeri harekâtın eli kulağındaydı.

▸ CHP lideri Bülent Ecevit iktidara geldiğinde "kontrgerilla ile mücadele" sözü vermişti. İktidara geldiğinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar'dan bilgi isteyen Ecevit, "Özel Harp Dairesi" bütçesinin 1974'e kadar ABD tarafından verildiğini ve Kıbrıs'taki Mücahit faaliyetini öğrenince ek bütçe vermişti.

Ecevit ve Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, seçim öncesinde hesap sorma sözü verdikleri kontrgerillanın "ayaklarına geldiğine" sevinerek girdikleri brifingten, Sancar'a ÖHD için ek bütçe sözü vererek çıkacaklardı.[27]

27. Ecevit Kılıç. s. 164-168.

Ne var ki Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ÖHD'den gelen istihbarat yanlış çıkacak, Harekât Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı ve Dışişleri İstihbaratı sayesinde tamamlanabilecekti. ÖHD Başkanlığı'ndan ayrılan Yamak'ın yerine ise tuğgeneral rütbesine terfi ettirilerek Yamak'ın kurmay başkanı, NATO ile ilişkileri sağlayan ve ileride Milli Güvenlik Kurulu Genel sekreterliğinden emekli olacak Sabri Yirmibeşoğlu getirilecekti.

Özel harpçilerin hızla terfi aldığı dönemlerdi.

Dönemin Başbakanı Ecevit, Genelkurmay Başkanı Semih Sancar tarafından verilen özel harp brifingini yıllar sonra şöyle aktaracaktı:

> Türkiye'nin veya bir kısım topraklarımızın düşman istilasına uğraması durumunda istilacılara karşı gerilla yöntemleriyle ve her türlü yeraltı etkinliğiyle mücadeleye hazırlanmak için kurulduğunu anlattılar.
>
> Adları gizli tutulan bazı "vatansever gönüllüler" ÖHD'nin sivil uzantısı olarak çalışmak üzere ömür boyu görevlendirilmişlerdi. Gerektiğinde bu gönüllü sivil vatanseverlerin kullanması için de Türkiye'nin bazı yerlerinde gizli silah depoları oluşturmuşlardı.[28]

Ecevit bu "sivil unsurlar"ın niteliğini yine başbakanlığı sırasında, 1978'de öğrenecekti. Kars'ın Sarıkamış ilçesinde, Sovyet sınırındaki 9. Piyade Tümeni'ni ziyaret ediyordu. Tümen Komutanı, Tümgeneral Sabri Yirmibeşoğlu idi. Birlikte öğle yemeği yerken Ecevit komutana yaygınlaşan siyasi cinayetlerin arkasında ÖHD ile ilişkili "sivil unsurlar"ın olup olmadığını sormuştu. Kars da saldırıların yoğun olduğu bir yerdi. Örneğin, MHP Kars İl Başkanı aynı zamanda ÖHD'nin sivil uzantısı olamaz mıydı? Soru faraziydi, ama Yirmibeşoğlu samimiyetle yanıtlanıştı: "Evet, öyledir ama kendisi çok güvenilir, vatansever bir arkadaşımızdır."

Özetle, ABD ve NATO'nun küresel stratejisi ve ittifak öncelikleri Türkiye'nin ulusal önceliklerini yalnızca Sovyetler ve komünizmle mücadele boyutuna indirgemiş, dahası iç siyasi kamplaşmanın parçası haline getirmişti.

28. Bülent Ecevit. *Karşı Anılar*. Ankara: DSP Yayınları, 1991. s.40.

İstihbarat ordunun arka bahçesi olunca

Bu ortak strateji çerçevesinde yalnızca Türkiye değil, NATO üyesi Avrupa ülkelerinin istihbarat örgütlerinden bu ortak strateji çerçevesinde beklenen ise; birincisi, ülkedeki komünist ve sol hareketleri baskı altında tutup geriletmek, ikincisi cephe gerisi örgütlenme konusunda orduya destek vermek, bir tür stratejik polis rolünü oynamaktı.

Nitekim milli istihbarat örgütünün bu yeni döneme uyumlulaştırılması süreci başlamadan önce, 1950'den itibaren Komünizmle Mücadele Dernekleri (KMD) ile sivil altyapı oluşturulmaya başlanmıştı. 1952'de de Genelkurmay'a bağlı Seferberlik Tetkik Kurulu kurularak başına 1948'de Türkeşlerle ABD'ye gerilla/özel harp eğitimine gönderilen Albay Daniş Karabelen, tuğgeneral rütbesiyle atanmıştı; kurul daha sonra Özel Harp Dairesi adını alacaktı. MAH'ta Kontrkomünizm Dairesi'nin, kuruluşu reisinin değişip, Perkel'in yerini Türkmen'in alışından bir yıl sonra, 1954'te olacaktı. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs-Yunanistan siyasetini neredeyse tamamen Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve Özel Harpçilerle yürütüyordu.[29] Örneğin, 6-7 Eylül 1955 faciası, yıllar sonra Milli Güvenlik Kurulu'ndan orgeneral rütbesiyle emekli olan Sabri Yirmibeşoğlu tarafından "muhteşem" ve "amacına ulaşmış" bir özel harp operasyonu olarak tanımlanacaktı.[30] Aslında Mareşal Fevzi Çakmak'ın MAH'ın başına getirdiği Şükrü Âli Ögel de, halefi Naci Perkel de, ABD'deki eğitim sonrası Seferberlik Tetkik Kurulu'nu, yani Cumhuriyet dönemi özel harp örgütünü kuran Daniş Karabelen de hep özel harp kökenliydi. Ama onlar başka hedefleri olan Teşkilatı Mahsusa'da yetişmişler, İstiklal Savaşı'nda pişmişlerdi; tek öncelikleri ulusal çıkarlardı. Yeni dönemde ise ulusal değil, uluslararası ittifak öncelikleri baskın geliyordu; ABD ve NATO'nun tek önceliği ise komünizm ve onun güçlü temsilcisi Sovyetlere karşı mücadele etmekti.

Dolayısıyla Türkiye siyaseten dışa açılma ve Batı dünyasıyla bütünleşme sürecine giriyorken istihbarat örgütü daha da içe kapanıyor, kendi vatandaşına yöneliyordu.

Bunun istisnası, yine komünizmle mücadele çerçevesinde Balkan-

29. Murat Yetkin. *Meraklısı için Entrikalar Kitabı*. s.112-115.

30. Fatih Güllapoğlu. s.104.

lara ve Kafkaslara yönelik istihbarat operasyonları idi; Türkiye'de yaşayan mülteci grupları bu operasyonlar için zengin bir insan kaynakları havuzu sağlıyordu.

Ömrünün son yıllarında, Fuat Doğu ile Ankara'da kızının İsrail Evleri'ndeki dairesinde yapabildiğim tek görüşmede, bana teşkilattaki ilk görevleri arasında Balkanlardaki MAH ajanlarıyla buluşmanın da olduğunu anlatmıştı. Ajanlara ödemeyi özel dikim kumaş kuşaklarla vücuduna sarılı altın paralarla yapıyordu.

Doğu'nun o sohbetimiz sırasında anlattığı anılar arasında eğitim vermek üzere Afganistan'a gidişi de vardı. Türkiye 1950'lerin sonu, 1960'ların başında Afganistan ordusu ve istihbaratının Batı/NATO sistemine göre yeniden yapılanmasını üstlenmişti. Afganistan, Hindistan'ın Orta Asya'ya açılan kapısı demekti. Aslında Teşkilat-ı Mahsusa da Afganistan'a önem verirdi. 1916'da Alman müttefiklerin isteği ile yapılan bir "keşif" turuna, o dönem Enver Paşa'nın başyaveri olan, geleceğin Genelkurmay Başkanı, Yarbay Kazım (Orbay) da katılmıştı. Amaç Emir Habibullah'ı Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman ittifakına destek vermeye ikna etmekti. Misyon başarılı olacaktı ama bu karar biraz sonra göreceğimiz gibi Habibullah için pek hayırlı olmayacaktı.

Almanya ile çetrefil ilişkiler

Almanya ile Türkiye arasında istihbarat ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da ortak CIA müttefikliğinde devam edecekti. İlişkiyi Nazi Almanya'sı adına sürdüren kişiler, şapka değiştirmiş, Federal Alman şapkası giymişlerdi, o kadar. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunu ve istihbaratını yöneten, Almanlarla silah arkadaşlığı yapmış komutanlardan bir kısmı da İkinci Dünya Savaşı boyunca ve hemen sonrasında askeri ya da sivil kıyafetle hâlâ iş başındaydı. Türkiye'nin NATO'ya girişiyle farklı bir zeminde yürüyen ilişkinin boyut değiştirmesi ise 1960'tan itibaren oldu.

Bunda iki önemli etken rol oynadı.

Birincisi, 1959 sonunda Ruzi Nazar'ın CIA'in Türk-İslam operasyonları için Türkiye'ye gönderilmesinin de gösterdiği gibi, Sovyetlere karşı stratejik işbirliğinin devreye girmesiydi.

Diğeri de 1961'den itibaren Almanya'nın yeniden inşası ve kalkın-

ması için başka ülkelerle birlikte ama en çok Türkiye'den işgücü ithaline başlamasıydı.[31] Türkiye'den Almanya'ya giden işçiler güçlü bir köprü oluşturdu ve o köprüden karşılıklı olarak iyi alışkanlıklar ve kazanımlar da geçti, kötü alışkanlıklar ve kayıplar da.

Türkiye'de bırakalım İstanbul'u, Ankara'yı, İzmir'i, kendi köyünün bağlı olduğu şehri görmemiş insanlar bir anda kendilerini Frankfurt'ta, Hamburg'da, Berlin'de buldu. Her giden hemşerisini de çağırdı. Türkiye'de trafik plakalarının 67-Zonguldak ile bittiği dönemde Münih'e "68'. Vilayetimiz" diye isim takılacaktı. Her giden, ya da çoğu diyelim, kültür şokuyla içine kapandı; belki Türkiye'de o kadar tutunmayacağı kadar muhafazakâr değerlere tutundu.

O zamana dek siyasi İslam niyetine daha çok Mısır'daki Müslüman Kardeşler ya da Orta Asya Türkleri arasındaki Nakşibendi kolları ile muhatap olan, örneğin Münih Camii projesini Nureddin Nemangáni'ye emanet eden Alman yönetimi, bir anda ülkelerine akın eden yüzbinlerce başka türlü Müslümanla karşılaştı.

1960'lar, 70'ler boyunca Almanya ve Türk işçilerinin yoğun olduğu diğer Avrupa ülkelerinde görevli MİT mensupları çoğu zaman "Çalışma Ataşesi" kimliği altında çalıştı.[32]

Almanya 1960'ların ortalarından itibaren, yani Türkiye'de siyasi kutuplaşmanın başlamasından itibaren Türkiye'deki uzlaşmazlıkların kendi ülkelerine sıçramaması için özel önlemler almaya başlamıştı. Dolayısıyla Türkiye, hem Alman iç istihbaratı BfV hem de dış istihbaratı BND'nin ilgi alanına giren nadir ülkelerden olacaktı. Buna karşılık MİT de hem –o dönem- BfV'nin bulunduğu Köln'de, hem de BND merkezinin bulunduğu Münih'te temsilci bulundurmaya başlamıştı. Münih, CIA'in Avrupa operasyonları merkezi olması açısından Türk istihbaratı için ayrı önem taşıyordu. Ermeni meselesi açısından Paris ve hem NATO hem AB merkezi olması bakımından Brüksel de önemliydi ama Münih farklıydı.

31. Burada daha çok iktisatçıları ilgilendirecek bir tartışma var. Türkiye o yıllarda Güney Kore ile aynı ekonomik düzeydeydi. Kore 1960'larda ülkesine sanayi yatırımları çekmek için her önlemi alarak bugünkü başarılı yerine geldi. Türkiye ise işçi ihraç ederek kolay yoldan döviz girdisi sağlamayı ve böylece kendi emek yoğun üretimini korumayı kâr saydı. Bu kitabın konusu değil ama sonuç ortada.

32. Hatırlayalım; Azerbaycan yeraltı lideri Muhammed Kengerli, Ruzi Nazar'ın Bonn'daki ABD Büyükelçiliği'nde çalıştığı sırada Bonn'daki Türk Büyükelçiliği'nin "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşaviri" olarak çalışıyordu. Bkz. Ruzi Nazar - CIA bölümü.

Daha sonra biri MİT müsteşarı, diğer ikisi müsteşar yardımcısı olarak emekli olacak Emre Taner, Mikdat Alpay ve Cevat Öneş'in yolları da hep Münih istasyonundan geçecekti.

Cevat Öneş'in şu saptaması önemli:

> Almanlar açısından Türklerin asimilasyonu hep öncelikli siyaset oldu. Bunda çok sınırlı başarı elde ettiler. Türkiye'nin politikası da buna izin vermemek, Türklerin asimile olmaması için çalıştı. Türk devleti bu amaçla milliyetçi ve İslamcı grupları kullandı.

Ortada ciddi bir çelişki vardı. ABD'nin Sovyetleri yıkmak için araç görüp desteklediği Türk-İslam sentezi, Almanya için ulusal güvenlik tehdidi anlamına gelebiliyordu.

Mikdat Alpay'ın yargısı kısa ve öz olacaktı:

> Türk-İslam sentezi bir Amerikan projesidir. Sovyetlere karşı hem etnisite hem dini kullanmak istediler; ikisi bu zeminde kesişiyordu.

Henüz Reinhard Gehlen Batı Almanya'da, Markus Wolf Doğu Almanya'da, Haydar Aliyev Sovyetlerde, Ruzi Nazar Türkiye'de iş başındaydı, MİT'in yönetiminde de Fuat Doğu vardı. Soğuk Savaş bütün hızıyla sürmekteydi.

Burada siyasi İslamcı gruplar üzerindeki çalışma önem taşıyordu. Türkiye, Almanya'daki vatandaşlarına Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla ulaşmak istiyordu. Almanya ise buna izin vermek istemiyordu. Almanya'nın bulduğu çözüm, daha Erbakan'ın Milli Görüş hareketi devreye girmeden, daha Metin Kaplan türünden tartışmalı akımlar ortaya çıkmadan önce, Süleymancılar oldu. Diyanet'in Almanya'da faaliyette bulunmasına 1980'lere dek izin vermeyen Almanya, 1970'lerin başından itibaren Süleymancılara kapılarını açacaktı. Önce Nazi Ordularının baş imamı, sonra CIA ile irtibatlı iken "dini eğitimini tamamlamak için" Türkiye'ye gelip Süleymancıları bulduktan sonra Münih'e dönüp Alman devletinin Dini İdare Reisi yapılan Özbek Türk'ü Nureddin Nemangani'nin tercihiydi bu.33

33. Bkz. Ruzi Nazar - CIA bölümü.

1971 ve 1980 askeri darbelerinden sonra Türkiye'den Avrupa'ya, daha çok Almanya'ya olan siyasi göçmen akımı, Türkiye'deki sağcı, solcu, İslamcı, Kürtçü pek çok aktivisti ve militanı ve dolayısıyla kavgalarını da oraya taşımıştı.

Türk-Alman ilişkileri üzerine yazan Doğan Karlıbel şöyle bir iddia ortaya atacaktı:

> [Bu tablonun] Alman devletinin imaj ve otoritesine zarar verdiğini saptayan Alman İç İstihbarat Servisi, Türk sağı ile doğrudan ilgilenmeye başlamıştır. İlk hedef, liderliğini M. Serdar Çelebi'nin yaptığı Avrupa Türk Dernekleri Federasyonu olmuştur. [...] Gerek "Papa Suikastı" olayına adı karışan Serdar Çelebi ve gerekse uyuşturucu trafiğiyle ilişkili bazı üst düzey yöneticiler ve aktif üyeler, Alman İç İstihbarat Servisi marifetiyle gözaltına alınarak sorgulanmış ve bu kişiler, bağlantılı avukatlar kanalıyla "serbestîye ve siyasal dokunulmazlık" karşılığı ülkücülüğü terk ile siyasi İslamcılığa kanalize edilmişlerdir.[34]

"Musa Serdar Çelebi Almanya'da hâlâ etkilidir" diyen Öneş ise bu durumu, bu kitap için yaptığımız söyleşide şöyle tahlil ediyordu:

> [Alman servisleri] Bu yolla İslamcı ve milliyetçi kuruluşları, sol kuruluşları, PKK'ya ait kuruluşları kontrol altında tutuyorlar, aynı zamanda da o kuruluşlar aracılığıyla Türkiye'deki bilgiyi Almanya'ya taşıyorlar.

Öneş, Almanya'nın Türkiye kökenli kuruluşlara, Almanya'da eylem yapmama karşılığında dokunmayarak hem kendi iç güvenliğine zarar gelmesini önlediğini hem de Türkiye üzerine ek kanallarla bilgi toplayıp istihbarat yaptığını bu sözcüklerle anlatıyordu.

MİT'te dönüşüm başlıyor

Fuat Doğu'nun Afganistan'da görev yaptığı yıllarda ise Sovyet istihbaratı KGB'nin bölge operasyonlarının Bakü merkezli olarak yönetim kadrosunda bulunan Haydar Aliyev'in sorumluluk alanı Tür-

34. Talip Doğan Karlıbel. *Alman Derin Devletinin Türkiye Operasyonları–Alman Gizli Servis ve Vakıflarının Türkiye Faaliyetleri.* İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2009. s.100.

kiye, İran, Pakistan ve Afganistan'ı kapsıyordu; Aliyev'in kendisi de KGB Kabil istasyonunda görev yapmıştı.

Türk istihbaratı Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya'da Sovyet etkisine karşı ajanlar istihdam ediyor, içeride aslında bir avuç Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesinden başka kimsenin hayatında, aklında olmayan komünizme karşı birimler oluşturuyor, ABD'nin Türk-İslam sentezi programlarına katılıyordu ama CIA'in Türkiye'deki stratejik operasyonları hakkında hiçbir fikri yoktu. CIA, İncirlik Üssü'nden U-2 uçuşlarına başlamıştı. Karamürsel, Samsun, Sinop, Diyarbakır radarları hükümetin izniyle elektronik istihbarat topluyor, bunları ABD'ye aktarıyordu ama ne MAH ne hükümet bu konuda bilgi sahibiydi.

27 Mayıs 1960 darbesine böyle gelinmişti. Darbe sonrası askerlerin idarede yaptığı ilk değişikliklerden birisi de, istihbaratın başına yeniden asker gelmesi uygulaması olacaktı. MAH'ın başına Teşkilat'a 1938'de katılmış emektarlardan Ziya Selışık getirilmişti.

Bu noktada Türkiye'deki CIA faaliyetinin boyut değiştirdiğini görüyoruz. Darbeden altı ay kadar önce, Aralık 1959'da CIA Türkiye'ye 1955'te oluşturulan Türk-İslam sentezi kavramının vücut bulmuş hali olan –deyim yerindeyse– bir süper-ajan göndermişti. Yalnızca Türkiye'deki en yetkili CIA görevlisi olmakla kalmayacak, Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyasındaki CIA operasyonlarını da koordine edecek Ruzi Nazar idi bu kişi.

▸ Cevat Öneş, Fuat Doğu'nun yükselen yıldızlarındandı. Körfez Savaşı sırasında Diyarbakır Bölge Başkanı olarak çalıştı. Müsteşar Yardımcısı olarak emekliliğinin ardından Kürt sorununun salt askeri olmayan yöntemlerle çözümü için çalışmaya başladı. (*Milliyet Arşivi*)

Nazar'ın Ankara'daki tanıdıkları arasında 27 Mayıs'ın güçlü ismi Alparslan Türkeş, MAH'ın yükselen yıldızı Fuat Doğu, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Özel Kalem Müdürü Agasi Şen gibi ABD'de tanıştığı asker kökenli Türkçüler vardı. Siviller arasında onu Ankara'nın sosyal hayatına dahil edecek Türkçü yazar Altemur Kılıç, Komünizmle Mücadele Derneği kurucularından Fethi Tevetoğlu ve ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında kendisi gibi Nazilere çalışmış, ama şimdi

Türkiye'de yaşayan Balkan, Kafkas ve Orta Asyalı mültecilerle irtibatı bulunuyordu.

Fuat Doğu'nun 1962'de MAH Reisliğine getirilmesinde Ruzi Nazar'ın bir tavsiyesinin rol oynayıp oynamadığına dair bir kayıt yok. Ancak kendisi de Özbek Türk'ü olan Enver Altaylı, 1968'de kendisini MİT'e alması için Fuat Doğu'ya tavsiye edenlerin başında CIA'in Türkiye ve Türk-İslam dünyası şefi Ruzi Nazar'ın olduğunu yazacaktı. Altaylı'yı, kendi ifadesine göre Doğu'ya iki kişi daha tavsiye etmişti; Nazar ve Doğu ile daha 1954-55'te ABD eğitiminden tanışan MHP lideri Alparslan Türkeş ve Nazar ile Nazilerin altında birlikte çalışmış olan, CIA yönetiminde Münih'ten yayın yapan Özgürlük Radyosu Özbekçe servisinden Baymirza Hayit.[35]

Menderes'in MAH başına getirdiği üç sivilden ikisi skandallar sonucu gitmişti. Üçüncüsü Celalettin Karasapan'a ise darbe hazırlığı içindeki askerlerden hiçbir haber sızdırılmamış, zaten sekizinci ayın sonunda darbe gelmişti. 27 Mayısçılar, bu fiyaskoları gerekçe yaparak yeniden asker reis modeline dönmüşlerdi.

Askerlerin de NATO ve ABD gibi Türk istihbaratından beklediği bir tek şey vardı. Doğu'nun Enver Altaylı ile aynı sene, 1968'de MİT'e aldığı hukuk fakültesi mezunu Mikdat Alpay, MİT'in en üst kademelerinde görev yapıp müsteşar yardımcılığından emekli olduktan sonra, bu beklentiyi ve Genelkurmay-MİT ilişkisinin doğasını şöyle özetleyecekti:

> MİT daha başında Silahlı Kuvvetler'in istihbarat ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş. Silahlı Kuvvetler MİT'i hep arka bahçesi olarak görmüş.

İstihbaratın daha başında Silahlı Kuvvetler'in ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş olmasında yadırganacak bir yan yoktu. Aslolan bir imparatorluktan geri kalanlarla kurulmuş cumhuriyeti koruyabilmekti. İstiklal Savaşı kadroları bir yandan işgalci Yunan, İngiliz, Fransız, İtalyan, Gürcü ve Ermenilerle cephede, bir yandan işbirlikçi Sultan Vahdettin ve onun başbakanı Damat Ferit'in kışkırttığı isyanlarla cephe gerisinde savaşırken, bir de casuslar, sabotajcılar ve suikastçılarla uğraşıyordu.

Bunun çok çarpıcı örnekleri vardı.

35. Enver Altaylı. s.13.

İstiklal Savaş'ında karşı-casusluk: Sâgir Vakası

Görünüşte hal özetinde bir sorun yoktu. Hint Müslümanlarını temsilen İstiklal Savaşı'na destek vermek için binlerce kilometre öteden gelmişti. Hindistan Hilafet Cemiyeti'nin İngilizler tarafından aranan bir üyesiydi. 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından resmen işgal edilen İstanbul'da Aksaray'da bir ev kiralamış, Beyazıt ve Eyüp Sultan camileri civarında sosyal çevre edinmişti. Beş vakit namazında, dini ve siyasi bilgisiyle, oturup kalkışıyla insanları etkileyen bir kişiliği vardı. Kısa sürede etrafında toplananlarla bir *Türk-Hint Uhuvvet-i İslamiye* [İslam Kardeşliği] kurmuştu.

Hint Müslümanlarının topladığı destek paralarını ulaştırma yollarını konuşmak üzere Ankara'ya girmek istiyordu. Tekneyle İnebolu'ya geçmek için Bulgaristan'a gitmiş, Yunan devriyeler tarafından yakalanmıştı. Atina'da kısa süre hapsedildikten sonra İstanbul'a döner dönmez de İngilizler tarafından tutuklanıp Arapyan Hanı'na konulmuştu. Bir süre sonra bırakılınca artık İstanbul'da kalamayacağına ikna olan iyi niyetli dostları tarafından bir şekilde İnebolu'ya gönderilmiş, daha o İnebolu'ya ayak basmadan, bu fedakâr Hint Müslümanı'nın Türklere yardım etmek uğruna İngilizlerden çektiklerinin haberi hem İnebolu hem Ankara'ya ulaşmıştı.[36]

Ankara'da, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın talimatıyla İstiklal Mahkemesi Reisi (Altemur Kılıç'ın babası) "Kılıç Ali" tarafından karşılanıp Hürriyet Oteli'ne yerleştikten hemen sonra, Dahiliye Vekili, yani İçişleri Bakanı Doktor Adnan (Adıvar) Bey'i ziyarete gitmişti. Önce Hint Hilafet Cemiyet ve Komitesi'nin gönderdiği mühürlü mektubu takdim etmiş, sonra da Hintli Müslümanların İstiklal Savaşı'na yardım için 3 milyon İngiliz altını toplamış olduklarını; bunu Ankara'ya ulaştırmak istediklerini söylemişti; tabii Mustafa Kemal Paşa'yla tanışmak istiyordu.

Sâgir, Ankara'ya geldiğinin ertesi günü Dahiliye Vekili Doktor Adnan'a İstanbul'a mektup göndermek istediğini söyledi. Daha önce anlaştığı *İleri* gazetesinden Ferit Cavit Bey yerine ulaştırır, İstanbul'da oturan hayırsever Ramiz Bey aracılığıyla altınları getirme yolu bulunabilirdi. İyi niyetinin bir göstergesi olarak mektu-

36. Feridun Kandemir. *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar.* İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964. s.142-144.

bu açık zarfla Adnan'a teslim etmişti. Sâgir birkaç günde bir mektup göndermeye başlamış, o arada Doktor Adnan aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile tanışıp el öpmüştü.

On gün kadar sonra yeniden Doktor Adnan'ın makamına gidip mektubuna yanıt gelip gelmediğini soran Sâgir, hayatının şokunu yaşayacaktı.

Adnan Bey, sükûnetle çekmecesinden Sâgir'in İstanbul'a gönderdiği ve İstanbul'dan aldığı mektupları çıkarıp önüne koydu:

"Bu mektuplar nedir beyefendi?"

Hem kendi yazdığı hem kendisine yazılan mektupların satır aralarında görünmez mürekkeple yazılanlar, Mustafa Kemal'e yapılacak suikast planını ortaya dökmekteydi. Fevzi (Çakmak) Paşa'nın talimatıyla kurulan Millet Meclisi'nin karşı casusluk örgütü *Müsellâh Müdafaa-i Milliye*–[Silahlı Milli Savunma] ya da bilinen adıyla "Mim-Mim Grubu"nun teknik uzmanı Binbaşı Aziz Hüdai tarafından deşifre edilmişti.[37]

Adnan Bey üsteliyordu:

"Ankara'ya gelişinizin hakiki sebebini lütfen söyler misiniz?"

İngiliz gizli servisi MI6'in yıllarca bu tür işler için eğittiği ajanlarından Mustafa Sâgir yolun sonuna geldiğini anlamıştı. Adnan Bey o sırada odaya giren Ankara Emniyet Müdürü ve Başsavcı huzurunda İngiliz casusunu tutukladı.

Aslında Ankara bir süredir Sâgir'in ilişkilerini saptanmış, izliyordu. Onu daha İstanbul'dayken ele veren, Ramiz Bey'in Şişli'deki evine gidişi olmuştu. MM Grubu, Ramiz Bey sahte kimliğiyle dolaşan kişinin aslında albay rütbesinde bir İngiliz istihbarat yetkilisi olduğunu biliyor, evi gözaltında tutuyordu. Evine girip çıkan Hintliyi takip edince, yine İngiliz istihbaratından Yüzbaşı John Bennett ile buluştuğunu saptanuşlardı. Sâgir'in İnebolu üzerinden Ankara'ya gitme niyeti olduğu lafı yayılınca, gizlice çekilen bir fotoğrafı, Meclis'in İstanbul'daki istihbarat görevlilerinden Ekrem (Baydar) Bey tarafından özel kurye ile Ankara'ya, Dahiliye Vekili Adnan Bey'e ulaştırılmıştı.[38] Özetle, Ankara Sâgir'e hazırdı, suçüstü yapmak için bek-

37. Ekrem Baydar. *Atatürk'ün İstihbaratçısıydım-Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı.* Yay. Haz. Sami Karaören. İstanbul: Destek Yayınları, 2010. s.102-103.

38. Ekrem Baydar. s.99. Ekrem Baydar, Cumhuriyet ile birlikte Atatürk tarafından İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne atanacak, Dersim isyanları sırasında korgeneral rütbesiyle Tunceli Genel Valisi görevinde bulunacaktı.

liyorlardı. Ortada ne Hint Hilafet Cemiyeti diye bir dernek vardı ne onların topladığı İngiliz altınları ne de İngilizler tarafından tutuklanma hikâyesi; hepsi Mustafa Kemal'e ulaşıp onu öldürmenin yollarını bulmak için kurgulanan senaryonun parçasıydı. Bu arada polis, Sâgir'in ağzından yazılan mektuplarla İngiliz işbirlikçisi Ferit Cavit'i de Ankara'ya çağırıp tutuklamıştı.

Ankara hükümeti sorgu ve duruşmalar sırasında Sâgir hakkında başka şeyler de öğrenmişti. Yakalandığı 1921 başında 33 yaşında olan Mustafa Sâgir'in daha 10 yaşındayken ailesinden alınıp özel görevler için yetiştirilmeye başlandığı, Edinburg ve Oxford'da eğitim aldığı, Mısır, İsviçre ve Almanya'da çalıştıktan sonra İran'da gazeteler üzerinden psikolojik harekât yürüttüğü, Irak'ın Hanekin bölgesinde Kürt aşiretlerini, Rauf (Orbay) Bey'in komutasındaki birliklere karşı kışkırttığı ortaya çıkmıştı. Sâgir 20 Şubat 1919'da Türk yanlısı Afgan Emiri Habibullah'ı öldüren Afgan suikastçıyı kiralayan ajandı.[39] Habibullah, üç yıl önce içinde Yarbay Kazım (Orbay) Bey'in de bulunduğu Türk-Alman heyetini Kabil'de kabul edip destek veren Emir idi. Sâgir İngilizlerin son ana dek süren kurtarma girişimlerine rağmen, İstiklal Mahkemesi'nin kararıyla 24 Mayıs 1921'de Samanpazarı'nda asılarak idam edilmişti.

Bir başka örnek, Erkan-ı Harbiye Reisi, yani Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın başından geçmişti. İstanbul'dan gelen muhtemel casus fotoğraflarını inceleyen Fevzi Paşa, daha sonra sakal tıraşı olmak için berberi çağırmıştı. Her zaman tıraş olduğu berber erin çehresi bu defa ona farklı gelmiş, ama anlam verememişti. Tıraştan sonra yeniden çalışma masasına dönüp casus fotoğraflarına bakınca şaşıp kalacaktı; berberin fotoğrafı karşısındaydı. Sahte Türk kimliğiyle askere alınıp berber olarak karargâha giren Rum genci Yorgi, İngiliz ajanı çıkmıştı.[40] Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurucu kadroların gizli servisi askeri ihtiyaçlara göre tasarlamalarının gerekçesi ve mantığı vardı.

Ama artık başka bir dünya kuruluyordu. Siyasi, ekonomik, psikolojik istihbarat önem kazanıyordu; sivilleşme bunun için de gerekli hale geliyordu.

39. Hulusi Turgut [der.] *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008. s.394-395.

40. Ekrem Baydar. s.87.

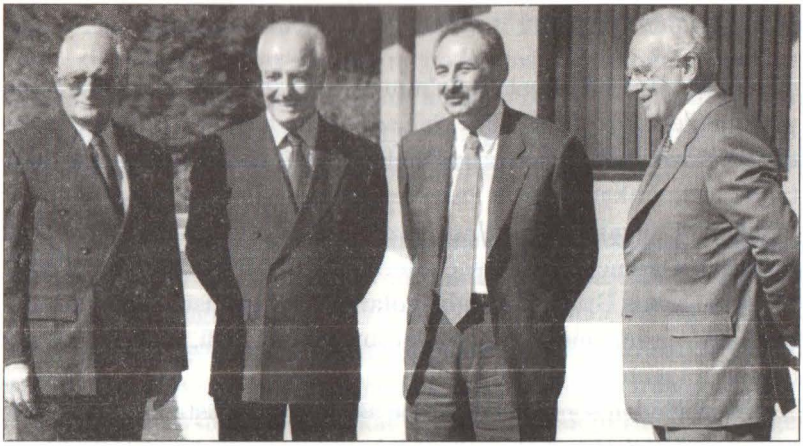
MİT'in "Jöntürkleri"

Mikdat Alpay da Fuat Doğu'nun artık MİT adını almış, bir yasaya, kimliğe sahip olmuş Türk gizli servisinin başına geldiğinde yetiştirmek üzere işe aldığı genç, yüksek eğitimli, yabancı dil bilir kuşaktandı. O da Ankara Hukuk Fakültesi'ndendi. Aktif ve sol görüşlü bir öğrenciydi; Anadolu Grubu'nun sözcülerindendi. 1965 yılında Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği seçimlerine, CHP sol kanadı denebilecek "Sosyal Uyanış Grubu"nun adayı olarak başvurmuştu. Niye kazanamadığını sorduğumda, "Garanti kazanacaktık" dedi, "ama Dekan seçimleri iptal etti, önümüzü kesti."

Askerliğinden sonra üniversitede asistan olmak istemiş, kadro çıkmayınca geçici olarak Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Dairesi'nde çalışmaya başlanuş, oradayken eşi Seval Hanım'ın MİT'te çalışan bir tanıdığı aracılığıyla Fuat Doğu'nun radar ekranına girmişti. Güvenlik soruşturmasının ardından kendisiyle aynı sırada mesleğe kabul edilen gençler olarak "Fuat Paşa"nın huzuruna çıkarılmışlardı. Fuat Paşa, alıştığı üzere elini tokalaşmak üzere değil de, öpüp başa götürülmek üzere uzatmıştı; eski toprak kendisini yanındaki elemanların babası, aile büyüğü olarak görüyordu. Örneğin, yurtdışına görevli ya da eğitim için giden personeli uğurlarken, ilk gittiklerinde harçlıksız kalmasınlar diye ceplerine zarf içinde 100-150 dolar gibi bir para koyuyordu. İşe yeni başlayan MİT mensupları onun huzuruna çıkarıldığında tıpkı bir aile büyüğü gibi elini öptürmek üzere uzatıyor, tereddütte kalanları personel yetkilisi kaş-göz oynatarak yönlendiriyordu. El öpmeden, tokalaşıp çıkan olduğunda Paşa'nın aslında bu durumu pek de umursamadığı neden sonra fark edilmişti.

Doğu, kendisi asker kökenli olmasına karşın teşkilatı sivilleştirmek, bunu da tabandan başlatıp yavaş yavaş yukarıya yaymak istiyordu. Doğu'nun 1966-68 döneminde MİT'e aldığı isimlerin hepsi ilerleyen yıllarda asker yöneticilerin yerini aldı.

Şenkal Atasagun, MİT'in kendi içinden yetiştirdiği ilk sivil müsteşar olacaktı. PKK lideri Abdullah Öcalan onun döneminde yakalanacaktı. Onu yine Fuat Doğu'nun işe aldığı genç kuşaktan, 1967 girişli Emre Taner izleyecekti. Emre Taner, AK Parti döneminde "Kürt Açılımı" diye bilinen sürecin başlatılması için askerlerin ikna edilmesinde kilit rol oynayacaktı. Cevat Öneş, Kürt sorununa getirdiği yeni bakış açısının ya-

▸ Şenkal Atasagun (sağdan ikinci), MİT'in kendi bünyesinde yetiştirdiği ilk sivil müsteşar oldu. Fotoğrafta, hepsi kendisi gibi Fuat Doğu'nun 1966-68 arasında işe aldığı üniversitelilerden olan müsteşar yardımcılarıyla görülüyor. Sadi Sağdam (en solda), Mikdat Alpay (soldan ikinci) ve Emre Taner (en sağda). (*Milliyet Arşivi*)

nu sıra, teşkilatın akil insanı olarak sivilleşmenin aktörlerinden sayılacaktı. Mikdat Alpay daha mesleğe girişinin ilk yıllarında, 12 Mart darbesi öncesi cuntanın içine köstebek olarak sızdırılan MİT ajanı Mahir Kaynak'ın 12 Mart 1971 darbesi öncesindeki cunta çalışmalarına köstebek olarak sızdırılması harekâtı olan "Balon Operasyonu"nu karargâhta yöneten değerlendirme subayı olmuştu. İlerleyen yıllarda müsteşar yapılmasa da devlet katında teşkilatın temel direklerinden biri olarak kabul görmüştü. Mehmet Eymür operasyon, analiz ve eylem adamıydı, ileride Kontrterör Dairesi'ni kuracak, medya açılımıyla MİT üzerindeki kalın perdenin aralanmasını, tartışılmasını sağlayacaktı. Bakü'deki darbe girişiminden sonra istifaya zorlanan Ertuğrul Güven, Diyarbakır Bölge Başkanıyken "Barzani'yi karşısında hazırolda durdurmakla" övünen Galip Tuğcu, kamuoyunda pek tanınmayan ama kapalı kapılar ardında dönüştürücü rolü konuşulan Sadi Sağdam da hep Fuat Doğu'nun 66-68 arası işe aldığı, deyim yerindeyse, MİT'in "Jöntürkleri" idiler.

Doğu "Teşkilatı sivilleştirmek" adına üniversiteli gençleri işe almaya başlamıştı ama MİT'ten beklentiler değişmiyordu: NATO'da Türkiye'ye biçilen Sovyet işgalini yavaşlatmak ve cephe gerisi rol uyarınca askere destek olmak. Münih ve Stockholm İstasyon şefliğinden Diyarbakır Bölge Başkanlığına, Psikolojik İstihbarat Başkan-

lığına dek MİT'in her kademesinde görev yaptıktan sonra İstihbarat Başkanlığından emekli olan Cevat Öneş, bu kitap için yaptığımız söyleşide durumu şöyle özetliyordu:

> ABD bizi Sovyetlerle sınır karakolu olarak görüyordu. Ve bir çatışmada, önleyici bir güç olarak işlesin... Siyaset de bu düşünce yapısına teslim oldu.

"Çatışmada önleyici güç" olarak ifadesinin anlamıysa Sovyetler ola ki kara birlikleriyle Kafkaslar'dan Anadolu'yu işgale başlarsa, ABD duruma müdahale edinceye dek Rusları Sivas-Erzurum hattında tutabilmekti. Zaten Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'deki "cephe gerisi" örgütlenmeleri o nedenle önemliydi.

Ancak yine aynı nedenle teşkilata eğitimli, sivil kadrolar alınsa da üst kademelerdeki asker ağırlığı giderek kurumsallaşıyor, betonarme bir hal alıyordu. Fuat Doğu'dan itibaren MİT müsteşarlıklarına terfi bekleyen korgeneral rütbesinde bir subayın atanması yazılı olmayan bir kural halini almıştı.

Fuat Doğu'nun görevi 1971'de bırakmasıyla yerine Korgeneral Nurettin Ersin atanacaktı. 1972 yılındaki bütün güvenlik operasyonları, İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesinin ardından başlatılan Balyoz operasyonundan, Kızıldere'ye kadar, Ersin'in işbaşında olduğu iki yıl içinde yapılmıştı. Daha önce 1967-69 arasında Fuat Doğu döneminde tümgeneral rütbesiyle MİT İstihbarat Başkanlığını yapmış olan Ersin, MİT Müsteşarlığından sonra Kıbrıs Harekâtı öncesinde Kıbrıs'taki Türk kolordusunun komutanlığını üstlenecek, Kara Kuvvetleri Komutanlığı sırasında da Kenan Evren önderliğinde 12 Eylül 1980 darbesiyle Demirel hükümetini deviren komuta heyetinde yer alacaktı.

Nurettin Ersin'den sonra müsteşarlığa vekâlet eden Bülent Türker de asker kökenliydi. Geçirdiği kalp krizi sonucu vefat eden Bahattin Özülker'den sonra yine MİT müsteşarlığına vekâlet edecek, ama 1979'da asaleten atanacaktı. Türker adeta derin devletin kale muhafızı gibi zor anlarda ortaya çıkıyor, durumu kurtarıyordu. Fuat Doğu 12 Mart 1971 darbesinin yapılacağını Başbakan Demirel'e –sormasına rağmen– açıkça söylemese de sezdirmişti; Türker ise 12 Eylül 1980 darbesini Demirel'den büsbütün gizleyecekti. Türker'den

önce MİT müsteşarlığı yapan Hamza Gürgüç ve Adnan Ersöz, sonrasında Hayri Ündül, Burhanettin Bigalı ve Teoman Koman hep asker kökenliydi.

Korgeneral rütbesinde MİT'in başına gelen subaylar, orgeneralliğe terfi etmelerini tehlikeye atmamak için, görev sürelerini olabildiğince sorunsuz, vukuatsız, bir tatsızlık çıkmadan tamamlamaya çalışıyorlardı. Diğer yandan neticede doğrudan Başbakan'a bağlıydılar ama örneğin bırakalım Genelkurmay Başkanı'nı, MGK Genel Sekreteri, bir kuvvet ya da ordu komutanı dahi, orgeneral rütbesi nedeniyle MİT Müsteşarı'nın üstüydü; bir yer geliyor, emir demiri kesiyordu.

Korgeneral rütbeli müsteşarlar, MİT üzerindeki asker egemenliğinin devamını sağlıyordu.

Cumhurbaşkanlığı süresini tamamladıktan sonra, CNN Türk'teki Ankara Kulisi programında Fikret Bila ile birlikte "Kim bu derin devlet?" sorularımızla sıkıştırdığımız Demirel'in sonunda tek kelimeyle "Askerdir" demesi boşuna değildi.

Demirel'in Doğu'ya darbe ve muhalefet dersi

Fuat Doğu'nun, 12 Mart 1971 darbesinde Başbakan Süleyman Demirel'e sormasına rağmen tam bilgi vermemiş olması bugün dahi siyasette tartışılan konulardan olmuştu.

Demirel, darbe ile istifaya zorlandıktan sonra[41] görüştüğü Doğu'ya, neden sorduğu halde bilgi vermediğini sormuş, o da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın söylememesini tembihlediği cevabını vermişti. Korgeneral rütbesindeki MİT Müsteşarı, yasayla bağlı bulunduğu Başbakan'ı değil, askeri büyüğü olarak gördüğü emekli Genelkurmay Başkanı Sunay'ı ve terfi sistemiyle bağlı bulunduğu görevdeki Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ı gözetiyordu.

Oysa yıllar önce Doğu'ya demokrasi dersi veren Demirel olmuştu.

Üstelik bunu aktaran da Fuat Doğu'nun kendisi idi. MİT'in hem espiyonaj hem kontrespiyonaj bölümünde çalışmış, yurtiçinde ve yurtdışında (Atina ve Madrid istasyon şefi olarak) görev yapmış, MİT Akademisi'nde öğretim görevlisi olmuş Hayri Birler'e söylemişti bunu.

41. Bkz. MİT'in en önemli köstebeğiydi ama... bölümü.

Hayri Birler gazeteciydi, o dönem bizden biriydi, *Turkish Daily News*'ta birlikte çalışmıştık. Doğu ile gazeteci olarak uzun görüşmeler yapmış, notlar almıştı. Bu notların bir kısmını artık MİT mensubu olduğunda Teşkilat üst yönetimindeki kişilerle sözlü olarak paylaşmıştı. Bu kitap hazırlıkları çerçevesinde görüştüğümüzde, şimdiye dek hiçbir yerde yayımlanmamış o anektodu Doğu'nun ağzından şöyle anlatacaktı:

> Doğu, Demirel'e MİT Müsteşarı olarak ilk brifinglerini vermeye başladığında Demirel'den hep aynı yorumu duymaktan rahatsız olmuştu.
>
> Doğu bir tehditten, ya da bir ihbardan bahsediyor, hükümetin hangi tedbirleri almasında yarar görüldüğünü söylüyor, Demirel de "Siz ne yaptınız?" diye soruyordu. Müsteşar ne yaptıklarını söyleyince de "Eksik yapmışsınız. Başka neler var?" diyordu.
>
> Bir, üç, beş derken Doğu bir gün Demirel'e "Sayın Başbakanım, neyi eksik yapmışız? Söylerseniz yapmayız" diyecek olmuştu.
>
> Demirel'in cevabı hazırdı: "Bunları İsmet Paşa'ya da söylüyor musunuz?".
>
> "Ama o muhalefet lideri" demişti Doğu, doğal olarak.
>
> "Paşa, siz benden Meclis'ten yasa çıkarmamı istiyorsunuz" demişti Demirel; "Ana muhalefet lideri memleketin ne gibi tehlikelerle karşı karşıya olduğunu bilecek ki, ben bunları Meclis'e getirdiğimde destek verecek."
>
> Doğu, o tarihten sonra önemli gelişmeleri, Demirel'in iznini alarak CHP lideri İnönü ile de paylaşmaya başlamıştı. Daha sonra "Pembe Köşk'e girip çıkıyor, muhalefete bilgi sızdırıyor" suçlamalarının kaynağı bu ziyaretler olacaktı.

12 Eylül darbesi ardından yapılan 1983 seçimlerinde yeni kurulan Anavatan Partisi'nin (ANAP) lideri Turgut Özal galip gelmiş, Başbakan olmuştu. Fuat Doğu'nun öğrencilerinden Mikdat Alpay, Milli Güvenlik Kurulu'na ana muhalefet liderinin de dahil edilmesi önerisini getirecek, Özal'ın "Olur mu öyle şey?" sözleriyle öneriyi reddetmesiyle güvenlik yapısının sivilleşmesi yolunda önemli bir adım atılamayacaktı.

▸ Fuat Doğu'nun kinaye ile söylediği sözlerin aleyhte kullanılması MİT'i rahatsız edecekti. (*Miliyet Arşivi*)

Fuat Doğu "CIA Şube Müdürü" müydü?

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Başkan Vekili, AK Parti milletvekili Selçuk Özdağ, 27 Aralık 2016 tarihinde a-Haber TV kanalında 1980'lerin başında Fuat Doğu ile yaptığı bir konuşmaya atfen, Doğu'nun "Ben MİT müsteşarlığı yapmadım, CIA'in şube müdürlüğünü yaptım. Bir CIA yetkilisi gelse, 'Beni Sinop'a götür' dese onu oraya götürmekle memurum" dediğini söyledi.

2018 sonu itibarıyla Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı olan Fahrettin Altun, bu sözleri 29 Aralık 2016'da *Sabah* gazetesindeki köşesine taşıyınca bir tartışma başladı.

Bazı televizyon kanalları ve gazeteler bu sözleri "Fuat Doğu CIA Şube Müdürü"ymüş, hatta "Fuat Doğu CIA ajanı" şeklinde yorumladı. Gerek Özdağ'ın sözlerinin öncesi, sonrası izlendiğinde, gerekse dönemin koşulları ve Doğu'nun geçmişi değerlendirildiğinde bu sözlerin acı bir kinaye ile söylendiği, Doğu'nun ABD ile Türkiye arasındaki siyasi bağımlılık ilişkisinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği anlaşılabiliyordu.

Öte yandan Türk istihbaratının NATO'ya girişten itibaren Amerikan istihbaratıyla bir tür bağımlılık ilişkisine girdiği de sır değildi. Bu ilişki yıllar boyunca Genelkurmay kanalıyla yürütülmüş, siyasi iktidarlar da buna seyirci kalmıştı. Neticede CIA'in işlettiği Sinop Üssü'nün kurulmuş olmasının sorumlusu MİT değil, siyasi iktidarlardı; üs anlaşmaları, bazen basit mektup değişimi şeklinde, çoğunlukla da 1950'lerin sonundaki Demokrat Parti döneminde yapılmıştı.

MİT'teki Jöntürklerin son eylemi

1998 yılı MİT bakımından önemliydi. 28 Şubat süreci Başbakan Necmettin Erbakan'ın istifaya zorlanmasıyla sona ermiş, ANAP lideri Mesut Yılmaz başbakanlığında koalisyon hükümeti kurulmuş, o arada Demirel'in göreve getirdiği MİT Müsteşarı Sönmez Köksal'ın görev süresi dolmuştu.

Yerine kim geçecekti? Askerler 28 Şubat rüzgârıyla yine asker kökenli bir MİT müsteşarı için zemin yokluyordu; en güçlü aday Genelkurmay İstihbarat Başkanı Fevzi Türkeri idi. MİT içinde en güçlü adaylar Mikdat Alpay ve Köksal zamanında Münih'e gönderilmiş olan Cevat Öneş idi. Bir de yine sivil ama MİT'in dışından adaylar konuşuluyordu. Bunların başında Dışişleri Araştırma ve İstihbarat Dairesi'nin başındaki Büyükelçi Cenk Duatepe ve bankacı kökenli Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) Genel Müdürü Coşkun Ulusoy konuşuluyordu ki, askerlerin ikinci tercihinin Ulusoy olduğu anlaşılıyordu.

O noktada Jöntürkler toplu bir tavır geliştirdi. Eğer MİT dışından bir müsteşar başlarına getirilirse işi bırakacaklardı.

Bu adeta pasif bir kazan kaldırmaydı.

Böylelikle diğer adaylar düştü ama MİT içinden başka bir aday öne çıktı. Bu aday, Başbakan Yılmaz ile bir İngiltere seyahati sırasında gazeteci ve şimdilerde CHP milletvekili Tuncay Özkan tarafından buluşturulan MİT Londra istasyon şefi, kontrespiyonaj kökenli Şenkal Atasagun idi.

Bu durumda son aşamada tercih Alpay ve Atasagun arasında yapılacak, Öneş, Münih'te kalacaktı.

Yılmaz'ın tercihi Atasagun'dan yanaydı. Uzun görüşmelerden sonra Alpay, kilit noktalardaki kadrolara dokunulmayacağı sözüyle Atasagun'un iki numarası, MİT Müsteşar Yardımcısı olarak göreve devamı kabul etti; Atasagun MİT'in bünye içinde yetişmiş ilk sivil müsteşarı oldu; üst yönetim kadroların hepsi de Fuat Doğu'nun öğrencileriydi.

MİT'e içeriden sert eleştiriler

Fuat Doğu'nun Jöntürklerinden Mehmet Eymür, yıllardır www.atin.org internet sitesinde kendi bakış açısıyla MİT içindeki ilişkilere

eleştiriler getiriyordu. Yine Doğu döneminden Mahir Kaynak, 1980 askeri darbesinin ardından istifa ettiği MİT'e, yazıları ve TV programlarında eleştiriler getirmişti. Keza Cevat Öneş, özellikle Kürt meselesi ve terörizm konusunda, MİT'i doğrudan hedef almasa da devlet politikaları üzerinden dolaylı eleştirilerini kamuoyuyla paylaşmıştı, hâlâ da paylaşıyor.

Ancak kendisi de MİT müsteşarlığı yapmış olan ve bu nedenle 7 Şubat 2012'de Fethullah Gülen'in yargıdaki yapılanması tarafından (Hakan Fidan ve Afet Güneş ile birlikte) hedef yapılan Emre Taner'in 9 Kasım 2016 tarihinde 15 Temmuz Darbe girişimi Araştırma Komisyonu huzurunda verdiği ifadesi hepsinin ötesine geçecekti. Hem içerik hem de özeleştirinin şiddeti bakımından...

Emre Taner'in şu sözleri önemliydi:

> 1992'ye kadar [Demirel'in Sönmez Köksal'ı müsteşar atamasına kadar] MİT tamamen askeri bir yönetim tarafından idare edilmiştir. [Emekli Genelkurmay Başkanı] İlker Başbuğ da buraya geldiğinde bunu ifade etmişlerdir. 1992 yılından sonra MİT bir sivilleşme sürecine girmiştir. Bu tarihten bu yana aynı süreç devam etmektedir. 1992 yılında böyle bir sivilleşme sürecine geçiş, ifadeye göre FETÖ ile ilgili istihbaratın zafiyetine sebebiyet vermiştir diye bir algı çıkıyor ortaya. Böyle bir şey yoktur.
>
> 15 Temmuz birçok dersi önümüze getirip koymuştur. Gören gözler de görmeyenler de görmüştür. Birbirimizi yiyerek bir yere varmamız mümkün değildir. Özeleştirimizi de erkekçesine yapmak mecburiyetindeyiz. Yapamadık, alamadık, Fethullah Gülen'in 15 Temmuz'da bir ihtilale sebebiyet vereceğini alamadı bu gizli servis.
>
> 51 yıldır MİT'in verdiği istihbaratın yetersizliği konuşulur. Zaman zaman bu doğrudur da. Eksik taraflar hep olmuştur. Ama istihbarat eksikliği kurumlaşma eksikliğinden kaynaklanıyor. Bu sadece istihbarat teşkilatları ve güvenlik örgütleri için değil, icrâi organlar için de geçerlidir. [...] Kurumlaşma eksikliğini gideremediğiniz sürece bu istihbarat eksikliğini 51 yıldır gideremediğiniz gibi gene gideremezsiniz.

Taner'in üzerinde durduğu eksikliklerden birisi de istihbarat örgütünün tek başlı olması ve tek kaynağa hesap vermesi zorunluluğuydu.

Bu konu 16 Nisan 2017 Referandumu'yla "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne" geçilmesiyle çözülmüş görünüyor. MİT, diğer devlet kurumlarından çok önce 25 Ağustos 2017'de, daha Başbakanlık kurumu resmen ve fiilen devam ediyorken müsteşarlık olmaktan çıkarıldı ve MİT Başkanlığı adı altında doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlandı.

Yeni unvanıyla MİT Başkanı Hakan Fidan, doğrudan Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'a bağlı ve yalnızca ona hesap veriyor. Örneğin, bir önceki uygulamadaki gibi, sırasıyla Başbakan'a, Cumhurbaşkanı'na, Genelkurmay Başkanına ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'ne bilgi verme zorunluluğu yok.

Bu durumun hem avantajları hem dezavantajları var.

Avantajların başında bilgi güvenliği geliyor. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*'nda söylediğimiz gibi "Sır tek kişiliktir. Mahrem iki kişi arasındadır. Üç kişi kalabalıktır. Kural budur."

Öte yandan bu uygulama iç denetim mekanizmalarını zayıflatıyor. Bu kitapta CIA içindeki KGB casuslarının FBI tarafından, Batı Alman dış istihbaratı BND içindeki Doğu Alman HVA ajanlarının iç istihbarat BfV tarafından ortaya çıkarıldığının örneklerini gördük.

Karar yapılarının daralıp merkezileşmesi bir ölçüde uygulama süratı ve etkisini artırsa da, fazla daralması mekanizmaları güçlendiriyor görülürken aslında zayıflatıyor; bir darbe vurulması halinde etrafında destek yapıları kalmamış oluyor.

Fuat Doğu'dan Hakan Fidan'a

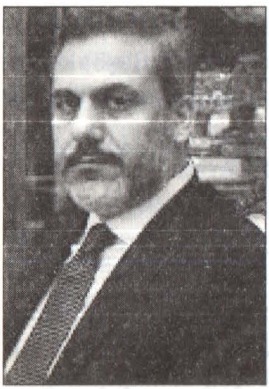
Hakan Fidan'ın 2010 yılında MİT Müsteşarlığı'na getirilmesi, Türk istihbaratı yapılanmasında bir dönüm noktası anlamına daha geliyor. Fuat Doğu'nun, 1966-68 döneminde sivilleşme amacıyla teşkilata aldığı yüksek eğitimli genç kuşak, Jöntürkler, Sönmez Köksal'ın 1992'deki müsteşarlığı döneminde üst yönetime gelmeye başlamıştı. Şenkal Atasagun ve Emre Taner döneminde artık müsteşar yardımcıları ve onların altındaki kadrolar sivillerden oluşuyordu. Taner'in döneminin sonunda Fuat Doğu ekibinden geriye kimse kalmamıştı.

Hakan Fidan bambaşka bir çizgiden geliyordu. Birkaç önemli farkı vardı. Birincisi, devlet memuriyetine astsubay olarak başlamış, bu dönemde NATO istihbaratında görev yapmış, bu arada yüksek eği-

timini doktora düzeyinde tamamlamıştı. Üstelik hem yüksek lisans hem doktora tezini istihbarat üzerine yapmıştı.

Yüksek lisans tezi "İstihbarat ve Dış Politika: İngiliz, Amerikan ve Türk istihbarat sistemlerinin Enformasyon Teknolojilerinin Uluslararası Antlaşmaların Doğrulanmasında Rolü" olmuştu.

Tezinde, "Türk istihbarat sisteminin, güçlü bir dış istihbarat teşkilatına ihtiyacı vardır. MİT'in güvenlikle birlikte dış/stratejik istihbarat da ürettiği düşünülür. Aslında, MİT, ABD'nin FBI, Britanya'nın MI5'ı gibi bir iç güvenlik istihbaratı haline dönüşmüştür" iddiasındaydı. Kaldı ki, Soğuk Savaş boyunca yaşananlar, bu iddiayı büyük ölçüde doğruluyordu.

▸ Hakan Fidan, istihbarat konusunda yüksek lisans ve doktora yaparak MİT'in başına geçen ilk müsteşar (ve daha sonra ilk başkan) oldu.

7 Şubat 2012'de MİT'e, 15 Temmuz 2016'da hükümet ve Meclis'e yapılan darbe girişiminin erken uyarı sistemlerince yeterince saptanamaması belki dikkatlerin sadece hâlâ sadece ideolojik kutuplaşma ve asayiş sorunlarında olması nedeniyleydi.

Aslında bu bir tarih boyunca Türk yönetimlerinin paradokslarından biri olmuştu. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın güçlü baş veziri Nizamül-Mülk beş yüz yıl sonra yazılacak Machiavelli'nin *Prens* eserinden çok daha kapsamlı olan *Siyasetname*'sinde şu tavsiyede bulunuyordu:

> Her tarafa tüccarlar, seyyahlar, sûfîler, dervişler ve seyyar satıcılar kılığında casuslar gitmeli ve hadiselerin hiçbir şekilde gizli kalmaması [...] için, işittikleri her şeyi haber vermelidirler. Zira birçok zaman olmuştur ki, valiler, ikta sahipleri ve memurlar ve emirler, isyan ve muhalefete girişmeyi düşünmüşler, padişahın aleyhine komplo hazırlamışlardır.[42]

Ne yazık ki Nizamül-Mülk'ün Sultan'a kendi yönetimi ve halkına dönük casusluk tavsiyeleri, Selçukluları Hasan Sabbah'ın Haşhaşî

42. Nizâmü'l-Mülk. *Siyâset-nâme*. Yay. Haz. Mehmet Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999. s.64.

olarak tanınan militanlarının saldırılarından koruyamayacak, Başvezir'in kendisi de Sabbah'ın intihar eylemcisi tarafından bir terör saldırısına kurban gidecekti.

Fidan ile birlikte Türk istihbaratının başına ilk defa, deyim yerindeyse "alaylı" değil, "mektepli" ve baştan bu işe talip bir "Reis" gelmiş oluyordu. Bu göreve gelmeden önce üstlendiği TİKA [Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı] başkanlığı, İran nükleer programı görüşmeleri sırasında üstlendiği "Şerpa" görevi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başbakanlığı sırasında dış ilişkiler müsteşar yardımcılığı hem operasyon hem diplomasi deneyimi açısından ciddi bir birikim demekti.

Diğer yandan Fethullah Gülen'in devlet içindeki yasadışı örgütlenmesiyle bağı nedeniyle MİT'ten çıkarılan ve –kesin rakam verilmemekle birlikte– sayılarının 300 civarında olduğu iddia edilen personelin neredeyse tamamının Fidan döneminde işe alınmış olması da tartışma konusuydu. Liyakat yerine siyasi ya da ideolojik ölçütlerle yapılan tercihler ters tepebiliyordu.

Bu noktada yeniden Cevat Öneş'e kulak vermekte fayda var:

> Devlet istihbarat teşkilatı, güncel siyasetle ve bir siyasi partiyle doğrudan bağlantılı şekillenemez. İstihbarat teşkilatının gücü, devlet yönetiminin kalitesi ve gücüyle doğrudan bağlantılıdır.
>
> Teşkilat yönetimi siyasi iktidarlarla bağlantılı görüntü vermemeli. İçinde bulunduğumuz şartlarda, devlet istihbarat teşkilatının liyakata dayanması, eğitim kalitesi yüksek, demokratik ilkelerle şekillenmiş yönetici kadrolarla donatılması lazım.

AK Parti hükümetiyle Gülen Cemaati'nin arasının iyi olduğu dönemde işe alınıp sorumluluk verilen kişilerin, Kürt çözüm sürecinden 15 Temmuz'da ne gibi sorunlara yol açtığı acı bir şekilde görülecekti.

Sonsöz

Ve Türkiye'deki en büyük casusluk olayı

Şimdiye dek Türkiye'nin doğrudan hedef olduğu en büyük casusluk olayı, 13 Mart 2014 günü Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun makam odasıiun gizlice dinlenmesiydi.

Bakanlıkta yapılacak bir Suriye toplantısının ön görüşme için makam odasında bulunan Davutoğlu, Dışişleri Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Yaşar Güler'in konuştukları kaydedilmiş ve bazı bölümleri 26 Mart'ta YouTube üzerinden yayınlanmıştı.

Suriye topraklarında muhtemel askeri operasyon senaryoları dahil, gizli toplantıda konuşulanlar bütün dünyanın hizmetine sunulmuştu.

Dışişleri Bakanı'nın odasında elektronik casusluk için pek çok önlem vardı. Ayrıca o odada bir ön görüşme yapılması da planlanmamıştı; asıl toplantı daha sonra Dışişleri, MİT ve Genelkurmay heyetleri arasında birazdan başlayacaktı. MİT ve Ankara Emniyet Müdürlüğü ortak bir çalışma yürüttü. Kuşkular toplantı sırasında içeriye sokulan bir kayıt cihazının toplantıdan hemen sonra dışarı çıkarıldığı üzerinde yoğunlaşıyordu. Dışişleri Bakanlığı'nda, Fethullah Gülen sempatizanı olduğundan kuşkulanılan diplomatlardan garsonlara, temizlik görevlilerine dek herkes sorgulandı. Sonuç alınamıyordu.

MİT ses mühendisleriyle ortak çalışarak odanın akustik modellemesini yapıp yayınlanan kayıtlarla karşılaştırarak neredeyse ikinci yılın sonunda kaydın Orgeneral Güler'in civarında, diz hizasında bir konumdan yapıldığını saptamışlardı ki, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi oldu.

Darbenin defedilmesinin ardından sorgulananlar arasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar'ı makamında esir alan darbeciler arasında olan yaveri Yarbay Levent Türkkan da vardı. Türkkan'ın verdiği bilgiler arasında, Cemaat "Abilerinden" aldıkları talimatlarla hem Akar hem Güler'in odasının ve faaliyetlerinin düzenli olarak kaydedildiği de vardı. Akar'ın dinlenmesinden kendisi, Güler'in dinlenmesinden de onun yaveri Binbaşı Mehmet Akkurt sorumluydu.

MİT, Dışişleri Bakanlığı'na, gizli Suriye toplantısının kayda alınmasının failini Binbaşı Mehmet Akkurt olarak verecekti. Akkurt kayıt cihazını Orgeneral Güler'in çantasına yerleştirmiş, toplantıdan sonra çantayı onun elinden alıp kayıt cihazını çıkarmıştı.

Akkurt'un sorgulanıp yargılanması mümkün olmayacaktı. 15 Temmuz gecesi Güler'i Mürted Üssü'ne kaçırmak isterken, kendisine Genelkurmay kapısında engel olmak isteyen askerlerle girdiği çatışmada öldürülmüştü; kalkışma sırasında öldürülen ilk darbeci subay oydu.

Buradaki tek soru, eğer gerçekten tek sorumlu oysa Akkurt'un bu işi yalnızca Fethullah Gülen'in devlet içindeki yasa dışı örgütü adına mı, yoksa aynı zamanda bir başka devlet hesabına daha mı yaptığı değildi.

Bantı ellerinde tutanlar neden 13 gün beklemiş, tam 30 Mart yerel seçimlerine dört gün kala yayınlamışlardı? Bu yalnızca bir casusluk vakası olmakla kalmayıp aynı zamanda Türkiye'deki seçimlere müdahale amacını taşıyan bir psikolojik operasyon niteliği de taşıyor muydu? Kaydı yaptırıp ellerinde tutanlar hangi bölümleri yayımlayıp, hangilerini tutacağına neye göre karar vermişlerdi?

Bu casusluk eyleminin 1 Ocak ve 19 Ocak'ta Suriye'deki bazı gruplara MİT kontrolünde giden askeri malzemenin sınırda devletin diğer güvenlik görevlilerince durdurulup ifşa edilmesiyle bir ilgisi var mıydı? O olayda adı geçen polis, jandarma görevlileri, savcı ve hâkimlerin çoğu daha sonra Fethullah Gülen Cemaati'nin gizli örgütü talimatlarınca hareket ettikleri gerekçesiyle tutuklanmış, ceza almışlardı.

Bu casusluk eyleminin 7 Şubat 2012'de MİT Müsteşarı Hakan Fidan ile birlikte önceki Müsteşar Emre Taner ve Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş'in sorgulanmak istenmesi vakasıyla bağı var mıydı? AK Parti ile Cemaat'in ilişkileri ilk büyük darbeyi o zaman almıştı.

Bu soruların yanıtını henüz tam olarak bilmiyoruz. 15 Temmuz darbe girişimi hakkında da pek çok soruya henüz tatmin edici ya-

ıut verilmedi, zaten yargı süreçleri de tamamlanmış değil. Bu nedenle 15 Temmuz'u ve onun hemen öncesinde, fena halde casusluk kokan bu gelişmeleri geniş bir bölümde incelemeyi okuru yanıltmamak adına uygun buldum.

Ancak kim yapmış olursa olsun Dışişleri Bakanının odasının yasa dışı olarak dinlenmesi dünyanın her yerinde casusluk sayılır ve en azından bunun bugüne dek Türkiye'nin hedef olduğu en büyük casusluk eylemi olduğunu kayda geçmek gerekiyordu.

Diğer casusluk işlerine dönersek...

Sizce en iyisi hangisiydi?

Meraklısı İçin Casuslar Kitabı'nda yüzlerce casusun, istihbaratçının, operasyonun öyküsünü, bazıları ilk defa gün yüzüne çıkan perde arkası ayrıntılarını okudunuz.

Sizce öyküsünü okuduğunuz bu kadar casustan en iyileri, en başarılıları hangisiydi?

Siz kendi yanıtınızı sonra da bulabilirsiniz. Ben kendi yanıtımı sizle paylaşayım. En iyilerini bilmiyoruz; henüz yakalanmadıkları gibi, isimleri de açığa çıkmadı. Ama bildiklerimiz arasında en iyileri, isimleri geçse de yakalanmayanlar, en başarılıları ise açığa çıksalar, hatta yakalansalar da amaçlarına ulaşabilenlerdir.

Hem amacına ulaşıp hem yakalanmayıp hem de yaptıkları casusluk, olay geçip bittikten sonra anlaşılan birkaç isim var bu kitapta.

Bence James Bond yazarı Ian Fleming'e ilhamını veren Duşko Popov ve yine aynı dönemden Juan Pujol Garcia bunlar arasında. Mahir Kaynak başarılıdır mesela; darbe amaçlayan bir cunta içinde yıllarca köstebek olarak çalışmış, deşifre etmiştir ve açığa çıkması kendi hatasından değil MİT Müsteşarı Fuat Doğu'nun değerlendirme hatasından kaynaklanmıştır. Gertrude Bell, "Arabistanlı" T.H. Lawrence'dan daha başarılıdır mesela; Osmanlı'ya son darbeyi vuran Arap Ayaklanması'nı organize ederken kimse bu hoşsohbet, seyyah "Hatun"dan kuşkulanmamıştır bile. CIA şefi olduğu bilinmesine rağmen Ankara'da yıllarca en üst düzeyde kabul gören ve siyasetin Türk-İslam sentezi ağırlığına kaymasını sağlayan Ruzi Nazar da başarılıdır, amacına ulaşmıştır.

En azından kontrespiyonaj ve özel operasyonlar alanında belli bir geleneğe sahip Türk istihbaratının, NATO'ya girişin ardından hükü-

metler ve asker tarafından ulusal çıkarları yalnızca ABD'nin Sovyetlerle mücadele programına destek vermeye indirgeyen bir alana sıkıştırılması bence acıklı bir durumdur.

Bunu günümüzde MİT mensuplarının kullandığı iç lisanda dahi görüyoruz. NATO öncesi Türk istihbarat lisanında "vaka subayı" diye bir görev tanımı olmasına rağmen, CIA eğitiminin tortusu sonucu, İngilizce "case officer" ifadesinin bozuşmuş hali "keyzofser" kullanılıyor. Aynı şekilde "değerlendirme subayı" yerine "desk officer"den bozulma "deskofser" kullanılıyor. Keza "zula" yerine İngilizce "dead trap" ifadesinden bozuşma "detrap" kullanıyorlar. Haydi "subay" demiyelim, ama "vaka amiri", ya da "değerlendirme amiri" ifadeleri kullanılabilir.

Hangi lisanla konuşursanız o lisanla düşünürsünüz.

Bu durumun karşıtı, Suriye iç savaşının özellikle başlarında tanık olduğumuz şekilde istihbarat örgütlenmelerinin yüksek riskler alan ataklığı da değildir; önemli öncelik hem ülkenin, hem halkın çıkarlarını koruyacak, en az zarar gelecek şekilde çizginin belirlenmesi ve doğru uygulanması olmalı.

Dikkatli okur bu kitabın ciddi bir eksikliğini fark etmiş olmalı. O da siber casusluk, dijital casusluk denilen yüksek teknoloji casusluğuna pek yer verilmemiş olmasıdır. Böyle olmasını ben tercih ettim. Birkaç nedenden ötürü...

Birincisi, kitabın adı *Casuslar Kitabı*; siber casuslukta ise kim olduğu görünmeyen, bilinmeyen ordular çarpışıyor.

İkincisi, o kadar devasa bir alan ki, böyle bir kitabın bir bölümünü ona ayırmak hem kitaba hem okura haksızlık olurdu.

Üçüncüsü, savaşı piyadenin kazandığı gerçeğidir. Uydular, İnsansız Hava Araçları, güdümlü füzeler, radarlar, uçaklar, denizaltılar ne kadar yetenekli olursa olsun, gidip bayrağı İzmir'de hükümet konağına çeken bir Yüzbaşı Şerafettin, Teğmen Ali Rıza, bir er Hamdi olacaktır. Yani dijital imkânlar ne kadar gelişse gelişsin, casusluk faaliyetinde kilit unsur yine insanda olmaya devam edecektir.

Casusluk siyasetin görünmeyen yüzü, savaşın başka araçlarla devamıdır.

Ne de olsa dünyanın en eski ikinci mesleği olarak bilinir; maddi karşılıkla seksten sonra.

Tarabya, Ekim 2018

Kaynakça

Aboul-Enein, Youssef ve Basil Aboul Enein. *The Secret War for the Middle East–The Influence of Axis and Allied Intelligence Operations During World War II.* Annapolis: Naval Institute Press, 2013.

Abbasova, Raya. "Portre: Arif Heydarov." *Kaspi. 5 Temmuz 2015.* http://www.kaspiy.az/news.php?id=28561#.W42r74VOI2y

Acoca, Miguel. "Turk with a Thirst of Scotch and Secrets." *Life.* 13 Aralık 1968.

Mehmet Tanju Akad. *Stratejik Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları.* II. cilt. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1992.

Akar, Atilla. *Casuslar–Derin Savaşın Sıradışı Neferleri.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.

Akay, Erdil. *Dışişlerinde 40 Yıl, 2 Ay, 21 Gün.* İstanbul, Erko Yayınları, 2010.

Akkoca, Mustafa. "Nureddin Nemangâni Hocamız." *Önce Vatan* gazetesi. 5 Şubat 2007. http://www.oncevatan.com.tr/merhum-nureddin-Nemangâni-hocamiz-2-makale,21833.html

Al-Rashed, Abdulrahman. "When Russia recieved Rifaat al-Assad as exile." *Al Arabiya English.* 9 Şubat 2016. http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2016/02/09/When-Russia-received-Rifaat-al-Assad-as-an-exile.html

Altaylı, Enver. *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu.* İstanbul: Doğan Kitap, 2013.

Andrew, Christopher ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield –The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* New York: Basic Books, 1999.

Andrew, Christopher ve Vasili Mitrokhin. *The World was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World.* New York: Basic Books, 2005.

Andriyanov, Viktor ve Hüseynbala Mirelemov. *Heydar Aliyev.* İslamabad: Azerbaycan Büyükelçiliği Yayını, 2009.

Arcayürek, Cüneyt. *Darbeler ve Gizli Servisler.* Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989.

Avcı, Muazzez Uslu. "Fatoş Güney: Oktay Etiman'ı Yılmaz saklamıştı." *Gazete Duvar.* 7 Ekim 2017. https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/10/07/fatos-guney-oktay-etimani-yilmaz-saklamisti/

Aydın, Zülfikar Ali. "MİT Fezlekesinde Çarpıcı Bilgiler." *Haber-Türk.* 28 Ocak 2013. https://www.haberturk.com/gundem/haber/815071-mit-fezlekesinden-carpici-bilgiler

Aydın, Zülfikar Ali. "Para hırsıyla ihanete sürüklendim." *Haber-Türk.* 27 Ocak 2013. https://www.haberturk.com/gundem/haber/814865-mitci-oglu-icin-cia-casusu-oldu

Aytalar, Ardıç ve Asım Güneş. "Hürriyet almaya çıktı, Hürriyet'e yakalandı." *Hürriyet,* 7.1.2004. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hurriyet-almaya-cikti-hurriyet-e-yakalandi-194193

Barron, John. *KGB: The Secret Work of Secret Soviet Agents.* Londra; Corgi Books, 1975.

Bascomb, Neal. *Hunting Eichmann.* New York: Houghton Mifflin, 2009.

Bassett, Richard. "Erich Vermehren, German Defector to the British in 1944." *Independent,* 2 Mayıs 2005. https://www.independent.co.uk/news/obituaries/erich-vermehren-491468.html

Baxter, Christopher. "The Cicero Papers." Further releases concerning the security breach at HM Embassy. Ankara in the Second World War, 1943-1973, British Foreign and Commonwelth Office, Mart 2005.

Batur, Muhsin. *Anılar ve Görüşler–Üç Dönemin Perde Arkası.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985.

Baydar, Ekrem. *Atatürk'ün İstihbaratçısıydım-Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı.* Yay. Haz. Sami Karaören. İstanbul: Destek Yayınları, 2010.

Bazna, Elyasa ve Hans Nogly. *I was Cicero.* İngilizceye çeviren: Eric Mosbacher. New York: Harper and Row, 1962.

Bearden, Milt ve James Risen. *The Main Enemy, The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB.* New York: Ballantine Books, 2003.

Berberoğlu, Enis. *Susurluk-20 Yıllık Domino Oyunu.* İstanbul: İletişim, 1997.

Bethell, Nicholas. *The Untold Story of Kim Philby's Biggest Coup. Londra: Hodder and Stoughton, 1984.*

Bildirici, Faruk. *Siluetini Sevdiğimin Türkiye'si.* İstanbul: Doğan Kitap, 2000.

Bilget, Vedii. *Girdap.* İstanbul: Kastaş Yayınları, 2002.

Bleda, Mithat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.

Bostancıoğlu, Adnan. *Bitmeyen Yolculuk–Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Bozoğlu, Fatih. "MİT eski Müsteşar Yardımcısı Cevat Öneş ile Söyleşi." *Bodrum Gündem.* 24 Kasım 2017. https://www.bodrum-gundem.com/2017/11/24/mit-eski-mustesar-yardimcisi-cevat-ones/

Breitman, Richard ve Norman J.W. Goda. *Hitler's Shadow-Nazi War Criminals, U.S. Intelligence, and the Cold War.* Washington: National Archives Publication, 2011. https://www.archives.gov/files/iwg/reports/hitlers-shadow.pdf

Carver, Tom. "Philby in Beirut." *London Review of Books.* 11 Ekim 2012.

Cemal, Hasan. ***Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım.*** **İstanbul; Doğan Kitap, 1999.**

Cherkasin, Victor ve Gregory Feifer. *Spy Handler –The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen & Aldrich Ames.* New York: Basic Books, 2005.

Clarridge, Duane R. *A Spy for All Seasons-My Life in the CIA.* New York: Scribner, 1997.

Cooley, Alexander. *Base Politics–Democratic Change and the U.S. Military Overseas.* New York: Cornell University Press, 2008.

Darendelioğlu, İlhan. *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri.* İstanbul: Toker Yayınları, 1977.

Dean, Paul. "The Waiting Game." *Los Angeles Times.* 26.3.1997.

http://articles.latimes.com/1997-03-26/news/ls-42063_1_huseyin-yildirim

Demirdirek, Şeyda. "Türkiye'de solun tarihinde önemli bir kesit: Ephraim Elrom'un öldürülmesi ve hafızalardaki yeri." *Şalom.* 17 Mayıs 2016. http://www.avlaremoz.com/2016/05/17/turkiyede-solun-tarihinde-onemli-bir-kesit-ephraim-elromun-oldurulmesi-ve-hafizalardaki-yeri-seyda-demirdirek/

Deniston, Robin. *Churchill'in Gizli Savaşı–İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944.* Çev. Sinan Gürtunca. İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.

Diggins, John Patrick. *Up From Communism.* New York: Columbia University Press, 1975.

Doerries, Richard R. *Hitler's Intelligence Chief Walter Schellenberg – The Man Who Kept Germany's Secrets.* New York: Enigma Books, 2009.

Dulles, Allen. *The Craft of Intelligence.* New York: Harper&Row, 1963.

Dündar, Can. "Türkeş, Ermeni sınırına anıt dikmeyi düşünmüştü." *Milliyet.* 17 Kasım 2009.

Earley, Pete. *Confessions of a Spy: The Real Story of Aldrich Ames.* New York: G. P. Putnam's Sons, 1997.

Ecevit, Bülent. *Karşı Anılar.* Ankara: DSP Yayınları, 1991.

Ekşi, Rasim ve Erol Cihangir. *Dr. Baymirza Hayit Armağanı.* İstanbul: Turan Kültür Vakfı/Hoca Ahmed Yesevi Vakfı Yayını, 1999.

Engdahl, F. William. ***Kaybolan Hegemonya–Tanrıların Gazabı.* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017.**

Erçıkan, Atıf [Yay. Haz.] *Harpte Aldatma Örnekleri.* Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Stratejik Etütler Dairesi Yayınları, 1974.

Eymür, Mehmet. *Analiz-Bir MİT Mensubunun Anıları.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997.

Franklin, Jane. *Cuba and the United States: A Chronological History.* 2001. http://andromeda.rutgers.edu/~hbf/missile.htm

Gabay, Moiz. "Efraim Elrom Suikasti ve Az Bilinen Gerçekler: Medyanın bize hatırlatmadıkları..." *Şalom.* 11 Haziran 2014. http://www.salom.com.tr/haber-91402-efraim_elrom_suikasti_

ve_az_bilinen_gercekler_medyanin_bize_hatirlatmadiklari_.html

Goldman, Stuart D. "The Spy Who Saved the Soviets." Historynet. 30 Temmuz 2010. www.historynet.com/the-spy-who-saved-the-soviets.html

Goltz, Thomas. *Azerbaijan Diary–A Rouge Reporter's Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic.* New York: Routledge, 1998.

Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1987.

Grimes, Bill. The History of Big Safari. Bloomington: Archway Publishing, 2014.

Grose, Peter. *Operation Rollback–America's Secret War behind the Iron Curtain.* New York: Houghton Mifflin, 2000.

Güllapoğlu, Fatih. *Tanksız Topsuz Harekât.* İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991.

Gürses, Engin. "Seba ile hem MİT'çi, hem topçuyduk." Neşet Güriş ile söyleşi. *Tribün* dergisi. 28 Eylül 2006. http://www.tribundergi.com/forum/viewtopic.php?p=1002592

Harris, Tomas ve Mark Seaman. *Garbo: The Spy Who Saved the D-Day.* Toronto: Dumdum Group, 2004.

Harrison, Hope M. "Untangling 5 Myths About the Berlin Wall." *Chicago Tribune.* 2 Kasım 2014. http://www.chicagotribune.com/news/opinion/commentary/ct-myths-berlin-wall-fall-reagan-east-west-perspec-1102-20141031-story.html#page=1

Hasanlı, Cemil. *At the Dawn of the Cold War: The Soviet-American Crisis over Iranian Azerbaijan –1941-1946.* Lantham: Rowman&Littlefield, 2006.

Hasanlı, Cemil (Jamil Hasanli). *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War: 1945-1953.* New York: Lexington Books, 2013.

Heath, Laura J. An Analysis of the Systemic Weaknesses of the U.S. Navy Fleet Broadcasting System, 1967-1974, as Exploited by CWO John Walker. Kansas: Fort Leanevworth, 2005, s.53-55, https://fas.org/irp/eprint/heath.pdf

Heatts, Dorothy J. "Footnote to Cicero." CIA Center for the Study of Intelligence. "Gizli" olmaktan çıkması 18 Eylül 1995; yayım

tarihi 8 Mayıs 2007, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol1no4/html/v01i4a06p_0001.html

Hinchley, Vernon. "The Other Side of Cicero." *Spy Mysteries Unveiled* içinde. New York: Dodd, Mead and Company, 1963.

Hoffman, David E. *The Billion Dollar Spy: A True Story of Cold War Espionage and Betrayal.* New York: First Anchor Books, 2016.

Hoffman, David E. "How the CIA Ran a 'Billion Dollar Spy' in Moscow?" *The Washington Post. 4 Mayıs 2016.* https://www.washingtonpost.com/world/national-security/how-the-cia-ran-a-billion-dollar-spy-in-soviet-era-moscow/2015/07/02/3f9734f8-1050-11e5-9726-49d6fa26a8c6_story.html?utm_term=.4ede8d9d100b

Höhne, Heinz. *Canaris–Hitler's Master Spy.* New York: Cooper Square Press, 1999.

Höhne, Heinz ve Herman Zolling. *The General Was a Spy-The Truth About General Gehlen and His Spy Ring.* New York: CM&G, 1972.

İlknur, Miyase. *İlhan Abi.* İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2012.

İlter, Erdal. *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi.* Ankara: MİT Basımevi, 2002.

Jirnov, Yevgeni. "İleride Politbüro üyesi olacağını kim bilebilirdi?" *Kommersant.* 22 Aralık 2003.

Johnson, Ian. *A Mosque in Munich–Nazis, the CIA, and the Rise of the Muslim Brotherhood in the West.* New York: Mariner Books, 2010.

Johnson, Ian. *A Mosque in Munich–Nazis, the CIA and the Rise of the Muslim Brotherhood in the West.* New York: Mariner Books, 2010.

Kandemir, Feridun. *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar.* İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, 1964.

Karlıbel, Talip Doğan. *Alman Derin Devletinin Türkiye Operasyonları–Alman Gizli Servis ve Vakıflarının Türkiye Faaliyetleri.* İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2009.

Kaynak, Mahir. *Yel Üfürdü, Su Götürdü.* İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2002.

Keykurun, Naki. *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Hatıraları.* İstanbul: İstanbul Ekspres Matbaası, 1964.

Kılıç, Ecevit. *Özel Harp Dairesi.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kinzer, Stephen. *All the Shah's Men–An American Coup and the Roots of the Middle East Terror.* New Jersey: Wiley Books, 2008.

Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)–Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma.* Ankara: Yurt Yayınevi, 1986.

Koçer, Çağatay. "Türkistanlı Kahraman Bir Lejyon İmamı: Nureddin Nemangâni." "Türk Alemiyiz" internet sitesi. https://turkalemiyiz.com/Home/Getturkistan?categoryid=3&aid=1058

Koehler, John O. *Stasi: The Untold Story of the East German Secret Police.* Boulder-Colorado: Westview Press, 1999.

Koristskiy' Sergey."Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus İlişkileri." Eurasian House. Dosya 13. Temmuz 2016. http://eurasianhouse.net/upload/suleyman-demirel-doneminde-turk-rus-ilişkileri-60980.pdf

Küçük, Cem. "Mossad, Efraim Elrom ve İlyas Aydın'ın Akıbeti." Bir de Buradan Dinleyin. 2 Temmuz 2013. http://birdeburadandinleyin.blogspot.com/2013/07/mossad-efraim-elrom-ve-ilyas-aydnn.html.

Mascolo, Georg. "Spurenvernichtung im Amt." *Der Spiegel* Online. 26.7.1999. http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14010746.html

Maslov, Sergey. "İstasyon Şefinin Sırları–Yuri Baturin ile mülakat." Rusçadan çeviren: Fuad Safarov, Moskova: Tribune, 20 Aralık 2003.

Masterman, J.C. *The Double Cross System–The Classic Account of World War Two Spy-Masters.* Londra: Vintage, 2013.

Macintyre, Ben. *A Spy Among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal.* Londra: Bloomsbury, 2014.

McIntyre, Ben. *Operation Mincemeat–The True Spy Story that Changed the Course of World War II.* Londra: Bloomsbury, 2010.

Mitchelhill-Green, David. "Eight Things You Probably Didn't Know About Tobruk." *HistoryExtra*–BBC. https://www.historyextra.com/period/second-world-war/8-things-you-probably-didnt-know-about-tobruk/

Modin, Yuri. *My 5 Cambridge Friends. İngilizceye çeviren. Anthony Roberts.* New York: Farrar Straus Giroux, 1994.

Montagu, Ewen. *Beyond Top Secret Ultra.* New York: McCann, 1977.

Morley, Jefferson. *The Ghost- The Secret Life of CIA Spymaster James Jesus Angleton.* New York: St. Martin's Press, 2017.

Moshel, Aharon. *Die Viper: die Geschichte eines israelischen Spions.* Hamburg: Facta, 1989.

Moss, Walter. *A History of Russia.* Cilt 2. Londra: Anthem Press, 2005

Moyzisch, Ludwig C. *Operation Cicero.* İngilizceye çev. Constantine Fitz-Gibbon ve Heinrich Fraenkel. New York: Coward-McCann, 1950.

Mumcu, Uğur. "MHP." *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Ansiklopedisi.* Cilt 7. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

Murphy, David E., Sergei A. Kondrashev ve George Bailey. *Battleground Berlin–CIA vs. KGB in the Cold War.* New Haven: Yale University Press, 1997.

Nash, Jay Robert. *Spies: A Narrative Encycvlopedia of Dirty Trikcs from Biblical Times to Today.* New York: M.Evans Company, 1997.

Nash, Philip. *The Other Missiles of October.* North Carolina: University of North Carolina Press, 1997.

Nicolay, Walther. *Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Gizli Servisi.* İstanbul: Kamer Yayınları, 1998.

Nizâmü'l-Mülk. *Siyâset-nâme.* Yay. Haz. Mehmet Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

O'Connor, Christopher P. "A Taranto-Pearl Harbor Connection." *Naval History Magazine.* Annapolis: U.S. Naval Institute, Aralık 2016. Cilt: 30, No:6, https://www.usni.org/magazines/navalhistory/2016-12/taranto%E2%80%93pearl-harbor-connection

O'Toole, Thomas. "Did Hoover Know of Pearl Harbor?", *Washington Post.* 2 Aralık 1982, https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1982/12/02/did-hoover-know-of-pearl-harbor/7510d069-2ac9-4512-a543-d2ce1aceca7c/?utm_term=.3d72e90ba472

Oğur, Yıldıray. "Nato'nun Babası." *Taraf.* 20 Şubat 2012. http://t24.com.tr/haber/natonun-babasi,197510

Orkunt, Sezai. *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978.

Orlov, Alexander."The U-2 Program: A Russian Officer Remembers." CIA Center for the Study of Intelligence. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/winter98_99/art02.html

Öngüner, Emin. "Reinhard Gehlen ve Örgütü." *Düşünce ve Tarih.* 2;22. Ankara: Temmuz 2016.

Özkan, Tuncay. *MİT'in Gizli Tarihi.* İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.

Özkök, Ertuğrul. "Bir darbe girişiminin perde arkası." *Hürriyet.* 1 Mart 2002.

Pazarkaya, Yüksel. *Ajan X–İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası'nın Türkiye Politikası.* İstanbul: Tüyap Yayınları, 2014.

Payne, Ronald. *MOSSAD-Israel's Most Secret Service.* Londra: Corgi Books, 1993.

Philby, Kim. *My Silent War.* Suffolk: Panther Books, 1973.

Popov, Duşko. *Casuslar Casusu.* Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Koza Yayınları, 1974.

Prados, John. *President's Secret Wars–CIA and Pentagon Covert Operations From World War II Through the Persian Gulf.* Chicago: Elephant, 1996.

Primakov, Yevgeni. *Rusların Gözüyle Ortadoğu.* Çev. Olga Tezcan. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Pringle, Robert W. *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence.* Maryland: The Scarecrow Press, 2006.

Qasımlı, Musa. *Türkiye-SSCB İlişkileri 1960-1980.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2013.

Quibble, Anthony. "Alias George Wood." CIA Center for the Study of Intelligence. "Gizli" olmaktan çıkması 22 Eylül 1993, yayım tarihi 8 Mayıs 2007. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol10no1/html/v10i1a06p_0001.htm

Richelson, Jeffrey T. *A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century.* Oxford: Oxford University Press, 1995.

Richelson, Jeffrey T. *The Wizards of Langley– Inside the CIA's Directorate of Science and Technology.* Colorado: Westview, 2001.

Rubin, Barry. İstanbul Entrikaları. Çev. Selim Atalay. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.

Safarov, Fuad. "Rus diplomat: Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirdi." Rus-Türk İşadamları Birliği (RTİB) internet sitesi. 9 Mayıs 2018, http://www.rtib.org/news/tr/5626

Sayılgan, Aclan. *Bizim Radyo ve Hoparlörleri.* Ankara: Kardeş Matbaası, 1969.

Schneer, Jonathan. *Balfour Deklarasyonu–Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri.* Çev. Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012.

Shannon, Elaine. "Death of a Perfect Spy." *Time.* 24 Haziran 2001. http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,164863,00.html

Smith, Jr., Thomas. *Encyclopedia of Central Intelligence Agency.* New York: Facts on File Inc., 2003.

Soysal, İsmail. *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye–Olaylar Kronolojisi (1945-1975).* İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997.

Sudoplatov, Pavel ve Anatoli Sudoplatov. *Special Tasks-The Memoirs of an Unwanted Witness–A Soviet Spymaster.* İngilizceye çev. Jerold ve Leona Schehter. Boston:Back Bay Books, 1995.

Sudoplatov, Pavel, Anatoli Sudoplatov ve Jerrold-Leona Schehter. *Special Tasks, The Memories of an Unknoum Witness– Soviet Spymaster.* Boston: Back Bay Books, 1995.

Sultanov, Çapay. Нашествие **[İstila].** Cilt 2. Bakü: Nafta Press, 2004.

Şentürk, Hulusi. İslamcılık-Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset. İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.

Şıvgın, Hale. "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı." Ankara:Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Kasım 1987. Cilt IV. Sayı: 10.

Şimşir, Bilal N. *Kürtçülük (1787-1923).* Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007.

Talat Paşa. *Hatıralarım ve Müdafaam.* İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.

Tarrant, V.E. *The Red Orchestra–The Soviet Spy Network Inside Nazi Europe.* Londra: Cassell, 1998.

Troy, Thomas F. *Wild Bill and Intrepid–Donovan, Stephenson and the Origin of CIA.* New York: Yale University Press, 1996.

Turgut, Hulusi. *Harp İçinde Almanya–Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin Anıları.* Yay. Haz. Sırrı Yüksel Cebeci. İstanbul: ABC Yayınları, 1994. s.250-252.

Turgut, Hulusi [der.] *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivleri. Ankara.

Ülkü, İrfan. *Büyük Oyundaki Türk–Enver Altaylı.* İstanbul: İlgi Yayınları, 2008.

Warwick, Joby. *The Triple Agent: the al-Qaeda Mole Who Inflitrated the CIA.* New York: Vintage, 2011.

Weiner, Tim, David Johnston ve Neil A. Lewis. Betrayal: The Story of Aldrich Ames, An American Spy. New York: Random House, 1995.

Whymant, Robert. *Stalin's Spy-Richard Sorge and Tokyo Espionage Ring.* Londra: I.B. Tauris, 2006.

Wilford, Hugh. *America's Great Game–The CIA's Secret Arabists and the Shaping of the Modern Middle East.* New York: Basic Books, 2013.

Wilson, Jeremy. *The Authorised Biography of T.E. Lawrence.* Londra: William Heinemann, 1989.

Wires, Richard. *The Cicero Spy Affair–German Access to British Secrets in World War II.* New York: Enigma Books, 2009.

Wolf, Markus ve Anne McElvoy. *Man Without a Face, The Autobiography of Communism's Greatest Spymaster.* New York: Random House, 1997.

Yalçın, Soner. "Kim bu ülkücü komando yetiştiren Murat Bayrak?" OdaTV internet sitesi. 29 Kasım 2015. https://odatv.com/kim-bu-ulkucu-komando-yetistiren-murat-bayrak-2911151200.html

Yalçın, Soner ve Doğan Yurdakul. *Bay Pipo–Bir MİT Görevlisinin Yaşamı: Hiram Abas.* İstanbul: Doğan Kitap, 1999.

Yetkin, Murat. *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı.* İstanbul: Doğan Kitap, 2017.

Yetkin, Murat. "12 Eylül'ü Başka Türlü Okumak." *Radikal.* 19 Ağustos 2007. s.5. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/12-eylulu-baska-turlu-okumak-823228/

Yurtsever, Serdar. *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri – Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922).* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2013.

Zaitsev, Vladimir. "The Downfall of Agent Sphere." Rusçadan İngilizceye çev. Mark Hackard. Moskova: SPETSNAZ ROSSII, N.3 (174), Mart 2011, Espionage History Archive. 14 Ağustos 2015. https://espionagehistoryarchive.com/2015/08/14/Tolkaçev-cia-kgb-counterintelligence/

Zenkovsky, Serge A. *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık.* Çev. İzzet Kantemir. Ankara: İpek Matbaası, 1971.

Zubok, Vladislav ve Constantine Pleshakov. *Inside the Kremlin's Cold War – From Stalin to Khruschev. Cambridge, Massachussets: Harvard University Press, 1996.*

Dizin

A

Abas, Hiram 198, 204, 347, 349, 365
Abdülhamid II. 210, 317
Adenauer, Konrad 56, 73, 157, 320
Adıvar, Adnan 388
Affleck, Ben 357
Ağaoğlu, Ahmet 276, 278
Ağar, Mehmet 284
Akar, Hulusi 404
Akdoğan, Lütfü 342
Alan, Engin 284
Aldrich, Ames 39, 188, 189, 193, 197, 345
Aliyev, Haydar 20, 21, 230, 272, 273, 281, 285, 288, 298, 299, 303, 305, 384
Alpay, Mikdat 23, 209, 215, 384, 387, 391, 392, 395, 397
Alptekin, İsa Yusuf 324, 329
Altan, Çetin 350
Altaylı, Enver 83, 227, 280, 329, 350, 356, 357, 387
Altıntaş, Mevlüt Mert 19
Altun, Fahrettin 396
Andropov, Yuri 20, 88, 192, 229, 290, 297, 304
Angleton, Jesus James 60, 313
Anisimov, Yuri 17
Arafat, Yaser 301
Arcayürek, Cüneyt 216, 239, 375
Aren, Sadun 207
Arıboğan, Deniz Ülke 23, 242
Arslan, Yusuf 236, 348
Arzık, Nimet 376
Aşkun, Naci 148, 150, 151
Atasagun, Şenkal 33, 365, 368, 391, 397, 399
Atatürk, Mustafa Kemal 140, 314, 372
Atsız, Nihal 352
Avcıoğlu, Doğan 207, 211, 213, 217, 227, 228, 237
Aydın, İlyas 233

B

Bagirov, Cafer 277
Balfour, Arthur 310
Barzani, İdris 392
Barzani, Mesud 247
Barzani, Molla Mustafa 247, 297

Baştımar, Zeki 82
Batur, Muhsin 214, 215, 226, 240
Baturin, Mihail 286
Bayar, Celal 214, 332, 340
Bayar, Mehmet Ali 23, 224
Baydar, Ekrem 389, 390
Bayrak, Defne (El-Belevî) 359
Bayrak, Murat 354, 356
Bazna, İlyas "Çiçero" 21, 131, 137, 149, 151, 153, 156
Bell, Gertrude 21, 268, 405
Belli, Mihri 207, 209
Berberoğlu, Enis 283
Beriya, Lavrenti 65, 106, 140, 277
Berk, Bekir 331, 351
Bila, Fikret 379, 394
Bilget, Vedii 214, 231
Bilgiç, Abdurrahman 21
Bin Ladin, Usame 358, 360
Bin Salman, Muhammed 16
Birgi, Nuri 363
Birler, Hayri 23, 394, 395
Bissel, Richard 338
Blake, George 65, 66, 185, 248
Bleda, Tanşuğ 283
Blunt, Anthony 257, 266
Borodin, Mikhail 167
Brandt, Willy 39, 77, 80, 81, 87
Brejnev, Leonid 86, 229, 290, 302
Brunson, Andrew 16, 34
Burgess, Guy 249, 257, 263, 266, 270
Bush, George 20

C
Cairncross, John 194, 257, 260, 265
Canaris, Wilhelm 47, 103, 130, 326
Casey, William 185
Castro, Fidel 338
Cevahir, Hüseyin 241
Cemal, Hasan 23, 214, 217-220, 227-229
Cevadov, Ruşen 281
Chapman, Anna 18
Churchill, Winston 41, 94, 107, 331
Clemens, Hans 58, 59
Cohen, Morris 168
Colby, William 313

Ç
Çağlar, Cavit 19, 281, 303
Çağlar, Turan 366, 367
Çakmak, Fevzi 47, 133, 147, 149, 154, 308, 369, 373, 377, 381
Çavusesku, Nicolay 210, 301
Çavuşoğlu, Mevlüt 17, 19, 22
Çayan, Mahir 190, 198, 236, 237, 241
Çelebi, Musa Serdar 385
Çerkaşin, Viktor 191-193, 195, 196
Çiçek, Cemil 33
Çiller, Tansu 282
Çırpanlı, Mustafa 318
Çiygöz, Ahtem 17
Çokay, Mustafa 48, 317, 322, 325

Çolakoğlu, Nuri 23, 282, 303
Çubukçu, Aydın 219

D

Davutoğlu, Ahmet 403
De Gaulle, Charles 94
Demirel, Süleyman 201, 204, 212, 213, 222, 280, 304, 342, 353, 394
Demirkol, Ferman 281, 284
Deutsch, Arnold 269
Dimitrov, Georgi 43
Dobrinin, Anatoli 339
Doğu, Fuat 20, 22, 210, 213, 223, 224, 234, 235, 330, 332, 345, 352, 357, 360, 361, 362, 364, 365, 369-372, 375, 377, 382, 384-387, 391-397, 399, 405
Duane, Clarridge 15, 188, 190, 228, 345-349, 353
Duatepe, Cenk 397
Dulles, Allen 53, 54, 62, 125, 145, 313, 314, 323, 338
Dulles, John Foster 314, 323

E

Ecevit, Bülent 201, 229, 315, 367, 378
Eden, Anthony 128
Eichmann, Adolf 232
Eisenhower, Dwight 53, 92, 94, 313, 332, 376
Eitingon, Leonid 43, 140, 287, 289
Eken, Korkut 284
El Belevi, Humam 359
Elçibey, Ebulfez 275, 280
Eldegiriev, Abdülvahab 17
El-Hüseynî, Muhammed Emin 309
Elizabeth, Kraliçe II. 67, 194, 266
Elliot, Nicholas 49, 130, 135, 246
Elrom, Efraim 232, 348, 393
Emié, Bernard 21
Engin, Oktay 307
Erbakan, Necmettin 201, 232, 332, 353, 378, 397
Erçıkan, Atıf 213-215, 231
Erdelhun, Rüştü 340, 381
Erden, Ali Fuat 48
Erdoğan, Recep Tayyip 33, 353
Erel, Mehmet 296
Erkin, Feridun Cemal 259, 340
Ersin, Nurettin 237, 393
Esad, Beşar 203
Esad, Hafız 300, 301
Esad, Rifat 300, 301
Etiman, Oktay 241
Evren, Kenan 221, 393
Eygi, Mehmet Şevki 353
Eymür, Mehmet 23, 197, 198, 200, 237, 241, 296, 369, 392, 397

F

Felfe, Heinz 59
Fidan, Hakan 398, 399, 403, 404
Fleming, Ian 118, 405
Franco, Fransisco 268
Fuchs, Klaus 261, 262
Fuller, Graham 345

G

Garcia, Juan Pujol 114, 405

Gedik, Nanuk 307, 308
Gehlen, Reinhard 46, 71, 84, 112, 312, 319, 326, 364, 377, 384
Genscher, Hans-Dietrich 78
Gerber, Burton 192
Gerede, Hüsrev 48
Gezmiş, Deniz 189, 190, 220, 236, 348
Globke, Hans 56, 73
Goebbels, Josef 160
Gocaoğlu, İbrahim 320
Gökçek, Melih 352
Göktürk, Hüseyin Avni 376
Golitsin, Anatoli 60, 251
Gorbaçov, Mihail 184, 194, 273, 304
Gordievksi, Oleg 192, 266
Grew, Joseph 159, 314
Guillaume, Günter 78, 79, 81, 85
Gül, Abdülhamit 17
Gül, Abdullah 33
Gül, Necati 240-242
Gülek, Kasım 343, 350
Gülen, Fethullah 19, 33, 332, 345, 351, 358, 398, 401, 403, 404
Güler, Yaşar 403
Gündeş, Nuri 367
Güneş, Afet 398, 404
Güney, Fatoş 240, 241
Güney, Yılmaz 240-242
Gürgüç, Hamza 198, 394
Güriş, Neşet 135, 150, 243
Gürkan, Celil 215, 217, 227
Gürkan, Uluç 219
Gürler, Faruk 214, 215, 226, 227, 237, 240
Gürsel, Cemal 214, 220, 228, 340, 344, 386
Güven, Ertuğrul 284, 285, 392
Güzel, Hasan Celal 352

H

Habibullah, Emir 382
Haddad, Uadi 230
Hall, James 26, 30
Hansen, Robert 79
Hare, Raymond 339, 341
Hasanlı, Cemil 297
Haspel, Gina 328
Hathaway, Gardner 185
Havatme, Nayif 230, 348
Hayit, Baymirza 320, 323, 324, 327, 387
Helms, Richard 61
Henze, Paul 327
Hermann, Lüdke 61, 363, 364
Heydarov, Arif 230, 293
Hikmet, Nazım 82
Hikmetyar, Gülbeddin 357
Hillenkoetter, Roscoe 314
Hitler, Adolf 39, 45, 48, 120, 127, 130, 138, 160, 266, 268, 309, 377
Hoca, Enver 253
Homriş, Şahap 202
Honecker, Erich 41, 87
Hoover, Edgar 110, 111, 127, 158, 177
Howard, Edward Lee 37, 38, 185
Hüdai, Binbaşı Aziz 389
Humeyni, Ayetullah Ruhullah 298
Hüseyin, Saddam 294

I
Ilıcak, Kemal 351
Ilıcak, Nazlı 237, 238
Ishii, Hanako 162

İ
İmre, Nahit 363, 364, 366
İnan, Hüseyin 236, 348
İnönü, İsmet 47, 122, 124, 133, 146, 224, 229, 234, 259, 340, 373
İpekçi, Abdi 350
İzzetbegoviç, Aliya 310

J
Jirinovski, Vladimir 230, 294

K
Kabibay, Orhan 231
Kaçar, Hıfzı 208, 213
Kádár, Janos 290
Kaddafi, Muammer 201
Kahraman, İsmail 353
Kamhi, Cefi 283
Kapp, Cornelia "Nele" 120
Karabelen, Daniş 381
Karamanoğlu, Altan 284
Karlov, Andrey 19
Kase, Toshikazu 179
Kaşıkçı, Adnan 16
Kaşıkçı, Cemal 16
Kaynak, Mahir 22, 198, 204, 205, 208-210, 212, 215, 220, 226, 234, 235, 239-244, 345, 392, 398, 405
Kayyum, Veli 324, 327
Keçeciler, Mehmet 352
Kengerli, Mehmet 273, 275, 278
Kennan, George 331
Kennedy, John F. 81, 83, 338, 339
Kennedy, Robert 339
Ketenci, Ahmet Güryüz 208
Keykurun, Naki 277
Kılıç, Ali 388
Kılıç, Altemur 329, 330, 352, 360, 386, 388
Kılıç, Dündar 296
Kinke, Klaus 78
Kissinger, Henry 85, 196
Kiverlioğlu, Orhan 354, 367
Kıvılcımlı, Hikmet 207
Knatchbull-Hugessen, Hughe 124, 143
Koçaş, Sadi 234
Kohl, Helmut 88
Köksal, Sönmez 20, 197, 226, 281, 397-399
Kolbe, Fritz 125
Koman, Teoman 394
Komer, Robert 189, 348
Korantis, Yannis 21
Korur, Ahmet Salih 374
Krassilnikov, Rem 181
Kruşçev, Nikita 65, 83, 179
Küçük, Cem 232
Küçük, Yalçın 244
Kuczynski, Ursula 170
Kuniholm, Eric 306, 309, 329
Kuray, Sarp 220
Kürkçü, Ertuğrul 218, 236
Kuseyri, Mustafa 219
Kutan, Recai 332

L
Lavrov, Sergey 19
Lawrence, T.E. 21
Lev, Troçki 43, 140

M
Maclean, Donald 257, 270
Madanoğlu, Cemal 207, 208, 213, 220, 234, 237, 344
Maksimov, Yuri 295
Manukyan, Kerim 295
Mason, James 156, 157
Masterman, John 99, 118
Matsuoka, Yosuke 108
McCarthy, Joseph 262
Meissner, Hans-Otto 161
Melikşah, Sultan 400
Menderes, Adnan 238, 330, 340, 372, 374
Menderes, Ethem 308
Mendez, Tony 357
Menemencioğlu, Numan 124, 128, 133
Menzies, Stewart 106, 128, 271
Mesud, Ahmed Şah 357
Mielke, Erich 43, 62, 87
Milton, Bearden 188
Mitrokhin, Vasili 56, 78
Modin, Yuri 247, 263, 265, 271
Molotov, Vyaçeslav 40, 172, 259
Montagu, Ewan 99
Montgomery, Bernard 95
Moore, Richard 21
Moyzisch, Ludwig 121, 135, 155
Müftüoğlu, Oğuzhan 218, 233
Mumcu, Uğur 227, 280
Musaddık, Muhammed 298, 313
Mussolini, Benito 91, 309

N
Nasır, Cemal 95, 250
Nazar, Ruzi 15, 21, 55, 83, 189, 220, 227, 279, 305, 306, 311, 319, 321, 322, 324, 326, 329, 332, 334, 341, 343, 345, 346, 349, 350, 352, 354, 356, 357, 358, 360, 382, 384, 386, 387, 405
Nehru, Jawaharlal (Cevahirlal) 347
Nemangani, Nureddin 318, 319, 383, 384
Nicolay, Walther 378
Nixon, Richard 85, 196
Noel, Edward 21
North, Oliver 349
Nursi, Said 331, 351

O
Ohashi, Hideo 163-165
Orbay, Kazım 147, 308, 373
Orkunt, Sezai 337, 340
Orwell, George 43, 80
Ott, Eugen 159, 171
Ozaki, Hotsumi 158, 162

Ö
Öcalan, Abdullah 295, 301, 391
Ögel, Şükrü Âli 133, 373, 381
Öneş, Cevat 23, 370, 384, 391, 393, 397, 398, 401
Özal, Turgut 280, 395
Özdağ, Muzaffer 344
Özdağ, Selçuk 396

Özdağ, Ümit 344
Özkan, Tuncay 135, 351, 397
Özkök, Ertuğrul 383
Özkök, Hilmi 33
Özülker, Bahattin 367, 393
Özülker, Uluç 367

P

Papa, II. John Paul 87
Paşa, Enver 47, 48, 133, 139, 276, 378, 382
Paşa, Nuri (Killigil) 47, 48, 276, 329
Passos, John Dos 43, 80
Patton, George 92, 94
Pehlevi, Şah Rıza 298
Perinçek, Doğu 219, 220, 367
Perkel, Mehmet Naci 133, 151
Petraeus, David 13
Petrosyan, LeVon-Ter 283
Philby, Harold Kim 246
Philby, St. John 246, 268
Phillips, William 200, 369
Picasso, Pablo 91
Piotr Krawczyk, Piotr 21
Polyakov, Dmitry 195, 196
Pompidou, Georges 85
Popov, Duşko 100, 102, 128, 405
Powers, Gary 335
Primakov, Yevgeni 247, 297
Proşenko, Petro 18
Putin, Vladimir 305

R

Reagan, Ronald 27, 88
Resulzade, Mehmed Emin 48, 276, 278, 279, 374
Rommel, Erwin 93
Roosevelt, Archibald 316, 324, 327, 328, 343
Roosevelt, Franklin 41, 53, 94, 107, 120, 316
Roosevelt, Kermit 316, 328
Roosevelt, Theodore 316
Rosenberg, Julius ve Ethel 261, 262
Rothschild, Walter 247
Rupp, Rainer 87

S

Sabbah, Hasan 400, 401
Sağdam, Sadi 392
Sagir, Mustafa 389, 390
Saharov, Andrey 261
Said-i, Nursi 331, 351
Sancar, Semih 315, 339, 379, 380
Sapmaz, İrfan 23, 282, 285
Saraçoğlu, Şükrü 133, 136
Savaşman, Sabahattin 200-204, 369
Sayılgan, Aclan 82, 83, 350
Seba, Süleyman 136, 212, 242-244, 311, 372
Sedat, Enver 95, 301, 302
Seeley, Robin 201
Selçuk, İlhan 234, 237, 238, 350
Selçuk, Selim 329
Sezer, Ahmet Necdet 33
Simon, Simone 110
Sinirlioğlu, Feridun 403
Skripal, Sergey 18
Smedley, Anges 167, 168, 170
Smirnov, Akeksandr 17

Solmazer, İrfan 220, 344
Sorge, Richard 107, 159-1723, 176-180, 287, 314
Soysal, İlhami 228, 237, 343
Spellman, Francis 49
Springer, Axel 81
Stalin, Josef 40-43, 47, 54, 62, 65, 69, 82, 107, 140, 147, 153, 159, 167, 171-174, 176-181, 252, 258, 259, 261, 266, 276, 277, 286, 287, 314, 318, 321, 326, 374
Stoyanov, Vasil 296
Sudoplatov, Pavel 141, 287,
Sunalp, Turgut 221
Sunay, Cevdet 212, 213, 215, 221, 223, 304, 340, 394
Suphi, Mustafa 82

Ş
Şamil, Sait 316, 317, 324
Şara, Faruk 300
Şen, Agasi 227, 329, 330, 344, 386

T
Tağmaç, Memduh 213, 215, 216, 221, 222, 229, 231, 234, 296, 394
Tamraz, Roger 283,
Taner, Emre 384, 391, 392, 398, 399, 404
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 278, 279
Temir, Ahmet 350
Terpil, Frank 356
Tevetoğlu, Fethi 331, 343, 350, 386
Thatcher, Margaret 88, 194, 267
Tincu, Martin 363
Tito, Josip Broz 252, 355
Togan, Zeki Velidi 325
Tojo, Hideki 160, 162
Tokat, Ömer 140, 141
Tolkaçev, Adolf 37, 181-186, 190, 195
Topaloğlu, Ahmet 215, 224
Trepper, Leopold 107, 173-176, 178-180
Truman, Harry 53, 54, 110, 199, 252, 258, 259, 261, 312, 329, 331, 374
Tuğcu, Galip 392
Tunahan, Süleyman Hilmi 318, 319
Tuncer, Ali Naci 284
Türker, Bülent 393
Türkeri, Fevzi 397
Türkeş, Alparslan 202, 220, 283, 329, 330, 344, 352, 387
Türkeş, Tuğrul 283
Türkmen, Behçet 20, 308, 321, 329, 330, 371, 372, 374
Türkmen, İlter 308
Türün, Faik 237, 239

U
Ulbricht, Walter 41, 43, 44, 62, 69
Ulusoy, Coşkun 397
Ulusu, Bülend 221, 308

Ü
Ülengin, Şemsi 296
Ümerov, İlmî 17, 18
Ünlütürk, Memduh 241

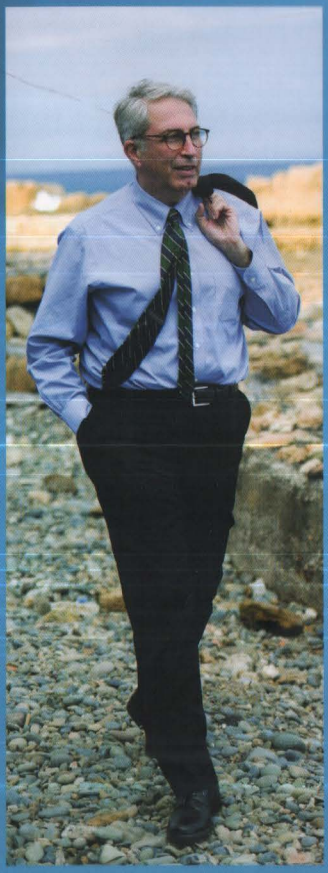
V
Vahdettin, Sultan Mehmet 387
Vermehren, Erich 49, 50, 113, 130, 146, 246,
Vertefeuille, Jeanne 186, 187
Vinogradov, Sergey 286, 287
Volkov, Konstantin 269-272, 288
Von Clausewitz, Carl 21
Von Mende, Gerhard 55, 56, 312, 316, 318-321, 324
Von Papen, Franz 45, 48, 49, 121, 125, 127, 128, 130, 137-142, 145, 146, 153, 287, 289, 293
Von Ribbentrop, Joachim 40, 47, 108, 130, 137, 138, 145, 172
Von Weiszacker, Ernst 48

W
Weizman, Haim 264
Wessel, Gerhard 52, 61, 364,
Wisner, Frank 112, 121, 292, 312, 313, 316, 319, 322, 378
Wolf, Markus 26-28, 30, 31, 35, 36, 38-43, 56, 57, 59, 62, 63, 66, 67, 71-74, 76-79, 81, 84-89, 130, 134, 182, 186, 267, 305, 321, 364, 384,

Y
Yalçın, Aydın 350, 352
Yalçıntaş, Nevzat 355
Yamak, Kemal 379, 380
Yenilmez, Süleyman 198, 200
Yıldırım, Hüseyin 25, 28-35
Yirmibeşoğlu, Sabri 307, 380, 381
Yotoku, Miyagi 186
Yurçenko, Vitali 185, 186
Yusufoğlu, Necip 198, 204

Z
Zedung, Mao 42, 167, 196, 254, 347
Zelle, Margaretha (Mata Hari) 71
Zorlu, Fatin Rüştü 323, 340, 381

Murat Yetkin 1959 Gaziantep doğumlu. ODTÜ Makine Mühendisliği Bölümü mezunu. Gazeteciliğe 1981 yılında Bülent Ecevit'in askeri yönetim altında çıkardığı *Arayış* dergisinde başladı. Aralarında BBC World Service, Deutsche Welle, AFP, *Turkish Daily News*, Kanal D, NTV, *Sabah* ve *Radikal*'in bulunduğu yayın organlarında muhabirlik, editörlük ve haber yöneticiliği yaptı. Mayıs 2011'den bu yana genel yayın yönetmenliğini yaptığı *Hürriyet Daily News*'tan 2018 itibariyle ayrıldı. Yetkin'in *Ateş Hattında Aktif Politika–Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar Üçgeninde Türkiye; Avrupa Birliği Bekleme Odasında Türkiye; Tezkere–Irak Krizinin Gerçek Öyküsü; Kürt Kapanı–Şam'dan İmralı'ya Öcalan, Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı* adlı kitapları bulunmaktadır.

"Casusluk siyasetin görünmeyen yüzü, savaşın başka araçlarla devamıdır."

"James Bond iki günde yakalanırdı." Kendisi de "Majestelerinin hizmetinde" bir İngiliz ajanı olan Ian Fleming'in, James Bond karakterini yaratırken model aldığı Sırp ajan Duşko Popov, anılarında böyle diyordu. Küresel siyasetin görünmeyen dünyasında tarihin akışını değiştiren Popov, yakalanmamayı başarmış mıydı?

Sadece o da değil. CIA'in Türk-İslam Sentezi uzmanı Özbek Türk'ü Ruzi Nazar'ın Türkiye'de görev yaptığı 11 yılda iki askeri darbe oldu. KGB'nin Ortadoğu operasyonlarına yön veren Azeri Türk'ü Haydar Aliyev, Sovyetler yıkıldıktan sonra bugünkü Azerbaycan'ı kurdu. Nazar ve Aliyev, Soğuk Savaş'ta karşı saflardaydı.

O dönem Türk istihbaratının başında Fuat Doğu vardı. Türkiye üzerinde operasyon yapmak isteyenler karşısında MİT neler yapıyordu? Türk istihbaratının en başarılı ve en tartışmalı operasyonları neydi? Karşınıza kimi zaman CIA kimi zaman da KGB ajanı olarak çıkacak hiç tahmin etmeyeceğiniz isimler...

Usta gazeteci ve araştırmacı yazar Murat Yetkin, *Meraklısı İçin Casuslar Kitabı*'nda, bütün bu tabloyu okurla ilk defa buluşacak bilgilerle anlatıyor.

Yine macera romanı tadında, yine bir solukta okuyacağınız tempoda.

tavsiye edilen satış fiyatı
49.00₺T
DK DOĞAN KİTAP